
3 1761 04668026 0

BACSÁNYI JÁNOS ÉS KORA

EREDETI LEVELEZÉSEK ÉS EGYKORÚ FORRÁSOK NYOMÁN

ÍRTA

HORÁNSZKY LAJOS

BUDAPEST, 1907
HORNYÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA

ELŐSZÓ.

éhány évvel ezelőtt egy igen érdekes és becses irodalmi ereklye jutott birtokomba: az 1807-iki kiadású Himfy Szerelmeinek első kis kötete, a Kesergő Szerelem, melyet Bacsányi János magyar költő, spielbergi fogságának magányában lelkiismeretes gonddal átjavított s linzi számüzetése előtt a szerzőnek, Kisfaludy Sándornak, a kis kötet belső címlapjára írott meleg baráti sorok kiséretében, visszaküldött.

Ezen becses kis irodalmi ritkaság nemcsak ama szivélyes baráti viszonyra vet érdekes világosságot, mely Himfy iróját a szerencsétlen magyar költővel egybefűzé, bizonyítéka ez egyúttal Bacsányi elismert irodalmi tekintélyének, kire még a legünnepeltebb magyar lyrikus is reá bízza műveinek birálatát és átjavítását. S ami Bacsányi ezen biráló szerepének különösen súlyt kölcsönöz, az, hogy Kisfaludy mindezen javításokat és változtatásokat el is fogadja, műveinek újabb kiadásait ezeknek nyomán átdolgozza, úgy hogy Himfy Szerelmeinek 1833-iki kiadása óta már ebben az alakban ismerjük és élvezzük a magyar szerelmi lyra e soha nem múló remekét.

Az úttörés korszakának ezt az érdekes ereklyéjét néhány irodalmi férfiúnak is bemutattam, kik méltányolva annak kiváló jelentőségét, arra buzdítottak, hogy azt alapos ismertetéssel ellátva, irodalmunk számára feldolgozzam.[1] Így jutott e munkácska Thaly Kálmán nagyérdemű történetírónk kezébe, ki ugyanezen véleményének adván kifejezést, felhívta egyúttal figyelmemet arra a körülményre, hogy a bécsi levéltárakban nagy tömege lehet még elrejtve a Bacsányi Jánosra vonatkozó adatoknak, melyeknek feldolgozása a sorsüldözött költő viszontagságos életének számos, eddig fel nem derített homályos pontját megvilágítaná. Különösen fontos volna azon vizsgálatnak iratait felkutatni, melyet a spielbergi biróság folytatott ellene, mert ezen fontos adatok nagyban hozzájárulnának azon sokat vitatott, de mindeddig el nem döntött kérdés végleges tisztázásához, vajjon tényleg Bacsányi János volt-e ama híres kiáltvány fordítója, melyet Napoleon császár 1809-ben a magyar nemzethez intézett.

Ezen figyelmeztetésre Thallóczy Lajos osztályfőnök úrhoz, a bécsi cs. és kir. közös pénzügyi levéltár igazgatójához fordultam felvilágosításért és megkértem őt, hogy legyen segítségemre az említett levéltári adatok felkutatásában. Ő készséggel teljesíté óhajtásomat s rövid idő mulva a cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában[2] teljesen egybegyűjtve rendelkezésemre bocsátotta a Bacsányi Jánosra vonatkozó ott talált gazdag anyagot, mely nemcsak a spielbergi vizsgálat iratait, hanem a költőnek és nejének majdnem két évtizedre kiterjedő nagybecsű levelezéseit és egyéb

[1] Ezen ismertetést külön fejezetben a munka végén közlöm.

[2] Ebbe a levéltárba vannak beosztva a régi Oberste Polizei- und Censurs-Hofstelle iratai.

iratait is magában foglalta. Már az iratok futólagos átvizsgálásánál tisztába jöttem azzal, hogy a periratokhoz csatolt anyag nem más, mint azon leveleknek, és egyéb iratoknak nagy tömege, melyet a költő Párisban történt elfogatása alkalmával lefoglaltak s később az ellene folytatott vizsgálat irataihoz csatoltak.

Midőn e nagyterjedelmű anyag beható tanulmányozásába fogtam s átvizsgáltam a spielbergi vizsgálat iratait, Bacsányi Jánosnak a bíróság előtt tett nagyhorderejű vallomásait s azon hivatalos iratokat és jelentéseket, melyek a költő végső katasztrófájának valódi okait feltárják s átnéztem azt a nagybecsű levelezést, mely Bacsányi Jánosnak különben is érdekes egyéniségét eddig nem is ismert világításban állítja elénk, meggyőződtem arról, hogy hazafias kötelességet teljesítek, ha ezt a páratlanul becses anyagot megfelelő keretében a kornak, hazai történelmünk és irodalmunk számára feldolgozom.

Hogy azonban a munkámhoz szükséges anyagot mégjobban kibővíthessem, más irányban is végeztem kutatásokat s fáradozásom nem volt hiábavaló, mert úgy a cs. és kir. közös pénzügyi, mint a házi, udvari és állami levéltárban e korszak viszonyaira és mozgalmaira vonatkozó újabbi fontos és érdekes adatokat találtam. Úgyszintén Bécs város levéltárában is szép anyagot gyűjtöttem egybe, mely érdekesen világítja meg a József-féle felvilágosodás korszakának pezsgő szellemi életét s egyáltalában azt az érdekes kort, mely a Bécsben élő úttörő magyar írók lelkes törekvéseinek is oly hatalmas lökést adott.

Természetes, hogy ezenkívül munkámban mindazon forrásokat is felhasználtam, melyek úgy az egész korszakra,

mint Bacsányi János életére és irodalmi müködésére fontos vonatkozással bírnak. Ez utóbbi tekintetben, különösen dr. Szinnyey Ferencnek Bacsányi Jánosról írt komoly és lelkiismeretes tanulmánya sokban vezérfonál gyanánt szolgált nékem s én ezen alapos munkával csak annyiban jöhetek összeütközésbe, amennyiben újabbi adataimmal mégjobban megvilágíthatom és kibővíthetem e munkának nem a szerző hibájából származó hézagait.

Mielőtt azonban az egész anyag feldolgozásához fogtam, szükségesnek láttam, hogy rövid visszapillantást vessek az előző század küzdelmeire s néhány újabb adattal kibővítsem azon korszak történetét, mely az úttörés bajnokainak nemzetfeltámasztó munkáját megelőzi. Tudom, hogy itt erősen taposott ösvényen jártam, de csakis ezen korszaknak vázolásával lehet teljes a kép, mely az alapvetés küzdelmeinek jelentőségét a maga egészében tárja elénk.

Így jött létre e munka, mely kiváló szakférfiak nemes buzdításának és támogatásának sokat köszönhet. Különösen hálára vagyok kötelezve Thallóczy Lajos kiváló történetírónknak, ki a munkám feldolgozásához szükséges nagybecsű anyagot rendelkezésemre bocsátotta s kinek befolyása kutatásaim számára az ajtót mindenütt megnyitotta. De hálával kell megemlékeznem dr. Károlyi Árpád úrról, a házi udvari és állami levéltár igazgatójáról és dr. Kretschmayer Henrik úrról, az osztrák belügyi levéltár igazgatójáról, valamint dr. Takáts Sándor és dr. Hodinka Antal tisztelt barátaimról is, kik a legnagyobb előzékenységgel és baráti szívességgel szolgáltak útmutatással a levéltári kutatás sokszor nehéz munkájában. Köszönetet mondok egyúttal az Országos Levéltár, valamint a Magyar

Nemzeti Múzeum kiváló vezetőinek és kitünő tisztviselői karának azért a szívességért, mellyel részükről minden alkalommal találkoztam. Itt rovom le egyúttal hálám adóját Kroll Rudolf kegyesrendi tanár úr, kedves barátom iránt is, ki számomra azt a becses kis irodalmi ereklyét megszerezte, melynek e munka úgyszólván létét köszöni.

S most nyugodt lélekkel bocsátom útjára munkámat. Lehet, hogy a cél, melyet magam elé tűztem, felülhaladta erőmet, de bízom abban, hogy a legszigorúbb bírálat is méltányolni fogja a hazafias igyekezet s egy becsületes, komoly törekvés jószándékát.

Balatonfüred, 1907. szeptember hóban.

HORÁNSZKY LAJOS.

I.

AZ ÉBREDÉS ELŐTTI SZÁZAD

gy másfélszáz éves török uralom súlyos nyomása alatt s a tizenhetedik század sorvasztó vallásharcai után, melyek a magyar nemzet erejét szétforgácsolják és kimerítik, Magyarország a végső elgyengülésnek oly állapotába jut, midőn nemcsak saját sorsának intézésére válik képtelenné, hanem alkotmányos fennmaradásának létét is alig képes biztosítani. Minél inkább csökken a nemzet ellenállóképességének ereje, annál jobban előtérbe lép az idegen uralkodóház összbirodalmi törekvéseinek hagyományos politikája, mely végre elérkezettnek látja az időt arra, hogy Magyarország állami önállóságára végső halálos csapást mérjen.

Midőn Magyarország 1686-ban nem saját erejéből a hosszú török uralom nyomása alól felszabadul, az összbirodalmi politika ezt oly ténynek minősíti, melyből Magyarország állami önállóságának megsemmisülése önként folyik. Az ellenséges uralkodóház nem ismeri el többé annak jogosultságát, hogy a magyar nemzet, mely saját erejéből még a teljesen meggyengült félhold igáját sem volt képes magáról lerázni, továbbra is intézője lehetne saját sorsának.

Ezen az alapon indul meg az a negyedszázados élethalálharc, melyben a legsúlyosabb viszonyok dacára is a nemzet szívós életereje diadalmaskodik egy minden eszközre kész rövidlátó hatalmi politika ellenséges törekvéseivel szemben.

A végveszély nehéz pillanatában II. Rákóczi Ferenc áll a küzdelem élére, s harcba szólítva a nemzet jobbjait az ősi szabadság védelmére, elszántan ragad fegyvert e politika megtörésére.

Alig lehet kétség, hogy egy társadalmilag egységes s a veszély tudatában erősen összeforrott nemzet eredménnyel vívta volna meg

e harcot a különben sem kedvező viszonyok között levő uralkodóházzal szemben. De kétszáz évnek nehéz küzdelmei és szenvedései, a vallásháborúk sorvasztó harcai s a leghatalmasabb társadalmi tényezőknek önzése és gyűlölködése megzsibbasztották a küzdő nemzet erejét s lehetetlenné tették a független Magyarországért folyó harc sikerét.

A főnemesek között számosan vannak, kik a hazafias felbuzdulás nemes elszántságával a küzdők mellé sorakoznak s a főurak között egy Bercsényi, Eszterházy, Csáky, Vay, Forgách nemes példái e korban az önzetlen hazafias áldozatkészségnek. A főpapság azonban merev álláspontot foglal el a nemzeti ügygyel szemben s a hazafias lelkű egri püspök, Telekessy István, ki Rákóczi mellé áll, nem talál követőkre. Egyáltalában nem jelentéktelen azoknak száma sem, kik az udvar kegyét hajhászva, labanc táborban küzdenek hazájuk s a nemzet igaz ügye ellen. Ellenállás itt csak addig van, míg felülről meg nem nyitják a kegyek forrását azok számára, kiket a kuruckodás politikájában is csak az önzés rút szempontjai vezérelnek.

A köznemesség azonban, melynek karja és lelke meg van edzve a vallásszabadság küzdelmeiben s a föld népe, melynek nyomorúságos jobbágyi sorsában nincs veszteni valója, mindvégig odaadó hűséggel és kitartással megállják helyüket Rákóczi oldala mellett.

De a sikertelenség dacára is, e küzdelem nem zajlott le eredmények nélkül s habár a nemzet kénytelen volt elismerni a Habsburgok örökös jogát Szent István koronájára, az ellenállásnak kitartó harca megakasztotta útjában az uralkodóház törekvéseit, mely a küzdelemben szintén kimerülve, kezdi belátni, hogy egy örökké forrongó, elégedetlen Magyarországban nem bírhatja egy békés fejlődés s a trón erejének biztosítékait. Viszont a nemzet e hosszú küzdelemben beigazolta, hogy megvan még benne a törhetetlen ragaszkodás régi jogához s önállóságának létfeltételeihez.

Így tűnik el a lelkes Rákóczi-kor ábrándjaival, tüzes lelkesedésével s azon szép reményekkel, melyek hozzáfűződtek s bekövetkezik a szatmári béke, mely számolni kénytelen a körülményekkel, főleg egy sikeres küzdelem folytatásának teljes lehetetlenségével. Szüksége van a békére nemzetnek s uralkodó háznak egyaránt,

mely körülmény a békekötés eléggé kedvező feltételeiben is kifejezésre jut.

Vannak ugyan, kik a harc folytatását többre becsülik, mint a békét a gyűlölt német iga alatt s rossz szemmel nézik azokat, kik egykoron a szabadság zászlaja alatt küzdve, most az ország rettenetes közállapotainak hatása alatt a béke művén fáradoznak.

Maga a főpacifikátor, az egykori kurucgenerális, Károlyi Sándor, ki egy későbbi folyamodásában a számára megállapított 50 ezer forintnyi gracionális összegnél jóval nagyobb jutalmazást kér Károly királytól, elmondja, hogy minő nehézségekkel kellett megküzdenie ép honfitársaival szemben, hogy a béke művét biztosítsa.

„Mihelyt én Pálffy János gróf Ő Excellenciájától — írja folyamodásában Károlyi — mint teljhatalmú megbizottól alázatosan tudomásul vettem (előbb az ügyben senki sem tett semmit), hogy Felségednek boldog emlékezetű fivére és elődje, József császár, a Magyarországban akkor uralkodó mozgalmakat lecsillapítani szándékozik, azonnal az első buzdításra minden magánhaszonról lemondván, igyekeztem nemcsak saját személyemet alávetni, *hanem az egész felkelő és az igaz hűségtől eltévelyedett népet* visszatériteni s így a békét és nyugalmat elősegítvén, azt csász. kir. Felségednek ausztriai háza hűségéhez visszaterelni. Mely alkalommal egyedül a köteles hűséghez való visszatérésemért nemcsak életem és vagyonom, hanem még bőségesebb kegyelmek ajánltattak fel nékem. Mindezekért legalázatosabb köszönetet mondva, nem saját magánérdekeimet kerestem, hanem magamat önként az ügyeknek szentelvén, a mozgalmak teljes lecsendesítésére köteleztem magamat; s mikor újabb bizalmatlanságok merültek fel, s maga Rákóczi az országból távozott s nagyobb tűz kezdett támadni, mely folyton nagyobbodott, életemet és véremet csász. kir. Felséged ausztriai házáért, a király és az ország javára szerzendő békességért koczkára tévén, *mikor még nagyon csekély vagy semmi remény sem mutatkozott a békesség létrehozására, hogy legalább a támadt bizalmatlanságok megszűnjenek, a teljhatalmú megbizottak előtt Debrecenben 1711 március 14-én hűségeskümet Felséged ausztriai háza iránt teljes készséggel letettem s magamat szorosan lekötöttem, hogy ha a többiek az akkor tárgyalt békességet nem fogadnák el, én a jóságos Isten segítségével azoknak egész katonaságát a felséges ausztriai ház hűségére és engedelmességére visszatérítem s minden*

támadt mozgalmat lecsillapitani kész vagyok. Mindezek óhajtott megtartására a felséges ausztriai ház iránt érzett tiszta lelkesedésből nemcsak életemet és véremet feláldozni elhatároztam, hanem nyílt ellenségeim közepett József császár Ő Felsége említett végzésével Lengyelországba mentem; ugyanakkor ugyanazon császár plenipotentiájánál fogva a teljhatalmú megbizottak nékem, mint természetes Uram hívének, sok különféle javakat önkényt felajánlottak, de az előbbiekhez ragaszkodván, semmiféle magánjavat nem óhajtottam, azokat az ügyek bevégzéséig visszautasítottam és egyedül csak a hódoló kötelezettségről és a letett esküről kaptam bizonyító levelet.

Végre a veszedelmes lengyel számüzetésből visszatérvén, a folytonos bizalmatlanságok miatt tárgyalásaink odáig jutottak, hogy minden nyilvánosságra került és semmi remény sem volt többé az ügyek összeegyeztetésére, mert akiknek ezen óhajtott törekvéseket támogatni kellett volna, ugyanazok az egész katonaságot az én veszedelmemre felizgatták és elhatározták, *hogy engem ezer darabra vágatnak, feleségemet Munkácson megöletik, fiamat pedig ágyúból kilövetni rendelték.* Mindezek meg is történtek volna, ha Isten különös irgalmából ezen cselszövények idejében tudomásomra nem jutnak s ha rokonaim s néhány jóakaróm a felkelő zavargókat le nem csillapítják.

Én pedig, Felséges Császár, a történt dolgoknak eme szerencsétlen és borzasztó körülményei között is emlékezvén hódolatos kötelezettségemre, bátor lélekkel és lelkes buzgalommal a megkezdett és folytatott munkának adván magamat Ő Felsége háza és az ország nyugalmának helyreállításáról gondoskodtam és a jó Isten kegyelméből ugyanazon időben, mikor József császár Ő Felsége váratlan halála miatt még nagyobb tűz támadhatott volna, minden fegyvert halomba rakatván és összegyűjtvén a felkelőket, *a vezetők és a fők akarata ellenére igéretem szerint Felséged és császári háza hűségére visszavezettem, a felvett fegyverekből kivetkőztettem, az egész országot és nemzetet Felséged háza és az akkor uralkodó királynő Ő Felsége békés kormánya alá adtam magammal együtt, sőt ugyanazokat az eskü letételére köteleztem, Felséged, mint I. József utódja iránt.*„[1]

[1] Károlyi Sándor folyamodása III. Károly királyhoz. Cs. és kir. közös pénzügyi levéltár, Bécs.

PORTYÁZÓ KURUCOK

Rugendas-féle egykorú metszet. Szerző tulajdonában)

Mint látjuk tehát, a küzdő nemzet széles rétegeiben nem kelt megnyugvást a békekötés ténye, mely egy csapással annyi szép reményt dönt romba. De mindhiába, számot kellett vetni a rideg valóval, főleg pedig az ország ijesztően nyomorúságos közállapotaival, melyek egy tízéves nehéz harc minden pusztításainak és szenvedéseinek bélyegét viselik magukon. A földek parlagon heverve, a városok és falvak rombadőlve, a gyér lakosság még a pestisjárvány által is megtizedelve, a Tiszamente árvizektől, szárazságtól sujtva, oly képét mutatja egy pusztuló országnak, mely a tatárjárás csapásaira emlékeztet. Az idegen katonaság is rabolja, pusztítja a népet s a beszállásolt ezredek bitorolják a vámszedést, a hús- és bormérést.

A nemzeti küzdelem elsimította a vallási ellentéteket, de a békekötés után újra megindulnak az elkeseredett vallási harcok, még jobban szétforgácsolva a számban és erőben meggyöngült magyarságot. Az elégedetlenkedő hazafiak malmára hajtja a vizet ama körülmény is, hogy a visszatérő bujdosóknak a béke ellenére üldöztetés, börtön járt osztályrészül; a tűzhelyeikre hazatérő kurucoknak sem jobb semmivel a sorsuk, mint volt a fölkelés előtt.

Károlyi Sándor generális, ki sokkal nagyobbnak bizonyul az újraépítés munkájában, mint a kuruc vezérkedés és a pacifikátor épen nem önzetlen szerepében, leányával, a fenkölt lelkű Klára grófnővel egyetemben, a hol csak teheti, védelmébe veszi Rákóczi üldözött bujdosó kurucait.[1] Az országgyűlés aulikus főurait azonban inkább elfoglalja a kapzsi marakodás a konc felett, mintsem hogy elsősorban a sérelmekkel s az ország zilált közállapotainak rendezésével foglalkoznának. Maga a volt kuruc generális, Károlyi is elborul e csúnya kapzsiság láttára, mely még attól sem riad vissza, hogy megbélyegezze a nemzeti küzdelemben elbukottakat, közöttük elsősorban annak eszményi vezérét, a bujdosó fejedelmet, kinek országot érő vagyonán egy gyalázatos aulikus szolgahad vet kockát.

Maga Károlyi Sándor, habár távol áll a marakodók versengésétől, szintén nem mintaképe az önzetlenségnek. Mint a békeszerzés fejét, mint nemzetének későbbi bölcs regenerátorát, elismerés illeti, mert, számolva a viszonyok parancsoló szükségével, útját állotta

[1] Dr. Takáts Sándor: Kelemen Didák és Károlyi Sándor családja. Katholikus Szemle 1892. évf. 395. lap.

egy további pusztító harcnak, melyben a nemzet életereje végleg elvérzett volna. De békeszerző munkájának a valódi erkölcsi alapot csak a legtisztább önzetlenség adhatta volna meg, mellyel főleg azoknak kell számolniok, kiket a viszonyok oly időkben tolnak az események élére, midőn a közérdek a közhangulattal súlyos ellentétbe kerül, s midőn Kemény Zsigmond szerint csakis önfeláldozással lehet betölteni az igazság és népszerűség között támadó hézagot.[1]

Lehet, hogy a kor viszonyai más keretben tüntetik fel az akkori idők erkölcsi felfogásait, de ha viszont azt látjuk, hogy ép e korszak hagyja reánk a legnagyobb önfeláldozásnak, a páratlan önzetlenségnek oly ragyogó példáját, minővel történelmünk évlapjai sem előbb, sem később beszámolni nem tudnak, úgy joggal mérhetünk hasonló erkölcsi mértékkel a másik irányzat vezérférfiának megítélésénél, kinek nehéz s a történelemmel szemben felelősségteljes szerepéhez csakis a minden egyéni érdektől távol eső önzetlenség adhatná meg az egyedüli tiszta erkölcsi alapot.

Az alkudozó kuruc generális már a békekötés tárgyalásainak kezdetén előtérbe tolja saját érdekeinek kielégítését, mint a hogy mindezen körülményekről Károly királyhoz intézett fenti folyamodásában ő maga beszámol.

„Míg a jó Isten segítségével mindezek sikerültek — írja folytatólag Károlyi — s én is Debrecenben tett igéreteimet örömemre s egyúttal szerencsésen beváltottam, az említett teljhatalmú megbízottakat *Ő Felségének, I. Józsefnek, a személyem részére tett bőséges ajánlatára és gráciájára figyelmeztettem.* Ezt a bőkezűséget, más békekötések példájára, betétethettem volna a közhittel tárgyalt pacifikatió pontjai közé, de nehogy a legkevésbbé is bizalmatlankodónak látszassam Ő Felsége plenipotenciájában és szent királyi szavában, az egész pacifikació szövegében (bár teljhatalmú megbizott voltam) még nevemről sem tettem említést.

Ugyanezek a megbizottak megismervén az Ő Felsége császári háza iránt érzett nem színlelő, hanem szívbeli hűségemet és lelkesedésemet I. József császár Ő Felsége említett plenipotentiáját, a szatmári fiskalitást (amit Rákóczi már előbb nekem adott), kezeim között hagyták a szigethi porcióval együtt. Azonkívül a huszti dominiumot, a Barát és Deák nevű tarcali szőlőkkel kezeimre bocsátották.

[1] Kemény Zsigmond: Forradalom után. Pest, 1850. 4. l.

A háborúk és mozgalmak ily módon elcsendesedvén, Ő Felsége a királynő is látván, hogy Magyarországot és egész Erdélyt az ő császári békés kormányzása alá visszanyerte s különféle Rákóczi-uradalmakat és a pártütéshez tovább is ragaszkodóknak uradalmait a kir. kamara lefoglalta és hogy az én csekély, de minden lehető igyekezettel, törekvéssel és lelkesedéssel végrehajtott munkám megtermi gyümölcseit, az egész miniszterium jóváhagyásával dicső emlékű József császár említett plenipotentiáját és a plenipotentiáriusoknak tetteit, tárgyalásait, igéreteit és végzéseit kegyesen megerősítette s megigérte, hogy Felséged által is megerősítteti és az érintett csekély fiskális javakat, melyeket részben nekem rendeltek, részben már előbb is bírtam, Felségednek a távoli országokból való megérkezéséig birtoklásul és bírásul kegyesen átengedi azzal a kikötéssel, hogy ha a huszti dominiumot, mint amely a sóbányákhoz szükséges, azok részére bírásul és birtoklásul átengedném, helyette bizton egyenértéket fogok kapni.

Hogy mindezeket egyenkint oly hosszasan előadom Felségednek, nem azért történik (távol legyen tőlem), mintha én az előadottakból roppant érdemeket igyekezném magam számára kovácsolni, vagy pedig mintha az eddig irányomban mint legméltatlanabb szolga és alattvaló iránt tanusított csász. kir. kegyelmeket és Felségednek atyai jóinulatát semmibe sem venném s magamat sértve érezném vagy megcsalatottnak tartanám, ellenkezőleg alázatosan hivatkozom Felségednek megérkezése után, egy évvel ezelőtt benyujtott kérvényemre, abban röviden előrebocsátván a plenipotentiárius uraknak boldog emlékű József császár teljhatalma mellett irányomban tanusított kegyességét, annak megerősítése Felséged megérkezésére volt kitűzve; de mielőtt Felségednek kegyes végzését megkaptam volna, az egész huszti dominiumról, mint amely a sóbányákhoz szükséges, a Felséged által nekem kegyesen engedélyezett audiencián lemondottam s azt az udvari kamara kezeire bocsátottam.

S bár Felséges Császár azon dominium fejében úgy a királynő Ő Felsége, mint az egész miniszterium nekem kárpótlást igértek, ha Felséged élőszóval nem biztatott volna, Felségednek kegyes szavaitól indíttatva, a tényleg üresedésben levő máramarosi főispánsággal állottam elő és Felséged kegyesen azt resolválta, hogy írásban tegyem azt és csak akkor s nem előbb, Pozsonyban határoztam el, hogy erre nézve folyamodom.

Mivel azonban már Felségednek tetszett veleszületett osztrák kegyességénél fogva részemre 50 ezer forintnyi gracionaliát rendelni s Felségednek udv. kamarája ezt végrehajtani is törekszik, mivel azonban Felséged ezen kegyelméhez több oly feltételt fűztek, melyek Magyarországban hallatlanok s eddig gyakorlatban sohasem voltak, a többi között nevezett 50 ezer forintnyi grácia csak a férfiágat illeti s az kihalván, a nekem adott javakat egyszerűen visszaveszik, sőt ha valamelyek az idők folyamán elvonatnának, elidegeníttetnének vagy silányabbakká lennének, utódaim azok fejében Felséged kamarájának kárpótlással tartoznak. Így ezáltal tőlem a rendelkezés teljes szabadsága elvétetik és semmi fiskális kezesség, legfeljebb a nevezett összegig adatnék nékem. Ezenkívül Felséged ezen gráciájába igyekeznek bevenni a kétezer aranyat is, az én magánszerzeményemet és tulajdonomat, melyet Rákóczinak kölcsön adtam s mely fölött szabad rendelkezési jogom van, hogy azt ezentúl ne követelhessem s az a nevezett 50 ezer forintban megfizetettnek vétessék és a férfiág kihaltával Felséged kamarájára szálljon.

Térden állva legalázatosabban könyörgök tehát Felséged előtt, hogy a már resolvált 50 ezer forint compensatióba először a szatmári majorsági kuriát az ugyanezen városban és területen levő fiskalitással és annak minden tartozékaival együtt kegyesen adományozni méltóztassék. Felséged ezen kegyes intézkedése a szatmárnémeti lakosoknak nem lesz kárára, mivel ugyanazok a húszezer forintért, ugyanott más és értékesebb fiskalitást vehetnek s Felségednek e részben irányukban támasztott kegyelmével bőségesen megelégedhetnek.

Másodszor kérem a Drághfy-család magvaszakadtával fiskalitássá lett erdődi dominiumot a romban levő várral, községgel, falvakkal, birtokokkal és részjószágokkal, valamint az összes hozzátartozókkal.

Végül harmadszor a Tarcal községben levő Szuhay-féle fiskális kuriát a Barát, Nagy- és Kis-Deák nevű szőlőkkel az én előbbi alázatos kérvényem szerint a férfiág részére Felséged kegyelméből örökjoggal, a női ág részére pedig a már kegyesen elrendelt 50 ezer forintnyi összegben és összegért szolgált birtokadási joggal az én és az enyéim szabad rendelkezésére és az épületek értékének kárpótlása, valamint Felséged fiskussának kezessége alatt.

Ezenkívül negyedszer: a saját szerzeményű 2000 aranyamért, mely semmi összefüggésben nincs a gráciával, kérem Rákóczinak a mondott Király-Gály nevű hegyen levő szőlőjét zálogba átadni.

S még ötödször kérem megerősítésemet régi szatmári kuriám birtokában, mely egykor a Dóczy családé volt, azután a Sennyey és Paczol családokra szállt, honnan vérbeli leszármazás jogán és II. Ferdinándnak, Felséged elődjének donációja s birtokba iktatása által a Károlyi-családra szállott szabad borkiméréssel és két kőre járó malommal együtt, mely mintegy hatvan év óta birtokunkban van és tényleg kezeim között tartom; a különféle igénylőket pedig a táblai végzés és a királyi fiskus véleménye alapján kegyeskedjék Felséged a jog rendes útjára terelni.

Hatodszor a huszti uradalomért egyenértékül kegyeskedjék Felséged a mármarosvármegyei főispánságot a királyi jog áthelyezésével Csenger községében és várában a falvakkal és részjószágokkal, melyek részint a Briberi Melith család magvaszakadtával részint a Sulyok család hűtlensége révén a királyi fiskusra szállottak Szathmár vármegyében, vagy pedig a szigethi kőből épült kúriát és részjószágokat Máramaros vármegyében kegyesen nekem adományozni és átengedni. *Felségednek ezen veleszületett osztrák jóságát én késő utódaimmal együtt utolsó csepp vérünk kiontásával igyekezünk megérdemelni.* Császári Felségednek legalázatosabb örökké hű alattvalója és jobbágya

Gróf Károlyi Sándor.

Maga Károlyi ezen folyamodásához csatolt jegyzékében felsorolja mindazon javakat, melyek a szatmári pacifikáció alapján neki adattak illetve birtokában hagyattak. Ezen okmányból is kiviláglik, hogy már a békekötés tárgyalásaival kapcsolatosan szóba került Károlyi kuruc generális gratifikációjának ügye.

„Ő Felsége kegyes levele alapján Pálffy János gróf parancsnokló tábornok és teljhatalmú megbizott közreműködésével megköttetvén a szathmári pacifikáció — írja Károlyi —, az alább felsorolt javak: (melyeket már azelőtt is bírtam) hagyattak birtokomban, részben királyi fiskus segítségével bizottságilag kezeimhez adattak és Ő Felségének, VI. Károly császárnak és királynak szerencsés megérkezéséig birtoklásomra hagyattak, még pedig:

A szathmári fiskálitás egy nemesi udvarházzal, malmokkal és egyéb hozzátartozókkal.

Erdőd teljes uradalmával, a lerombolt várral és az ahhoz tartozó javakkal, melyek tényleg kezeimben voltak, birtokomban hagyattak. Huszt dominium öt községgel és öt faluval és a hozzátartozókkal, valamint a Sziget városában levő kőből épült kuria a birtokrészekkel, négy faluban és a hozzátartozókkal.

Végül a Szuhay-féle Barát és Deák nevű két fiskális szőlő, melyek a tarcali szőlőhegyen feküsznek.“ [1]

Maga a császári felhatalmazás, mely jóval a békekötés előtt 1710 december 22-én Bécsben kelt, felhatalmazást ad gróf Erdődi Pálffy Jánosnak, hogy nevezett Károlyival, „ki néhány éve Rákóczit követvén, ellenünk igazi és természetes ura és királya ellen fegyvert fogott, de megbánástól vezetve megtért s a köteles engedelmességnek magát alávetni igyekszik, csak a mi császári és királyi gráciánk megszerezhetésének reménye lévén előtte biztos, hogy vele visszatérése felől tárgyaljon s egyúttal neki ami nevünkben megigérheti amit tenni lehetséges, királyi szavunkkal fogadván, hogy mi mindazt, amit ez ügyben vele elvégzett, néki megigért és keresztülvitt, elfogadjuk és megerősítjük, nemkülönben, mintha a kibékítés eme cselekményénél saját magunk jelen lennénk és császári, királyi hitünket nyíltan közbevetnénk.“ [2]

Pálffy Debrecenben 1711. március 14-én Károlyi Sándornak hűségi esküjével kapcsolatosan kiadja a kegyelemlevelet, melynek értelmében „Ő Felsége kegyességének bőséges ösztönéből, főleg pedig régi családjára való tekintetből, érdeme jeléül általunk életére és minden javaira nézve amnestiális graciát és a szathmári főispánság tisztébe való visszahelyezését elrendelte, abban a kegyes reményben, *hogy ugyanez a Károlyi azokat fogja cselekedni és úgy fog viselkedni, mint ahogy arra nézve a letett hűségi eskü erejénél fogva magát lekötötte*“.[3] Károlyi az udvari kamarához intézett kérvényében is hivatkozik a néki tett igéretekre, melyeknek beváltását annál inkább is sürgeti, mivel az ő közbenjárása nélkül nem vezetett volna sikerre a pacifikáció ügye. E téren

[1] Károlyi Sándornak előbbi folyamodványához csatolt memoranduma. Kelt Károlyban, 1711 július 16. Cs. és kir. közös pénzügyi levéltár Bécs.

[2] I. József felhatalmazó levele Erdődi gróf Pálffy János tábornokhoz. Cs. és kir. közös pénzügyi levéltár, Bécs.

[3] Gróf Erdődi Pálffy János kegyelemlevele. Cs. és kir. közös pénzügyi levéltár Bécs.

saját maga felsorolja érdemeit, mely szerint a magyarországi mozgalmak lecsillapítására szorgalmasan igyekezett és az ország nyugalmának helyreállítására oly törekvéssel fáradozott, hogyha Pálffy gróf tábornok az ő munkásságát (amit kétkedés nélkül óhajt megemlíteni) fel nem használta volna, *nem következhetett volna be a kívánt eredmény,* melyre annyival nagyobb hűséggel és készséggel törekedett, *mivel ő a boldog emlékű I. József császár úrnak buzdítására cselekedett.*

Bár mindenféle ellenséges, bűnös nehézségek akadályozták, mégis sokáig télen át éjjeli utazásokkal életének kétségtelen veszélyeztetésével folytatta az ügyet s nevezett császár halála után az ügy kívánt módon véghezvitetett az ő nem csekély izzadásával és fáradozásával.

A magyar katona az ő rábeszélésére rakta le a fegyvert.

Huszt, Kővár és Kassa erősségei és más várak — őrségük kivezettetvén — a törvényes király hűségére és a köteles engedelmességre visszatéríttettek.

Ezáltal a többi vérontás, valamint a császári katonaság hányattatása s az országnak súlyos pusztulása Isten jóvoltából megszűnt és a nyugalom az országnak visszaadatott.

Az elhunyt császári Felség királyi plenipotenciája mellett életének és javainak teljes amnestiáján kívül *az említett Pálffy János gróf által még az előbbi javak is megigértettek.*

Mindezeket a maga és férfiutódai részére örök joggal, a női leszármazottaknak *pedig zálogtulajdon címén 100,000 forintban óhajtaná bírni, úgy hogy a visszaváltás a férfiág életében ne legyen megengedve.* Hallja, hogy ebben a kérdésben az udvari kamara azért támaszt nehézségeket, mivel ezekről a pacifikációban említés nincs, amit maga a folyamodó sem tagad ugyan, de hivatkozik az előbbi császár végzésére és az akkor uralkodó királynő megerősítésére, mely szerint a császári udvar meghatalmazottai részéről engedélyezett és elhatározott dolgok elfogadottaknak tekintetnek és ugyanazt a felséges uralkodónőt Pálffy gróf megkérdezte a fentartás felől.[1]

Az udvari kamara azonban több oknál fogva nem javasolja a

[1] Az udvari kamara referádája Károly királyhoz „Károlyi Sándor ügyében bizonyos sómennyiség visszaállításáról és azon javaknak megerősítéséről, melyeket Pálffy János tábornok, mint királyi plenipotentiárius közvetlen Károlyinak adott". Bécs, 1712. április 21. Cs. és kir. közös pénzügyi levéltár, Bécs.

császárnak, hogy Károlyi kérelmét teljesítse s maga Starhemberg véleményét abban fejezi ki, hogy „az 50,000 forintnyi összeg rendelését nevezett gróf részére az udvari kamara azért is elégségesnek tartja, mivel *ha magának Pálffy János grófnak, Felséged tábornokának 100,000 forint rendeltetett, úgy Károlyi gróf meg lehet elégedve az 50,000 forinttal is.*" [1]

Bizonyos tehát, hogy Károlyi a békeszerzés munkáját erősen kihasználja anyagi előnyeire, mely körülmény annál inkább esik súlyos beszámítás alá, mivel a béke létrejövetelének és a magyar csapatok leszerelésének az ő személyében van legnagyobb biztosítéka, aki nélkül — mint ő maga is mondja — a béke megteremtése nehezen ment volna.

Különben az egykori kuruc generális sohasem volt erős érzéssel egybeforrva azon küzdelemmel, melyben Rákóczi a magyar ügyért zászlót bontott. Ő maga öreg korában, midőn a vallás áhítatosságaiba merülve számot ad keresztényi cselekedeteiről s egyúttal halála utánra is intézkedéseket tesz mindarra nézve, amit Isten dicsőségére egyházának áldozni óhajt, erre vonatkozó hátrahagyott emlékirataiban röviden érinti a lezajlott kuruc küzdelmek eseményeit, oly megjegyzésekkel kisérve, melyek a leglelkesebb labanc vezérnek is becsületére válnának.

Providentia dei című végrendeletszerű naplójában írja a karlovici béke után:

„*De nem sokáig tarta csendességünk, mert Isten sok bűneinkért magunk felekezetibűl támaszta ellenséget, csakhamar 1703. esztendőben Rákóczi Ferenc és Bercsényi felhaihászta az adózás által elnyomattatott népet sok külömbféle hitegetésekkel, csalárd igiretekkel és biztatásokkal felzendíték és támaszták a sok gonosz népet,* ki még hamvában Providentia Dei által alkalmasint eltemettetett vala, de akiben állott continuatiója, nem hittek és úgy jártak vele, hid el magadat, ha szégyent akarsz vallani, amint lángot vetvén a szikra, oly tűz támoda belőle, hogy kilenc esztendeig folyó Siralmas Körösztény vérontás sem szakaszthatta végét hamar, hanem a Főknek elugrásával a Providentia Dei csendesítette le, kiért áldott légyen szent neve mind örökké."

[1] Az udvari kamara jelentése Károly királyhoz. Bécs, 1712. november 17. Cs. és kir. közös pénzügyi levéltár Bécs.

„Annak vezérlő szent kegyelméből megérvén ezen keserves, elfelejthetetlen háborúnak is békességes lecsöndesítését, annyival inkább continuáltam a főjebb declarált Sz. Háromság tiszteletire csinált cápolnát, és a Szentség Pápáktúl Indulgentiákat hozván, elrendeltem, hogy minden esztendőben Szent Háromság napján Károlybul processio menvén ki, ottan énekes mise és Praedikatio légyen lelki oktatásokkal és tanításokkal hálaadásul, hogy az Isten mindkét háborút lecsendesítette és adgyon a Keresztény Fejedelmeknek egyességet és az eltévelyedetteket hozza világosságra s az igaz hitre.“ [1]

Nem csoda, ha ily körülmények között a tűzhelyeikre hazatérő honfiak lelkében mindjobban fokozódik a rajongás és szeretet a meg nem alkuvó bujdosók iránt s a honfibánat sóhajtásai szállnak azok felé, kikben a messze távolban is a nemzet reménye összpontosul. De mindhiába, az ábrándképeket eloszlatja a rideg való s a mérhetlen szenvedés, mely a népre borul, hosszú időkre lenyűgözi a minden ellenállásra képtelen nemzet életerejét. Amellett alig akad valaki, ki a terhek alatt roskadozó nép súlyos helyzetének érdekében közbenjárna. Károlyi megkisérti, de siker nélkül. Pálffy János azt feleli Károlyinak, „hogy tudva van előttem jól szegény hazánknak iszonyú insége, de mihaszna! sub rosa írhatom, hogy akinek róla tenni illenék, vállat vonyít. Az egyik Ratisbonában fütyül, a másik mint a borz Csábrág várában“ (az esztergomi érsek és az országbiró).[2]

Maga Csáky bíbornok a női ág örökösödésének kimondása után kétévi adómentességet sürget az elnyomott nép számára, de mindhiába, ily kérelmek mint kiáltó szó hangzanak el a pusztában.

Az ország rendei különben is fontos dolgokkal vannak elfoglalva. A Habsburgok női ágának örökösödése, a helytartótanács és a kormányhivatalok szervezése, a komissziók munkái háttérbe szorítják a szegény nép súlyos sérelmeit, melyekre orvoslás nincs. Ily viszonyok között találja az országot a pragmatika sanctio, mely egyidőre biztosítani látszik az uralkodóház jóindulatát, de amidőn létrejő az a szerződés, mely a magyar korona országait

[1] Egykorú kézirat a Kegyesrend budapesti könyvtárában.

[2] Károlyi-család levéltára, Budapest.

elválhatatlanul a Habsburg-dinasztia birtoklásához fűzi, ismét előtérbe lép az a politika, mely Magyarország állami önállósága árán akarja megvalósítani összbirodalmi törekvéseinek sikérét.

*

Az idegen uralkodóház nemzetellenes törekvéseinek erős tápot nyujt e korban a magyar főnemesség meggyengülése és erkölcstelensége, mely a szathmári békekötés körülményeiben is jellemző kifejezésre jut. A magyar főurak aljas szolgalelkűsége és kapzsi önzése csak bátorítja az udvart a nemzet kívánságainak rideg mellőzésére. Így következik be lassankint az az átalakulás, midőn az osztrák örökös tartományokhoz való kapocs mindjobban erősödik s a Magyarország önálló államiságához való ragaszkodás érzete folyvást lazul. A monarchia hatalmi állásával szemben Magyarország önállóságának jellege semmivé törpül s ennek dacára a magyar államférfiak állásaikat és méltóságaikat továbbra is megtartják, mitsem törődvén azzal, hogy elsősorban ők maguk szolgálnak legfőbb eszközül az összbirodalmi politika céljainak.

A magyar nemzet összeroskadva a multak csapásai alatt, teljes letargiába esik s végül lemond arról, hogy nemzeti létének nagy kérdéseivel foglalkozzék. Tápot ad ezen állapotnak az ország kulturális és gazdasági elmaradottsága is. Az ország távol esik a nyugati műveltség nemzeteitől s alig van módja és alkalma, hogy tanuja és részese legyen az akkor utra induló világműveltségi eszmék felfrissítő áramlatának.

Ipara, kereskedése nincs s megélhetésének alapját csak a középkori gazdasági rendszer kezdetleges eszközei képezik. Az országnak nincs életerős központja, mely kifejezője volna a nemzet társadalmi és kulturális életének s mely gyűlhelye volna azon eszméknek és törekvéseknek, melyek a nemzeti kiépítés munkáját jótékonyan irányítják.

Végül ez a sülyedés a nemzeti élet egészséges vérkeringését is végleg lenyűgözi s beáll lassacskán az a helyzet, midőn ez az életrendszer a nemzet közkincsévé válik s a nemzeti társadalom ezen állapot fentartásához fűzi a nemzeti lét és fejlődés legfőbb biztositékait. A haladás és fejlődés nagy intézményeit szánalmas lenézésben részesítik, annak előnyeiben részesülni nem óhajtanak s az ősi restség sybarita kényelmeiben, a nemtörődömség s a

nemtudni vágyás minden szellemi s erkölcsi tartalmat nélkülöző világának fentartásában látják példányképét az ősi virtus magasztosságának. Így vesz ki a nemzetből teljesen a haza iránt tartozó nagy kötelességek teljesítésének nemes érzése s így fogamzik meg a pusztulás csírája a hazafiság megromlott fogalmában, midőn a nemzet ereje a meddő tétlenségben s nem az állami élet minden ágazatára kiható áldásos munkában és alkotásban jut kifejezésre.

Ez a helyzet adja meg alapját egy hosszú évszázados korszak meddőségének, midőn az egyén kifejlődése lehetetlenné válik, mert hiányzik a tér a tehetségek érvényesítésére s hiányzik a cél, mely az államférfiú küzdelmét és munkásságát, valamint a tehetségek kiforradását nemesen irányítaná.

Azért találóan írja Grünwald Béla e korról: „Az önálló nemzeti és állami lét nagy viszonyai és céljai megszűntek s ezzel kiszáradt az a forrás, mely egyedüli éltetője az államférfiúi nagyságnak. Valamint az ember a nagy célokkal nő, úgy törpül a kisszerűekkel.

Azért e korszak nem adhatott a hazának nagy férfiakat, nagy szellemeket.

Nincs az akkori szereplők között egy kimagasló alak, jelentékeny eszméket képviselő egyéniség, akin megakadna a történetíró szeme, akire bámulattal tekinthetne a nemzet s kinek emléke mélyen vésődnék a késő nemzedékek képzeletébe. Nevöket csak az iratok őrízték meg s nem a nemzet hagyományai, mert csak nagy családi nevek viselői voltak egyéni nagyság nélkül“. [1]

Különösen nagy csapás volt a nemzetre a polgári élet hiánya, mely épúgy mint ma, akkor is a legsúlyosabb jelensége volt az ország közállapotainak. Főképen ez a jelenség támaszt nagy különbséget hazánk és más országok viszonyai között, hol a rendi állapotok jogrendje ugyanaz volt, mint nálunk. Igaz, hogy a XVIII. század folyamán mélyen alászáll a polgárság jelentősége s a fejedelmi önkény zsarnoksága békót ver a polgári szellem kifejlődésére. A polgárság azonban nem semmisül meg s habár szabad intézményeitől meg van fosztva, műhelyeiben visszavonulva, csendesen él és munkálkodik. A polgári öntudat tüze hamu alatt lappang és szívva az újkor eszméinek kohójából, később lángra

[1] Grünwald Béla: A régi Magyarország. 13. lap.

gyúl s új életre támadva, dicsőségesen megvívja harcát a kiváltságok megvénhedt rendszerével.

Magyarország szerencsétlensége tehát e korban nem annyira a rendi kiváltságok fentartásában — melyek máshol is megvoltak —, hanem a polgári élet hiányában jut legfőbb kifejezésre. A polgárság munkája, mely az ipar és kereskedelem fellendülésével jár s mely elsősorban a városi élet kifejlődésének legfőbb éltető forrása, nálunk hiányzik. A városok fejlődése pedig e korban nem más, mint a nemzeti kultura kifejlődésének életereje. E korban a kulturát nem a főnemesség, nem a nemesség és a parasztosztály tartja fenn s az előbbi osztályok legfeljebb akkor állanak hivatásuk magaslatán, ha mint a tudományok és művészetek pártfogói, előmozdítják a művelődés fejlődését.

A kultura munkájának az iparos a legfőbb előharcosa, munkája nyomán a kereskedelem és gazdasági élet magasabb fellendülése jár. Ez képezi egyedül alapját a polgári vagyonszerzés lehetőségének, mely viszont a magasabb művelődés eszközeit teremti meg. A kereskedelem fejlődésének nyomán a művelődés népei állandó összeköttetésbe jutnak, megismerik egymás szokásait és intézményeit s betekintést nyerhetnek a műveltség azon eszközeibe, melyek a magasabb fejlődést előmozdítják. Így jönnek létre Olasz, Német, Francia és Angolország hatalmas városai, melyek e korban a művészet, tudomány és művelődés fáklyavivői.

Mindezzel szemben hazánknak e korban nincs egyetlen számbavehető szellemi vagy gazdasági központja. Van ugyan polgárság itt-ott elszórva az ország területén, de ez inkább kárára, mint hasznára van a nemzeti kulturának. A polgárság nálunk idegen telepítések alkotása, melyeket árpádházi királyaink bölcsessége hoz létre, de ezek fentartják idegen jellemöket s a nemzeti életbe beolvadni nem tudnak. Maga az ország fővárosa nem központja a nemzeti élet lüktető erejének s idegen polgárság tartja azt megszállva, mely szokásaiban és nyelvében idegen jellemét megtartja.

Igaz, hogy a kor iránya sem kedvez a nemzeti szellem ápolásának és fentartásának. Európaszerte szunnyad a nemzeti öntudat ereje s e század nem a nemzeti állameszme ideális fogalmának korszaka. Maguk az uralkodó családok nyelvben és szokásokban nincsenek összeforrva a nemzeti élettel. Idegen befolyás és irány

uralkodik mindenütt irodalomban, tudományban egyaránt, s idegen tudósok és írók lepik el a nyugateurópai udvarokat. A hatalmas porosz királynak, Nagy Frigyesnek, egy Voltaire a bizalmasa. Saját nemzetének szellemi fejlődéséről tudomást sem vesz. Lessing, a nagy német költő évek hosszú során át él és munkálkodik, anélkül, hogy fejedelme még csak észrevételre is méltatná. A francia szellem világa uralkodik e korban Európa műveltségén.

Azért nincs igazuk azoknak, kik kizárólag a nemesség bűnéül tudják be a nemzeti életnek ezt a sülyedését, s habár a magyar főnemesség más országok viszonyaihoz képest még kevésbbé van hivatásának és feladatának magaslatán, e viszonyokért egyedül felelősségre nem vonható. Bizonyára nem fordult volna el a nemzeti élettől, ha az országnak lett volna kulturája s hogy pedig ez nem volt, az nem kizárólag a nemesség hibája.

Ily viszonyok között találja a nemzetet Mária Terézia, midőn népeinek kormányzását átveszi. Az udvarba édesgetett magyar főnemességnek semmiféle lelki áldozatot nem kell hoznia azért, hogy hazáját elhagyva, a császárvárosba menjen az udvari élet fényében sütkérezni. Ép ellenkezőleg örömmel megy oda, hol a fénynek, ragyogásnak és élvezeteknek annyi alkalma kínálkozik számára. Hol élvezhetné a kultura gyümölcseit hazájában? A császárváros fénykora most kezd ragyogni s úgy a léha főnemesnek, ki sivár életét könnyelmű élvhajhászatok között tölti el, mint magasabb műveltségű lelkek számára, minden irányban tér nyílik az igények kielégítésére. Színház, zene, művészek és tudósok társasága, a szórakozásnak állandóan ezer némét nyujtja s ami fő, az udvari kegynek kiapadhatatlan forrása bőven osztja jutalmait mindenfelé. Természetes, hogy a nemzeti jellemből való kivetkőzés szolgalelkűségének még könnyebb elnyerni a jutalom gyümölcseit.

De nemcsak a léha élvhajhászat hozza a magyar főurakat Bécsbe, épúgy szükségük van azoknak is a császárvárosra, kiknek legcsekélyebb céljaik és törekvéseik vannak, mert az udvar pártfogása nélkül elérni semmit nem lehet.

Az uralkodónő ifjú ragyogó szépsége, elbájoló szeretetreméltósága, az udvar fényének bódító világa még jobban az udvar bűvkörébe vonja a főnemességet, mely később az idegen áramlat hatásának képtelen ellentállani. Így vetkőzik ki teljesen a magyar főnemes ősi, nemzeti jellegéből, műveltségének, gondolkozásának

irányát idegen kultura világa szabja meg s végül még nyelvét is elfelejti.

Igy a nemzeti visszahatásnak nyomasztó súlyát elsősorban a nemzet nyelve érzi meg, mely nemcsak a közélet, hanem a társadalmi élet teréről is végkép leszorul.

Az uralkodóház főhercegei a magyar nyelvet nem tanulják és Mária Terézia gyermekei csak a német, francia, olasz és cseh nyelvben nyernek oktatást; magyar nyelvről szó sincs többé. Maga a nemzet ezt természetes állapotnak tekinti, hiszen főnemessége egy árva szót sem ért már magyarul és a falusi kuriáján begubózott magyar nemest mit érdekelnék a nemzeti élet fejlődésének nagy kérdései?

Igy Mária Terézia politikája lassanként teljesen az udvar körébe vonja a főnemességet a nemzeti kultura roppant hátrányára.

Maga a középnemesség teljes tétlenségbe sülyedve szintén nem tényezője az egészséges nemzeti élet kifejlődésének. Egyrésze a kor igényei szerint kiemelkedve állást nyer, vagy nagyobb földbirtokokra tesz szert, melynek következménye az, hogy ezek lassacskán átmennek a főnemesség osztályába.

A köznemes, kinek birtoka csekélyebb és társadalmi állása nincs, magasabb állások betöltésére pedig tehetségtelen, otthon ül kis birtokán, vályogból készült nemesi portáján és a világtól teljesen elzárkózva, az egyik napról a másikra való tengődés prózai tunyaságában él és középkori gazdasági rendszerben kezeli birtokát. Ideális megtestesülése az extra Hungariam non est vita fogalmának, anélkül, hogy a műveltség iránt való érzék, a magasabb eszmékre való fogékonyság, avagy a haza iránt tartozó kötelességek legcsekélyebb tudata is élne lelkében. Különben életmódja egyszerű, igényei nincsenek s a fényűzést nem ismeri, hacsak a testi kényelemnek kielégítését nem nevezzük annak. Otthon ül, nem utazik s még arra is alig van módja, hogy a külvilág eseményeiről tudomást szerezzen. Akadályozza ezt különben a közlekedési viszonyok rettenetes állapota is, mely őt a külvilágtól, különösen télvíz idején teljesen elzárja. Különben saját maga nem is képes megítélni elmaradottságát s műveltségének alacsony szinvonala kizárta, hogy képes lett volna megbirálni saját helyzetének és az ország szomorú közállapotainak okait. Egyedül a kiváltságos állapotokhoz való szívós ragaszkodás az, mely némi életet ad azon eszmekörnek, amelyben mozgott.

Maga a vármegyei élet sem szintere a nemzet életére jótékonyan kiható magasabb eszmék nemes elvi harcainak. Nem egyéb az, mint a személyes érdekek küzdelmének s ama visszaéléseknek szintere, melyeknek a rendi állapot valóságos melegágya volt. A magyar nyelvet végleg kiszorítja itt is a latin nyelv, mely a társalgásnak és a családi tűzhelynek válik nyelvévé. E szerencsétlen helyzetnek különösen a felvidéki nemességre van káros hatása, mely idegen ajkú népek közé ékelve, az elmult századokban a magyarságnak erős védbástyája volt. Ép egyik nagy szerencsétlensége a régi latin világnak, hogy a nyelvéből kivetkőzött magyar nemesség annak az idegen ajkú népnek nyelvét veszi fel, mellyel folytonos érintkezésben van s melyhez némileg érdekei is kötik. Igy szlávosodnak el tömegesen a Felvidék ősrégi nemes családai s így semmisül meg nemcsak nyelvileg, de fajilag is Erdélyben az oláhság közé ékelt magyarság nagy része.

Szerencse, hogy számos felvidéki magyar nemes család a szatmári békekötés után, ősi lakhelyét otthagyva, lassacskán lehúzódik a magyarságlakta vidékekre s így azok megőrzik magyarságukat és később az alföldi magyarsággal összeolvadva, tényezőjévé válnak a megújhodó nemzeti élet munkájának.

Tagadhatatlan azonban, hogy az elszigetelt köznemességnek is megvolt nemzeti szempontból az az előnye, hogy teljesen el lévén zárva az udvari befolyástól, függetlenebbül megőrízhette nemzeti érzését s így később, midőn életre kel a nemzeti öntudat tüze, megvan az ősanyag, melyből a nemzeti kiépítés munkájának egyik hatalmas erőtényezője egészségesen kiválik.

A jövő következményei igazolják, hogy ez az anyag alapjában megromolva nincs s a nemesség főhibája a kor viszonyaiban rejlik, midőn az egy európaszerte megzsibbadt korszellem s a rendi állapotok önző világának hatása alatt áll.

A XVIII. század sülyedt viszonyai között a magyar nemes teljes joggal hihette, hogy az ő felfogása az eszményi hazafiság megtestesülése s nem lehetett képes felemelkedni arra a magaslatra, hogy meglássa a valódi nemzeti politika nagy szempontjait akkor, amidőn mindenütt a rendi állapotok fentartása volt a jogállapotok alapja.

A főpapság, mely vagyonánál és hatalmánál fogva époly szerepre lett volna hivatva a nemzeti kultura munkájában, mint a

főnemesség, e korban épúgy nincs hivatásának és feladatának magaslatán. Pedig ők foglalják el az ország rendei között az első helyet, vagyonban és lelkiekben egyaránt. Természetes, hogy hatalmuk óriási ép a XVIII. század kiváltságos viszonyai között. Ehhez járul még a római katholikus egyház nemzeti szervezetének hiánya, mely a nemzetiségre való eltagoltságot nem ismeri. A katholikus vallásnak nem célja a nemzetiségi politika ápolása, mert Róma hatalma az egész világra kiterjed s politikájának alapja az összes emberiség ama birodalma, mely a krisztusi szeretet hatalmán épül. Ahol az egyház érdekei ellentétbe jutnak a nemzeti szempontokkal, ott nem kétséges, hogy a papság az egyház érdekeinek ad előnyt.

A reformáció által felidézett vallási harcok viharai erősen megrázkódtatják Magyarországot is. A protestantizmus a XVI. században érzékeny csorbát üt a magyar katholikus egyházon, de hatalmas segítséget nyer ez a katholikus uralkodóház erős vallásos érzületében, mely a kath. főpapság számára minden eszközt megad a protestantizmus üldözésére és kiirtására.

Pázmány Péter hatalmas szellemének katholizáló ereje még nem jut összeütközésbe a nemzeti szempontokkal s az ellenreformáció jórészt az ő szellemi hatalmának roppant eredménye. Rendkívüli egyénisége, reformátori nagy ereje nem szorul az idegen uralkodóház támogatására. Hódításának fegyvere a szellem hatalma s a katholikus egyház küzdelme az ő vezérlete alatt nincs megfosztva a nemzeti tartalomtól.

Máskép áll azonban a helyzet a XVIII. században, midőn egy szellemileg alacsony, nemzeti érzésében megromlott főpapság csak az uralkodóház erőszakosságának és hatalmának támogatásával képes megvédeni a katholikus egyház érdekeit. Ez a lejtő az, melyen a katholikus egyház nagy nemzeti jelentősége mélyen alászáll, midőn ez a korszak üti reá az egyházra a nemzetellenes politika bélyegét.

Az egyház emez összeütközése a nemzeti szempontokkal az akkori idők kivételes viszonyaiban rejlik. Ha az uralkodóház protestáns lett volna, bizonyára a katholikus egyház vallásának fentartásáért ugyanazt a nemzeti küzdelmet folytatta volna, mint aminőt a protestantizmus megvívott közvetve a nemzeti állam létfentartásának nagy érdekeiért.

Így magyarázható meg az, hogy a nemzeti ügy legeszményibb harcosa, a katholikus Rákóczi lelkesen védi a vallásszabadság ügyét, mely e korban a nemzeti ügygyel szoros kapcsolatban áll. A hazafiatlan katholikus főpapság nem tud e korban a magasabb nemzeti szempontok magaslatára emelkedni, hol a nemzeti érdekek nagy veszélyeit meglátva, ezúttal a nemzeti ügynek előnyt adjon az egyház érdekeivel szemben.

Nincs azonban igazuk azoknak, kik a katholikus egyháztól a magyar nemzeti kultura körül folyó áldásos munka érdemeit elvitatják, mert épp a magyar nemzet történelme igazolja, hogy nemcsak az államalkotás alapvető munkáját végezte a katholikus egyház a múltban, hanem egyúttal a nemzeti létfenntartás körül folyó harcnak is hosszú évszázadokon át a katholicizmus volt legfőbb őre és előharcosa.

Ezen nagy történelmi tradicióknak fonala azonban kiesett a katholikus egyház kezéből akkor, midőn Mohácsnál a nemzeti önállóság ügye is elbukott. Ez időtől kezdve mélyen alászáll a katholikus főpapság nemzeti jelentősége, mert főleg amidőn a reformáció hatása Magyarországon is veszélyeztetni kezdi a hétszázéves katholikus egyház érdekeit, az európaszerte hatalmában és tekintélyében megrendült papság főleg Magyarországon az idegen hitbuzgó katholikus dinasztiában keresi az egyház megmentőjét.

Ezért a támogatásért azonban a főpapság rettenetes árt ad az uralkodóháznak, mert tekintélyével és befolyásával nem állhat többé ama nemzeti törekvések oldalán, melyeknek leverésére a bécsi politika a legaljasabb eszközök felhasználásával szívósan törekszik.

A nemzeti létfenntartás hatalmas missziója így kerül a protestantizmus kezébe s így válik nemzeti ügygyé a vallás ügye. E harcban a katholikus főpapság egyesülve a katholikus főurakkal a dinasztia oldalán áll s részese annak az üldöző politikának, melyet az uralkodóház a nemzeti törvések ellen folytat. Így lesz a nemzet ereje széttagolva és megbénítva, midőn végül alig képes ellenállani a Habsburgok beolvasztó törekvéseinek. A rút önzés anyagi érdekeinek itt is szomorú szerep jut s a protestantizmus főurai sem képesek azoknak ellentállani, úgy hogy a XVII. század végén már alig van protestáns magyar főúr, ki hitéből újra ki ne vetkőzött volna.

Itt is csak az alsóbb osztályok szolgáltatják példáját a szívós kitartásnak. A köznemességet és a parasztságot csak a durva erőszak képes kitépni a protestantizmus karjaiból s így ragaszkodik főleg vallásához az igazi magyarság népe, melynek jobbágyi sorsában alig van veszíteni valója. Nincs a zaklatásnak az a neme, melyen e vallásfelekezet hívei keresztül nem mennek; sérelmeikre orvoslás nincs és a hatalmi tényezők teljes erejével kell megküzdeniök az egész vonalon. A bécsi és linzi béke egyelőre könnyit ugyan helyzetükön, de a protestáns főurak áttérése folytán mindinkább szomorúbb lesz helyzetük, míg végre Rákóczi bukásával s a szatmári békekötéssel végkép letűnik a protestánsok csillaga. S míg a nemzeti küzdelem ledönti a válaszfalat a vallásfelekezetek között, a vallási villongások gyűlölettel telve újra megindulnak, ezerfelé forgácsolva ismét az enyészet szélén álló nemzet pusztuló életerejét. Újra elkövetkezik az a szomorú korszak, midőn a nemzet fiai a legádázabb gyűlölettel telve törnek egymásra, vallásuk különbözősége miatt.

A főpapsággal ellentétben annál szívósabban megőrzi lelkében a hazafiság tüzét az alsó papság, különösen pedig a szerzetes rendek, melyek múltjokhoz híven, most is nemes munkásai a nemzeti kulturának. Ezeknek soraiból támadnak a sötétség korszakában oly férfiak, kiknek lelkét eltölti a nemzet szomorú közállapotainak tudata, s kik látják a veszélyt, mely előtt a nemzet áll s az igazi hazafiság szorongó aggodalmával féltik a nemzetet, melynek fáklyája kialvóban van.

Különösen a magyar kegyes tanítórend az, mely a nemzeti művelődés nemes munkájában halhatatlan érdemeket szerez magának s melynek gondviselésszerű hívatása akkor jut legnagyobb jelentőségre, midőn a kialvó nemzeti öntudat ébrentartásában leginkább van szükség magas műveltségű, erős hazafias lelkek nem csüggedő munkásságára és buzditására.

Természetes, hogy e munkában mindenekfelett az oktatás kérdése jut a legnagyobb jelentőségre, mert ez van hívatva beleoltani az ifjú nemzedék lelkületébe a műveltség és a nemzeti érzés csíráit.

A XVIII. században a kegyes-tanitórend látja el tanárokkal iskoláinkat. Munkásságukat szerény körben kezdik, s midőn egy kis határszéli nem magyar helyen először letelepednek, bizo-

nyára nem gondol senki arra, hogy minő hatalmas fává fog nőni az a szerény magocska, melyet Kalasanzi József nemes munkásai a hazai földbe elvetnek. S tették ezt abban a korban, midőn egy hatalmas, gazdag virágzó renddel, a jezsuita-renddel kellett versenyre kelniök műveltségterjesztő munkájukban. Épp ezen tulajdonságokkal ellentétben a kegyes-rend szervezete és hívatása az örök szegénység fogadalmán s a szereteten épűl. Tanítási rendszerűk mellőzi a rideg fegyelem szigorát s a társadalom és a kor szelleméhez alkalmazkodva a szeretet bensőségével óhajtja magához láncolni az ifjú nemzedéket, melynek nevelése, idomítása reá van bízva. A rideg elzárkózottságot szabadabb szellem váltja fel s számolva a kor szellemének, a műveltség haladásának viszonyaival, a romlottságot és erkölcstelenséget azáltal vélik megakadályozni, ha folytonos tanítással és műveléssel csiszolják az emberi lelkületet, melynek a tudatlanság a legfőbb veszélye.

Nemes hívatásuk munkájában széttépnek minden világi köteléket, mely őket hívatásuk teljesítésében megakadályozná. Vagyont, gazdagságot s az élet hiú külső csillogásait megvetik, s nem ismernek más életcélt és kötelességet, minthogy lelkük és műveltségük dús kincseit beoltsák az ifjú nemzedék lelkületébe. Különösen hívatásukhoz tartozik, hogy első sorban a leggyengébbeket istápolják. Azért a szegény, elhagyott gyermekek nevelése és tanítása képezi rendi hívatásuknak legfőbb célját. Nem mindennapi felfogása ez a magasabb hívatásnak oly korban, midőn a modern felvilágosodás szelleme messze van az érvényesüléstől az állam-fenntartás munkájában.

Épp ezen nagy tulajdonságok folytán annál hamarabb gyökeret ver a rend úgy a nemzeti művelődés talajában, mint a nemzeti társadalom lelkületében. A felvidéki kis város iskoláját messze földről kezdik felkeresni, s a kis Podolint és Privigyét elözönli nemsokára a diákok serege. Az intéző körök figyelmét is felkölti e jelenség s nemsokára a kegyes-rendiek vezetésére bízzák az újonnan alapított iskolákat. Alig nehány évtized alatt a viszonyokhoz képest igen nagy tért hódítanak, s csak egy évtized leforgása alatt (1710—1720) hét új gimnáziumot bíznak vezetésükre. Különösen hazafiasabb érzelmű főuraink nézik jó szemmel a rend terjeszkedését és gyermekeik nevelését piaristák kezeire bízzák. Az egykori kuruc generális, Károlyi Sándor, különösen hazafias lelkű,

fennkölt érzelmű hitvese, Barkóczy Krisztina grófnő bíztatására, Károlyban iskolát alapít, a piaristák számára s unokáit, a Haller grófokat már ott taníttatja. Még az uralkodó figyelmét is felkölti munkásságuk s maga Károly király bármiféle ügyüket jószívvel intézi el, ha hozzá fordulnak.

A főrangú családok versengenek abban, hogy a rend tanárait megnyerjék gyermekeik neveltetésére. Maga a nép is annyira megkedveli őket, hogy valóságos lázadás van, ha valamelyik városból egy-egy közkedveltségnek örvendő atyát máshova akarnak elhelyezni. Benyák Bernátért Szeged városa számtalanszor a rendfőnökhöz folyamodik, hogy közöttük maradhasson, Dugonics Andrást püspöke semmi áron nem akarja elengedni Nyitráról, Horányit, a kiváló tudóst, Batthyányi erdélyi püspök valósággal erőszakkal viszi el Gyulafehérvárra s három hónapig nem ereszti el magától. Mindenüvé piarista tanárokat óhajtanak úgy egyházi, mint világi részről, s valósággal csapás számba megy, ha valamelyik város piaristát kérő folyamodása nem nyer kedvező elintézést.

Még a protestáns tanárokat és tudósokat is a nemes barátság őszinte viszonya fűzi a piarista rend tagjaihoz. Losonczy István azt írja Horányinak, hogy a piaristák „életükkel és működésükkel azt hirdetik, hogy a legnemesebb humanizmus szolgálatában állanak“, s Rumi Károly azt mondja, hogy „a német Pesten a magyarság vára a piaristák háza“.

A kálvinista Rómát, Debrecen városát, az ott tanító kegyesrendiek egészen megnyerik maguknak.

Máramarosszigeten a reformátusok Virág Jácint atya felgyógyulásáért nyílvános könyörgéseket mondanak, s midőn a rend házát tűzvész pusztítja el, a reformátusok felajánlják templomukat, iskoláikat, harangjaikat, hogy segítsék a rendet. A református ifjak nem átalják, hogy meghallgassák Simoncsics Imre szent beszédeit, míg viszont a piarista tanárok tanítványaikkal együtt megjelennek Hary Péter református lyceumi igazgató beszédeinek meghallgatására. A sorvasztó vallási harcok sötét világában valóságos fénysugár a kölcsönös szeretet és felekezeti béke érzelmeinek ez a szép megnyilatkozása.

Tudományos jelentőség szempontjából is nagy hírre tesz szert a kegyes tanítórend. Orosz Zsigmond, Bajtay, József császár későbbi

híres nevelője, Cörver János s Horányi nevei túlterjednek az ország határain. Bajtayt II. Frigyes porosz király arra szólítja fel, hogy maradjon udvarában, s midőn Cörver János hazájába visszatér, azt írják Rómából a rendfőnöknek, hogy „csillagot küldünk néktek".

S mindezt a munkásságot a kegyes tanitórend a legsúlyosabb anyagi küzdelmek terhei alatt végzi. De ők nem hogy csüggednének, sőt ellenkezőleg, megvetve minden földi jót, fáradhatatlan kitartással, nem lankadó munkássággal szolgálják nemes hívatásukat. Agyuk, lelkük egy percig sem pihen, magukat folytonos önműveléssel foglalják el s úgy szóval, mint írásban szolgálják a tudomány és művelődés ügyét. A napi politika kérdéseivel nem foglalkoznak, de a nemzeti műveltséggel összefüggő nagy és fontos kérdések elől nem zárkóznak el. Különösen az irodalom s a nemzeti nyelv mostoha ügye állandó tárgya gondoskodásuknak és munkásságuknak. Egész halmaza van a piarista levéltárakban a tudományos és irodalmi munkásság ily termékeinek, melyek a rend tagjainak lázas tevékenységét hirdetik e korból, de amelyek a rend szegénysége folytán napvilágot nem láttak.

S ami a nemzeti művelődés szempontjából a kegyes tanítórend hívatását és munkásságát e korban mindenek fölé helyezi, az a mindjobban fejlődő hazafias érzés, mely folyvást duzzad és ízmosodik a kegyes tanítórend terjeszkedésével. Alig mérlegelhető halhatatlan érdemük, hogy épp a nemzeti öntudat sülyedésének szomorú korszakában a viszonyokkal ellentétben felemelkednek arra a magas színvonalra, hol az iskola és a tanítás jelentőségét mindenek felett nemzeti szempontból mérlegelik. Első sorban ez a rend jut annak a belátására, hogy csakis a tanitás és nevelés hazafias iránya ébresztheti fel az ifjabb nemzedék lelkületében a nemzeti érzést, s ezen szempontnak kell első sorban érvényesülni abban a munkában, mely a műveltség csíráit oltja be egy szellemileg is tespedt nemzet lelkületébe.

A tanítás hivatásában nemcsak a kötelesség súlyos terhét, hanem a legnemesebb hivatás magasztosságát látják, s mindennél jobban meg vannak jutalmazva, ha azt látják, hogy életképes talajra talált a mag, melyet elvetettek, ha fejlődni, ízmosodni látják műveltségben, tudományban az ifjúságot, mely eszméiket megértve, tanaikat felfogva, tanításaikat követve, a tudományok vérte-

zett fegyverével s a beléjök oltott hazafiság szent hevületével megy ki az életbe, hogy áldásos tényezőjévé váljék a nemzeti kultura gyümölcshozó munkájának.

De épp ezen szeretettől áthatott törekvéseik biztosítják legjobban önfeláldozó tanítói munkásságuk sikerét, mert ezáltal nyerik meg az ifjúság lelkét, mely, mint viasz, a kölcsönös érzelmek melegében könnyen és nemesen idomíthatóvá válik. Annyira megy az ifjúság vonzódása és szeretete a rend iránt, hogy még főúri családok tagjainak lelkét is megszállja a vágy, hogy a szegény tanítórend nemes tagjainak sorába lépjenek. Bizonyára nem a világi kényelem előnyei, hanem a piarista rend lelki kincseinek nagy tulajdonai voltak egyedül azok, melyek ily lelkekben a nemes önfeláldozás és szent lelkesedés érzelmeit felköltötték. Aki kényelmes életmód, munkátlanság, vagy a vagyonszerzés előnyeit kereste, annak bizonyára nem volt helye a kegyes tanítórend soraiban, mert hiszen alig volt testület, mely nagyobb szegénységgel küzdött volna, mint épp ez a rend a XVIII. században. De dacára nyomorult anyagi viszonyaiknak, az elégedetlenségnek és zúgolódásnak legcsekélyebb jeleit sem tapasztaljuk. S ha e tekintetben egy-két panasz felmerül, az inkább sajnálatának ad kifejezést a felett, hogy a rend szegénysége folytán a művelődés szükséges eszközeit nem szaporíthatja úgy, mint szeretné.

„Mily örömmel gyarapítanánk könyvtárainkat — írja Pállya István a XVIII. század utolsó éveiben — mennyiségtani és fizikai muzeumainkat, de szomorúan kell bevallanunk, hogy nincs miből. Izzadnak, fáradnak tanáraink s még annyijuk sincs, hogy elegendő számú könyvet vehetnének maguknak. De bár így állnak dolgaink, álljon elő az, akinél valaha alkalmatlankodtunk, vagy segélyért könyörögtünk. Valóban alapítónk szelleme lebeg felettünk, s őrködik, hogy kétségbe ne essünk.“

Velük szemben is érvényesülnek a korszak felfogásának önző szempontjai. Kitüntetéssel, dicséretekkel elhalmozzák, de anyagi segítségben még az a gazdag főúri társadalom sem részesíti őket, mely első sorban igénybe veszi gyermekei nevelésénél segítségüket. Csakis később javul a piaristák sorsa, midőn az 1802-iki országgyűlés határozata alapján a király évi 32000 forintot engedélyez számukra a tanulmányi alapból.

De ezen szegénység dacára a rend hivatásának oly magaslatán

áll, hogy még arra is módot talál, hogy jelesebb tagjait a híresebb külföldi iskolákban képeztesse ki. Különösen utasítást adnak ezeknek, hogy más országok tanügyi viszonyait beható tanulmány tárgyává tegyék. A két Cörver, Bajtay, Horányi, Erdős bejárják a külföldet s bő ismeretekkel megtelve, leírják itthon tapasztalataikat. Ily tagjait a rend iskoláról iskolára küldi, hogy a többi rendtársaknak alkalma legyen a modern oktatás vívmányaival megismerkedni.

Természetes, hogy ennek a nemes munkának is voltak ellenségei, s a piarista rendet oly oldalról éri gáncs és támadás, ahol a szabadszellem megnyilatkozását s a rend függetlenségét nem nézték jó szemmel. Elterjesztették a hírt, hogy a piarista rendben a fegyelem köteléke megbomlott, azért annak szabályait szigorítani kell s szigorú ellenőrzés alá kell venni belső ügyeit. Az árulkodók aknamunkáját azonban ellensúlyozza számos vármegye, város és befolyásos főúr tiltakozása, s a főpapság dicséretére szolgál, hogy a kalocsai érsek és a nyitrai püspök is a rend védelmére siet. Még Révai is megszólal s költeményében ostorozza a rágalmazók vádaskodásait.

A kegyesrend tovább folytatja nemes munkásságát erős nemzeti alapokon s a józan haladás szellemében. Nem riad vissza a szükséges újításoktól, melyet a kor szelleme magával hoz, s nem zárkózik el attól sem, hogy az újabbi reális alapra fektetett műveltség tantárgyait is felvegye tanítása körébe. Így a számtant, a hazai történetet, a földrajzt, a természettudományokat, sőt még az építészetet is felveszik tanításuk anyagába.

Ez a tanítási módszer adja meg tehát a piarista rend nagy jelentőségét s ehhez fűződik folyton növekvő terjedésének és tekintélyének oka. A tanítás anyaga és szelleme egész más volt a piaristák iskoláiban, mint bárhol máshol s így magyarázható meg az, hogy a műveltebb társadalom inkább ennek a szegény rendnek kebelében nevelteti gyermekeit, mint a sokkal gazdagabb jezsuita gimnáziumokban.

A XVIII. század újításának szellemét első sorban a piaristák fogják fel, s az új bölcseleti irányzat, mely útjára indult, termékeny talajra lel az ő művelt lelkükben.

A német, olasz és lengyel piaristák tanügyi törekvései nem hagyják hidegen a rend magyar tagjait sem. Ezen az alapon még

nagyobb gondot fordítanak a reáltudományok művelésére és terjesztésére. A bölcsészet új irányával a Cörver bárók ismerkednek meg Rómában, s visszatérve hazájukba, hozzáfognak az új tanok elterjesztéséhez. Ugyane nyomokon halad a nagytudományú Bajtay is, a tanügy terén kifejtett nagy munkásságával. Ők honosítják meg a modern filozófiát Magyarországon. 1743-ban a pesti piarista tanárok már Wolf, Leibnitz és Newton tanait hirdetik az intézet ebédlőjében, s ugyancsak e falak közt hangzik el Benyák Bernát érdeméből az első magyar nyelvű filozófiai oktatás.

A piaristák tehát jóval előbb kezdik meg a tanügy reformálását, mint az állam, mely csak harminc évvel később fogadja el ezen alapelveket.

S ami különösen nemzeti szempontból igen nagy jelentőséggel bír, a magyar nyelv tanítását munkálhodásukban soha egy percre szem elől nem tévesztik, dacára, hogy a kormány azt nem követeli és a latin nyelvnek sokkal nagyobb jelentősége van, mint a magyarnak. A rendfőnöki utasitások azonban szigorúan előírják a magyar nyelv tanítását és a magyar iskolai feladatok készítését. Cörver rendfőnök még e század közepén kimondja, hogy illetlen és gyalázatos volna a hazai nyelvnek elhanyagolása; a magyar nyelvet a legalsó osztálytól a legfelsőig a latin nyelvvel párhuzamosan kell tanítani. Hogy minő nagy szó volt ez a szellemi és nemzeti hanyatlásnak ebben az alacsony világában, abban a korban, midőn a művelt társadalom legnagyobb része elfordul nyelvétől, azt bővebben fejtegetni szükségtelen.

A piaristák tehát nemhogy el nem hanyagolták a magyar nyelv tanítását, hanem volt idő, midőn azt egyedül az ő iskoláikban tanították. Főkép az állami beavatkozás volt oka annak, hogy a magyar nyelv tanításának kérdése annyira háttérbe szorult. Ugyanígy a bölcseleti tanítás is sokkal magasabban állott ezen század közepén, mint az államosítás után, mely különösen nemzeti szempontból éppenséggel nem adott kedvező irányt a tanügy fejlődésének.

Különösen súlyosan érintik József rendeletei a kegyes tanítórendet, mely nem késik hazafias felbuzdulásának teljes erejével a németesítő rendszer ellen állást foglalni. A rend tagjai nem is szolgálnak egy percig sem eszközül az új rendszernek s a német nyelv kötelező tanítását előíró rendelettel ellentétben tanítványaikba oly gyűlöletet oltanak be a német nyelv iránt, hogy még a német

ajkú és születésű tanulók is megtagadják származásukat s nem akarnak németül felelni.

„Én ezen igyekezetnek ellene állván — írja Dugonics a nyelvrendeletre vonatkozólag — csak azért is algebrát és geometriát magyar nyelven kiadtam, hogy megmutassam az ország előtt, hogy a német nyelv sohasem oly alkalmatos a tanulmányoknak kimagyarázásában, mint a magyar nyelv." A kegyes tanítórendet kínosan érinti József császár rendszere, melynek egy másik érdemes magyar tanítórend, a pálosoké, áldozatul esik. Sokáig ők maguk is azt hiszik, hogy hasonló sors éri őket. József halálával a nemzeti ügygyel együtt a piaristák hazafias szelleme is felszabadul a nyomás alól s újra megkezdhetik műveltségterjesztő munkájukat. Számosan a rend tagjai közül hangosan fejezik ki örömüket József halála fölött. Egy Baranyay Antal nevű lelkes piarista Selmecen tanítványaival gyakorlatot készíttet e tárgyról, s a dolgozatban az ifjak örömüknek adnak kifejezést, hogy Isten egy csapástól mentette meg a hazát. A helytartótanács a veszedelmes tanárt megbüntetni óhajtja s át akarja helyeztetni Selmecről, Lipót király pedig még a tanítástól is eltiltja. Perczel Imre rendfőnök nem fogadja el az ítéletet s a hazafias tanárt nemcsak meghagyja állásában, hanem még Selmecről sem akarja elhelyezni, s a helytartótanács sürgetésére csak annyit tesz meg, hogy saját felelősségére Szegedre helyezi át Baranyait. Mindenesetre érdekes bizonyítéka azon összetartásnak, mely a rend tagjait e korban a közös hazafias érzés és együttgondolkozás szellemével egybefűzi.

Ugyanily magyar szellemben működik a tanítórend egyházi téren is. A szepesi püspök ugyanezen Perczel Imre rendfőnöktől német és tót nyelvű szónokokat kér, de a hazafias rendfőnök kijelenti, hogy kérésének nem tehet eleget, mert ő csak magyar hitszónokokkal rendelkezik. József császár rendeletei dacára, a piarista atyák nem kaphatók arra, hogy németül szónokoljanak. Szerdahelyi váci püspök 1785-ben felkéri a rendfőnököt, hogy parancsolná meg tanárainak a német szónoklatot.

Az újjáébredés szellemének nem szükséges a piarista rendet hazafias kötelességére figyelmeztetni. Rég tudatában voltak ők már ennek, midőn jóval az ébredés előtt a nemzeti művelődésnek és haladásnak ők a legkitartóbb munkásai. Természetes, hogy amidőn az új idők szelleme elsepri a nemzeti géniusz kifejlődésének aka-

dályait, ők csak hatványozott erővel folytatják azt a munkásságot, melylyel a múltban is annyi eredménynyel szolgálták a magyar művelődés ügyét.

Halhatatlan munkásságuk érdemét dicsérni majdnem felesleges. Minden ékes szónál többet mond az a dicső eredmény, mely verejtékes munkájuk nyomán jár. Egy mélyre sülyedt korban ők a hazafias közszellem szívós élesztői és fenntartói s az ő iskolájuknak és tanítási módszerüknek eredménye, hogy az ő kezeik közül kerül ki a leghatalmasabb gárdája az ébredő Magyarország ifjabb munkás nemzedékének, mely lelke műveltségével, hazafias érzelmeivel mindenképen méltó arra, hogy az államépítés hatalmas munkájának tényezőjévé váljék.

Ebből az iskolából kerülnek ki még későbbi időkben is a nemzet jelesei politikai, egyházi s irodalmi téren egyaránt. S csak magában a pesti rendházban oly férfiak nyernek oktatást, mint egy Széchenyi István, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Jósika Miklós, Katona József, Toldy Ferenc, mint egy Almásy Pál, Deák Antal, Földváry Gábor, Madách Imre, Csányi László, Horváth Mihály, Haynald Lajos és a jeleseknek százai.

Bacsányi János nagy lelki műveltségének, költői munkásságának és szabadelvű gondolkozásának is ez a rend adja meg az alapot.

Tovább időztünk a magyar piarista rend történeténél, hogy csak felette vázlatosan is képét adjuk annak a hatalmas munkásságnak, melyet e rend a nemzeti művelődés ügye körül teljesített. De mulasztást követne el e korszak írója, ha ki nem emelné az érdemnek azt a nagy jelentőségét, mely e rendet a magyar művelődés küzdelmes történetével, a hálás nemzeti kegyelet emlékeivel egybefűzi.[1]

De a többi szerzetek s az alsó papság soraiból is kerülnek ki lelkes munkások, s e korszak dicsőségével oly nevek vannak összeforradva, mint egy Révaié, Dugonicsé, Faludié, Ányosé, Virág Benedeké, Verseghyé, mindmegannyi dicsősége nemzetének s büszkesége ama szerzetes rendeknek, melyeknek hazafias szelleme ily férfiakkal ajándékozta meg a nemzetet épp akkor, midőn annak legnagyobb szüksége volt lelkes bajnokokra az úttörés feltámasztó munkájában.

[1] Takáts Sándor: Benyák Bernát és a magyar oktatásügy. A Budapesti piarista Collegium története.

Ezen társadalmi osztályok képezték az ország rendeit e korban s csak egy osztály volt, melynek jogai nem voltak, a parasztság.

Ennek az osztálynak csak kötelességei vannak s annak a vállára nehezedik minden teher. Nemcsak egy talpalatnyi földje nincs, hanem még két keze verejtékes munkája sem az övé. A közteherviselésében pedig teljesen ki van szolgáltatva a hatóságok önkényének.

A jobbágyi munka, ha meg is van határozva, korlátozva nincs, mert hiszen jogtalanság esetén is kihez forduljon a jobbágy védelemért, midőn még saját ügyében is földesura a bírája. Jogvédelemben nem részesül, nemes ember ellen nem tanuskodhatik s a földes úr pallósjoga még élete felett is rendelkezik. Még a király elé sem járulhat panaszaival s a rendek nagy sérelemnek tekintik, ha a király meghallgatja azokat. A korszak felfogása nem képes megérteni, hogy mennyire beleütközik a jobbágyrendszer az állam fontos gazdasági és társadalmi érdekeibe, s főleg a nemesség nem látja be azt, hogy az gazdasági szempontból elsősorban az ő érdekeit károsítja.

Egy mély gondolkozója e kornak, az ősnemes családból származó Berzeviczy Gergely megvilágítja e kérdést a nemzet előtt s jellemzően lefesti a parasztság állapotát s a jobbágyi rendszer gazdasági hátrányait. A nemesség körében nagy a felháborodás s még a kornak oly kiváló szellemei is mint egy Dessewffy József, egy Kazinczy megvetéssel törnek pálcát Berzeviczy munkája felett, mely pedig magasan kiemelkedik a kor tudatlansága felett.

Mária Terézia és a nemeslelkű József császár intézkedései sem javítanak a jobbágyság helyzetén. Akadályul szolgál ennek a közigazgatás ázsiai állapota, mely első sorban az osztályérdekeknek áll szolgálatában. Ez a társadalmi osztály tehát, mely anyagilag és szellemileg a legalacsonyabb fokon állott, nem lehetett tényezője és eszköze a nemzeti fejlődés munkájának.

És mégis ennek a társadalmi osztálynak fenmaradása volt legnagyobb szerencséje e kornak. A parasztság a legnehezebb viszonyok dacára fajilag nem pusztult el. Nemzeti nyelvét, sajátságait és kiváltságos jellemvonásait megtartotta s így abban a korban, midőn egy elnemzetietlenedett főnemesség, egy nyelvéből kivetkőzött hazafias kötelességeinek betöltésére képtelen nemesség s egy

jelentéktelen polgárság nem állanak hivatásuk magaslatán a föld népében marad meg az egyedüli erős vára a magyarságnak s az nyelvében, érzelmeiben, az ősi szokások apáról fiúra szálló hagyományaiban, költészetében és dalaiban megtartja nemzeti jellemvonását s ezáltal megmarad a jövő nemzeti fejlődésnek egy ősanyaga, melynek gazdag kincseiből egy öntudatra ébredő korszak az újraépítés munkájához erőt merít.

Ez volt a helyzete Magyarország társadalmának abban a korban, midőn a romlás csiráit hordta magában s midőn aggódó hazafiak kétségbeesve látták lefelé rohanni a nemzetet a lejtőn, a végső bukás örvénye felé.

E sötét kép azonban csakis az akkori viszonyok keretében viseli magán a végső pusztulás jellegét. Történelmi világításban ma már tisztán áll az a tény, hogy a meddőségnek az a hosszú korszaka, mely az oly sok küzdelem és vérveszteségtől elalélt nemzetre majdnem egy évszázadra reáborul, egyúttal a szükséges erőgyűjtésnek volt munkája, melyben a nemzet anyagi és szellemi kincseket gyűjt a bekövetkezendő nemzeti államépítés nagy művéhez. A felvidék népességét semmi sem akadályozza abban, hogy levonulva a hegyekből, a megmaradt magyarság között új hazát foglaljon. A béke korszaka pedig lehetővé tette azt, hogy a nemzet számban és anyagi jólétben gyarapodjék s összeszedje az erejét, mely előző két század küzdelmei és szenvedései folytán a végső elgyengülés fokára sülyedt.

Marczalinak igaza van tehát, midőn azt állítja, hogy a nemzet soha nem gyűjtött több erőt, gyarapodott inkább számban, anyagi jólétben és szellemi műveltségben, mint éppen ezen nemzetietlennek gúnyolt időszakban. Ezért ő e korszakot a restauratio századának nevezi.

De viszont ez a történelmi igazság nem változtat ama tényen, hogy az akkori közállapotok tanúságaiból levonjuk a következtetést a társadalmi viszonyokra az eseményekre és jellemekre s ebből megállapítsuk azt a szintén el nem vitázható tényt, hogy e korszaknak bűnei és gyengeségei, egy nemzeti érzéséből kivetkőzött főnemesség s a kiváltságos osztályok szűklátkörű önzése, mégsem egészen igazságtalanul ütik reá e századra a nemzeti sülyedés bélyegét.

*

Nem csoda, ha II. József császár az ország közállapotaiból merít erőt és jogosultságot arra, hogy Magyarországot is bevonja azon reformtervezetbe, melyet népei javára megvalósítani óhajt. Hiszen édes anyja 1764 óta nem hívta egybe a magyar országgyűlést s emiatt a legcsekélyebb elégedetlenség jelei sem mutatkoznak a nemzetben.

József császárban megérlelődik a meggyőződés, hogy bátran mellőzheti a magyar alkotmányt, melynek ősi intézményeihez a nemzet sem ragaszkodik többé s mely különben is, mint annyi visszaélésnek oltalmazója és takargatója akadályul szolgál néki népeit boldogítani szándékozó reform törekvéseiben. A monarchia többi népeinél ezen törekvéseknek jelentősége nincs, mert hiszen az örökös tartományokban úgyis a fejedelmi abszolutizmus kormányozott.

Ez a kormányzati rendszer uralkodott akkor Európaszerte, melynek egyúttal az volt irányzata, hogy maga az államfő lép a szükséges reformok kezdeményezésének terére. Különösen hatalmas képviselője ennek az iránynak maga József császár, ki uralkodói magasztos hivatását kizárólag népei jólétének szenteli s az állam kulturális és gazdasági fellendítésének fáradhatatlan előmozdításában látja a kormányzás legfőbb kötelességeit. Felvilágosodása messze túl szárnyalja korát és kortársait s talán ez is rendszerének főhibája, valamint az is, hogy nem számol azzal az igazsággal, hogy a népeket akaratuk, jellemök és törekvéseik ellenére kormányozni nem lehet.

Tény azonban, hogy e korszakban nem a nemzet, hanem a királyság a reformok előharcosa. E reform küzdelmekkel szemben a rendi alkotmány igen előnyös helyzetbe kerül, mert maguk a rendek, midőn kiváltságaikat védelmezik, küzdelmüknek azt a látszatát adják, mintha az ország alkotmányának fentartásáért és a nemzet igazi nagy érdekeiért folytatnának harcot. Hogy ez nem így volt, azt már a rövid idő mulva bekövetkezett események igazolják.

József császár halálával s az okos Lipót rövid kormányzása után a királyság szakít a reformokkal s a reakció terére lép. A francia forradalom, mely trónokat foszt meg, dinasztiák létét s az elavult rendi kiváltságok érdekeit veszélyezteti, tomboló viharként száguld végig Európán. A királyság s a rendi érdekek egy táborba kerülnek s a rendek készséggel támogatják a királyt a

forradalom ellen s a reakció táborába tömörülnek kiváltságaik megvédelmezésére. A királyság azonban hamar megfeledkezik arról a hálárói, mellyel a rendeknek tartozik azért, hogy őt előbb a francia forradalom, később a nagy világhódító ellen vívott élet-halál harcaiban megsegítették. Ez a szerencsétlen politika még jobban előmozdítja a nemzet és az uralkodó ház közötti bizalmatlan viszonyt. Ferenc király a lefolyt idők eseményei, különösen a Martinovics összeesküvés hatása alatt elfordul a nemzettől, mert azt hiszi, hogy Magyarország nem ragaszkodik hűséggel a dinasztiához s csak kellő alkalomra vár, hogy attól elszakadjon. Viszont a magyar nemzetnek lelkében sokkal jogosultabban gyökerezik meg az a hit, hogy az uralkodóházban bírja első sorban nemzeti és állami létének legfőbb ellenségét. Hozzájárul még, hogy e korban is a szolgai érzés szelleme uralkodik az előkelő társadalmi osztályok lelkületén. A királyság hatalma és kegyosztó tekintélye erős fegyver, főleg az eladósodott földbirtokosokkal szemben. Rangot, állást is csak a királyi kegy adhat s ily alapon módjában van az udvarnak a nemességet féken tartani. A bécsi udvar magukat a magyarokat használja fel eszközül saját hazájuk megrontására. A bécsi rendőri levéltár számos irata szolgáltat bizonyítékot arra nézve, hogy a titkos kémek és föladók egész serege magukból a magyarokból kerül ki s nincs szükség idegen közegek alkalmazására.

Művelt, tanult emberek vállalkoznak a kémkedés gyalázatos szerepére. Bacsányi János magyar költő lépteinek Kreil budai tanár és tudós a kéme, ki a jó barátság álarca alatt tolakodik be a költő családi szentélyébe, hogy besúgja a rendőrségnek tapasztalatait és mindazt, amit a családnál a bizalom örve alatt kikémlel.[1]

De különben is a nemzet érzelmeire a királyi kegynek legcsekélyebb megnyilvánulása döntő hatással van. Minden jól hangzó frázist lelkesedéssel üdvözöl a nemzet, mely a királytól a vele szemben tartozó kötelességek teljesítését nem kívánja. Ez az érzés vagy kihalt, vagy nem mer moccanni a szolgai érzés önző lelkületében. S itt domborodik ki annak a háromszáz éves szerencsétlen politikának jelentősége, midőn érthetetlen az, hogy a nemzet lel-

[1] Az erre vonatkozó rendőri jelentésekről később lesz szó.

kületében tántoríthatatlanul élő alatvalói hűség eme nagy tulajdonságait miért nem használja arra az uralkodóház. hogy trónjának hatalmát és biztonságát a magyar nemzet hűségében és egy erős alapokon nyugvó Magyarország fejlődésében és boldogulásában keresse.

Pedig a magyar nemzet hűsége az uralkodóházhoz épp ezekben az időkben állja ki a tűzpróbát. Martinovics és társainak összeesküvése nem talál visszhangra a nemzet lelkületében, melytől minden forradalmi szándék távol áll.

Még erősebb bizonyítékát adja hűségének a nemzet a Napoleoni súlyos harcok idején, melyek Ausztriát a végveszély felé sodorják. A nemzetnek egy pillanatig sem jut eszébe, hogy az uralkodóház szorongatott helyzetét saját céljaira kiaknázza. Pedig nem könnyű ellenállani a nagy világhódító csábításainak, ki a multak dicsőségét felidézve, egy ragyogó jövő csábító képét tárja a nemzet elé, arra szólítva fel azt, hogy rázza le magáról a háromszáz éves igát, mely függetlenségét, nemzeti fejlődését és boldogulását lenyügözi. Ily körülmények között mind jobban meglazulnak a bizalom szálai nemzet és uralkodóház között, s főleg a nemzetben mély gyökeret ver az uralkodóház ellenséges indulatának tudata. Az ifjú Sándor Lipót nádor halálát is, ki erős magyar érzelmeket táplál, az udvar cselszövényének tudja be s ennek kezét látja működni abban a szerencsétlenségben, mely az ifjú főherceg reményteljes életének tűzhalállal vet véget.[1]

Ily viszonyok között találja Magyarországot a forradalom áramlata, mely végig fut Európán, hogy beleoltsa a nemzetek lelkületébe az új eszmék csiráit. Ezek az eszmék azonban nem találnak befogadásra a nemzet lelkületében, mely nagy átalakulásokra megérve nincs s mely mint a halálos betegségből lábbadozó, még nem képes bevenni az erőt frissítő táplálékot. A megújhodás szelleme tehát nem indulhat ki a politikából, mely ama felfogás magaslatára még nem tudott emelkedni, hogy csakis a nemzeti érzés és faji öntudat eszméjén épülhet fel a jövő Magyarország állami létének biztonsága.

[1] Ezt a mendemondát még Deák Ferenc is elhitte, ki életében gyakran emlegeté, hogy az ifjú szabadelvű érzésű nádor a bécsi udvar cselszövényeinek volt áldozata. Tóth Béla: Mendemondák 114. l.

A nemzet lantosai veszik kezükbe a feltámasztás művét. Az ő lelkükben gyúl ki először a felvilágosodás szikrája s ők tudnak e korban először felemelkedni arra a magaslatra, honnan a nemzet elmaradottságának súlyos okait mérlegelve, megmutatják a helyes útat, mely a nemzet számára a boldogulás útját megnyitja.

Mindenekelőit az elhanyagolt, megvetett ősi nemzeti nyelv feltámasztásának és kipallérozásának ügyét karolják fel lángoló lelkesedéssel s lelkes törekvésük első sorban odairányul, hogy a nemzet térjen vissza nyelvéhez, ha élni akar.

A nemzeti megújhodása nagy érdeme és dicsősége költőihez fűződik, kik először gyújtják meg a fáklyát a sötétségben s beléoltják az öntudatra ébredő nemzeti műveltség csíráit egy tespedt nemzet lelkületébe.

*

A XVIII. század humanistái és böcsészei nemcsak az emberi jogok nagy eszméit dobják bele a történelem mozgató kerekébe, az ő munkásságuk egyúttal megteremtője és melegágya azon hatalmas irodalmi fellendülésnek is, mely első sorban a német nemzetnél termi meg fejlődésének gazdag gyümölcseit. Ez alapon fejlődik és indul hatalmas fellendülésnek európaszerte az irodalom ügye, midőn a művelődés nemzetei saját egyéniségük alapján és saját nemzeti nyelvükön létrehozzák a szellemi fejlődés nagy kincseit.

Magyarországnak az irodalmi megújhodás hatalmas munkájában még hosszú ideig szerepe nem lehet, mert a nemzeti érzés, mely alkotója és megteremtője az irodalmi termékek világának, ki van aludva a nemzet lelkületében. Hiszen jól tudjuk, hogy a nemzeti eszmétől való elidegenedésnek nálunk legsúlyosabb következménye az volt, hogy a nemzet nyelvéből is kivetkőzött és saját nemzetiségét azzal tagadta meg, hogy elfordult nyelvétől, melyen ősei és apái beszéltek.

Igaz, hogy a magyar irodalomnak nincs meg az a multja, mely kiváló szellemi termékeket hagyott volna örökül e korra. De a magyar nyelv költői ereje az eszmék, érzelmek és gondolatok kifejezésére való alkalmatossága minden kétségen felül áll.

Ha a magyar nemzet sorsa akként alakul, hogy egy nyugodt államélet keretében irodalmában és nyelvében is tovább fejlesztheti egyéniségét, bizonyára meg lett volna a nemzeti irodalom egész-

séges fejlődésének is logikai egységes folyamata. De a bekövetkezett reformáció harcaiban, a török hódoltság szomorú korszakában s egy idegen uralkodóház nemzetellenes politikája alatt nyögve, össze kellett roskadni a nemzeti géniusz erejének s így a nyelv is, mint annak legfőbb kifolyása, jelentőségében veszít, míg végre teljesen kivész a nemzeti érzés tudatából. Csakis ily borzasztó csapások súlya alatt roppanhat össze a nemzeti élet egészséges kifejlődésének ereje.

A XVIII. század részben nem más, mint a multak szenvedéseinek visszahatása. A főnemesség, melynek tagjai előző századokban még az irodalom szolgálatában állottak, nemzeti érzéséből teljesen kivetkőzve, hazájával szemben tartozó kötelességeit semmi téren többé nem ismeri. Igaz, hogy ama nagynevű régi magyar családok is pusztulóban vannak, melyeknek tagjai egyidőben a nemzeti irodalom terén is maradandó nyomokat hagytak hátra. A Zrinyiek és Balassák ragyogó nevei nemcsak a nemzeti küzdelem, hanem az irodalmi munkásság teréről is végkép letűnnek. De még a köznemesség is elfordul nyelvétől, a tudomány, közélet s a társalgás nyelve kizárólag latin lesz.

Természetes, hogy ezzel az állapottal együtt jár a nyelv elparlagosodása, mely a kor igényeinek s ízlésének átalakító hatását be nem veszi s a magasabb műveltséghez való alkalmazkodásra képtelenné válik. A magyar nyelv tehát oda jut, hogy az fejlettebb nemzetek nyelvével nem tud többé versenyt tartani. Egygyel több ok, hogy a nemzeti érzéséből kivetkőzött társadalom könnyű lelkiismeretességgel tegye magát túl azon. Nem is késik a nemzet műveltebb része, ha azt ugyan a művelség fogalmával egyáltalán összefüggésbe hozni lehetséges, kizárni a nyelvet a nemzet összes közintézményeiből, valamint a családi és a társalgási életből egyaránt. S tette ezt anélkül, hogy idegen hatalom járma kényszerítette volna reá.

Nem csoda, ha ily viszonyok között József császár az egységes birodalmi nyelvet, a német nyelvet akarja a nemzetre reáerőszakolni. Szó sincs arról, hogy a rendek a császár rendeletében a nemzeti ügy sérelmét látnák. Ezen intézkedést a rendi érdekek, nem pedig a nemzeti nyelv sérelmének tekintik. Hisz jól látjuk, hogy a nyelv ügye még hosszú három évtizeden át minő nehézségeken megy keresztül, s még jóval később, az 1811-iki ország-

gyűlésen kifejezésre jut a hivatalos magyar nyelv behozatalának lehetetlensége, mert alig van valaki a nemesség között, ki értene magyarul.

József császár erélylyel hajtja végre intézkedését s kimondja, hogy akiknek a rendelkezés nem tetszik, azok mondjanak le hivatalukról. A császár rendelkezése végre lesz hajtva, hivataláról sem a magasabb állású, sem a megyei hivatalnokok le nem mondanak s a nemzeti ellenállás csak a megyék felirataiban nyilatkozik meg, nem pedig komoly tettekben. A nemesség ellenállásának erkölcsi jelentőséget csak az a körülmény adhatott volna, ha állását otthagyva, nem kapható arra, hogy a császár központosító törekvéseinek nemzetellenes politikáját szolgálja. A nemesség azzal igyekezik menteni hivatalban maradását, hogy ellenkező esetben idegen tisztviselők tömege lepi el a közhivatalokat. Ezen érvelésnek azonban önző szempontja is könnyen megállapítható, mert ezen társadalmi osztálynak távozása a hivatalokból megszűntette volna azt a befolyást, mely a nemesnek, mint köztisztviselőnek, a hatalmi önkényt a jobbágygyal szemben biztosítja. Ha a nemesség hivatalát otthagyja, könnyen eleshetik egy korrumpált közigazgatás pajtáskodó érdekszövetségének előnyeitől. Félő volt egyúttal, hogy idegen tisztviselők szigorúan végrehajtották volna a jobbágyság helyzetének könnyítését célzó törvényeket.

Ennek az ellenállásnak nemzeti tartalma tehát alig van és komoly jelentősége annak nincs, hogy a nemesség most hirtelen a magyar nyelvhez, mint állami nyelvhez, ragaszkodik. Ezen érveléshez csakis szorultságból folyamodik a kiváltságos osztály, mely a latin nyelv megszorításában a rendi érdekek sérelmét látja. Maga József császár kemény igazságot vág a nemzet szemébe, midőn azt mondja, hogy a nemzet gyalázatát jelenti az, ha az a közügyekben egy holt nyelvet használ s ebben a körülményben maga a nemzet mondja ki a halálos ítéletet saját nyelve fölött.

Különben is tény az, hogy maga a dinasztia nem kerékkötője a nyelv ügyének s az 1805-iki országgyűlés ama törvénycikkét, mely a nyelv ügyét szabályozza, a király minden akadály nélkül szentesíti. Maga a művelt társadalom az, mely valósággal fellázad, midőn arról van szó, hogy a magyar nyelv hivatalos nyelvvé váljék. Tisztán áll tehát, hogy mennyire nem lehetett a magyar nemesség őszinte József császár rendeletével szemben, mely jóval megelőzi

azt az időt, midőn a kiváltságos osztályok nagy tömege még mindig makacs állást foglal el a magyar nyelv ellen.

A nemzeti nyelv ügyének nem az uralkodóház, hanem maga a nemzet volt legfőbb ellensége s az aulikus főnemesség nagy zöme, a hivatalvadászok és kegyhajhászók szolgalelkű serege maga szolgáltatja a magyar nyelv ellen szóló érveket.

De a magyar társadalomban is alig van gondolkodó fő, mely a kérdések mélyébe hatolni képes volna s a nemzeti nyelv ügyének jelentőségét mérlegelni tudná. Ritka kivétel az értelmiségnek oly megnyilatkozása, mint aminő a Décsy Sámuelé, ki a meggyújtott száraz csipkebokor gyorsan tűnő lángjához hasonlítva az 1790-iki nyelv körül folyó küzdelmet, már e korban kimondja azt az igazságot, hogy „ha mi azt az időt, melyet a deák nyelvnek tanulására vesztegettünk, a valóságos tudományok gyakorlásában töltöttük volna el, sokkal hasznosabb tagjai lehettünk volna a köztársaságnak“.[1]

Maga Kazinczy Ferenc, irodalmunk úttörő apostola nem látja a német nyelv behozatalának veszélyeit, sőt kifejezi örömét a felett, hogy minő kiváló hasznát veendi a német nyelvben való jártasságának.[2]

Hogy mennyire távol állott a magyar társadalomtól e korszakban a nemzeti szempontokat mérlegelni tudó magasabb gondolkozás képessége, ezt ép ama viták igazolják, melyek József halála után még majdnem három évtizeden át a nyelv ügye körül folynak. Az 1790—92-iki országgyűlés vitái a nyelv ügyére nézve alig járnak komolyabb eredménnyel, csak annyi történik, hogy a magyar nyelvet rendes tantárgygyá emelik, s kimondják, hogy egy bizonyos idő mulva csak olyanok nyerhetnek hivatalt, kik a magyar nyelvet bírják. Az országos bizottság pedig arra utasíttatik, hogy adjon az országgyűlésnek véleményes jelentést arra nézve, hogy miként lehetneéletbe léptetni azt az intézkedést, hogy a helytartótanács a magyarul felíró megyéknek magyarul válaszoljon. Az 1805-iki országgyűlés Ferenc király szorongatott helyzetét felhasználja ugyanarra, hogy a nemesi felkelés megszavazásával kapcsolatban nyelvi engedményeket csikarjon ki az uralkodótól, de e

[1] Décsy Sámuel: Pannonia Fénix. 142. és 86. l.
[2] Kazinczy: Pályám emlékezete. 69. l.

kívánságok felette szerények és semmi akadálya nincs annak, hogy azokat a király törvény alakjában szentesítse.

De nem is az uralkodó, hanem a magyar főnemesség magatartásában látjuk a legnagyobb akadályát a nyelv ügyének. Hiszen ez utóbbiak azok, kik nem szégyelnek a legnagyobb elszántsággal harcolni ama törekvés ellen, mely a magyar közéletből a latin nyelvet végkép számüzni akarja.

Az 1807-iki országgyűlésen magasabb arányokban kezd kibontakozni a nemzeti nyelv ügye körül folyó harc.

Alig van tanulságosabb bizonyítéka e korszak viszonyainak, a magyar főnemesség szűk látkörének s a magasabb nemzeti szempontok iránt való érzéketlenségének, mint az a vita-anyag, mely ez időből reánk maradt. Az elavult latin világ megvénhedt nemzetbénító rendszere itt ütközik először össze a nemzeti megújhodás üde, felfrissítő szellemével. A régi rendszer oldalán Semsey András személynök vezérlete alatt a főnemesség aulikus serege tömörül, míg az öntudatra ébredő középnemesség túlnyomó része Felső-Bükki Nagy Pál vezérlete alatt harcba indul lángoló lelkesedéssel, a nemzeti érzés fegyvereivel.

Ez a küzdelem bölcsője az eljövendő nagy reform-harcnak, s itt mondatik ki először a nagy szó, hogy az ősi alkotmány fogalmánál szentebb a nemzetiség eszméje, mert csakis a nemzeti érzés talajában izmosodhatnak meg a nemzeti géniusz magasratörő szárnyai.

Csak töredékek és szájhagyományok őrizték meg Nagy Pál elragadó szónoklatainak emlékét, de azoknak szikrázó és sujtó pallosa még azon száraz naplókból is kirí, melyek az ébredő nemzeti eszme lánglelkű megnyilatkozásainak hatását eltemetni akarják.

E beszédek szelleme azonban fennmaradt a nemzet közérzületében. Eszmei kifejezései örökség gyanánt szállnak át az ifjú nemzedékre s ezen az úton, ezen hagyományok fonalát veszik fel majdan az ébredő reform-korszak vezérei, kik, mint első sorban Kossuth Lajos ebben az iskolában kezdik pályafutásukat. A régi rendszer megérzi a veszélyt, mely ellene támad, sejti, hogy az új idők szelleme meghozta a megvénhedt rendi alkotmány halálos csiráit s küzd, de immár hiába az enyészet ellen.

A magyar nemzeti ellenzék is ezen az országgyűlésen születik meg, mely kialakult pártcsoportosulásaival magvát képezi a jövő parlamenti alkotmány rendszerének.

Az ellenzék támadásait és harcmodorát előzetesen magánkörökben megbeszélik és előkészítik. Az ellenzékkel szemben kialakulva látjuk az úgynevezett udvari, vagy miniszteri pártot is, melyhez egy Lónyay, Rhédey és Sümeghi tartoznak. Ehhez az irányzathoz csatlakoznak a papság és a felső tábla főnemessége, habár kivételképen itt is találkozunk egy-két ellenzéki szellemű főúrral.

A kormány érzi a veszélyt és az udvar is erősen elégedetlenkedik, mert ezen országgyűlésben nem lát biztosítékot arra nézve, hogy megtalálja a kellő támaszt és segítséget a magyarokban Napoleon által szorongatott súlyos helyzetében. A kormány az országgyűlés támogatását a zilált pénzügyi viszonyok tekintetében is igénybe óhajtja venni. A félelmes ellenzéki vezér, Nagy Pál, ad audiendum verbum regium Bécsbe hivatik, hol a királyi dorgáló szó mély benyomást tesz reá s nem is hallatja többé szavát a következő országgyűlésen.

Érdekesek azok a küzdelmek, melyekben a régi és új nemzedék élet-halál harca megindul. Az előbbi a rendi alkotmány fenntartásában látja a magyar nemzet fennmaradásának biztosítékát, hivatkozik ősi szabadságaira és kiváltságaira, melyek vagyonának és hatalmának forrását képezik. Szerinte az országnak díszét eddig is csak növelte az, hogy deákul tudtak.

Még az 1811-ki országgyűlésen sem jut dülőre a nemzeti nyelv ügye. A személynök tagadásba veszi azokat a sérelmeket, melyeket a bizottság javaslata feltűntet; széles alapon indul meg a nem érdektelen vita; az ellenzék régi idők okmányait is felkutatja s még az első Habsburg magyar királyra is hivatkozás történik, ki a magyar nyelv megtartását és fejlesztését a magyar nemzetnek megigérte. I. Ferdinánd ezen levelének tartalmát, melynek hitelességét az aulikusok serege előbb kétségbe vonja, a diariumba is beiktatják.

Érdekes a felső megyéknek, mint Árva, Szepes, Trencsén állásfoglalása, melyből kitűnik, hogy minő nehézségekkel jár a magyar nyelv behozatala a nemzetiségi vidékeken. Kifejezést nyer az az aggodalom, hogy ha a magyar nyelv hivatalos behozatala testet ölt s az indítvány törvénnyé válik, úgy a megyékben az összes hivatalnokokat el kellene bocsátani, mivel azoknak túlnyomó része nem tud magyarul. Ilyfajta vélemények a személynök malmára hajtják a vizet, ki nem haboz kimondani azt, hogy a nemzeti nyelv ügye nem függ össze a nemzeti lét kérdésével. Hivatkozik a több száz

éves mult gyakorlatára, midőn a deák nyelv mellett eleink ép oly jó hazafiak voltak.

A papi rend szintén ellenzi a magyar nyelvet s egyszerűen arra hivatkozik, hogy a kispapok annyira túl vannak terhelve tudományokkal, hogy nem érnek reá a magyar nyelvet megtanulni.

A kor felfogása a magyar színház ügyében is érdekes kifejezést nyer a személynök gondolkozásában, ki nem késik kimondani, hogy eltekintve a színművészetnek az erkölcsökre való hatásától, kételkedik abban, hogy a játékszín a magyar nyelv terjesztése által hatással bírna a nemzeti jellem kifejlődésére. Hivatkozik arra, hogy a régi nemzeteknél is a theatrumok virágzása összefügg a hanyatlás korszakával.

Az országgyűlés többsége azonban még mindig nem jut annak belátására, hogy hová sülyedt a nemzeti közérzület s csak kevesen, a korszaknak kiválóbb szellemi, főleg a felserkenő írói nemzedék fiatal gárdája tudja mérlegelni e szomoró viszonyok jelentőségét.

Pedig ezen állapot még hosszú ideig tart s még 1825-ben is, amikor már Vörösmarty Zalán futása az epikai költészet ragyogó köntösében mutatja be a magyar nyelvet, aminőn azelőtt nem csendült meg magyar lant, a magyar nyelv ügye még mindig igen messze van a végső diadaltól. Hiszen még 1826-ban is azt látjuk, hogy a Rákócziak és Kossuthok vármegyéjében, Zemplénben még mindig erős vita folyik arról, hogy a deák, vagy a magyar nyelv legyen-e a közélet hivatalos nyelve.

Kevesen voltak még e korban még azok között is, kiknek lelkületét fogva tartja már a nemzetiség eszméje, kik belátják főleg azt, hogy csakis a ledöntött rendi alkotmány romjain épülhet fel a nemzeti érzület s a faji öntudat eszméje. Vannak már sokan, kik a nemzeti érzés ápolásában s a magyar nyelv diadalában látják a jövő biztosítékait, de a régi avúlt rendszer formáihoz még mindig ragaszkodnak. Érdekesen képviseli ez irányzatot maga az ellenzék vezére, Felső-Bükki Nagy Pál, kinek lelkét a rajongásig tölti el a nemzetiségi eszme felemelő tudata, de aki a régi bálványt bedönteni nem meri, mert még él benne a régi Magyarország szellemének egy apáról-fiúra átöröklött ősi hagyománya, mely a régi alkotmány kiváltságos intézményeiben látja biztosítva az ezeréves alkotmány sziklavárát.

Ezeknek lelkében dereng már a nemzeti öntudat eszméje, ettől

várják az ébredést, mely a magyar fajnak létét, a magyar állameszmének győzelmét biztosítja, de a nemzetiségi eszme e korban még nem fejlődik politikai rendszerré.

De kétségkívül áll, hogy ez a küzdelem nyitja meg útját ama reformmozgalomnak, mely tudatára ébred annak, hogy a nemzeti állam jövője csak úgy lehet biztosítva, ha a rendi társadalom osztályuralmának ledöntött romjain a nemzeti uralom eszméje diadalmaskodik. Be kell hozni a nemzet szélsőbb rétegeit az alkotmány sáncaiba s azoknak ősi anyagából kell kiválasztani a nemzeti létfenntartás hatalmas erőtényezőit, midőn a szabadelvű nemzeti politika céljaiban biztosítva van a kifejlődés az egyén számára, a köz javára. A nemzeti kiépítés munkájában szükség van minden erkölcsi, szellemi és anyagi erőre, át kell tehát alakulnia mindennek az új kor eszméinek szellemében, az ősiségnek, jobbágyságnak, adómentességnek és a középkori gazdasági rendszernek egyaránt. Át kell alakulnia az igazságszolgáltatás és közigazgatás ósdi rendszerének, mely csak eszköze az osztályuralom túlkapásainak. A nemzetiség eszméje tehát legfőbb csírája, később hatalmas fegyvere a modern átalakulás küzdelmeinek, s az 1848-iki alkotások csak betetőzik a nemzeti eszme és öntudat kifejlődésének ezt a folyamatát.

Ezen eszmék megifjító áramlatában kel életre a valódi nagy nemzeti ideálok eszményi kultusza, mely pezsgő vérkeringést visz azokba a reformküzdelmekbe, melyekben a legtisztább önzetlen harc folyik a nemzeti állam újraépítése körül. Soha az ideálok ragyogása, az önzetlen tiszta jellemek klasszikus nagysága nem tündöklött oly tiszta fényben, mint ebben a korszakban. A tiszta hazafiság szent tüzének lobogása magasra csap az ifjú nemzedék lelkületében s az egész nemzeti társadalom lelkületét is mindjobban és jobban áthatja azon reformok tudata, melyekben a nemzet jövendő állami létének, tartós fennmaradásának biztosítéka van.

A gondviselés sem fosztja meg a nemzetet attól, hogy kellő pillanatban ott legyen a hivatott vezér, kit a reformok útján a nemzetnek követnie kell. Mint a klasszikus tragédiák hőse kellő pillanatban a színpadra lép, úgy bukkan fel a homályból a vezér, ki megmutatja nemzetének az igéret földjét. A politikai megújhodás szellemével egyidőben a nemzet élére tolják az események gróf Széchenyi Istvánt, ki megtapintván a nemzeti élet elernyedt ütőerét, a jövő nagy céljait a nemzet elé tárja, s a multak bűneinek,

valamint a jövő kötelességeinek mérlegéből megalkotja a legigazabb politikai evangeliumot.

A nemzet és utókor hálája azonban az úttörők felé fordul s az elismerés koszorúja elsősorban azokat illeti, kik először gyújtották meg a nemzeti öntudat szerény mécsét, midőn a nemzet még a sötétség pusztájának járatlan utain bolyongott. A nemzet lantosaihoz fűződik első sorban az úttörés munkájának halhatatlan érdeme. Az ezeréves magyar nemzet korhadó fáján a nemzeti nyelv és irodalom sarjadzik először új életre s az ő lantjuk támasztja fel először a nemzeti érzés szunnyadó erejét a haldokló nemzet lelkületében. Azok, kik hivatva volnának a nemzet sorsát intézni, távol állanak a munkától, az udvar, a hivatalos hatóságok nemcsak hogy nem kezdeményezik azt, de meg sem értik az ébresztő szózatot észre sem veszik a pitymallatot, mely a feltámadás s a jövendő nemzeti lét útjait bevilágítja.

Alig mérlegelhető annak a mozgalomnak jelentősége, midőn e korban egy lelkes kis csoport a nemzeti nyelv és irodalom feltámasztásának küzdelmes útjára lép s arra az emberfeletti munkára vállalkozik, hogy a nemzeti érzéséből kivetkőzött társadalmat ebben az irányban térítse vissza a nemzeti öntudat útjára. Annál nagyobb az úttörők érdeme, mert idegen viszonyok s idegen kultura világában ébrednek annak tudatára, hogy a nemzeti géniusz feltámasztásának sikere csak ezen az úton lehetséges.

Ha Bessenyei és társainak lelkében az idegen műveltség s az idegen irodalmi befolyás fel nem ébresztik ezt az érzést, ha az otthoni meddő életből a gondviselés nem irányítja lépteiket Bécsbe, bizonyára ők sem lettek volna képesek az ország nyomorult közállapotainak hatása alatt egy magasabb látókör világába felemelkedni. Halhatatlan érdemük, hogy ellentétben a magyar társadalom ama tagjaival, kik az udvari kegy fényében s egy idegen szellemiés műveltségi világban nemzeti érzésükből végkép kivetkőznek, ők ép ezen idegen műveltségi viszonyok hatása alatt edzik meg lelkükben a nemzeti öntudat erejét. Ezen műveltségi viszonyokkal ellentétben áll hazájuk nemzeti és kulturális elmaradottsága s látják, hogy a műveltség hiánya az, mely a nemzeti tespedés szomorú okaival össze függ. Idegen műveltségre tesznek tehát szert anélkül, hogy nemzeti jellemükből kivetkőznének s a világműveltség idegen termékeinek átültetésével, kettős eszközzel szolgálják a nemzeti nyelv és művelődés ügyét.

Így válik a nemzetre áldássá a magyar testőrség intézménye s így fordul vissza a fegyver azokra, kik a jövendőt nem sejtve egykor ezen intézmény megalkotásában erős eszközt láttak az ifjú Magyarország nemzeti érzületének elfojtására. Érdekes még a képzeletnek is, s művész ecsetje volna méltó megörökíteni az ifjú magyarság lelkes gárdáját az ősi Burg falai között, midőn izzó lelkesedéssel folyik az úttörő nemzeti munka ott, a honnan évszázadok óta a magyar nemzet sorsát, jelleme, törekvése és géniusza ellenében egy rövidlátó, ellenséges érzelmű politika irányítja.

Pedig az irodalomra való hivatottság távol áll az úttörő testőrök munkásságától. Maga Bessenyei nem költői lélek s Báróczy fordításai sem állják ki az irodalmi érték tűzpróbáját. Amit írtak, az nem sok táplálékot adhatott a kor szellemi igényeinek, de ők azok, kik irodalmi munkásságukkal fentartják a nemzeti szellem haldokló életét, szítják és elaludni nem engedik a nemzeti élet kialvó tüzét. Halhatatlan érdemük abban áll, hogy megnyitják a nemzeti eszme és művelődés kapuját az utánuk jövő nemzedék számára, mely a nemzeti nyelv és irodalom ügyét hivatva van végleg diadalra vinni.

Ők képviselik e korban a legnemesebb ideálok s a nemzeti eszme magasztos és önzetlen kultuszát, s ezen ideálok fényköréből támad az a hatalmas csillagcsoport, mely később hivatott vezéreivel dicsőséges útjára indul s fényével örök időkre beragyogja a magyar irodalom egét.

Külön úton, külön irányban, de egy cél felé tör munkásságuk, mely főleg idegen kultura hatása alatt áll. Egyik csoport a franciás iránynak, másik a deákos iskolának híve, de nem hiányzik már az az irány sem, mely a népélet parlagon heverő kincseiből vesz anyagot munkájához. De alkotásuk szelleme és iránya mégis leginkább idegen kultura hatása alatt áll, mint ahogy a műveltség legtöbb nemzetének szellemi fejlődése és kulturája idegen műveltség forrásaiból táplálkozott.

Különösen hivatott mestere ennek az iránynak maga Kazinczy, kinek egyéniségében, bámulatos munkásságában s hatalmas agitátori erővel párosult szívósságában valósággal testet ölt a nemzeti művelődés ügye. Csak a legnagyobb bámulattal lehet adózni annak a gyümölcsöző munkának, melyet oly lelkes buzgalommal kifejt s kit úttörő munkájában nyomor, szenvedés, börtön nem térít el

útjáról. Ő az, ki nemcsak magyarrá, hanem műveltté is óhajtja tenni nemzetét s bölcs belátással számol azon igazsággal, hogy a magyar nemzet sorsa és fejlődése mindenkor szoros kapcsolatban áll a nyugati műveltség befogadásával.

Úgy Kazinczy, mint iskolája német műveltségből táplálkozik s így magyarázható meg az, hogy József császár rendeletei a magyar írók körében nem támasztanak ellenállást. Maga Révai Miklós, a nyelvújítás elévülhetetlen érdemű bajnoka, meg sem ütközik a német nyelv behozatalán. S az akkori írók egyáltalában József idevágó rendeleteit azon bűnök kifolyásának tartják, melyek azért háramlanak a nemzetre, mert az saját maga önszántából vetkezett ki ősei nyelvéből.

De különben sem csoda, ha a korszak művelt gondolkozói, kik az ország szellemi és kulturális elmaradottságát mérlegelni tudják, a felvilágosodott József császár emberszerető és műveltségterjesztő rendszerével nem állanak ellentétben. Az irodalom munkásai látják, hogy a műveltség haladása biztosítja elsősorban a magyar nyelv kifejlődését is s viszont a német nyelv tudása a műveltségtől elválaszthatatlan.

Különben jól látják az írók, hogy a József rendszere ellen küzdőket csakis a rendi kiváltságokhoz való önző ragaszkodás, nem pedig a nemzeti szempontok irányítják. Hiszen ép a rendi társadalom ama részével szemben, mely József rendeleteinek ellenszegül, kell az irodalmi úttörés munkásainak még később is a legnagyobb küzdelmet kifejteniök.

Ha ezt a társadalmi osztályt a József császár elleni küzdelemben erős nemzeti szempontok vezették volna, úgy az bizonyára a nemzeti nyelv és művelődés ügyét is sikeres támogatásban részesítette volna.

Jól tudjuk azonban, hogy a rendek ellenállása József halálával megszűnik s a rendi társadalom visszasülyed az előbbi állapotba, sőt alig néhány év mulva ott látjuk azt küzdeni a reakció táborában, hol az ellenséges királyi hatalom védőszárnyai alatt azon veszélyek ellen tömörül, melyek önző kiváltságait veszélyeztetik.

A magyar irodalom munkásait pedig ép e korban látjuk a leghevesebb agitáció, a fáradhatatlan munka útján anélkül, hogy törekvéseikben a magasabb társadalmi osztályok támogatnák őket. Egymásután látnak napvilágot az irodalmi termékek s számos

folyóirat indul meg, melynek célja a társadalom érdeklődését felkelteni az irodalom ügye iránt.

E korban látnak napvilágot Bessenyei Jámbor szándéka, Báróczi Védelmeztetett magyar nyelve, Décsy Pannonia Féniksze mind megannyi a nemzeti életre messze kiható fontos kérdéseket tárgyal.

Ráth Mátyás Magyar Hírmondója megtöri az idegen nyelvű hírlapirodalmat s egymásután keletkeznek a Magyar Kurir, Magyar Hírmondó s Magyar Merkur című folyóiratok, melyek természetesen Bécsben kerülnek ki nyomdából.

Különösen az irodalmi és tudományos folyóiratok, mondhatjuk, a kor szellemi mértékéhez képest aránytalanul nagy tömege lát napvilágot.

1788-ban indul meg a Kassai triász, Bacsányi, Kazinczy és Baróti Szabó Dávid folyóirata, a Magyar Múzeum. A hatalmas folyóirat szellemi tartalma messze felülemelkedik az ország műveltségi viszonyain és idegen nemzetbeli ily tudományos munkákkal is bátran kiállja a versenyt. Itt méri először össze erejét a két reformátori erejű férfiú, Kazinczy és Bacsányi s itt fogamzik meg irodalmunk kárára a félreértés és gyűlölködés a két nagyrahivatott irodalmár lelkületében, melynek káros szellemétől egy hosszú emberéleten át nem tudnak megszabadulni. Ezen gyűlölködésnek rövid életű terméke az Orpheus, melyet az elvált Kazinczy indít meg, amely azonban életképtelennek bizonyul.

Péczeli József Mindenes gyűjteménye, a nagytehetségű Kármán József Urániája, később a Magyar Minérva, mely Péteri Takáts József buzgóságának és áldozatkészségének köszöni létét, mind e kor szülöttjei.

Bámulatos a lelkesedés s a nem lankandó buzgalom, mely az úttörő irodalmárok lelkében él. Egész életüket az irodalom ügyének szentelik nem törődve nyomorral, fáradozással s a kor rideg közönyével.

És ennek dacára e reformátori munkának vajmi kevés eredménye van, mert alig van irodalmi mű, melynek léte biztosítva volna. A magyar társadalom műveletlensége és részvétlensége folytán a magyar folyóiratok nagyrésze alig tartható fenn. Pedig nincs az az eszköz, melyhez az irodalom munkásai nem folyamodnának, hogy megnyerjék a közönséget az irodalom ügyének.

S ha mindezzel szemben azt látjuk, hogy a magyar társadalom széles rétegei érzéketlenek maradnak a nemzeti nyelv és irodalom ügye iránt s nemcsak anyagi jutalom, hanem erkölcsi elismerés sem jut osztályrészül azoknak, kik a magyar művelődés ügyét szolgálják, valóban csak a legnagyobb bámulattal és elismeréssel adózhatunk az úttörők munkájának, melyben a legnemesebb ideálok s a nemzeti érzés szent hevületének tüze lángol. Pedig minő csekély áldozat az, mit az irodalom ügye a nemzeti társadalomtól megkívánna. Hiszen Kármán József 289 előfizetővel biztosítani tudná az Uránia létét, 400 előfizetővel pedig bárminő folyóirat megvan alapítva.

De csoda-e, ha az írói munkásság lehetetlenné válik, ha azt látjuk, hogy a legelőkelőbb magyar folyóiratnak, a Múzeumnak előfizetői között Magyarországban és Erdélyben összesen 34 főúri előfizetője akad. Nem is ez a társadalmi osztály istápolója az irodalom ügyének, habár akad itt is kivétel, mint gr. Széchenyi Ferenc s a szintén költő báró Orczy Lőrinc, kiknek nevei a magyar művelődés történetébe ragyogó betűkkel vannak beírva. A középosztály és polgárság lelkében látjuk feléledni a lelkesedést az irodalom ügye iránt. Ezek is képezik zömét az előfizetőknek.

Azonban ennyi küzdelem, részvétlenség és közöny dacára sem tud kialudni a lelkesedés tüze a magyar írók lelkületében, s habár számosan kétségbe esnek, egymástól támogatva és lelkesítve, önbizalmukban nem csüggednek el, s az ifjú nemzedék hazafiságába vetik a jövő reményét.

Pedig nagy lelkierő kell ahhoz, hogy a nemzet jövőjébe vetett hitet megne ingassa az ország közállapotainak s művelődési viszonyainak sötét képe. A magyar főurak pazar fényűzése kiáltó ellentétben áll a nemzeti művelődés mostoha ügyével s kik ezreket pazarolnak el fényes paloták s egy léha, üres élet kényelmi céljaira, a legcsekélyebb alamizsnát sajnálják, mely az úttörő irodalmi munkások nyomorúságának enyhítésére szolgálna. Révai élete a nyomor és szenvedés holtig tartó kálváriája s a többiek is csak a legnagyobb áldozattal és nélkülözéssel képesek a magyar irodalom ügyét szolgálni. Valóban e nagy szellemek lelki erejét nem táplálhatja más érzés, mint az utókor hálás elismerésének tudata.

Ha valaki tiszta fogalmat óhajt nyerni e kor műveltségi viszonyairól, az előkelő társadalmi osztályok minden eszményi tartalom

nélküli lelki világáról s önző szűkkeblűségéről, az hatoljon be a Magyar Tudós Társaság szomorú sorsának és hányódásainak történetébe.

Közel ötven esztendeig nem valósul meg a Tudós Társaság eszméje, dacára Bessenyei, főleg később Révai lelkes agitációjának. Az országgyűlések nemhogy felkarolnák, sőt időről-időre lomtárba dobják a tervet, s az 1807-iki országgyűlés szűkkeblűsége annyira megy, hogy a milliók mellett, melyeket az uralkodó számára hadügyi célokra megszavaz, 6000 forintnyi koldusalamizsnát megtagad a Magyar Tudós Társaság ügyétől.

Ugyanily mostoha elbánásban részesül a nemzeti színjáték ügye is, mely az előkelő magyar társadalom részéről semmiféle pártfogásban nem részesül. A német múzsa ekkor ünnepli diadalát s idegen termékeivel elhomályosítja az ifjan sarjadzó nemzeti irány mostoha gyermekét. A nemzeti érzéséből kivetkőzött főúri osztály idegen múzsa oltárán áldozva, idegen nyelvű irodalmi termékekből meríti műveltségének táplálékát. Valóságos ünnepe a német színészetnek, midőn új fényes palotáját Pesten megnyitják. Maga a zene akkor élő titánja, Beethoven, külön ez alkalomra megírja „Athén romjai“ című hatalmas művét s ennek hangjai mellett szentelik fel a német múzsa új díszes hajlékát.

Ezzel szemben a nyomorgó magyar nemzeti színészet rongyokban jár az országban s a fővárosban a szó szoros értelmében az éhenhalással küzködik, míg végre fel kell adnia a harcot a jóléttől duzzadó s immár legyőzhetetlennek látszó idengen múzsa ellen. Pedig hol van még az idő, midőn a magyar Thália állandó lakhelyre talál a nemzet szívében.

Érdekes e korban is a vezető nemzeti társadalom képe, mely a nemzet jellemében, habár talán csekélyebb vonásokban, ma is felismerhető. A társadalom külsőségeiben felveszi magára a nemzeti önérzet köntösét, tüntet s a külső hangulat zajos nyilvánítására mindenkor készen áll, de a nemzeti kultura nemes kifejtésében szívósan kitartó munkára, áldozatra képtelen.

Elmondhatjuk, hogy a magyar irodalom munkásainak lelkes csoportja nem a nemzeti társadalom segítségével, sőt annak ellenére rakja le a magyar irodalom és műveltség alapjait.

Dacára az úttörők lelkes munkájának a rendi kiváltságok önző szűkkeblűsége még mindig nem törik meg az ébredő nemzeti köz-

érzület hatása alatt. A haza iránti kötelességek teljesítésének ideális fogalma még nem megy át a társadalom lelkébe s a régi közjogi felfogás még mindig ellentétbe kerül az egészséges nemzeti létkifejlődés szempontjaival. Még mindig nem érkezett el az idő, midőn e nemzet arra a magaslatra felemelkedni tudna, melyről megláthatná és mérlegelhetné a nemzetiségi eszme nagy jelentőségét.

Habár a nemzeti szellem újjáébredése megnyilatkozik a magyar nyelv és irodalom fejlődésének lépésről-lépésre izmosodó eredményeiben, még ez nem azt jelenti, hogy az oly politikai rendszerváltozásnak is képezze alapját, mely a nemzeti eszme győzelmét az egész vonalon biztosítja. Új korszaknak, új nemzedéknek kell jönni, mely, szakítva a régi rendszer ósdi hagyományaival, tudatára ébred annak, hogy csakis a régi korlátok ledöntésével juthat végleges diadalra a nemzeti eszme jelentősége.

Ez a küzdelem az, mely végre 1825-ben a legideálisabb tartalommal megindul, s ennek a reformmunkának sikere a magyar nemesség érdemeihez fűződik, melynek hazafias belátása, nemes áldozatkészsége saját kiváltságainak ledöntött romjain építi fel demokratikus alapokon az újkori Magyarország épületét.

Sohasem érdektelen, ha időnkint napvilágra került újabb adatok alapján mind jobban és jobban bevilágíthatunk e korszak küzdelmeinek belső részleteibe. S ha minél behatóbban feltárjuk és megvilágítjuk ezen idők szellemét, a jellemeket és körülményeket s reámutathatunk az akadályokra, melyekkel az úttörés bajnokainak a nemzeti ügy körül folyó munkában saját létfentartásuk érdekeivel kapcsolatosan megküzdeniök kellett. Eddig eltemetett levéltári adatok, melyek a modern történelmi kutatás eszközeit folyvást szaporítják, módot nyujtanak arra, hogy minél alaposabb betekintést nyerhetünk az események belső műhelyébe. Megismerjük, meglátjuk és megbirálhatjuk a kor szellemét és küzdelmeit, látjuk a vezető férfiakat, azoknak hibáit és erényeit s ebből megalkothatjuk az ő érdemeiknek tartozó hála és elismerés mértékét.

Ezen szempontok irányítanak bennünket is, midőn az úttörés egyik legkiválóbb szellemű bajnokának, Bacsányi Jánosnak, alakját állítjuk az utókor elé, eddig napvilágot nem látott adatok alapján. Az a világműveltségi központ, melyben ő élt, irodalmi alkotásai, úttörő érdemei és tragikuma egy egész korszakra ütik reá a bélyeget.

Hibáinak kérlelhetetlen feltárásában, érdemeinek, egyéniségének tárgyilagos méltatásában meg szándékozunk jelölni a helyet, mely őt a nemzeti művelődés nagyjai között megilleti.

A történelem pártatlan ítélete elfeledett sírok mélyéről is napfényre hozza azokat az érdemeket, melyeket egy korszak részvétlensége vagy a kortársak szűk látóköre a feledés homályába temetett, viszont letépi a babért azoknak emlékéről, kiknek nagysága a kor gyengeségében s nem a valódi érdemek nagy erkölcsi tőkéjében rejlik.

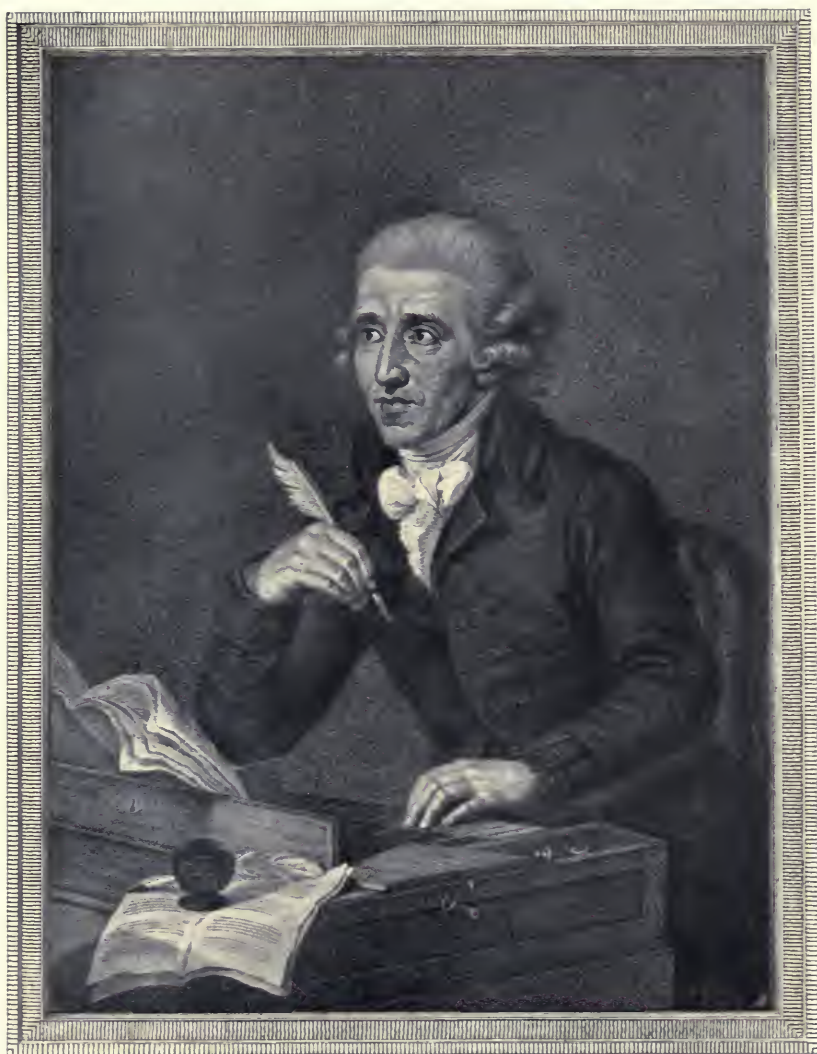
Ezen felfogástól vezéreltetve tárjuk fel mi is az utókor előtt Bacsányi János emlékét, abban a hitben, hogy alkalmas pillanatban állítjuk a mai nemzedék elé az úttörés egyik hatalmas bajnokát ki míg a sors mostohasága folytán el nem sodortatott sokat igérő irodalmi munkásságának útjáról, lángoló lelkesedéssel, nem lankadó eréllyel és kitartással minden lépésével a nemzeti nyelv, irodalom és művelődés ügyét szolgálta.

HAYDN

(Egykorú metszet a bécsi csász. kir. hitbizományi könyvtárban)

II.

IFJÚ ÉVEK — A MÚZEUM KORA

sekély távolságra a tündérszép Balaton zalai partjától, a bérc és erdőkoszorúzta bájos magyar Tempe völgyében,[1] fekszik Tapolca városka, hol a Bacsányi név és a Bacsányi-család a tizennyolcadik század derekán az ismeretlenség homályából felbukkan. A régi lovagkori Magyarország romantikus költői levegőjének bája adja meg jellemét e természeti szépségekben gazdag vidék hangulatosságának. Itt elevenülnek meg a néplélek képzeletében ivadékról-ivadékra száz változatban a régi lovag erénynek és vitézségnek, a siralmas hajdankor szenvedéseinek és dicsőségének bájos álomképei s ebben a hangulatban pusztuló romok emlékén kel szárnyra az a mondakör, mely a régi dicsőség eltűnésén kesergő honfiléleknek Csobánc, Tátika, Szigliget sorsáról s az elmult magyar dicsőség szép napjairól mélabús történeteket regél.

Oly vidék s oly hagyományok, melyeknek hangulatos világában a régi dicsőség elmúlásán kesergő múzsa lantját s a szerelmes költő lelkét egy romantikus korszak emlékeinek ihlete szállja meg.

A természeti szépségeknek e bájos világában, a siralmas hajdankor dicsőségének és emlékeinek e romantikus levegőjében kél szárnyra a magyar Petrarca, Kisfaludy Sándor múzsája, ki e vidék hangulatából s a népköltészet kimeríthetetlen kincsesbányáiból veszi lelkének ihletét s e mondakört Regéiben hagyja reánk örökül, soha nem múló dicsőségére a magyar nyelv szépségének s a magyar szerelmi lyra bűbájos szavú zengzetességének.

[1] Koszorús írónk, Jókai Mór nevezi el találóan így e szép vidéket.

Ebben az érzelemgazdag hangulatban zengi el múzsája Csobánc, Szigliget, Somló történetét s az ő lantján csendül meg a rég letűnt magyar dicsőség kesergő honfibánata, midőn a nép ajkáról önti dalba a bús történetet, az omladék Tátika

Vércse-lakta váráról
S két fiatal magyar szívnek
Szerencsétlen sorsáról.

Ennek a minden ízében magyar földnek, magyar levegőnek varázsa ihleti meg a gyermek Bacsányi lelkét, ki 1763 május 9-én látja meg Tapolcán a napvilágot s kiben a hazaszeretet érzelmeit s a hazai földhöz való ragaszkodást korán életrekeltik a szülőföld vidékének szépségei. Hosszú évek mulva is, midőn családi körülmények hazaszólítják, meleg kifejezést ad a költő ezen érzelmének menyasszonyához, Baumberg Gabriellához intézett levelében.

„Három, négy napig kell még itt maradnom — írja a költő 1800 augusztus elsején kelt levelében — s azután sietek hozzád Bécsbe, hogy minél előbb láthassalak; nem tudom, lesz-e még valaha alkalmam visszatérni ide. Szent nékem a hazai földnek minden göröngye, melyen napvilágot láttam s melyben szülőim és szeretteim hamvai pihennek. Nehezemre esik az elválás azoktól a jó emberektől, kik engem itt az imádásig szeretnek.“ [1]

A költő lelkében azonban ép ekkor magasan lángol a szerelem tüze, siet haza menyasszonyához és távozik a szülőföldről, melyet nem lát soha többé. S ha költőnket a sors mostoha viszonyai egy hosszú életre el is sodorják hazájától, a világműveltség központjaiban sem vetkezi le a hazaszeretet forró érzelmeit és szülőföldje költői levegőjének hatását. Talán ezen érzelmeknek is nagy része van abban a meleg vonzódásban és szeretetben, mellyel nagynevű földije, Kisfaludy Sándor iránt élete végéig viseltetik. S talán nemcsak költői szépségeinél fogva tartja a Regéket legjobb műveinek, hanem az abban megelevenedő ifjúkori szép emlékek s az elhagyott szülőföld hangulatának szépségei is fogvatartják a hazájától messze elsodort szerencsétlen költő érzékeny lelkületét.

Családi viszonyait a kétség alig felderíthető homálya övezi. Ő maga származásáról szintén nem nyujt alapos tájékoztatást,

[1] Bacsányi levele Baumberg Gabriellához. Osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

habár a Spielbergen lefolyt pere alkalmából nyilatkozik is e kérdésről. Nem lesz érdektelen, ha családi viszonyairól szóló eme vallomását közöljük, annál is inkább, mert talán ez az egyetlen adat, melyben ő saját maga nyilatkozik ezen körülményekről. Az elnöklő biró kérdésére a következő felvilágosításokat adja:

„Nevem Bacsányi János, 53-ik életévemet fogom betölteni, a zalamegyei Tapolcán születtem, római katholikus vallású s nős vagyok. Atyám, kit már hét éves koromban elvesztettem, Bacsányi György volt, ki mint szabad polgár (freier Privatmann) vagyonából élt Tapolcán. Anyámat, ki már szintén elhalt, Benes Katalinnak hívták. Két testvérem volt, Katalin és az idősebb Anna, de már rég nem hallottam róluk, azt sem tudom, hol tartózkodnak és arról sincs tudomásom, hogy életben vannak-e még. Fivéreim nincsesek".[1]

Bacsányi vallomásában nevének említésénél a nemesi megjelölést (von) használja, mire nézve bővebb felvilágosítást kérnek tőle. „Habár nem ragaszkodom nemességemhez, tény, hogy az vagyok. Miután őseim Pozsony megyéből származnak s csak a XVIII. század kezdetén, az akkori zavaros viszonyok között, midőn a család tartózkodási helyét Tapolcára tette át, veszett el nemesi előjogunk. Hazai törvények szerint én is ahhoz az osztályhoz tartozom, mely a nemesi osztályt megillető jogokban és bánásmódban részesül."

Költőnk vallomása tehát a család nemességét minden kétségen kívül beigazolni nem tudja, habár valószínű, hogy az a nemesi osztályhoz tartozott. Tény azonban, hogy hivatalosan nem voltak nemesek.[2]

Különben Bacsányi nem sokat ad erre s leplezetlenül feltárja vallomásában a nemességre vonatkozó véleményét és érzelmeit. Kimondja nyíltan, hogy ahhoz nem ragaszkodik, ami elég bátorságra vall e korban, melynek felfogásában még mindig erős gyökeret vernek a nemesi jogok kiváltságai. Ezen felfogása annál kevésbbé válhatik javára a biróság előtt, mert az könnyen képezhet ha nem is döntő, de jellemző bizonyítékot a különben is forradalmi érzelmekkel és felforgató szándékkal megvádolt költő jellemének kulcsához.

Vallomása egy körülményben összeütközésbe jő családi viszonyainak eddig ismeretes adataival. A költő megcáfolja eddigi élet-

[1] Bacsányi spielbergi vallomásának jegyzőkönyve, Bécs. Osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

[2] Dr. Szinnyey Ferenc, Bacsányi János. 4. l.

íróinak azt az állítását, mintha családja a nélkülözéssel határos szegény sorsban tengődött volna. Sőt még oly adat is közkézen forog, hogy az öreg Bacsányi György igen szegénysorsú cserzővarga lett volna. Ezzel szemben Bacsányi azt vallja, hogy atyja, mint szabad polgár vagyonából élt és tartotta fenn családját. Bacsányi e vallomása iránt nem lehet kétség, mert hiszen ő, ki bátran kimondja véleményét a nemesi előítéletről, bizonyára nem restelkedett volna a család szűk körülményeit és atyja foglalkozását is feltárni a biróság előtt. De Bacsányi eme vallomását több más adat is igazolja.

A kőltő már hét éves korában elveszti atyját és számos kiskorú testvérével kora árvaságra jut. Már pedig alig képzelhető, hogy egy szegénysorsú kézműves árvája a kor műveltségi viszonyainak minden tekintetben megfelelő oly iskoláztatásban részesülhetett volna, mint aminőben költőnk kiképeztetését nyerte. Ily mostoha anyagi viszonyok között alig lehetett volna módja az ifjú Bacsányinak oly kiképeztetésre, mint aminőben Keszthelyen, Veszprémben,[1] Sopronban s végül Pesten részesült. Arra pedig adataink nincsenek, mint ha az ifjú Bacsányi sorsát és neveltetését jólelkű pártfogók irányították volna. Igaz, hogy Pesten egy időben korrepetitorsággal maga tartja fenn magát, ez azonban, mint egy igen bevett szokása a kornak, alig képezhet döntő adatot. Attól az időtől kezdve pedig, midőn a pesti egyetemen a jogot végzi, mindaddig, míg báró Orczy Lőrinc házához kerül, nem látjuk, hogy külön segélyforrásban részesült volna.

Mindezzel szemben azonban biztos adatunk van arra nézve, hogy a Bacsányi-család az apa halála után abból a kis vagyonból él, melyet hátrahagy. Beszámol erről a fenti levél, melyben a költő menyasszonyát édesanyjának haláláról és családja körülményeiről értesíti. E levél, mely a költőnek édesanyja iránt érzett forró vonzalmáról s önzetlen nemes lelkének szép vonásairól ad tanúságot, gyönyörű szavakkal világítja meg az elhunyt anya emlékét s a család körülményeit.

„Megérkezésem előtt három nappal — írja tovább levelében a költő — ép nevednek ünnepén, 70 éves édesanyám beteg lett. Midőn megérkeztem, a halál küszöbén állott, de egy időre magához térítette az öröm, hogy fiát oly hosszú idő után viszontláthatja. Boldog és megelégedett volt szegény öreg, mert betöltve látta

[1] Bacsányi négy éven át, 1776-tól 1779-ig volt a piaristák tanítványa Veszprémben. Eberhardt Béla tanár úr szives közlése.

ama forró óhajtását, hogy fiát, szívének kedvencét még egyszer láthatja az életben. Amidőn meglátott és megcsókolt, könnyes szemeit az égre emelve, így kiáltott fel: most már magadhoz vehetsz, én édes Istenem! Igen, kedves jó fiam, érzem, hogy meghalok, de a halál nem esik nehezemre. Néhány óra mulva el is költözött és az utolsó pillanatig magánál volt. Szegény, szépen végezte nehéz, küzdelmes életét. Ma reggel 7 órakor adtuk át az örök lét nyugalmának, megsiratva gyermekeitől, unokáitól s összes ismerőseitől. Az én megjelenésem itt szülőföldemen a csoda érzetét támasztja az emberek lelkében és az isteni gondviselés kegyelmének tulajdonítják, hogy édesanyám forró vágya teljesült, mert megengedtetett neki, hogy ép a kellő pillanatban még egyszer láthassa szeretett fiát az örök élet küszöbén. Én a jelen pillanatban igen szomorú. ünnepélyes hangulatban vagyok s e néhány sort is csak azért írom néked, hogy tudassam veled a történteket s hogy még nem jöhetek hozzád.

Két testvérem van még életben, mindkettő hosszú idő óta özvegy. A végrendeletet, mely kis vagyonunkról szól, ma vagy holnap felnyittatom; *én magamnak semmit sem követelek e vagyonból.* Mielőtt elutazom, itt mindent rendbe akarok hozni, mert egyik testvérem egy lelketlen rossz nő, ki dacára, hogy maga elég vagyonos, képes volna másik nemeslelkű jó testvéremnek, ki édesanyánknak a sírig önfeláldozó ápolója volt, kellemetlenségeket okozni."

Ezen vonzalma testvéréhez, ki nem lehetett más, mint Katalin, özv. Büky Imréné, egész életén át megmarad s még késő öreg napjaiban sem feledkezik meg róla, sőt linzi száműzetése idején, midőn beteg nejével együtt nehéz anyagi gondokkal küzködik, támogatja öreg nénjét.[1]

Ezek az egyedüli adatok, melyeket a költő hozzátartozóiról tudunk, kik leszármazóikkal együtt rég a feledés és ismeretlenség homályába merültek.

Az élet küzdelmeiben edződik meg korán az ifjú Bacsányi lelke, kinek kiképeztetése igen szerencsés viszonyok között történik. A legjobb iskolákban nyeri kiművelésének alapját, az a két év pedig, midőn a piaristák pesti gimnáziumában a filozofia két esztendejét végzi, döntő befolyással van szellemi életének hatalmas kifejlődésére. A kegyes tanítórend nagy nemzeti és műveltségterjesztő hivatása e korban van tetőpontján s munkásságának szellemére, működésének irányára oly férfiak, mint egy Révai, Dugo-

[1] Dr. Szinnyey Ferencz: Bacsányi János. 125. l.

nics, mint egy Horányi, Benyák egyénisége üti reá a bélyeget. A nemzeti érzés ápolása nemes összhangba jő itt a modern tudományok kultuszával s a rend hazafias szelleme, tanításának módja, felvilágosodásának iránya mind hatalmas eszköz, hogy az ébredező Magyarország ifjúságának lelkületébe beoltsa a nemzeti fejlődés termőképes csíráit. Természetes, hogy oly kiváló tehetségben, minővel a gondviselés költőnket felruházta, az elvetett mag termőföldre talál, mert hogy nem volt közönséges tehetség az ifjú Bacsányi, azt nem kisebb tudós férfiú, mint Horányi igazolja. Nem mindennapi dícséret és elismerés egy ifjúnak, hogy egy európai hírű tudós tanár művében kap elismerést és buzdítást tehetségének fejlesztésére.[1]

Bacsányi ifjúsága még nem esik bele abba a korszakba, midőn a nemzeti műveltség köztudata az egész társadalmat áthatja s kevesen vannak még, kik a kor szomorú műveltségi viszonyait mérlegelni tudják s kik az irodalom és a nemzeti nyelv életrekeltésétől várják elsősorban a nemzeti öntudat s a közszellem ébredését. Nem kis szerencséje az ifjú Bacsányinak, hogy ép az akkori idők egyik legnemesebb úttörőjének, a legműveltebb magyar főurak egyikének, báró Orczy Lőrincnek házához kerül, hol alkalma van ismeretséget kötni azon lelkes hazafiakkal, kik ideális lelkük egész hevületével szítják a nemzeti élet hamvadó tüzét s annyi küzdelem és csalódás dacára nem adják fel a feltámadás reményének hitét.

Talán nem egészen a véletlen körülményei irányítják költőnket az Orczy-házhoz s talán más fontos okai is lehettek annak, hogy az újjáébredés egyik hatalmas úttörője, korának egyik legműveltebb lelke reá bízza fiának, elvei s hagyományai örökösének szellemi irányítását. A fiatal István gróf barátságán kívül, kivel együtt jogászkodik, bizonyára a költő kiváló egyéniségének és tehetségének is része van abban, hogy megnyílik számára a legmagyarabb főúr háziszentélye.

Bizonyára nagy hatással van a szerény, de önérzetes ifjú lelkületére az öreg Orczy nagy egyénisége, kinek nemes gondolkozása, nagy műveltsége messze felülemelkedik a kor szinvonalán. Orczy ragaszkodik az ősi hagyományokhoz, de a valódi nemességet elsősorban a lélek műveltségében s az igaz hazafiság nemes tulajdonaiban becsüli meg. Őszinte, igaz barátja a népnek, melynek rom-

[1] Horányi: Nova Memoria. 1792.

latlan őserejében és verejtékes munkájában a nemzeti létfentartás egyik hatalmas erőtényezőjét látja.

„Vedd palástod alá a szegény paraszt adófizető népet — így inti gróf széki Teleky Józsefet főispánná beiktató beszédében. — Ezen együgyű, de hasznos, szelíd Méhetskéket, kik közjónak fentartására izzadt homlokkal s véres verejtékkel szolgálják a hazát, oltalmazdd ezeket, mint Ország legnagyobb kintsét, ne engedd sullyos Terhe alatt lenyomattasson."[1]

Nem mindennapi szavak az önző kiváltságok korában, egy ősnemes család ivadékának ajkairól.

Az Orczy-család révén az addig szerény körben élő ifjú előkelő ismeretséghez jut. De az ő lelkületére bizonyára azon férfiak ismeretsége van elsősorban hatással, kiknek érdemeit a nemzeti művelődés ügye körül az ifjú Bacsányi művelt lelke immár méltányolni tudja. Itt jön össze a magyar irodalom Nesztorával, az öreg Ráday Gedeonnal, kinek fiával a Magyar Játszó Társaság ügyét istápolja.

Ebben a körben ily benyomások hatása alatt születik meg költői lelkének első terméke,[2] bizonyságául annak, hogy már korán tüzet fog lelkében a nemzeti művelődés életrekeltésének szent eszméje. Érdekes, hogy már az ifjúban minő korán megkapjuk azt a jellemképet, mely a költő gondolkozásának, elveinek és önérzetének alapját egy egész életre megadja. Munkája előszavában, melyet a fiatal Orczyhoz intéz, büszke önérzettel mondja ki az igazságot, hogy a szív nemességében, a lélek szép tulajdonaiban nyilatkozik meg az emberi méltóság, nem pedig az ósdi kiváltságok hagyományaiban. Lelkét eltölti az egyén szabad kifejlődésének jogos érzete, melynek önérzetétől áthatva, büszkén elítéli:

„A gyáva, büszke, rest
S más érdemével kérkedő
Sok nemtelen nemest,
Ki nem tekintvén hol s mikor,
S mely időben él,
Dőzsölve tölti napjait
S barom gyanánt henyél."[3]

[1] Báró Orczy Lőrinc beszéde gróf Széki Teleky József főispáni beiktatása alkalmából. Magyar Nemzeti Múzeum.

[2] A magyaroknak vitézsége régiek példáival megvilágítva. Pest, 1785 Báró Orczy Istvánnak ajánlva.

[3] A magyar Lantos. Batsányi János poétai munkái. Buda, 1835. 3. old.

Mint látjuk, a szabadelvű gondolkozás a legerősebb alapja Bacsányi jellemének, s ez az irány fejti ki költői egyéniségét, de viszont ennek túlzásai nyitják meg számára szenvedéseinek kiapadhatatlan forrásait. A szabadelvű eszmék túlzásai képezik alapját egy nyugtalan lélek örökös háborgásainak, mely túlzott önérzetté fajulva, úgy önmagában, mint másokban később számos ellenségre talál. Ez a jellemvonás képezi alapját lobbanékonyságának, kedélye féknélküli kicsapongásainak, midőn az első indulat hatása alatt képtelen mérlegelni cselekedeteinek jelentőségét.

Végzetszerű fordulat a költő életében, hogy ifjú tanítványát, kihez a család és egy nemzet reménye fűződik, kora halál ragadja el szerettei köréből. Bacsányi érzi a veszteséget s lantján siratja el ifjú barátját, kihez az együtt töltött ifjúkor szép emlékei fűzik. Nagy csapás ez ő reá, ki az Orczy-család atyai s baráti jóindulata folytán nemcsak az élet küzdelmeire volt biztosítva, hanem azon veszélyektől is meg volt óva, melyek végzetesek voltak a később egyedül álló költő életére. Talán boldogabb lét, nyugodalmasabb életpálya jut osztályrészül neki s költői egyénisége is még jobban kibonthatja magasratörő szárnyait, ha ily nyugodt, boldog körben folyik tovább sorsa.

Az öreg Orczy ugyan továbbra is buzdítója, tanácsadója és támogatója marad. De ez a viszony is véget ér, midőn 1787-ben Pestről végleg távozik s Kassára megy, hogy megkezdje költői munkásságának, viszontagságos életének változatokban és megpróbáltatásokban gazdag pályafutását.

*

Bacsányit az öreg Orczy pártfogása Kassára is elkiséri; irnoki állást szerez néki ott veje, báró Vécsey Miklós kamarai adminisztrátor hivatalában. Gondok között nyílik meg az élet Bacsányi előtt, úgy hogy eleinte reá van szorulva Orczy anyagi segítségére is. Különben szerény, kevés igényű ifjú, kitől távol van az ifjúkor könnyelműsége, mely néha kelleténél többet merít a gyönyör forrásaiból. Különben is lelke inkább azoknak barátságát szomjúhozza, kiknek munkássága, életcélja egy nyomon halad az övével. Talán nem lehetetlen, hogy ép azért megy Kassára s az öreg Orczy is azért küldi őt oda, mert ott inkább van alkalma érvényesíteni tehetségét, mint bárhol másutt.

A kuruc szabadságküzdelmek hű fellegvára, habár más keretében a kor viszonyainak, a derengés korszakában is fontos pontja a magyar nemzetiség ügyének. Az erős nemzeti érzés, mely Rákóczi városában kegyelettel ápolja a múltak hagyományait, most az úttörő irodalmi munkások számára nyujt vendégszerető otthont.

Itt él tudós magányában Baróti Szabó Dávid, az öreg ex-jezsuita, ki művei révén ismert névvel bír a hazában. Itt él Dayka Gábor és Simai Kristóf, a lelkes piarista, de itt tartózkodik főleg a nagy reformátor, Kazinczy Ferenc, ki felügyelője a kassai kerület nemzeti iskoláinak. Hamar megtörténik az ismeretség a kassai írók és Bacsányi között. De az őszinte barátság meleg viszonya csak az öreg Szabóval fűzi őt szorosabbra, kihez, mint látni fogjuk, egy egész életen át őszinte, igaz vonzalommal és kegyelettel viseltetik. A nagy korkülönbség nem akadály, hogy az öreg tudós-költő, a hozzáképest gyermek Bacsányit melegen keblére szorítsa s vele később irodalmi szövetségre lépjen.

Hogy ezzel szemben mi volt indító oka annak az ellenszenvnek, mely közötte és Kazinczy között egy egész életre áthidalhatatlan űrt támaszt s melyet Kazinczy már első találkozása után Bacsányi iránt kifejez, nehezen állapítható meg. Bár Kazinczy először még nem lép a gyűlölködésnek arra a terére, mellyel Bacsányit később birálja, tény, hogy már az első találkozás alkalmával sem ébredt fel bennük a kölcsönös rokonszenv érzete. Nincs adatunk arra, hogy melyikük magaviselete képezte okát e gyűlölködésnek, de semmi esetre sem állapítható meg, hogy Bacsányi lett volna a hibás.

Ha a költő oly megférhetetlen természettel bírt volna, mint a minőnek őt Kazinczy mindenkor rajzolja, mások is érezték volna ennek súlyát. Pedig az öreg Baróti Szabó Dávid, mondhatni, rajongással szereti, s midőn rövid időre távozik Kassáról, költeményeiben a legigazabb baráti vonzalom nyilatkozik meg Bacsányi iránt. Barátságuk egész életre kihat s annyira megy az öreg Szabó bizalma, hogy költői munkásságában Bacsányitól kér tanácsot, sőt műveinek átjavítását és kiadását is reá bízza. Bacsányi forró szeretettel viszonozza az öreg költő érzelmeit s valóságos gyermeki kegyelettel csügg rajta; a reábízott munkát örömmel fogadja el s még késő számüzetésében is szerető gondoskodásának tárgyát képezi az öreg költő műveinek átjavítása. Spielbergi fogságába

örömsugárként hat a hír, hogy nem igaz a halálhír, melyet az öreg költőről terjesztettek.

Bacsányi a legőszintébb baráti érzelmekkel ragaszkodik a többiekhez is, kikkel lelki frigyre lép. Kisfaludy Sándorhoz élete végéig a legigazabb barátság és tisztelet érzelmeivel viseltetik, a Bécsben élő öreg Baróczyhoz, valamint Szentjóbi Szabó Lászlóhoz igaz baráti vonzalom fűzi; ez utóbbival együtt raboskodnak Kufsteinban s midőn a szerencsétlen ifjú költő betegségében nem képes elviselni a rabság súlyos bilincseit s meghal, mielőtt a szabadság börtönének ajtaját megnyitná, Bacsányi mélységes érzelmekben gazdag elégiákban siratja el ifjan elhunyt, szerencsétlen barátját.

Külföldi hányódásai közepett is a kor legkiválóbb embereivel köt meleg barátságot, s nem kisebb emberekkel, mint egy Maret-val, Napoleon híres miniszterével, egy Müller Jánossal, a kiváló történetíróval, Fügerrel, a bécsi Belvedere igazgatójával, Kininger-rel, híres képíróval, Dávid-dal, a franciák történelmi hírű nagy festőművészével és dr. Gall világhírű antropologussal köt ismeretséget és meleg barátságot.

Az a sírig tartó, ideális, fenkölt viszony pedig, mely a költőt nejével, a legnemesebb lelkű, balsorsban is tántoríthatatlan, angyali jóságú nővel, Baumberg Gabriellával egybefűzi, két szív egyesülének olyan képe, aminek párját alig találjuk.

Semmi kétség tehát, hogy Bacsányi mélyen érző lélek volt, ki a szeretet és ragaszkodás forró vonzalmával tudta viszonozni a vele szemben megnyilatkozó őszinte érzelmeket. Nem állhat meg tehát Kazinczynak általánosságban hangoztatott ama vádja, hogy ő egy megférhetetlen természetű, házsártos, büszke ember volt. Bacsányi kiváló lelkek tulajdonságai szerint bizonynyal nem mozgott a középszerűség ama porondján, honnan a baráti érzelmeket oly könnyen osztogatják. Hiszen az az egyenlő szellemek természetéből folyik, hogy egy belsőbb viszony és barátság közös érzelmeit az együttérzés és együttgondolkozás szempontjai irányítják.

Fátyolt kell tehát vetnünk arra a kérdésre, hogy felderíthessük annak a gyűlöletnek okát, mely a két reformátori erejű, egymáshoz méltó irodalmi férfiúnak, Kazinczynak és Bacsányinak össztevékenységét meghiusította. Az élet későbbi küzdelmeiben e gyűlölködés oly túlzásba csap, amidőn egyik félnek kifakadása sem menthető. Különösen Kazinczy gyűlölködése az, mely az öregkor higgadtsá-

FŰGER HENRIK, A BÉCSI BELVEDERE IGAZGATÓJA

(A művész saját festménye után metszette Kininger. A bécsi császár. kir. hitbizományi könyvtárban)

[illegible] hogy [illegible] igaz a halálhír, [illegible]

[illegible]

[illegible] érzelmeivel [illegible] valamint Szentjóbi [illegible] ez utóbbival együtt rab[illegible] a szerencsétlen ifjú költő betegségében [illegible] súlyos [illegible] meghal, mielőtt a [illegible] ajtaját [illegible] mélységes [illegible] elégiákban siratja [illegible] szerencsétlen b[illegible].

Külföldi hányódásai [illegible] embereivel [illegible] barátságot, [illegible] egy Marc[illegible]val, Napoleon híres [illegible], egy Müller Jánossal, a kiváló [illegible]val, Fügerrel, a bécsi Belvedere igazgatójával, Kininger-rel, híres képíróval, Dávid-dal, a franciák történelmi hírű nagy festőművészével [illegible] Gall világhírű antropologussal kötött ismeretséget és meleg [illegible].

Az a sírig tartó [illegible] viszony pedig, mely a költőt [illegible], a legnemesebb [illegible], balsorsban is tántoríthatatlan, [illegible] nővel, B[illegible]val egybefűz[illegible] olyan képe, [illegible] párját míg találjuk.

Semmi kétség [illegible] hogy Bacsányi [illegible] a szeretet és [illegible] vonzalmával [illegible] vele szemben [illegible] érzelmeket. [illegible] tehát Kazinczynak [illegible] hangoztatott [illegible] hogy ő egy megférhetetlen [illegible], házsártos, [illegible] Bacsányi kiváló [illegible] tulajdonságai szerint [illegible] porondján, honnan a baráti érzelmeket [illegible] könnyen osztogatják. Hiszen az az egyenlő szellemek természetéből folyik, hogy egy belsőbb viszony és barátság közös érzelmeit [illegible] együttgondolkozás szempontjai irányítják.

[illegible] kell tehát felelnünk arra a kérdésre, hogy [illegible] mely a két reformátori erejű, [illegible]ak és Bacsányinak [illegible] Az élet későbbi küzdelmeiben e [illegible] az, mely az [illegible]

gemahlt von H. F. Füger

geschabt von V. G. Kininger 1819

gával sem csökken, holott a messze hazájától számüzött Bacsányi, egy összetört élet romjain, elfeledve ama megbántásokat, melyekkel őt Kazinczy illette, a béke jobbját nyujtja feléje. E tekintetben Kazinczy ridegsége egyáltalában nem menthető, ki még akkor sem szűnik meg ócsárolni Bacsányit, midőn ez hazájától messze elsodortatik irodalmi munkásságának szinteréről. Valóban alig lehet elzárkóznunk annak megállapítása elől, hogy Kazinczyt irodalmi vezérszerepére való féltékenység is irányította Bacsányi ellen táplált gyűlöletében.

De hát mi, kik emberek történetét írjuk, nem pedig felsőbb lényekét, elzárkózhatunk-e az emberi gyengeségek lélektana elől? Kazinczy heves természete s türelmetlensége, mely a legszenvedélyesebb kitörésekre volt képes őt ragadni azok ellen, kik reformátori törekvéseinek útját állották s kik az ő elveivel ellentétes meggyőződésnek adtak kifejezést, csak azon emberi gyarlóságoknak képezi forrását, melyek minden oly küzdelem útját kisérik, hol nagy átalakulások, nagy eszmék és alkotások viharai dúlnak. Az emberi szenvedélyeknek gyarlóságai csak akkor esnek súlyosabb beszámítás alá, ha nem tiszta az a forrás, amelyből azok fakadnak. Kazinczy lelkesedésében, fáradhatatlan munkásságában és abban a küzdelemben, melyet a legnagyobb önfeláldozással a magyar nyelv, irodalom és művelődés ügye körül kifejt, a legtisztább ideálok eszményi kultusza jut kifejezésre. Az a nemes munka, az a bölcs hazafias előrelátás s a magyar faj nagy kulturhivatásának meg nem ingatható hite, mely őt pályája küzdelmeiben vezérli, s melyből életre kél nemzeti irodalmunk életerős fája, érdemeiben megkoszorúzva áll az utókor előtt. Egész élete és munkássága példányképe a hazafias kötelességteljesítésnek, mely, mint világító-torony, fényleni fog mindenkor az utókor emlékezetében.

Különben sehol az elfogultságnak oly nagy szerepe nincs, mint az agitátori munka gyakran fanatikussá váló küzdelmeiben. S így természetes, hogy míg egyfelől az keblére öleli a véle együtt küzdők lelkes seregét, másfelől a kegyetlenségig képes harcolni azok ellen, kik törekvéseit, elveit nem osztják s előretörő céljainak útját állják. A lelkes jottista Kazinczy itt is ellentétben áll a holtig y-ista Bacsányival; hogy már magában véve is ez mit jelent, jól tudja mindenki, ki a nyelvújítási harc küzdelmeinek történetében csak némiképen is tájékozva van.

Különben mindettől eltekintve, Kazinczy gyűlölködésének Bacsányi életére és irodalmi kifejlődésére semmi hatása nincs. S ha a szerencsétlen költőt a sors mostoha viszonyai le nem térítik arról az útról, melyre ő Kassán annyi hivatottsággal és dicsőséggel megindult, bizonyára nem lett volna akadálya annak, hogy Bacsányi hatalmas költői egyénisége teljesen kiforrjon.

Ily viszonyok között indul tehát a fejlődés útjára Bacsányi nem mindennapi költői egyénisége. Az úttörő irodalmárok társasága, a Felvidék leghazafiasabb városának erős nemzeti érzéstől duzzadó levegője úgy a lángoló hazafiság érzelmeinek, mint a szabadelvűség szellemének melegágya volt. Mindkét érzés pedig erősen lángol Bacsányi lelkében.

Bár nincs reá adatunk, de nem szenved kétséget, hogy az ottani szabadkőműves-páholyba is belép, mely nemcsak a francia forradalom által feltámasztott új eszméknek, hanem az irodalmi törekvéseknek is erős vára volt. Az ott élő irodalmi úttörők valamennyien tagjai e páholynak. A szabadkőművesség akkori nagy jelentősége, melynek műhelyében az újjáébredés nagy eszméinek kohója szítja a tüzet, nem lehetett idegen azon irodalmi úttörők szellemi világától, kik a magyar nyelv és irodalom életretámasztásának egyik leghatalmasabb eszközét, az emberi jogok eszméinek kultuszában látták. A francia forradalom által életre kelett eszmék hatalmas áramlatával szoros kapcsolatban áll a nemzeti művelődés ügye, s akik a kor alacsony szinvonalán felülemelkedni tudnak, belátják, hogy ezen új irány szellemében kelhet életre a nyelv és irodalom ügye s a nemzeti öntudat eszméje is. Ezen törekvéseknek volt hatalmas védbástyája e korban a szabadkőműves páholy, hol az úttörők munkásságát nem béníthatja meg a hatalom önkénye, s a kortársak alacsony szinvonalon álló műveltsége. Drága kincs volna az az anyag, mely feltárná előttünk azon küzdelmek világát, hol titkos falakon belül az újjáébredés munkájának eszményi küzdelme lefolyt. A szabadkőművesség ezen akkori nagy jelentőségéből folyik, hogy azoknak táborában két oly hatalmas úttörő lélek, hazájuk műveltségi viszonyain messze felülemelkedő két oly kiváló szellem, mint Kazinczy és Bacsányi, bizonyára nem hiányozhatott.

Ebben az eszmekörben, ebben a szellemi világban hatalmas szikra gyúl lángra, midőn Irodalmunk dicsőségére 1787 november

13-án megszületik a kassai magyar társaság. Hatalmas csecsemő, mely a nemzeti irodalom bölcsőjében pályafutására indul. Megalakul a triász, Kazinczy kezdeményezésére, de ő csak az eszme szülője, a megvalósítás érdeme Bacsányihoz fűződik. Az irodalmi megújhodás, s a nemzeti művelődés hatalmas fellendülésének ad ez a nap életet, s a fény, mely abból támad, egy szebb jövő hajnalfénye, mely a nemzeti nyelv és irodalom újjászületésének eljövendő verőfényes napjait bevilágítja.

A történelem nem mondhat méltóbb birálatot e törekvés nagy érdemeire, mint aminőt maga Bacsányi mond: „Mi törtük meg a jeget, mi emeltünk úgyszólván zászlót hazafi társainknak, nemzeti nyelvünk szent ügyének hathatósb védelmére, oly szerencsés foganattal, mely nemsokára minden reménységünket felülhaladta".[1]

Es ez valóban így van, mert az úttörés munkája, melyet előző idők lánglelkű bajnokai megindítanak, most termi meg első, hatalmas gyümölcsét, az ige testet ölt s nem alap nélkül állítja Guzmics, hogy a kassai Múzeumnál kezdődik irodalmunk újjászületése.

Bacsányi vezéri működése már kezdetben előre nyomul a triászban. Rendkívüli munkássága, művelt lelke, s költői egyénisége adja meg annak elsősorban az irodalmi jelentőség hatalmas bélyegét. Már a folyóirat elkeresztelése alkalmával is az ő felfogása jut érvényre, midőn ő nevezi azt el Kazinczyval szemben, ki azt Kassai Parnassusnak akarja keresztelni. A folyóirat megszületése tehát a triász megbomlásának csíráját is magában rejti, s tényleg nem is sokára az elhidegülés Kazinczy és Bacsányi között szakításra vezet. Kazinczy lassan meg is szűnik annak munkatársa lenni. A folyóirat szerkesztésének munkája teljesen Bacsányi nyakába, szakad, de ép azértaz érdem is, mely ahhoz fűződik, az övé marad.

Maga Kazinczy új folyóirat megindítását tervezi, s tényleg nemsokára napvilágot lát Orpheusa, mely azonban halva született gyermek, bárminő reményeket is fűz hozzá. Alig néhány hó mulva e folyóirat végleg meg is szűnik, habár nemcsak Kazinczy maga,

[1] Figyelő 1874. 497 lap.

hanem az irodalom számos munkása azt hiszi, hogy az Bacsányi Múzeumára halálos csapást fog mérni.

Bacsányi agitátori erejének kiváló jelentőséget ad ez a körül- s ha talán nem is írható ez Kazinczy rovására, mégis jellemző bizonyítéka Bacsányi hatalmas irodalmi egyéniségének és úttörő hivatottságának.

Pedig a Múzeum is nehéz akadályokkal küzködik, mely elsősorban is a kor részvétlenségében jut kifejezésre. A társadalom alacsony műveltségi színvonala, mely az irodalom nemes termékeit nem szomjúhozza, a tehetősebbek rideg közönye s az áldozatkészség hiánya állandóan Damokles-kard gyanánt függenek a Múzeum léte felett. De Bacsányi nem csügged, fáradhatatlanul munkálkodik s mindent elkövet saját anyagi áldozata árán is, hogy folyóiratát biztosítsa. Valóban megszégyenítő a kornak szellemi sülyedése s az áldozatkészség hiányának rideg közönye, mely megnyilatkozik. Alig akad egy-két tehetősebb pártfogó a főurak között, kik támogatni hajlandók az irodalom s ezzel kapcsolatosan a Múzeum ügyét. De mindezen részvétlenség dacára — s ebben áll Bacsányi irodalmi egyéniségének és érdemeinek nagy jelentősége — a Múzeum léte gyökeret ver és életképesnek bizonyul.

A folyóirat anyagi létét a középosztály áldozatkészsége biztosítja, melynek lelkében immár derengeni kezd a nemzeti érzés hevülete. 327 előfizetője között csak 23 erdélyi és 11 magyar főúr található.

Bacsányi mindent elkövet, hogy a Múzeumot a kor műveltsége felett messze kimagasló szinvonalra emelje, s ezért körébe vonja e korszak legkiválóbb szellemi munkásait. Nem kisebb emberek vannak a munkatársak sorában, mint eleinte Kazinczy, Földi, Horváth Ádám, később Báróczy, Gvadányi, Bessenyei Sándor, Simay, Szuhányi Aranka György, Dayka, a testőr Barcsay stb. A folyóirat, mint látjuk, az akkori irodalmi irányzat minden ágát képviseli s ez adja meg annak a magas irodalmi szinvonalnak jelentőségét, melyen a folyóirat mindvégig szerkesztve van. Nagy munka, amit Bacsányi végez, de nagy eredménye is egy még alig megindult irodalmi munkásságnak. Hová jutott volna ez a fejlődés, ha útjában nem áll annak a mostoha sors szeszélye!

E nagy munkásság mellett Bacsányi önműveléséről sem feled-

kezik meg, ekkor hatol be idegen nemzetek műveltségének világába s a szellemi fejlődés oly fokára jut, hogy az új kor bölcsészeinek, humanistáinak és kiváló költőinek gondolatvilágába betekintést nyerhet az eredeti nyelv nyomán.[1]

Minden jel arra vall azonban, hogy mint különben is örökösen háborgó, nyugtalan lélek, nincs megelégedve kassai helyzetével. De ne kutassuk az emberi gyarlóság aprólékos szenvedélyeit, s ne tépelődjünk afelett, hogy főnökével volt-e összeütközése, vagy más egyéb körülmények kedvetlenítik el? Hiszen az természetes, hogy a hivataloskodás egyhangúsága nehezen fér össze azzal a magasabb szellemi világgal, melyben a valódi költői lélek örökös hányódásai és indulathullámai hamar összeütközésbe jönnek a való élet rideg prózájával.

Magánéletének csak egy epizódja az, mely megörökítésre méltó: első szerelmének története, midőn lángra gyúl szívében először a szerelem tüze. Megismerkedik Ilosvay Krisztinával, s a két ifjú szív érzelmeit mihamarabb összeforrasztja a szerelem érzete. Egyesülésüknek azonban számtalan akadálya van. A gazdag, előkelő származású leány s a szegény költő, kinek lantjába oltott isteni szikráján kívül nincs egyebe, s az előítéletek rideg, meg nem alkuvó világa mind oly ellentétek, melyeknek összeütközéseiből két ifjú lélek szomorú tragédiája válik.

A szerelmi viszony nem tart soká, mert a költői érzelmek hangulatába hamar beleszól az élet prózája s Krisztina Sárosy András őrnagy felesége lesz s boldogtalan marad egész életére. A szerelmi viszony később barátsággá fejlődik közöttük, s a boldogtalan nő, ki később gróf Tholdy Ádám neje lesz, nemcsak Bacsányihoz, hanem annak későbbi hitveséhez, Baumberg Gabriellához is meleg érzelmekkel vonzódik. Ezen baráti viszony emlékét a költő hagyatékában lévő néhány elsárgult levél őrzi, mely bizonyítéka egyfelől Ilosvay Krisztina holtig tartó boldogtalanságának, másfelől, ama baráti viszonynak, mely a költő-pár és e nő között még a késő korban is fenmaradt. Krisztina éber figyelemmel kiséri egykori szerelmesének lépteit, s midőn az 1809-ben Bécsből távozni kénytelen, élénken érdeklődik sorsa iránt.

[1] Spielbergi vallomása folyamán elmondja, hogy tökéletes a magyar, latin, német és francia nyelvben s ért és olvas angolul és olaszul.

1810 október 10-éről keltezve írja Bacsányinak a következő levelet:

Kedves Lelki Barátom!

„Nem mondhatom ki, mely nagy örömemet okozta levelednek olvasása, a te leveled, akit már magamra nézve is elveszítettnek tartottam vala, valamint, hogy az Hazára nézve is elveszíttett, vagy, Kedves Barátom! Én s mi mindketten oly teljes lelkünkből sajnálunk tégedet az, melyet ki sem magyarázhatunk füstbe ment az az édes reménység, hogy mi öszve jövén, együtt a legszívessebb szeretettel s barátsággal egymásnak látásában gyönyörködhessünk. De én most is aszt remélem, hogy nem örökre ment az füstbe. Vissza fogsz te még hazádhoz térni, reménylem én, *hogy egy oly tökéletes szívű emberről az gondviselés el nem felejtkezik s lehetetlen, hogy benned az a nagy virtus meg ne jutalmaztassék, az a te több rendbeli ártatlan szenvedésed, de kiváltképpen ez a te mostani szenvedésed, az, melyet oly terhesen nyom a te kedves Gabrieledtől való elválásod is.*

Beteg ágyamba feküdtem, Szebenbe, Béldi István az az gárdánál szolgált a te eltávozásodról való hírt hozta énnékem, mondhatom kétszeresen érzettem nyavalyámat; olyan egyedül érzettem magamat, midőn tőlem elszakadni láttam aszt az barátomat, aki úgy mondhatom ifjúságomnak tanátsai s részvételei által vezérlője volt, akivel egymáshoz határ nélkül való bizodalommal viseltettünk, úgy annélkül, hogy tsak egy hideg betű által sem vehettem butsut, de mely nagy öröm ért akkor engemet, midőn kedves szívreható leveledet vette. Ez a Béldi, akiről emlékeztem az tenéked igaz Barátod velem együtt sirt ő s igaz baráti könyeket hulatott, mikor nékem történetedet beszélette enyhülésünket abban találtuk, hogy én férjem ez te barátod, hogy együtt kesereghetünk s barátunkat közösen résztvéve osztozhatnánk ő pedig tsak onnan tudta hogy nem vagy többé Bétsbe, hogy hozzá is elment az gubernátor levele mint Provintzialis komissariushoz felkerestetésed végett.

Én azomban nemsokára elutazván itten az Tisza melyéken történetből hallottam hogy teneked úgy vélik az emberek hogy *az Frantziák Proklamátzióit fordítván magyarra lett volna oka elutazásodnak eszt pedig Majláthtól az Referendáriusztól hallottam ugyanitten Nagy-Károlyban,* találkozván vele történetből egybe már ha az Isten esedezésemet meghalgatya s ezen levelet szerentsésen

KININGER VINCE GYÖRGY

(A művész saját festménye után metszette Mayer Keresztély. Auer's polygraphisch illustrirter Zeitschrift „Faust" melléklete)

[illegible] Mózes [illegible] kelteztve írja Batsányinak a következő [illegible]:

Kedves Lelki Barátom!

Nem mondhatom ki, mely nagy örömemet okozta leveled-[illegible] olvasása, a te leveled, akit már magamnak [illegible] tartottam vala, valamint, hogy az [illegible] nézve is elveszitett-[illegible], Kedves Barátom! Én s mi mindketten oly teljes lelkemből [illegible] téged az, melyet ki sem magyarázhatunk. [illegible] az édes reménység, hogy mi [illegible] jövén, együtt a [illegible] szeretettel s barátsággal egymásnak látásában gyönyörköd-[illegible]. De én most is azt [illegible], hogy nem örökre ment az [illegible]. Vissza fogsz te még [illegible], reménylem én, *hogy [illegible] oly tökéletes szivű [illegible] az [illegible] el nem felejtkezik a [illegible] hogy [illegible] a nagy virtus meg ne jutalmaztassék, [illegible] a te több rendbeli [illegible] szenvedésid, de különösképpen ez a te mostani szenvedésed, [illegible] melyet oly terhesen [illegible] a te kedves Gabrieledtől való [illegible]* is.

Beteg ágyamba [illegible], Szebenbe, Béldi István az az gár-[illegible] szolgált [illegible] való hírt hozta énnékem, mondhatom kétszeresen [illegible] nyavalyámat; olyan egyedül érzettem magamat, midőn [illegible] elszakadni láttam [illegible] barátomat, aki [illegible] mondhatom [illegible] tanátsai [illegible] vezérlője [illegible], akivel [illegible] határ nélkül való [illegible], [illegible] annélkül, hogy [illegible] egy [illegible] által [illegible], de mely nagy [illegible] akkor engemet, midőn kedves [illegible] leveledet vettem. [illegible] a Béla, akiről emlékezem az [illegible] Barátod velem [illegible] ő a igaz baráti [illegible], [illegible] történeteden [illegible] enyhülésünket abban találtuk, hogy [illegible] ez le baráunk, hogy együtt keseregjünk s barátunkat [illegible] részetvéve [illegible] ő pedig [illegible] hogy [illegible] többé [illegible], hogy hozzá is elment az gubernátor levele [illegible] komissáriushoz [illegible] végett.

[illegible] elutazván itten az Tisza melyéken [illegible] hogy teneked úgy vélik az emberek hogy az [illegible] *fordítván magyarra [illegible] Referendáriustól* [illegible] vele történetedet egyébb [illegible] szerencsé-[illegible]

Gemalt von Kininger. Geschabt von Chr. Mayer.

kezedhez veszed, tudosits mi módon jöhetnél még valaha vissza Hazádba, hogy történt hogy hazádon kívül vagy és kedves feleséged mindég Bétsbe marad e vagy nem, vagy ő elfog utánnad menni és te is ottan azon az idegen földön mitsoda állapotban vagy, ezeket én tőlled hogy ezekről valójában tudósíts megvárom s addig még nyughatattlanabb vagyok állapotod iránt. Nem szükség énnekem tégedet az elcsüggedéstől inteni. Más mindent inkább leverhet az ily eset de tégedet nem a te nagy lelked kiálya bátran az ily nagy ostromokat. Élni fogsz te mindég az magyar nemzet emlékezetében s annál fogva még most az midőn vagy hogy felejtkezhessék el rolad oly sokat méltatlan szenvedett érdemes fijáról.

Kedvesednek is irok ha veszed ezen levelemet tüstént tudósíts azokról az mellyekre különösen kértelek. Kedvesednek ajánlottam hogyha néki tetszene hozzánk le jönni Szebenbe, itten minden ocsobb is mint Bétsbe s én minden töllem kitelhetőkben reája gondot viselnék, közel lakván Szebenhez. Én magamra nézve mondhatom néked hogy egyéb aránt türhetőképpen vagyok hanem az sógorom testvérje az Uramnak az szüntelen mindenben el vesztünkön munkálódik javainkban károsít rágalmaz egy szóval engesztelhetetlen elenség ez s az vele járó sok törvénykezés minket is eléggé kinoz. Egyéb aránt egy kedves kis leányka az mely már fél esztendős az bajok között mosolyog reánk. Hoszas a levelem meg engedj. Ély boldogúl az idegen fődön az Magyarok Istene viseljen reád gondott s hozzon még karjaink közzé s várja is az Barátod

Ilosvai Chrisztina"[1]

Baráti viszonyukra még néhány jelentéktelen levél vet világot, melyek az öreg költő hagyatékában Linzben találtattak.

Bacsányit első szerelmi csalódása nem érinti oly érzékenyen, mintha bánatát rövid idő alatt kiheverni nem tudná. Néhány versben kiönti ugyan panaszát, de szerelmének bús története nem képezi forrását oly költői termékeknek, melyek egy csalódott lélek feldúlt érzelmi világát maradandó sorokban örökítették volna meg számunkra. Egy erős vonása tárul itt fel előttünk jellemének, mely elfojtja érzelmeit s nem áll meg útján, hogy panaszkodásaival egy hosszú

[1] Illosvai Chrisztina levele Bacsányihoz. Osztr. Belügyminiszterium levéltára, Bécs.

időre megtört lélek vergődését tárja elénk. De nem is ez a szerep van fentartva számára. A végzet rohamos léptekkel irányítja sorsát a katasztrófa felé, mely nem mindennapi megpróbáltatásokat tart készen számára.

Rendkívüli események s a Franciaországban feltámadó új idők szelleme mély benyomást tesznek Bacsányi lelkére, s lángoló hazaszeretete, szabadelvű eszméinek erős hitvallása lép előtérbe a költővel szemben.

A hazaszeretet az elnyomott haza szomorú viszonyaiból kel életre, a szabadelvű gondolkozó a nagy világszabadság-eszmék lángoló tüzétől nyer hevületet.

Bacsányiban mindkét érzés fennkölten ragyog. A szabadelvű gondolkozó gyűlöli az igát, mely nemzetét fojtogatja s a mélyen érző hazafi lelkét szorongó aggodalommal tölti el a haza sorsa, mely a nemzeti élet minden létfeltételétől megfosztva, nemzetiségében, nyelvében megalázva az enyészet szélén áll.

Nagyon természetes, hogy az ő lelkét is melegebb érzéssel tölti el az új idők felfrissítő szelleme s a József halála után életrekelt reformkorszak mozgalmaiban eljövendő szebb idők bíztató reményét üdvözli.

Nem forradalmár, mert hiszen Batthyányi Alajost is üdvözli, kinek a monarchia az ideálja a jogegyenlőség alapján. De lelkesedéssel köszönti a nagy forradalom szellemét, melynek vihara elsöpri a zsarnokok uralmát s meghozza az emberiség számára a szabadság, egyenlőség és testvériség új korszakát.

Ekkor lát napvilágot az a szenvedélytől izzó költeménye, melyben a Bastille bevételét dicsőítve a zsarnokok uralmának bukását üdvözli, s azokat a forradalom sujtó következményeire figyelmezteti. Nem csoda, ha ezen merész eszmék ily hatalmas kitörése feltűnést kelt az akkori hatalom szemében.

Ti, kiknek vérét a természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri,
Jertek s hogy sorsotok előre nézzétek
Vigyázó Szemetek Parisra vessétek.

Oly fenyegető szavak, és oly viharos érzelmek, aminőkhöz a hatalom nem igen van szokva.

Ehhez járult még az összeütközés, mely közötte és főnöke Vécsey között támadt. Főnöke kegyét végkép elveszti, ki minden

valószínűség szerint maga az, ki Bacsányi romlására tör. Régebbi költeményeiért Sáros vármegye föladja őt, de ezúttal még elkerüli a nagyobb bajt, mert Abauj vármegye erős támogatásban részesíti ügyét.

Végre megtörténik a katasztrófa, mely Bacsányit állásától megfosztja. Szentjóbi Szabó Lászlóhoz intézett költői levele adja erre az okot. A rosszakaratú cenzor a költő tiltakozása dacára felterjeszti a költeményt a helytartó tanácshoz, melynek különösen a papok ellen szóló erős kitételei esnek súlyos beszámítás alá. Régi homályhoz szokott gyáva népnek minősíti őket, kik üldözik azokat, „kikről a józan okosság élesztő tűze sugárit tündökölni látják." Az ostobaság véres zászlóihoz esküdt vakbuzgóknak nevezi őket, kik kelepcét állítanak a szabad észnek, hogy a népet járomba szorítsák. Csalfa képmutatóknak, a haza balsorsának tartja őket, s azt kérdi, hogy:

„Ti boldogságunk dühös ellenségi! sötétség
Szemtelenül csevegő vad terjesztői! mikor lesz,
S lesz-e gonosz szándéktoknak valahára határja."

S kérdi Istent, a világok szent fejedelmét, hogy meddig tűri még el e gonoszok pusztítását, s miért késik haragjának menykövével sujtani őket.[1]

A már különben is gyanús Bacsányi számára immár nincs kegyelem többé. Állását elveszti, s mint gyanús, lázadó személy, felügyelet alá helyeztetik.

Hogy miben állott Bacsányi összeütközése a papsággal s mi okozta, hogy indulatainak ily kitörésével sujtja őket, minderre nézve a legcsekélyebb adat és támpont hiányzik. Tisztán szabadelvű felfogásának nem lehet betudni e valóságos gyűlöletté fajult érzelmeket.

Tény azonban, hogy élete végéig megmarad ezen felfogásában s bármikor alkalma van, mindenkor a legnagyobb gyűlölettel szól a papságról, melyet szerencsétlen sorsa legfőbb okozójának tart. Adatok hiányában nincs módunkban megállapítani, hogy igazságos-e a költő ezen vádja. Az bizonyos, hogy a papságot tartja elsősorban minden felvilágosodás, sőt a nemzet legfőbb ellenségének.

[1] Dr. Szinnyei Ferenc: Bacsányi János, 39. l.

Hogy mennyire összefüggött a Múzeum léte és jelentősége Bacsányi személyével, mutatja az a körülmény, hogy bukásával együtt a folyóirat is azonnal megszűnik s végleg dugába dől az a nagy reményeket ébresztő vállalkozás, mely nemzeti irodalmunk kifejlődésének oly hatalmas lökést adott.

De nemcsak az irodalom szenved súlyos veszteséget, magának Bacsányinak hirtelen magasra induló költői pályája is szomorú fordulatot nyer. Arra a magaslatra, a honnan lezuhant, soha többé fel nem emelkedik s azt az irodalmi érdemet és dicsőséget, mely néhány évi kassai működéséhez fűződik, egy hosszú élet holtig tartó szenvedéseinek és megpróbáltatásainak árán kell megváltania.

III.

BACSÁNYI ÉS A MAGYAR FORRADALMÁROK

francia forradalom szelleme, mely nemcsak az emberi jogok új eszméinek csíráit oltja bele Európa népeinek elsenyvedt életerejébe, hanem annak roppant vihara trónokat is megdönt s a régi kiváltságok jogrendjét is felforgatja, Magyarországon a rendi állapotok megcsontosodott rendszerében erős akadályra talál. A társadalom minden rétegét konzervativ szellem hatja át s a nemzet nagy tömegei érzéketlenek maradnak azon világátalakító nagy eszmék iránt, melyek hivatva valának a művelődés népeinek sorsát és fejlődését új irányba terelni, s az állami létfejlődés alapjait a szabadelvű demokrácia és a nemzeti öntudat erején újraépíteni.

Európa többi nemzeteinél is megvan az a jelenség, hogy a kiváltságos osztályok ellene próbálnak szegülni az új idők áramlatának. Ezen ellenállás azonban legtöbbször megtörik az ébredező nemzeti öntudat erején s főleg a polgárság és nép együttes ellenállásán, mely társadalmi osztályok az új eszmék diadaláért vállvetett kitartással megvívják létfentartásuk küzdelmének élet-halálharcát.

Most tűnik ki, hogy az a hosszú évszázados tespedés, melyben Európa fejedelmeinek abszolut kormányzati rendszere elnyomja a polgárság erejét és öntudatát, nem a meddőség, hanem az egészséges erőgyűjtés munkája volt. A műhelyeire és családi tűzhelyére visszavonult polgárság nem semmisül meg s a polgári öntudat szikrája hamu alatt lappangva egy évszázadon át kohójában egy új érzés tüzét hevíti, a nemzeti érzés eszméjét. Ez a szikra gyúl lángra a francia forradalom szellemében, s ennek tüze pusztítja el a középkori

kiváltságok rendszerének korhadt épületét, hogy annak romjain új életre keljen s az emberi jogok eszméinek szárnyain előre törjön a nemzeti állameszme világot átalakító hatalmas gondolata.

Ott, ahol erősebb volt a nemzeti öntudat eszméje s ahol a népek ereje le tudta verni a középkori szolgaság súlyos bilincseit, ott diadalmaskodott a nemzetiségi eszme s az emberi jogok ügye, s ott a tömegek addig parlagon heverő kincsesbányáiból egy új gazdag anyag volt kiválasztható, melyből a művelődés nemzetei sikerre megalkották és betetőzték a modern államépítés nagy művét.

Magyarország helyzete az új kor eszméinek befogadásával szemben a lehető legkedvezőtlenebb volt. A kiváltságaikhoz ragaszkodó társadalmi osztályok a francia forradalom nagy tanuságaiból csak a rémület érzetét szívják magukba, s a nemzeti társadalom túlnyomó része mélyen alatta áll azon szinvonalnak, melyen az új eszmék jelentőségét mérlegelni képes volna. A polgárság hiánya is e korban érezteti legjobban káros hatását s a nép számbeli erejének elenyésző csekélysége lehetetlenné teszi a tömegek harcát.

Nagyon természetes tehát, hogy a nemesség, melynek kezében az erő összpontosul, ridegen elzárkózik az új eszmék hatása elől, mert attól fél, hogy annak vihara első sorban az ő kiváltságait sujtja porba. Ezen érdekek megvédelmezésének azonban legfőbb biztosítéka a királyi hatalom kezében van lefektetve; ezt kell tehát mindenáron megnyerni, mert hiszen a királyi hatalom rendelkezik a fegyveres erővel s a multak szomorú tapasztalatai bizonyítják, hogy ha ez a hatalom ki nem terjeszti reájuk védelmét, úgy könnyen áldozatul eshetnek a nép dühének és kétségbeesésének. Az alig néhány év előtt lezajlott Hóra-féle lázadás szomorú következményei meggyőzhették a kiváltságos osztályokat arról, hogy mit jelent az, ha a királyi hatalom szükség esetén megtagadja tőlük a segítséget a néptömegek fékevesztett szenvedélyeinek kitöréseivel szemben.

Természetes azonban, hogy a királyi hatalom védelmének ép nemzeti szempontból van igen nagy ára, mert hiszen a kiváltságos osztályoknak egy idegen dinasztia és idegen katonaság védelmére kell szorulniok, s így az uralkodó hatalom leplezetlenül maga előtt látja és természetesen ki is használja a nemzet gyengeségét és tehetetlenségét.

Ily viszonyok között mihamarabb alább száll annak a hirtelen

felbuzgó lelkes mozgalomnak nemzeti jelentősége, mely 1790-ben József császár halála után oly magasra csap. Erős bizonyíték ez amellett hogy ezen áramlat csekély összefüggésben volt a valódi nemzeti szempontokkal s inkább a rendi kiváltságok ósdi szellemének harca jut abban kifejezésre azon modern átalakításokkal szemben, melyeket József császár népei javára megvalósítani óhajtott. Hiszen jól látjuk, hogy a nemzet valódi szükségleteivel szemben a társadalom minő szűkkeblűséget tanusít. Az irodalom ügyét csak az úttörő munkások lelkesedése és áldozatkészsége tartja ébren, s a sok hangos tüntetés zajában a külső cifrálkodás és pazarlás között 6000 forintnyi koldusalamizsna nem jut a magyar tudós társaság felállításának céljaira. Az akkori országgyűlés követelései között is alig merül fel egy oly egészséges reformeszme, mely az új idők irányzatát, a valódi közszükségletektől áthatott nemzeti felfogást, avagy az elnyomott néposztályok érdekeit képviselné.

Alig zárkózhatunk tehát el azon igazság elől, hogy a József császár halála után hirtelen magasra csapó szalmaláng nem a feltörő nemzeti öntudat szivós tüze volt, s az a törekvés, mely József halála után a királyi hatalom megfékezésére irányul, minden jelentőségét elveszti s ép ellenkezője történik annak, midőn a francia forradalom az érdekeit féltő rendi társadalmat a királyi hatalom védőpalástja alá kergeti.

Ily viszonyok között tehát a francia forradalom eszméi nem lelnek talajra Magyarországon. Annak tanai nem hatják át a közfelfogást és a társadalmat, s maguk a nagy néptömegek is teljesen érzéketlenek maradnak az új idők áramlatával szemben. A kor műveltségi viszonyai is kizárják, hogy a társadalom az új eszmék szellemében fel tudná ismerni a nemzeti eszme újjászületésének nagy jelentőségét.

Az a tűz, mely egy kis csapatnak lelkületében fellángol, nem egy egész nemzet érzelmi világának kitörése. s a mozgalom és irány, mely Martinovics és társainak összeesküvésében kifejezésre jut, távol áll a nemzettől. Hiszen maga az összeesküvés egyik kiváló tagja, a súlyosan elítélt Kazinczy is távol áll minden forradalmi szándéktól. Fellelkesedik ugyan a francia forradalom nagy eszméinek tüzétől, de felforgató érzelmekre fogékonyságot nem mutat. Mint művelt lélek üdvözli az emberi jogok új eszméit, de nem képzel irtóztatóbb csapást, mint a forradalom pusztító rom-

bolását. Megnyugszik abban a konzervativ felfogásban, hogy „boldog, ki őseinek erős és régisége által is tiszteletes, régisége miatt is kedves lakjokban bátorsággal élhet és örömét találhatja, bár annak repedései igazításokat kívánnak“.[1] Kazinczyn kívül az akkori idők művelt szellemei közül is többen ugyanígy ítélik meg a forradalom jelentőségét, sőt számosan még annak eszméi ellen is síkra szállanak.

A Martinovics-féle mozgalom tehát úgy a nemzet érzületétől, mint a művelt társadalom felfogásától távol állott s a magyar forradalmárok törekvései hidegen hagyják úgy a nemzet közérzületének ütőerejét, mint ama tömegeket is, melyek természetszerűleg első sorban szedhetnék gyümölcseit az új eszmék áldásainak. Az ő törekvésük teljesen elszigetelt megnyilatkozása egy álmodozó kis csapat eszmevilágának, s a legcsekélyebb részvét nem fakad a nemzetben ama tragédia nyomán, melyet a budai hóhér bárdja fejez be a Vérmezőn.

Igaz, hogy nem mindenben a legideálisabb szempontok vezetik a magyar forradalmárok törekvéseit s magának a mozgalom fejének, Martinovicsnak alakja sem áll megtisztulva az utókor előtt. Mert őt nem az eszmétől áthatott, ha kell a martíriumra is kész apostol meg nem alkuvó elvei és törekvései vezették a szabad eszmék szolgálatában, hanem vezették egy nyugtalan lélek, egy meg nem állapodott jellem örökös hányódásának gyarlóságai, kit végül egy beteges ambició hiúsága dob bele a szélső áramlatok karjaiba.

Kétségtelen azonban, hogy ők voltak az új eszmék első apostolai, s a vértanuság mely emléküket övezi, megtisztítja őket a gyarlóságoktól és szentté avatja az ügyet, melynek áldozatul estek.

A magyar forradalmárok törekvése és katasztrófája azonban sem az új eszmék diadalát, sem a nemzeti ügyet nem viszik előbbre egy lépéssel sem. A nemzet távol áll még attól az időtől, midőn a nemzeti létfentartás küzdelmének harcát a szabadelvű eszmék jegyében megindítja.

A felfedezett összeesküvésbe a mi Bacsányink is bele van keverve, ki már a francia forradalom kitörésekor merész hangon ad kifejezést érzelmeinek. Nincs költőtársai közül senki, ki ily hangon merészelne szólani a nemzethez.

[1] Kazinczy: Pályám Emlékezete. 137. l.

Pedig ő maga sem forradalmár. Indulatainak kitörése mindig hevülékeny lelkének, nem pedig forradalmi érzelmeinek kifolyása. Ama kitörések, melyek költészetét is jellemzik, nem függenek össze politikai meggyőződésével.

Különben ha e tekintetben Bacsányi jellemképét kellene adnunk, úgy nem mondhatunk mást, minthogy ép a politikai meggyőződés hiánya képezi legfőbb jellemvonását; egyénisége inkább egy könnyen befolyásolható lélek örökös indulathullámainak, megállapodás nélküli nyugtalanságnak viseli bélyegét, nem pedig a megállapodott férfiú következetességének. Jellemének valódi képét e tekintetben nehezen tudjuk megkapni; megakadályozza ezt a végzet, mely őt egész életén át összeütközések elé sodorja, s később egyéniségének kifejlődését is végkép lenyűgözi.

Ő, ki az imént még a forradalom kitörését a leglelkesebb forradalmár érzelmeivel üdvözli, rövid időre reá a monarchikus felfogás békés indulatainak ad kifejezést, s ki az imént még lázítási perben fejével játszik s forradalmi eszmékért visel súlyos bilincseket, nemsokára a császári jóindulattól várja kenyerének biztosítását. S tényleg hosszú éveken át, míg balsorsa újabb katasztrófába nem sodorja, államszolgálatban él, uralkodója és a felsőbb hatóságok kegyelmére szorulva.

Bizonyos tehát, hogy Bacsányi lelkében visszhangra találnak az új eszmék, de egyfelől nyugtalan lelke, másfelől a sors szeszélyei akadályát képezik annak, hogy elvei és meggyőződése megállapodott kifejezésre jussanak.

Így jut bizonyára összeköttetésbe a magyar forradalmárokkal, s ennek köszönheti az erősen szabadelvűen gondolkozó gróf Forgách Miklós barátságát is, ki segítségére siet abban a nehéz pillanatban, midőn kenyér nélkül marad.

Barátságuknak és összeköttetésüknek nemcsak egy már régebbi ismeretség, hanem az a nyílt levél is a bizonyítéka, melyet a költő a Magyar Múzeumban a felvilágosodott nyitrai főispánhoz intéz. A gróf Bacsányit titkárnak fogadja maga mellé, de nem sokáig tart, míg állását és a nemeslelkű főúr vendégszeretetét élvezheti. Martinovics és társainak összeesküvése felfedeztetik, s úgy a magyar forradalmárok, mint a bécsiek elfogatnak.

Ismeretesek a vádak, amelyek miatt költőnk vizsgálat alá kerül. De ma már újabban felszínre került adatok lehetővé teszik azt,

hogy Bacsányi részesedését a Martinovics-ügyben bővebben megvilágítsuk azon vallomások alapján, melyeket ő később a spielbergi biróság előtt tesz.

Bizonyára nem lesz érdektelen, ha a költő e vallomását, mely kassai életének körülményeire is kiterjed, közreadjuk itt, annál is inkább, mert az a szerencsétlenség, mely vele ekkor történik, még későbbi életére is kihat.

Az elnöklő biró azon kérdésére, hogy volt-e már valamikor vizsgálat alatt, ha igen, hol s mikor, s mik voltak annak következményei, így felel:

„Mint Dijonban tett vallomásom alkalmával mondtam, kétszer voltam vizsgálat alatt, és pedig először 1793-ban, mint kiadója és szerkesztője egy folyóiratnak, melyet még József császár uralkodása alatt kezdettem meg s 1793-ig, tehát három uralkodó kormányzása alatt szerkesztettem az említett időpontig.

Ezen lap minden egyes példánya azonban a cenzura elé lett terjesztve s a nyomtatás csak annak beleegyezésével lett megengedve.

Az említett vizsgálatot Abaujvármegye végezte a helytartótanács rendeletére, egy megyei bizottság útján. A vizsgálatról szóló jelentés a rendek gyűléséből ment fel a helytartótanácshoz. Ezen jelentés minden vád alól tisztázott, s úgy egyéniségemről, jellememről, mint irodalmi tevékenységemről is a legjobb bizonyítványt állította ki. Ezen jelentésnek egy hivatalos másolatát nekem kiszolgáltatták s annak meg is kell lenni Párisban lefoglalt irataim között; szintúgy ott kell lenni a kassai kamarai hatóság egy bizonyítványának, mely szolgálati érdemeimet és használhatóságomat bizonyítja. Hivatkozom egyúttal mindazokra a bizonyítványokra is, melyek ama főnökeimtől származnak, kik alatt Bécsben szolgáltam; ezeknek eredeti példányai meg voltak párisi papirjaim között. Egyúttal hivatkozom a legfőbb pénzügyi hatóság bizonyítványára, s mindazon körökre, ahol engem ismernek s ahol valamikor megfordultam.

A második vizsgálat a reá következő évben, 1794-ben, illetve 1795-ben volt, s ez összefüggésben van az akkor lefolyt hírhedt Martinovics-féle összeesküvési perrel. Bár ez ügyben is teljesen ártatlan voltam, amint azt mindazok jól tudják, kik abba be voltak avatva, mégis fájdalmasan esik felidézni ezen katasztrófa emlékét.

GRÓF SAURAU FERENC
(A bécsi csász. kir. hitbizományi könyvtárban lévő metszet után)

hogy Bacsányi részesedését a Martinovics-ügyben bővebben megvilágítsuk azon vallomások alapján, melyeket ő később a spielbergi bíróság előtt tesz.

Bacsányira nem lesz érdektelen, ha a költő e vallomását, mely kassai életének körülményeire is kiterjed, közreadjuk itt, annál is inkább, mert az a szerencsétlenség, mely vele ekkor történt, még későbbi életére is kihat.

Az elnöklő biró azon kérdésére, hogy volt-e már valamikor vizsgálat alatt, ha igen, hol s mikor, s mik voltak annak következményei, így felel:

„Mint Dijonban tett vallomásom alkalmával mondtam, kétszer voltam vizsgálat alatt, és pedig először 1793-ban, mint kiadója és szerkesztője egy folyóiratnak, melyet még József császár uralkodása alatt kezdettem meg s 1793-ig, tehát három uralkodó kormányzása alatt szerkesztettem az említett időpontig.

Ezen lap minden egyes példánya azonban a cenzura elé lett terjesztve s a nyomtatás csak annak beleegyezésével lett megengedve.

Az említett vizsgálatot Abaujvármegye végezte a helytartótanács rendeletére, egy megyei bizottság útján. A vizsgálatról szóló jelentés a rendek gyűléséből ment fel a helytartótanácshoz. Ezen jelentés minden vád alól tisztázott, s úgy egyéniségemről, mint irodalmi tevékenységemről is a legjobb bizonyítványt állította ki. Ezen jelentésnek egy hivatalos másolatát nekem kiszolgáltatták s annak meg is kell lenni Párisban lefoglalt iratjaim között; szintúgy ott kell lenni a kassai kamarai hatóság bizonyítványának, mely szolgálati érdemeimet és használhatóságomat bizonyítja. Hivatkozom egyúttal mindazokra a bizonyítványokra is, melyek ama főnökeimtől származnak, kik alatt Bécsben szolgáltam, ezeknek eredeti példányai meg voltak párisi papirjaim között. Egyúttal hivatkozom a legfőbb pénzügyi hatóság bizonyítványára, s mindazon körökre, ahol engem ismernek s ahol valamikor megfordultam.

A második vizsgálat a reá következő évben, 1794-ben, illetve 1795-ben volt, s ez összefüggésben van az akkor lefolyt hírhedt összeesküvési perrel. Bár ez ügyben is teljesen ártatlan voltam, amint azt mindazok jól tudják, kik abba be voltak avatva, mégis fájdalmasan esik felidézni ezen katasztrófa emlékét.

A dolog következőképen történt: Abban az időben foglalkozás nélkül voltam, s mint vendég, gróf Forgách Miklós nyitrai főispán házánál tartózkodtam, ki titkárjának szándékozott fogadni. A legnagyobb jósággal és barátsággal látott vendég voltam a háznál. A gróf bécsi ágensektől értesült, hogy azon gyanús nevek között, melyek az összeesküvés kapcsán felszínre kerültek, az én nevem is említve van. Én erre azonnal gróf Forgách főispán levelével jelentkeztem a nádor Őfenségénél, s magas oltalmába ajánlva magamat, arra kértem őt, hogy rendeljen el vizsgálatot ügyemben, mely ki fogja deríteni ártatlanságomat. Gróf Eszterházy József jelentett be, s ő is mutatott be a nádornak, ki igen kegyesen fogadott s másnap délután 3 és 4 óra között újból kihallgatásra rendelt, mint amikor majd meg fogom kapni a választ kérvényemre. Ennek dacára azonban még ugyanazon éjjel 1 és 2 óra között vendéglői szállásomon elfogtak s onnan Bécsbe szállítottak. Ott azonnal egy bizottság elé állítottak, mely gróf Saurau Őexcellenciája elnöklete alatt részben magyarokból, részben németekből állott. Nem kis meglepetésemre tapasztaltam, hogy a bizottság tagjai között van valaki, kinek, mint halálos ellenségemnek, eddigi üldöztetésemet és szenvedéseimet köszönhetem.[1]

Mindazonáltal nem tettem a bizottság ezen tagja ellen semmi kifogást, mert úgy gondoltam, hogy ép ez lesz talán a legjobb alkalom arra nézve, hogy ezt az ellenségemet is meggyőzzem eddigi kifogástalan magaviseletemről, valamint jellemem és magatartásom tisztaságáról. Ép ezáltal ki is fog tűnni, hogy mennyi alappal bír a nekem tulajdonított gonosz szándék, s eloszlik a gyanú, mintha olyat követtem volna el, mely maga után vonhatná Őfelsége kegyelmének elvesztését. S én azt hiszem, hogy a bizottságnak alkalma volt úgy kihallgatásomból, mint a tények és viszonyok összefüggő mérlegeléséből megállapítani ártatlanságomat s az én személyemet azon vádlottak ügyétől elválasztani, kik mint bűnösök, tényleg el is ítéltettek. A bizottságnak módjában volt a becsületemen esett foltot tisztára mosni s engem újból Őfelsége kegyeibe ajánlani.

Közbe jött azonban, hogy honfitársaim kifogás alá vették azt,

[1] A bizottság magyar tagjai Lányi József és Nagy József udv. tanácsosok voltak. Fraknói: Martinovics és társainak összeesküvése 250. l.

hogy a magyar vádlottak ügyében egy ausztriai bizottság folytatja a vizsgálatot s arra kérték Őfelségét, hogy a vádlottak ügyében magyar biróság folytassa a vizsgálatot és hazai törvényeink alapján legyenek azok elitélve. Ez tényleg meg is történt.

A királyi tábla megállapította ártatlanságomat, amint azt az akkor nyomtatásban megjelent itélet is igazolja. A nádor Őfensége elnöklete alatt álló hétszemélyes tábla azonban egy évi fogságra itélt, melynek következtében legfelsőbb parancsra Kufstein várába vittek fogságba. Nem tehettem mást, minthogy meghajtottam fejemet a magas biróság ítélete előtt és békés megadással tűrtem sorsomat. De most, midőn újból ily szerencsétlen, meg nem érdemelt helyzetbe jutottam s ismét ártatlanul vagyok vizsgálat alatt, azt hiszem, nem járok el helytelenül, ha azok előtt, kik hivatva vannak felettem ítélni, ezen körülményeket felemlítem annélkül, hogy tiltakozni akarnék a már különben is rég elhangzott igazságtalan ítélet ellen.

Mindezeket azért mondom el, hogy a tisztelt bizottságnak módja legyen betekintést nyerni az eseményekbe s megítélhesse jellememet, vajjon képes vagyok-e azoknak elkövetésére, amikkel vádolva vagyok. Bátor vagyok ezen ítéletre azért is hivatkozni, hogy mély tisztelettel kifejezést adjak ama véleményemnek, hogy ez nem képezhette alapját egy összeesküvésben való részesség vádjának. Ezen ítélet már rég elhangzott. Annak következményei s az azzal összefüggő események a történelem birálata elé tartoznak. Én erre itt csak azért hivatkoztam, mivel mostani peremben a kérdés azon főcselekmény körül forog, vajjon képes voltam vagy vagyok-e oly bűnt elkövetni, ami a legnagyobb, mit egy állampolgár elkövethet. Képes voltam-e én a felségárulás bűnébe esni s oly összeesküvésnek lenni részese, mely az állami rend és közbiztonság ellen irányul. A kérdéses összeesküvés távol áll tőlem, abban semmi tekintetben részt nem vettem s bűnös nem vagyok."

Az elnöklő biró azon kérdésére, hogy minő körülmények között lépett ki a bécsi államszolgálatból, az előbbi tárgygyal összefüggő következő hosszabb vallomást teszi:

„Hogy ezen kérdésre határozott és pontos választ adhassak, s hogy az elmúlt események összefüggő képét tárjam a biróság elé, még előző tényekre kell kitérnem. Mindezen körülmények bizo-

nyára nem ismeretesek a tisztelt biróság előtt s azért eddigi vallomásomhoz még a következőket tartom szükségesnek pótlólag hozzáfűzni.

Említettem már, hogy én a kassai kamarai hivatalnál 1894-ig mint írnok szolgáltam. Ezen állásomat a mondott év elején legfelsőbb parancs folytán elvesztettem és pedig egy ellenem beadott ellenséges jelentés alapján. Okot erre egy költői levél szolgáltatott, melyet a cenzurának adtam át elbirálás végett. Ez az eset képezte annak a további zaklatásnak alapját, melyet a mai napig tűrnöm és tapasztalnom kell. Csakis az ottani közvélemény védelmében találtam menedéket, hogy már akkor áldozatul nem estem egy ellenséges párt fondor cselszövényeinek, mely feladatául tűzte ki azt, hogy úton-útfélen üldözzön és rágalmazzon s még a felsőbb bíróságoknál is, sőt legmagasabb helyen is az államra nézve közveszélyes lázadónak tüntessen fel engem.

Ezen akkori eseményeket illetőleg hivatkozom nemcsak azon idők közvéleményére, hanem azon jelentésekre is, melyeket a helytartótanács Budáról az előbbi nádor ő fenségéhez — ki ekkor Bécsben Ő Felsége távolléte folytán a kormányzás ügyeit vezette — felterjesztett kérvényem ügyében. Hivatkozom továbbá arra a mentségemre szolgáló körülményre, hogy amint azt a még ma is élő gróf Zichy Károly államminiszter úr, mint akkori Judex curiae is bizonyíthatja, nemcsak ő, hanem gróf Haller József főkamarásmester, sőt maga a nádor ő fensége is odanyilatkoztak, hogy nékem fogalmam sincs az egész szerencsétlen ügyről s abban teljesen ártatlan vagyok. Mindannyian biztosítottak magas közbenjárásukról és pártfogásukról.

Kifejtettem előbb, hogy dacára teljes ártatlanságomnak, s az azt bizonyító körülményeknek, mégis egy évi fogságra lettem elítélve, holott más időkben s oly körülmények között, midőn egy vádlott a két országos főtörvényszék valamelyikétől felmentetik, rendszerint Ő Felsége kegyelmében részesül. Azért említem ezt fel, hogy bizonyítékot szolgáltassak arra nézve, hogy ellenségeim rosszindulatú befolyása már akkor is minő hatalmas és veszedelmes volt. Fájdalom! sikerült is nékik oly világításban tüntetni fel engemet odafenn, mintha én a legmagasabb kegyelemre nem volnék méltó.

S itt időszerű lesz, ha megemlékezem egy fontos körülmény-

ről, mely azt bizonyítja, hogy ezen per lefolyása alkalmával nemcsak becsületem, hanem életem is veszélyben forgott s azok, kik romlásomra törtek, minden megnem engedhető eszközt felhasználtak, hogy én egy joggyilkosságnak [1] essem áldozatul. Annál inkább szükségesnek tartom ezt megemlíteni, mert azt hiszem, hogy számos oly dologról nincs tudomása Ő Felségének, ami akkor történt; s én forrón óhajtom, hogy Felséges Urunk minderről értesülve legyen, kinek jósága és atyai jóindulata világszerte ismeretes s kit nemcsak alattvalói forró szeretete környez, hanem idegen államok polgárai is hódolattal tisztelnek és becsülnek.

Ezen tényállás a következő:

Egész Magyarországon hírhedt volt ebben az időben jellemtelenségéről és aljaslelkű rosszakaratáról Nyéki Németh János királyi ügyész, későbbi udvari tanácsos. Őt, ki az akkori hétszemélyes táblánál volt, a következő vádak terhelik:

Már az előzetes vizsgálat alkalmával nevezett királyi ügyész oly tisztességtelen ellenszenvvel viseltetett irántam, s oly aláváló brutális fenyegetésekkel illetett, hogy az Almássy Pál Ő Excellenciája elnöklete alatt működő vizsgáló-bizottság egy tagja és pedig a valószínűleg még ma is élő Bay Ferenc, ki különben mint igen szigorú biró volt ismeretes, tiltakozott ezen embernek jogtalan eljárása és gyalázatos magaviselete ellen. Emiatt a két úr között oly heves összeütközés keletkezett, hogy az elnöknek kellett közbelépni és tekintélyével a jelenetnek véget vetni.

Ez az akkori királyi ügyész, Németh János, gyakran eljött magános fogságomba s ott egyfelől súlyos fenyegetésekkel, másfelől csábító igéretekkel akart kényszeríteni arra, hogy hallgassak azokról a körülményekről, melyek ügyem felderítésére, s a biróság előtt való védelmemre szolgálnak. Ezen alkalmakkor nemcsak állásának tekintélyéről és kötelességeiről feledkezett meg, hanem még azt sem átallotta, hogy a nádor ő fensége, sőt még Ő Felsége személyével is visszaéljen. Minderre nézve egy ily fenyegetését, valamint igéreteit is saját szavai szerint idézem. Ő elismerte előttem teljes ártatlanságomat, de ennek dacára oly aláváló módon sértegetett és bánt velem, hogy erre nem is találok kifejezést. S megvallom, hogy lélektani szempontból egy ember ily aláválóságának nem vagyok képes magyarázatát

[1] Justizmord.

adni. Ezen beszélgetések után mindig ezek voltak végszavai, amit különben beszéd közben is gyakran használt: *Tamen scimus quod sit innocens, sed non de hoc agitur.*

Igéretei abban állottak, hogy én különösen ki leszek tüntetve, magas állásban és tisztségben fogok részesülni, s donációban öthat falut kapok (quinque-sex pagos) Ő Felségétől, aki, mint jól tudom, a kegyeknek forrása (fons gratiarum). Az én feleletem azonban mindig az volt, hogy vallomásom és igazolásom olyan lesz, mint aminő a vád, mellyel illetnek.

Az itt előadottak összekötve a már elmondottakkal főokát képezik annak, hogy a magas biróságok igazságérzetébe, pártatlanságába s a törvények védelmébe helyezett eddigi rendíthetetlen bizalmam egész életemre megingott. Ezt az őszinte vallomást teszem itt Isten és a tisztelt bizottság előtt, nemcsak azért, mert határozott óhajtásom, hogy Ő Felsége megtudja a valót, hanem azért is, mert a tisztelt bizottság részéről felszólítást nyertem a teljes igazság megvilágítására. S teszem ezt azért is, mert az igazmondás jellememben fekszik, s a valót csak ott hallgatom el, ahol azt egy magasabb szent kötelesség parancsolja; erről azonban jelen esetben nem lehet szó. Különben is életem s pályafutásom tiszta, s mindenki által ismeretes."[1]

Így végződik a szerencsétlen költő vallomásának az a része, mely a Martinovics-féle ügygyel van kapcsolatban.

Mint tudjuk, a vizsgálat folyamán a Bacsányi ellen fölmerült vádak nem nyernek beigazolást s csak annyi állapítható meg, hogy a kalandor Martinovics igazgatói-tisztet ajánlott fel neki a reformátorok társaságában. Az ideális lelkű Hajnóczyval való barátsága sem képezhet gyanúokot Bacsányi bűnösségére nézve. Az új eszmék legtisztább jellemű és legelőkelőbb szellemű bajnokának, Hajnóczynak ismeretsége, kinek műveltségét a költő bizonyára méltányolni tudta, egészen természetes dolog. S ép ezen viszony természetéből folyik, hogy Bacsányi elpanaszolja eddigi hányódásainak, s állásából való elbocsáttatásának okait. Különben Hajnóczy azt vallja Bacsányiról, hogy nem hiszi, hogy ő a titkos társaságokba felvétetett volna.[2]

[1] Bacsányi spielbergi vallomásának jegyzőkönyve. Osztr. belügyminiszterium levéltára Bécs.

[2] Fraknói—Martinovics és társainak összeesküvése 257 l.

Mindenesetre megállapítható az a tény, hogy Bacsányi visszautasítja Martinovics közeledését s véle közösségre lépni nem akar.

Az akkori idők viszonyai eléggé megmagyarázzák Bacsányi elítéltetésének okait, dacára, hogy bűnösségének bizonyítására a legcsekélyebb jogi alap hiányzik. Az akkori hatalom szemében elég volt az, hogy Bacsányi multja forradalmi szellem gyanúja alatt áll, vallomásaiban túlzó nézeteket hangoztat, s ami fő, tudomással bírt Martinovics terveiről s nem jelentette fel azokat.

Ezek az általános vádak képezik alapját azon ítéletnek, melyet a királyi tábla felmentő ítéletével szemben a hétszemélyes tábla hozott. Kazinczy azt állítja, hogy azt a kitörő hangú költeményt is súlyosbító körülménynek vették, melyet a költő a királyi tábla felmentő ítéletének első hatása alatt lelkesedve, a börtön falára ír.[1] Ha ez igaz, úgy ez is érdekesen bizonyítja Bacsányi hevülékeny lelkénekek könnyelmű indulatait.

Bacsányi vallomása az akkori királyi ügyigazgató Nyéki Németh Jánost illetőleg csak azt a véleményt erősíti meg, melyet a kortársak egybehangzó ítélete e szörnyeteg emberről kifejez.

Bacsányi idevágó vallomása eddig napvilágra nem került érdekes adatokkal járul ezen lelkiismeretlen, hitvány ember jellemének megvilágosításához.

Ha Németh János jellemtelenségének, aljas, kapzsi lelkületének bizonyítékait nem bírnók, úgy joggal láthatnánk benne megtestesülve a rendi felfogás konzervatív tipusát, ki mindenre képes, hogy az avult kiváltságok világát megdöntő forradalmi szellem terjedését súlyos igazságtalanságok árán is meggátolja, s a hydra fejét csírájában eltiporja. Ha ily világításban állana előttünk az akkori királyi ügyigazgató jelleme, úgy nem hangzanék súlyosan az ítélet, mely a szerencsétlen összeesküvők kegyetlen sorsáért joggal vonhatja őt elsősorban felelősségre.

Bacsányi elfogult, midőn csak a maga személyére állapítja meg az akkori ítélet igazságtalanságát. Hasonló felfogásnak és eljárás-

[1] Szép a hazért tűrni, viselni rab-
Láncot s halált szenvedni dicső dolog,
Amely halandó el's vész érte,
Nemzeteket nemesít nevével

Szirmay feljegyzése.

nak voltak áldozatai a többiek is, kik sokkal súlyosabban megsinylették cselekedeteik következményeit.

Hogy az összeesküvők elítéltetésének jogi alapja nem volt és nem lehetett, az az akkori viszonyokból folyik, mert hiszen természetes, hogy a megrémült uralkodó a francia forradalom véres eseményeinek hatása alatt csírájában fojtja el a forradalmi törekvések szellemét. A rendi állapotok természetéből folyt, hogy az uralkodóhatalomnak e tekintetben készséggel nyujt kezet a rendi társadadalom, mely szintén veszélyeztetve látja kiváltságait. Ez volt alapja annak a kegyetlen ítéletnek, melynek súlyosságát nemcsak aljaslelkű, mindenre kész eszközök, hanem elsősorban a kor szelleme s az uralkodó hatalom és a rendi kiváltságok érdekeinek veszélye irányítja.

Más megítélés alá esnek azonban Bacsányi vallomásának lélektani szempontjai s teljesen jogosult az a felfogása, midőn annak a nézetének ad kifejezést, hogy ez az ítélet jogosan megrendítheti minden állampolgár lelkében a hitet az igazságszolgáltatás pártatlanságában. Erre joga volt bárkinek is azok közül kik ezen súlyos ítéletnek áldozatul estek.

S hogy Bacsányi lelkében mély gyökeret ver ez a hit, s e vallomása nem üres szó, azt beigazolják a jövő események, midőn, mint később látni fogjuk, ép ezen tanuságok hatása alatt szánja el magát oly lépésre, mely későbbi üldöztetésének s végső szerencsétlenségének is forrásává válik.

IV.

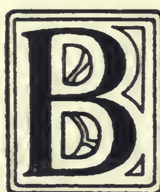
MARET

MARET, BASSANOI HERCEG

(A bécsi csász. kir. hitbizományi könyvtárban lévő egykorú metszet után)

acsányit a kuria egy évi börtönnel sújtja. A kilenc hónapi vizsgálati fogság nem lesz neki beszámítva. Nemsokára szétviszik a foglyokat Budáról, s már augusztus hó elején őt több társával, közöttük Verseghy Ferenccel és Szentjóbi Szabó Lászlóval együtt a kufsteini vár szomorú börtönének vasajtói zárják el a világ elől.

Itt töltött szomorú napjainak szenvedéseiről keveset tudunk, s csak két fontos esemény az, mely fogságának ezt az idejét emlékezetessé teszi.

E szomorú környezetben nehéz rabságának bilincsei között születnek meg lantján e korszak legszebb elégiái, melyekhez foghatók ezen időben nem látnak napvilágot, de amelyekhez hasonlót az ő költészetének múzsája sem termel többé egy hosszú életen át. Hatalmas költői erő szülöttei e sorok, melyekben a szabadságszeretet mélységes érzelmeinek kitörése, s egy szerencsétlen szeretett bajtárs korai gyászos elhúnyta felett érzett őszinte baráti fájdalom viszhangja jut kifejezésre. Az ifjan elhúnyt Szentjóbi Szabó László emlékének szólanak azok, ki nem képes elviselni sulyos bilincseit, s meghal a rabságban, mielőtt annak ajtaját a szabadság megnyitná számára.

A másik esemény, mely Bacsányi jövő sorsára és életére oly végzetszerű befolyással bír, Maret-val, a későbbi bassanói herceggel való ismeretsége, kit a sors a kufsteini fogság falai között hoz először véle össze.

Ha csakugyan lehet végzetről szó, melynek gyakran döntő szerep jut az ember életében, úgy azt a szerencsétlen költő sor-

sában itt teljes hatalmával látjuk érvényesülni. Valóságos gúnyja a sorsnak, hogy midőn első szerencsétlenségének következményeit sínyli meg a rabságban, ép akkor hozza eléje a sors az akkor még jelentéktelen francia diplomatát s itt a fogságban szövődik közöttük az a barátság, mely később a költőre nézve a végső katasztrófa forrásává válik.

Bizonyára maga Maret sem álmodik még itt arról a fontos történelmi szerepről, mely később néki az új kor legnagyobb hódítója oldalán osztályrészül jut s alig hihette még itt, hogy egykor mint Napoleon minisztere fog hazája és a világpolitika sorsára elhatározó befolyást gyakorolni.

Maret szerény polgári család gyermeke s atyja orvos volt Dijonban. 1763-ban, tehát ugyanazon évben született, mint a mi Bacsányink s ő is azon idők viharai között nő fel, melyeknek új szelleme végigsöpör az ó világ avult rendszerén. Nem forradalmi jellem ugyan, s az akkori mozgalmakban nem is jut számára semmiféle fontosabb szerep. Csendes, de nem tétlen szemlélője az akkori eseményeknek; éles szemekkel kiséri a mozgalmakat s erős ítélőképességgel vonja le azoknak tanuságait. Ebben a szerepében az alkotmányhozó gyűlés első ülésétől fogva megörökíti ama beszédeket, melyek a nagy forradalom vezető-férfiainak ajkairól elhangzanak. Ő volt tehát az új eszmék korszakának úgyszólván első komoly hírlapírója, kinek napi feljegyzései elismert fontossággal bírtak s később nélkülözhetetlenekké váltak.

Nemsokáig marad azonban ebben a szerepben, s 1792-ben visszatérve előbbi diplomáciai pályájához, a külügyminisztérium szolgálatába áll. A kormány nemsokára, mint a köztársaság követét Nápolyba küldi őt, de útközben az osztrákok elfogják s Kufstein várába viszik fogságba.

Maret már több éve rabja a fogságnak, midőn a magyar költő odakerül, s fogalma sincs azokról a nagy eseményekről, melyek azóta a külvilágban, különösen hazájában lezajlottak. Maret Bacsányival baráti szövetségre lép, mely később bizalmas viszonynyá fejlődik s a börtön falán értesítik egymást a franciaországi eseményekről.

Aminő szerencsétlenség Bacsányira nézve a francia diplomata ismeretsége, époly szerencséje Maret-nak a nehány évi kufsteini raboskodás, mert ez a fogság menti meg őt a nyaktiló bárdjától,

mely bizonyára ő reá is, mint a feuillantok egyik tagjára, lecsapott volna a rémuralom idejében. 1795-ben a konvent a szerencsétlen Marie Antoinette leányával cserében kiváltja az Ausztriában fogva tartott francia alattvalókat, s így ér véget Maret fogsága is, ki már akkor tér vissza hazájába, midőn a direktorium kormányzását megkezdi.

Természetes, hogy a fogság szenvedései csak növelik Maret nimbuszát, ki a közfelfogás szerint a szabadságért szenvedett súlyos bilincseket. Ettől az időtől kezdve gyorsan emelkedik a későbbi bassanoi herceg pályája. Kis hija, hogy 1797-ben Delacroix után nem ő lesz külügyminiszter. Barras az elmaradt miniszteri tárcáért egy fontos megbízással kárpótolja, midőn őt küldi Lillebe, hogy Angliával a béke felett tárgyaljon. Csodálatos, hogy ép Barras, ki Maret jóakarója volt, mennyire gúny tárgyává teszi őt emlékirataiban. Azt mondja ott és pedig bizonyos gúnynyal, hogy barátja Rewbell, Maret-t, Talleyrandot és Semonvillet a nyomorúlt cselszövők triászának nevezi, akikből, ha egy mozsárban összetöretnének, az igazságnak egy porszeme sem kerülne ki.

Máskép látszik azonban ítélni Bonaparte, ki ép Barras szalonjában ismerkedik meg Maret-val, s éles szemével hamar felismeri benne azon nagy tulajdonokat, melyeknek alapján őt egész uralkodása idejére bizalmas munkatársul maga mellé veszi. Különösen megbecsüli Maret jellemében a hűség tulajdonságait, melyek folytán ez magát eszközül teljesen odaadja a nagy uralkodó világraszóló terveinek. Nemsokára mint államtitkárt látjuk őt az első konzul oldalán, s ez időtől kezdve Maret munkatársa marad Napoleonnak mindvégig. A franciák későbbi császárja egy elsőrangú, megbízható, kitűnő hivatalnokra tesz benne szert, ki az államügyek roppant tömegében gyakorlott szemmel ismeri fel azon fontos és elodázhatatlan kérdéseket, melyeknek megoldása nem tűr késedelmet. Munkássága a legnagyobb pontosság és rendszeretet, minden jelentése a legnagyobb alaposság bélyegét viseli magán, annélkül azonban, hogy a legcsekélyebb mérvben is befolyásolni törekednék ura terveit és akaratát. Az állam ügyeinek intézését mint gépies kötelességteljesítést végzi, s távol áll a diplomáciai cselszövényeknek attól a magas iskolájától, melynek Talleyrand utólérhetetlen mestere.

A nagy cselszövő miniszter nincs is valami jó véleménynyel

Maret munkásságáról s ennek ad kifejezést az a szójáték, melyet e korból neki tulajdonítanak: „Csak egy ostobább ember van, mint Maret — mondja ő, s midőn azt kérdik tőle, hogy ki az, azt feleli, hogy — a bassanoi herceg."

Pedig hát ép Maretnak ez a kigúnyolt jellemvonása, kötelességteljesítésnek gépies jellege, hűségének megbízhatósága és titoktartó természete a legbecsesebb tulajdonságok Napoleon szemében, ki államtitkárában mindenre kész, megbizható eszközre talál. Meg is jutalmazza hűségét s nemsokára azzal tünteti ki, hogy Champagny utódjává teszi meg, hol a külügyek vezetésében rövid időre világpolitikai jelentőségű szerepet tölt be.

A történelem előtt Maret úgy van feltűntetve, mint Napoleon háborús politikájának híve, s főleg abban a korban számos oldalról terhelte a vád, hogy ő volt az, ki a császár háborús szándékait és politikáját sohasem ellensúlyozta, s ép ezáltal ő volt legfőbb oka Napoleon bukásának, kinek sírját a hatalmi vágy elvakultsága ásta meg.

Sőt Metternich annak a felfogásnak ad kifejezést emlékirataiban, hogy Maret elvakultságának és császárja iránti hűségének köszönhető az, hogy Európa felszabadult Napoleon nyomása alól. Tény, hogy a külvilág a bassanoi hercegben a háborús irány képviselőjét látta, s később azzal vádolták meg őt, hogy ő akadályozta meg császári urát egy oly időszerű békekötésben, mely trónját a bukástól megmenthette volna.

Ez a felfogás bizonyára magyarázatra talál az akkori katasztrófaszerű gyorsasággal rohanó eseményekben. Mert hiszen természetes, hogy ép ott, hol nagy eszmék és hatalmas erők bukása rázkódtatja meg egy egész korszak lelkületét, s ahol egy egész rendszer bukik el, melyhez országok és exisztenciák sorsa fűződik, ott gyakran a bűnbak keresés kicsinyes szempontja váltja fel a józan kritika törvényeit.

Ki állíthatja ma már, hogy akár Maret, akár más befolyásolhatta volna a lángeszű császári hadvezér akaratát, gondolkozását és terveit?

Eltekintve attól, hogy Napoleon makacs természete egyáltalában nem tűrt ellenmondást, vajjon az őt környező tanácsosok közül melyik lett volna képes felemelkedni arra a színvonalra, ahol képes lett volna felfogni a világhódító óriás terveit. Az új

kor lángeszű Caesarjának óriási egyénisége s az a fanatikus hit, mely egész környezetét azzal a felfogással tölti el, hogy a legyőzhetetlen Napoleon egy egész világuralom sorsának és intézésének vezetésére van hivatva, oly mély különbséget támasztanak az uralkodó és nálánál megközelíthetetlenül mélyebb színvonalon álló tanácsosai között, hogy az utóbbiaknak befolyásáról beszélni sem lehet. Vajjon ki viselte volna a felelősséget azért, s kiben lett volna meg az előrelátás, hogy Napoleont ép hatalma tetőpontján előre figyelmeztesse arra a katasztrófára, mely őt az orosz jégmezőkön éri. Ki hitte volna azt, hogy a Grande Armée színe és virága nyomorultúl odafagy az orosz pusztákon s mire a tavasz verőfénye kisüt, Napoleon hatalma is elolvad a távozó hóval.

Maret tehát csak külsőleg viseli magán a háborús irányzatnak ezt a belyegét s épenséggel nem volt jogos az a gyűlölet, mellyel kortársai illették, kik őt tették első sorban felelőssé Napoleon bukásáért. Maret érzi az uralkodó közfelfogás súlyát és e szomorú események kapcsán súlyos lelkiismeretfurdalásokat érez.

Bizonyára kevesen vannak, kiknek lelkét jobban összezúznák azok a szomorú események, melyek zárójelenetei egy küszöbön álló végső katasztrófának. Maret szorongó érzéssel látja, midőn egykori hatalmas uralkodója a viszonyok parancsoló szükségének súlyos nyomása alatt Fontainebleauban lemondását aláírja, s tanúja annak a megrázó jelenetnek, midőn 1814. április 20-án a száműzetésbe induló császár búcsút vesz hűséges csapataitól.

Maretnak az a szándéka, hogy elkisérje császárját a száműzetésbe, de ura kívánságára mégis otthon marad, ki jobbnak látja őt őrszem gyanánt hátrahagyni.

Az új idők Maret-t óvatosságra és visszavonulásra intik. Tényleg vissza is vonul, nem avatkozik semmibe s még azt is visszautasítja, hogy érintkezést közvetítsen a számüzött császár s nehány tábornok között, kik az új rendszer mellőzése folytán sértve érezték magukat. Maret azonban nem adja fel a reményt s örömmel gondol vissza arra az időre, midőn újra feltűnik Napoleon hatalmának csillaga; erre meg is volt a remény az új rendszerben, melynek ferdeségei és gyengeségei rövid idő alatt igen magasra növelték a franciák elégedetlenségét.

Ezen viszonyok hatása alatt Maret nemsokára egy találkozást közvetít Napoleon és a régi rendszer egy barátja között, ki csakis

az egykori hű miniszter segítségével véli lehetségesnek azt, hogy Napoleonnal Elba szigetén találkozhassék. Maret, tekintettel arra, hogy a gyűlölet a Bourbon kormány iránt már ekkor tetőpontra hágott, örömmel teljesítette Fleury de Chaboulon kérését s ez alkalommal lelke kitörő indulataival szólott a közállapotokról; egyúttal felhatalmazta az illetőt, hogy a császárt lelkiismeretesen értesítse mindarról a mozgalomról és hangulatról, mely az országban tapasztalható.

Fleurynek arra a kérdésére, hogy mit feleljen, ha a császár azt kérdezi tőle, hogy eljött-e már az idő a visszatérésre, Maret így felel: nem vehetem magamra a felelősséget, hogy ily nagy horderejű kérdésben tanácsot adjak. Fejtse ki a császár előtt a helyzetet a maga teljes valóságában, az ő bölcsessége bizonyára meg fogja találni a helyes utat. — Így Maret még egyszer elhatározó befolyást gyakorol egykori uralkodója sorsára, s habár nem is tanácsolja világosan a visszatérést, üzenete bizonyára erős befolyást gyakorol Napoleonra, ki különben is régebben érleli már a szökés tervét. Így következik be rövid idő múlva a történelmi száznapos uralom, a haldokló oroszlán utolsó lélegzetvétele. Napoleon dicsőségének szerencsecsillaga Waterloonál végkép letűnik, s rövid időre reá befejeződik a katasztrófa, mely hontalanságban vet véget az új kor legnagyobb államférfiúi és hadvezéri pályafutásának.

A hű szolga immár osztozni kénytelen elbukott ura szomorú sorsában. Maret teljes mértékben kompromittálva van. A hazatért császár tanácsában részt vett, s ő, kit még 1814-ben megtűrtek, most már kénytelen távozni hazájából. Egykori munkatársa s barátja, az aljas lelkű Fouché, ki most XVIII. Lajos mindenre kész szolgája, saját maga íratja fel őt a megbélyegzettek lisztájára. Ily viszonyok között Maret kényszerítve van elhagyni az országot.

És itt egy szép vonása domborodik ki Maret jellemének, mely meg nem alkuvó becsületességét bizonyítja és azt mutatja, hogy ellentétben azokkal, kik nem késtek az új hatalom felkelő napját üdvözölni, egykori urához még bukásában is hűséggel ragaszkodik. A biztosított jólét nyugalma és a hatalom polca helyett inkább választja a száműzetés nehéz kenyerét. Pedig csak az akkori kamara meghívásának kellett volna eleget tennie, mely helyet kinált neki az ideiglenes kormányban. Maret minden

időkre Napoleon híve marad és sohasem áll a Bourbonok szolgálatába.

Maret elfogatásának, száműzetésének további részletei, későbbi hazatérése s rövid szerepe, melyben neve már öreg korában egy pillanatra ismét felszínre kerül, nem bírnak többé azzal a történelmi jelentőséggel, mely nevéhez és egyéniségéhez a Napoleoni uralom idején fűződik.

Érdekes megemlítenünk, hogy száműzetésének idejét főleg Ausztriában tölti, hol épúgy felügyelet alatt áll, mint egykori rabtársa és barátja, az akkor már végleges száműzetésben Linzben élő magyar költő, Bacsányi János. Maret hosszú időt töltött Grácban, de dacára, hogy közel voltak egymáshoz, semmi adatunk nincs arra nézve, hogy bármiféle érintkezés történt volna az annyi viszontagságon keresztülment egykori két jóbarát között. Miután mindketten rendőri felügyelet alatt állottak s az osztrák rendőrség előtt is nagyon ismeretes volt az a viszony, mely őket a múltban egybefűzé s amely viszonynak volt kifolyása Bacsányi életfogytáig tartó száműzetése, teljesen bizonyos, hogy Napoleon egykori hatalmas minisztere és a hontalanságban élő magyar költő között semmi érintkezés nem volt többé. Az egykori rendőrminisztérium levéltára sem nyújt erre nézve semmiféle felvilágosítást.

A Maret és Bacsányi közötti érintkezés körülményeit az események rendje szerint fogjuk megvilágítani, de nem mulaszthattuk el, hogy már itt rövid vázlatát adjuk azon kiváló államférfi életének, ki a magyar irodalom egyik úttörő munkásával benső, meleg baráti viszonyba jut.

Nemcsak érdekességet ad e körülménynek az a szempont, hogy ép e korban vajmi kevés példa van arra, hogy magyar ember összeköttetésbe jusson a történelem ama kiváló alakjaival, kiknek a világpolitika eseményeinek intézésében ily fontos szerep jutott, hanem hű tükre ez egyúttal a magyar költő, Bacsányi János kiváló egyéniségének is, ki nagy műveltségénél, hatalmas költői és tudósi egyénisége nagy tulajdonságainál fogva utat talál az akkori világműveltség kiváló szellemi és politikai vezéralakjainak barátságához.[1]

[1] Maret életére vonatkozó források: Eduard Wertheimer: Die Verbannten des ersten Kaiserreiches, Maret. — Baron Ernouf: Maret, duc de Bassano.

V.

A RÉGI BÉCS

A RÉGI BÉCS II-IK JÓZSEF KORÁBAN

(A bécsi csász. kir. udvari könyvtárban lévő egykorú Schütz-féle metszet után)

1796 nyarán szabadul ki Bacsányi a kufsteini vár börtönéből. Hazájába való visszatérésre nem gondol, de nem is gondolhat. Kiszabadulásakor határozott utasítást kap arra nézve, hogy Pesten, Budán, Kassán, Eperjesen és egyáltalában Felső-Magyarországon nem szabad letelepednie,[1] de mint a Martinovics-féle összeesküvés részese, különben is hiába kopogtatna bárhol is, nemcsak befolyásos barátai nincsenek, de az akkori viszonyok között, midőn a forradalmi törekvések megbélyegzett férfiai számára nincs könyörület, hiába próbálkoznék kenyeret találni a haza földjén. Különben már fogsága előtt Bécsbe vágyódott, nemcsak azért, hogy ott keresse kenyerét, hanem azért is, mert a legkiválóbb magyar írók Bécsben élnek s a magyar irodalom nevezetesebb termékei is ott látnak nyomtatásban napvilágot. Ott él Báróczy Sándor, a testőrök Nesztora, Kisfaludy Sándor, Décsy Sámuel, a magyar Kurir szerkesztője, Görög Demeter, Márton József és még számosan. Görög lakásán gyűlnek össze a magyar írók, kik minden egyes alkalommal lelkesen megünneplik a magyar múzsa egy-egy legújabb termékét. 1796-ban Péteri Takáts József kieszközli Himfy dalainak kinyomatását. Ezt a nagy irodalmi eseményt, mely a magyar szerelmi lyra egy maradandó termékének ad életet, lelkesedve ünnepli meg egy baráti lakomán a magyar írók serege. Részt vesznek azon Báróczy, Horányi, Révay, Szentgyörgyi, Takáts, Décsy, s jelen van azon már a mi Bacsányink is.[2] Kiváló pártfogói is akadnak már

[1] Az udvari kancellária átirata a Hofkriegsrathhoz Bacsányi hivatali áthelyezése es fizetésemelése ügyében 1798 ápr. 15. Cs. és kir. közös pénzügyi levéltár, Bécs.

[2] Takáts Sándor: Péteri Takáts József. 43. l.

az irodalom ügyének, mint Péteri Takáts József, kinek írói érdemeit messze felülmulja az a nagy áldozatkészség, mellyel életében egy egész vagyont áldoz az irodalom ügyének. Bacsányi hamar megköti az ismeretséget a magyar írókkal, köztük az öreg Báróczyval, kivel mindvégig a legmelegebb viszony fűzi egybe s kinek rézbe metszett képe alá ő írja meg az öreg testőr érdemeit dicsőítő kis költeményt. Ekkor köt barátságot kedves földijével, Kisfaludy Sándorral is, kivel a kölcsönös becsülés s a holtig tartó barátság érzelmeiben egyesül.

Igen szűk viszonyok között tengődik eleinte, mert a kis napidíjas állás, melyet a bankóhivatalnál elnyer, alig elég, hogy betevő falatját biztosítsa. Kazinczy szerint állítólag gróf Somsich helytartósági tanácsos segíti pénzzel, de e támogatás bizonyára nem lehetett olyan, mely számára a gond nélkül való megélhetést biztosítani képes lett volna. Hat nyomorúságos esztendőn át egy forintnyi napidíjból tengeti életét s joggal panaszkodhatik gróf Széchenyi Ferencnek, hogy maholnap koldustáskára jut ezen a mostoha földön.

Érdekes világosságot vet nyomorúságos viszonyaira és bécsi hivatali alkalmaztatására nézve az a kérvény, melyet 1798 aug. 17-én gróf Saurau kamarai elnökhöz intéz, melyben arra kéri őt, hogy helyezzék át a bankóhivataltól a legfőbb pénzügyi hatósághoz. Kitűnik abból, hogy maga az uralkodó rendeli el Bacsányi alkalmaztatását, mikor Bécsbe jő.

„1796-ban — írja e folyamodványában Bacsányi Saurauhoz — Excellenciád kegyes közbenjárására Ő Felsége legkegyelmesebben elrendelte, hogy az örökös tartományokban alkalmaztatást kapjak. Miután azonban ebben az időben semmiféle hely nem volt üresedésben, Ő Felsége legkegyelmesebben elrendelte, hogy addig, míg üresedés lesz, az alsó-ausztriai bankóhivatalnál negyvenöt krajcárnyi napidíj mellett nyerjek alkalmaztatást. Ő Felsége, valamint Excellenciád részéről azóta a fenti igéret többször megújíttatott azzal, hogy alázatos kérelmem a legelső alkalommal teljesítve lesz.

Immár két év óta tengetem magamat ebben a nyomorúságos helyzetben, tele aggodalommal és gondokkal jövő sorsom iránt. Tudom, hogy egy embernek sorsa nem igen jöhet tekintetbe egy oly elfoglalt miniszter előtt, kinek az állam felhalmozódott teendői annyi gondot és fáradságot okoznak, de azt is tudom, hogy az, kihez kérésemet intézni szerencsém van, bölcs, nemes és igazságos

férfiú s épúgy, mint uralkodója, kit teljes odaadással szolgál, emberi érzéssel van eltelve! Excellenciád nem akarhatja egy szerencsétlen ember végső romlását, ki öt éven keresztül a legnagyobb meghurcoltatásoknak volt kitéve s aki minden reményét Ő bele helyezi.

Ebben a meggyőződésben mély alázattal esedezem, kegyeskedjék Excellenciád Ő Felségének többszörösen adott szent igéretét emlékezetébe hozni s ennek alapján végső alkalmaztatásomat kieszközölni, vagy legalább is, míg az említett alkalom el nem érkezik, elrendelni áthelyezésemet a magas legfőbb pénzügyi hatósághoz, melynek Excellenciád a főnöke".[1]

Saurau, ki Bacsányi állandó jóakarójának bizonyul későbben is, nem késik teljesíteni kérését s már néhány nap mulva a következő előterjesztést teszi az uralkodónak Bacsányi ügyében:

„Bacsányi János, az ide mellékelt kérvény aláírója, az a Felséged által is jól ismert magyar, kinek Felséged kiállott büntetése után 1796-ban alkalmaztatását megigérni legkegyelmesebben méltóztatott s ideiglenesen 45 krajcár napidíjat engedélyezni kegyeskedett. Megfelelő üresedés hiányában nevezett egyén annak idején a bankóhivatalhoz lett szolgálattételre beosztva, ahol írásmunkákra használják.

Nevezett azonban több képességet érez magában, s érezvén állásának nyomorúságos helyzetét, végső alkalmaztatását óhajtja s az a kívánsága, hagy a vezetésem alatt álló legfőbb hatósághoz legyen beosztva.

Bacsányi kiváló irodalmi ismeretekkel biró ember, több nyelvben teljesen járatos, kitünő a latinban s egyáltalában egy gondolkozó fő.

Készséggel javasolnám, hogy ő Felséged legfőbb pénzügyi hatóságánál nyerjen megfelelő alkalmaztatást, mert biztos vagyok benne, hogy ott kiváló szolgálatokra lenne képes. Miután azonban ez nem lehetséges, hódolatteljes alázattal javaslom, kegyeskedjék Felséged őt a bankóhivataltól azon rendelkezéssel áthelyezni, hogy tekintettel azon szerencsétlenségre, mely ezt az embert érte, s hogy nevezettňek súlyos helyzete némileg megkönnyíttessék, a többi napidíjasokhoz képest a jövőben egy forint napidíj engedélyeztessék néki.

[1] Bacsányi folyamodása Saurauhoz. Cs. és kir. közös pénzügyi levéltár, Bécs.

Bacsányi eddigi magaviselete nem hagy kétséget politikai elveinek megbizhatósága iránt".[1]

Ezen felterjesztés alapján Ferencz elrendeli, hogy Bacsányi egy forint napidíj mellett a legfőbb pénzügyi hatóságnál mint napidíjas nyerjen alkalmaztatást, ami némi megkönnyebbülést jelent eddigi mostoha helyzetében.

Kazinczy azonban még e sanyarú viszonyok dacára sem átallja őt meggyanúsítani, azt állítván róla, hogy kenyerét a „levelek feltördelési departementnál keresi".

E vádtól Bacsányi, kinek hivatali foglalatoskodása és annak körülményei tisztázva vannak, teljesen távol áll. De nem is férhet semmikép e gyanú Bacsányi jelleméhez, eltekintve attól, hogy ily körülmények között megszűnt volna az a meleg baráti viszony, mely őt az irodalom munkásaival egybefűzé. Oly férfiú, mint Kisfaludy Sándor, ki mint testőrtiszt az akkori gavalléroknak is mintaképe, bizonyára nem ajándékozza meg bizalmával őt, ha a gyanúsítás igaz. De nem is tűri el semmiképen sem Bacsányi jelleme e vádat, kinek hibái ép a túlzó önérzet kitöréseiben jutnak kifejezésre. Kazinczy rossz néven veszi Bacsányitól, hogy a multakra való hivatkozással megszakítja vele a levelezést. Pedig egészen természetes, ha a költőt eddigi sorsának szomorú tanuságai óvatosságra intik ép azzal a bajtárssal szemben, ki osztályosa volt a szerencsétlenségben.

Bacsányi irodalmi működése e korban óriási hanyatlást mutat fel. Mintha a kufsteini börtön szenvedései megtörték volna múzsájának oly magasra induló sokat igérő szárnyalását. Egész munkássága abból áll, hogy 1798-ban a Magyar Minerva munkatársává szegődik s kiadja ott Ányos költeményeit egy bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva. Alig néhány ódáján és versén kívül irodalmi munkássága teljes meddőségbe sülyed.

Mielőtt azonban költőnk sorsának további fejleményeit és az ottani körökhöz való bensőbb viszonyát megvilágítanók, nem lesz érdektelen, ha egy pillantást vetünk az akkori császárváros szellemi életére s bővebben megvilágítjuk ama művelődési és irodalmi viszonyokat, melyek az ott élő magyar írók lelki művelő-

[1] Saurau felterjesztése Ferencz császárhoz Bacsányi kérvénye ügyében. Cs. és kir. közös pénzügyi levéltár, Bécs.

BLUMAUER

A József-féle szellemi mozgalom egyik vezére.
(Egykorú metszet a bécsi csász. kir. hitbizományi
könyvtárban)

Bacsányi eddigi magaviselete nem hagy kétséget [illegible] [illegible] megbízhatósága iránt".[1]

Ezen felterjesztés alapján Ferencz elrendeli, hogy Bacsányi [illegible] forint napidíj mellett a legfőbb pénzügyi hatóságnál mint [illegible] nöke nyerjen alkalmaztatást, ami némi megkönnyebbülést jelent eddigi mostoha helyzetében.

Kazinczy azonban még e sanyarú viszonyok dacára sem átallja őt meggyanusítani, azt állítván róla, hogy kenyerét a „levelek felbontási departementnál keresi".

E vádtól Bacsányi [illegible] foglalatoskodása és annak körülményei tisztázva [illegible] távol áll. De nem is férhet semmikép e gyanú [illegible], eltekintve attól, hogy ily körülmények között [illegible] az a meleg baráti viszony, mely őt az irodalom [illegible] egybefűzé. Oly férfiú, mint Kisfaludy Sándor, [illegible] az akkori gavalléroknak is mintaképe, bizonyára nem ajándékozza meg bizalmával őt, ha a gyanúsítás igaz. De nem [illegible] semmiképen sem Bacsányi jelleme e vádat, kinek hibái [illegible] kitöréseiben jutnak kifejezésre. Kazinczy [illegible] Bacsányitól, hogy a multakra való hivatkozásai [illegible] a levelezést. Pedig [illegible] sorsának szomorú [illegible] szemben, ki [illegible]

Bacsányi [illegible] e korban [illegible] fel. Mintha a [illegible] szenvedései [illegible] lának oly [illegible] sokat igérő [illegible] kássága [illegible] 1798-ban a Magyar [illegible] szegődik s kiadja ott [illegible] költeményeit [illegible] és jegyzetekkel ellátva. Még néhány ódáján és versein kívül irodalmi munkássága teljes [illegible] sülyed.

Mielőtt azonban költőnk sorsának további fejleményeit és az [illegible] köreihez való bensőbb viszonyát megvilágítanók, nem lesz [illegible], ha egy pillantást vetünk az akkori császárváros szellemi [illegible] s bővebben megvilágítjuk ama művelődési és [illegible] viszonyokat, melyek az ott élő magyar írók lelki művelő-

[1] [illegible] Ferencz császárhoz. Bacsányi [illegible] [illegible] pénzügyi levéltár, Bécs.

Joseph Kreutzinger del *Jacob Adam sc Viennæ 1787.*

désére és úttörő irodalmi munkásságára nem csekély befolyással vannak. Hiszen jól tudjuk, hogy az idegen műveltségnek ebben a világában kel életre a testőr íróknak az a mozgalma, mely első fénysugára a nemzeti megújhodásnak az irodalom terén.

*

A felvilágosodásnak és a szellemi fellendülésnek az a hatalmas korszaka, mely József császár uralkodásával Ausztriára beköszönt, nem egyedül e felvilágosodott uralkodó kiváló egyéniségével van összefüggésben; rég előkészített talaja van ezen eszméknek, melyek már hosszú idő óta hamu alatt lappangva, s az új idők költői, tudósai és humanistái által szítva, mind jobban és jobban kezdik áthatni Európa művelt népeinek lelkületét.

A szellemi felvilágosodásnak s a nemzeti öntudat ébredésének folyamata visszanyúlik még Mária Terézia uralkodásának idejére, midőn közvetlen a hét éves háború lezajlása után Ausztria németsége a politikai események iránt érdeklődni kezd s ezáltal a művelődés és felvilágosodás nagy kérdéseire is fogékonyabbá válik.

A német irodalom hatalmas fellendülése mihamarabb utat talál Ausztriába s a német költők e korszakbeli művei nemsokára kiszorítják a művelt társadalomból az idegen műveltség termékeit.

Hiszen jól tudjuk, hogy e korban az egész társadalmat idegen műveltség szelleme hatja át s úgy az udvar, mint a társadalom még nyelvében is a francia és olasz kultura köntösét viseli. Mária Terézia férje, Ferencz császár alig ért németül, s úgy neki, mint környezetének francia a társalgási nyelve. Ugyanily jelentősége és szerepe van az olasz nyelvnek is és állandóan olasz költők befolyása irányítja az udvari élet szellemi világát. Már Lipót császárnak Zeno a kedvenc költője, később, főleg Mária Terézia korának műveltségére a híres Metastasio üti reá költői egyéniségének bélyegét. Az udvar köréből a német műveltség termékei ki vannak zárva, csak a francia és olasz irodalom termékeiből veszi az művelődésének táplálékát; de idegen irányzat uralja a zenevilágot is s ünnepélyes alkalmakkor olasz operák hangjai mellett szórakozik az udvar és a főúri világ.[1]

A hatalmas fellendülésnek induló német irodalom azonban nem

[1] Caroline Pichler: Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. I. köt. 13–16. l.

hagyja hidegen Ausztria németségét s Gellert dalai és erkölcsi beszélyei, Klopstock Messiása s hazafias költészetének új iránya mihamarabb utat találnak a művelt társadalom lelkületéhez.

Az 1762-ben megjelenő „Die Welt“ című folyóirat már ennek az irányzatnak képviselője, s nemcsak a művelődés, hanem a nemzeti öntudat életrekeltésének szempontjából is hatalmas izgatást fejt ki. A német költészet e korszakbeli kiváló termékei ebben a folyóiratban jelennek meg s annak szerkesztője, a lelkes Klemm, reá bírja Trattnert, hogy kiválóbb német költők, mint Klopstock, Lessing, Gellert, Kleist és Hagedorn műveit kiadja a közönség számára.

Klemm folyóiratában erősen sorompóba lép a német nyelvért, ostorozza az előkelő osztályokat, melyek franciául társalognak és nem akarnak német könyveket olvasni s megrójja a tudósokat, kik ragaszkodnak ahhoz a felfogáshoz, hogy a tudományok művelése szoros összefüggésben áll a latin nyelv használatával.

Klemm a színházi ízlés megnemesítésére is erős nemzeti irányú mozgalmat indít. Háborút indít a korszak üres bohóc komédiái ellen, melyek a színművészet talajában már régebb idő óta oly erős gyökeret vertek s amelyek szerinte csak arra valók, hogy megakadályozzák a jó ízlésnek s magasabb műveltségnek terjedését.

Klemm izgatásával nem marad magára s nemsokára erős segítséget nyer Sonnenfels támogatásában, kinek „Der Vertraute“, később pedig „Mann ohne Vorurtheil“ cimű folyóiratai korszakalkotó jelentőséggel bírnak az elkövetkezendő szellemi felvilágosodás mozgalmára. A hetvenes években fellépő Blumauer ex-jezsuita szintén e mozgalomhoz csatlakozik, s így nemsokára teljes erővel megindul a harc, melyben a József-féle felvilágosodás korszakának ifjú gárdája az új idők szellemében ostorozni kezdi a kor irodalmi és műveltségi viszonyainak ferdeségeit.

Ez időtől kezdve hatalmasan nő a folyóiratok száma, amelyekben az új idők lelkes nemzedéke mindjobban életjelt ad magáról. A hírlapirodalomnak egy igen érdekes fajtája is napvilágot lát e korban, midőn több folyóirat, nyelvében és gondolkozásában alkalmazkodva a néphumor kedélyvilágához, annak közismert kedvenc tipusait szólaltatja meg a napi kérdésekről a közönségnek. Ennek az iránynak szülöttje a később nagy kedveltségnek örvendő „Eipeldauer“, mely mindenkor erősen alkalmazkodva a közhangulathoz

és a politikai viszonyokhoz, majdnem négy évtizeden át valóságos tükre a császárváros szellemi és politikai életének és állandó szócsöve a polgárság és nép érzelmeinek és felfogásának.[1]

Az új idők mozgalmának nemsokára meg is van a komoly hatása; az egész művelt társadalom, élén az udvarral és az előkelőkkel nagy lelkesedéssel karolja fel a német nyelv és irodalom ügyét.

Nagyban emeli e mozgalom jelentőségét a „fiatal udvar“ állásfoglalása, mely a jövő uralkodó, József vezetésével lelkesen ápolja a német irodalmat. Lascy ezredes, gróf Rosenberg udvarmester, Clary, Kinsky grófok, a Lichtensteinek tartoznak e körhöz. A legelőkelőbb magyar főúr, Eszterházy herceg sincs távol e mozgalomtól s meleg barátság köti őt Wielandhoz, a németek akkori híres költőjéhez.

A színművészet terén is hatalmas változást jelent az a rendelet, mely a bécsi Burgszínház páratlan dicsőségű pályafutásának veti meg alapját, s mely elrendeli, hogy a jövőben csakis eredeti művek és idegen színművek kitűnő fordításai kerülhetnek előadásra a színpadon.

Így lesz száműzve a silány bohóckomédiák irányzata, melynek kiszorításáért két évtizeden át oly sokat küzdöttek a felvilágosodás hívei, s amely küzdelem oly nevezetes jelentőségre tett szert a felvilágosodás korszakának történetében. Sonnenfels áll a színiügy új irányzatának élére, s mint színházi cenzor elsőrangú szereppel bír az ízlésnemesítés s a színművészet fejlesztésének munkájában.

Annyira megy a lelkesedés a kor szellemi mozgalmai iránt s maga az udvar annyira szívén viseli a német irodalom ügyét, hogy annak köreiben még arra is gondolnak, hogy a német irodalom akkor élő két leghatalmasabb képviselőjét, Lessinget és Klopstockot Bécsben telepítsék le. Az eszme nem ölt ugyan testet, de tény, hogy amidőn Lessing 1775-ben Bécsbe jő, oly fogadtatásban részesül, aminő csak fejedelmeknek juthat osztályrészül. A nagy német költő, kinek létezéséről saját uralkodója Nagy Frigyes tudomást sem vesz, mindenütt a legnagyobb tisztelet és ünneplés tárgya. Maga az öreg fejedelemnő, Mária Terézia bizalmas eszme-

[1] Briefe eines Eipeldauers an seinen Herren Vetter in Kakran über d'Wienerstadt. 1785—1821.

cserét folytat vele s kikéri tanácsát azokban a fontos irodalmi és művelődési kérdésekben, melyek e korszakot uralják.

A kor szellemi fellendülésének legfőbb és maradandó hatása azonban a klasszikus zene fejlődésének terén nyilatkozik meg legjobban.

Ez az egyedüli életrevaló mag, mely fogékony talajra lel a felvilágosodás új korszakának mozgalmaiban, s maga a korszak bizonyára alig sejti, hogy nem költőinek irodalmi munkásságához, hanem a klasszikus zene termékeihez fog fűződni egykoron a felvilágosodás mozgalmának nagy kulturtörténeti jelentősége.

Ekkor indul útjára a pfalzi származású Gluck, ki 1748 óta osztrák állampolgár s művei révén nemsokára kedvence ügy az udvari köröknek, mint az egész művelt társadalomnak. Ő a megteremtője a német klasszikus zeneiránynak, mely hivatva van e téren is kiszorítani az idegen zene termékeit. Két hatalmas mesterműve[1] már ezt az irányt szolgálja s ennek útján haladnak a később eljövendő zeneóriások, kiknek lángesze és teremtő ereje létrehozza a klasszikus zene gyöngyeit.

Ekkor indul útjára Haydn mester, kinek az Eszterházy hercegi család a pártfogója s ki a közel lévő Fertő-tó melletti kastélyból be-belátogat a császárvárosba, hogy kiváló alkotásaival időnkint felfrissítse a császárváros pezsgő szellemi életét.

Az öreg császárné utolsó éveiben pedig megjelenik a zene csodagyermeke, Mozart, kinek bámulatában egybeolvad az egész művelt társadalom. Nemcsak az udvarban környékezi őt bámulat, hanem a nemesség és a polgárság is versenyez abban, hogy körébe vonja a fiatal mestert, ki zongorajátékával és szellemének mindjobban fejlődő termékeivel ünneplés tárgya mindenütt, hol megjelenik.

A polgárság kiváló jelentőségének nem köznapi bizonyítéka e korban, hogy a klasszikus zene fejedelmének ebben a társadalmi osztályban is kiváló pártfogói akadnak. Tost nagykereskedő, kinek már Haydn két vonós-négyest szentelt, támogatja őt és Puchberg nagykereskedő, valamint a híres Artaria műkereskedő cég e korban élő tulajdonosa szintén támogatója Mozartnak, ki szívesen látott vendége az előkelő polgári házaknak is.

[1] Orpheus és Eurydike (1762), Alkeste (1767).

Minden téren, minden irányban életjelt ad magáról az új idők ébredező szelleme. Tagadhatatlan, hogy Ausztria ezúttal a legelső helyen áll azon nemzetek között, melyek felfogják az új eszmék áramlatát, s ezúttal nem nyer beigazolást Nicolainak, Lessing barátjának az a mondása, hogy a műveltség haladásának szelleme Ausztriába rendszerint csak harminc esztendő mulva szokott megérkezni.

A felvilágosodás ifjú nemzedéke egy régi füstös kis kávéházban találkozik, mely a Graben egy sötét mellékutcájában van eldugva a világtól. Reggeltől estig gyertyafény világítja meg a régi kopott helyiséget, melyben régi divat szerint szerecsen gyermekek szolgálják fel az illatos mokkanedvet. Ebben a helyiségben találkozik naponkint az ifjú Bécs nemzedéke, hogy megbeszélje a napi eseményeket, birálatot mondjon a fontosabb kérdésekről s kiadja a jelszót, mely alatt harcba kell indulni a szellem fegyvereivel. Ayrenhofer, a vígjátékíró, a szellemes Blumauer, Alxinger, a Burgszínház igazgatója, Haschka, a későbbi osztrák néphimnusz szövegének írója, Denis, Maffei tagjai e társaságnak, kik tele életvidámsággal s nagy tervekkel, lelkesedéssel állanak a felvilágosodás új irányának szolgálatába. Számosan közülök a kolostor falai közül lépnek egyenesen a szabadkőműves-páholyba, mely a kor szellemi mozgalmaiban kiváló jelentőségre tesz szert. Ebben a kötelékben fejlődik ki az az odaadó testvéri viszony, mely a páholy tagjait minden téren egyesíti.

Alxinger egy nagy örökséget csinál. Haschka kifejezést ad óhajtásának, hogy bárcsak abban része lehetne. Alxinger erre rögtön megajándékozza 10,000 forinttal, mely azonban a könnyelmű fiatal költő kezén, ki azt egy kétes üzletbe helyezi el, hamar elúszik.

Az ifjú írói nemzedék a német költészet kiváló szellemeivel is fentartja az összeköttetést. Különösen Wieland az, kit a fiatal gárdához a meleg barátság kötelékei fűznek. Ő küldi meg időnkint nékik a német múzsa kiváló termékeit s a kis kávéház asztalánál olvassák fel először Schiller Haramiáinak szenvedélytől izzó sorait, melyek nagy lelkesedést keltenek mindenfelé, s hamar megalapítják a nagy német költő dicsőséges hírnevét.

Néhány kiválóbb művész csatlakozik még később a kis társasághoz, melyhez még Sonnenfels, Jaquin, van Swieten tartoznak, s így nemsokára teljes számmal együtt van a gárda, mely a felvilá-

gosodás műveltségterjesztő munkájában lelkesedéssel felvonul. A társaság mihamarabb utat talál a művelt társadalom szívéhez s már nemsokára ott látjuk őket Greiner udvari tanácsos nejének szalonjában, hol a Graben melletti kis kávéház lelkes társasága vendégszerető otthonra talál. Ez időtől kezdve a felvilágosodás bajnokai szívesen látott vendégei az előkelő polgári házaknak s boldog az a család, mely őket körében üdvözölheti.

Így a családi élet tűzhelye legfőbb élesztője az új idők szellemi mozgalmainak s így magyarázható meg az a jelenség, hogy az egész művelt társadalom összeforr a szépnek élvezetében s mindannak kultuszában, mely a korszak lelkületét fogva tartja.

Mint látjuk tehát, az új idők mozgalmainak hullámai messze visszanyulnak még Mária Terézia idejére, kinek kormányzása alatt kel életre az osztrák nemzeti eszme s a történelmi Ausztria fogalma. Ebben a talajban fogamzik meg a nemzeti érzés és öntudat csírája, mely később egy felvilágosodott uralkodó kiváló szellemétől áthatott korszakban teljes erővel kibontja fejlődésének szárnyait.

A nemzeti érzésében egybeforradó Ausztriának a kiváló uralkodónő egyénisége a legfőbb összetartó kapcsa s szeretetreméltó lénye, mely, dacára az idegen nevelésnek, érzelmeiben, gondolkozásában, sőt nyelvében is a kedélyes bécsi jellemvonást viseli magán, erős köteléket képez ahhoz a bizalomhoz és szeretethez, mely őt a polgársággal és néppel egész uralkodása idején összefűzi.

Hosszú idők után most fejlődik ki újra az uralkodóház és népe között az a bizalmas, úgyszólván családi viszony, mely csak valamikor a régi időkben állott fönn a babenbergi ház uralkodása idején.

Mária Terézia a trón rideg magaslatáról leszáll a polgársághoz és néphez. Mint hitves és családanya pedig szeretet és tisztelet tárgya mindenütt. Benne a polgárság és nép mintaképét látja a hűséges hitvesnek s a szerető családanyának, ki gyermekeit istenfélelemben s valláserkölcsös irányban neveli s akinek szíve mindenkor nyitva áll a szenvedők és nélkülözők számára. Hű bécsi népével megoszt örömet és bánatot s a legszegényebb kunyhóba is leszáll, hogy segítségére legyen azoknak, kik támogatásra szorultak.

Így az érintkezés a fejedelem és népe között a szó szoros értelmében patriarchálissá válik s ez utóbbinak lelkéből a dinasztikus hűséget

semmi sem képes többé kiirtani. Ebben az érzésben olvadnak össze a különböző társadalmi osztályok s ez az együttérzés és egybeforradás még a közös érintkezésnek nyelvében is kifejezésre jut. Az uralkodónő és a legfőbb körök ugyanazt a nyelvet beszélik, amit a polgárság és a nép, amelynek kiejtése annyira jellemzi az örökké derült kedélyű, könnyűvérű bécsi típust.

Természetes, hogy Ausztria németajkú népei is ebben az érzésben és felfogásban forradnak össze, sőt a birodalmi főváros szelleme még az idegenajkúakat is körébe vonja. A bevándorolt magyar cseh, lengyel, olasz polgár ivadéka, habár nevében, nyelvében és faji tulajdonságaiban meg is őrzi jellemét, mihamarabb alkalmazkodik a császárváros szelleméhez, mely virágzó kulturájával, kedélyes hangulatával s a néphumor ellenállhatatlan varázserejével mindenkire nagy hatással bír. A császárváros pezsgő életének ez a jellemző tulajdonsága ledönti a válaszfalat a különböző társadalmi osztályok között, melyek mindannak élvezetében összeforradnak melyet a császárváros nyujt.

A brigittenaui népünnepen, a máriabrunni búcsún, a május elseji Prater-ünnepen a legelőkelőbb társadalmi osztályok együtt mulatnak a néppel s nem tapasztalható az a jelenség, ami máshol, hogy a művelt társadalmi osztály csak bohóckodó szereplőnek tartja a népet, melynek mulatságait és ugrándozásait elzárkozott köréből úri kedvteléssel nézi.

Az uralkodóház és népe közötti viszony adja meg tehát azt a jelleget, mely a császárvároshoz fűződik s melynek következtében Bécs fogalma Ausztria fogalmával szoros kapcsolatba jut. A császárváros néprajzi szempontból is hű képévé válik a nagy birodalomnak, s mint központ, mint az uralkodás helye, mint a többnyelvű államrendszer szíve, innen indul ki minden, politikai, közigazgatási, irodalmi s művészeti téren egyaránt.

Ebben a talajban fogamzik meg az új eszmék csírája, mely később a felvilágosodásnak s a szellemi fellendülésnek oly szép korszakát hozza meg Ausztriára. Maga az öreg uralkodónő alig veszi észre az átalakulást, mely körülötte folyik s azt hiszi, hogy csak néhány lelkes író s nagyratörő fia, József, képviseli a küszöbön álló új idők szellemét. Különösen rossz néven veszi fiának a vallási kérdésekben elfoglalt szabadelvű álláspontját s erős összeütközései vannak a makacs fiúval, ki azonban szilárdan megmarad

felfogása mellett. A leendő császárnak különben sem tetszik az, hogy a haladás és felvilágosodás munkája ily lassú mederben halad. Az anya és fiú küzdelmében az új idők szellemének harca folyik a multtal. A mindjobban és jobban ébredező közhangulat természetesen József pártján áll, akié a jövő. Az öreg császárnő vérző szívvel látja, hogy az ő kora lejárt s azon töpreng, hogy lemondásával hamarább utat engedjen fiának a trónhoz.

E lelki küzdelem azonban nem tart soká s az öreg császárnőt súlyos beteg állapota különben is arra inti, hogy nemsokára itt a vég, mely lezárja hosszú uralkodásának eseményekben és érdemekben gazdag korszakát. Mária Terézia halála hamar be is következik s véle együtt sírba száll az a barokk korszak is, mely oly jellemző bélyeget üt a felvilágosodás előtti régi Ausztriára.

*

„A császárnő meghalt, új fordulat küszöbén állunk", így kiált fel Nagy Frigyes, midőn Mária Terézia haláláról értesül. A porosz király tényleg igazat mond, mert egy csapásra bevégződik az a korszak, melyet a nagy császárnő oly szívesen adott volna át örökül fiának. Ezt azonban nemcsak az új uralkodó felvilágosodott lénye, hanem az új idők szelleme is megakadályozza, mely a művelt nemzetek lelkületébe erős csíráit oltja bele a haladás törekvéseinek.

József császár mély gondolkozásának kiváló jele, hogy meghallja a kor intő szavát s megérteni és mérlegelni tudja a mindjobban előretörő új eszmék jelentőségét.

Egy jól értesült feljegyzése e kornak azt mondja, hogy midőn József császár még trónörökös korában a versaillesi udvarban járt, éles szemeivel már akkor előre látta a katasztrófát, mely testvérével, a szerencsétlen Marie Antoinette-lel együtt a francia királyi házat fenyegette. Tanuja volt az udvar őrületes pazarlásának s az ott dívó feslett életmódnak, mellyel szemben a nép ijesztő nyomorában s az annak nyomán járó elégedetlenségben meglátta a romlás csíráit, melynek vihara nemsokára el fogja söpörni a Bourbonok ősi trónját.

József lényének őszinteségével feltárja sógora előtt véleményét az ottani viszonyokról és sokszor az udvari csőcselék megbotránkozására keresetlen szavakban adja elő nézetét és kifogásait az ottani állapotokról. Midőn a francia főváros nevezetességeit megszemléli s az ottani viszonyokkal és intézményekkel megismerkedik,

JELENET A RÉGI BÉCSI NÉPÉLETBŐL
(Artaria-féle egykorú metszet után)

[illegible] mellett. A leendő császárnak [illegible] hogy a hatalom és felvilágosodás munkája [illegible] Az anya és fiú küzdelmében az új idők szellemének [illegible] a multtal. A mindjobban és jobban [illegible] közhangulat [illegible] József pártján áll, akié a jövő. Az öreg császárné [illegible] szívvel látja, hogy az ő kora lejárt s azon töpreng, hogy [illegible] hamarább utat engedjen fiának a trónhoz.

E lelki küzdelem azonban nem tart soká s az öreg császárnő [illegible] beteg állapota különben is arra inti, hogy nemsokára [illegible] mely lezárja hosszú uralkodásának eseményekben és [illegible] gazdag korszakát. Mária Terézia halála hamar be is következik s vele együtt sírba száll az a barokk korszak is, mely oly jellemző bélyeget [illegible] régi Ausztriára.

„A [illegible] küszöbén állunk", így kiált fel Nagy Frigyes [illegible] Terézia haláláról értesül. A porosz király [illegible] egy csapásra bevégződik az a korszak, melyet [illegible] császárnő oly szívesen adott volna [illegible] fiának. [illegible] nemcsak az új uralkodó felvilágosodott [illegible] szelleme is megakadályozná, [illegible] a művelt [illegible] csirát oltja belé [illegible]

[illegible] gondolkozásának [illegible] megérteni és [illegible] jelentőségét.

[illegible] kornak [illegible] József [illegible] korában a versaillesi udvar [illegible] éles szemeivel [illegible] a katasztrófát, mely testvérét, a szerencsétlen [illegible] együtt a francia [illegible] fenyegette. Tanuja volt az udvar őrületes pazarlásának [illegible] életmódnak, mellyel [illegible] a nép ijesztő nyomorában s az [illegible] nyomán járó elégedetlenségben meglátta a romlás csiráit, [illegible] nemsokára el fogja söpörni a Bourbonok ősi trónját.

[illegible] őszinteségével feltárja sógora előtt véleményét [illegible] viszonyokról és sokszor az udvari csőcselék [illegible] szavakban adja elő nézetét és kifogásait az [illegible] Midőn a francia főváros [illegible] [illegible] viszonyokkal és intézményekkel megismerkedik.

beszámol időnként a királynak tapasztalatairól. József meglepetve látja, hogy sógorának fogalma sincs saját országa viszonyairól s midőn egy-egy ottani intézményről van szó, a király naiv együgyűséggel bevallja, hogy ő mindazokról sejtelemmel sem bír.

József élénk lénye nem képes palástolni a meglepetést és minden rideg udvari szokás ellenére nyílt asztalnál rójja meg a király eljárását, kinek kötelessége volna mindenről személyesen meggyőződést szerezni s minden intézményt megszemlélni, mely országában létesül. A királyt azonban mindez nem hozza ki egykedvű közönyösségéből s mint iskolás gyermek mestere szidalmait, szótlanul tűri császári sógorának megrovásait.[1]

A bölcs fejedelem, kinek sehogysem tetszik az a környezet s ama szokások, melyek a versaillesi udvar romlott világát jellemzik, nem késik, hogy testvérét is figyelmeztesse a következményekre; nincs azonban értesülésünk arra nézve, vajjon a szerencsétlen francia királynő minő szívvel fogadta testvérének jóindulatú tanácsait.

Bizonyára nagy iskola volt ez a látogatás Józsefre nézve, ki az ottani viszonyok tanuságait saját birodalmának viszonyaira és kormányzása jövő irányzatára levonta. Nagyban hozzájárulhatott ez ahhoz a felfogáshoz, mely benne azt a meggyőződést érlelte meg, hogy az uralkodói kormányzás akkor jár helyes úton, ha maga az uralkodó, belátva a reformok szükségét, inkább saját maga áll azok megvalósításának élére, minthogy bevárja azt az időt, mikor a szenvedélyek kitörése eltépi a fennálló rend és béke kötelékét.

József császárt ez az ideális felfogás vezérelte, midőn a szabad eszmék uralmának terjedése elé a legcsekélyebb gátat nem vetette s maga teszi le alapjait a felvilágosodás amaz új irányának, mely úgy politikai, mint vallási téren az ész jogát mindenek fölé emeli.

Az új irány mindent elvet, ami a tiszta ész ítélőszéke előtt meg nem állhat. Elavult erkölcsökre, szokásokra, érdem nélküli származásra nem helyez súlyt, a tapasztalat törvényeit elveti s tekintet nélkül az emberi szenvedély gyarlóságaira, mindent saját törvényei alapján óhajt rendezni és megállapitani.

Ugyanezen szempontok érvényesülnek vallási téren is, midőn ezen irány követői csak az észszerű erkölcs alapjára helyezkednek

[1] Ludwig Brunier: Marie Antoinette Königin von Frankreich und Navarra. II. Theil 87—104. l.

és semmi oly érzelmet nem ismernek el jogosultnak, mely a vallásos érzés magasabb eszményi világába emelkedik.

József császár hibája tehát ép ellenkező túlzása volt annak a szerencsétlen rendszernek, mely a forradalmi eszmék születése helyén egy jólelkű, de végtelen gyenge és korlátolt uralkodó elzárkózó politikájában megnyilatkozik. Mert amíg a francia udvar ridegen elzárkózik az ország nyomorult közállapotainak felismerésétől s a nagy bajok mélyreható orvoslásának szükségességétől, József császár minden irányban szabad kezet engedő kormányzásában nemsokára a korlátot nem ismerő emberi szenvedélynek oly anarchiája jut kifejezésre, mely az állam létét viszont más érdekeiben és erkölcsi szempontjaiban támadja meg.

József már kormányzása első idejében merész kézzel belenyul a vallási kérdésekbe. Egymásután oszlatja fel birodolmában a szerzetes-rendeket s eltörli az apáca-zárdákat. Azonban mindezzel nem elégszik meg s az egyház oly belső ügyeibe is beleavatkozik, melyek a vallás szertartásaival vannak szoros kapcsolatban. Ő maga állapítja meg a szertartások idejét, a meggyújtandó gyertyák számát s eltilt minden pompát; azonkívül betiltja a vallásos körmeneteket, bucsújárásokat, az ereklyéket és a fogadalmi táblákat s más oly vallásos szokásokat, melyek hosszú időn át a népnek lelki szükségét képezték.

Ezen túlszigorú intézkedéseknek első hatása az, hogy a népben elégedetlenség támad. A szerzetesek és apácák elűzése egyáltalában nem talál tetszésre s míg a társadalom egy része közönyösen viselkedik, más része nyíltan állást foglal a kormány ellen.

Mint látjuk tehát, eltekintve az egyházpolitika szempontjaitól melyek József császárt irányították, magának a vallás gyakorlatának módja, szertartásai s a népélet régi, apáról-fiúra örökölt ártatlan kegyeletes hagyományai is, melyek a nagy tömegek vallásos gondolkozásával szoros összefüggésben állottak, szintén oly megrendszabályozások alá kerültek, melyek a nép elégületlenségének kitöréseit méltán felidézhették. Ezek a kérdések nem voltak összefüggésben azon fontos politikai szempontokkal, melyeket József császár magasabb állami érdekből megvalósítani óhajtott s ezen túlzó szabályok immár nem az állam érdekeit szolgáló helyes és észszerű intézkedésekké, hanem dúrva kegyeletsértéssé fajultak.

Ily túlzás nyilatkozik meg azokban az intézkedésekben is, melye-

ket a temetéseknél óhajt keresztülvinni, midőn elrendeli, hogy minden pompa és fényűzés mellőzendő. Sőt odáig megy, hogy a halottaknak zsákban való eltemettetését parancsolja meg s rendeletet ad ki, hogy oltott meszet kell tenni az elhunytak temetkezési helyére.

Eltekintve, hogy József császárt mindezen intézkedéseiben a legnemesebb szempontok irányítják, mindezen rendeleteiben a túlzásnak oly ferdeségei jutnak már kifejezésre, amelyek még a szabadgondolkozás szempontjaival sincsenek többé összefüggésben. Mindezek az intézkedések nem is találnak tetszésre, sőt azok nyomán, különösen a nép körében napról-napra jobban tapasztalhatók az elégedetlenség jelei. Csak a hivatalnokok s az irodalom emberei látják örömmel a reformokat s egy felvilágosodott írója a kornak gáncsolja a bécsieket, hogy azok még mindig nem tudnak szakítani vallásos előítéleteikkel.

A túlbuzgó hivatalnoki kar kíméletlensége, mely kérlelhetetlen szigorral hajtja végre József rendeleteit, csak további elégedetlenségnek képezte forrását. S ennek volt kifolyása az is, hogy a mult időknek számos tiszteletreméltó emlékműve s a drága műbecscsel bíró kincseknek egész tömege áldozatul esett a gyakran kíméletlenségig menő újítás munkájának.

Tagadhatatlan, hogy József intézkedései számos visszaélésnek vették elejét, de ezen eredmény sokkal csekélyebb volt azon káros hatással szemben, mely különösen a kor vallás-erkölcsi felfogásán ütött erős sebeket.

Annyira sülyed a vallás tekintélye, hogy ujságokban és folyóiratokban még a vallásos szertartásokat is megbirálás tárgyává teszik s a templomi szentbeszédekről a színházi tudósításokhoz hasonló birálatok jelennek meg a közönség nem nagy épülésére. Természetes, hogy az az egyházférfiú, kinek beszéde, eljárása hírlapi megbirálás tárgyát képezi, elveszti a közönség előtt tekintélyét.[1]

József felvilágosodott politikájának túlzásai az irodalom terén is számos kinövésnek okozója. A korlátlan sajtószabadság felszinre hozza az avatatlan zugíróknak seregét, továbbá a pámfléteknek oly tömegét, melyek kártékonyan elárasztják az egész társadalmat. Ez

[1] Caroline Pichler: Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. Wien 1844. I. kötet 73. l.

az áradat 1784-ben éri el tetőpontját s egy akkori író kimutatja hogy magában Bécsben 435 íróember él és foglalatoskodik, mire nézve Pezzl megjegyzi, hogy ő e számról nem tud semmit, mert az alkalmi röpirat-írók firkász-seregét nem lehet a komoly írókkal és tudósokkal egy kalap alá venni. Blumauer az 1782 április hótól 1783 szeptember hónapig megjelenő röpiratok számát 1142-re teszi s kiszámítja, hogy a tíz krajcáros brosurákra a közönség 39066 forint 40 krajcárt adott ki. Ez az összeg az, mely minden értéknélküli fércmunkákra kiadatott s ami csak a kiadóknak képezhet meg nem érdemelt hasznot.[1]

Az akkori komoly írók, kik nem így festették ki képzeletükben az új korszak felvilágosodásának áldásos eredményeit, elborzadnak ezeken a jelenségeken, s maga a kormány is kezdi belátni a rendszernek tévedéseit. Ennek eredménye az, hogy József már 1784-ben elrendeli, hogy a cenzura ne engedje nyomás alá az oly röpiratokat, melyek a tiszta erkölcs ellen vétenek, vagy a vallásra és a papságra vonatkozó szidalmakat tartalmaznak.

Nagyon jellemzően mondja e korról Goethe egy barátja, gróf Sternberg Gáspár, ki különben nagy tisztelője József személyének, hogy e rendszer túlzó reformjaival nem más, mint a jóakarat zsarnokságának rendszere.

Eltekintve azonban a rendszer ferdeségeitől és kinövéseitől, József császár korszaka a szellemi élet felpezsdülésének nagyjelentőségű korszaka volt s igazat mond a kornak egy írója, hogy József császár géniuszának fáklyájából oly szikrák estek Ausztriára, amelyek kialudni soha nem fognak.[2]

Németországban az irodalom hatalmas fejlődésnek indul s oly korszakot teremt, melyben oly szellemóriások, mint Goethe, Lessing, Schiller, Wieland, Klopstock, Herder zsenije látnak napvilágot. Hasonló fellendülés és pezsgő irodalmi élet korszaka támad fel Ausztriában is, habár nem maradandó szellemi képviselőkkel. Blumauer, Alxinger, Leon, Denis, Haschka és a többiek csak az irodalmi úttörés munkájában szereztek érdemet, műveiknek mara-

[1] J. W. Nagl. J. Zeidler Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte. Schlussband 298. l.

[2] „Aus der Fackel von Josephs II. Genius waren Funken in Österreich gefallen, die niewieder verlöschen sollten". Georg Forster: Ansichten vom Niederrhein.

MOZART

(A művész egyedül hiteles legjobb arcképe. Egykorú metszet a bécsi csász. kir. hitbizományi könyvtárban)

[illegible] 1784-ben éri el tetőpontját s egy akkor [illegible] magában Becsben 435 íróember él és foglalatoskodik, [illegible] megjegyzi, hogy ő e számról nem tud semmit, [illegible] röpirat-írók firkász-seregét nem lehet a komoly írókkal és [illegible] egy kalap alá venni. Blumauer az 1780 [illegible] 1783 szeptember hónapig megjelenő röpiratok számát [illegible] teszi s kiszámítja, hogy a tíz krajcáros brosurákra a közönség 39060 forint 40 krajcárt adott ki. És az összeg az, mely minden értéknélküli fércmunkákra kiadatott s ami csak a kiadóknak képezhet meg nem érdemelt hasznot.

Az akkori komoly írók [illegible] festették ki képzeletükben az új korszak felvilágosodásának [illegible] eredményeit, elborzadnak ezeken a jelenségeken [illegible] is kezdi belátni a rendszernek tévedéseit [illegible] hogy József már 1784-ben elrendeli [illegible] alá az oly röpiratokat, melyek [illegible] ellen vétenek, vagy a vallásra és a papságra [illegible] tartalmaznak.

Nagyon [illegible] a korról Goethe egy barátja, gróf Sternberg [illegible] tisztelője József személyének, hogy e rendszer [illegible] nem más, mint a jóakarat zsarnokságának [illegible]

[illegible] ferdeségeit [illegible] József császár [illegible] szellemi élet fel[illegible] korszakát [illegible] mond a [illegible] József császár [illegible]ából oly [illegible] amelyek [illegible] maguk.[1]

Németországban [illegible] hatalmas fejlődésnek [illegible] korszakot teremt, melyben [illegible] szellemóriások, mint Goethe, [illegible] Schiller, Wieland, Klopstock, Herder zsenije [illegible] [illegible] fellendülés és pezsgő irodalmi élet korszaka [illegible] fel Ausztriában is, habár nem maradandó szellemi [illegible]kkel. [illegible] Alxinger, Leon, Denis, Haschka és a többiek csak az [illegible] munkájokon szereztek érdemet, műveiknek mara-

[1] [illegible] Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte. [illegible]

[illegible] Fürsten in Österreich [illegible] sollten". Georg Forster: Ansichten vom [illegible]

A. Kohl sc. Viennæ 1793.

dándósága eltörpül. Még nagyobb fellendülés tapasztalható a színművészet terén s a Burgszínház színpada a császár személyes felügyelete mellett az első helyet vívja ki magának az összes nemzetek között. S a többi színpadokon is a kor legkiválóbb művészei gyönyörködtetik a színházi élvezetekkel betelni alig tudó, erősen fejlett ízlésű bécsi közönséget.

De amiben Bécs szellemi életének fellendülése leghatalmasabban kifejezésre jut, az a zeneművészet, melynek aranykorszaka most kezd tetőpontjára emelkedni. Haydn, Mozart, Beethoven teremtőereje uralják a korszakot, mely a klasszikus zene termékeinek páratlan gazdag kincseit hagyja reánk örökül.

Így Németország adja az irodalom és költészet maradandó szellemóriásait, de viszont a császárváros szellemi felpezsdülésének új korszakában gyúl lángra a világ leghatalmasabb zeneköltőinek örökké élő géniusza.

A bécsi családi élet minden egyes tűzhelye a maga viszonyai között a művészet és költészet szikrájának melengetője; ennek hagyományai visszanyúlnak még Mária Terézia korszakának végső idejére, midőn hosszú idő után először kezdenek mutatkozni a polgári élet öntudatraébredésének jelei.

A kor szellemi iránya irodalmi fellendülésben, a művészet és tudomány pártolásában jut kifejezésre s ez a szellem a művelt társadalmat a legfelsőbb köröktől a polgári osztályig áthatja. A szép és nemes iránti fogékonyság, párosulva a tiszta ideálok nemes kultuszával, adja meg e bájos korszak jellemét, melynek egét a társadalmi együttérzés s a népélet derült kedélyvilága aranyozza meg Ebben a szellemi és tesvéri összeolvadásban jut kifejezésre az a virágzó korszak, melyhez a régi Bécs fénykorának legszebb hagyományai fűződnek. Mintha eltűnne e korszakban az élet sivár küzdelmeinek prózája s az emberi társadalom a szép és nemes eszmék kultuszában s valódi testvéri együttérzésben minden gyarlóságtól megtisztulva állana előttünk. Mindenütt csak a szellemi élet felpezsdülésének élénk világa s a derült életkedély rózsás hangulata jut kifejezésre. Mindenki jókedvű. Az élet küzdelmeinek nehézségeit nem ismerik, vagy nem akarják ismerni s az egész társadalomnak lényét nem tölti be más érzés, mint a kor szellemi mozgalmainak költői hangulattól áthatott meleg, derült világa.

Így áll előttünk ma a régi Bécs korszakának rózsákkal és nap-

sugarakkal megaranyozott szép világa s szinte kisértésbe jövünk, hogy elhigyjük, mintha az az élet küzdelmeinek nehézségeitől s az emberi gyarlóság szenvedélyeitől meg lett volna tisztulva.

Pedig hát e rózsáknak is megvoltak a tövisei s az élet küzdelmeit az akkori nemzedék is bizonyára ép oly jól ismerte, mint a ma élő társadalom.

De tagadhatatlan, hogy az akkori életfelfogás s a könnyebb megélhetés lehetősége is hozzájárult ahhoz, hogy az együttérző társadalom egy magasabb szellemi élet ideális világában egyesüljön.

S ami leginkább kedvezett ennek az iránynak, azt a ritka jelenséget látjuk itt megvalósulva, amire példa igen kevés van a művelődés népeinek történetében, hogy a művelt társadalmi osztályok között ledőlnek a válaszfalak s annak tagjai egy közös ideál szellemi világában nemesen egyesülnek. Bécs főúri osztálya egybeolvad az előkelő polgári társadalommal s az osztrák főnemesség legelőkelőbbjei áldoznak a művészet és irodalom oltárára.

Az előkelő polgári osztály estélyein nem hiányoznak az arisztokrácia kiváló szellemi képviselői s viszont a főnemes szalonjában osztály- és rangkülönbség nélkül ott látjuk a polgár-elem képviselőit, kik a kor szellemi mozgalmaitól nem akarnak hátramaradni.

Egy-egy irodalmi vagy művészeti esemény az egész művelt társadalomnak úgyszólván családi ügye s a tehetségnek minden megnyilatkozását jóakarattal karolja fel s örömmel üdvözli a szépnek élvezetével betelni nem tudó művelt társadalom. Blumauer, Alxinger, Ratschky egy-egy költeménye, Haydn egy-egy újabb zeneműve mindennél fontosabb eseménye a kornak.

Minden költőnek megvan a maga pártfogója s minden polgári családnak a maga jóakaró főúri barátja.

Arneth, Mária Terézia korának nagynevű történetírója, elbeszéli hátrahagyott emlékirataiban, hogy midőn atyja menyasszonyával, a híres Adamberger színésznővel egybekél, az öreg Dietrichstein herceg az esküvői ünnepségek céljaira weidlingaui kastélyát bocsájtja az ifjú pár rendelkezésére, meleg sorok kiséretében.[1] Az öreg Dietrichstein tehát nemcsak anyagilag hálálja meg Arneth szolgálatait, ki fia mellett nevelői állást tölt be. Midőn pedig Bacsányi János

[1] Alfred Ritter von Arneth: Aus meinem Leben. I. kötet 84 l.

a magyar költő, menyasszonyával, Baumberg Gabriellával az oltár előtt egybekél, a menyasszonynak egy O'donnel grófnő a násznasszonya. Pedig Gabriella szülői már nem is élnek s a szegény költőnek, ki udvari fogalmazói rangban van, a rajtavalóján kívül nincs egyebe.

Ezen magas pártfogók jósága Gabriellát a sors legsúlyosabb viszonyai között is kiséri, sőt a legnehezebb viszonyok között midőn a magyar költő katasztrófája a nemes lekű hitvest a legnehezebb viszonyok közé juttatja, O'donnel grófnő, Korokosava grófnő a pártfogója. Ez utóbbi barátnőjeként bánik vele, számtalanszor ebédre hívja, lakásán meglátogatja, s szűk időkben anyagi támogatásban is részesíti. S amidőn a bécsi rendőrség argus szeme a költő nejének lépteit is éber figyelemmel kiséri, egy jelentésből, mely e korból reánk maradt, azt látjuk, hogy Gabriellának legnyomorúságosabb helyzetében is Bécs legelőkelőbb főúri házaihoz van bejárása.

A költészet irányát Blumauer, Alxinger, Ratschky és társainak iskolája uralja, s annak termékei a kor viszonyai szerint költői levelekben, harci költeményekben és néphimnuszokban jutnak kifejezésre.

Ennek az iránynak kifejezője az Almanach-rendszer, melyhez egy egész korszak irodalmi jelentősége fűződik. E téren csereviszony van, amennyiben német írók költeményei jelennek meg osztrák almanachokban, és viszont a német almanachokat bécsi írók művei és versei gazdagítják. De az Almanach-rendszer főleg Bécsben jut érvényre, ahol a bécsi Musen-almanachban az akkori írók egész gárdája felvonúl. Ez biztosítja a folyóirat létét is, mely 1777-től 1796-ig, tehát két évtizeden át a bécsi múzsa termékeinek jellegzetes tárháza. Érdekes, hogy e folyóirat miként képviseli a fejlődés irányát, mely a különböző korszakok hangulata szerint alakúl át, s végre abban a költői irányban jut kifejezésre, mely az idők háborús viszonyai folytán a hazaszeretet érzelmeit a haza védelmének nagy kötelességeivel hozza összhangzásba. Ez a hangulat adja meg az osztrák-német költészetnek jellemét, mely főleg abból a hűségből táplálkozik, mellyel a nép, az Ausztriát ért sok csapás dacára, a szorongatott uralkodóház iránt viseltetik.

Az osztrák néphimnusz akkor születik meg, midőn Bonaparte kardja vészteljesen függ Ausztria és az uralkodóház sorsa

felett. Gróf Saurau felszólítására a költő Haschka írja meg a himnusz szövegét, melynek zeneileg remek hangjait a már európaszerte bámult Haydn mester alkotja meg. 1797. február 12-én, Ferencz születése napján hallja meg először a bécsi közönség az osztrák néphimnuszt, s maga az uralkodó a Burg-színház páholyából vesz először tudomást arról a dalról, melyben népeinek, főleg hű Bécsének ragaszkodó szeretete iránta megnyilatkozik. Bizonyára jóleső balzsam ez lelkének, mely súlyos idők megpróbáltatásainak nehéz napjait éli át.

Az akkori idők költészetének jellemző sajátsága, hogy a költőnők egész serege felvonúl az irodalom porondjára. Közvetlen eredménye volt ez annak a társaséletnek, mely a családi élet tűzhelyén az irodalmi és művészeti körök bevonásával ápolta a költészet és a szépművészetek nemes kultuszát. A családi élet tűzhelyén a korszellemi és irodalmi vezéreinek hatása alatt fejlődnek ki e költőnők. Ennek az iránynak egyik kiváló képviselője Pichler Karolina, kinek családi tűzhelyéhez a régi Bécs fénykorának legszebb hagyományai fűződnek. Már édesanyja, Greiner udvari tanácsos neje, Mária Terézia bizalmas társalkodónője, volt ennek megalapítója, kinek házánál nemcsak a felvilágosodás ifjú gárdája, hanem a külföld művelt társadalmának előkelőbbjei is megfordúlnak. Haschka, ki különösen nagy hatással van a fiatal Karolina szellemi fejlődésére, vezeti be a házhoz az új idők mozgalmainak lelkes gárdáját, s ettől kezdve a Pichler-ház állandó gyűlhelye a kor legkiválóbb íróinak, tudósainak és művészeinek. Természetes, hogy ebben a körben a fiatal Karolina tehetsége hamar kibontja szárnyait. Nemsokára megjelennek költeményei, s a közönség hamar megismerkedik múzsájának termékeivel, melyek mindenfelé tetszésre találnak.

Ő alakítja meg azt a kört, melyhez később a tehetséges írónők egész serege csatlakozik. Ide tartozik a magyar származású Artner Terézia, költői néven Theone, ki szintén szorgalmas munkatársává válik e korszak almanachjainak és zsebkönyveinek.

Ennek az irodalmi társaságnak barátságos otthont nyújt egy magyar grófnő, Csömöri Zay Mária, ki maga is költői lélek s az említett költőnőket szívesen látja birtokán. Az ifjú Grillparzer, a későbbi legnagyobb osztrák költő szintén e társasághoz tartozik, s e körben olvassa fel először gasteini búcsúelégiáját. Pichler

BEETHOVEN

(A bécsi csász. kir. hitbizományi könyvtárban lévő egykorú metszet után)

felett. Gróf Saurau felszólítására a költő Haschka [illegible] a himnusz szövegét, melynek zeneileg remek hangjait a [illegible] szerte bámult Haydn mester alkotja meg. 1797. február [illegible] Ferencz születése napján hallja meg először a bécsi közönség az osztrák néphimnuszt, s maga az uralkodó a Burg-színház páholyából vesz először tudomást arról a dalról, melyben népeinek, főleg hű Bécsének ragaszkodó szeretete iránta megnyilatkozik. Bizonyára jóleső balzsam ez lelkének, mely súlyos idők megpróbáltatásainak nehéz napjait éli át.

Az akkori idők költészetének jellemző sajátsága, hogy a költőnők egész serege felvonul az irodalom porondjára. Közvetlen eredménye volt ez annak a társaséletnek, mely a családi élet tűzhelyén az irodalmi és művészeti körök [illegible] ápolta a költészet és a szépművészetek nemes kultuszát. A családi élet tűzhelyén a kor szellemi és irodalmi vezéreinek hatása alatt fejlődnek ki e költőnők. Ennek az iránynak egyik kiváló képviselője Pichler Karolina, kinek családi tűzhelyéhez a régi Bécs fénykorának legszebb hagyományai fűződnek. Már édesanyja, Greiner udvari tanácsos neje, Mária Terézia bizalmas társalkodónője, volt ennek megalapítója, kinek házánál nemcsak a felvilágosodás ifjú gárdája, hanem a kiváló művelt társadalmának előkelőbbjei is megfordúlnak. Haschka, ki különösen nagy hatással van a fiatal Karolina szellemi fejlődésére, vezeti be a házhoz az új idők mozgalmainak lelkes [illegible]ját, s ettől kezdve a Pichler-ház állandó [illegible] a kor [illegible]lóbb íróinak, tudósainak és művészeinek. [illegible] a körben a fiatal Karolina tehetsége hamar [illegible]. Nemsokára megjelennek költeményei, s a közönség hamar megismerkedik múzsájának termékeivel, melyek [illegible] tetszésre találnak.

Ő alakítja meg azt a kört, melyhez később a tehetséges írónők egész serege csatlakozik. Ide tartozik a magyar származású Artner Terézia, költői néven Theone, ki szintén szorgalmas munkatársává válik e korszak almanachjainak és zsebkönyveinek.

Ennek az irodalmi társaságnak barátságos otthont nyújt egy magyar grófnő, Csömöri Zay Mária, ki maga is költői lélek s az említett költőnőket szívesen látja birtokán. Az ifjú Grillparzer, a későbbi legnagyobb osztrák költő szintén e társasághoz tartozik, s e [illegible] fel először gasteini búcsúelégiáját. Pichler

Karolina emlékirataiban meleg érzelmekkel örökíti meg a szép napok emlékét, mely őt a Zay családhoz fűzi.[1] Aminő szép emléke ez az osztrák múzsának, ép oly jellemző az a magyar irodalom mostoha viszonyaira, midőn azt látjuk, hogy a magyar társadalom előkelő köreiben az idegen német múzsa minő fejedelmi elbánásban részesül, s a magyar múzsa oltárára koldus alamizsna sem telik.

Ennek a társaságnak, mely a Pichler-féle körhöz tartozik, egyik legkiválóbb tagja, legízmosabb tehetsége Baumberg Gabriella, ki nem mindennapi költői tehetségével, bájos, szeretetreméltó lényével mihamarabb utat talál a régi Bécs művelt társadalmának szívéhez.[2] Gabriella egy igazi bécsi polgári család gyermeke, melynek feje, az öreg Baumberg Flórián, typikus bécsi polgár, s az államnak és uralkodójának pontos, hűséges szolgája és hivatalnoka. Eleinte mint udvari fourir szolgál császárja környezetében, később pedig az udvari kamaránál kap alkalmaztatást s nemsokára, mint udvari titkár és levéltári igazgató, szép állásba jut. Az ő családi életének tűzhelye sem zárkózik el attól az új iránytól, mely a művelt társadalomban e korszakban kifejezésre jut. Háza nyitva áll költőknek, művészeknek és tudósoknak egyaránt, hol Alxinger, Denis, Blumauer, Ratschky költők, Müller János, a híres történetíró, Füger, a Belvedere igazgatója, Kininger, az ismert képíró, sőt még a zene nagy mestere, Haydn is megfordulnak.

A Baumberg-háznak ifjú, serdülő szép leánykája, a bájos Gabriella, e nagy szellemek előkelő körében nő fel, s ifjú kora benyomásait a költészet és művészet szép világából meríti. Itt ébred fel benne a költészet iránti vágy, melynek hajlamait még jobban életre keltik azok a kiváló barátok, kik gyakori vendégei

[1] Caroline Pichler: Zerstreute Blätter aus meinem Schreibtische. Wien, 1845. II. kötet 36—48. l.

[2] Baumberg Gabriella születési idejét az osztrák irodalomtörténet tévesen állapítja meg, midőn azt 1775-re teszi. Gabriella jóval idősebb s biztos adataink vannak arra nézve, hogy ő 1766 március 24-én született. Bizonyíték erre magának a költőnőnek kezeírása, ki az uralkodóhoz intézett egy folyamodványában születésének idejét pontosan megadja. 1816 március 3-áról van keltezve ezen írás, mely e szavakkal kezdődik:

. . Alulírott folyamodó március 24-én tölti be életének ötvenedik esztendejét. Ezen adat abban a gazdag levelezésben, mely közötte és férje között lefolyik, több oldalról nyer megerősítést.

a háznak. Nemsokára szárnyra is kel múzsája, mely nem mindennapi tehetséget rejt magában.

Az ifjú lányka megajándékozza nevenapjára édesatyját egy akkori időkben divatos burnót-szelencével, melyre a fiatal költőleánynak egy verse van felírva. Az atya büszkeséggel mutogatja vendégeinek a kedves ajándékot s így jut az az ünnepelt író, Blumauer kezébe, ki örömmel üdvözli a fiatal tehetséget, s a verset a legközelebbi költői almanachban kinyomatja.[1] Így lesz megpecsételve Gabriella költői pályája.

Az ifjú leány hamar átmegy a költői lélek mindazon indulathullámain, amelyeken ily lelkek e korban átesni szoktak. Eleinte meglepi őt a világfájdalom érzete s a kolostor magánya után vágyakozik, hogy távol a világtól s az embri gyarlóságoktól, fiatal, romlatlan lelkét előkészítse az örök életre. Ezen érzése azonban csak költői fellengzésének kifolyása, nem pedig jellemének tulajdonsága. Épen nem a zárdai magányra van teremtve. Szíve tele érzelmekkel és élénkséggel, egész lénye életvidámsággal, nagyon is arra termett, hogy az akkori vidám társasélet benne egy kiváló szellemmel gazdagodjék.

Bájos lényének és költői jellemének leírását Pichler Karolina emlékirataiban ily szép sorokban örökíti meg:

„Gabriella egy kedves teremtés volt, kiválóan művelt lélekkel, kiben erős költői tehetség lakott. Bájos a társalgásban s kiváló érzéssel bírt minden szép és nemes iránt. Gabriella finom ízlése híres volt, s kitűnően értett ahhoz, hogy a természet által is sok kellemmel felruházott lényét ízléses öltözködésével emelje. Különösen báli öltönyei, melyeket álarcos Redout-bálok alkalmával viselt, s melyeken az előkelő világ képviselve volt, híresek voltak az ízlésről és ügyességről, melylyel azok összeállítva voltak. Volt idő, amidőn a bécsieket első sorban az érdekelte, hogy miképen volt Baumberg kisasszony öltözve a Redout-bálokon. Így ő valóságos divatot csinált, kinek ízlését elfogadták és utánozták. Öltözékeit mindenkor kiváló ízléssel és költői elevenséggel választotta meg, s egyszer különösen mint Capello Bianca gyönyörűen nézett ki, amint azt az akkor divatos Meissner-féle rajzok meg is örökítették".[2]

[1] Eduard Wertheimer: Aus dem Leben einer Wiener Dichterin. Neue Fr. Presse.

[2] Caroline Pichler: Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. I. k. 176—77. l. „Zerstreute Blätter" 29. l.

Ettől az időtől kezdve Gabriella a bécsi előkelő társadalom ünnepelt szépsége s utat talál azokhoz a körökhöz, melyekben a kor hangulatának megfelelőleg ápolják a költészet, a művészet és a nemes ízlés kultuszát. Ezen a réven fejlődik ki közötte és Pichler Karolina között az a barátság, melyet a régi Bécs fénykorának egyedüli emlékírónője még élete végén is, öreg korában oly megható sorokban örökít meg. 1840-ben, midőn Gabriella halálának híre az agg költőnő fülébe jut, felidézve az elhúnyt egykori kedves barátnőnek alakját, így ír róla:

„A múltak homályából, rég letűnt idők emlékén megelevenedik előttem e kedves leány alakja, ifjúságának virágzó üdeségében. Előttem áll Gabriella, akit, mikor még mindketten ifjak voltunk, oly sokszor s oly szívesen láttam magam előtt.

Itt áll ő előttem karcsú szép termetével, nem épen szép, de sokatmondó arckifejezésével, lelkes, kék szemeivel, kellemes hangjával, ízléses, de szerény öltözetével az a leány, ki termetének és egyéniségének varázsával, főleg pedig költői tehetségével az akkori időkben a XVIII. század nyolcadik tizedében egész Bécsben feltűnést, csodálatot keltett.“ [1]

Pichler Karolina visszaemlékezik az együtt töltött ifjúság szép napjaira, midőn még együtt szedték koszorúba a nefelejtsvirágot, elbeszélték egymásnak szíveik titkát s együtt festették ki költői lényük melegével a jövő rózsás derűjét. Ki hitte volna akkor, hogy a kedves Gabriella számára a sors mostohasága a megpróbáltatások és szenvedések oly keserű poharát tartja készen. Pichler Karolina elmondja, hogy baráti összeköttetésüket hamar szétszakították az események, s azon idő óta, amióta Gabriella az előkelő szellemű magyar költővel, Bacsányi Jánossal szerelmi frigyre lépett, mind jobban és jobban meglazult a kötelék, mely őket egykoron a legtisztább szeretet ifjúkori érzelmeivel egybefűzé. S amidőn megemlékezik a bécsiek egykor ünnepelt Sapphojának tragikus sorsáról, ily gyönyörű sorokban végzi megemlékezését az egykori kedves barátnőről:

„Csendesen, még attól a világtól is elfeledve, mely őt egykor bámulta, aludt ki lassan ez a kedves csillag az osztrák költészet egén, mely pedig első megjelenésekor annyi szép reményt keltett

[1] Ugyanott.

egykoron. Az egyedüli boldogító tudat, melyben a baráti részvét megnyugodhatik, az, hogy ő boldognak érezte magát oly férj oldalán, kinek szerelme kárpótolta őt az élet szenvedéseiért. Ragaszkodjunk ehhez a fénysugárhoz, s higyjük, hogy Gabriella, az egykori kedves leány, a tehetséges költőnő később is, még a sors mostoha viszonyai között is megtalálta a boldogságot férje oldalán. Gyermekei, mint tudom, nincsenek, de költői műveiben szép örökséget hagyott vissza hazájára, s kívánatos volna, hogy azok érdemük szerint megmaradjanak a későbbi korszak emlékezetében is. Én szívem egész melegével szerettem őt s ő is mindenkor jó volt hozzám. Az ő gyengéd szelleme bizonyára visszaemlékezik az ifjúkori játszótársra, s azért fogadja szelleme ott, hol az örökvilágosság birodalmában révedez, az utolsó forró üdvözletet a földi lét ama sötétségéből, melynek pályafutását ő már megjárta.“[1]

A családi élet tűzhelyén, azon kiváló szellemek jótékony befolyása alatt, kik szívesen látott vendégei a Baumberg-háznak, hamar fejlődésnek indúl Gabriella múzsája. Költeményei szétszórva jelennek meg az akkori idők almanachjaiban és zsebkönyveiben, míg végre maga a költőnő édesatyja, az öreg Baumberg ösztönzi leányát arra, hogy műveit összegyűjtve kiadja. Gabriella költői egyénisége rövid idő múlva teljesen kiforrva áll előttünk s lyrájának fővonása a komolyság, mely az önállóság felé való törekvéssel párosúl. Költői művei később azon idők politikai eseményeinek hatását is magukon viselik s ő is számos költeménynyel szaporítja az akkori hazafias irányzat termékeit. Költői pályája elején gyakran töltik el lényét komor gondolatok, s midőn egy időben a kolostori magány hangulata fogja el, ily költeményt ír egy barátnéjához:

Ruhig bin ich, wie ein Grab, ein Schatten
Ist mein Leben und ein süsser Traum,
Die Erinnerung an Freuden, die wir hatten,
Und an die Zukunft denk ich kaum.

Nemsoká tart azonban lelkének e fájdalmas hangulata, s hamar visszanyeri valódi lényének jellemét, melynek vidám, derült kedély az alapja. Ifjú lelke telve van a fiatal kor boldogságának rózsás hangulatával, mely az akkori társadalmi élet örömeibe, a szép és

[1] Ugyanott.

PICHLER KAROLINA

egykoron. Az egyetlen boldogító tudat, melyben a [illegible] megnyugodhatik, az, hogy ő boldognak érezte magát oly férj oldalán, kinek szerelme kárpótolta őt az élet szenvedéseiért. Ragaszkodjunk ehhez a fénysugárhoz, s higyjük, hogy Gabriella, az egykori kedves leány, a tehetséges költőnő később is, még a sors mostoha viszonyai között is megtalálta a boldogságot férje oldalán. Gyermekei, mint tudom, nincsenek, de költői műveiben szép örökséget hagyott vissza hazájára, s kívánatos volna, hogy azok érdemük szerint megmaradjanak a későbbi korszak emlékezetében is. Én szívem egész melegével szerettem őt s ő is mindenkor jó volt hozzám. Az ő gyengéd [illegible] visszaemlékezik az ifjúkori játszótársra, s azért fogadja szelleme ott, hol az örökvilágosság birodalmában [illegible], az utolsó forró üdvözletet a földi lét ama sötétségéből, melynek pályafutását ő már megjárta."[1]

A családi élet tűzhelyén, azon kiváló szellemek jótékony befolyása alatt, kik szívesen látott vendégei a Baumberg-háznak, hamar fejlődésnek indúl Gabriella múzsája. Költeményei szétszórva jelennek meg az akkori idők almanachjaiban és zsebkönyveiben, míg végre maga a költőnő édesatyja, az öreg Baumberg ösztönzi leányát arra, hogy műveit összegyűjtve kiadja. Gabriella költői egyénisége rövid idő múlva teljesen kiforrva áll előttünk s [illegible] fővonása a komolyság, mely az önállóság felé való [illegible] párosúl. Költői művei később azon idők politikai eseményeinek hatását is magukon viselik s ő is számos költeményével szaporítja az akkori hazafias irányzat termékeit. Költői [illegible] elején gyakran töltik el lényét komor gondolatok, s [illegible] időben a kolostori magány hangulata fogja el. ily [illegible] egy barátnéjához:

> Ruhig bin ich, wie ein Grab, ein Schatten
> Ist mein Leben und ein süsser Traum,
> Die Erinnerung an Freuden, die wir hatten,
> Und an die Zukunft denk ich kaum.

Nemsoká tart azonban lelkének e fájdalmas hangulata, s hamar visszanyeri valódi lényének jellemét, melynek vidám, derült kedély az alapja. Ifjú lelke telve van a fiatal kor boldogságának [illegible] hangulatával, mely az akkori társadalmi élet örömeibe, a szép és

[1] [illegible]

nemes szórakozások zajába szívesen elmerül. Múzsájának termékei összhangban állanak azzal a pezsgő szellemi élettel, mely folyvást növekszik, s amelynek az öreg Baumberg Flórián háza is, mint a Pichler-ház, e korban jellegzetes kifejezője. A zene, a költészet és egyéb művészetek kiváló szellemi képviselői épúgy, mint a Pichlerháznak, az öreg Baumberg házának is vendégei.

Mielőtt Bacsányi Jánosnak, a magyar költőnek lépteit a sors jövendő élettársával összehozza, az ifjú Gabriella szerelmének első regénye is lejátszódik. A költőleány lelkében hamar életre fakad a szerelem első bimbója. De kedvezett is Ámornak mindenben az a korszak, melynek szép világában ezernyi alkalom nyílt arra, hogy a tiszta női szív minden szépre és nemesre fogékony lelkületében hamar lángra gyúljon a szerelem tüze. Azon szépségek és bájos lányek körül, kik a társaságnak e korban központját képezik, valóságos udvar fejlődik ki, s a lelkes ifjak egész serege verseng a kegyért, melytől az érzelmek viszonzását várja. Ugyanily udvar veszi körül a bájos Gabriellát is, kinek lelkét hamar áthatja a szerelem érzete. Pichler Karolina írja, hogy egy Eberl nevű ifjú, kinek fellépése, tehetsége és ábrándos lelkülete erős hangulatot ébreszt a női világban, mély vonzalommal viseltetik Gabriella iránt, ki ezen érzelmeket viszonozni is látszik. De ép akkor, midőn e vonzalom mindjobban fejlődik közöttük, az ifjú távozni kénytelen Bécsből, mert a sors úgy hozta magával, hogy Brüsszelben találjon kenyeret és alkalmazást. A viszony tehát hamar megszakad közöttük, elválnak egymástól s szerelmük emlékét csak az az egy emléksor örökíti meg, melyet az ifjú távozása előestéjén Gabriella albumába beleír. „Pour l'eteindre il n'a que des larmes.“ Ily szavakat ír az emlékkönyv egy Ámor képe alá, ki sírva azon fáradozik, hogy egy fáklyát kioltson. Midőn később a Németalföldön József császár reformjai következtében kitör az elégületlenség, Eberl visszajön Bécsbe, de a viszony az egykori szerelmesek között nem újul meg többé.

Ennek a szerelmi csalódásnak érzete rövid ideig nyomokat hagy Gabriella lelkületén, kinek kezéért nemsokára két szerelmes vetélytárs verseng.

Mint azt a későbbi események valószinűvé teszik, az egyik egy Ohms nevű hivatalnok, ki később a rendőrfőhivatalnál, mint udvari tanácsos előkelő állásba jut. Nem alapnélküli a feltevés,

hogy ennek a szerelmesnek visszautasítása jár oly szomorú következményekkel Gabriellára nézve, s talán ez az a titkos imádó, ki mellőztetése folytán bosszút áll Gabriellán akkor, midőn férje szerencsétlensége folytán ő is igen nehéz viszonyok közé kerül. Gabriella szerencsétlen helyzetében nem átall egykori imádójához folyamodni, hogy urát a végső bukástól megmentse. Egy levél, mely erre vonatkozik s mely e tanácsos címére szól, s melyet az eseményekkel összefüggően fogunk idézni, hű tükre Gabriella nagy és nemes lelkének, ki ura érdekében magát megalázva arra is képes, hogy ellenségéhez forduljon segítségért, kinek bosszúálló indulata annyi keserűséggel tölti meg számára az életet.

Ugyanebben az időben tűnik fel a láthatáron a másik vetélytárs, a magyar költő, Bacsányi János, ki minden bizonynyal úgy jut be Baumbergék házához, hogy összeköttetésre talál a bécsi író- és művészvilág ama képviselőivel, kik az irodalom és a művészet központját képviselték.

Müller János, a híres történetíró, ki gyakori vendége Gabrielláéknak, már ezekben az időkben erős barátságban él a magyar költővel. Nem lehetetlen, hogy a kiváló tudós történetíró vezeti be Bacsányit e körbe, s így jut el ő Kininger akkori híres képíró házához s ott ismerkedik meg az akkor már ünnepelt Gabriellával.[1] A magyar költő érdekes egyénisége hamar felkölti Gabriella érdeklődését s nemsokára kifejlődik közöttük az a szerelmi viszony, mely őket egy egész életre egyesíti. Hátrahagyott emlékeiben Gabriella így jellemzi a magyar költőt: „Külseje nem mondható szépnek, de kifogástalan magaviselete és szellemes társalgása sok szórakozást nyújtott. Kitünő táncos is volt, később pedig vallomását szerény nemes modorban fejezte ki, anélkül, hogy előbb az anyát kérdezte volna meg“.[2] Gabriella előtt, kinek lényében életkorával együtt fejlődik az önállóság érzete, a magyar költőnek nemes lelki tulajdonságai messze túlszárnyalja a másik vetélytárs értékét.

Pedig Gabriella erős ostromnak van kitéve anyja részéről, ki a szegény magyar költővel szemben inkább a másik gazdag vőt óhajtaná. Azonban ez utóbbinak értéke annál inkább leszáll az ideális

[1] Thaly Kálmán: Bacsányi sírja és emlékezete Linzben. Figyelő, 1877. III. 248. l.

[2] E. Wertheimer: Aus dem Leben einer Wiener Dichterin. Neue Fr. Presse

lelkű Gabriella előtt, mert észreveszi, hogy hízelgéssel és ármánykodással akarja megnyerni anyjának kegyét.

A fenkölt gondolkozású leány, kinek szemében csak a lelki tulajdonságok jönnek tekintetbe, megvetéssel fordul el attól a kérőtől, ki imádottja lelkületére vagyonával akar hatni, s ki még arra is vetemedik, hogy a leány szekrényébe drágaságokat, sőt aranyakat is becsempész, hogy ily úton próbálja megnyerni Gabriella érzelmeit. A szegény leány két tűz közé szorítva erős próbát áll ki, melyben azonban végül szíve marad győztes. Dacára a sok szidalomnak és üldözésnek, melynek anyja részéről ki van téve s amelyről leveleiben és életrajzi adataiban keservesen elpanaszkodik, szíve tiszta érzelmei diadalmaskodnak s szerelmének egész hevével, fenkölt nemes lelkének gazdag kincseivel a szegény magyar költőt boldogítja. Így fejlődik ki az a páratlan ideális szerelmi viszony, mely hosszú évek múlva, számos akadályon keresztültörve, a házasélet boldog révébe hajózhat. Egy pártfogója van e szerelmi viszonynak, maga a családfő, az öreg Baumberg, kinek nemes gondolkozása, fenkölt lelkülete sok örömet talál a szerelmesek boldogságában; a már különben is koros apa e viszonyban nem vet számot az élet rideg valójával s nem gondol arra, hogy az aligha biztosíthatja forrón szeretett leánya számára a jólét és gondnélküli megélhetés előnyeit az életre. Pedig ha tudná, hogy mit rejt magában a jövő, s minő sors vár egyetlen, kedves gyermekére, kit e frigy egyúttal egy hosszú élet holtig tartó szenvedéseinek és megpróbáltatásainak eljegyez!

Az öreg Baumberg Flórián valódi típusa a régi Bécsnek, minden szépnek és nemesnek, irodalomnak, zenének, mulatságnak pártfogója és barátja, kiben a jó szív a derült kedélyvilág érzelmeivel egyesül. Az ily jellemek rendszerint nem szeretnek számadásra kelni az élet valóságaival s lelkük derült világában nem akarják meglátni a küzdelmek viharait, melyekkel az életben sokszor nagyon is számolni kell. Az ő családjától gond, küzdelem, nélkülözés távol áll, mert hiszen előkelő állása lehetővé teszi, hogy míg él, családját tisztességben eltartsa. Arra úgylátszik nem gondol, mi lesz szeretett leányából halála után, ki egy csekélyke örökséggel élettársává szegődik egy szegény, idegen költőnek, ki szűk napi díjaiból tengeti életét. Pedig az öreg Baumberg kiváló műveltségű, tanult férfiú, szorgalmas munkás, ki általános megelégedésre

szolgálja az államot. Egy akkor Bécsben megjelenő folyóirat megemlékezik, hogy „Baumberg, levéltári igazgató úr, a mi Petrarcai költőnőnk édesatyja, fáradságos munkájáért, mely Felső-Ausztria zálogainak és realításainak megváltására vonatkozik, legfelsőbb elismerésben részesült".[1] De az öreg Baumberg kiváló egyéniségére abból a munkából is következtethetünk, melyet ő mint levéltári igazgató, emlékirat alakjában megszerkesztett s mely az akkori udvari kamarai levéltár történetére és szervezetére kiváló értékkel bír. S hogy legmagasabb helyen is minő elismerés kiséri az öreg Baumberg működését, kitűnik abból is, hogy rövid idővel halála előtt, 43 évi hű szolgálatainak jutalmául, uralkodója a nagy arany érdemkereszttel és a lánccal tüntette ki.[2]

Gabriella a legforróbb érzelmekkel viseltetik atyja iránt, melyet az öreg, kinek szemefénye a tehetséges szép leány, lelke mélyéből viszonoz. Ez a szeretet egyedüli forrása annak, hogy az öreg Baumberg nem ellenzi Gabriella boldogságát s félretesz minden előítéletet s minden oly aggodalmat, mely viszont a számító anyában nem jogosulatlan kétkedést támaszt. Érdekes jellemvonása ez az öreg Baumbergnek más szempontból is, ki mint az állam hűséges hivatalnoka, császárjának alattvalója, nem ütközik meg azon, hogy leánya sorsa oly férfiú életével fűződjék egybe, ki államellenes felforgató törekvéseiért, multjánál fogva, megbélyegzett ember volt a hatalom szemében. Alig szenved kétséget, hogy csakis a magyar költő kiváló egyénisége, fenkölt gondolkodása, művelt poétai lelke lehetett az érdem, mely az apa előtt kedvező színben tünteti fel azt a férfit, ki hivatva leend szeretett leányát az életben boldogítani.

Pedig bizony inkább az anyának van igaza, ki erősen számol a való élet rideg szempontjaival, midőn leánya jövőjét óhajtja biztosítani.

Gabriella elhatározása azonban immár megmásíthatatlan s érzelmeivel egy egész életre a magyar költőt ajándékozza meg. S ezzel megkezdődik az a változatokban, szenvedésekben és megpróbáltatásokban gazdag szerelmi, később házastársi és baráti viszony, melyben a szerelmesek lelke egy egész életre összeforr, két együtt-

[1] Rapport von Wien, 1789 február 14. Bécs város levéltárában.
[2] Thallóczy Lajos levéltári igazgató úr szíves közlése.

érző nemes lény fenkölt lelkületének oly megragadó képét tárva elénk, mely joggal számíthat az utókor tisztelő emlékezetére.

1798-ban ismerkedik meg Gabriella a magyar költővel és a következő esztendő óta kezdődik az a levelezés, mely szerelmi viszonyuknak képét gyönyörű sorokban hagyta reánk örökül. E levelek ma is a legszebb érzelmek és gondolatok üde frisseségével tárják elénk a költőpár lényének gazdag lelki világát.

E szerelemnek a legnagyobb árát azonban Gabriella adja meg, ki múzsájával váltja meg azt a boldogságot, melyet a magyar költő szerelmében föltalált.

Gabriella múzsájának lantja ezután mind ritkábban hallatja hangjait s míg végre teljesen elnémul akkor, midőn a magyar költővel frigyre lép. Egynéhány alkalmi költeményben, mely egy-egy fontosabb művészi vagy politikai eseménynyel van kapcsolatban, megszólal még néha-néha, hogy lelkesedve üdvözölje azokat, kikben a művészet és a hazaszeretet érdemeit ünnepelheti. Egy ily kiváló alkalomkor szólal meg lantja akkor, midőn az öreg Haydn mester remekműve „A Teremtés“ a bécsi nemzeti szinházban előadásra kerül. Gabriella lelkesedéssel ünnepli a nagy mestert, a szülői ház régi barátját, a művelt zenevilág büszkeségét s a következő alkalmi költeményben, mely külön lapokra lenyomatva jelenik meg, lerójja hódolatának és csodálatának adóját a nagy mester iránt:

An den grossen unsterblichen Hayden.

Erquickend — sanft — wie alles Schöne
Und feurig — wie gerechter Wein,
Ströhmt oft der Zauber Deiner Töne
Durch's Ohr, in unser Herz hinein.

Jüngst schuf Dein Schöpferisches Werde!
Den Donner, durch den Paukenschall;
Und Himmel — Sonne — Mond — und Erde,
Die Schöpfung ganz — zum Zweitenmal.

Gefühlvoll — staunend — wonnetrunken!
Wie Adam einst im Paradies,
Am Arm der Eva hingesunken
Zwar sprachlos den Erschaffer pries,

So huld'gen wir im Aug die Thräne
Dem Kunstwerk deiner Phantasie —
Der Allmacht deiner Zaubertöne
Und Dir, dem Gott der Harmonie![1]

Ez idő után mind jobban és jobban szünetel Gabriella múzsája, mintegy kifejezésképen annak is, hogy az a régi iskola is hanyatlóban van már, melynek szellemi világában egykoron az ő géniusza megszületett. József császár kora már rég lejárt s mindjobban kezd letűnni a pezsgő szellemi életnek az a korszaka, melynek fénykora beleesik Gabriella ifjúságának idejébe. Alxinger és Blumauer sincsenek már életben s azt az irányt, mely iskolájukhoz fűződik, egy újabb iskola váltja fel, mely mindjobban szakítani kezd a szabad fejlődés hagyományaival.

De nem is a múzsa uralja e korban Gabriella lelkét; szívében ekkor csap legmagasabbra a szerelem lángja s egész lénye a magyar költővel van tele, kit egykor boldogítani óhajt.

A szerelmesek gyakran találkoznak egymással, hogy a boldog együttlét óráiban kicseréljék érzelmeiket. Ha pedig akadályozva vannak abban, hogy összejöhessenek, ami az anya ellenállása folytán gyakran megtörténik, írásban fejezik ki egymásnak szívük érzelmeit. Ezeknek a leveleknek köszönhetjük azt, hogy ma bepillanthatunk e két fenkölt szellem lelki világába, kik maradandó sorokban hagyták reánk egy gyönyörű lelki viszonynak emlékét.

1799 november 20-ról van keltezve az első levél, melyet Bacsányi intéz szerelmeséhez. A költő panaszkodik a miatt, hogy a sors minő későn hozta őket össze az életben, ahol már annyit elmulasztottak.

„Mi — írja ő — oly későn találtunk egymásra. Éveink elrepülnek anélkül, hogy azokat élveznők és kihasználnók. Már bekövetkezett az élet ősze, tavasz és nyár rég elveszett számunkra. Ki tudja, nem következik-e el mihamarább, hogy észre sem vesszük, a tél szaka. Napról-napra közeledünk a vég felé s mit találtunk eddig a hosszú, tövissel telt utakon? Mi lesz az eredmény, amelyre életünk végén visszatekinthetünk? Nem fogunk-e sajnálni minden

[1] Baumberg Gabriella alkalmi költeménye Haydnhez, midőn annak „Teremtés" című zeneműve a bécsi nemzeti szinházban 1799 március 19-én először előadásra kerül. Egykorú külön lapon nyomott költemény.

napot, midőn a végső célnál visszatekintünk a göröngyökkel és tövissel telt életpályára, melyet rózsákkal kellett volna behintenünk? Oh félek, hogy egykoron magunkat fogjuk vádolni s nem a sorsot, mely magában különben is hiú, értelmetlen szó„.

E sorokban kifejezésre jut az érzés, hogy bizony egyikük sem fiatal már s elmúlt a verőfényes tavasz, mely az ifjúság szép korszakát bearanyozza. A költő kéri szerelmesét, hogy ismerje meg őt és azokat az érzelmeket, melyekkel irányában viseltetik s így folytatja:

„Én barátot és testvért találtam abban a lényben, ki az élet minden szenvedéseiért s a világ bűneiért kárpótol s ki százszorosan megjutalmaz engem fáradozásaimért, melyekkel az előttem különben nem nagyon becses élet kötelességeit teljesítem. Ismerd meg tehát Önmagad érdemét s ne kicsinyeld vallomásomat, ha azt mondom Néked, hogy Te vagy az a forrón szeretett testvér, ki nemcsak a jelent teszed nékem elviselhetővé és kellemessé, hanem a jövőre nézve is kilátást nyujtasz arra nézve, hogy együtt fogunk tovább élni azon nemesen gondolkozó emberek emlékezetében, kik hozzánk hasonlók s kik a szerencsétlenségben a mi példánkból fognak erőt és kitartást meríteni, hogy a sors küzdelmeivel dacoljanak és emlékünket áldják. Lehetséges, hogy a rajongás beszél belőlem. De ez az érzelem édes, nagy és isteni szép s azt a lelkes tüzet, mely lényemet áthatja s késő századok világába emel, ezt a boldogító érzést, mely belsőmet s szívem érzelmeit felolvasztja, ezt a boldogságot, Isteni leány, Néked köszönhetem. Néked, ki akaratlanul is gondolatvilágomnak álmait egy magasabb eszmekörbe vezérled s fenkölt szellemed remekművei s nagy lelked égi harmoniája által figyelmemet arra az erőre irányítod, mely benned lakik“.[1]

Ugyanezen év december 10-éről keltezve egy költemény kapcsán, melyet Gabriella megbirálás végett elküldött szerelmesének, ily remek sorokban nyer kifejezést a költő érzelemvilága:

„Áldás és Dicsőség az Isteni költőnőnek érzelemgazdag, lélekemelő daláért! Üdv annak is, akihez az intézve van. Testvér! Ha így folytatod, nemsokára látni és érezni fogják a németek, hogy

[1] Bacsányi levele Baumberg Gabriellához. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

ki volt az a Sappho, ki Görögország gyönyörű ege alatt látott napvilágot. Hazádnak legjobb és legigazibb fiai hódolattal, meghatottsággal és szeretettel fogják említeni Gabriella nevét s talán egykor amaz idegennek porait is áldani fogják, akinek ez isteni nőben a lappangó szikrát életre kelteni sikerült s akinek az a boldogító öröm jutott osztályrészül, hogy nemzetük honleányának kiváló tehetségét ő is fejleszteni tudta.

„De boldog vagy Te is, szeretett, drága Gabriellám, hogy a Klopstockok korszakában láttál napvilágot, midőn hazátok nyelvét ily alkotó zsenik a tökéletességre emelik. A népek nyelve a fejlődés és változás törvényeinek van alávetve s egész más lesz egykoron, mint századok előtt volt. A népek eltűnnek a föld szinéről az évek folyamán, csak az emberiség nem hal ki az idők végéig. De ha egy nemzet abba a szerencsés helyzetbe jut, hogy megnemesítheti és kiművelheti saját egyéniségét s ezt alkotásokkal bizonyíthatja be s azt a magaslatot, amelyre jutott, a szellem műveivel tudja igazolni s oly férfiakat és nőket mutat fel egy korszakban, kik tetteikkel és alkotásaikkal érdemet szereztek arra, hogy a világ polgárainak és polgárnőinek, a felvilágosodottság előharcosainak, nemes érzelmek képviselőinek és nemük jótevőinek neveztetnek, akkor ily nemzet nyugodtan távozhat el a térről s adhatja át helyét későbbi nemzeteknek és ivadékoknak.

Léte nem volt haszon nélkül való, célját elérte s hivatását nemesen betöltötte. Neve örökké élni fog az utókor emlékezetében s az emberek legjobbjai s legnemesebbjei meg fogják tanulni a nyelvet, mely az emberi szellem ily kincseit hozta létre s azokat, kik azt megalkották s összegyűjtötték, tisztelettel és elismeréssel fogják emlegetni. Fel tehát, Kedvesem, ebben a tudatban erősítsd lelkedet jövő pályádra. Dalolj tovább, ami nékem tetszik, ami lelkemet emeli s szívemet érzelmekkel eltölti, az meg fog maradni s tetszeni fog minden időben. Az én buzdításom, mint a szerető testvér szava, szolgáljon Néked útravaló gyanánt a jövőben.

Én ismerni vélem az emberi természetet s tudom, mi a művészet s hogy főleg mi az isteni költészet művészetének múzsája, melynek fenkölt papnője lészel te nemsokára. Azt kívánod, hogy megbiráljalak? Nem, még most nem! Most még nem vagyok másra képes, minthogy élvezzelek, élvezzem teljes mértékben azt a boldogságot, mellyel isteni költeményed szívemet, lelkemet

BACSÁNYI LEVELE BAUMBERG GABRIELLÁHOZ

(Eredetije a csász. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs)

[illegible] Sappho, [illegible] gyönyörű ege alatt [illegible] [illegible] legjobb és legigazabb [illegible] [illegible] fogják említeni Gabriella [illegible] [illegible] porait is áldani fogják, akinek az [illegible] nőben [illegible] szikrát életre kelteni sikerült s akinek az ő boldogító [illegible] jutott osztályrészül, hogy nemzetük [illegible] honleányának [illegible] ő is fejleszteni tudja.

„De boldog vagy Te is, szeretett, drága Gabriellám, hogy a Klopstockok korszakában láttál napvilágot, midőn hazátok nyelvét ily alkotó zsenik a [illegible] emelik. A népek nyelve a fejlődés és [illegible] törvényeinek [illegible] alávetve s egész más lesz egy koron, mint [illegible] a népek eltűnnek a föld színéről az évek folyamán, [illegible] nem hal ki az idők végéig. De ha egy nemzet [illegible] oly helyzetbe jut, hogy [illegible] és [illegible] a [illegible] bizonyíthatja be [illegible], amelyre jutott, a szellem műveivel tudja [illegible] és nőket mutat fel egy korszakban, kik [illegible] érdemet szereztek arra, hogy a világ polgárainak és [illegible], a felvilágosodottság előharcosainak, nemes [illegible] és nemük jótevőinek neveztessenek, akkor ily [illegible] távozhat el a térről s adhatja át helyét [illegible] ivadékoknak.

[illegible] nélkül való, [illegible] örökké élni [illegible] legjobbjai s legneme[illegible] a [illegible] szellem ily [illegible] kik [illegible] összegyűjtötték, [illegible] fogják [illegible]. Kedvesem, ebben a tudatban [illegible] lelkedet [illegible]. [illegible] tovább, ami [illegible], ami lelkemet [illegible] kel eltölti, az meg fog maradni s [illegible] fog mindenkor [illegible]. Az én buzdításom, mint a szerető testvér szava, szolgáljon Néked útravaló gyanánt a jövőben.

Én ismerem velem az emberi természetet s tudom, mi a [illegible] hogy főleg mi az isteni költészet művészetének [illegible] [illegible] papnője leszel te nemsokára. Azt [illegible] [illegible]? Nem, még most nem! Most még [illegible] [illegible], mintfogy élvezzelek, élvezzem [illegible] [illegible], mellyel istenem költeményed [illegible]

den 10ᵗ Xbr 99. (Morgens.) 26

Lob und Preis, Segen und Heil der göttlichen Sängerin, für ihr hohes, gefühlvolles, Seelen=erhebendes Lied! — Heil auch dem Glücklichen, dem es gilt! — Schweizerin! wenn du so fortfährst, so werden auch die Teutschen bald zu fühlen und einzusehen anfangen, was der, unter dem so schönen Klima gebornen, Griechen einst ihre Sappho war; bald werden die besten und edelsten deiner Nazion mit Ehrfurcht, Rührung u. Liebe den Namen Gabriele nennen, und einst vielleicht auch die Asche des Fremdlings segnen, dem es gelang, den schlummernden Funken des göttlichen Mädchens zu wecken; u. dem die seltnen, himmlischen Freuden zu Theil wurden, etwas zur Entwicklung der hohen

eltölti. Már negyedszer olvasom költeményedet s még többször is át fogom nézni azt, hogy kívánságod szerint megbírálhassam. Most isten veled, vedd legforróbb üdvözletemet és csókomat érte és örülj együtt velem".[1]

Ezen levélben, mely bizonyítéka annak, hogy Bacsányi befolyása mennyire irányítja Gabriella költészetének és művelődésének útját, a költő művelt lelkének, magasratörő széles gondolkozásának nagy tulajdonai is kifejezésre jutnak. Ő, ki a német nyelv és művelődés termékeinek nagy kincseit széles műveltségével elbirálni tudja, látja, hogy egy nemzet nyelve minő termékekkel gazdagíthatja az emberiséget, ha az a tökéletesedés magas fokára jut. Az egykori úttörő irodalmár érzelmei és felfogásai nyilatkoznak meg e sorokban, ki a magyar nyelv tökéletesítésének és kipallérozásának céljait szolgálta a multban, maradandó jelentőségű irodalmi törekvéseivel.

Dacára, hogy egy helyen, egy városban tartózkodnak, elég gyakori közöttük a levélváltás. Bizonyára nem is érintkezhetnek mindennap. aminek főleg oka az, hogy Gabriella anyja nem nézi jó szemekkel a mindjobban bizalmasabbá szövődő viszonyt.

Ebben az időben készül el a szerelmesek arcképe is, mindkettő Kininger művészi alkotása s ebben az időben válik a legbensőbbé az a tisztelő bizalmas baráti viszony, mely Bacsányit Müller Jánossal, a híres történetíróval mindvégig egybefűzi. Bacsányi számos levélben idézi őt később is s jegyzeteiben is gyakran hivatkozik reá, kit kora legnagyobb, legtudósabb történetírójának tart. A Himfy szerelmeinek ama példányában, melyben Kisfaludy munkáját átjavítja, sokszor hivatkozik reá, nemcsak mint bizalmas jó barátjára, hanem mint olyanra is, kinek műveiből történeti tudását s ismereteit meríti. Müller János Gabriellának is nagy tisztelője s a híres történetíró örömmel nézi a viszonyt, mely a két költői lélek között szövődik. Mindketten barátságuk és szeretetük érzelmeivel ajándékozzák meg őt. Gabriella Bacsányi útján múzsájának termékeit is megküldi időnkint Müllernek s egy ily alkalomból kifolyó levélváltás bizonyítéka annak a tiszteletnek és barátságnak, mellyel Müller János Gabriella személye és múzsája iránt viseltetik.

[1] Bacsányi levele Baumberg Gabriellához. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

„Midőn közös barátunk — írja Müller János Gabriellának, — átadta nékem a zsebkönyvet, én ezt Kegyed nagyrabecsülése jelének tartottam s az volt szándékom, hogy azt hasonlóval fogom viszonozni. Midőn azonban művét elolvastam, fel kellett adnom a reményt, hogy én is hasonló ajándékkal kedveskedhetem. Én Kegyednek csak egy idegen munkát küldök. Az a néhány szép kép a verskoszorúból, melyet a közelgő új századnak szentel, valóban az Ön nemes és mindig jobban fejlődő múzsájának terméke. S most már kötelezve érzem magamat, hogy ne csak bámulója, hanem adósa is maradjak a jövőben. Vajha kiérdemelném, hogy ezen érzelmem a jó barátság érzelmébe olvadna össze. A jóakarat e tekintetben nálam hiányozni nem fog.

Fogadja kisasszony őszinte csodálatom kifejezését, melylyel folyton erősbödő tehetsége iránt viseltetem s egyúttal azt a tiszteletemet, melyet erényei tudása és nemes érzelme iránt táplálok s amelyeknek ön költői műveiben is kifejezést ad".[1]

Gabriella e sorokat meleg érzelmekkel viszonozza s e levélben is lelkének nemessége szellemes lényével összhangba jut.

„Bocsánatot kértem volna — írja válaszában Gabriella, — hogy ily jelentéktelen csekélységgel alkalmatlankodom testvérem legméltóbb barátjának, ha néhány költeményem nem vonatkoznék épp ő reá, ami némi jelentőséget kölcsönözhet szerény adományomnak. Csakis az átadó személyében lehet oly értéke tiszteletem e csekély jelének, aminőt Ön, nemes férfiú annak tulajdonít. Büszke vagyok arra az elismerésre, amelylyel Ön, mint a tudomány oly kiváló képviselője, fejlődő költői hajlamaimnak adózik. Annál is inkább, mert ez az elismerés nemes barátjára hárul vissza, kinek bölcs vezetése nélkül a sötétség homályában maradtam volna s akinek elsősorban köszönöm, hogy képességeim ismeretlen tulajdonságai talán nem hátrányomra, napfényre kerülnek.

A viszontajándékért, az igen szép és sokkal érdekesebb göttingeni almanachért én vagyok ujólag az Ön adósa, de még inkább lekötelezettje vagyok barátságának és becsülésének érzelmeiért. Ez a legnagyobb ajándék, melyet Ön nékem adhatott s életemnek minden cselekedete bizonyítéka legyen annak, hogy mennyire töre-

[1] Müller János levele Baumberg Gabriellához, 1801. január 2. osztrák belügyminiszterium levéltára. Bécs.

kedni fogok ezt a becsülést és barátságot kiérdemelni. Római jellemű fivéremnek nemes egyénisége annyi hatással már van reám, hogy minden igyekezettel arra törekszem, hogy csekély erőm szerint egy valódi római nőhöz legyek hasonló. Azon szép képek közül, melyek a felajánlott zsebkönyvben foglaltatnak, nem Cleopatrát, hanem Antonius nejét választom mintaképül. Octavia érzelmeivel hízelgek magamnak, hogy Caesar fivéremnek egykor becsületet fogok szerezni s az ő révén meg fogom tartani az ő legméltóbb és legnemesebb barátjának jóindulatát is."[1]

Müller János barátságára vonatkozik az a levél is, mely 1799 december 28-án Bacsányi tollából kikerül:

„Lelkem boldogító érzetével látom — írja Gabriellájának —, hogy benned nem csalatkoztam. Engem teljesen megértesz, vélem együtt érzesz, s el vagy határozva, hogy ama szép szövetséghez, mely lelkünket egybeköti, örökre hű maradsz. Üdv néked! Lelkem legszentebb, legigazabb érzelmeivel üdvözöllek. Egy ily nemes, fennkölt lelkű társnőt óhajtottam mindenkor magamnak. Végre megtaláltam ezt az isteni lényt! Életemnek öröme, boldogsága, üdve és reménye. Áhítatos megnyugvással, boldogító tudattal fordulok immár Istenhez, életem adójához, sorsom bölcs intézőjéhez, hogy így tartson meg Téged vélem együtt. Ma valóban boldog napom volt! Együtt kaptam meg leveledet Müller nemes barátom soraival, ezen a reggelen. Minő bizonyítéka ez a becsülésnek, szeretetnek és barátságnak! S ilyen két lénytől! Óh valóban szép, isteni szép, s bőségesen megjutalmaz, ha az ember jó, nemes és erényes. Ha az ember mindig elvei s meggyőződése szerint cselekszik, anélkül, hogy idegenek ítéletére tekintettel volna, s cselekedeteiért más jutalmat várna, mint az önlelkiismeret belső, tiszta tudatát. Íme, itt idézem nemes barátom sorait; véled, lelkem bizalmas társával, bátran közölhetem azt. Te tudod és érzed, hogy itt nincs kicsinyes szándékról szó, s nincs más célom, minthogy tiszta érzelmeimet megosszam véled. Ő engem megelőzött az újévi jókívánságokban, s a többek között így nyilatkozik: Fogadja Ön forró köszönetemet azon boldog percekért, melyekben barátságával engem az elmult esztendőben részesített. Kívánom, hogy a következőben is a szerencse kísérje

[1] Baumberg Gabriella levele Müller Jánoshoz. 1801. január 2. Osztrák belügyminisztérium levéltára. Bécs.

Önt, a mint azt teljes mértékben megérdemli. Az én érzelmeim erős alapokon nyugosznak, s csak erősödhetnek az évek számával. Igen, én mindenkor boldognak és szerencsésnek fogom érezni magamat, ha az Ön őszinte, igaz barátja lehetek.

Ezek nem üres udvariasságok, kedves barátnőm. Én ismerem őt és tudom, hogy minden egyes szó, melyet Ő itt leír, lelke bensőségéből, s mélyen érző gyöngéd lelkületéből fakad.

És mit szóljak a te kedves leveledhez? Semmit drága lélek. A köszönet érzelmeit holnap magad fogod szemeimből kiolvashatni s részese lehetsz boldogságomnak. Vedd tőlem szívesen ezt a zsebkönyvet s ha azt néha-néha kezedbe veszed, emlékezzél arra, akitől kaptad.

Képemet magam viszem el holnap hozzád. Isten veled, kedves barátnőm és testvérem. Az álom istene szállja meg lelkedet, adjon néked nyugalmat s álmodjál azokról a nemes lelkekről, kiket úgy a jelen, mint a másvilágon legjobban szeretsz".[1]

A letűnő évszázad utolsó napjai meghozzák a nagy fordulatot a szerelmesek számára. Ekkor jegyzik el végleg egymást örökké tartó szerelmüknek. Erős viharoknak kellett megelőzni az eseményt, mert az a levél, melyet Bacsányi a század utolsó napján Gabriellához intéz, nagy lelki küzdelmekről és megpróbáltatásokról beszél.

„Lelkem — írja a költő — most már nyugodtabb, kedélyem megkönnyebbült, gondolataim tisztábbak s szerelmem most még erősebb; lelkem felkorbácsolt indulatai után ennek így kellett bekövetkeznie, mert volt erőm, hogy a viharokkal szembeszálljak. Boldog vagyok, hogy mint férfiú erős elhatározással cselekedhettem s meg tudtam állani helyemet a nehéz helyzetben. Örülj te is győzelmemnek, mely a legnagyobb, amit valaha kivívtam.

Most, midőn erőmnek tudatában vagyok, a legszebb kilátások boldogító érzetében, barátnőm, testvérem és lelkem Istennője, örök barátságot, hűséget, szerelmet s el nem választható összetartást esküszöm Néked. Az élet minden viszonyai között szóval és tettel mindenkor segítőtársad leszek. Vedd esküvésemet, mint a legszentebbet és legistenibbet, amit valaha tettem."[2]

[1] Bacsányi levele Baumberg Gabriellához. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

[2] Bacsányi levele Baumberg Gabriellához. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

Ez időtől fogva levelezésük jövendő boldogságuk jegyében folyik s leveleiket a boldogságnak attól a napjától keltezik, amikor eljegyzésük történt.

„Kelt üdvömnek első napján, a szellemek magasztos órájában — így kezdi sorait Bacsányi.

Érzelmeim isteniek, de koldusszegény vagyok szavakban, hogy azoknak némikép kifejezést tudnék adni! Egyedül Te magad nemed közül vagy képes arra, hogy azokról fogalmat alkothass. Nem tudom Néked megköszönni a mai napot, mely egész lényemnek és életemnek üdve és boldogsága. Adósod maradok örökre. Szavak, az emberi gyarlóságnak e gyenge eszközei ne zavarják meg isteni érzelmeim szentélyét. Nem hallok, nem látok, most nem gondolok másra, minthogy túlboldog vagyok s én magam vagyok a boldogság megtestesülése. Üdv és örök áldás rajtad, ki a mennyországot teremtetted meg nékem.

Szerelmünk jelképét, a jegygyűrűt három nap mulva, boldogságunk ötödik napján fogod tőlem megkapni. Jó éjt, Kedvesem! A szerelem tiszta érzelmeinek magasztos boldogsága lengjen álmaid felett s ez frissítse meg fáradt lelkedet isteni erejével. Legforróbb csókom kisérje e levelet, mely holnap, midőn felébredsz, emlékeztessen a mai napra s szolgáljon mélyen érző lelkednek biztatásul arra a jövő kimondhatatlan angyaltiszta boldogságra, mely annyi szenvedés után mindkettőnkre vár. Óh boldog, százszorosan boldog az erős, állhatatos férfiú, ki nem bukik el az erény útján, habár a könyörtelen sors szeszélye sokszor az örvény széléhez juttatja."[1]

Hogy szerelmük sok akadályon megy keresztül, míg egyesülni tudnak, szintén kitűnik több levélből.

„Midőn leveledet olvastam — írja Bacsányi 1800 jan. 4-én — határtalan boldogságom érzetében könnyeket hullattam. *S ily lelkeket akartak egymástól elválasztani!* Ez a gondolat villámcsapásként fut lelkemen keresztül s egész lényemet megrázkódtatja. Leány! Gondold meg gyakran és sohase felejtsd el, míg élünk, hogy szerelmed az üdvösségnek minő világába emelt fel engem. Ha mostani oly igaz, oly mély szerelmed valaha megváltoznék s az egy bizonyára nem méltóbb lény felé fordulna valaha, tudd meg

[1] Bacsányi levele Baumberg Gabriellához. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

már most, hogy akkor Te a halandók legboldogabbjából a legnyomorultabb, a legszánandóbb embert csinálnád, kit mennyországának magaslatából az örök kárhozat legborzasztóbb mélységébe taszítanál alá."[1]

Midőn a költő Müller Jánossal összejő, rendszerint Gabriella képezi beszélgetésük tárgyát, kit a híres történetíró a tisztelet és elismerés csodálatával vesz körül.

„Beszélgetésünket Müller Jánossal, mely egy egész órán keresztül csak reád vonatkozott, holnap fogom véled közölni — írja a költő. „Nemed közül nem igen akad még más valaki e földön, kit az a büszke tudat tölthetne el, hogy ily nagy szellemű és nagylelkű férfiak tisztelete és csodálata vesz körül. Mindketten mélyen meg voltunk hatva fennkölt lelked magasztosságától, nemes szíved érzelmeitől és erényeitől. Ha láttál volna bennünket, hallottad volna beszélgetésünket, ez az est bőven kárpótolt volna mindazért a sok bánatért és szenvedésért, mely a multban ért s még jobban ösztönözne dicsőséges pályafutásod utain."[2]

A szerelmes pár között néha-néha oly félreértések merülnek fel, melyek magyarázatot találnak az örökösen feldúlt kedély oly indulathullámaiban, amelyektől ily szerelmesek lelki világa soha sem lehet távol. Különösen a magyar költő lelkületében bírnak fogékonysággal az indulatok ily kitörései, melyek folytán érzelmei lelkéből még erőteljesebb forrongásban törnek elő.

„Magasztos érzelmeimet — írja egyik levelében menyasszonyának — rajongásnak, szerelmemet túlzásnak minősíted! Ah, úgy én nem vagyok erre a világra való; el, el innét! Tehát lelkem érzeményei nem volnának természetesek? S te vagy az, aki ebben kételkedel? A strucmadár mélyen repül a föld felett, a fecske a háztetők körül csapong s fészkét ott rakja meg, a vércse magas tornyok körül repdes s összeomlott hőslakok romjai között tanyáz. Még a sas is hű marad övéihez s ha magasabb légkörbe felszáll, ereje boldog tudatában merész pillantással büszkén néz a napba, melyet jobban szeret, mint a sötét eget minden csillagzataival.

[1] Bacsányi levele Baumberg Gabriellához. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

[2] Bacsányi levele Baumberg Gabriellához. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

Ne csalatkozzál! Tanuld megismerni nagy hivatásodat, melynek a sors igazságtalansága folytán eddig tudatára nem ébredtél s mely előtted idegen volt. Te még magadhoz hasonló lénynyel nem találkoztál! Fennkölt lelked fényét eddig felhők homályosították el, melyeket a mostoha sors, az emberek irígysége, igazságtalansága és ostobasága tornyosított össze életed egén. Az isteni tűz sugaraival, mely benned lakik, szórd végre szét e hosszan tartó ködöt, mely az én égi boldogságom láthatárát is sötétséggel fenyegeti. Te, csak Te vagy az én napom, melynek éltető melege után sovárgó lelkem szomjuhozik. Ne vond meg attól a jótékony meleget, mely nélkül az örök homályba sülyedne."[1]

Dacára szerelmi viszonyuknak, Gabriella még ez időben fenntartja a baráti viszonyt ismeretségének körével, sőt még mindig szereti élvezni az életet, melyben örömet és szórakozást talál. Mint menyasszony is barátnőivel együtt néha-néha mulatságokon is részt vesz, ahová Bacsányi, úgy látszik, a családi perpatvar feszült viszonya folytán nem mindig kíséri el. Erre vall legalább az a levél, mely egy mulatságra vonatkozik, melyben Gabriella résztvenni óhajt, ki azonban előbb megkérdezi szerelmesét, hogy nem neheztel-e, ha részt vesz ily szórakozásban.

Bacsányit a féltékenység egyáltalában nem gyötri s biztos tudatában van annak, hogy Gabriellával való szerelmi viszonya a forró érzelmek talajában gyökerezik, melyből e gyökér ki nem téphető.

„Miért haragudnék azért, hogy bálba óhajtasz menni — írja Gabriellájának. Minden jól van és kedves nékem, amit Te cselekszel, annál inkább, mert az egyúttal mulatsággal is jár, mint az jelen esetben bizonyos. Talán barátodra is vissza fogsz egy pillanatra emlékezni, ha meglátod a helyet, ahol nyolc nappal ezelőtt véle együtt ültél s ha arra gondolsz, hogy az ő szelleme ott is őrködik feletted. Menj tehát nyugodtan oda barátnőiddel s ha ott újabb barátokra lelsz, mulass velük szabadon, szíved érzelmei szerint. Az ember úgy is csak egyszer él s oly rövid az idő, míg élvezni tudjuk az életet. Én senki emberfiát nem irígylem azért, ha valamiben öröme telik. A Te mulatságod pedig örömmel tölti el lelkemet, ha nem is vagyok melletted s nem is vehetek részt

[1] Bacsányi levele Baumberg Gabriellához. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

abban. Különben is megérdemelted, hogy boldog légy és a te örömeid tiszták, mint lelked.

Űzd el tehát e gondolatokat magadtól s higyj abban, hogy a te örömed mindenkor boldogságot okoz nékem. Szabadon, boldognak akarlak Téged látni, mint ahogy az ég madarai boldogok szabadságukban. Bántaná lelkemet, ha tudnám, hogy szerelmem bármiben is gátolná lelked örömeit, vagy az a szent szövetség, mely lelkünket összeköti, korlátozná ártatlan érzelmeidet s megbénítaná szellemed szabad gondolkozását."[1]

Bacsányi át van hatva Gabriellája kiváló költői tehetségének tudatától és szerelmesét a kor egyik legkiválóbb költőnőjének tartja, de téved, midőn azt hiszi, hogy az ő vezetése és irányítása alatt fejlődött ki a költőleány múzsája. Midőn Gabriellát sorsa a magyar költővel már rég letünő ifjúsága alkonyán összehozza, múzsájának legszebb termékeit már létrehozta s a többi, ez idő után megjelenő költeményei emelkedést alig mutatnak. Nagyon természetes azonban, hogy a magyar költő sokoldalú nagy műveltsége erős befolyást gyakorol Gabriella lelkületére és szellemi kifejlődésére s bizonyára az élet szerencsésebb viszonyai között, egy nyugodalmas családi tűzhelyen, gondoktól és megpróbáltatásoktól távol, talán nem tért volna le Gabriella múzsája a jótékony fejlődés amaz útjáról, melyen annyi szép reményt keltve megindult. Bacsányi tényleg nem szűnik meg szerelmesét biztatni és bátorítani. Hite erős, hogy Gabriellájában oly költői tehetség lakik, mely maradandó nyomok emlékét fogja visszahagyni. A jelen hangulatából meríti ítéletét, mely e feltevést megerősíteni látszik. Gabriellának még ezen időkben elismert és tisztelt neve van mindenfelé, költeményei közkézen forognak s múzsájának termékeit elismerő méltánylásban részesíti főleg az a még élő nemzedék, mely emlékeivel össze van forrva a régi Bécs fénykorának pezsgő szellemi életével.

„Idegen emberek — írja Bacsányi egy levelében — eddig megjelent költeményeid után ítélnek meg s elismerésük helyes és igazságos. Mi lesz, ha majd idővel még jobban látni fogják, hogy minő költőnő vagy! És mi lesz főleg, ha majd késő időkben, midőn a jelennek tekintetei nem jönnek többé számba, az utánunk jövő

[1] Bacsányi levele Baumberg Gabriellához. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

emberiség s a művelt nemzetek jobbjai Téged teljes fényben ragyogva látnak maguk előtt? *Ha majd megtudják, kik voltunk s mik voltunk mi egymásnak. Ha látni fogják, hogy miként éltünk, mit szenvedtünk, hogy szerettük egymást tisztán, nemesen, mennyire csüggtünk kölcsönös boldogságunkon s mennyit fáradtunk a dicsőségért.*

Minő kicsinyek és szegények voltak azok az emberek, akik Téged eddig láttak. Szándékosan mondom, láttak, mert ismerni nem ismert senki. Sokkal alacsonyabb volt felfogásuk, mintsem hogy mérlegelni tudták volna értékedet. Az érzékiség csak a testet látta, az isteni szikrának ezt az elmúló külső mázát, a többiek elmentek a kincsesbánya mellett, melyet nem vettek észre. De bizonyára nem akarod, hogy szerelmesed csodálatának tárgya légy. Tehát vedd tudomásul és légy boldog abban a hitben, hogy soha nemednek nem volt oly képviselője, akit oly forrón, igazán és tisztán szeretett volna egy halandó, mint én Téged. Ő egész értéked után becsül, hatalmas érzelmeinek egész erejével szeret s emberi méltóságának magasztos tudatában imád és örök változhatatlan hűséget esküszik Néked.

Barátod egykor a föld minden teremtményétől el volt hagyatva a világon. Nem volt egyebe mint erénye s üldözve és halálra volt szánva azok részéről, kik egy húsz millió emberből álló hatalmas állam minden erejével rendelkeztek. A zsarnokság fenyegető kardja vészteljesen függött feje felett, de a férfi nem reszketett, nem kért és nem siránkozott, hanem az emberi méltóság fennkölt érzetével a megbántott emberiség nevében, az éghez fohászkodott.

A férfiú szilárdan megállotta helyét s megmenekült a haláltól és a megszégyenítéstől. Most a mai napon sir ő és könnyei Néked szólnak, Néked, Isteni leány". [1]

Bacsányi következő levele szintén bizonyítéka azon forró érzelmek magasröptű kitöréseinek, melyek lényének és költői egyéniségének jellemét megadják s tanusága ez egyúttal oly magas műveltségnek és széles gondolkozásnak, aminővel csak a kor legkiválóbb szellemei dicsekedhetnek.

Az új időszámítás második hónapjának első napján, 1800 febr. 1-éről keltezve, így ír szerelmesének:

[1] Bacsányi levele Baumberg Gabriellához 1800 január 30. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

„Tegnapi leveled oly magasröptű, mint szerelmed maga: tele szívvel, lélekkel, erővel és bensőséggel, érzelme forró és lángoló, tiszta és égi, mint nemes írójának eszményi lelkülete. E levél a szent szeráfi magasztosságnak attól a hangulatától van áthatva, mely az írónő lelkében oly magasra csap.

Igen, mennyire boldogok volnának az emberek, ha ők maguk akarnák! Ezt a gondolatot az én lelkem mélyéből vetted, mert már sokat töprengtem ezen s idéztem is e szavakat. De hát akaratra a legtöbben nem képesek.

Akik akarni tudnak, azok ama ritka teremtések, kiknek nemes erejét az ámítók és bárgyúak ezer furfangja nem tudta elnyomni, mint a többi gyengéket és gonoszokat. Ez utóbbiak alig születnek, testben és lélekben hamar nyomorékká válnak s kivetkőzve emberi méltóságukból, jobban elaljasodnak, mint maga az állat, mely természetéhez hű maradva, legalább ösztönét követheti. Ellenben az ember (óh mily kevesen érdemlik meg e nevet) minden pillanatban összeütközésbe jő a természet törvényeivel, megtagadja józan eszét, melyet az Alkotó vezércsillag gyanánt adott néki, s azokat, kik eszüket nemesen használni akarják, a teremtés azon veszedelmes fajtáinak tartják, kiket, mint veszedelmes ellenséget üldözni kell. De hát engedd meg, hogy inkább hallgassak minderről. Szivem vérzik s nem akarnék úgy tűnni fel ismét előtted, mint egy keserynés gunyolódó, ki érzelmeit és gondolatát ily irányban ki akarja fejteni. Boldog vagy, ha az embereket és viszonyaikat nem ismered s ha nem kutatod azt a forrást, mely az emberiség romlásának okozója. Óvakodjál a tudás eme fájának veszedelmes gyümölcsétől, mely a te nemes érzelmekkel telt lelkednek csak halálos szenvedéseket okozna.

Engedd meg, hogy inkább leveled többi részére térjek vissza, s megkönnyebbítsem szívemet s megvilágítsam sötét gondolatokkal telt lelkemet, szerelmed meleg sugarainál, ki életemnek napja vagy.

Ezt a remek levelet elviszem holnap hozzád, olvasd el azt még egyszer, hogy annak egy pár képe és gondolata megmaradjon emlékezetedben s hogy azokkal egykor felékesíthesd műzsádnak tehetségedhez méltó alkotásait.

Minő költőnő lennél te már ma, hacsak négy-öt évvel ezelőtt is egy hozzád méltó férfiú szeretett volna, aki figyelmeztetett volna

magasabb hivatásodra, s még jobban életrekeltette volna lelked isteni szikráját. De nem!

Akkor én nem volnék a halandók legboldogabbja. Akkor én csak csodáltalak, becsültelek és szerettelek volna költői érdemeidért, de nem ismertem volna soha meg azt az érzést, hogy minő boldogító szerelem juthat osztályrészül e földön egy férfiúnak.

Természetes, hogy az önzés beszél belőlem. De nem szégyenlem e szavakat, mert Te, kit jobban szeretek, mint önmagamat, nem vesztettél semmit, én azonban végtelenül sokat nyerék. Amit Te eddig látszólag elmulasztottál, rövid idő alatt be fogod hozni. Te már most is nagy és biztos léptekkel sietsz célod felé, ama szép cél felé, amelyhez nemed közül még kevesen jutottak el, mióta halandók az istenek nyelvén beszélnek és halhatatlanságra igényt tartanak. Ezek már most biztosítják számodra a múzsák szerelmét, kiknek oltárai nem maradhatnak soha áldozatok nélkül, míg az emberek legnemesebbjei érzékkel bírnak a természet, az örök szép, az emberi szellem és erény nagy tulajdonságai iránt. Oly férfiú mondja ezt Néked, aki szintén örömmel jár ennek az istenségnek templomába s nem mindig tér meg onnan megihletés nélkül. Egy barát mondja ezt, kinek ítéletét nem vetheted meg, mert Te választád őt múzsád birójának. Ily óriási haladásról beszéltem Néked legutóbbi levelemben is. Hogy nyugtalaníthatta ez az én aggódó Gabriellám nemes, tiszta lelkét? Hogy nem tudta megérteni azt, akit ő oly forrón és igazán szeret s akitől az imádásig viszontszerettetik.

Felséges szép sapphoi ódádat nékem kell tenmagad ellen megvédelmeznem. Te azt felette tökéletlennek nevezed. Apollóra mondom, nem az! Külsőségekben rászorulna ugyan még a simításra s a prozódiai hiányokat megmutattam Néked. Mondhatom azonban, hogy ezeknek száma nem nagy s egyáltalában kevés azon a megváltoztatni való. Holnap látni fogod azt és visszaveszed igazságtalan ítéletedet.

Tudom mi vezetett ítéletedben s meg is magyarázom azt rögtön. Te ezen ódánál azt látod, hogy nem érted el azt az ideált, mely lelki szemeid előtt s a szerelem üdvének magasztos világában csapongó szellemed előtt tisztán lebegett s nem tudod kifejezni azt az érzést, melyet lelkesedésed tüzével kifejezni óhajtottál. Tudd meg azonban, hogy ez mindig így szokott lenni s a

holt betű sohsem fejezheti ki mindazt, amit egy magasratörő érzelmes lélek képzeletvilága kifest és mélyen, élénken átérez. Ehhez az emberi nyelv nagyon szegény. A legjobb beszélő az, aki gondolatokban elég művelt és gazdag, hogy ily ideálokat és gondolatokat az emberek előtt jellemezni tudjon s odaállítsa azt, mint egy képet, mely az emberi művészet alkotó erejétől van áthatva s mely egyúttal a felhasznált színek helyességét is bizonyítja, eltekintve attól, hogy ezt az anyagot maguk alkották-e meg, vagy már így találták összekeverve s használták fel műveikhez. Költők, festők, szobrászok és zenészek, mindnek szüksége van eszközre, hogy alkotását láthatóvá tegye és azt másokkal közölje. Egyiknek szüksége van szavakra (mert hiszen a költő is fest, még pedig szavakkal és szívének érzelmeivel festi ki képzeletének alakjait és képeit), a másiknak festékre, a harmadiknak kőre és márványra, a negyediknek hangokra, melyeket hangszere által hoz létre és biztossággal rendez, hogy az érzés által a szívre és lélekre hasson, miután annak hatása nem a szemekre van.

Ez az anyag azonban sokkal gazdagabb, mintsem hogy arról itt Néked írhatnék. Minderről, ha kívánod, szóval többet beszélhetünk. Most csak azt mondom, hogy sohasem fogsz olyan ódát alkotni, mely eszményképednek megfelel. Legyen bár nyelvetek még több Klopstock által kiművelve, mint az van s értél volna el bár nagyobb gyakorlatot és tökéletességet a költészetben és versírásban, mint eddig: amint ez a tökéletesség halad, azzal karöltve fejlődik művelt szellemed alkotó ereje is és így mindenkori ideálod mindig magasabban, szebben és igazabban fog kifejezésre jutni, mintsem hogy azt a szavak színeivel vissza tudnád adni. De ez nem tesz semmit s ez nincs is másképen. Azért kell a szellemet szorgalmasan kiképezni, tudományokkal és ismeretekkel bővíteni, a lelket az igaz, nagy és magasztos gondolatokhoz és alkotásokhoz szoktatni, a szívet alacsony érzelmektől megvonni és azt méltóbbakra irányítani és boldogságot találni abban, hogy érzelmeid nemessége összhangba jőjjön a műveltség szellemével. A legjobb, a legnemesebb ember, kinek tiszta feje s erényes, magasztosan érző szíve van, az a legjobb, legnagyobb, leghalhatatlanabb és legbecsülésreméltóbb költő.

Ilyen költőnő vagy Te, drága barátnőm már most és még inkább az fogsz lenni idővel. Én meg fogom Néked mutatni, miképen

lehetsz az. Őszintén, testvéri érzéssel fogom kezeidbe adni az eszközt, melyre e tekintetben még szükséged van. De ha a sors nem engedné meg nékem, hogy a magas célhoz elkísérjelek s az én kezem tegye fel fejedre a halhatatlanság koronáját, ami bizonyára osztályrészül fog Néked jutni, még mindig elég vigasztalás és dicsőség marad számomra, hogy barátod, testvéred és szerető társad voltam. Az a tudat, hogy bizalmadat és szerelmedet elnyertem és kiérdemeltem, már most is sokkal több nékem, mint a legelső fejedelmi korona viselőjének minden dicsősége".[1]

Ugyanily fennkölt gondolkozású, lángoló érzelmekben gazdag, gyönyörű levél az, melyet a költő ugyanezen év február 2-án intéz szerelmeséhez.

„Igen, ébren vagyok s kimondhatatlan boldogságom nem csalóka álom. Ébren vagyok, élek, gondolkozom és érzek. Legyetek üdvözölve ti, az istenség első szülöttei, üdv néktek meghatott lelkem egész mélyéből, kiket már előbb is tisztán és állhatatosan imádtam. Szerelem! — Ész! — Természet! Szerencsém, boldogságom, a ti kezetek ajándéka.

Igen, ő az enyém! Enyém örökre! Ő a jók, nemesek és fenköltek legjobbja, legnemesebbje és legigazabbja. Ő minden leány között a legerényesebb, legszendébb és legtiszteletreméltóbb. Ő az enyém mindig és mindörökre.

Hogy köszönjem meg ezt Néked s minek nevezzelek, aki számára nevet sem találok. Mit mondjak Néked s mikép fejezzem ki csak részben is véleményemet, lelkemnek világossága, üdve és boldogsága. Sohasem éreztem magamat szegényebbnek és tehetetlenebbnek mint most, midőn érzelmeimet szavakban óhajtanám összefoglalni s egész lelkemet e papirra szeretném reálehelni.

A természet legnemesebb, legméltóbb, legbájosabb leánya te! Miért takarékoskodtál velem szemben a boldogsággal s miért várakoztattad barátodat, akit már legelső pillanattól kezdve megismertél és megértettél. Őt, ki Hozzád oly hasonló s ki egészen számodra van teremtve. Szívem telve a legistenibb, legmagasztosabb boldogsággal s lelkem előtt egy új világ támad, melyet szerelmed teremte meg számomra. A szív és lélek egy új világa ez, amelyet én még

[1] Bacsányi levele Baumberg Gabriellához. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

soha nem ismertem soha nem láttam s amelyről eddig sohasem hittem és álmodtam. Óh a boldogság és üdv nemes, tiszta érzéseinek perce, életem legboldogabb ideje jöjj minél előbb, mielőtt az epedés megöl. Tudasd vélem nemsokára hol s mikor láthatlak ismét, szóval is meg fogom néked mondani, mily forrón s minő igaz és örök érzelmekkel szeretlek. Meg akarom újítani mai esküvésemet s meg fogom azt szentül tartani utolsó lehelletemig híven, mint senki a földön s oly igazán, amint óhajtom, hiszem és remélem, hogy az, ki bevégzett földi pályám után egykor életem felett ítélni fog, nem fogja lelkünket eltaszítani egymástól.

Jó éjt! Nyugodjál boldogan, a legistenibb, a legtisztább szerelem karjai között. Csókollak magasztos lelkem forró érzelmeivel. Én is nyugalomra térek, melyet gyönyörtől reszkető lényem megkíván, hogy az álom karjaiban is szellemem veled foglalkozhassék s megittasult lelkem a tieddel egyesüljön az örök szerelem halhatatlan birodalmában. Isten veled!"

Ebben a hangulatban folyik az a szerelmi levelezés, mely két forrón érző, egymáshoz méltó, fennkölt gondolkozású művelt költői lélek érzelmi világát tárja elénk. A nyelv, melyen egymáshoz beszélnek, a klasszikus gondolatgazdag irály, melyen lelkük örökké forrongó érzelmeinek kifejezést adnak, ma is teljes fényben ragyogva üde frisseségükben állanak előttünk s észre sem vesszük, hogy több mint egy hosszú évszázad zajlott le már azóta, mióta két rég porladó nemes szív eszményi viszonyának e magasztos érzelmei napvilágot láttak.

Méltóan a költőhöz, fejezi ki érzelmeit a szerető költőleány is, kinek soraiban nemcsak a szerelmese iránt érzett forró, rajongó szeretet és tisztelet, hanem a hála érzete is megnyilatkozik ama férfiú iránt, kiben nemcsak lelke ideálját és szerelme hű társát, hanem a barátot, a tanítót s a mestert is feltalálta, ki lelkét a művelődés s a költészet útjain is csiszolja, nemesíti.

1799 november 4-én így ír Gabriella szerelmesének:

„Tegnapi beszélgetésünk elég világosságot vet életem eddigi folyására s így könnyen megbocsátható hiúságom, ha visszatekintve a multra, oly üvegházi növénynek tekintem magamat, mely egy konyhakertben nőtt fel s amelyet, miután azzal bánni nem tudtak, haszontalan növénynek tekintve, elhanyagoltak. Napsugártól és esőtől megfosztva, száraz, hideg földben e növény elhervadt volna,

ha a sors vihara be nem töri az üvegház néhány ablakát s azon át nem hatolt volna be meleg napsugár és jótékony eső, mely a szegény növényt véletlenül új életre kelti. Most a kertész üvegházában csodálkozva áll a természet e jelensége előtt s az idegenek is oda sereglenek, hogy a növényt lássák s versengés folyik közöttük annak leveleiért. Félek azonban, hogy kevesen fogják e növény tulajdonságait felismerni, mely az életben csak egyszer fog virágozni. De fődolog, hogy csak ismerője számára bírjon értékkel e virág, melyet egy felsőbb hatalom megóvott attól, hogy egy anyagias érzésű férfi durvaságainak legyen áldozata, ki annak leveleit kíméletlenül tépte volna le.

De bezárom levelemet, mert félek, hogy egy szatíra kerül ki abból és minden egyes cseppje e tintának pazarlás, amit a multak szomorú emlékeire vesztegetek."[1]

Ugyanezen év december 27-én így fejezi ki érzelmeit a költőleány:

„Utolsó két leveled gyűjteményemnek legdrágább kincse. Mindkettőt újból és újból elolvastam s ha Te szellemi egyesülésünk ez isteni érzéséhez hű maradsz, úgy még ahhoz a viharhoz is hálás leszek, melynek vad szeszélye a gyenge sajkát bizonytalan hullámokon a boldogság kikötőjébe sodorja. Ha tíz esztendő előtt ismertelek volna meg s ily érzelmekkel találkoztam volna, úgy régóta angyal volnék. De talán mindkettőnkre nézve szükséges volt a megpróbáltatás, melynek veszélyein keresztülsodort az élet, mert legalább annak tudatára jutottunk, hogy a legjobb, a legnemesebb ember is megbotolhatik, ha nem oltalmazza meg egy magasabb hatalom, vagy ha egy jó barát lépteit nem kíséri. A magasabb hatalomnak köszönöm azt előbb, amiért most a nemes barátnak hálás vagyok. Két utolsó leveled örökké előttem lesz; ez ama talizmán, mely engem meg fog óvni minden gyengeségtől az életben s ezeket fogom elédbe tárni, ha netalán később megfeledkeznél arról, hogy nékem írtad azokat. Ne feledd el ezt soha! Végtelenül bántana, ha valaha csalatkoznám benned. Váltsd tehát valóra az én barátságról megalkotott eszményképemet, melyet közönséges emberek s a rideg bölcsészet is megcáfol: mintha a nő és férfi

[1] Baumberg Gabriella levele Bacsányihoz. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

között nem jöhetne létre az együttérzés és gondolkozás nemes összhangja. Bizonyítsd be azt a magasabb felfogást, hogy a lélek nincs semmiféle nemhez kötve és engedd, hogy egyesülésünkben feltaláljam azt a rég óhajtott boldogságot, melyet itt lenn a földön keresek".[1]

Különösen gyönyörű az a levél, melyet boldogságuk hetedik napjáról keltezve intéz Gabriella a költőhöz:

„Tiszta érzelmeim legmagasztosabb lángjával légy üdvözölve isteni napfény, ki visszaadtad nékem őt, akit már elveszettnek hittem, a jót, a nemeset, lelkem legméltóbb testvérét. Isten tartsd meg őt s általa engem és erényeimet. Mert hol volna az biztos, ha nem az ő kezében, az ő bölcs vezetése mellett. Ő, ki saját magát le tudta győzni, bizonyára meg fog óvni engem az elcsüggedéstől. Lelkének boldog indulatában ő sorsomat Istennek ajánlotta, ki élet és halál ura s én tovább fohászkodom: Uram intézd azt bölcs belátásod szerint, csak azt engedd, hogy ő ne szenvedjen s boldog legyen egész életére. Lelkem érzelme mély áhítatban olvad fel, minden gondolatom imádság, szívemnek minden dobbanása köszönet és fohászkodás, hogy Ő megmaradt nékem s hogy továbbra is megtartva légyen számomra. Hallgassa meg az ég imámat. Ebben a hangulatban találtál engem. A viszontlátás boldog pillanata határozott, Te jobban tudod azt, mint én elmondhatnám, amit semmiféle nyelven kifejezni nem tudnék.

Ennek az évnek kezdete kárpótoljon Téged a kiállott szenvedésekért és védelmezzen meg a jövőben is minden bajtól. Az tartson meg nékem olyan tisztán, mint aminő nemes együttérzéssel lelkünk összeforr. Ha így lesz, úgy megirígyelhetnek engem a világ hatalmasai."[1]

Ugyancsak ily szép az a levél is, melyet 1800 január 31-éről keltezve küld Gabriella jegyesének:

„Könnyeid a legszebb jutalom számomra, mely érhet. Leveled végső sorait csókkal illetém, oly forrón és oly érzelmekkel, amelyek még eszményibb világba emeltek fel, mint aminőbe felemelkedni

[1] Baumberg Gabriella levele Bacsányihoz. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

[1] Baumberg Gabriella levele Bacsányihoz, 1800 január 7-én. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

képes voltam. Tehát sirtál? Köszönet ezen könnyekért, melyek nem válnak szégyenedre, mert nem női könnyek azok, melyeknek gyöngeség a forrása. Ha egy oly férfiú, mint te, egy nőért könnyet hullat, az többet ér kelet minden gyöngyénél, s az a női méltóság legszebb gyémántja. Miért nem csókolhattam le e könnyeket szemeidről! Magamba szívtam volna azokat, mint a szerény ibolya, mely a friss harmat nyomán kedves illatra árad. Óh Istenem, minő boldogok lehetnének az emberek, ha maguk akarnák.

Mennyire örülök, hogy boldognak tudlak, általam, s végtelen szerelmem által még boldogabbá tehetlek. Kárpótlás akarok lenni Néked a sors igazságtalanságaiért, s ama sok bűnért, melyet a világ veled szemben elkövetett. Te, a szerencsétlenség szánandó fia, nyugodj meg immár a remény kebelén. Bámulatot nem vártam tőled, mert nem ez volt munkám célja; tudom, hogy az mennyire tökéletlen, de a kényszerűség, mely arra sarkalt, hogy mondjak Néked valamit, nem hagyott időt reá, hogy munkámat átsimítsam. Kételkedem, hogy ódám, győzelmed ezen emlékoszlopa, oly erősen hatott volna szívedre és fejedre. Szívesen alkalmaztam volna kedvenc metrumodat, de még nagyon gyakorlatlan vagyok e téren.

Leveledet ma legalább húszszor elolvastam, mert különben sem volnék semmire se fogékony a mai napon. Nyugodtabb állapotban nevetnék a kincsesbányán és az állati hasonlaton. Te gyakran keserűen szatirikus vagy. Különben igazad van, engem még nem ismert senki, s neked volt 'elsősorban az az előnyöd, hogy úgy ismerj meg, mint aminő valóban vagyok".

„Érzem — írja Gabriella egy más helyen —, hogy az egyedüli teremtés vagyok az egész világon, ki lényedet felfogja, óhajtásodat kielégíti, szívedet és lelkedet eltölti. Szerelmünk a kölcsönös együttérzés gyermeke, mely meg van nemesítve a valódi érzelmek zománcával; s azért a sors balsikereivel szemben meg nem dönthető. Csak arra törekszem, hogy viszonozzam határtalan szerelmedet s én magam boldog vagyok, ha abban a szerencsében részesülök, hogy oly férfiú élettársa lehetek, kinek érzelme mindenre fogékony, ami nagy, fennkölt, nemes és igaz."[1]

Szép vonásait tárja elénk Gabriella lelkének az a levél is, melyet

[1] Baumberg Gabriella levele Bacsányihoz. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

jövendő élettársának 1800 július 26-áról keltezve Magyarországba ír, hol a költő abban az időben tartózkodik. Ebben a levélben a költőnő jövő házaséletüket illetőleg nem a maga, hanem Bacsányi sorsáért aggódik s figyelmezteti őt, hogy fontolja meg lépésének következményeit.

„Megérdemelt alkalmaztatásod híre — írja Gabriella — még nagyobb örömmel töltene el engem, ha annak egyúttal nem volna egy lépés a következménye, mely kiszámíthatatlan eredménnyel járhat reád nézve. S most jobban, mint valaha, szükségesnek tartom, hogy figyelmeztesselek, nehogy elhamarkodd lépésedet. Te ármányokkal keresztül-kasul szőtt pályafutásodon most teszed fölfelé az első lépést. Ne engedd magad elveidben, meggyőződésedben és terveidben megakadályozni. Néked először magadért kell gondoskodni, mielőtt másokra gondolsz. Engedd meg, hogy mint barátnő álljak oldaladon, s visszatartsalak attól, hogy oly tévútakra térj, melyeket előbb nem láthattál. — Engedd, hogy mai helyzetünkben még egy ideig kitartsunk. Én már meglehetősen hozzászoktam ahhoz, hogy tűrjek és a lemondás művészetében kevesen vitték annyira, mint én.

„Barátodnak, Müller Jánosnak, a Te oldalad mellett kell állnia s így kettőtökben oly kiváló férfiakat fogok tisztelni, kiknek becsülése és barátsága mindenkor az én büszkeségem leend s kiknek halhatatlan dicsősége buzdítani fog engemet, hogy mindkettőt kövessem az igaz úton, s azt az értéket, melyet ők nékem adnak, a lélek nemessége által méltóságérzettel emeljem érvényre azok előtt, akik saját szégyenükre engem félreismernek.“ [1]

1800 február 5-éről keltezve ily érzelmes sorokat intéz Gabriella a magyar költőhöz:

„A paradicsom boldog lakói nem lehettek ártatlanabbak és boldogabbak, mint mi a mai napon voltunk. Szerelmem ezen érzelmeimben dacolni fog az idővel és az enyészettel. Boldogságom állandósága csak a Te kezedbe van letéve.

Egy elkésett boldog pillanat, egy elrabolt szerető csók, egy kézfogás s egy tekintet, mely lelkembe hat, mindez mostoha helyzetünkben milliónál többet ér. Egy szerény estebéd, mint a boldog

[1] Baumberg Gabriella levele Bacsányihoz. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

MÜLLER JÁNOS TÖRTÉNETIRÓ

(A bécsi császz. kir. hitbizományi könyvtárban lévő egykorú metszet után)

jövendő [illegible] 1800 július 26-áról keltezve [illegible] ír, hol a költő abban az időben tartózkodik. Ebben a [illegible] költőnek jövő házaséletüket illetőleg nem a maga [illegible] sorsáért aggódik s figyelmezteti őt, hogy fontolja meg [illegible] következményeit.

„Megérdemelt alkalmaztatásod híre — írja Gabriella — [illegible] nagyobb örömmel töltene el engem, ha annak egyúttal nem [illegible] egy lépés a következménye, mely kiszámíthatatlan eredménnyel járhat reád nézve. S most jobban, mint valaha, szükségesnek tartom, hogy figyelmeztesselek, nehogy elhamarkodd lépésedet. Te ármányokkal keresztül-kasul szőtt pályafutásodon most teszed fel-felé az első lépést. Ne engedd magad [illegible]ben, meggyőződésedben és terveidben megakadályozni. Néked először magadért kell gondoskodni, mielőtt másokra gondolsz. Engedd meg, hogy mint barátnő álljak oldaladon, s visszatartsalak attól, hogy oly tévútakra térj, melyeket előbb nem láthattál. — Engedd, hogy mai helyzetünkben még egy ideig kitartsunk. Én már meglehetősen hozzászoktam ahhoz, hogy tűrjek és a lemondás művészetében kevesen vitték annyira, mint én.

„[illegible] Müller Jánosnak, a Te oldalad mellett kell [illegible] [illegible] oly kiváló férfiakat fogok tisztelni, kiknek becsülése [illegible] mindenkor az én büszkeségem [illegible] a kiknek [illegible] [illegible]e buzdítani fog engemet, hogy mindkettőt [illegible] [illegible], s azt az értéket, melyet ők nékem [illegible] [illegible] által méltóságérzettel emeljem érvényre [illegible], akik [illegible] [illegible]ikre engem félreismernek.“ [1]

1800 február 5-éről keltezve ily érzelmes sorokat ír Gabriella a magyar költőhöz:

„A paradicsom boldog lakói nem lehettek ártatlanabbak és boldogabbak, mint mi a mai napon voltunk. Szerelmem ezen érzelmeimben dacolni fog az idővel és az enyészettel. Boldogságom állandósága csak a Te kezedbe van letéve.

Egy elkésett boldog pillanat, egy elrabolt szerető csók, egy kézfogás s egy tekintet, mely lelkembe hat, mindez mostani helyzetünkben milliónál többet ér. Egy szerény estebéd, mint a boldog

[1] Baumberg Gabriella levele [illegible] belügyminisztérium [illegible], Bécs.

C.V.Kininger del.
C.Pfeiffer sc. 1798.

kis háztartásnak jelképe, jobban kielégít, mint a dúsan megrakott tálaknak halmaza, melyeknek tartalmát érzésnélküli lények költik el. A mai est azon megvalósult aranyálmok világába tartozik, melyeken ifjúságomban oly gyakran eltünődtem. Ha Te csak félig oly megelégedett volnál, mint én, ki érzelmeink visszhangját később is élvezem, midőn rég elmult már a búcsúvétel órája. Csókollak lelkem egész hevével s vagyok barátnőd, testvéred, élettársad, mindened".[1]

Ily mederben, ily érzelmekkel telve s a tiszta ideálok ily ragyogó tökéletességében folyik el számos esztendő, míg számos akadályt legyőzve, az élet küzdelmein s a sors csapásain keresztülhatolva, révbe hajóz a boldog szerelmesek ügye. Hat esztendőn át nem valósul meg egyesülésük terve, főleg eleinte az anya ellenállásán, ki sehogysem tud belenyugodni abba a viszonyba, mely leányát a szegény költővel egybefűzi. A szerelmesek viszonya azonban széttéphetetlen kötelékkel van már egymáshoz fűzve, emberi erő és földi hatalom nem akadályozhatja meg többé egyesülésüket.

Nemsokára azonban kegyetlen kézzel nyúl bele a végzet a Baumberg-család sorsába, midőn 1801-ben rövid időközben kiszólítja az élők sorából a szülőket, egyszerre megfosztva apától, anyától a szegény Gabriellát.

Előbb az öreg Baumberg költözik el az élők sorából 1804 április 13-án, életének 71-ik évében, mint ahogy azt a költőpár hagyatékában talált elsárgult gyászjelentés megtört lélekkel az egykor ünnepelt család tisztelőivel és barátaival tudatja.[2]

Az öreg Baumberg halálos ágyán megáldja a magyar költőt és a frigyet, mely őt leányával egyesítendi. „Maradj hű hozzá — inti leányát a haldokló —, ő egy becsületes, igaz ember." Az ifjak legerősebb támaszukat vesztik el az elhúnyt atyában, kit Gabriella forró szeretete a sírba is elkisér. Múzsája elkesergi a veszteséget, mely őt érte, s az elhúnyt atya emlékét, mint a férfiaknak ideálját, örökre szívébe zárja. Már évekkel előbb, midőn szülői, kik mindketten egy és ugyanazon napon születtek, huszonötéves házassági évfordulójukat ünneplik, Gabriella ez alkalomra írt költemé-

[1] Baumberg Gabriella levele Bacsányihoz. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

[2] Baumberg János Florián elhunyt levéltári igazgatóról szóló gyászjelentés. Bacsányi és neje iratai között. Osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

nyében ily érzelmekkel eltelve rójja le atyja iránt érzett szeretetének és tiszteletének adóját:

„Führt einst mein Loos mich von den Beyden,
Aus deren Arm zu höhern Freuden
Man doch mit Furcht die Hände reicht:
So leite mich vom Traualtare
Mit Treu und Liebe bis zur Bahre
Ein Mann, der meinem Vater gleicht!"[1]

Nemsokára elköltözik az anya is s dacára, hogy elhárult a legnagyobb akadály, mely egyesülésüknek útját állotta, még mindig nincs mód arra, hogy szerelmüket az oltár előtt megpecsételhetnék. Bacsányi még mindig mostoha anyagi viszonyok között tengődik s nem képes arra, hogy eltartson egy nőt, kinek csekélyke örökségén kívül nincs egyebe.

Végre 1804 augusztus 30-án, tehát nyolc évi sanyarú szűkölködés után eléri a költő várva-várt célját és megkapja kinevezését udvari fogalmazóvá a legfőbb pénzügyi hatósághoz. Most már nincs többé akadálya annak, hogy a szerelmesek, kiknek érzelmeit nem töri meg a sors vihara, az oltár előtt egy egész életre megkössék a boldogság frigyét.

Az ősi Schotten-templomban 1805 június 10-én tartják meg az esküvőt s Gabriellát gróf O'donnel udvari kamarai elnök neje vezeti oltárhoz, a magyar költőnek pedig, Rayner és Reichenstein, udvari tanácsosok a tanúi.[2]

E nap boldogságába Gabriella múzsája is beleszól, ki lelke kitörő örömével szép költeményben üdvözli a napot, mely boldogságát valóra váltja, s mely sorsát odaláncolja ahhoz a férfiúhoz kiben lelkének ideálját s egy személyben barátot, testvért és mestert talált föl.

A legnagyobb boldogság érzelmeivel indul a házaséletnek egy végtelen nemes emberpár, mely immár az élet boldog nyugalmát véli és óhajtja feltalálni a családi élet tűzhelyén.

Ugyanezen év Gabriellára nézve más szempontból is nagy jelentőséggel bír, mert ekkor rendezi férje sajtó alá verseit, melyek

[1] Gedichte von Gabriele Bacsányi geb. Baumberg. Wien, 1805. Die Erscheinung 44. l.

[2] A schotteni kerület plébániájának esketési bizonyítványa.

Bécsben látnak napvilágot. De ezen irodalmi esemény egyúttal Bacsányiné költői pályájának végső határköve is. Lantja mind ritkábban hallatja szavát, s nemcsak múzsája, hanem alakja is nemsokára végkép eltűnik a kortársak elől. A reá következő nemzedék szemei előtt még emléke is végkép feledésbe merül s a későbbi korszaknak sejtelme sincs arról, hogy a régi Bécs fénykorának minő szép hagyományai fűződnek a költőnő annak idején oly sokat igérő múzsájához. Később pedig a linzi számüzetésben elhúnyt Baumberg Gabriella emlékét valósággal a feledés homályából kell Pichler Karolinának feltámasztania, hogy reáirányítsa az ifjabb nemzedék figyelmét azon egyik legérdekesebb költőnő alakjára, kinek ideális lelkületében, költészetében és egykor ünnepelt szépségében valósággal meg volt testesülve a szellemi ébredés egykori szép korszaka.

Bizonyára Gabriella költői pályájának kifejlődése és iránya kedvezőbb fordulatot vesz, ha sorsa őt oda nem láncolja a magyar költő viszontagságos életéhez. Lelki nagyságának legkiválóbb erénye, nemes lelkületének fennkölt vonása, hogy nem a hírnév és dicsőség útját választja, mely számára honfitársai, barátai tiszteletét, rokonszenvét és támogatását biztosítja, hanem szilárdul megáll a magyar költő mellett, kinek szenvedéseiben, üldöztetéseiben s későbbi számüzetésében jóságos angyala, holtig tartó hű élettársa lesz. A babér helyett a töviskoszorút választja s osztozik mindabban a csapásban s mindazon sanyarú nélkülözésekben, melyeket a sors kegyetlen mostohasága számukra kimért.

A hálás nemzeti kegyelet tehát köteles tisztelettel kell hogy említse annak a női erényekben gazdag, törhetetlen jellemű, páratlan szerető asszonynak nevét, ki az úttörés egyik hatalmas bajnokának az élet küzdelmeiben hűséggel oldalánál állott, megosztva véle szenvedéseinek keserű poharát. Az áldozat, melyet ő szerelmének hozott nagyobb volt mint bárki másé, mert költészetének dicsőséges pályafutásával váltotta meg a magyar költő szerelmét.

Az osztrák irodalomtörténet lapjai a magyar költővel való egyesülésnek tudják be Bacsányiné magasra indult költői pályafutásának végzetszerű fordulatát.[1] Illő tehát, hogy azon feledésből, mely

[1] J. W. Nagel, J. Zeidler: Deutsch-österr. Literaturgeschichte. Wien, Schlussband 326. lap.

ennek folytán irodalmi érdemeire és fennkölt alakjára borul, a magyar géniusz hálás kegyelete emelje ki őt s ez jelölje ki számára a helyet, mely őt Bacsányi János oldalán a magyar művelődés történetében megilleti.

*

Néhány évig teljesen visszavonulva, csöndes boldogságban éli napjait a költőpár s alig áll rendelkezésünkre néhány jelentéktelen adat, mely reájuk vonatkozik.

Végre 1809-ben Bacsányi sorsa oly nevezetes fordulóponthoz jut, mely mindkettőjük helyzetére és jövőjére végzetes kihatással bír. Az a szerep, mely Bacsányinak ekkor osztályrészül jut, némikép történelmi szereppé is válik. A kortársak egybehangzó véleménye szerint ő lett volna az, ki a franciáknak a nagyhírű schönbrunni kiáltvány megszerkesztése körül segédkezett s ő fordította volna le azt a történelmi nevezetességű szózatot,] melyet a világhódító francia császár, Napoleon, 1809 május 15-én a magyar nemzethez intézett.

Ezt az eddig fel nem derített érdekes kérdést, mely oly sok feltevésre és vitára adott a multban alkalmat, óhajtjuk megvilágítani a következő fejezetekben, a legutóbbi időben felszínre került adatok alapján. A régi osztrák rendőri hatóság levéltárából napfényre kerültek Bacsányi János erre vonatkozó perének összes iratai, amelyek úgy a kérdés megvilágítására, mint az egész korra, mely ezen eseményeknek keretét képezi, kiváló fontossággal bírnak.

VI.

NAPOLEON KIÁLTVÁNYA A MAGYAROKHOZ

z a hatalmas rázkódtatás, melyet Napoleon politikája az egész európai államrendszerben előidéz, legsúlyosabban Ausztriát s annak uralkodóját érinti, kinek hatalmi állása a nagy hadvezér terveinek és törekvéseinek legfőbb akadályát képezi. A római német császári korona akadálya Bonaparte magasratörő terveinek, ki csakis ezen hatalmi állás megdöntésével lehet képes magához ragadnia vezetést, mely az ő kezében összpontosítja az európai politika kormányzását. Természetes tehát, hogy törekvése elsősorban arra irányul, hogy megtörje a német római császári korona régi hatalmát s ezáltal súlyos csapást mérjen arra a dynasztiára, mely e politikának legfőbb képviselője.

A luneville-i béke sietteti Napoleon eme törekvésének sikerét, mert ennek hatása alatt indul meg a bomlásnak az a folyamata, mely a régi szent birodalom végső feloszlásához vezet. A békekötés egyik pontja átengedi Franciaországnak a Rajna bal partját, s így megszűnnek azon ősrégi egyházi fejedelemségek, melyek legfőbb támaszai és fenntartói voltak a Habsburgok római császári hatalmának. Mindehhez hozzájárul, hogy ama súlyos csapások után, melyek Ausztriát a hadviselés mezején érték, Európának a monarchia nagyhatalmi állásába és harcképességébe vetett hite is megrendül, s így mi sem áll többé útjában a nagy hódítónak, hogy végső csapást mérjen arra a hatalmi állásra, mely a Habsburgok koronájának hosszú évszázadokon át a tekintély elsőségét biztosította.

Az 1805-ik év meghozza Európára a nagy horderejű eseményt, midőn Napoleon politikájának nyomasztó sulya alatt összeroppan

az ezeréves német római császári korona. A bécsi Hofon lévő templom erkélye ugyanezen esztendő augusztus havának hatodik napján nagy történelmi esemény szinhelye. Császári biztos ezen a napon adja tudtúl a világnak, hogy a régi birodalom megszűnt létezni s németrómai császár nincs többé. Ferenc császár, ki előre látva a fejleményeket, még az előző évben felveszi az örökös ausztriai császári címet, immár kényszerítve van, hogy letegye fejéről azt a koronát, mely dynasztiájának annyi fényt kölcsönzött a multban, s melyet Napoleon nem hajlandó többé elismerni. Európa legrégibb dynasztiája tehát tekintélyében súlyosan megalázva, hódolni kénytelen a legifjabb dinaszta előtt, ki alacsony polgári sorsból küzdi fel magát Európa leghatalmasabb uralkodójává, s kinek nagysága és hatalma annak a forradalomnak bölcsőjében ringott, melynek vihara évszázados kiváltságok jogait dönti le, s a leghatalmasabb trónok ősi alapjait ingatja meg.

Napoleon eme törekvéseinek sikerét nemcsak Ausztria viszonyai, hanem az a körülmény is biztosítani látszik, hogy ép e legválságosabb időkben, a nagy francia császár hatalmas egyéniségével erős ellentétben a képzelhető leggyengébb fejedelem ül a Habsburgok trónján. 1792 február 29-én meghal az okos II. Lipót, ki rövid kétéves kormányzásában jóindulatú, komoly s erős politikai látású uralkodónak bizonyult. Korai halála nagy szerencsétlenség nemcsak kiváló egyéniségénél fogva, hanem azért is, mert az abban a pillanatban következik be, midőn a forradalom fékevesztett viharai a tetőpontra hágnak, s midőn úgy a külügyi bonyodalmak, mint a dynasztia érdeke a nehéz viszonyokhoz mérten leginkább igényelné egy erőskezű, mély politikai belátású, bölcs és tapintatos kormányfő vezetését.

Lipótot a gyenge Ferenc követi a trónon, ki sokkal kevésbbé termett uralkodásra, mint bármelyik nálánál jóval tehetségesebb fivérei közül. Ferencz jelleménél fogva hideg, zárkózott, bizalmatlan, nagy tettekre, mélyebb politikai gondolkodásra és belátásra képtelen. Ezen tulajdonságaival szemben megvan testesülve benne a korlátlan absolut uralkodásnak minden vágya anélkül azonban, hogy az erre való tehetségnek legcsekélyebb képességével rendelkeznék. Az absolut kormányzás az eszményképe, de csak úgy, ha az semmi irányban nem jár felelősséggel s ha a kormányzás gondjai ki nem sodorják őt abból az egykedvű közönyösségből

mely jellemének legfőbb vonása. Elsőrangú mintaképe egy derék nyárspolgárnak, ki a családi élet örömeiben találja legfőbb boldogságát, s maga is, mint családapa kitűnik tiszta erkölcseivel és erős vallásos érzelmeivel. Mint a régi Bécsnek bármelyik előkelő polgára, a családi tűzhelyen keresi az örömet és a szórakozást, ápolja a művészetek, különösen a zene kultuszát, családja körében hangversenyeket rendez, hegedűjével maga is közreműködik, sőt színdarabokban is játszik, nejével a császárnéval együtt. Életmódja a lehető legegyszerűbb, családi köre, lakása és berendezése szinte polgárias s egyáltalában nem barátja a családját jellemző hagyományos pompának és külsőségeknek.[1]

Ferenc szeretettel ragaszkodik népéhez s annak szokásaihoz. Részt vesz a nép mulatságaiban, sőt még családi élete körébe is bevonja azt a szellemet, mely a császárváros pezsgő életében e korban kifejezésre jut. A császári házi színpadon állandó otthonra talál a bécsi néphumor, s híresekké válnak azok a víg esték, melyeken Schuster, a bécsiek utólérhetetlen komikusa, a népélet kedélyvilágának dalokba öntött humorával szórakoztatja az uralkodót és környezetét. Midőn a porosz király Ferencnek vendége Schönbrunnban, a híres bécsi komikus Hietzing külváros utcagyerekeinek kiséretével adja elő nevettető előadásait a fejedelmi vendégek nem csekély mulatságára.

Az alattvalókkal való érintkezést Ferenc semmiben nem korlátozza, s ő hozza be először az általános kihallgatások rendszerét, melynek azonban alig van komoly jelentősége. A kihallgatáson mindenkivel atyai jósággal bánik, a kérelmezőknek fűt-fát igér, amiből azonban rendszerint vajmi kevés teljesül. Természetes, hogy az érintkezésnek ez a módja mindjobban növeli Ferenc népszerűségét, kiben a vele érintkező bécsi alattvaló saját fajtáját ismeri föl, ki még nyelvében is hamisítatlan kiejtéssel fejezi ki a derült kedélyű bécsi nyárspolgárt.

Ferenc ezen tulajdonságai folytán őszinte szeretetnek örvend népe körében, mely csak fokozódik ama csapásokkal, melyek vele együtt az uralkodóházat egymásután a megalázásig sujtják.

Mindezzel szemben azonban Ferencben mindama szerencsétlen

[1] Wertheimer Ede: Ausztria és Magyarország a tizenkilencedik század első tizedében. I. kötet, 8—13. lap.

tulajdonságok is megvannak, melyek a legnagyobb veszélyt rejtik magukban a kormányzásra nézve, főleg oly időkben midőn az uralkodói képességek a legkeményebb próbára vannak téve. Az új uralkodó nemcsak mások, hanem maga iránt is bizalmatlan, s az elhatározáshoz való önállóság és bátorság legcsekélyebb képessége sincs meg benne. Önálló véleménye nincs, de arra is képtelen, hogy mások véleményét megbirálni tudja. Bárki megingathatja meggyőződésében, s elhatározását és véleményét annyiszor változtatja, a hány oldalról befolyásolják. A nagy összeütközéseket kerüli, s az őszinte határozott jellemű tanácsadókkal szemben inkább oly befolyásoknak ad előnyt, melyek megkerülni, nem pedig egyenesen és határozottan megoldani akarják a kérdéseket. Természetes tehát, hogy az ily kormányzati rendszer inkább nyujt teret alattomos cselszövők félrevezető politikájának, mint határozott, őszinte, komoly tanácsadók üdvös törekvéseinek.

Valóságos gúnyja tehát a sorsnak, hogy ily uralkodónak kell szembeszállania az új kor legnagyobb hadvezérével, s ily jólelkű, békés hajlamú nyárspolgár fejedelem van hivatva fegyvert fogni és megakadályozni Napoleon világátalakító politikáját, ki törhetetlen erélylyel és kitartással halad előre útján, egymásután tiporva el a terveinek ellenszegülő akadályokat.

Alig lehet azonban kétség abban, hogy Ferencnél sokkal tehetségesebb uralkodó sem lett volna képes ellenállani Napoleon hódító törekvéseinek s bizonyára eljutott volna Ausztria sorsa Wagramhoz akkor is, ha Károly főherceg hadvezéri képességeihez, vagy József nádor főherceg államférfiúi bölcsességéhez és előrelátásához hasonló kormányfő intézi a birodalom népeinek sorsát.

Ausztria súlyos helyzetében azonban elsősorban döntő tényező Magyarország szerepe és helyzete, melynek állásfoglalásától függött a monarchia és az uralkodóház sorsa, s Napoleon Ausztriát megsemmisíteni célzó törekvéseinek sikere, vagy sikertelensége. Már az 1807-ki országgyűlés magára vonja nemcsak a monarchia, hanem egész Európa figyelmét, melyet József nádor a Habsburg-ház uralkodása óta nem ok nélkül a legnagyobb jelentőségűnek tart. Nyilvánvaló volt, hogy a magyar országgyűlés állásfoglalásától függött az eredmény, mely két nagy horderejű kérdésben, a zilált pénzügyek rendbehozatala, s a véderő megerősítése tekintetében volt hivatva határozni. A király kérdést intéz a nádorhoz, hogy lehet-e és mi

módon számítani arra, hogy a két fontos ügyet a magyar országgyűlés kedvezően intézze el. József nádor a jellemének alapját képező komoly lelkiismeretességgel ad számot a helyzetről, melyet épenséggel nem tart kedvezőnek. Hogy a magyar nemzet jóindulata biztosítva legyen, s a közhangulat kedvezőre forduljon, a nádor szükségesnek tartja, hogy a király saját jószántából még az országgyűlés megnyitása előtt orvosolja a nemzetnek egy néhány fontosabb sérelmét. József nádor bölcs tapintata, nemes gondolkozása oly tanácsban nyer kifejezést, mely szakít ama hagyományos szerencsétlen politikával, mely a nemzet érzelmeinek orvoslását mindenkor csak az uralkodó kívánságainak teljesülésvel hozta összefüggésbe.

Az uralkodó politika a multban mindenkor abban a szerencsétlen irányzatban jut kifejezésre, hogy a király nem a magyar nemzet érdekeinek és boldogulásának szempontjából hajlandó teljesíteni a rendek kívánságát, hanem csakis szorult helyzetében, midőn a magyarokra szüksége van, kész engedményeket tenni a nemzet javára.

Az őszinte jóakarat hiányának ez a rövidlátó politikája szűli meg a visszahatást a magyar nemzet lelkében, mely annak belátására jut, hogy az uralkodóház jóindulata csak akkor van számára biztosítva, ha annak érdekei a viszonyok parancsoló szükségének hatása alatt a nemzet áldozatkészségére szorulnak.

Ennek a balfelfogású politikának hagyományai teljes mértékben képviselve vannak Ferenc uralkodásában is, ki mint magyar király addigi kormányzásával a legcsekélyebb okot sem szolgáltatta arra, hogy szorosabbra fűződjenek a nemzet és az uralkodóház közötti rég megingott bizalomnak szálai. Ferenc kormányzása ép a magyar nemzetre nézve hoz már korán súlyos csalódásokat. A Martinovics-féle összeesküvés hatása alatt a király oly politikának a karjaiba veti bele magát, melynek alapja a gyanakvó bizalmatlanság a magyar nemzet minden jogos törekvésével szemben. A király tanácsosainak könnyű elhitetni a gyenge, félénk uralkodóval, hogy Magyarország talaja az állandó összeesküvésre való hajlandóság rossz szándékának, s azért minden törekvés, mely a nemzeti szellem újjáébredésének és megnyilatkozásának legcsekélyebb jele, mint veszélyes felforgató törekvés, csírájában fojtandó el.

Pedig ezen összeesküvés tanuságai győzhetnék meg Ferencet arról, hogy épp e jellemvonás mennyire távol van a nemzet lelkü-

letétől s ha ismerné a nemzet jellemét, tudná, hogy a magyar nemzet nyílt, őszinte, közlékeny természetében, a magyar faj egyenes jellemében mennyire nincs talaja az összeesküvés és titkos felforgatás szándékainak.

Ily viszonyok között már Ferenc kormányzásának kezdetén kifejlődik a kölcsönös bizalmatlanságnak trónra és nemzetre egyaránt káros viszonya, mely a nemzetre nézve annyi csalódásnak és küzdelemnek válik forrásává a jövőben. Az uralkodó ház a nemzethez mindenkor csak annyiban közeledik, amennyiben azt érdekei és gyakran a végső szükség kényszerítő súlya parancsolja. Midőn az erősen szorongatott Ferenc 1804-ben az osztrák császári címet felveszi, biztosítani kivánja a magyar nemzetet arról, hogy jogait épségben fogja megtartani. A nemzet azonban jól látja, hogy épp az osztrák császári címben jut legfőbb kifejezésre az összbirodalmi eszme, melyben a monarchia népeinek egyesített ereje képezi a trón alapját és biztosítékát.

„Az osztrák császári cím — úgymond gróf Stadion, — azt a kettős célt fogja szolgálni, hogy a legdicsőségesebb uralkodóház külső fényéről gondoskodhatunk, de emellett egy új, az összes államokra nézve közös kapocs, egyesülési pont, az egység egy eddig hiányzott jelképe teremtetik meg.“ [1] A király német tanácsosai különben nem is akarnak semmit tudni arról, hogy Magyarország önálló államisága összefüggésbe volna hozható az összbirodalom érdekeivel. Érvelésüket különösen arra alapítják, hogy a külső bonyodalmakkal szemben csak a monarchia egységes ereje képes megvívni a sikeres harcot.

Ebből a felfogásból még erősebb tápot nyer a király és nemzet között folyvást növekvő bizalmatlanság. A magyar nemzet uralkodóját nem tekinti saját húsából s véréből való nemzeti fejedelemnek, mert hiszen az oly célok és törekvések előharcosa, melyek távol állanak a nemzet érdekeitől. A magyar királyi méltóság is teljesen elhalványul az osztrák császári méltóság mellett. Különben a magyarok alig ismerik és látják uralkodójukat. Annak a régi forró óhajtásnak teljesüléséről pedig, hogy a magyar király időnkint a nemzet körében tartózkodjék, még csak beszélni sem lehet. Így fejlődik

[1] Wertheimer Ede: Ausztria és Magyarország a tizenkilencedik század első tizedében. II kötet, 76. l.

ki végleg a nemzet és királya közötti hideg viszony, mely megteremti ama helyzetet, hogy a nemzet végleg kétségbe vonja uralkodójának jó szándékait, s a királyi hatalom minden intézkedését és óhajtását rideg bizalmatlansággal fogadja.

József nádor, ki fejedelmi testvérének hű alattvalója, de a magyar nemzetnek is őszinte, jóakaró barátja, az okos közvetítés politikájának álláspontjára helyezkedve óhajtaná helyreállítani a nemzet és királya közötti bizalom kölcsönösen áldásos viszonyát.

A nádor méltányolni tudja a magyar nemzet erényeit és jó tulajdonságait, melyeknek okos felhasználása épp az uralkodóháznak volna legjobban érdekében. Ez a szempont vezérli őt midőn az 1807-iki országgyűlés megnyitása előtt a már említett óhajtással járul az uralkodóhoz. József azt kivánja, hogy a király már most orvosolja a nemzet sérelmeit, s személyesen érintkezésbe lépve az országgyűlés főbb vezérembereivel, meghallgassa azoknak véleményét a rendek elé terjesztendő javaslatokról. Ez tényleg meg is történik és ezen a tanácskozáson bebizonyul, hogy a nádor a viszonyok helyes ismerete alapján őszintén és becsületesen tájékoztatta a királyt a magyar nemzet érzelmeiről és az ország közhangulatáról.

Kétségtelen tehát, hogy Magyarország helyzete és a közhangulat épenséggel nem volt kedvező az uralkodóházra nézve azokban az időkben, midőn Napoleon súlyos csapást készült mérni Ausztriára. Nagyon természetes, hogy a lángeszű császár előtt Magyarország helyzete ép terveinek sikere szempontjából nem lehetett közömbös. Ő mint a népek történetének alapos ismerője és kutatója, bizonyára megismerkedik a magyar nemzet háromszáz éves küzdelmének szenvedésekben gazdag történetével, melyben egy idegen uralkodóház szűk látkörű politikája, önző hatalmi célokért a legaljasabb eszközökkel vívja meg a magyar nemzet önálló állami léte és nemzetisége ellen törő harcait. A nagy francia császár hamar betekintést nyer a magyar nemzet lelkületébe, melyben természetszerűleg gyökeret kell hogy verjen az idegen uralkodóház iránt való gyűlölség érzete. Ha valaki, úgy Napoleon, kinek szédítő hadvezéri pályafutása a forradalom méhéből született, bizonyára ismeri azt a befolyást, melyet a függetlenség és szabadság eszméje oly nemzetekre gyakorol, melyeknek egész lénye és államisága az ősi alkotmányos szabadság jegyében fejleszti ki egyéniségének, jellemének és géniuszának szárnyait.

Magyarország helyzete és az uralkodó közhangulat e korban tehát mindenképen kedvezni látszik Napoleon politikájának, ki a legelső alkalommal szivesen fogja felhasználni eszközül az elégedetlen magyarokat Ausztria ellen. Ez a politika különben sem új nyomokon halad s csak folytatása az a régi versaillesi politikának, midőn már XIV. Lajos és Richelieu sikeresen használták fel eszközül Magyarországot Ausztria gyengítésére. A régi királyság levéltáraiból bizonyára tudomást szerez Napoleon mindezen körülményekről, s joggal hiheti, hogy ennek a politikának ezúttal is meglesz a sikere.

Alig szenved kétséget, hogy Napoleon ugyanezt a politikát szándékozik megismételni az akkori viszonyok között, mert már jóval előbb mindent elkövet, hogy Magyarország helyzetéről állandóan tájékozva legyen s a magyar nemzet törekvéseiről, sérelmeiről és hangulatáról pontos tudomást nyerjen. Évek során át diplomaták és megbizottak állandóan kimerítő jelentéseket küldenek Franciaországba Magyarország viszonyairól. A kép azonban, melyet ezek kezdetben festenek, nem kedvez Napoleon terveinek. A lunnevillei béke után az országot beutazó megbizottak azt jelentik, hogy a magyar nemzet még mindig a Martinovics-féle kasztrófa hatása alatt áll s az ország közhangulata egyáltalában nem olyan, mintha abból az uralkodóháztól való elszakadás törekvéseire lehetne következtetni. Igen érdekes és az ország közállapotainak eléggé hű képét adják az akkori jelentések, melyek arról a sülyedésről és letargiáról is beszámolnak, mely a nemzet lelkületét e korban fogva tartja. E jelentések számot adnak a főnemesség szolgalelkűségéről, melyet semmi más szempont nem irányít, mint saját önző érdeke. Egy 1802-ből származó ily jelentés azt mondja, hogy Magyarország csak távolról mutatja azt a képet, mintha az ott dúló viharokból arra következtetni lehetne, hogy az országban könnyen felgyújtható volna a felkelés tüze. „Épp e viharok — írja a jelentés — akadályozzák a kitörést. Mesterséges viharok azok, melyek távol attól, hogy egy forradalmat készítsenek elő, sokkal inkább a lelkek túlságosan nagy hevének lelohasztására nyujtanak alkalmat."[1] Ugyanígy nyilatkozik egy Bécsben székelő francia diplomata is, ki azt

[1] Wertheimer Ede: I. Napoleon viszonya Magyarországhoz. Budapesti Szemle 1883. évf. 77. szám.

mondja, hogy a magyar ellenzék gyenge s hogy a nagyok legtöbbje az udvar által nyujtott élvezetek folytán odaédesgetve Bécsben él és számos mágnás már hazája nyelvét sem érti.

A papságot is a trón támogatói közé lehet számítani s a józanabbak ellenzékje belátva erőlködéseik hiábavalóságát, egészen visszavonulnak. Ilyformán az országgyűlési hazafias párt mindössze néhány lelkes fiatal emberből áll, kiknek élén öt-hat becsvágyó ember játszsza a vezérszerepet. Az egyik jelentés reámutat a nemzetnek ama jellemvonására is, hogy a legelső hizelgő királyi szó, mely a nemzet érzelmeinek húrjait érinti, minő lelkesedést idéz elő a közhangulatban. E jelentések kiemelik József nádor egyéniségének kiváló tulajdonságait is, ki egyforma hűséggel szolgálja királyi fivérének és a magyar nemzetnek érdekeit, anélkül, hogy mindjobban növekedő népszerűségét saját céljaira kizsákmányolná.[1]

Alig három év mulva azonban a francia jelentések felfogása erős változáson megy keresztül, a már 1805-ben rövid idővel a háború kitörése előtt a francia megbízott azt állítja, hogy Magyarország hangulata éppenséggel nem kedvező az uralkodóházra nézve, s hogy csak egyes, az állampolgárok legcsekélyebb számát képező osztályok vannak helyzetükkel megelégedve. Ezen jelentés a nádor véleményével is megegyezik, ki ugyanígy számol be a királynak az ország közhangulatáról.[2]

Ettől az időtől kezdve francia körökben mindjobban megérik az a felfogás, hogy Magyarország felbujtogatása volna a legerősebb eszköz arra, hogy végső csapást lehessen mérni a különben is elgyengült Ausztriára. 1805-ben azt írja egy francia diplomata, hogy „Magyarország elszakítása és egy önálló királysággá való szervezése szükséges avégett, hogy az osztrák ház Németország kebelében örök időkre semmivé s a gyöngeség ama fokára sülyesztessék, mely Ő Felsége tervei szempontjából nélkülözhetetlen“. A francia azt mondja továbbá, hogy Magyarországon egy harcias népre és harcképes férfiakra lehetne még találni. A polgárosodás művészetei ebbe az országba nem hatoltak még be annyira, hogy a jellemeket kiforgatták volna. A főrangúak kastélyaikban, a neme-

[1] Wertheimer Ede: I. Napolen viszonya Magyarországhoz. Budapesti Szemle 1883. évf. 77. sz.

[2] Ugyanott.

sek földbirtokaikon élnek s ezek mindig lóháton, felfegyverkezve vannak. Testgyakorlatok képezik mulatságaikat s életmódjuk, ízlésük és olvasmányaik, szóval minden a háborúra utalják őket. Később pedig, midőn az országot a francia megbizott beutazza, arra az eredményre jut, hogy eljött már az idő, midőn Magyarország reávehető lesz az Ausztriától való elszakadásra. A felületes francia jelentés elégnek tartja, ha egy tekintélyes, okos és jellemes tábornok egy francia sereg élén benyomulna az országba s annak függetlenségét kilátásba helyezné; a magyarok bizonyára tömegesen sietnének a zászló alá.[1]

Mindezen jelentések mindjobban megérlelik Napoleonban azt a szándékot, hogy a helyzetet kiaknázva, a magyar nemzet érzelmeiben felkeltse a függetlenségre való törekvés eszméjét s ezáltal kijátszsza a legsúlyosabb ütőkártyát Ausztriával szemben.

Ezt a politikát a franciák bevonulása után mihamarább érvényesülni látjuk. Alighogy a franciák 1805 november 7-én Bécsbe bevonulnak, Davoust marsall már néhány nap mulva Pozsony előtt áll. A nemesi felkelés vezére, gróf Pálffy Lipót, a nádor tudtával és beleegyezésével alkudozásba bocsátkozik a francia tábornokkal. Már ekkor Davoust egy kiáltványban elismeri Magyarország semlegességét. E kiáltványban már nyíltan ki van fejezve ama szándék, hogy Napoleon a nemzet titkos reményeit fölkeltve, elhintse a viszály magvát a nemzet és uralkodóház között. Ferenc csakugyan rosszalja is a nádor és Pálffy eljárását. Ezek az események azt a téves hitet keltették a közvéleményben, ami sokáig megcáfolatlanul is állott a történelemben, mintha tényleg 1805-ben Magyarország semleges álláspontot foglalt volna el a francia háborúval szemben. Különösen súlyos gyanú nyomása nehezedett József nádorra, kit az események azzal látszottak vádolni, mintha a körülményeket felhasználva, arra törekedett volna, hogy a magyar koronát szerezze meg maga számára.

Ismerve Ausztria szorongatott helyzetét, főleg az ügyetlen Mack tábornok vereségei után, a nádor kérte az uralkodót, hogy hacsak lehetséges, kösse meg a békét Napoleonnal, mert a harc folytatása, melynek sikerére a legcsekélyebb kilátás nincs, nem eredményezne mást, mint a birodalom végső katasztrófáját. A nádor meg volt

[1] Wertheimer Ede: I. Napoleon viszonya Magyarországhoz. Budapesti Szemle 1883. évf.

győződve a siker teljes reménytelenségéről s azt írta a királynak, hogy „ha a dolgok még rosszabbra fordulnának, nem haboznék felségedért és a hazáért meghalni, de nem vagyok képes nyugodtan még az élettől sem megválni, ha meggondolom, hogy sok millió ember szerencsétlenségének csupán mi vagyunk okozói".[1] Ugyanígy látta a helyzetet maga a főhadvezér, Károly főherceg is, ki ugyanazon okoknál fogva szintén a békét sürgette. Ekkor történt, hogy József nádor Pálffy tábornok tapintatlansága folytán abba a nehéz helyzetbe került, mely a főherceg hűségének és jóhiszeműségének tiszta szándékait ferde világításba látszott helyezni. József nádor november 7-én parancsot adott Pálffy tábornoknak, hogy húzódjék vissza a Duna balpartjára. Megparancsolta továbbá, hogy a francia tábornokkal levélben tudassa, hogy Magyarország nyugati határszélén kordont húztak azért, hogy a marodőrök bevonulása lehetetlenné legyen téve; ez a katonaság azonban a franciák előnyomulásakor vissza fog vonulni, anélkül hogy ellenségeskedésbe bocsátkoznék. A nádori parancsban egy szó sincs arról, hogy Magyarország semleges akar maradni.

Midőn a francia tábornok Pozsonyba bevonul, Pálffy személyes találkozást keres vele, dacára, hogy ő csak azt az utasítást kapta, hogy a nádor nyilatkozatát üzenet útján tudassa a francia tábornokkal. Azt állítják, hogy Pálffy Pozsonymegye küldöttségének felszólítására határozta volna el magát arra, hogy minden felhatalmazás nélkül, saját felelősségére összeköttetésbe lép a franciákkal. A francia tábornoknak Pálffyhoz intézett válasza kétségkívül azt bizonyítja, hogy az utóbbi tényleg általlépte megbízatásának határait s oly ajánlatokat tett a franciáknak, melyek távol állottak a nádor és a nemzet szándékaitól.

A francia tábornok Napoleon tudtával azt írja Pálffynak, hogy a császár kész Magyarországnak semlegességét tudomásul venni, ha a nádor visszavonja a csapatokat, a nemesi felkelést feloszlatja és Magyarország Bécset továbbra is élelmiszerekkel ellátja. Davoust azt is követeli, hogy a magyarok egyezzenek ki a franciákkal és teljes egyetértés jöjjön létre a két birodalom között. A francia tábornok egyúttal útlevelet bocsát a Napoleonhoz küldendő

[1] Wertheimer Ede: Ausztria és Magyarország a tizenkilencedik század első tizedében. I. köt. 408. l.

követ rendelkezésére s végül maga örömének ad kifejezést a felett, hogy a magyar nemzet érdekében közreműködhetik. Midőn a nádor Pálffy eljárásáról tudomást nyer, erősen felháborodik és kijelenti, hogy Pálffynak a francia tábornokhoz küldött levele oly dolgokat érint, melyekre neki semmiféle utasítása nem volt. Egyúttal súlyos szemrehányásokat téve neki, megparancsolja, hogy azonnal közölje Davousttal, hogy néki semmiféle felhatalmazása nem volt ily tárgyalásokra. A súlyosan kompromittált Pálffy, kitől ugyan távol van a rosszhiszemű szándék s inkább csak meggondolatlanságból cselekedett, állásától elmozdíttatik s helyébe új ember kerül.

József nádor önhibáján kívül igen nehéz helyzetbe kerül s annál inkább kellemetlenné válik az ügy reá nézve, mert Pálffy tárgyalásai a franciák útján nyomtatásban is nyilvánosságra kerültek. A nádor kénytelen elhallgatni a valódi tényállást, mert joggal félhetett attól, hogy a leleplezések fel fogják ingerelni Napoleont és meg lesznek zavarva az alkudozások, melyeket Ferenc Oroszországgal folytatott. A franciák természetesen ügyesen kiaknázzák maguk javára a helyzetet s mindenfelé terjesztik Magyarország semlegességének hírét. József nádor igen kényes helyzetbe kerül s a legsúlyosabb gyanusításnak van kitéve minden oldalról. Szerencsére azonban maga a főhadvezér, Károly főherceg, ismerve fivérének odaadó hűségét, egyenes tiszta jellemét, segítségére siet s elégtételt ad neki a meggyanusításokkal szemben. Melegen érző szavakkal vigasztalja meg Józsefet s azt írja neki, hogy semmi se válassza el őket továbbra se s még a szerencsétlenségben is vigasztalásukra fog szolgálni, hogy mindent elkövettek a bajoknak elhárítására s azokat közösen híven megosztották.[1]

Ily viszonyok között először nyílik Napoleonnak alkalma arra, hogy közvetve egy hízelgő kiáltványt intézzen a magyarokhoz, melyben nékik függetlenségüket, alkotmányukat, vallásukat és előjogaikat biztosítja, ha tartózkodnak minden ellenségeskedéstől.

„Magyarok! Legyetek tsendességben és Vallástok, Függetlenségtek, Törvényeitek és Privilegiumaitok épségekben megtartatnak. Őrizkedjetek a Felkeléstől, az Insurrectiótól és egyéb illyenektől és Ti mibennünk erántatok való szivességnél egyebet nem fogtok

[1] Wertheimer Ede: Ausztria és Magyarország tizenkilencedik század első tizedében. I. köt. 413. l.

tapasztalni; és azt is, hogy ez az érzés a Magyar Nemzetnek azon nagyrabecsüléséből származik bennünk, melyet ezen nemzet eránt már elégszer kinyilatkoztattunk".[1]

Így végződik e kiáltvány, melynek gyenge fordítása a Bécsben élő Márton József nyelvtanár munkája. Különben e kiáltvány nyomtatásban nem jelenik meg, s a gyorsan bekövetkező események megakadályozzák azt, hogy a magyar nemzet ezúttal meghallja Napoleon csábító szavait.

Természetes azonban, hogy Napoleon ez időtől kezdve még nagyobb figyelemmel kíséri Magyarország viszonyait és hangulatát. A bécsi követ továbbra is behatóan tájékoztatja a francia császárt az ottani viszonyról s azt állítja, hogy Napoleon dicsősége erősen behatolt a magyar nemzet lelkületébe, sőt a legműveltebb néposztályokat is áthatja a nagy hódító dicsőséges hírneve.

Nemzetiségi vidékeken az oláhok Bonaparte-ot várják, ki majd igazságot fog nekik szolgáltatni. Egy kálvinista lelkész azt mondja, hogy Napoleon nemcsak Franciaországé, hanem az egész emberiségé.[2]

La Rochefoucauldnak ezen jelentését még jobban megerősíti Lacuée, ki azt állítja, hogy a felbőszült magyarok minden pillanatban elszakadni készek Ausztriától. Magyarország állásfoglalása képezi tehát a helyzet jövő kulcsát, mert egyedül ettől függ a Habsburg dinasztia sorsa, melynek hatalma egy csapásra megszünnék, ha Magyarország elszakadna.

Amint a következmények is beigazolják, mindezen francia jelentések, melyek alapját képezik Napoleon jövő állásfoglalásának, nem fedik a való tényeket s azok nem számolnak be híven az ország közhangulatáról. A franciák felületessége nem képes oly mélyen behatolni a nemzet lelkületébe, hogy az ország helyzetének való képét megítélni tudnák. Nagyon természetes, hogy számosan vannak, kiknek lelkében elfojtva él a keserűség érzete s kik a multak szomorú tanuságai folytán nem lelkesednek az uralkodóházért, melyben nem ok nelkül a nemzet legfőbb ellenségét látják. A közhangulatban is tapasztalható egy-egy felindulás, melyben megnyilatkozik az elégedetlenség jele. Midőn Bihar vármegye gyű-

[1] Davoust tábornok kiáltványa. Kéziratban a Magyar Nemzeti Múzeumban. 663 fl. hung.

[2] Wertheimer Ede: Ausztria és Magyarország a XIX. század első tizedében

lésén a jegyző egy latin irat felolvasásába fog, felugrik egy magyar nemes s így kiált fel: „Nem értjük amit a jegyző felolvasott, ez deákul van, magyarul kell lennie, az idők megváltoztak, nincs többé királyunk, megszökött. Senki sem tudja merre kószál". Teleky Sámuel, az erdélyi kanczellár a megrémült gyülekezet előtt azzal indokolja Ferenc királynak Olmützbe történt elutazását, hogy a király uralkodói kötelességeihez híven a hadsereg közelében akar tartózkodni. De a köznemes megint közbeszól: „Igenis, ő már régen vesztét érzi". S a feljegyzés azt mondja, hogy a főispán haragja s a gyülekezet rémülete most még inkább fokozódtak, de habár heringek módjára össze voltak szorulva, a gyülekezet helyet nyitott a vakmerőnek, hogy elmenekülhessen.[1]

Bernáth Zsigmond, Ungmegye alispánja pedig nyilvánosan annak a véleményének ad kifejezést, hogy a franciák nem volnának okosak, ha Magyarországba nem jönnének, ahol jó barátokra találnának.[2]

Valószinű, hogy számosan voltak, kik titokban örömmel látták volna Napoleon beavatkozását. De annak következtetésére nincs komoly alap, mintha főleg már ebben az időben megérlelődött volna a nemzetben az elszakadásra való szándék. Igaz, hogy úgy az 1802-iki, mint az 1805-iki országgyűlések hangulata nem kedvező az uralkodóházra nézve, de ez még távolról sem azt jelenti, mintha a nemzet összeségében a forradalmi érzelmeknek és törekvéseknek legcsekélyebb jele is tapasztalható volna.

Nagy érdeme van abban József nádornak, hogy a nemzet elfojtott keserűsége nem csap magasabb hullámokba s bölcs tapintatával a magyar nemzet erényeit és óhajtásait méltányolni tudó nemes gondolkozásával elejét veszi annak, hogy a nemzet elégedetlensége nagyobb kitörésekben megnyilatkoznék. A nemzet hálás érzelmekkel viszonozza József nádor nemes szándékait s midőn ő a főrendek aulikus seregével szemben a követek ama kívánságának álláspontjára helyezkedik, mely a magyar nyelv ügyére vonatkozik, a nemzetnek bizalma teljes mértékben megnyilatkozik a nádor mellett. A nádor nem is késik a királyt figyelmeztetni, hogy

[1] Kazinczy történelmi feljegyzései. M. Tud. Akadémia.

[2] Feljelentés Bernáth Zsigmond, ungmegyei alispán ellen. Az Államtanácsi iratok között. 1804. Házi, udvari és állami levéltár. Bécs.

keresse a különben is oly könnyen feltalálható bizalomnak a nemzet szívéhez vezető útját. Sürgeti, hogy jöjjön hű magyarjai közé és tanácsolja, hogy „bízza magát Felséged a magyar nemzetre, mely uralkodóját sohasem fogja elhagyni s az ellenséggel folytatandó egyezkedések is sikeresebbek, ha Felséged egyetlen megmaradt hadserege közelében s egy hű nemzet körében fog tartózkodni.[1]

A nemzetben erős gyökere van most is a hagyományos királyhűségnek, melytől távol áll az a szándék, hogy a dinasztia szorongatott helyzetét kiaknázza. Midőn Davoust, ki akarja nyomtatni a magyarokhoz szóló kiáltványt és követeli annak terjesztését, ez a kívánság a pozsonyiak részéről határozott visszautasításra talál. Így a kiáltványról csakis az 1806-iki év elején szereznek tudomást pesti körökben.[2]

Ily viszonyok között következik be a nagy császártalálkozás Austerlitznél, melyben a franciák császára fényes diadalban mér csapást elleneire, elsősorban Ausztriára.

A nádort mélyen lesújtja a katasztrófa hire s nem lát más menekvést, mint egy elfogadható béke megkötését, amihez azonban Napoleon roppant győzelme után erős kétség fűződik. E csapás után is felhívja uralkodóbátyjának figyelmét hű magyarjaira, kéri, hogy jöjjön közibük, mert „seholsem lehet nagyobb biztonságban, mint itt, ahol mindenki s én az elsők között szívesen fogom a védelemre az utolsó csepp vért kiontani".[3]

A magyar nemzet hűsége szilárdan megáll tehát az uralkodóház mellett s dacára a dinasztia szorongatott helyzetének, a legcsekélyebb jele sem mutatkozik annak, mintha a nemzet lelkületében egy pillanatra is megfordulna az elszakadásra való szándék és törekvés gondolata. De a csábítás valódi nehéz pillanata még most nem is következett be. A nemzet nagy tömegei még eddig nem vehettek tudomást Napoleon ama terveiről, melyekbe ő a magyar nemzetet is belevonja s a győző óriás még nem emelte fel karját halálos csapásra, mely végső katasztrófa elé sodorja

[1] Wertheimer Ede: Ausztria és Magyarország a XIX. század első tizedében. I. kötet 418 l.

[2] Ugyanott. 418. l.

[3] Ugyanott. 422. l.

Ausztria és az uralkodóház sorsát. Néhány év békéje bezárja a háborút, de csak azért, hogy az rövid idő mulva újult erővel törjön ki. Az uralkodóház belátása azonban e súlyos viszonyok dacára még mindig nem képes a helyzet magaslatára emelkedni s főleg a magyar nemzettel szemben még mindig nem nyilatkozik meg az előrelátásnak józan politikája. Az uralkodó ekkor sem keresi a bizalom útját a nemzet szivéhez s idegen tanácsosai megakadályozzák abban, hogy birodalmának és dinasztiájának boldogulását a magyar nemzettel szemben követendő helyes politikai jóakaró őszinteségében keresse s a trón és a monarchia állandó biztonságát elsősorban a magyar nemzet áldozatra kész hűségére építse.

Ily viszonyok között következik be a monarchiára nagy horderejű 1809-iki esztendő, a francia háború második, még súlyosabb korszaka. Nehéz megpróbáltatásokban gazdag év úgy a birodalomra, mint a dinasztiára nézve. Dacára azonban a küszöbön álló súlyos eseményeknek, az uralkodó ezúttal több reménnyel néz a jövő elé, mint az első francia invázió idején. Úgy Ausztria, mint Magyarország népeiben a multtal szemben erős hangulatváltozás tapasztalható. Különösen Ausztriában erős harcias érzés támad fel, mely át van hatva a Napoleon és a franciák iránti gyűlölettől.

Nem minden ok nélkül írja a francia követ császárjának, hogy Ausztria fejedelme ezúttal szívvel-lélekkel összeolvad népével és hadseregével. A császárváros lelkes mozgalmak színhelye. Előkelő szalonokban a polgárság és nép tűzhelyeinél nem beszélnek másról, mint a háborúról s lelkesen tárgyalják Németország felszabadításának eszméjét. Első megnyilatkozása ez a nagy német eszmének, mely felrázza Németországot hosszú letargiájából s mely előhirnöke a jövőnek, midőn a népek egyesített ereje, a híres lipcsei csatában lerázza Napoleon zsarnokságának láncait. A császárváros már ez év március hónapjától kezdve mozgalmas képet mutat. Csapatostól járnak kelnek az utcán a besorozott katonák, az utca népét szónokok tájékoztatják az eseményről, a hirlapok tele vannak a franciákat és Napoleont támadó cikkekkel s a szinházakban is állandóan olyan művek vannak napirenden, melyek alkalmi vonatkozással bírnak az eseményekre. De az érzelmek nemcsak üres hangulat nyilvánításokban, hanem komoly áldozatkészségben is megnyilatkoznak. Testületek, céhek zászlóaljakat állítanak ki, gyáro-

sok, kézművesek elbocsátják munkásaik nagy tömegét, kik nem tartóztathatók vissza, hogy a haza védelmére harcba álljanak.[1]

Tény, hogy ezen esztendő mozgalmai nagy ellentétben vannak az 1805-iki időkkel, amidőn a nép nem érez együtt a háborúval s csak mint kiváncsi szemlélő nézi az eseményeket. Ezúttal a polgárság öntudata hatalmas erővel nyilatkozik meg s szabad akaratából vállalkozik arra, hogy nehéz helyzetében megmentse császárját és Ausztriát.

A multtal szemben Magyarországon is nem csekély hangulatváltozás tapasztalható a küszöbön álló francia háború előtt. Már az előző esztendőben eldőlt Magyarország erre vonatkozó állásfoglalásának kérdése. Az 1807-iki országgyűlés e tekintetben még nem sok jót látszott igérni s ennek viharos hangulata nem igen helyezé kilátásba az uralkodó kivánságainak teljesülését.

Az 1808-iki esztendő azonban, midőn a magyarok Mária Ludovika királynét óhajtják megkoronázni, kedvező viszonyok között nyilik meg. József nádor azt hiszi, hogy a koronázási ünnepségek kedvező hangulatának hatása alatt az országgyűlés áldozatkészsége nem fog elzárkózni a véderő átalakításának szükségességétől. Az uralkodóház is kezdi belátni, hogy Magyarország nélkül nem vehetné fel sikerrel a harcot a franciák ellen s így szivesen látták a nádor tervét, kinek személyében e tekintetben minden remény összpontosult. Nem volt csekélység, amit a király a rendektől kivánt, mert nem kevesebbről volt szó, mint arról, hogy Magyarország katonai szervezete gyökeresen átalakíttassék, s mint a monarchia másik részében, úgy Magyarországban is életbe lépjen a tartalék rendszer és állandó intézménnyé váljék a felkelés, mely addig csak időnként, a fenyegető veszély hatása alatt sereglett össze. A nádor e kérdések megoldására nézve nem helyezett kedvező eredményt kilátásba, de abban a reményben, hogy a király több óhajtása fog teljesíttetni, javasolja, hogy az országgyűlés Pozsonyba 1808. augusztus havában összehivassék. Habár ürügyül erre a királyné megkoronázása szolgált, jól tudták, hogy az országgyűlés a küszöbön álló háború folytán egyéb fontos kérdések rendezésére is hivatva lesz. Természetes tehát, hogy az európai államok, főleg Franciaország éber figyelemmel kisérik az esemé-

[1] Eugen Guglia: Geschichte der Stadt. Wien. 198 l.

nyek fejlődését, mert mindenütt természetesnek tartják, hogy a jövő háború fejleményeire nézve Magyarország állásfoglalása bír a legnagyobb jelentőséggel. Ép ezért maga Napoleon nagyon jól látva a rendek egybehívásának célját, rossz szemmel néz a küszöbön álló magyar országgyűlés eseményei elé. Az osztrák kormány, nehogy idő előtt megharagítsa a nagy császárt, igyekszik eloszlatni Napoleon bizalmatlanságát s Metternich arra kéri Stadiont, hasson oda, hogy a magyar országgyűlés kifejezést adjon a Franciaországgal és Napoleonnal fentartandó barátságos viszony szükségének.

Különben a jelen országgyűlés az előbbivel szemben gyökeres változásokon megy keresztül. A régi ellenzéki férfiak közül számosan kimaradnak, a legfélelmesebb vezér, Felsőbükki Nagy Pál pedig hosszas rábeszélésre maga eláll attól, hogy részt vegyen ezen országgyűlés tanácskozásaiban. A követek hangulatát a hercegprimás, estei Károly főherceg igyekszik kipuhatolni s e tekintetben tapasztalatairól kedvezően számol be a királynak. Ily viszonyok között nyilik meg az országgyűlés a király jelenlétében, ki a nemzeti érzület húrjait érintő meleg szavakkal erősen behizelgő beszédben törekszik hatni a rendek jóindulatára.

„Egész Európa tekintete rátok, magyarokra van függesztve — így szól Ferenc, — alkotmánytokban van dicsőségtek és boldogságtok. Büszke vagyok, hogy királyotoknak nevezhetem magamat. Igyekezzetek jövőre is magyaroknak maradni és kitünő nemzeti tulajdonságaitokat megőrizni".

Így áradoznak a királyi szavak, melyekkel az uralkodó sohasem takarékoskodik, ha szorongatott helyzetében a nemzet hűségére és áldozatkészségére van utalva. Természetes tehát, hogy e bizalomteljes, hizelgő szavaknak nagy hatása van a rendekre, mert hiszen a legelső jó szóra a multak szomorú keserűségeit elfelejti a magyar, ki „ha bánni tudnak véle, az ingét is od'adja".

A lelkesedés hatása alatt a rendek engedélyt kérnek a királytól, hogy a koronázás után az ország biztonságának és védelmének szükségeiről gondoskodhassanak. A lelkes hangulatot még jobban emeli a koronázási pompa hagyományos fénye, mely alkalommal a kitörő lelkesedés vihara üdvözli minden oldalról a királyi párt.

Valóban nagy ellentét az előbbi országgyűlés viharaival szem-

ben, melyen a nemzet sérelmei az elégedetlenség kitöréseiben nyilvánultak. Nagyban előmozdítja a magyarok kedvező hangulatát az a körülmény is, hogy Napoleonnak Spanyolországban viselt dolgai kiábrándítják azokat, kik a nagy hadvezérben mindeddig a francia forradalom világátalakító nagy eszméinek előharcosát látták. A művelt világ Napoleon céljairól, uralkodói és hadvezéri egyéniségének jelleméről tiszta képet kap s bebizonyul, hogy a forradalom fia, a népek zsarnoksága árán óhajtja megvalósítani kényuralmi politikáját. A spanyol példa megmutatja azt is, hogy Napoleon trónbuktató politikája egyértelmű a nemzeti önállóság megsemmisítésével is. Az osztrák kormány ügyesen használja ki e körülményeket s a magyar nemzetre erős befolyás gyakoroltatik abban az irányban, hogy ép Napoleon egyéniségében és rendszerében lássa a legnagyobb veszélyt, mely alkotmányos szabadságát fenyegeti.

Különösen a nádor az, kinek bölcs politikájához s fáradhatatlan tevékenységéhez az országgyűlés áldozatkészségének érdeme fűződik. Tevékeny munkát folytat az ügy sikere érdekében, sőt nem átallja, hogy egy névtelen röpiratban fejtse ki a helyzetet, melyet különösen Magyarország jövője szempontjából érdekesen vázol. Különösen figyelemreméltó e röpiratnak azon része, melyben az Ausztria és Magyarország közötti viszonyt tárgyalja a dualizmus alapján. A röpirat óva inti Magyarországot attól a gondolattól, mintha Ausztriától különválva is fenmaradhatna. Ha az ország elszakadna, azonnal elveszti régi jogait és alkotmányát.

E veszélyt csak Ausztriával egyesülve és egy célszerűen szervezett védelmi rendszer birtokában lehet elkerülni. Figyelmezteti Magyarországot, hogy az európai áramlat hatása alatt szakítson avult intézményeihez való görcsös ragaszkodásával s hozza meg az áldozatot, melyet a monarchia fentartása igényel és szervezze a rendes haderőt, mely az ország biztonságának is létérdeke. Utal a legközelebbi háborúra, melyben a nemzet harcképes tömegének küzdenie kell s hozzon meg minden áldozatot, ami a bajok elhárítására szükséges. Így a nemzet még akkor is, ha a küzdelem hiábavalónak bizonyul, meg fog nyugodni abban a tudatban, hogy kötelességét híven teljesítette. „S ha el is esik Magyarország, — úgymond a röpirat — essék el becsülettel, alkotmánya és nemzeti

dicsősége védelmében; érdemelje ki a kortársak tiszteletét és hagyjon dicső emlékezetet maga után az utókorra".[1]

Ily viszonyok és áramlatok hatása alatt az ország hangulata tényleg kedvezően nyilatkozik meg a király iránt s ez kifejezésre jut az országgyűlés állásfoglalásában is. A rendek áldozatkészsége nagyjelentőségű eredményben jut kifejezésre, midőn arra hatalmazzák fel a királyt, hogy három éven át az országgyűlés előzetes egybehívása nélkül elrendelheti a felkelést. Ezenkívül még 20,000 ujonc szavaztatott meg az állandó hadsereg kiegészítésére azzal a kijelentéssel, hogyha az nem bizonyulna elégnek, egy újabban egybehivandó országgyűlés hajlandó lesz a további segítséget is megadni. Sőt maga a nádor is sokkal kedvezőbbnek látja az eredményt, mint amit a legutóbbi országgyűlés eseményei után elérni remélhettek. Míg egy évvel ezelőtt az országgyűlés ridegen elzárkózik attól, hogy a király a felkelésre nézve szabad kezet nyerjen, most egyszerre mintegy diktátori hatalommal ruházzák fel őt s minden aggodalom nélkül korlátlan rendelkezésére bocsájtják egy bizonyos időre a nemesi fölkelést. A király nem is késik, hogy kifejezést adjon örömének a nem várt eredmény felett s egyúttal a nemzetnek is teljesíti egy régi kívánságát, midőn megalapítja neje nevére a magyar katonai akadémiát. Egyúttal megigéri, hogy az országgyűlés egyéb szükségleteiről is gondoskodni fog. Hosszú idő mulva tehát ismét helyre látszik állani a bizalom király és nemzet között. Az országgyűlés berekesztése alkalkalmával oly érzelmekben törnek ki a királyi szavak, hogy: „Egyek voltunk, egyek vagyunk és maradunk, míg a halál elválaszt". Azok, kiknek a nem várt kedvező eredmény munkájában érdemeik vannak, elismerésben, dicséretben és kitüntetésben részesülnek.

Míg a magyar országgyűlésen ezen események lejátszódnak, a franciák továbbra is éber figyelemmel kisérik Magyarország közhangulatát.

Gróf Andreossy francia nagykövet az 1807-iki országgyűlés kedvezőtlen hangulatából merítvén tanuságot, úgy tünteti fel jelentéseiben a magyarokat, mint akik az uralkodóház iránt a legna-

[1] Freymüthige Gedanken eines ungarischen Patrioten über die Verfassung des Defensiv-Systems seines Vaterlandes. A röpiratot Wertheimer említett munkájában részletesen ismerteti.

gyobb elégületlenséggel vannak eltelve, természetes tehát, hogy Magyarország háború esetén nem szívesen menne küzdelembe az uralkodóházért.

Sőt a nagykövet még azt is tudni véli, hogy az ország nagy többsége elitéli a Franciaország elleni háborút. A pozsonyi béke után ismét bejárják az országot a francia megbízottak, kiknek céljuk az, hogy a kedélyeket a franciák javára befolyásolják, s elhintsék a bizalmatlanság csiráját a kormány és az uralkodóház iránt. A francia fővárosban is nagy rokonszenv nyilatkozik meg a magyar nemzet iránt s Kazinczy írja Rumynak, hogy egy Párisból hazatérő magyar ifjú beszámol a lelkes hangulatról, mely a franciák fővárosában a magyarokkal szemben megnyilatkozik.

Természetes, hogy Napolen figyelmét nem kerülik el ezen események s az eddigi jelentések végkép megérlelik benne azt a tervet, hogy az elégedetlen Magyarországot felhasználja eszközül Ausztria és az uralkodóház ellen a küszöbön álló háborúban. Arra nézve, hogy Napoleon a háború előtt összeköttetésben állott-e egyesekkel, megbízható adataink nincsenek. A korszak feljegyzései azt bizonyítják, hogy a francia császár később haragra gyúlt a magyar mágnások ellen, kik felhivásának nem engedtek s kik nem voltak kaphatók arra, hogy eszközül felhasználhatók legyenek. Még ma is erősen tartja magát az a felfogás, hogy már az 1805-iki időkben Eszterházy Miklós herceg volt kiszemelve a magyar trónra s Napoleon mindent elkövetett, hogy megnyerje az ősrégi magyar család fejének rokonszenvét. Ezt látszik bizonyítani az a körülmény, hogy Napoleon a rajnai szövetség megalakításakor a herceg apósát, Lichtenstein herceget is felveszi a tagok közé, melyet ez azonban elutasít magától. Midőn Eszterházy herceg kedvence, Haydn, a zene nagy mestere épp a franciák bevonulása idején Bécsben az élők sorából elköltözik, a franciák emlékére nagyszabású halotti gyászmisét tartanak az ősi Schotten-templomban, melyre az összes francia tábornokok nagy díszben kivonulnak. A hirlapokban is, francia részről, nagy elismeréssel adóznak az elhúnyt mester emlékének. Mindez állítólag arra irányult, hogy a franciák megnyerjék a magyar főúr rokonszenvét, kit Napoleon arra látszott kiszemelni, hogy királyválasztás útján a magyar trónra juttasson. Eszterházy azonban ellenáll Napoleon csábításainak s egy pillanatra sem esik kisértésbe, hogy megtagadva hűségét az uralkodóház iránt, fel hagyja magát

használni eszközül Napoleon politikájához. Mintegy feleletül Napoleon csábító kisértéseire, maga az Eszterházy-család az, melynek grófi ága a tatai kastélyban hosszú időre menedéket nyujt a szorongatott uralkodócsaládnak s maga Miklós herceg is a háborús idők zavaros viszonyai között ott tartózkodik.[1]

Nem csoda azonban, ha a francia diplomaták folyvást kedvezőbb jelentései Napoleonban mind jobban megérlelik azt a nézetet, hogy Magyarország fölkeltése ily viszonyok között alig fog többé akadályba ütközni. A francia császár meg volt győződve arról, hogy néhány, a nemzeti önállóságot és függetlenséget hangoztató frázis elég lesz arra, hogy az egész magyar nemzet felkeljen Ausztria és az uralkodóház ellen. Napoleon biztosra vette, hogy a legcsekélyebb ellenállás nem fog mutatkozni a nemzet részéről, mely nem késik felhasználni a kedvező alkalmat, hogy lerázza magáról egy idegen uralkodóház gyűlölt igáját. Ebben a feltevésben s a biztos siker tudatában bocsátotta ki ama híres kiáltványát, melyet 1809 május 15-én a schönbrunni főhadiszállásról a magyarokhoz intézett.

S itt merül fel ama fontos kérdés, hogy mérlegelve a viszonyokat s főleg tekintetbe véve az uralkodóház szorongatott helyzetét, Napoleonnak az egész világuralomra kiterjedő, immár megingathatatlannak vélt roppant hatalmát, s a multak ama keserűségeit, melyek éppenséggel nem erősíthették meg a bizalmat a nemzetben az uralkodóház iránt, vajjon mi lehetett oka annak, hogy a csábító kiáltvány, melynek lelkes hangja művészi kiszámítással a nemzeti közérzület minden húrján végigjátszik, nem talált visszhangra a nemzet lelkületében.

Igaz, hogy a legutóbbi országgyűlés nem kedvez Napoleon politikájának, de nagy kérdés, hogy az az álláspont, mely ott kifejezésre jut, hű tükre volt-e a közhangulatnak és a nemzeti társadalom felfogásának. Ez utóbbit kell tehát vizsgálat tárgyává tennünk, ha ítéletünknek helyes képét megkapni óhajtjuk. Mert itt elsősorban ama fontos kérdés merül fel, vajjon nem-e a kiáltvány terjesztésének helytelen módja, a terjesztők tájékozatlansága vagy más egyéb okok játszottak közre abban, hogy a nemzet a világ-

[1] Ferdinand Strobl von Ravelsberg: „Metternich und seine Zeit 1773—1859." II. kötet. 192. sz.

hódító Napoleon ama csábításaival szemben hidegen marad, mely a legragyogóbb jövő képét tárja a nemzet elé.

Alig szenved kétséget, hogy azon súlyos veszteségek, melyek Ausztriát legutóbb érték s melyek a birodalmat sokszor a megsemmisülés örvényéhez juttatták, nem maradhattak hatás nélkül a nemzet lelkületére. A magyar nemzet azt látja, hogy a hatalmas dinasztia, mely a nemzet sorsát annyi évszázadon át ellenállhatatlanul kezében tartja, most maga is szörnyű csapások súlya alatt roskadozik. Ezzel szemben feltámad Napoleon óriási egyénisége, ki egy új világot van hivatva alkotni a régi helyére s ki államokat és trónokat dönt meg, hogy azoknak romjain felépítse és megszilárdítsa világpolitikájának uralmát. Ennek a politikának egyik legnagyobb sikere szoros összefüggésben van a Habsburgok súlyos erkölcsi vereségével, midőn a régi német-római császárság bukása folytán megdől az a fényes hatalmi állás, mely a dinasztiának eddig a tekintély elsőségét biztosította. Oly idők ezek, melyekben emberfeletti fordulatok vannak napirenden. Miért ne lehetne tehát Napoleonnak hatalmában, régi fényében a régi független Magyarországot feltámasztani? Lehetetlen, hogy hazafiasan érző lelkekben, melyekben a jelen sivár viszonyai feltámasztják a multak dicsőségének emlékét, meg ne forduljon ama rég elrejtett titkos vágy gondolata, vajjon nem jött-e el az alkalmas pillanat, midőn a nemzet lerázva egy több százéves uralom gyűlolt igáját, hosszú idők után ismét intézője lehet saját sorsának.

Kétségtelen bizonyítékok vannak arra nézve, hogy a műveltebb társadalom, főleg a nemzet kiválóbb szellemei, erősen érdeklődnek a kérdés iránt s mérlegelik Napoleon győzelmének jelentőségét az országra nézve. Gróf Dessewffy József hiszi a franciák győzelmét, de nem kívánja azt. Csodálattal adózik Napoleon dicsőségének, bámulja Nagy Frigyest és Péter cárt, de azért egyiknek sem óhajtana jobbágya lenni.[1] Az erdélyi Cserey Miklós azt írja Kazinczynak, hogy „némelyek nem remélik, mások nem is óhajtják Napoleon győzelmét sokat lehetne mondanom, mert itt is fenforog ez a tárgy. Sokan vannak, akik azt hiszik, hogy Napoleon plánumával a nemzetek politikai szabadsága, nevezetesen pedig a magyar nemzet ősi constitutiója egybe nem fér, s bizonyosnak

[1] Gróf Dessewffy József és Kazinczy levelezése 1820 okt. 22.

tartják, hogy mihejt az északi nagy hatalom meggyengül, az egész Európa békóba verődik, a magyar nemzet szabadsága pedig első áldozat lesz. Én ezekről máskülömben vélekedem, de az elterjesztett közítéletet megfordítani nem egy erőtlen ember dolga."[1] Cserey véleménye érdekesen fejezi ki Erdély közhangulatát e kérdésben, de magára nézve kételyt hagy fenn az iránt, mintha a többiekkel egyformán gondolkozném. Bizonyítéka ez annak, hogy e kérdésben a művelt társadalomnak nem igen lehetett egyöntetű véleménye.

Horváth István az Österreichische Zeitung egy erre vonatkozó értekezésére azt a megjegyzést teszi naplójában, hogy „ebben magasztaltatik a magyarság, hogy Napoleon proclamátiójára nemcsak nem hajolt, hanem bosszúságra is gerjedett. Mézes madzagot akar a ravaszság szájunkon által vonni e szavaival. Csak most mondatik ez, hogy fel ne támadjunk, majd elválik, mi történik velünk, ha Károly, ami nem igen hihető, győzedelmeskedni talál... Tapasztaltuk mi több ízben, hogy ez a Sanctum Verbum Regium, quod vos nunquam fallit, bennünket mindig régi inségünkben hagyott, nem könnyítvén állapotunkon. Elkeseredik ilyenre a magyar szív, s minthogy látja önönmagának tehetetlenségét, inkább az ellenségtől óhajt sorsán segíttetni".

Mint látjuk tehát az uralkodóház iránti bizalmatlanságnak is számos kifakadásaira találunk e korban, s az országgyűlésen megnyilatkozó hűség érzelmei nem találnak mindenütt viszhangra a nemzeti társadalom lelkületében, melyben e korszakban is erősen hullámzik a multak keserűségeinek indulata. Hiszen korának oly kiváló higgadt gondolkozója, mint gróf Dessewffy József, a legnagyobb elkeseredéssel fakad ki azon mostoha bánásmód és ama méltatlanságok miatt, melyeket a nemzetnek állandóan tapasztalnia kell s abban a felkiáltásban tör ki, hogy „meg kell döbbenni mind szerencsétlenségünkön, mind pedig gyávaságunkon. Mind az ég, mind a föld mindent elkövetett érettünk, valamint azok, akik minket századok óta izgatnak, mindent elkövetnek ellenünk".

Horváth István Virág Benedekkel az ország közállapotairól beszélget s reménységüket fejezik ki, hogy Napoleon legyőzi Ausztriát s megszabadítja az országot a német hatalomtól. Mind-

[1] Cserey levele Kazinczyhoz 1812 dec. 28. M. T. Akadémia.

ketten megegyeznek abban, hogy a legszerencsésebb megoldás az volna, ha a nemzet Ausztriától elszakadna. „A legjobban tennénk — úgymond Horváth István —, ha egy követség által királyt kérnénk Napoleontól országunknak. A büszke, atyafiait szerfölött elősegítő Corsus örömest teljesítené kérésünket. Ez által a nagy francia erővel szorosabb egyességre lépnénk és könnyen megnyerhetnők Szervia, Bosnia, Dalmácia és Bulgáriának hozzánk kapcsoltatását. Így nagy darab termékeny földet és az Adriai- meg a Fekete-tengeren szép kereskedést szerezhetnénk. Feléledvén bennünk a nemzetiségi érzés, mi dicső polcra nem emelkedhetnék országunk. Arra, kávés vagy kukta volt-e királyunk nem figyelmezek. Senki a fejedelemséggel elejentén nem született. Valóságos király előttem az, ki megérdemli, hogy népeken uralkodjék. Az ausztriaiakkal mi boldogulni soha nem fogunk."

Igaz, hogy e sorok írója egyike azon kevés felvilágosodott szellemű s művelt lelkű hazafiaknak, kikben nemcsak a honfiérzés keserűsége dúl, hanem akinek lelkében már a nemzeti érzés eszméje is erős gyökeret ver, s bizonyára kevesen lehettek e korban, kik magasabb szempontból mérlegelték az ország szomorú közállapotait s elmélkedtek a jövő nagy feladatairól. Alig szenved azonban kétséget, hogy a művelt társadalom széles rétegeit áthatja az elégületlenség érzete, mely természetes következménye ama ferde kormányzati rendszernek, mely Magyarország érdekeit állandóan lábbal tiporja. A nemzet joggal panaszkodhatik az uralkodóház rideg bánásmódja miatt, mely akkor, midőn érdekeiben támogatására nem szorul, a legcsekélyebb fáradságot sem veszi magának arra, hogy behatoljon a nemzet lelkületébe s megismerje ama jó tulajdonságokat, melyeknek elsősorban a dinasztia vehetné hasznát, ha őszintén keresné az utat a nemzet közérzületéhez. Még a kormánykörökben is megnyilatkozni látjuk e korban azt a véleményt, hogy a Magyarországgal szemben követett politika a viszonyok nem ismerésén, illetve a magyar nemzet félreismerésén alapul.

Egy rendkívül érdekes jelentést bírunk e korból, melyet egy előkelő osztrák hivatalnok gróf Wallis kamarai elnökhöz intéz abból az alkalomból, midőn Magyarországon tett tapasztalatairól beszámol. Stahl Fülöp a következőket jelenti az elnöknek: „Be kell számolnom Excellenciádnak arról, hogy minő szempontokra építem

én reményeimet Magyarországot illetőleg. Legutóbbi kilenc havi tartózkodásom alatt Budán és Pesten főcélul tűztem ki magamnak azt, hogy ezt a nemzetet, annak szokásait és erkölcseit, alkotmányos életét és főleg nemzeti törekvéseit úgy a saját maga szempontjából, mint az örökös tartományokhoz való viszonyát illetőleg tanulmányozzam. Mindent elolvastam, amit ezen kérdésekről elolvashattam. Megismertem a kiválóbb vezérférfiakat minden pártból, beható és érdekes beszélgetésbe ereszkedtem velük úgy alkotmányukról, mint a pénzügyeket illetőleg. És én megvallom őszintén, *hogy én egy véghetetlenül jobb fogalmat nyertem magamnak ezen emberekről, mint aminőt bent a minisztériumban volt alkalmam róluk megalkotni. Higyje el Excellenciád, szavamra mondom, hogy ennek a nemzetnek jelleme és értéke van s tisztára a mi hibánk, ha az a monarchiára nézve nem az, ami talán lehetne.* Természetes, hogy a legutóbbi francia forradalmi idők és a mi ellenségeskedésünk Franciaország iránt e tekintetben nem volt kedvező."[1]

Dacára azonban a kedélyek titkon forrongó hangulatának, a nemzetben a legcsekélyebb szándék is hiányzik arra, hogy eleget tegyen Napoleon ama felhivásának, mely a nemzetet fölkelésre és az uralkodóháztól való elszakadásra csábítja. S hogy erre alap nem volt és nem lehetett, többféle körülményben lel magyarázatot. Mindenekelőtt kétségtelen, hogy Napoleon egyéniségében nem volt már meg többé a bizalom és a biztosíték arra nézve, hogy a nemzettel szemben megtartja igéretét és őszintén segédkezet nyujt arra, hogy az a kedvező pillanatot felhasználva visszaszerezhesse régi önállóságát és függetlenségét. A spanyolországi dolgok miatt erősen kompromittált Napoleon gyanús lehetett bárki előtt, ki az ő ajkáról hallotta megnyilatkozni a népeknek szabadságot hirdető igét. Hisz épp ezen események igazolták Napoleon önkényuralmi törekvéseit, ki a trónok megdöntésével rendszerint a nemzeti önállóságra is súlyos csapást mér.

Ezzel szemben azonban nem fogadható el ama feltevés sem, mintha a politikai éleslátás és eszélyesség lett volna alapja annak az ellenállásnak, mely Napoleon felszólításával szemben kifejezésre jutott. Az ország sülyedt közállapota egyfelől, a rendi érdek fen-

[1] Stahl Fülöp jelentése gróf Wallis kamarai elnökhöz. Brünn, 1811 ápr. 15. Cs. és kir. közös pénzügyilevéltár.

tartásához való ragaszkodás másfelől világosan megmagyarázza e felszólításnak sikertelenségét. A nemzet lelkétől távol áll a magasabb célokért való küzdelem tudata s a nagy politikai kérdésekben való állásfoglalás ítélőképessége. Az országnak nincsenek kimagasló vezéregyéniségei, a rendi társadalom pedig saját érdekeinek és kiváltságainak fentartásában látja a küzdelem egyedüli célját. Ami e tekintetben sérelmet képez, az felizgatja a kedélyeket s küzdelemre egyesíti az erőket, ami ezen kívül esik, az a társadalom lelkületéből és eszmevilágától is távol áll. Az udvar ép e körülményt fel is használja arra, hogy a rendi érdekek védelmének jelszava alatt segítséget kérjen ama Napoleon ellen, ki a kiváltságokkal szemben a forradalom eszméjét képviseli. Amig tehát a társadalom műveltebb része s a nemzet kiválóbb szellemei, kiknek lelkét nem hagyhatták érintetlenül e csábítások, ép azért fordulnak el a zsarnok Napoleontól, mivel nem bíznak benne, hogy siker esetén a nemzet vágyait és törekvéseit támogatni fogja, addig a szűklátkörű rendi társadalom kiváltságaihoz való szívós ragaszkodásában azért fordul el tőle, mivel benne a forradalom képviselőjét s ezáltal kiváltságainak legfőbb veszélyét látja. A népben szintén nincs meg csírája a felkelés szellemének, mert az jobbágyi sorsában nem ismerhette fel Napoleonban a szabadítót; különben sem hozzá intézte felszólítását a francia császár.

Narbonne francia tábornok Berthiérhez intézett tudósításában azt állítja, hogy a kiáltvány sikertelenségének egyik főoka az volt, hogy az a legalsóbb néposztályok érdekeit nem érintette. Kutatásai nyomán azt hallotta, hogy tekintettel a parasztok rabszolgai helyzetére, egy felhivás az utóbbiakhoz könnyebben előmozdíthatta volna egy népfelkelés sikerét. Ez azonban alaptalan feltevés. Annyival inkább nem lehetett sikere a nép felkelésének, mert a királyi hatalom és a kiváltságos osztályok együttes ellentállása, mely tényezőknek érdekei ismét egy táborba kerültek, lehetetlenné tett volna minden ily mozgalmat. A helyzet pedig e pillanatban ép az volt, hogy úgy a királyi hatalom, mint a nemesség együttes érdeke szükségessé tette a vállvetett küzdelmet Napoleon törekvéseivel szemben. Ezen áramlatok összeütközésében szenved hajótörést Napoleon szándéka s főleg ezekben a körülményekben rejlik oka annak, hogy az a kiáltvány, melyet a franciák hatalmas császára a magyar nemzethez intézett, dacára, hogy annak hangja művészi kiszámítással

akar a nemzet lelkületére hatni, mint kiáltó szó hangzik el a pusztában.

Semmiképen meg nem állhat tehát az, mintha kizárólag a nemzet józan belátásán törtek volna meg Napoleon törekvései s így valószínűtlenné válik az a feltevés is, mintha siker koronázta volna e felszólítást, ha az mélyebben hatol be az ország szívébe, hová annak híre el nem jutott. Azok a jelenségek, melyek e korban a Napoleon iránti rokonszenv megnyilatkozásait bizonyítják, épenséggel nem hozhatók összefüggésbe a közhangulattal. Bizonyítékot képez erre nézve az a körülmény is, hogy a kiáltvány terjesztése teljesen hajótörést szenved, holott pedig ha az országban csak részben is megvan a felkelés talaja, valahol csak tapasztalható lett volna a készség és érdeklődés a kiáltvány terjesztése körül. Ennek a jelenségnek azonban még csak halvány nyomát sem látjuk e korszakban. Pedig épenséggel nem áll az, mintha a franciák nem gondoskodtak volna a kiáltvány terjesztése miatt, sőt azt látjuk, hogy francia cirkáló csapatok igyekeztek azt több ezer példányban a lakosság közé juttatni. Sőt Napoleon kitűnő kémrendszere minden eszközt felhasznált arra nézve, hogy a kiáltvány Magyarország legtávolabbi vidékeire is eljusson. Különösen használható eszközöknek bizonyultak itt a francia fogságból visszatért tisztek s néhány francia barát. Egy orvos, ki már a Martinovics-féle fölkelés idején ellenséges indulatot táplált az uralkodóház iránt, úgy nyilatkozik, hogy „vajha jönne már a francia, ki a magyarok Megváltója, Krisztusa lesz".[1] Mindez csak néhány ritka megnyilatkozása a franciák iránti rokonszenvnek, anélkül, hogy bárhol is a kiáltvány terjesztésének lelkes szándékát tapasztalnók. Pedig még a magas állású francia tisztek is igyekeztek ott, ahol lehetett, terjeszteni a kiáltványt. Maga Narbonne tábornok, midőn Győr város küldöttségének tisztelgését fogadja, sajátkezűleg osztja szét a proklamációt a jelenlevők között s beszédében figyelmezteti őket, hogy kövessék Napoleon felszólítását. „Mi a dib-dábot zsebünkbe dugtuk hidegen, — írja e jelenetről Hohenegger Lőrinc naplójában — vállainkat hallgatva ugyan, de elegendő értésre adással vontuk. Ami ábrázatunkon, mert sok szavakat váltani nem volt tanácsos, a hajdani bölcs

[1] Wertheimer Ede: I. Napoleon viszonya Magyarországhoz. Budapesti Szemle 1883. évf. 77. szám 167. l.

hadminiszter könnyen láthatta, hogy mi inkább idehaza maradunk, mint Rákos mezejére menjünk egy király választására, ki minden esetre csak királyocska, mint a kafarnaumi és egy francia teremtés lett volna. Ő mindazonáltal igen nyájasan eresztett el minket és egész a lépcsőig kísért, sok meghajtások és némely aranyigéretek közt.“[1]

De az akkori idők is mindenképen franciaellenes hangulattól vannak áthatva. Ép a legmagyarabb megyékből seregestül gyülekeznek össze a felkelők s a vármegyék élelmiszerekkel és egyéb adományokkal támogatják a nemesi fölkelést. József nádor alig néhány napra a znaimi fegyverszünet után azt írja Ferenc királynak, hogyha szükséges, 48.000 embert is harcba tud állítani. Inkább kezdje meg újra a király a háborút, mintsem hogy tovább tűrjék Napoleon zsarnokságát.[2] Még az irodalom munkásai is ebben az irányban csinálnak hangulatot, mint arról Kisfaludy Sándor és Berzsenyi ezen időkből származó hazafias buzdító szózatai tanuskodnak. S Kulcsár István azt mondja lapjában, hogy „a nemzet jobb, kiműveltebb, megvilágosodott részének gondolkozása egyenlő és mindenütt egyaránt utálja ő a közönséges ellenséget“. S még Dessewffy József is örömének ad kifejezést, hogy „nemzetünk között nem találtattak sem vétkesek, sem gondatlanok“.

A kiáltvány terjesztése tekintetében állítólag egy Tóth nevű egykori temesi táblabiró játszta a főszerepet. Ez egyúttal az egyedüli ember is, kiről be van bizonyítva, hogy a franciák leveleinek és kiáltványainak terjesztésével meg volt bízva. Nevezett egyént azonban elfogták, de az iratokat nem találták meg nála, „mert ő azokat még Prellenkirchennél a kútba dobta. Midőn az elfogott embert Győrbe viszik, a dolog óriási feltűnést kelt s maga az uralkodó rendel el szigorú vizsgálatot az ügyben. Tóth azt állította, hogy csakis a kényszer nyomása alatt vállalkozott e megbízásra. Bécsben volt a Fehér farkas című fogadóban, hol egy francia tábornok is be volt szállásolva. A tábornok környezetében több magyar ember volt. Ez utóbbiakkal megismerkedik, mire nemsokára egy őrnagy látogatja meg s megkérdezi, vajjon magyar születésű-e.

[1] Sasvári Ármin: I. Napoleon kiáltványa a Magyarokhoz. Budapest 1878. 26. l.

[2] Ugyanott. 27. l.

Igenlő válasza után azt mondják neki, hogy rövid idő múlva szükség lesz reá. Nemsokára meg is jelenik nála Maret titkára s elvezeti őt a miniszter szállására, hol Andreossy is jelen van. Maret egy tolmács útján közli Tóthtal, hogy néhány lepecsételt levelet fognak neki átadni, melyeket a címzett fő- és alispánok kezeihez kell juttatnia. Egyúttal felszólítják arra is, hogy útközben mindenfelé terjeszsze a kiáltványt. Tóth azt állítja, hogy ő haladéktalanul felkereste gróf Bissingen kormányfőnököt, Schiller rendőrigazgatót, sőt a bécsi érseket is, hogy tudtukra adja a franciák kiáltványát. Ezek azonban megrémülve azt mondták néki, hogy ne menjen többé hozzájok, mert szerencsétlenségbe dönti őket. Rábeszélik, hogy az iratokat adja át a császárnak, vagy Károly főhercegnek, sőt a bécsi érsek azt akarja, hogy az iratokat egyszerűen égesse el. Hager rendőrigazgató nagyon regényesnek tartja Tóth vallomását s azt hiszi, hogy az csak a kelepcéből akar ily módon menekülni. Annyi bizonyos, hogy Tóth egy csomagot bedobott a kútba, melyben báró Wesselényi Miklóshoz Erdélybe intézett levelek voltak. E levelekben egy nagykállói Kállay György nevű egyén, kit Hager a franciák főemberének tart, felhívja Wesselényit, hogy működjék közre erdélyben Napoleon érdekében úgy, mint ő azt Magyar- és Erdélyországban teszi.

Mindezen iratokhoz egy Nobilis Hungarus ad Hungaros című lázító röpirat is van mellékelve, mely nem egyéb, mint bővebb, népszerűbb és felette éles ismertetése a magyarokhoz szóló kiáltványnak. E röpirat, melynek fordításával, illetve szerzőségével szintén Bacsányi van megvádolva, erős kutatás és vizsgálat tárgyát képezi a bécsi rendőrségnél. De nem is csoda, mert hiszen az hangban, lázításban és sérelmekben jóval fölülmúlja magát a kiáltványt, mely szintén nem valami hízelgő módon ad kifejezést Ausztria és az uralkodóház iránti nézetének. E röpirat, melyről még többször lesz szó, ma már úgyszólván híréből ismeretes, mert bizonyára volt gondja a hivatalos köröknek arra, hogy megsemmisítsék ama nehány példányt, mely talán véletlenül napvilágot látott, s alig kétséges, hogy azon két példányon kívül, mely Bacsányi perirataihoz van csatolva, ezen röpirat még valahol föltalálható volna. Nem lesz tehát érdektelen, ha azt, mint az akkori idők egy érdekes termékét, közreadjuk.

EGY MAGYAR NEMES A MAGYAROKHOZ.

Itt van a legfőbb ideje annak, hogy a sorsüldözött haza segítségére siessünk. A franciák császára, a győzelmes nagy Napoleon, aki az elmúlt századok uralkodóit és vezéreit dicsőségével és győzelmeivel felülmulta, miután az osztrák császár jogtalanul megtámadta, elfoglalta Ausztriát és hadseregével az ország határán áll, kegyes és jó szándékkal a nemes magyar nemzet iránt; nem ellensége a magyaroknak, hanem mint atyánk óhajt bennünket keblére ölelni, felajánlja nekünk a békét, jogaink és kiváltságaink épségben tartását, teljes, nem színleges szabadságot, intézményeink állandóságát, végül hazánk és kapcsolt részeinek teljes függetlenségét. Nem ellensége a nagy Napoleon a magyaroknak, testvéreim, akiknek vitézségét nagyra becsüli. Bármi ilyet mondanak is felőle, hamis koholmány; az osztrák hercegek találnak ki ilyet, akik a veszedelem idején ragaszkodnak a magyar nemzethez, hogy vérünkkel a trónt megtarthassák. Soha nem volt még uralkodó és hadvezér, aki akkora sereggel készült volna ősi alkotmányunkat megvédeni és megtartani. Arra törekszik, hogy hazánk az osztrák járomtól szabad legyen és minden idegen befolyástól ment, ami a Schönbrunnban f. évi május hó 15-én kiadott proclamációja is bizonyít.

Testvéreim! Szent István, a mi első királyunk, szabad hazát alapított, amely a magyar Mátyás király alatt virágzott fel, mert az ő uralkodása idején a magyar Ausztria fővárosát, Bécset is bírta s egész Európa becsülte a magyart. De mi történt Mátyás óta? Sok küzdelem után, főleg az osztrák királyok korában, bekövetkezett, hogy a szabad választó országból örökösödési lett és hazánk, főuraink viszálykodásai következtében, annak a tartománynak szolgál, amely valamikor hadizsákmánya volt. Ebből az időből ered nemzetünk súlyos rabsága, mert a nem jogosan uralkodó osztrák ház hazánkat nem független államnak, hanem tartománynak tekintette; bizonyságul szolgálnak erre az országgyűlési iratok, amennyiben a karok és rendek annyi országgyűlési határozatának nem tettek eleget, a meghozott törvényeket az udvar nem hajtotta végre és nem veszi semmibe most sem, úgy hogy országgyűlést tartani már szinte hiábavaló, mert a szólásszabadságnak hűtlenségi per a következménye, a törvény végrehajtását ha kívánjuk

és evégből a törvényhatóságokkal levelezünk, azt mondják, hogy zavart szítunk. Elnyomják a nemzet szavát, szabadságát és jogait. Ezt az igát a mi eleink közül többen le akarták rázni, hogy mást ne említsek, a Recrudescunt Vulnera is. Még Zrinyit, Frangepánt és Nádasdit nevezem meg, akik a bakó keze által dísztelenül haltak meg hazájuk szabadságáért.

Az osztrák ház uralkodási elve megmaradt: Magyarország tartomány, s nekünk a szabadságnak csak látszatát hagyják meg, mert egészen nem tudják azt elvenni; kizártak bennünket nemcsak a szabad kereskedelelemből, hanem a közhivatalokra is idegeneket alkalmaznak honfitársaink helyett. A gyalogság és lovas katonaság tisztjei az ország nyelvén nem értő idegenek, váraink parancsnokai se honfiak, a had fővezérei szintén idegen emberek, a bécsi udvari haditanács intézi a magyar katonaság ügyeit is. Innét van, hogy kevés a magyar hadvezér, akiket az osztrákok gyűlölsége leszorít az előkelőbb állásokról, hiába vágytak az osztrák hadseregnél felállított tábornoki és törzstiszti állásokra is; ámbár Magyarország és részei a monarchiának legnagyobb és legerősebb részét alkotják, vajjon a most folyó háborúban hány hazája és királya előtt érdemes magyart, erdélyit vagy horvátot neveztek ki tábornokká, tábornagygyá? Könnyen elszámlálhatjuk őket. Ausztria hazánk fiait mindig utolsó helyre sorozta, de főleg a katonai állásokból igyekeztek kizárni és nemzetünknek katonai alkalmaztatásban nem is volt méltó része, noha vitézségét egész Európa ismeri. Ezt bizonyította az uralkodóház e mostani, vajha utolsó háborújában és nagy veszedelmében! Vajjon mit várhatunk Ansztriától béke idején? Úgy látjuk, hogy az alsóbb hadvezetőségi állásokból, a hadi biztosságokból, a hadi pénztárból és birságokból is ki vagyunk zárva. A kiválóbb követségektől és ehhez hasonló fontosabb hivataloktól, amelyek a független államok díszei, megfosztattunk. Bányászatunkat mindig a bécsi kamara igazgatta, idegenekkel volt megrakva, mintegy különválasztatott az ország jogaitól s innen van, hogy mi, az arany- és ezüstbányákban bővelkedő ország lakói, a váltópénzben szükséget látunk és nyomorúságos helyzetbe taszítva siratjuk sorsunkat a gazdag országban. Ki rakott meg bennünket ennyi és ilyen nagy sebekkel, testvéreim? Talán az osztrák ház? Úgy van! Sérelmeinket 1790-től már annyi országgyűlésen akartuk elmondani, de az osztrák ház magánérdekei elérésére különböző

ürügyek által azoknak tárgyalását a jelen óráig elhalasztotta, s még csak reményünk sincs, hogy valamikor behatóan segíthetünk rajtok.

Testvérek! Ausztria abban a helyzetben van, hogy elveszti összes örökölt tartományait. Nem történik semmi az isteni elhatározás nélkül. Minden egyes osztrák herceg magyar királylyá való koronázásakor esküvel fogadja, hogy törvényeinket sértetlenül megőrzi. Vajjon volt-e egy is a királyi esküböz hű? Nem, jogot nem tisztelő és hűtelen főhercegek iránt a nemzet se tartozik hűséggel! Hűtlenség az, ha hamisan esküszik valaki, méltatlan az uralomra az a herceg, akit ilyennel vádolnak; már pedig az egész Európa látja az osztrák ház hűtlenségét Magyarország iránt, mely Ausztriában mostoha anyjára talált. A határon áll a nagy Napoleon, békét és függetlenséget kínálva hazánknak, Magyarország szabadságának második atyja és helyreállítója, aki Mátyás király idejét akarja nekünk visszaidézni. Menjetek testvérek a császár elébe, aki benneteket atyai jóindulattal fogad, hívjátok be őt hazánkba, mert ő titeket és gyermekeiteket fegyvereivel minden támadás ellen meg fog oltalmazni; füleiteket zárjátok be az osztrák hercegek hamis súgásai elől és azt a házat, amely annyi magyar főnemest űzött ki hazájából, mely csak saját érdekei után törekedett, nemzetünk dicsőségéért és díszéért azonban keveset tett, az ország alkotmányának feldúlására, amelynek fentartását királyi esküvel igérték meg, kabinetjeikben az osztrák miniszterekkel rejtett terveket kovácsolnak, amely alkotmánynak csak látszatát bírja az ország, — űzzétek ki örökre hazánkból. Sok és valóban nagy ok van arra, hogy a magyar nemzet felinduljon, amelyeket most nem mondhatok el, de amelyeket a házája ügyeiben foglalatos minden hazafi ismer. Ébredjetek végre testvéreim az álomból, amelybe titeket az osztrák ház helyezett. Itt az ideje, hogy szemeitek a világosságba s ne a sötétségbe nézzenek. Az osztrák házat fenyegető veszélyek idején hazánk volt a menedékük, amint most is az; mihelyt azonban jobb napokra virradtak, a magyarok alig bocsáttattak Bécsben a király elébe. Könnyezik most Ferenc király a királynéval, a nádor főherceg a primással, könnyezik a többi osztrák főherceg, tőletek könnyek és igéretekkel segítséget kérvén: kiváló nemzetnek szólítanak, kegyeket osztogatnak és egész házátokat könnyekkel és sirással átkulcsolják és segélyt kérnek atyátok a nagy Napoleon, jótevőtök és párt-

fogótok ellen, aki mit se óhajt mást, minthogy függetleneknek lásson benneteket, hogy szabadokká és szerencsésekké és igazi magyarokká tegyen, aki fegyvereivel megvédeni s nektek a szabad királyválasztás jogát megadni kész s ezt az említett proclamációban maga adja tudtotokra. Rakjátok le a fegyvert, melyet az osztrák ház hamis vádaskodására pártfogótok ellen fogtatok. Ezt a nagy császárt és hadvezért még eddig nem győzték le, a ti fegyvereitek az ő győzelmeit és dicsőségét nem homályosítják el. Hogy a hadban járatlan osztrák hadvezérek mit érnek erő és tehetség tekintetében vele szemben, több példa áll előttetek. Gondoskodjatok testvéreim hazátok alkotmányáról és kedves zálogaitokról, mert ez a nap s az időnek ez a mozzanata soha nem fog számotokra visszatérni. Mert tudjátok meg és higyjétek, ha a nagy Napoleont, a ti jótevőtök- és védőtöket elmellőzitek, akkor ellenségesen kényszerül hazánkba törni, amelyet legyőzvén, hadi zsákmány gyanánt tart meg. A békét tehát, melyet kínál és hazánk függetlenségét fogadjátok el tőle, így fog saját királya alatt hazánk végre felvirágozni és nemzetünk régi dicsőségét Európa országai előtt visszaszerzi. ırtam szeretett hazám iránti buzgóságból, kertemben 1809 május 19-én.[1]

Különben ezen érdekes röpirat a lehető legközönségesebb latinsággal van megszerkesztve, s ez a körülmény is szolgál legfőbb mentségül Bacsányinak, mert ki van zárva annak lehetősége, hogy ez a röpirat a latin nyelvben járatos irodalmi ember műve volna. Igaz ugyan, hogy annyira megy a gyanusítás a szegény költővel szemben, hogy azt hozzák fel érvül ellene, hogy épp azért használ munkájában ily pongyola nyelvet, mert ezáltal akarta magától elhárítani a szerzőség gyanúját.

Ez a nyakatekert vádaskodás azonban, amint látni fogjuk, teljes mértékben cáfolatot nyer a vizsgálat folyamán s minden kétséget kizárólag bebizonyul, hogy a költőnek a röpirat megszerkesztéséhez semmi köze nincs.

Amint látjuk tehát, komolyan még csak beszélni sem lehet arról, hogy Napoleon kiáltványának bármiféle hatása lett volna is a nemzetre,

[1] A röpirat eredeti két példánya a spielbergi vizsgálat irataihoz van csatolva. Cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs. Másolatban a Magyar Nemzeti Múzeumban.

dacára annak, hogy a franciák mindent elkövetnek a kiáltvány terjesztésének sikere érdekében. Kétségtelen tehát, hogy a magyar társadalom nagy részének lelkületében erős gyökeret ver a multak keserűségéből kifolyó elégületlenség, de mindez, mint fentebb kifejtettük, épenséggel nem jelenthette azt, hogy visszhangra találjanak Napoleon csábításai. Érdekesen világítják meg a kor művelt gondolkozóinak álláspontját Kazinczy szavai,[1] aki azt írja Rumynak, hogy „Magyarország büszke lehet, hogy mi, félreismertek, az oly sok köszönettel tartozó osztrákok által oly sokszor bántalmazottak, mitsem tettünk olyast, mit irigyeink és ellenségeink talán megvártak volna“ Igaz, hogy e szavak a kor egyik legműveltebb gondolkozójának szavai, de bizonyos, hogy az azokban megnyilatkozó higgadtság és józan felfogás áthatotta azokat a művelt lelkeket is, kik joggal féltették az országot egy mindent kockáztató kalandor-politika vészes következményeitől. Horváth István figyelmezteti barátait, hogy ne ragadtassák el magukat, s ne vessék magukat oly megvalósíthatatlan ábrándok karjaiba, melyeket a bekövetkező események mihamarabb füstbe oszlatnának. Hiszen az alig egy évtized előtt lezajlott összeesküvés súlyos tanulságai is intésül szolgálnak arra nézve, hogy óvakodjanak oly kísérletezéstől, mely első sorban a szereplők romlását vonná maga után. A műveltebb hazafiak be is látják az ily eljárás veszélyeit és fel tudnak emelkedni arra a magaslatra, honnan mérlegelni tudják azt, hogy még Ausztria teljes veresége esetén is nagyon kétséges az, vajjon biztosítható volna-e a nemzet boldogulása. Megtudják ítélni a helyzetet s belátják, hogy Napoleon a legelső esetben, midőn érdeke kívánja, ép oly lelkiismeretlenséggel dobja félre Magyarországot, mint aminővel azt előbb tervei szempontjából eszközül fel akarta használni.

„Mi lenne akkor a magyar írók sorsa, ha Ferencz király megtudná, hogy ép ezek szították ellene az elégedetlenséget“, így kiált fel Horváth István, ki a jóslás tehetségével még azzal az eshetőséggel is számol, hogy Ferenc király még rokoni összeköttetésbe is kerülhet az új francia császári házzal. Ennek pedig nem lenne más következménye, minthogy a Habsburgok trónja ép a francia sas védőszárnyai alatt találná meg biztonságát a jövőben.

Pedig a csábításnak és hízelgésnek azzal a művészi tökéllyel megszerkesztett szózata, melylyel Napoleon a magyar nemzet lelkületére hatni akar, oly hatalmas erővel nyilatkozik meg, hogy valóban

nehéz annak ellenállani. Hiszen még a mai kor emberének lelkét is megfogja e felszólítás elkábító tartalma és hangja s majdnem lehetetlen, hogy ép azokban az időkben mozgásba ne hozta volna az a multak dicsőségén elmerengő s a jelen sivár viszonyain elcsüggedő lelkek érzékeny húrjait. Három évszázad nehéz küzdelmeinek és szenvedéseinek, a régi dicsőségen kesergő honfi-bánat ezernyi panaszának, régóta rejtve tartott titkos vágyaknak, s egy boldogabb jövő reményeinek visszhangja e szózat, melynek hangja és tartalma nem idegen a nemzet előtt. A régi vezérek küzdelemre hívó szózata az, mely felszólítja a nemzetet arra, hogy rázza le magáról az egyedüli ellenséget, mely nemcsak alkotmányos fenmaradásának, hanem nemzeti létének is legfőbb kerékkötője. Ez az a fájó seb, mely állandóan sajog a nemzet testén, s ez a rés az, melyen át könnyű megtalálni az utat a nemzet szívéhez. A nagy csábító is erről az oldalról kezdi meg tehát az ostromot, hogy felkorbácsolja egy nemzet érzelmeinek titkon háborgó szenvedélyeit.

„Magyarok! Eljött az a szempillantás, melyben visszanyerhetitek régi függetlenségteket; fogadjátok el a békességet, melyet ajánlok: maradjon fenn egész épségben Országotok és szabadságtok; maradjon fenn Hazátoknak konstitutiója akár azon állapottyában, amint eddig vala, akár pedig azon változtatásokkal, amelyeket abban Ti magatok teljes tetszéstek s kényetek szerént az időknek mostani környülállásaihoz képest jóknak és saját polgártársaitok hasznára nézve talán szükségesnek ítélni fogtok. Semmit sem kívánok Én Titőletek, egyedül tsak azt akarom látni, hogy szabad és valósággal független Nemzetté legyetek."

Ily szavakat intéz a nagy francia császár a magyar nemzethez. Nem kíván mást, mint hogy szabadnak és függetlennek lássa a nemzetet. Hatalmas szózat, de ha a lelkesedés, mely a szívekben tüzet fog, csillapulni kezd, hamar szembeötlik a csalfaság, mely a jószándék mögött rejlik. Mert hogy Napoleon szívének egyedüli óhajtása csak az lett volna, hogy a magyar nemzet boldogulását elősegítse, s azt szabaddá és függetlenné tegye anélkül, hogy bármiféle viszontszolgálatot kérjen tőle, azt bizonyára ép Napoleonnak senki el nem hiheti.

E felszólítás kapcsán felidézi a nemzet régi sérelmeinek emlékét, biztos kézzel reátapint a hosszú idő óta vérző sebekre s a nemzet elé tárja szerencsétlenségének, eddigi hiábavaló küzdelmeinek s

elmaradottságának okait oly szavakban, aminők a leglelkesebb szabadságvezér izgatásainak is becsületére válnának.

„Az Ausztriával való egyesíttetés volt a Ti szerencsétlenségteknek főbb oka; Ausztriáért folyt a ti véretek messze országokban; és legbetsesebb javaitok szünetlenül annak örökös tartományai miatt voltanak feláldozva. A Ti Országotok tette az Ausztriai Birodalomnak legszebb részét; és mégis úgy nézték Hazátokat, mint valamely meghódoltatott tartományt, olyan indulatok s melylyékes tekéntetek által igazgattatván mindeddig, melyek Ti reátok nézve idegen természetűek voltak.“

S a nemzet sérelmeinek felidézése után reámutat a felszólítás arra, hogy minő úton keresse a nemzet jövő boldogulását s hogy a szenvedélyek viharait a végsőre felkorbácsolja, odadörgi a nemzet fülébe háromszáz év elfojtott keserűségeinek panaszát s kifejezést ad annak az érzésnek, melyet az ónodi országgyűlés óta csak elrejtett szívek mélyén ápol a régi dicsőség után sóvárgó honfiérzés.

„Vagynak még Tinéktek nemzeti tulajdon erköltseitek; *vagyon nemzeti Nyelvetek;* és ditső eredeteteknek régiségével méltán ditsekedhettek.

„Szerezzétek most vissza nemzeti léteteket; legyetek újra, akik valaha voltatok; válaszszatok olyan Királyt, aki érettetek országollyon, aki hazátoknak kebelében Ti közöttetek lakjék, és akit a Ti polgártársaitok s katonáitok végyenek körül.

Magyarok! Ez az, amit Európa Tőletek vár, mely most reátok néz.

„Ezt kivánom Tőletek én is: Állandó bizonyos békességet, kereskedésbéli szabad közösülést velem és tökéletes függetlenséget és bátorságot. Ily jutalom vár Titeket, ha ditső Eleitekhez és önönmagatokhoz méltók akartok lenni.

Nem fogjátok Ti ezen jó szándékból eredő és a Ti saját javatokra tárgyazó ajánlásimat megvetni; nem fogjátok tovább haszontalanul ontani véreteket oly gyenge Fejedelmekért, kiket szünetlenül megvesztegetett Miniszterek igazgattak, oly Miniszterek, kiket Anglia, Európának ezen közellensége pénzzel fizetett s e szerént a maga gazdagságát az egyedül való kereskedésre és a mi viszálkodásainkra építette.

Gyülekezzetek azért össze Rákos mezejére, régi Oseitek szokása

szerint; tartsatok ott igaz nemzeti gyűlést! és adgyátok tudtomra végzéseiteket."[1]

Így végződik a hatalmas szózat, melynek minden egyes szava a nemzet érzelmeinek húrjait érinti, s mely arról tanúskodik, hogy annak szerzője nemcsak az ország akkori közállapotairól, hanem a nemzet multjáról, törekvéseiről, jelleméről is a legapróbb részletekig tájékozva van.

Épp azért a kiáltványnál már első pillanatra szembeötlik az, hogy annak nyelve, észjárása, iránya minő szorosan összefügg a magyar közjog, a magyar történelem s a magyar nemzet jellemének, ősi szokásainak ismeretével.

Nem csoda, ha épp emiatt különösen az utóbbi időben erős kétely kezd fűződni az eddigi felfogáshoz, mely szerint a kiáltvány Napoleon vagy egyáltalában a francia körök műve lett volna. Már Sayous, ki e szempontból erős bonckés alá veszi a kiáltványt, annak a nézetének ad kifejezést, hogy annak készítője csakis egy, a magyar viszonyokkal teljesen ismerős tudós ember lehetett. A kiváló francia történész nem ok nélkül megütközik azon a részletes tájékozottságon, melyben a magyar nemzet legbensőbb viszonyainak ily alapos ismerete kifejezésre jut. Ő Horváth Mihály nyomán szintén Bacsányi János magyar költőt tartja a fordítónak, ki a kiáltványba még egynéhány, a magyar lélekhez hű oly kifejezést beleiktatott, mely idegen ember előtt nem lehetett ismeretes.[2]

Az utóbbi időben különösen Tóth Béla száll erősen szembe az eddigi történelmi felfogással s erős érvekkel fejtegeti, hogy a kiáltvány nem lehetett idegen, legkevésbbé francia ember munkája, mert szerinte ép a franciákról nem lehet feltételezni a magyar történelemben és viszonyokban való jártasságnak azt a nem köznapi mértékét, mely e kiáltványban kifejezésre jut. „Kicsoda hiheti — írja Tóth Béla —, hogy ezek a jövevények Rákóczi „Recrudescunt"-jának hangján tudjanak szólani a magyarhoz, belefoglalván a kiáltványba a nemzet sérelmeit, emlegetvén az ősi nyelv, az ősi eredet dicsőségét s a Rákos mezejét. Ezt az igazán magyar ember

[1] I. Napoleon kiáltványa a Magyarokhoz. Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban.

[2] Édouard Sayous: Histoire des Hongrois et de leur littérature politique de 1790 a 1815. Paris, 1872. 229. l.

szája íze szerint való felhívást nem írhatta idegen; legkevésbbé pedig francia.“ [1]

Tagadhatatlan, hogy ezen okoskodásnak sok alapja van, s különösen ha a kiáltvány magyar szövegének egységes szerkezetét tekintjük, majdnem kénytelenek vagyunk hitelt adni ama felfogásnak, hogy a magyar szöveg képezte az eredetit s így az először magyar nyelven is lett megfogalmazva. Ebből pedig természetesen az következnék, hogy a kiáltványnak eredetileg magyar ember is volt a szerzője.

Azonban bárminő erős érvek is támogatják ezt a felfogást, nem szabad figyelmen kívül hagynunk a másik álláspont mellett szóló legalább is ugyanily fontos szempontokat és bizonyítékokat sem. Mindenekelőtt ne feledjük, hogy a magyar sérelmi politika ismerete még a régi francia királyok idejére visszanyúlik s Napoleon csak az egykori versaillesi politika hagyományait újítja fel midőn az elégedetlen Magyarországot eszközül akarja felhasználni Ausztriával szemben. Egészen természetes tehát, hogy a nagy francia császár előtt, kinek hatalmas egyéniségéhez tartozik a népek történetének és jellemének tanulmányozása, nem lehetett ismeretlen az a viszony, mely a felkelő Rákóczit XIV. Lajossal egybefűzé.

Hiszen jól látjuk, hogy Napoleon már évek óta minő súlyt fektet arra, hogy Magyarország viszonyairól s az ott uralkodó közhangulatról állandóan tájékozva legyen. Már a lunevillei béke óta megbizottai állandóan figyelemmel kísérik Magyarországot és sűrű jelentéseikben számolnak be az ott tapasztaltakról. Annál természetesebb, hogy a nagy hadvezér még jobban belemerül a magyar nemzet viszonyainak tanulmányozásába, midőn Ausztriával oly háborúba keveredik, melynek sikere elsősorban Magyarország állásfoglalásától függött.

Ami pedig a kiáltványt illeti, melynek csábító hangja és tartalma épp a siker érdekében a magyar nemzet lelkületére volt hivatva hatni, ez csak azokhoz a már ismert szózatokhoz sorakozik, melyeket Napoleon dicsőséges hadvezéri útján a különböző nemzetekhez és népekhez intézett s amelyekben a magyar kiáltvány jellemző tulajdonságai, iránya és észjárása, sőt még egyes kifejezései is feltalálhatók.

[1] Tóth Béla: Mendemondák. Budapest, 1896. 115—119. l.

Hogy pedig a kiáltvány lefordításánál elsősorban a magyar szöveg játszotta a főszerepet, az a dolgok természetéből folyt s így nagyon természetes az is, hogy a fordító, ki Napoleon szándékát és törekvéseit megérti, egy tökéletes, s még a szerkezetben is egységes munkára törekszik s nem ragaszkodik szószerint az eredeti fogalmazvány szövegéhez.

De még ha nem is tételezzük fel Napoleonról a magyar viszonyoknak azt az ismeretét, mely a kiáltványban kifejezésre jut s ha nem is tudjuk elképzelni azt, hogy ő idegen létére annyira tájékozva lehetett volna a magyar nemzet érzelmeiről, gondolkozásáról és szokásairól, mindez még nem zárja ki azt, hogy ezekre nézve tájékozást nem szerezhetett volna akkor, midőn a kiáltvány kibocsátását elhatározta.

Hogy pedig Napoleonnak erre módja és alkalma volt, azt nemcsak a puszta feltevés, hanem közismert tények igazolják. A francia császár 1809 május 13-án vonul be Bécsbe s híres kiáltványát csak 15-én bocsájtja ki. Így tehát elég ideje van arra, hogy még magyar részről is a szükséges tájékozást megszerezze. A régi rendőri levéltár számos jelentése beszámol e korból arról, hogy amidőn Napoleon Bécsbe bevonult, rögtön több magyar igyekezett hozzáférkőzni, hogy szolgálatait néki felajánlja. Sőt, mint később látni fogjuk, az egyik rendőri jelentés határozottan meg is jelöli a kiáltvány fordítóját, kivel Napoleon előbb hosszas tárgyalásokat folytatott. Természetes tehát, hogy a francia császárnak módjában lehetett tudomást szerezni mindarról, ami a magyar nemzet történelmére, benső viszonyaira és ősi szokásaira vonatkozik.

Különben mindezekre nézve vizsgáljuk meg az akkori idők felfogásait is s hallgassunk meg egy olyan tanút, ki nemcsak mint tudós és íróember, széles műveltségénél és nagy nyelvtudásánál fogva, hanem mint a kiáltvány ügyének úgyszólván egyedüli és legalaposabb ismerője s mint szereplő egyéniség, leghivatottabb arra, hogy véleményt mondjon e kérdésben. Ez pedig senki más, mint maga Bacsányi János, ki a spielbergi biróság előtt így adja elő ezen kérdés megvilágítására vonatkozó fontos és sok tekintetben döntő érveit:

„Aki Napoleon császár jellemét, valódi, nagy ismereteit, sajátos jellemző stilusát ismeri és megítélni tudja, s aki olvasta valaha mindamia kiáltványokat, melyeket ő hosszú katonai és uralkodói

pályája folyamán különböző országokban, amelyeken átvonult, kibocsátott, az be fogja látni, hogy ő ezen kiáltvány megszerkesztése tekintetében ép úgy nem szorult segítségre, mint mindazoknál, melyeket ő Egyptomban, Syriában, Itáliában és más országokban számos és különböző népekhez intézett.

Épp úgy ismeretes, hogy első, leghatalmasabb minisztereinek vagy tábornokainak bármelyike sem merészelt volna tanácsot adni, vagy a változtatásra nézve javaslatot tenni neki abban, amit ő egyszer átgondolt, elhatározott és kivitelre szánt és pedig azért, mert köztudomású, hogy ő mennyire ragaszkodott elhatározásaihoz."

Egy másik helyen Bacsányi a kiáltványra vonatkozólag azt mondja, hogy „abban vonatkozások voltak mindarra nézve, ami régi idő óta összefüggésben van az ország panaszaival és sérelmeivel s melyek egyfelől a történelemből, másfelől az országgyűlésen történtekből ország-világ előtt ismeretesek s így ismeretesek azok az európai államok kormányai előtt is.

S itt különösen Franciaországot és Napoleont illetőleg kidomborodik ama nem kevésbbé fontos tény, hogy Franciaország már XIV. Lajos korában minden iránt érdeklődött, ami Magyarországon történik. A francia levéltárakban bizonyára számos oly okmány és levél őriztetik, mely azon küzdelmes, szomorú időkben látott napvilágot, midőn felkelések és zavarok voltak Magyarországon. Tudvalevő, hogy a Bourbon-dinasztia ezen felkelések fejeit gyakran pénzzel és hadsereggel látta el s mindent elkövetett, hogy a monarchia nyugtalanításával az uralkodóház helyzetét megnehezítse s ott az egyenetlenséget szítsa".

„A magyar alkotmány s a magyar viszonyok — vallja egy másik helyen Bacsányi — nem ismeretlenek a művelt külföld előtt sem s különösen Napoleonra nézve meg kell jegyeznem, hogy neki mindig kedvenc foglalkozása volt a népek és államok történeteinek szokásainak és viszonyainak tanulmányozása. Annál kevésbbé tételezhető fel róla, hogy épp ő ne tanulmányozta volna egy oly állam és nemzet viszonyait és szokásait, melynek kormányával háborúba keveredett.

Ami már most különösen a magyar nemzet kivételes viszonyait és ősi szokásait, valamint a kiáltvány ama felszólítását illeti, hogy jöjjenek össze a magyarok Rákos mezején országgyűlésre, ez a körülmény csak egyezik ama megtévesztő politikával, mely Napoleon

rendszerét az egyes nemzetekkel szemben jellemzi. Így történt ez abban a kiáltványban is, melyet 1815 március 13-án Lyonból a francia nemzethez és hadsereghez intézett. Ebben is Napoleon a Mars-mezőre igéri egybehívni országgyűlésre a francia nemzetet. Az ő rendszere tehát itt is ugyanígy megnyilatkozik".[1]

Csak a főbb érveket emeltük ki, melyeket Bacsányi a spielbergi vizsgálóbizottság előtt a kiáltványra nézve jegyzőkönyvbe mond, s mi inkább osztjuk ezt a felfogást, mint azt az álláspontot, mely a kiáltvány szerzőségét a franciáktól megtagadja s amely főleg Napoleon lángeszű egyéniségével s az akkori idők és az események kivételes viszonyaival nem számol.

Elérkeztünk tehát ahhoz a ponthoz, midőn a rendelkezésünkre álló anyagból vizsgálat tárgyává tehetjük azt a régóta megoldásra váró fontos kérdést, hogy ki volt e híres kiálványnak fordítója. Természetes, hogy Bacsányi János magyar költő egyénisége lép itt előtérbe, mert hiszen nemcsak a kortársak és az egész nemzet körében él az a felfogás, hogy néki volt a legfontosabb szerepe a kiáltvány megszerkesztésében, hanem majdnem egy évszázadon át úgyszólván a mai napig fentartotta magát az a hit, hogy ő volt fordítója a schönbrunni szózatnak, s ezt a cselekedetét kellett megfizetnie egy holtig tartó számüzetés és üldöztetés szenvedéseivel.

Igaz, hogy az újabb időkben többször képezte e kérdés komoly vita tárgyát, s erős érvek kezdték megingatni az addig Bacsányi ellen oly bizton hangoztatott vádat. Különösen Wertheimer Ede érvekben gazdag történelmi tanulmánya adott új irányt e kérdésnek.[2]

A komoly történetíró fontos érvei azonban végeredményben a kérdés eldöntése szempontjából nem bírtak jelentőséggel, mert hiszen azokat mindeddig a legcsekélyebb megbízható adat sem támogatta. Végre a régi bécsi rendőrhatóság levéltárából napfényre került Bacsányi János Spielbergen lefolyt ezen ügygyel kapcsolatos perének anyaga, mely eddig nem ismert adatok nyomán úgy e kérdésre, mint az azzal kapcsolatos eseményekre érdekes világosságot vet.

[1] Bacsányi János sommás és rendes kihallgatásának jegyzőkönyvei. A cs. k. osztr. belügyminiszterium levéltárában. Összes vallomásait a következő fejezetekben összefüggően közöljük.

[2] Wertheimer Ede: I. Napoleon viszonya Magyarországhoz. Budapesti Szemle 1883. évf. 77. szám.

Mielőtt azonban ezen anyagot feltárnók, s az azzal kapcsolatos eseményeket megvilágítanók, vegyük fel a magyar költő életének fonalát s azon pillanattól kezdve, midőn életében a franciákkal való összeköttetés első szála felderíthető, kisérjük őt lépésről-lépésre mindaddig, míg e váddal terhelten a spielbergi vizsgáló bizottság előtt áll. Világítsuk meg magaviseletének, eljárásának és szökésének körülményeit, külföldi tartózkodásának eseményeit és azt a levelezést, melyet nejével folytat, mert csakis ezen az úton jutunk el bizton ahhoz az eredményhez, hogy úgy az előző eseményekből, mint a brünni per anyagából a való tényállást megállapíthatjuk, s egyúttal ama történelmi jelentőségű kiáltványnak eddig ismeretlen körülményeit is megvilágíthatjuk, mely az új kor legnagyobb hódítóját dicsőséges hadvezéri útján egy alkalommal a magyar nemzettel szorosabb érintkezésbe hozza.

VII.

BACSÁNYI SZÖKÉSE PÁRISBA
LEVELEZÉSE NEJÉVEL

francia háborús idők viszontagságai között nemcsak a politikai eseményektől távol, hanem a nyilvánosságtól is teljesen visszavonulva él Bacsányi Bécsben, ki 1805-ben épp akkor élvezi a házasélet boldog mézes heteit, midőn a francia hadsereg első alkalommal Ausztria fővárosába bevonul. A magyar költőt egyáltalában nem látszanak érdekelni az események, a franciákkal való összeköttetést nem keresi s nem óhajtja a találkozást egykori fogolytársával és barátjával, Maretval sem, ki immár Napoleon oldalán az európai politika intézésében nagyfontosságú szerepet tölt be. A hatalmas francia államférfiúnak nincs gondja arra, hogy egykori rabtársáról tudomást vegyen, de bizonyára sejtelme sincs arról, hogy Bacsányi Bécsben él és hivatali szolgálatban keresi kenyerét. Minden kétséget kizárólag bizonyos, hogy a kufsteini raboskodás után semmiféle összeköttetés nem áll fenn az egykori két barát között. Bacsányi pere tárgyalása alkalmával pedig határozottan bebizonyul, hogy Maretval az 1805-iki francia megszállás idején nem találkozott.

A költő házasságának e néhány esztendeje nyugalomban telik s későbbi adatok csak azt bizonyítják, hogy mint nyugtalan, az élet viszonyaival semmiféle körülmények között megalkudni nem tudó ember, sorsával és hivatalával megelégedve nincs. De hiszen ez természetes is; költői egyéniségétől távol áll a hivatalnokoskodás prózája, makacs, megalázkodni nem tudó jellemével nem fér össze az alkalmazkodó képesség, mely egyik legfőbb feltétele a hivatali ranglétrán való előhaladásnak.

A családi élet boldog visszavonultságában találják őt az 1809-iki év nevezetes eseményei is. A franciák május 13-án vonulnak be

Bécsbe s teljes hat hónapon át tartják megszállva a császárvárost. Végre 1809 október hóban a várvavárt béke befejezi a háborút s nemsokára reá a francia seregek is kivonulnak Bécsből. Fontos esemény ez Ausztria sorsában, de még fontosabb a Bacsányi-család életében, melynek boldog nyugalmát egy csapásra szétdúlják az események. A francia sereggel együtt eltávozik a magyar költő is és távozása mindenképen a szökés jellegét viseli magán. Természetes, hogy gyors távozása mindenféle mende-mondára és feltevésre ad alkalmat és súlyos gyanú merül fel arra nézve, hogy a franciákkal való szövetsége késztette őt arra, hogy a reá váró büntetés elől szökéssel meneküljön. Annyi bizonyos, hogy Bacsányi elkövetett valamit, amiért tudatában van annak, hogy biztonsága veszélyeztetése nélkül nem maradhat többé a császárvárosban. Fontos eseményeknek kellett őt arra bírni s valami nagy dolognak kellett véle történni, hogy futásban keressen menekülést ő, kit nejéhez a boldogság széttéphetetlen köteléke fűzi s ki mint teljesen vagyontalan ember, egy biztos állás kenyérkeresetét dobja el magától s ezáltal oly lépést követ el, mely mindkettőjüket egy nehéz gondokkal telt jövő bizonytalansága elé állítja. Hiszen legutóbbi hivatali állásában már ezer forintnyi jövedelméből biztosíthatja mindkettőjük gondnélküli megélhetését. Nem képzelhető tehát részéről az a könnyelműség, hogy otthagyja biztos állását minden komolyabb ok nélkül.

Alig hogy rejtélyes távozásával feltűnést kelt, annak nyomán rögtön feltámad a gyanú is, mely a kortársak egybehangzó véleménye szerint abban összpontosul, hogy ő lett volna az, ki lefordította Napoleonnak a magyarokhoz intézett híres kiáltványát s azért kellett neki futásban keresni menedéket a büntetés sujtó keze elől. Magyarországon is elterjedt a költő szökésének híre. Kazinczyt Márton József értesíti Bacsányi távozásáról s ezen az alapon nemsokára mindenütt elterjed a magyar költő szerencsétlenségének híre.[1] Kazinczy szerint Bacsányi távozása a következő okok miatt történt: Midőn a francia hadsereg bevonult Bécsbe, Maret bassanói herceg le akarta fordíttatni a magyarokhoz szóló ismeretes kiáltványt. Ezen szolgálatra Décsyt, a Magyar Kurir szerkesztőjét ajánlották neki, de ez, betegségére hivatkozva,

[1] Kazinczy levelezése VII. 311., 382., 443.

Márton Józsefre hárította a dolgot, hogy ezáltal neki, ki ellensége volt, kellemetlenséget okozzon. Márton azonban, alattvalói hűségét emlegetve, szabadkozott és nem akarta a reábízott munkát elvégezni. Erre Maret egykori kufsteini rabtársa, Bacsányi János után tudakozódik, ki a felszólításra le is fordítja a kiáltványt, sőt még valami röpiratfélét is írt Hungarus ad Hungaros címen és a császárt is szidalmazta. Ebben az alakban terjed el a hír Bacsányi szökéséről és ez a felfogás nemcsak az akkori időkben, hanem még ezután is igen hosszú ideig fentartotta magát. Minden valószínűség arra mutat, hogy Mártonnak az elbeszélése képezte a forrást, melyből a hír kikerült Hogy minő alapon terjeszti e hírt Márton s mennyire jöhet az a megbízhatóság szempontjából tekintetbe, azt később fogjuk látni, midőn Márton József szerepét is meg fogjuk világítani ezen ügyben.

Bármi történt is azonban, tény az, hogy Bacsányi szökésben keres menekülést s ezen lépésével maga szolgáltat okot a gyanúra. De ő maga is tudatában van annak, hogy a történtek után nem maradhat Bécsben s ezen felfogásának már abban a levélben is kifejezést ad, melyet szökése első állomásáról intéz nejéhez.

„Úgy érzem magamat — írja Münchenből 1809 december 4-éről keltezve —, mintha ujjászülettem volna, mióta kiszabadultam börtönömből. Remélem, hogy lemondásomat már benyujtottad. Ha ez nem történt volna meg, úgy tedd azt haladék nélkül. Ha alkalmad volna az elnök úrral, vagy magával gróf O'donnellel beszélni, mondd meg, hogy szóval is óhajtottam volna közölni vele lemondásom rendkívül fontos elhatározó okait. Miután azonban ő nem volt Bécsben s utazásomat életem veszélyeztetése nélkül már nem halaszthattam tovább, úgy nem fogom elmulasztani, hogy írásban világosítsam fel Ő Excellenciáját a velem történt csudálatos dolgokról és körülményekről; annál is inkább, mert végtelen sokat helyezek az ő becsülésére s rendkívül fájdalmas volna reám nézve, ha kegyéből kiesnék. Különben megmondhatod, hogy bármily viszonyok közé is kerüljek s bármi sors várjon is reám, sohasem fogok másképp cselekedni, mint az jellememhez s egy tisztességes ember elveihez méltó. Sokkal jobban becsülöm magamat, mintsemhogy valaha olyat tegyek vagy írjak, ami miatt szégyelnem kellene magamat. Aki rólam másképp gondolkozik, az engem nem ismer és csak maga után ítél meg.

Rayner udvari tanácsos urat üdvözöld szívélyesen nevemben. Ő jellememet régóta és alaposan ismeri; ne engedje tehát magát véleményében a rágalmazók beszédeitől félrevezetni. Ugyanezt közöld nevemben a derék gróf Nádasdyról is.

Üdvözlet és csók barátainknak és barátnőinknek. Ezek bizonyára nem fognak engem félreismerni. Ha néha-néha összejöttök, bizalmas beszélgetéseitek közepette gondoljatok reám! Szellemem ott lesz közöttetek és láthatatlanul is viszonozni fogja a ti szíves barátságtokat.

De te, kedves lélek, légy erős és okos cselekedeteidben, óvatos, türelmes és szerény beszédeidben. Óvd egészségedet és kerüld, ami lelkedet bántaná s ami testednek árthatna. Úgy viselkedjél mindenkor és mindenütt, amint az hozzám és hozzád méltó. Gondold meg mindenkor és mindenütt, hogy te az én szeretett nőm, az én drága Gabriellám vagy. Az elválás remélhetőleg nem fog hosszú ideig tartani s talán hamarabb fogjuk egymást viszontláthatni, mint sejtenénk. De mindez Isten kezében van, ki sorsomat láthatóan irányítja, ki nem hagy leroskadni s nem engedi, hogy ostoba és rosszakaratú ellenségeimnek áldozata legyek.

Lassacskán rendezd egymásután dolgaidat, de mindenekelőtt írjál s tudósíts mindarról, ami engem illet. Még egyszer légy okos, szerény és elővigyázó s ne félj semmiféle halandótól ezen a világon. Csókollak egész lelkemből s mindenkor és mindenütt a tied vagyok."[1]

December 10-én érkezik meg a költő Párisba s a következő napon hosszabb levélben ad életjelt magáról:

„Csak tegnap este érkeztem meg nagy fáradsággal ebbe a roppant nagy városba. Mit, mikor és hogyan fogok neked írni, most még magam sem tudom, de nem is lehet mindazt megírni ami az embernek mondani valója volna. Leveleidre nagyon kiváncsi vagyok és első soraidat epedve várom. Kedélyed nyugalma és egészséged nagyon a szívemen fekszik és sorsod éjjel-nappal nyugtalanítja lelkemet mindaddig, míg pontos hírt kapok, s megtudom, hogy miként vagy. Ami engem illet, sorsom nem sokat bánt. Nyugodt vagyok, s mindenre készen állok még a legrosszabbra is, ami egy halandót az én helyzetemben érhet. Semmi sem fogja lelkemet megrázkódtatni, és semmi sem fog nyugalmamból kizavarni. A leg-

[1] Bacsányi levele nejéhez. Osztr. belügyminiszterium levéltára. Bécs.

rosszabbat, ami egy becsületes embert és hazafit érhet, azt mind átéltem és ellenségeimnek iskolájában megtanultam magamat ismerni és becsülni. Ilyesmi nem történhetik meg velem többé, ebben biztos vagyok s ez nekem elég.

Különben Isten kezében vagyok és oly országban tartózkodom, ahol a magamfajta embereket nemcsak hogy nem üldözik, és el nem nyomják, hanem ellenkezőleg, keresik és értékük szerint becsülik meg.

Azért te is kedves lélek! légy erős és ne engedd, hogy bátorságod elhagyjon. Te nőm vagy és nevemet viseled. Gondold meg ezt jól, és várd el nyugalommal és csendes megadással, hogy mit fog az ég felettünk határozni. A sorsom feletti elhatározás nem lehet már messze; talán már oly napokban élek, midőn az eredmény közel van; a veszély napjai hál' Istennek már elmultak.

Kicsinyes bosszantások felett térj napirendre és csendes megvetéssel illesd azokat, kik ilyen fegyverekkel harcolnak ellened. Remélhetőleg nem fogják megengedni maguknak azt, hogy téged üldözzenek, s véled igazságtalanul bánjanak csak azért, mert nőm vagy; ez nagyon kicsinyes, aláváló, de egyúttal céltalan eljárás is volna, s nemcsak a kortársak szemében, hanem az utókor előtt is megszégyenítő volna. A történelem istennője őrködik mindkettőnk felett még pedig sokkal éberebben, mint azt hinnénk és sejthetnénk. Egy ily barbár eljárás engem is felingerelne és emlékeztetne nemcsak saját egyéni értékemre, hanem arra is amit Mirabeau ismert szavai jelentenek:

Et ma téte est aussi une puissance...

De egy jobb géniusz őrizzen meg bennünket és ellenségeinket, ily túlkapásoktól. Én nem is hiszem, hogy az idáig fog fejlődni. Amen!

És most élj boldogul, szeretett Gabriellám, üdvözöld nevemben mindazokat, kik jó szívvel vannak hozzánk. Én e nemes lelkeket bajosan fogom már az életben viszontlátni; de én sem fogom elfelejteni a távolból, hogy jó szívvel viseltettek hozzám, s szívből jövő barátságomat hasonló érzelmekkel viszonozták.

Te azonban kedvesem légy nyugodt és remélj és bízzál jellememben. A többit várjuk el az időtől és az isteni gondviseléstől. Csókollak egész lelkemmel és örökre a tied vagyok!" [1]

[1] Bacsányi levele nejéhez. Az osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Még érdekesebb az a levél, melyben Maretval való találkozásáról, a bassanoi herceg környezetéről, s a jövő viszonyairól és kilátásairól részletesen beszámol.

1809 december 13-áról keltezve a következőket írja nejének:

„Most már biztosabbat irhatok neked s még jobban megnyugtathatlak dolgaimról. Tényeket közlök véled, amelyekből te magad is levonhatod a következtetést, s megítélheted, hogy helyes útra vezérelt-e csillagom, avagy megcsalt várakozásomban.

A szeretet karjai közül (a te karjaid közül kedves Gabriellám) a barátság révébe vezérelt sorsom. Ezen két istennő közül az egyik megmentett engem bosszúálló ellenségeim vak dühétől, ami ellen az igazság istennője többé engem megvédelmezni nem tudott.

Te jól tudod és egész hazámban ismeretes az a körülmény, hogy már régi idő óta minő igazságtalansággal bántak el velem és az igazság örve alatt minő dühvel törtek életemre, kigúnyolva ártatlanságomat, melyet tagadni nem lehetett. *Ezek az őrültek most ismét találtak egy látszatot ellenem, amibe belekapaszkodhattak.* De térjünk a dologra. Tegnapelőtt irásban tudattam megérkezésemet, s kértem az időpont meghatározását, amidőn tiszteletemet tehetem. A herceg rögtön válaszolt a legnemesebb barátság legszívélyesebb kifejezéseivel, hogy felette örül szerencsés megérkezésemnek és tárt karokkal haladéktalanul elfogadna, de ép most levelem vételekor a császárral vidékre kell mennie, ahol együtt tölti el a napot Ő Felségével. Jőjjek tehát másnap egy órakor délben hozzá. Addig is sokszoros barátságáról biztosít.

Én tehát másnap elmentem a herceghez és íme mindkét régi nagynevű barátom a legszívélyesebb érzelmekkel közeledtek felém, egyik a másik után megölelt és megcsókolt s mindketten végtelenül örültek majdnem hihetetlen és már alig remélt megérkezésemnek. A herceg (mert mindenütt így hívják őt, s így is írta magát alá hozzám intézett válaszában, hogy bassanói herceg), oly jó volt, hogy megjegyezte, hogy mennyire boldognak érzi magát, hogy velem mint barátjával állhat szemben anélkül, hogy félnie kellene attól, hogy engem kompromittál. Este hat órakor ismét el kellett mennem hozzá egy családi ebédre, amidőn majd be fog mutatni nejének. Ezután megjegyezte, hogy most már itt az idő, midőn ismét együtt kell dolgoznia a császárral. Én este elmentem, s a belépésnél azt mondták, hogy a herceg mindjárt fog jönni, de ő parancsot adott,

hogy addig is Theremin, Maret titkára, akit te is ismersz, itt tartózkodásomról értesítve legyen és vélem együtt meg legyen híva ebédre. Alig közölték ezt velem, már jött haza a herceg. Ő mindjárt karon fogott, s bevezetett a szalonba, ahol a hercegnő a társasággal együtt tartózkodott. Ő engem bemutatott oly lekötelező modorban, s oly megjegyzésekkel kisérve, hogy én, ki a nagy világhoz nem vagyok szokva, s a francia nyelvben sem birom még a kellő gyakorlatot, majdnem zavarba jöttem.

Mégis csak szép kedves Gabriellám, ha az embernek ily barátai vannak. Ez megvigasztalja a félreismert és üldözött embert és kárpótolja az élet sok igazságtalanságáért. Ez fentartja és megerősíti az emberekben való hitében és az erényben, mert különben ezerszer kellene az embernek kétségbeesnie. Az ebédnél a herceg maga jelölte ki a helyemet, s így kerültem felesége egy szép ifjú, szellemes és szeretetreméltó nő és a herceg apósa Lejats szenátor közé. Jobbra a ház úrnőjétől ült a szász udvar francia követe Bourgoing, ki a Tableaux d'Espagne című híres műnek szerzője. Emellett ült a hercegnő nagybátyja, a párisi érsekség helynöke, ki most maga a párisi érsek (az öreg kilencven éves herceg-érsek most nem rég halt meg). A többieket, akik jelen voltak nem ismerem, de nem voltak sokan.

A társalgás szellemes és tanulságos volt, de ezt csak szóval lehet elbeszélni.

Csak azt jegyzem meg néked, hogy itt államügyekről társalgás egyáltalában nem folyik és ez nagyon jól és helyesen is van egy miniszter házánál. Különben sokkal jobban becsülnek, mintsemhogy a legcsekélyebb kérdést intézzék hozzám annak az államnak kormányára és viszonyaira vonatkozólag, ahonnan én való vagyok. Mint mindenütt, itt is felhasználják ugyan az árulást, de megvetik az árulót, sőt itt még jobban, mint bárhol máshol; habár itt nem kevesen fordulnak meg, mert hiszen itt van a művelt világ fővárosa, ahonnan Európa többi államai az irányítást kapják. Már ebből is megítélheted, minő nyomorultak és ostobák azok az emberek, kik saját természetük és aljasságuk után ítélve rágalmaznak anélkül, hogy ők tudnák, hogy nyomorult rágalmazók.

Klopstock, Schiller, Wieland, Goethe, Voss s több mások a német irodalom említése alkalmával tisztelettel hozattak szóba. Mert a tudós követ Bourgoing jól ismeri nyelveteket és irodalmatokat,

s azért ő a hercegtől mindjárt az ebédnél megbízást kapott arra nézve, hogy engem színházba elkisérjen, s lehetőleg mindenütt megismertessen a helyi szokásokkal. Magának a hercegnek szép ismeretei vannak. Meglehetős jól ismeri a művelt államok irodalmát, s oly ítéleteket mond, aminők a ti nagybölcsességű szobatudósaitoknak becsületére válnának. Még reám nézve is meglepő, aki őt ismerem, hogy miként lehetséges az, hogy ily magas állású és nagyelfogulaltságú államférfi ily sokat ily alaposan tudjon.

Egyszerre csak ő, a nemes lélek, elkezdte az én szeretett Gabriellám költői és hitvesi tulajdonságait és erényeit lefesteni, s tette ezt oly szivélyességgel és bensőséggel s egyúttal oly finomsággal és helyes jellemzéssel, hogy én bensőmben mélyen meg voltam hatva.

A jóbarát a másik jóbarát nejének erényeiről és szellemi képességeiről beszélt egy valódi ismerő tájékozottságával s egy oly világfi előkelő finomságával, ki minden tekintetben méltó arra, hogy a nagy Napoleon oldalán részt vegyen annak világraszóló reformmunkáiban.

A hercegnő minden tekintetben méltó, hogy ily férfiúnak legyen hitvese. Három szeretetreméltó gyermekük van. Egy ily nemes házaspár valóban megérdemli, hogy minden tekintetben boldog legyen, annál is inkább, mert hiszen elég gazdagok és hatalmasak arra, hogy gond nélkül láthatják el családjukat. A legbensőbb részvéttel kérdeztek engem, hogy én veled együtt részese vagyok-e ily boldogságnak. Én félig meglepetve azt feleltem, hogy te igen sok szellemi magzattal rendelkezel, de én mai helyzetemben inkább vigasztalásomat lelem abban, hogy gyermekeim nincsenek. Mindketten meg voltak hatva.

Ebéd után a herceg hét éves fia átadta nekem a jegyeket a császári színház páholyába. Egy kedves gyermek, telve szellemmel és életvídámsággal. Napoleonnak hívják, s legidősebb testvérei között.

A színházban a *La Vestale* című híres operát adták. Kedves Nőm! Neked Párisba kell jönnöd, hogy egyszer az életedben egy igazi színházat láss. A mellettünk lévő páholyban *Cambacéres*, a birodalmi főkancellár ült.“[1]

Mindenesetre fontos körülmény, hogy Bacsányit Maret és környezete minő kitüntető szívességgel fogadja. Alaposan megdönti ez

[1] Bacsányi levele nejéhez, osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

azt a feltevést, mintha Bacsányi a franciáknak bármiféle természetű aljas szolgálatokat tett volna. Bacsányi levelében kifejezést ad annak a felfogásnak, hogy mint mindenütt, úgy itt is felhasználják az árulót, de a tett szolgálatok után nincs többé helye annak azok között, kik ily szolgálatot felhasználnak és megfizetnek.

Ha Bacsányinak szökése összefüggésben volna azzal, hogy elkövetett bűnös szolgálatainak díját a francia kormánytól Párisban elnyerje, úgy bizonyára ő is, mint annyi más, megkapta volna valamiféle alakban jutalmát. Nagyon természetes azonban, hogy ily esetben nem tapasztalhatta volna azt a becsülést és barátságot, mellyel őt Maret és környezete kitünteti, s nem képzelhető, hogy Napoleon hatalmas minisztere családi körébe bevezessen és előkelő vendégeivel egy asztalhoz ültessen egy olyen embert, ki áruló szolgálataiért, mint ember és állampolgár, egyaránt kompromittálva van.

Bacsányi további leveleiben is foglalkozik oly körülményekkel, melyek szökésével összefüggésben vannak, s habár távozásának közvetlen okát nem adja, az a tény hamar kidomborodik előttünk, hogy ellenségeinek üldöztetése és bosszúállása elől keres futásban menedéket.

„Éjjel-nappal reád gondolok szeretett Gabriellám — írja 1810 február 4-ikéről keltezve nejének — s epedve várom tudósításaidat. Nincs nyugalmam addig, míg meg nem tudom, hogy miként vagy. Egészséges, nyugodt vagy-e s meg vagy-e kimélve a bosszantásoktól és üldöztetésektől. Én meg vagyok győződve arról, hogy minden nemes ember, aki viszonyaimról tájékozva van, részvéttel kíséri sorsomat és méltányolja ama lépésemet, melyet meg kellett tennem, hogy vérszomjas ellenségeim vak dühétől meneküljek. Egész Magyarország régóta tudja, hogy minő nehéz volt megszabadulnom azon joggyilkosság elől, melyet már a multban el akartak rajtam követni, s amelyet megelőzőleg is már oly számos igazságtalanságban részesültem egész nemzetem szemeláttára.

Ez a botrányos, semmi által nem menthető üldözési történet országszerte ismeretes, és bármit beszéljenek is a rosszakaratú szájaskodó emberek, a tények tények maradnak, melyeket maga az Isten sem tehet már meg nem történtekké. Ez idő óta folyvást és mindenütt keresték az okot, hogy az igazság bizonyos látszatával romlásomra törjenek. Hogy ezek az emberek ma távozásom miatt tombolva dühöngnek, könnyen érthető. Azok a hatalmasabb ellen-

ségeim azonban, akik most boszúmtól félnek és akik égbekiáltó igazságtalanságuknak tudatában vannak és akik azt hiszik, hogy időmet és tollamat kicsinyes módon fel fogom használni ellenük, azok saját magukat csalják meg és bebizonyítják, hogy mit tennének ők az én helyemben, ha tollammal és tapasztalataimmal rendelkeznének. Ezek az urak nem ismernek engem és csak saját maguk után ítélnek meg. Amit én külföldön teszek, írok és beszélek, azt igazolni tudom mindenkor magam előtt, s azokért úgy a jelen, mint az utókor előtt bátran viselem a felelősséget.

Üdvözöld kedvesem nevemben régi nemes barátainkat, akik minket ismernek és még reám emlékeznek. Mondd meg nékik egyúttal, őrizkedjenek attól, hogy engem most dicsérjenek és védelmezzenek. Nekem az nem használna, s nekik csak árthatna. Egykor az igazság napfényre fog jönni s diadalmaskodni fog az elnyomott érdem és talentum, s meg fogja bosszúlni magát a rágalmazókon és üldözőkön. Ezeket nemsokára el fogják temetni és felejteni, vagy még életükben szégyen és megvetés fogja őket kísérni.

Amit megváltoztatni nem lehet — így fejezi be költőnk levelét, — azt türelemmel és bátorsággal kell elviselni. Az ember sohasem egészen szerencsétlen, ha nemes és erényes marad és a sorssal szemben nem adja meg magát. Egykoron kétszeresen fogunk örülni a szép életnek, s azt, ki ezt így intézte, a viszontlátás boldog érzelmei között áldani és dicsőíteni fogjuk. Ne add fel hitedet még akkor sem, ha úgy látod, hogy hiába reméltél. Mikor az ember nem is hinné, akkor jön tízszeresen az Isten áldása. Őrizd meg nekem szíved épségét.[1]

„Hogy hatalmas, engesztelhetetlen ellenségeimnek útjából kitérjek — írja 1810 február 6-án —, nem volt más választásom, mint Bécsből távozni, vagy Magyarországba utazni, ami a multak tapasztalatai után a legnagyobb vigyázatlanság lett volna. Minő kevés hiányzott, hogy már előbb nem váltam véres áldozatává gyanútlan bizalmamnak. A választás tehát nem volt nehéz, sőt mi több, nem is lehetett más választásom. Én azt tettem, amit a józan emberi ész parancsolt, s amit az önfentartás kötelessége tanácsolt. Orgyilkosok tőre itt és mindenütt megtalálhat, de másodszori joggyilkosságnak nem akartam magamat kitenni.

[1] Bacsányi levele nejéhez, osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

Biztos és megbízható értesülések és barátságos intelmek után azonban, melyeket minden oldalról nyertem, nem is lehetett más választásom. Már előre örvendeztek és fenyegetőztek vérszomjas elvakult ellenségeim, s már találkoztak mindenre használható, szolgálatkész emberek is, kik mindenféle dolgot tudtak rólam elbeszélni, sőt még saját számból is véltek egyet-mást hallani, nem is említve azt a nyomorult fércnyomtatványt, melynek létezéséről is alig hallottam, melyet azonban teljes biztonsággal nekem tulajdonítanak.[1] Miután ez a nyomtatvány sokkal silányabb, mintsem hogy azt az igazság és hitelesség látszatával nekem lehetne tulajdonítani, úgy azt állították, hogy én szándékosan csináltam így azokat, nehogy bennem a szerzőt megismerjék! ... Természetesen ez ellen nem lehet érvelni. Nyilvánvaló, hogy mindezek az urak most bosszankodnak távozásomon, hiszen egy roppant kedvező alkalom siklott ki kezükből, midőn igyekezetüket kimutathatták és a nekik járó szép jutalmat megkaphatták volna. Talán már többen számították közülök a Lipót-rendre, *mert hiszen én magyar vagyok!* De vannak olyanok is bizonyára, kik örülnek távozásomnak, mert ezáltal eddigi rágalmaik és gyűlölködésük most a való igazság színében tünteti fel őket. Miután kivándorlásom valódi okait Bécsben és Ausztriában nem mindenütt tudhatják, s a kevés beavatott, akik őket leleplezhetnék, óvakodni fognak azt hangosan hirdetni, vagy a velem történt számos igazságtalanságot feltárni, így most ostoba, könnyelmű és rosszakaratú embereknek tág tere nyílik a rágalmazásra és arra, hogy kiváncsi, könnyen hívő embertársaikat az én rovásomra mindenféle kigondolt mesével félrevezessék. Engem ugyan régóta hidegen hagy, hogy az ily fajta emberek hogyan vélekednek és mit beszélnek. (Habár igen nagy száma és hatalma van Bécsben a könnyen hívő, tudatlan, szájaskodó népségnek), most még kevésbbé veszek róluk tudomást, mert mérges nyilaik nem érhetnek el engemet. Okosan gondolkozó, nemes emberek talán nem engedik magukat megtéveszteni, nem fognak ily beszédekre hallgatni és elhamarkodottan nem fognak véleményt mondani oly dolgokról, melyeknek valódi okait nem képesek látni. De ha ez mégis megtörténik, annál szomorúbb reájuk nézve, hogy a józan gondolkodásról oly könnyen lemondanak. Ami polgártársaim és honfitársaim véleményét illeti,

[1] A Nobilis Hungarus ad Hungaros című röpiratot érti.

biztos vagyok benne, hogy ezekkel nem lesz könnyű elhitetni azt, ami nem igaz. — Nevem, jellemem, életem története, szenvedésem valódi okai és üldözőim gyűlölködése ott régóta általánosan ismeretesek. Régóta ismerik ott ellenségeimet és pedig nem előnyükre, mert ezek többnyire az országnak is közismert ellenségei, kik az igazságtalanság szolgálatában állanak, kik önző, gyáva szolgái a papi uralomnak, s kiket csendes megvetés és gyűlölet környékez. Ezek az emberek legfőbb okai annak, hogy hazámat Bécsben és Ausztriában nem ismerik. S ilyen tanácsadók az okai, hogy a közjó előmozdítása lehetetlenné válik és pedig azért, mert a vélemények és intézkedések részben hamis, célellenes, sőt megrontó irányelveken alapulnak.

Ezren és ezren tudják ott, hogy a legégbekiáltóbb igazságtalanságok és üldöztetések után, melyek más civilizált államban lehetetlenek volnának, annyira mentek velem szemben, hogy birói úton akartak megölni. S miután ez törvényes biróság útján nem volt lehetséges, egyik országból a másikba vasra verve hurcoltak s huszonegy hónapig hagytak fogságban nyomorogni s még azután is, mint egy, az államra veszélyes gonosztevővel bántak velem. Ha tudná Ferenc császár, hogy minő ajánlatokat tettek nekem az ő nevében, bizonyára nem kevéssé csodálkoznék s talán gondoskodnék arról, hogy meg legyen könnyítve az igazság útja trónjához és az, ami velem történt, nem ismétlődnék meg többé más emberrel. De térjünk a dologra.

Ennyi évi ilyen tapasztalat után, mint említém, a legutóbbi idők különleges viszonyai között nem lehetett helyzetemben más teendő, minthogy önfentartásomra gondolva, távozzam abból az államból, ahol 22 évi hű szolgálatom után, nemcsak hogy munkásságomért elismerésben és méltánylásban nem részesültem, hanem igazságra, sőt személyem biztonságára sem számíthattam többé.

Hiába reméltem, hogy az elnök úrnak jelentést teszek ama körülményekről, melyek az állásomról való lemondásra késztettek. Nem volt több vesztegetni való időm s a viszonyok nem engedték meg, hogy megvárjam visszajövetelét. Most nem tudok, de nem is akarok neki írni, amit különösen a küszöbön álló politikai események miatt, melyekről nemsokára értesítve lesztek, még kevésbbé óhajtok tenni. Könnyen az a szinezete volna a dolognak, mintha az események most nem remélt fordulata miatt tenném azt. Külön-

ben oly tapasztalt bölcs férfiú, mint gróf O'donnel, eleget fog megtudni abból a két emlékiratból is, melyet én már 1804 április és augusztus hóban elődjének átadtam. Bizonyára megvannak még ezek az elnöki kancelláriában. Legyen szíves ezen okmányokat kikerestetni és azokat figyelmesen átolvasni. Ez után nem lesz többé talány Ő Excellenciája előtt mindaz, ami velem történt, habár ő, mint gróf Zichy, ki annak idején a hétszemélyes táblánál egyik biró volt, nincs úgy beavatva, mint az említett gróf úr, az én csodálatos történetem titkaiba.

A többi között itt azt is meg fogja ő találni, hogy azok, kik gyalázatos igazságtalanságuk tudatában féltek távozásom és bosszúálló tollam miatt, hiábavaló aggodalmat csináltak maguknak s az én jellememet hibásan, saját maguk után ítélték meg. Ha szándékomban lett volna a bosszúállás s ezen urakat át akartam volna adni az európai közvélemény szigorú s meg nem vesztegethető ítéletének, úgy bizonyára ott is lett volna módom és eszközöm arra, hogy célomat elérjem. Tudasd egyúttal, hogy nem szeretném, ha ő engem félreismerne, habár bajosan fogok még egyszer az életben abban a szerencsében részesülni, hogy őt viszontlássam, s személyesen adjak kifejezést tiszteletemnek, mely őt, mint volt főnökömet megilleti.

De te szeretett nemeslelkű hűséges barátnőm! te és mindazok, kik az én szomorú, megpróbáltatásokban gazdag történetemet jól ismeritek, ti bizonyára nem vártok tőlem bővebb magyarázatot egy oly lépésről, melyet csak azért tettem, mivel azt tennem szükséges volt. Az első hír, mely távozásomról szólott, csak megnyugtatásul szolgálhatott néktek. Ha valaki távozásom okát kérdi, bátran és őszintén felelhetsz. Őszinte határozottság, egészséges, egyenes gondolkozás a leghelyesebb eljárás és eszköz a te helyzetedben; különben remélem, hogy miattam, kinek különben sincs szándékomban a távol lévő ellenségeket ingerelni, s nincs más óhajtásom, mint a jövő napok nyugalmát biztosítani, nem fognak téged céltalan kihallgatásokkal és egyéb bosszantásokkal zaklatni, s megadják néked a kíméletet és tiszteletet, mellyel nemednek, jellemednek s mai helyzetednek tartoznak. Különben is mostanában sok szem figyelme irányul az én hátrahagyott nőmre. És Németország legjobb, legigazibb költőnője, az én nemeslelkű jó Gabriellám megmarad az emberek és népek emlékezetében akkor is, ha azok az

apró, lényegtelen teremtmények, kik most magukat nagyzási hóbortjukban nagyoknak és hatalmasaknak gondolják rég eltemetve, s egész országukkal együtt feledve lesznek, vagy mint a XVIII. század barbárjait megvetéssel illetik.

Élj boldogul, szeretett Gabriellám. Emelkedjél fel a szerencsétlenségben s ne hagyd magad megingatni bátorságodban és önérzetedben. Gondolj saját lényednek valódi maradandó értékére s nemes, magasztos hivatásodra. Őrizd meg önbizalmadat s erősítsd lelkedet nehéz órákban magasztos gondolatokkal s a jövő szebb kilátásaival. Óvd meg nagy és tiszta jellemed értékét a megpróbáltatások e nehéz korszakában úgy a világgal szemben, mint magad előtt, s felejtsd el, amennyire lehetséges, nemed közönséges lényeinek aljasságát és gyengeségeit, valamint az én nemtelen ellenségeim nyomorult eljárását, kik saját gyalázatukra gyűlölik és üldözik mindazokat, kik nem oly rosszak és nyomorultak, mint ők. Maradj mindenkor méltó önmagadhoz és hozzám s légy az én Gabriellám s gondolj jogos büszkeséggel nevünkre. Ezt a szózatot intézem hozzád az európai műveltség fővárosából egész lelkemből s csókollak legbensőbb érzelmeimmel."[1]

Igen szép és érdekes az a levél is, mely a költő tollából 1810 február 26-án kikerül, s mely nemcsak az ő dolgaira, hanem a nagy politika eseményeire és a hazai viszonyokra is érdekes fejtegetéseket tartalmaz.

„Mindenütt Isten kezében vagyok — írja a költő — s ő és az én itteni barátom volt az, ki legtöbbet fáradott azon, hogy sok év előtt történt jóslásod bekövetkezett és Mária Lujza császárné lett.

E két hatalmas ház szövetsége, mely Napoleon politikájának remekműve, bizonyára minden pártot egyesíteni fog, melyeket eddig előítélet, hamis elvek és szenvedélyek elválasztottak. Ez végre meg fogja szüntetni az örökös háboruskodást, helyre fogja állítani a biztonságot, egyetértést és meg fogja erősíteni az új rend korszakát.

Hogy oly időben, midőn ily dolgok történnek, egy egyszerű ember sorsa nem jön tekintetbe, bármi fontos legyen is az, könynyen érthető.

S hogy az illető egyén nem lehet szerénytelen s el kell várni türelemmel sorsát, az is magától értetődő dolog. Különben ilyesmit

[1] Bacsányi levele nejéhez. Osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

nem lehet kierőszakolni. Különösen, ha valakinek oly kevés igénye és érdeme van, mint nekem. *Mert csakis az urak Bécsben képzelik azt, hogy én Isten tudja miféle nagyfontosságú szolgálatokat tettem a franciáknak.* . . . De különben megjegyzem megnyugtatásodra, hogy a miniszter, illetve a császár elhatározását naponkint várom, s az aligha fog soká késni. Valami fényes kilátásaim nincsenek, de ilyenek nem is voltak sohasem. Különben már eleve nagyon keveset kívántam és még kevesebbet vártam és reméltem. Különben bármint düljön is el sorsom, én a viszonyokhoz alkalmazkodni fogok anélkül, hogy jellememhez és meggyőződésemhez hűtlen maradnék. Ha sorsom jobbra fordul, örülni fogok főleg azért, hogy azt véled megosztva, téged oldalamon ismét boldognak és megelégedettnek láthatlak. Ha azonban várakozásom nem üt ki kedvezően, s itteni nagy pártfogóim és jóembereim is igazságtalanul és méltánytalanul bánnának velem, és itt is csalatkoznék reményeimben, úgy ezt is türelemmel és megadással fogom viselni, s nehéz órákban azzal a tudattal fogom magamat vígasztalni, hogy jobb sorsot érdemeltem volna. Szomorú vígasztalás, de mégis csak vígasztalás, mely megnyugtató, lélekemelő gondolatot ád, amitől engem megrabolni nem lehet. Rosszakaratú, gyenge emberek ítéletéről és véleményéről nem veszek tudomást s a rágolom nyilai engem többé el nem érhetnek. Korán vagy későbben meg fogják ismerni az emberek a mi valódi értékünket, habár akkor már mi nem leszünk többé. Bármit hallj rólam és bármit tapasztalj, ne boszankodjál s ne kínozd magad, ami különben is csak örömére szolgálna ezeknek az embereknek. Te magad nagyon jól tudod, hogy kik vagyunk mi, s ehhez alkalmazkodjál. Vigyázz egészségedre és kedélyed nyugalmára, légy okos és óvatos beszédedben és magaviseletedben úgy otthon, mint nyilvános helyen. Ezt remélem, elvárom és követelem tőled. Nemcsak minden kifogás nélkül kell viselkedned, de még a látszatát is kerülnöd kell annak, hogy valami félreértésre adj okot. Különben légy nyugodt, ne aggódjál, szívem és lelkem minden időben veled van s remélem, hogy te sem fogsz engem elfelejteni.

Üdvözöld nevemben mindazokat, kik őszinték hozzánk s jóakarattal viseltetnek irántunk. Mondd meg nekik, hogy sohasem fogom őket elfelejteni, habár nincs reményem többé arra, hogy őket még valaha a földi életben viszontlássam. Névszerint nem nevezhetem

meg őket, de neveik eltörölhetetlenül be vannak vésve szívembe, hol szentül megőrzöm őket, míg élek. Igen, nemes barátim és barátnőim! Mindnyájan, kik hozzám jó szívvel vagytok, kik engem tiszteltek és szerettek s talán most magatokban sajnáltok szomorú sorsomért, legyetek szívből üdvözölve s biztosítva, hogy soha nem felejtlek el titeket. Őrizzétek meg emlékemet és szeressetek a távolból is. A ti barátságtokba ajánlom az én Gabriellámat! Legyetek továbbra is amik eddig voltatok, nemesen gondolkozó jó emberek, őszinte barátok! Ne hagyjátok el őt, ha támogatástokra szorul és vígasztaljátok szomorú helyzetében. Ti ismeritek őt és mindnyájan tudjátok, hogy az én szegény, elhagyott, szeretett nőm becsüléstekre és barátságtokra valóban méltó. Saját jó lelketek meg fog ezért jutalmazni, s az, aki szeretett hitvesét nektek ajánlja, mindenkor hálásan fogja néktek ezt megköszönni és Isten áldását fogja reátok és hozzátartozóitokra kérni. Isten veletek, legyetek boldogok és megelégedettek, s bizalmas óráitokban gondoljatok reám, ki titeket míg él, el nem felejt.

Te pedig, szeretett Gabriellám, ismétlem légy nyugodt, óvd egészségedet és reméli!

Gondold meg, hogy sok nemesen gondolkozó jó ember van még a világon, kik őszinte szívből osztoznak sorsunkban. Ezeknek becsülése és részvéte vígasztaljon meg bennünket, s békítsen meg az emberek hibáiért, nehogy odajussunk, hogy saját magunkban és erényeinkben kételkedjünk. Különben is, ami meg nem változtatható, azt türelemmel kell elviselni, s nem szabad a nehéz sorsot még súlyosbbítani, s a kemény jármot, melyet az reánk mért, még elviselhetetlenebbé tenni.

Fűger két nagy képét őrizd meg jól. Mindkettő, mint tudod, kitűnő darab, habár hasonlatosság szempontjából azok némi kívánni valót hagynak hátra. Eljöhet az idő, midőn azokat nemcsak mint műbecsű alkotásokat fogják megbecsülni. Mert hiszen nem mindazokat, kik meghaltak, lehet örökre elfeledni és eltemetni. S minekünk kettőnknek jobban mint valaha kell reménykednünk, és lelkünket az igazságtalanságok és gyűlölködő szenvedélyek hatalmasaival szemben azzal hittel kell megerősítenünk, hogy utánunk jövő nemesebb lelkek képmásainkban tisztelni és becsülni fogják emlékünket.

Ugyan él-e még Komárom mellett a félig már holt aggastyán,

vagy talán már megtért atyáihoz?[1] Épúgy nincs tudomásom arról sem, vajjon a hátramaradt négy éneket elküldte-e Bécsbe, vagy mit csinált velük? Ha azok kezeimhez jutnának, úgy ezeket is, mint a három ki nem nyomatott éneket átjavítanám, hogy a második kötet is kinyomatható legyen. Ezen újabbi javítás nélkül nem szabad azokat nyomtatásba adni. Ha a jó öreg földi pályáját hamarabb bevégezné, mint én az enyémet és ezt az örömöt már nem érné meg, munkáját azért épp úgy továbbra is simítás alá venném s gondoskodnék annak teljes kiadásáról. Sok évi igaz barátságom, változhatatlan hazaszeretetem s fordításának mai kinyomott első kötete biztosítékot nyujtanak neki erre nézve. Valamiféle úton tudasd véle, hogy legyen nyugodt, én a távolban is mindenkor barátja maradok és Aeneissét mindenkor úgy tekintem, mint egy szegény árvát, melynek sorsa az én lelkiismeretes gondosságomra van bízva, s melynek szerencsés megjelenése a világban, mindenkor szívemen fekszik....“

Megemlékezik továbbá e levelében dr. Gall-lal, a híres koponyatudós orvossal való összeköttetéséről és barátságáról is, melynek szálai még bécsi tartózkodásának idejére visszanyúlnak, de melynek nyomait csak itteni levelezéseiben találjuk meg először. Érdekes adat annak megvilágításához, hogy minő összeköttetései vannak a magyar költőnek a kor kiválóbb szellemi képviselőivel, kiknek házába bejáratos s akiknek körében művelt lelke kielégítést talál.

„Dr. Gall szomszédságomban lakik. A péntek estét rendszerint társaságában töltöm. Épp most dolgozik hatalmas munkáján. Az első kötet már megjelent német és francia nyelven. Én most olvasom a német eredeti szöveget. Ez egy remek munka, mely a szerzőnek már előre is halhatatlanságot biztosít, dacára az ostobaság, az irígység és rosszakarat minden törekvésének, mely eddig e mű iránt számos oldalról megnyilatkozik. Most már hallgatnak ellenségei s csak a belső düh emészti őket. E munka most már teljes nagyságában áll előttünk s hangosan beszél úgy a jelen, mint az utókorhoz. Felolvasásait a régi barátság révén ingyen látogathatom. Ő oly jóságos volt hozzám, hogy többszörösen meghivott azokhoz. Az első felolvasás alkalmával itt találtam R. urat is, ki egészen meg volt ütközve jelenlétemen s úgy tett, mintha soha nem látott volna. Én természetesen hasonlót cselekedtem s annál feszültebb

[1] Az öreg Baróti Szabó Dávidot érti.

figyelemmel kísértem a tudós fejtegetéseit, ki az emberek és állatok természetét, hajlandóságait és ösztöneit a koponya alakzatából vezeti le és ítéli meg. Én ennek kapcsán felvetettem magamban a kérdést, vajjon az R. úr koponyájában minő szerv lehet az, mely most működésben van. Miután én a Gall-féle rendszert és R. úr egyéni sajátságait régóta alaposan ismerem, úgy az ő jelenlegi hangulatát koponyája alkatának megvizsgálása nélkül is megállapíthattam volna, ha nem sajnáltam volna a fáradságot, hogy a kérdéssel egyáltalában foglalkozzam. Ő különben elég okos és óvatos volt s úgy a leülésnél, mint az előadás után annyira igyekezett a tömeg között elvegyülni, hogy egyáltalában nem lehetett alkalmam arra, hogy a hallottak alapján rajta vizsgálatot végezzek s koponyáját szemlélet tárgyává tegyem. Különben zavara és viselkedése csak komikus színben tüntette fel őt, s ez is azt bizonyítja, hogy minő kevés agyvelő van némely emberi koponyában s mégis felhasználják azokat államügyekben, sőt annyira mennek, hogy ily embereket egy hatalmas, nagyműveltségű nemzet körébe is elküldenek."[1]

E levélből mindenekelőtt az világlik ki, hogy nem állhat meg az a vád, mintha ő határozott igéretek alapján ment volna Párisba azért, hogy jutalmát elnyerje a franciáknak tett szolgálataiért. Hiszen azt írja, hogy ő maga fogalmával sem bír annak, hogy minő alakban fogja jó barátja, Maret jövő megélhetését biztosítani. Tény az, hogy mint az pere tárgyalása alkalmával ki is fog tűnni, Bacsányi némi biztatásokat nyert Maret-tól arra az esetre, ha netalán a jövőben Franciaországban óhajtaná boldogulását keresni, de az nem áll, minthogyha határozott igéretek alapján hagyta volna el hivatalát és az országot, ahol eddig kenyerét kereste. Habár mind e levelek nem derítik fel a közvetlen okot, ami miatt távoznia kell s folyvást csak ellenségeinek üldözésére hivatkozik, annyi bizonyos, hogy Bacsányi elkövetett valamit, amit ő maga azonban nem tart oly bűnös cselekedetnek, ami rendes körülmények között reá nézve súlyosabb következményekkel járhatna. De a multakat és kivételes viszonyait tekintve, attól fél, hogy ellenségeinek rosszakarata még a látszatból is súlyos vádat kovácsolhat ellene.

[1] Bacsányi levele nejéhez. Az osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

DR GALL

(A bécsi császár. kir. hitbizományi könyvtárban lévő egykorú metszet után)

figyelemmel kísértem a tudós fejtegetéseit, ki az emberek [illegible] természetét, hajlandóságait és ösztöneit a koponya [illegible] vezeti le és ítéli meg. Én ennek kapcsán felvetettem magamban a kérdést, vajjon az R. úr koponyájában minő szerv lehet az, mely most működésben van. Miután én a Gall-féle rendszert és R. úr egyéni sajátságait régóta alaposan ismerem, úgy az ő jelenlegi hangulatát koponyája alkatának megvizsgálása nélkül is megállapíthattam volna, ha nem sajnáltam volna a fáradságot, hogy a kérdéssel egyáltalában foglalkozzam. Ő különben elég okos és óvatos volt s úgy a leülésnél mint az előadás után annyira igyekezett a tömeg között elvegyülni, hogy egyáltalában nem lehetett alkalmam arra, hogy a [illegible] alapján rajta vizsgálatot végezzek s koponyáját szemlélet tárgyává tegyem. Különben zavara és viselkedése csak komikus [illegible] tüntette fel őt, s ez is azt bizonyítja, hogy minő kevés agyvelő van némely emberi koponyában s mégis felhasználják azokat [illegible], sőt annyira mennek, hogy ily embereket egy [illegible], nagyműveltségű nemzet körébe is elküldenek."[1]

E levélből [illegible] az világlik ki, hogy nem állhat meg az a vád, mintha [illegible] ígéretek alapján ment volna Párisba azért, hogy jutalmat [illegible] a franciáknak tett szolgálataiért. [illegible] azt írja, hogy a maga fogalmával sem bír annak, hogy minő alakban fogja [illegible] barátja, Maret jövő me[illegible] sitani. Tény az, hogy [illegible] az pere tárgyalása [illegible] fog tűnni, Bacsányi [illegible] utasításokat nyert Maret[illegible], ha netalán a jövőben [illegible]országban óhajtaná [illegible]gulását keresni, de az nem [illegible]gyha határozott ígéretek alapján hagyta volna el hivatalát és az országot, ahol eddig kenyerét kereste. Habár mind a levelek nem derítik fel a közvetlen okot, ami miatt távoznia kell, s [illegible] csak ellenségeinek üldözésére hivatkozik, annyi bizonyos, hogy Bacsányi elkövetett valamit, amit ő maga azonban nem tart oly bűnös cselekedetnek, ami rendes körülmények között reá nézve súlyosabb következményekkel járhatna. De a multakat és kivételes viszonyait tekintve, attól fél, hogy ellenségeinek rosszakarata még a látszatból is súlyos [illegible] kovácsolhat ellene.

[1] Bacsányi levele nejéhez. Az osztr. bel[illegible] [illegible]ára, Bé[illegible]

Egy későbbi levelében azt írja feleségének, hogy „gondold meg, hogy életem, egész biztonságom és becsületem ezen gyors távozástól függött s hogy üldözőim dühe és bosszúszomja határtalan volt. Váratlan távozásom természetesen még jobban felingerelte őket. Hidd el ezt nekem s ne bízzál a látszatban. Mióta itt vagyok, még jobban meggyőződtem minderről. Isten és a Gondviselés láthatóan irányította ezúttal is lépteimet s megmentett e veszélytől. Ő a rosszak terveit ismét megsemmisítette s nem engedte meg, hogy a már biztosnak vélt szerencsétlen áldozati bárány ellenségeinek kezébe essen. Örülj tehát, mert barátod és szerető hitvesed meg van mentve és az ő szabadsága, élete és becsülete nem függ többé azoktól, kik már régebben ezelőtt is romlására törtek s birói úton akarták őt meggyilkolni".[1]

Mint látjuk tehát, mind e levelek a költő szökésének okaira nézve semmiféle közelebbi felvilágosítást nem adnak, habár lélektani szempontból érdekes adatokat nyerünk azokból a költő jellemének s örökké nyugtalanul háborgó lelkületének kulcsához. Biztos adatokat e tekintetben nem nyerünk mindaddig, míg az ellene felmerült vádakért a Spielbergen lefolyt pere alkalmával felelősségre vonják.

Azért talán még érdekesebb levelezésének ama része, mely feleségéhez való viszonyára, párisi tartózkodására, baráti összeköttetéseire és a hazai viszonyokra vonatkozik,

Ez utóbbiról nem feledkezik meg szerencsétlenségében sem. Állandóan érdeklődik hazája irodalmi kérdései iránt, régi barátainak és munkatársainak sorsát élénk figyelemmel kíséri s résztvevő lélekkel osztozik mindabban az örömben és bánatban, mely a szívéhez közelállókat éri. Bizonyítéka ez a költő mélyen érző lelkének, melyet csak azok nem vesznek észre, kikhez őt rokonszenv nem fűzi s akik számára nem hajlandó megnyitni lelke érzelmeinek benső meleg világát.

A baráti szeretet, tisztelet és ragaszkodás ily érzelmei nyernek kifejezést abban a gyönyörű levélben is, melyet a költő az öreg Báróczy haldoklási híre kapcsán 1810 márc. 10-éről keltezve intéz nejéhez.

[1] Bacsányi levele nejéhez 1810 március 2. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

„A jó öreg nemeslelkű alchimista ma már talán nincs is ezen a világon többé — írja a költő. — Talán már ott tartózkodik ő azon hatalmas, jótékony szellemek társaságában, kik lelki szemei előtt itt lenn a földön oly sokszor megjelentek néki. Lengjen nyugalom hamvai fölött és áldás nemes lelkén.

Egyike volt ő a legjobb, a legigazabb embereknek, akiket valaha ismertem, s ő volt irodalmi barátaim között a legöregebb. Ha még netán élne, üdvözöld őt lelkem mélyéből nevemben. Szívből kívánok még neki egészséges, hosszú életet, telve megelégedéssel és zavartalan lelki nyugalommal. Látogasd meg őt kedvesem, bizonyára örülni fog ennek. Nagyon jól tennéd, ha ellátnád őt konyhád táplálékaival és tettleg is bebizonyítanád, hogy messze vándorolt híved öreg barátját nem felejted el szomorú magányában, elgyengült öregségében. Mondd meg neki, hogy gyakran gondolok reá és sohasem fogom őt elfelejteni. Sorsom ne okozzon néki szomorú órákat. Gondolja meg ő is, hogy mindenütt Isten kezében vagyok, s hogy az emberiség és szeretett hazánk nemtője őrködik felettem. Hogy élek s hogy oly számos rettenetes veszélyből megmenekültem, nyilvánvalóan Isten műve s az ő gondviselésének jótéteménye. Erről én ma jobban meg vagyok győződve, mint valaha. Az én menekülésem valóban csodálatos, s ha az események és körülmények összevágó láncolatát figyelmesebben vizsgáljuk, lehetetlen, hogy észre ne vegyük egy láthatatlan hatalom jótékony kezét.

Őt, a jó öreg barátot, bizonyára nem látom többé az életben, de az elválás nem tart soká s később, avagy korábban bizonyára találkozni fogunk abban a jobb világban, ahová egykor mindnyájan elvándorolunk s ahonnan nincs többé visszatérés. Kevés esztendő telik el és én utána megyek; talán nemsokára, talán sokkal hamarabb, mint én magam sejteném. Napjaim meg vannak számlálva és egy halandó sem tudhatja, mikor és hol végzi pályafutását. Az én célom sem lehet már távol.

Ne sirj Gabriellám, én most nem hozzád beszélek, de természetes, hogy egy haldokló jóbarát halálos ágyánál meg kell emlékeznünk a halálról. S ez a jóbarát régen haldoklik már, vagy jobban mondva már rég meghalt már reám nézve akkor, midőn őt utoljára láttam. Mert hogy ez utoljára történt, mélyen érzem azt. Régen elsirattam már őt, a nemes, hű lelket, s reám nézve ő már odavan örökre.

Téged azonban, kedves Gabriellám, még viszont foglak látni. Ezt a vígasztalást, ezt a boldogító reményt se Isten, se halandó ember ne vegye el tőlem. Azért most ne sirj, emeld fel lelkedet, remélj és légy állhatatos a kitartásban. Isten, ki bennünket egymásnak teremtett s kinek jósága összehozott bennünket, él még felettünk. Ő a mi atyánk, ki jó és nemes. Vessük alá magunkat az ő rendelkezéseinek, mert csakis ő reá és saját magunkra támaszkodhatunk, nem pedig az emberekre. Az ő hatalmára és segítségére kell építeni utolsó reménységünket, hogy ne csalatkozzunk többé számításainkban, mert nincs e világon más biztonság, amiben menedéket találhatnánk."[1]

Bacsányi állandóan érdeklődik a Bécsben történt dolgok iránt is s neje leveleiből élénk érdeklődéssel vesz tudomást mindenről, ami otthon történik. Felesége megküldi neki rézbe metszett képét, mely az akkori kor híres metszőjének, Johnnak vésője alól került ki. A költő azonban a képpel nincs megelégedve, s amellett, hogy ezt igen komolynak és sötétnek tartja, azt mondja róla, hogy azon legalább is egy tucat esztendővel néz ki idősebbnek:

„Dr. Gall ezen arcképen — írja a költő — először valami fenyegető vonást vélt föltalálni. Midőn azonban azt a napvilágnál behatóbban megvizsgálta, ő is csatlakozott a többiek azon ítéletéhez, hogy az nagyon szépen és nagyon jól van metszve, de felette zord és komoly. Üdvözöld nevemben a kitűnő művészt s kérd meg, hogy simítsa át még egyszer a képet. Azt mondják, hogy a homlok alsó részén, valamint a szemöldökök között lévő sötét vonást enyhiteni, továbbá a bal szem alatti részt gömbölyíteni kell s el kel tüntetni a szemek alatt az úgynevezett szemzacskóknál az öregség feltűnő jeleit. Azonkívül úgy látszik, hogy a jobb szem nincs egészen összhangban a ballal."

A költőt neje arról is tudósítja, hogy nyilvánosan is szellőztetni kezdik már Bécsből való távozásának okait s teszik ezt oly modorban, mely Bacsányit erősen felháborítja. Különösen a Vaterländische Blätter című folyóirat foglalkozik ezzel a kérdéssel a költőre nézve nem hízelgő módon. Bacsányi kéri nejét, hogy küldje meg neki e folyóirat reá vonatkozó számait s hozzáteszi, hogy „ez az ostoba, nyomorult és elhamarkodott támadás annál meg-

[1] Bacsányi levele nejéhez. Cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

bocsáthatatlanabb, mert azoknak, kik ily olcsó irodalmi szolgálatra odaadják magukat, ezer okuk volna, hogy hallgatásomat tiszteljék és méltányolják az okokat, melyek engem külföldre távozni kényszerítettek. De ilyen emberektől nem lehet sem mérsékletet, sem józan gondolkozást várni. Ezek addig folytatják üzelmeiket, míg végre körmükre ütnek, s míg a szégyen és ostobaság ama zsákját, melyet ők maguk töltöttek meg, az ő semmiféle irodalmi tudással nem bíró fejükhöz ütik.

Ha valakivel a bécsi titkos rendőrség emberei közül találkozol, akiről feltételezed, hogy nemesen gondolkozó, tisztességes ember és az újságokra befolyással bír, mondd meg neki, hogy habár én sohasem fogok ily szennyes támadásokra válaszolni, könnyen megtörténhetik, hogy szükség esetén az európai közvélemény ítélőszéke előtt fogom megvédelmezni magamat s oly dolgokat fogok elbeszélni, melyek fenhéjázó ellenségeimnek nem lesznek kellemesek; annál is inkább, mert vannak fontos, országszerte ismeretes oly tények, melyeket holmi zugírók nem volnának képesek megcáfolni".[1]

Bacsányi sorsa azonban Párisban még mindig a legnagyobb bizonytalanságok között hányódik; ügye sehogysem akar dülőre jutni, s még mindig állás nélkül bolyong. Folyvást reménykedik s biztatja nejét, hogy a megoldás nem késhet már soká, ámbár ő maga nem táplál e tekintetben vérmes reményeket.

„Amint a dolgok most folynak — írja 1810 június 25-én —, már régóta kevés reményem van. Az ég tudja, hogy a diplomáciai világban minő fontosságot tulajdonítanak az én csekély személyemnek. Világosabban most erről nem beszélhetek; annak idején pontosan meg fogsz tudni mindent. A jövőre vonatkozó kilátásaim habár nem kétségbeejtők, de a legközelebbi hónapokra nem a legjobbak. Jelenlegi helyzetem a legrosszabb. Részben, mivel a sorsom felett való elhatározás bizonytalansága már régóta tart és szellemi erőm csökkenni kezd, részben és pedig főleg azért, mert itteni tartózkodásom nagyon költséges és pénzügyeim állapota igen rossz."

Ez utóbbival kapcsolatosan elpanaszkodja, hogy útközben csa-

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

lóknak is áldozatul esett, s egy útitársának nagyobb összeg pénzt kölcsönzött, mely odaveszett. Jellemző adat a költő élhetetlenségéről, ki kétségbeeséssel panaszkodik azon tapasztalatokról, melyeket a nagyvilágban az emberek rosszaságáról és megbízhatatlanságáról szerez. Így áll már néhány hónap után előttünk teljesen elkedvetlenedve a költő, megcsalatva az emberek üres igéreteitől és kiábrándulva azokból a szép reményekből, melyek lépteit a francia fővárosba irányították. Kétségbeesve látja, hogy azon várakozások, melye kőt ide csábították, még csak részben sem teljesednek. Annyira megy, hogy már az ottartózkodást is megelégelve, arra gondol, hogy újból kezébe vegye a vándorbotot és tovább menjen más országokba, jövőt és kenyeret keresni. Bacsányi lelke örökké nyugtalan hányódásainak épp ezek az idők hű tükrét mutatják. Míg ma oly remények csalóka képeivel ringatja magát, melyek csak a naiv gyermekkedély világában bírhatnak jogosultsággal, s míg egyik nap sorsát, jövőjét s mindenét reá képes bízni a legelső ismeretlenre, ki eléje akad, másnap már lelkének vihara tombol az emberek, s a világ rosszasága, s azon csalódások miatt, melyek csak oly embert érhetnek, ki az élet rideg valóságával számolni képtelen. Igaz, hogy lelkének és jellemének épp ily viszonyok között egy igen nemes vonása domborodik ki, mely abban nyilvánul, hogy az élet küzdelmeiben és csalódásaiban bátor megadással s erős vallásos hittel állja meg helyét a sors legnehezebb viszonyai között is.

„De te — írja nejéhez fenti levelében — légy nyugodt, hogy semmi sincs, ami lelkemet megtörné, s ami arra képes volna indítani, hogy jellememhez és elveimhez hűtlen legyek. Mint mondám, a sorsom feletti elhatározás küszöbön áll, s így itt tartózkodásom ügye is eldől. Hogy hová forduljak és újból hová vándoroljak, azt csak az tudjà, ki sorsomat irányítja. Már most mindenre el kell készülnöm, bármi történjék is velem.

De egy kérésem van hozzád, szeretett nőm, mert te vagy az egyedüli igaz barátom. Ha mindenki eltaszít magától, te nem fogsz elhagyni engemet, s te akkor sem fogod sorsodat elválasztani az enyémtől. Én jól ismertek, te mindenkor az én szeretett Gabriellám maradsz. Én néhány hét mulva innét okvetlen távozom és ha máskép nem lesz lehetséges, veszem a vándorbotot és gyalogosan fogok útrakelni. Hogy hová, azt Isten tudja, én magam még nem.

Valószínűleg Németországba megyek és ott fogom kenyeremet keresni. Oroszországba többféle okból és tekintetből nem akarok menni."

Feleségétől pénzsegélyt kér, és midőn felszólítja, hogy támogassa őt, míg sorsa el nem dől, így folytatja:

„Remélem, hogy egykor és nem soká, köszönettel fogom néked ezt az összeget visszatéríteni. De a valódi köszönet tettedért szívemben fog maradni. Kimondhatatlan és meg nem érdemelt szerencsétlenségemben vígaszom marad, hogy csakis a te adósod vagyok a világon. Mert téged szeretlek és tisztellek legjobban az egész emberi nemből, s mindaddig, míg vonzalmadat és barátságodat bírom, nem fogok panaszkodni kemény sorsom miatt. Hidd el, drága lélek, hogy kevés örömem van már az életben, és ha te nem volnál, nem tudom, mikép volnék képes azt elviselni. És mégis, te oly végtelen messze vagy tőlem! De bátorság, kedvesem. Mi ne hagyjuk el soha egymást, s ne kételkedjünk az örök bölcsesség és igazság végzéseiben. Ki tudja, talán már közel a boldog viszontlátás órája és nemsokára látjuk egymást, ha nem is e világon, hanem ott, a hol sem a sors, sem a távolság nem lesz képes többé bennünket elválasztani."

Bacsányit mélyen sujtja az, hogy ellenségei nem szűnnek meg őt továbbra is üldözni, rágalmazni és becsületében gázolni; folyvást eltávozásának szükségéről beszél és nem szűnik meg ellenségeit vádolni, kik minden szerencsétlenségének okozói.

„Jól ismerem hatalmas ellenségeimnek eljárását és bosszúját saját szomorú tapasztalataim alapján; nem akarom, hogy megöljenek és még az utókor előtt is meggyalázzák emlékemet. Rágalmazzanak, ha akarnak, mint ahogy ezt meg is teszik anélkül, hogy tekintetbe vennék hallgatásomat és önmegtagadásomat. De egyszer csak céltalan küzdelmük abba fog maradni, vagy az igazság ki fog derülni."

Midőn arról van szó, hogy felesége követni fogja őt az idegen földre, hogy megossza véle a jó és balsorsot, azt írja néki:

„Ha tehát el vagy erősen határozva arra, hogy barátodat és férjedet kövesd a távolba és sorsodat megoszd velem, (amit szívem kíván s aminek agyam sem képes ellentmondani), úgy készülj el e lépésre és várd el utasításaimat. Gondold meg azonban jól mert ez egy igen komoly elhatározó lépés, melyet érett megfonto-

lás nélkül nem szabad megcselekedni. Teljesen szabad választásodra bízom már most, hogy mire határozod el magadat. Ne feledd azonban, kedves Gabriellám, különösen azt, hogy én a te kitartó hűségedért, barátságodért és szeretetedért nem tudok mást nyujtani néked, mint azt az örök hálát és szeretetet, melyet te teljes mértékben megérdemelsz, s ami már úgyis régóta a tiéd. A te eddigi szenvedéseidért, hűségedért és erős lelkedért nem tudok néked semmiféle kárpótlást nyujtani a megpróbáltatások e nehéz korszakában. Téged csak Isten és saját tiszta lelkednek öntudata jutalmazhat meg. Ezt könnyes szemekkel mondom most néked s meg vagyok győződve, hogy a jövőben egy szegényes kunyhóban is gazdag és boldog leszek véled. Ezt mondom néked, habár ma már az ifjúkor rajongásaitól távol és síromhoz közelebb vagyok."[1]

Ily lelki küzdelmek között folyik a költő élete, ki ismét a sors mostoha viszonyai közé kerülve, újból a megpróbáltatások nehéz napjait éli át. Úgy látszik, néha-néha kap egy-egy bíztató szót a jövőre nézve, de hogy mi módon s minő alakban óhajtják sorsát és kenyerét biztosítani, mindarra nézve a legnagyobb bizonytalanságban van. Augusztus 11-én kelt levelében azt írja nejének, hogy tartsa magát készen az utazásra, de hozzáteszi, hogy nem tud neki útbaigazítást adni arra nézve, vajjon Párisba, vagy máshova kell-e utána jönnie. Különben azt tanácsolja nejének, hogy úti készülődéseit ne tartsa titokban s ne törődjék a rágalmazókkal, bármit mondjanak is azok.[2]

Időközben a birodalom külügyminisztere, Metternich Párisban jár. Bacsányi első dolga, hogy magának kihallgatást eszközöljön ki a miniszternél és tisztázza magát az ellene felmerült vádakkal szemben. Bizonyíték ez arra nézve, hogy Bacsányi nem érezhette magát bűnösnek oly cselekedetnek elkövetésében, mely államfölforgató, sőt felségsértő vádaknak képezheti jogos alapját. Nem képzelhető, hogy ily viszonyok között Metternich elé merjen járulni, kinek épp most, a két állam között folyvást erősbbödő bizalmas viszonynál fogva, francia földön is meg lett volna a hatalma arra, hogy Bacsányit a büntető igazság kezének átadja.

[1] Bacsányi levele nejéhez. Cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltára. Bécs.

[2] Bacsányi levele nejéhez, a cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

1810 augusztus 25-én kelt levelében írja le Bacsányi ezen érdekes kihallgatást, melynek kapcsán Metternichről a legnagyobb elismerés és tisztelet hangján nyilatkozik.

„Hogy vissza nem megyek többé semmi körülmények között, ez megmásíthatatlan elhatározásom. Megmondtam azt már úgy itteni nagynevű barátaimnak, mint néked, s kijelentettem azt az itt lévő gróf Metternichnek is. Ez a nemes, kiváló szellemű ember maga is belátta, hogy a körülményeket tekintve igazam van, ha távol maradok. Én neki élettörténetemnek egy részét elbeszéltem, s állításaimat okmányokkal igazoltam; habár ezen történet már külsőleg is magán hordja az igazság bélyegét és írásbeli bizonyítékok nélkül is hitelesnek tűnhetik az fel minden ember előtt, kinek az emberi érzés és igazság iránt érzéke van. Ő Excellenciája megígérte, hogy mindjárt intézkedni fog, hogy oly újságtámadások és piszkolódások, mint aminőket az a tiroli kölyök (Hormayer) megengedett magának, meg ne történjenek többet, annál is inkább, mert ilyenféle dolgok az ő terveivel és meggyőződésével ellenkeznek. Az a körülmény, hogy még hátrahagyott nőmet sem kímélik meg a boszantásoktól különösen felháborította e nemeslelkű férfiút. Ő ezenkívül megigérte, hogy a maga részéről mindent megtesz, hogy minden tekintetben a legnagyobb kímélettel járjanak el veled. Nem kételkedem, hogy ő szavát meg is fogja tartani, mert ő valóban egy nemesen gondolkozó jellemes férfiú, ki itteni viszonyaimmal most már tisztában van és jól tudja, hogy egy nagy állam kormányának tekintélyét ily kicsinyes dolgok mennyire kompromittálják a világ előtt. Én magam részéről nem is kértem mást, s kijelentettem, hogy nem kívánok egyebet, mint nyugalmat. Felejtsenek el engem ott, mint egy halottat, ki idegen földön el van temetve. Kijelentettem egyúttal, egy saját értékét ismerő, ezer igazságtalanságot elszenvedett és elnyomott tisztességes ember szabadságával, hogy én ember vagyok, s nem vagyok teljesen érzéketlen s nem maradhatok mindig néma az engem ért boszantásokkal és gyalázkodásokkal szemben. És azért további üldöztetések esetén én is az önvédelem fegyvereihez fogok nyúlni és nyilvánosan fogom magam megvédelmezni a nyilvános támadások ellen. Isten és a tollam! — mondom én Bernardin de Saint Pierre-el. Habár Ő Excellenciája az én titkos történetem és szerencsétlenségem dolgait csak részben ismeri, mivel annak több részét kíméletből elhall-

gattam előtte, de már ez is elég, hogy annak rendkívüli, majdnem mesébe való körülményeiből az egészre következtessen. Ezen bölcs ember bizonyára belátta azt is, hogy az én jellemem nem hasonlítható össze az oly megsértett írókéval, kik bosszúból förmedványekben támadják a kormányt. Ő biztosított távozásomkor, miközben egész az ajtó küszöbéig elkísért, egy igazságos és érző ember nyiltságával, hogy személyes ismeretségem igen megörvendeztette őt. Ugyanezt mondta nékem néhány nap mulva barátom, dr. Gall is, ki gyakran van vele együtt és hozzátette, hogy Ő Excellenciája örömmel vette tudomásul, hogy én téged, édes Gabriellám, menynyire szeretlek. Újabb bizonyíték ez arra, hogy gróf Metternich nemesen érző férfiú, ki, mivel ő maga is jó és nemes, mások értékét is meg tudja becsülni. Minő szerencsétlenség volna az egész monarchiára, ha valaha az ő szenvedélyes és rövidlátó elleneinek Bécsben, mivel ő nem úgy nézi a világot, mint azok, sikerülne e férfiút az ügyek vezetésétől eltolni. De ez nem fog oly könnyen megtörténni. Nemsokára meg kell tudnia a jó Ferenc császárnak, hogy mennyire nem méltók ezek az emberek arra, hogy tanácsadói legyenek és segítséget nyujtsanak az államnak nehéz helyzetében. Láthatod tehát, kedvesem, hogy dolgaim miként állanak. A többiről ott bizonyosan helyben fogsz értesülni. Várom a hírt, hogy minő intézkedéseket tettél már eddig. Te feltétlen magad ura vagy, amit teszesz, az jó és helyes, mert feltételezem, hogy meggondolva cselekszel.

Ami végre jövő alkalmaztatásomat illeti, biztosan meg van igérve, hogy már legközelebb egy nekem való tisztességes állást fogok kapni. Csak a rendelkezés helye és állásom rangja ismeretlen még előttem. Nemrég nagynevű barátomnak írásbeli nyilatkozatot kellett adnom arra nézve, hogy mennyivel elégszem meg. Ő igazi barátságának és ismert jószívűségének újból bizonyítékát adta s hozzátette, hogy az eddigi késedelem főleg azért történt, mivel az üresedésben lévő állások részben igen nagyok, részben igen kicsinyek voltak nekem, egész új állást pedig nem akartak számomra létesíteni. (Ami különben most nincs kizárva és mégis egy új állásba fogok jutni.) E tekintetben tehát légy nyugodt és mindenesetre készülj a közeli elutazásra. Azért, ha hívlak, ne soká maradj vissza. Ha tudnám biztosan, hogy hol kapok állást s hogy itt maradok-e Párisban, amiben kételkedem, már most felszólítanálak az utazásra,

hogy kikerüld az esős hideg időt és az azzal járó kellemetlenségeket."

A viszontlátás örömének boldog reményében zárja sorait s hozzáteszi, hogy: „üdvözöllek tehát újból, mint újonnan eljegyzett, drága, egész becsülésemre és szeretetemre méltó menyasszonyomat, kit már most is lelkem gondolatai öveznek körül, s kit szívem melegével s legbensőbb érzelmeim tisztaságával fogok nemsokára ölelni. A viszontlátás órája, ez a várva-várt szent pillanat az üdvösség ideje lesz számunkra, mert amit mi egymásban tisztelünk, szeretünk és becsülünk, az nem földi, mulandó érzelem. Ez az érzelem az, amit mi és csak azok értenek meg, kiket az Isten hasonló anyagból teremtett s amiről az érzékiség rabszolgáinak fogalmuk sincs. Sohasem szerettelek jobban, sohasem tiszteltelek igazabban, mint most, s meg vagyok győződve, hogy te ezen szeretetre, becsülésre és bizalomra ép oly méltó fogsz maradni, mint eddig voltál".

Ugyanezen levelében kifejezést ad gróf Saurau iránti tiszteletének és becsülésének is, kit nem számít az őt üldöző ellenségek közé, habár gyenge embernek tartja őt, ki nem tudta őt megvédelmezni. A gróf jól tudta, hogy ő szerencsétlen áldozata az államnak, de ő is azon a véleményen volt, hogy a kormány, főleg a titkos rendőrség csalhatatlanságát nem szabad megtámadni. De szép tőle, hogy róla ily nemes véleményt táplál, s nem tartja őt képesnek oly aljasságra, mint aminővel megvádolják. „Ezen köszönetem érzelmei — írja Bacsányi — még akkor is olvasva lesznek az utókor előtt, ha a gróf összes címei és rendjelei, magas állásának hatalma már rég a feledés homályába sülyedtek."

Újra hangoztatja, hogy nincs szándékában Bécsbe visszatérni. Az ő egyénisége nem illik bele abba a keretbe, melyre az ottani rendszer szelleme üti reá a bélyeget. „Oly emberek, mint én — írja a költő — ott csak gyűlölettel találkoznak, vagy hasznavehetetlenek, s legfeljebb csak rosszra használhatók fel." Sietteti nejét az utazásra, s kifejezi reményét, hogy az a kormány részéről nem fog semmi akadályba ütközni. Bízik Metternichben, ki feleségének segítségére lesz. Különben miért is bántanák őket, hiszen reájuk úgy sincs ott már semmi szükség.

„Hiszen már mi nem kívánunk ő tőlük semmit, s a messze idegen világban nem keresünk mást, mint biztonságot és nyugalmat hátralévő napjainkra." Így kiált fel a költő. Feleségét figyel-

mezteti, bogy a Párisból hazatávozott Metternichtől kérjen kihallgatást s adja elő az okokat, melyek miatt hazáját el akarja hagyni.[1]

„Te egy nemesen gondolkozó, okos embert fogsz benne találni — írja Bacsányi ezen év szeptember 23-áról kelt levelében —, ki habár hamis hírek, mesterséges rágalmak és a külszín által félre van vezetve, jó, nemes világtapasztalt férfiú, kinek nem lehet érdeke, hogy elfogult és igazságtalan legyen egy szegény teremtéssel szemben, kit különben már közelebbről is személyesen megismert. Hiszen miniszteri állásában ő egykönnyen nem vallhatja be azt, hogy velem igazságtalanul bántak el. Ő téged tisztel, s te ennek bizonyítékát fogod látni úgy magaviseletében, mint beszédében. Ha személyesen megismer téged, bizonyára még jobban fog becsülni, s nem kételkedem, hogy tudatában lesz annak, ki és kinek neje vagy."[2]

Bacsányi nagyon szűk viszonyok között tengődik Párisban. Teljesen felesége segítségére van utalva, ki csekély tőkéjét, melyet erdélyi bányarészényekben örökölt atyjától, lassacskán felemészti, hogy férje sanyarú helyzetét megkönnyítse. Ebből és a bassanói herceg időnkinti segélyeiből él Bacsányi feleségével együtt s ennek maradványai fedezik Gabriella úti költségeit Párisba.

Időközben a franciaországi eseményekről is értesíti Bacsányi feleségét annak kapcsán, hogy immár Napoleon oldalán Habsburg nő, Mária Lujza tölti be a császárnői méltóságot. Gabriellát nagyban érdekli Mária Lujza sorsa, kit még leánykorából tisztel és szeret.

„Tegnap óta beszélik, sőt az ujságok is állítják — írja a legközelebbi levelében Bacsányi — hogy az osztrák császárt Fontainebleau-ba várják, ki néhány nap mulva odaérkezik. Október 21-én ott nagy ünnepélyt rendeznek s azt hiszik, hogy ezen alkalomból a császárnő áldott állapota is hivatalosan nyilvánosságra lesz hozva; az udvari szokások szerint ennek öt és fél hónap után kell megtörténni. Azért írom ezt neked, mert tudom, hogy ezen szeretetreméltó hercegnőt már régóta mennyire szereted.

A császár megérkezéséről szóló újság nagyon fontos. Szeretném,

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.
[2] Ugyanott.

ha ez igaz volna és ezen példa után a többi hatalmasságok képviselői is ellátogatnának ide. Itt nagyon sok látni és tapasztalni való van. A mintaszerű berendezés s az állami gépezet hatalmas művének gyors és biztos menete érdemes volna a többieknek figyelmére is. A világ itt különben sem olyan, mint azt szerencsétlenségre ott nálatok gondolják. Ott színes szemüvegen át mindent hamisan látnak és azt kivánják, hogy más is ilyet tegyen az orrára. Azt a kevés okos és nemes férfiút, kik ott tanácsolnak és parancsolnak, jól ismerem, és annál jobban becsülöm, tisztelem és sajnálom őket, minél kevesebb azoknak száma. De ismerem azon kicsinyeket is, kik alig képesek valamire, s mégis felfújják magukat és kiváló államférfiak véleményét és terveit akarják birálgatni, holott arra sem érdemesek, hogy ezeknek sarúit megoldják. Nagyon érthető, hogy oly miniszter, mint Metternich, ilyen embereknek csak szálka a szemében.

Még egy ujságot akarok veled közölni, mely reám vonatkozik. Egy levélben, melyet most kaptam Németországból, ezen szavak állanak: Dalberg nagyon sok szépet írt nekem önről. Hogy ki ez a Dalberg, nem szükséges neked megmondanom. Egykor Bécsben volt s akkor még csak koadjuktori állást viselt. Ő a mi korszakunk egyik halhatatlana, kinek elismerése és becsülése nem lehet reám nézve közömbös.“ [1]

Bacsányi sorsa azonban még mindig nem dől el. Már egy év óta van francia földön és azon kilátások, melyekre bizton számított, sehogysem akarnak teljesedésbe menni. Mindazonáltal nem veszti el hitét és erős reményeket táplál, hogy itteni hatalmas barátai és pártfogói nem fogják őt cserbenhagyni.

„Sok jóbarát gyakran nagyon sokat igér — írja 1810 november 9-éről —, de ha reá kerül a sor, kevesen tartják szavukat. Azért nem is támaszkodom ilyen igéretekre, ha nem ismerem alaposan az ily sokat igérő barátok jellemét és gondolkozását. Hogy ezt azonban ne itteni barátaimra vonatkoztasd, megjegyzem, hogy az én kiváló barátaimnak (Maret) épenséggel nem szokása, hogy igérjen, főleg határozott időpontra. Ha ő szavát adta, azt meg is tartja, csak időre és alkalomra kell várni, s nem szabad szerénytelennek

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

és tolakodónak lenni. Nem rég valaki, aki az ő teljes bizalmát bírja, s akit ő gyakran államügyekben a császárhoz küld, azt mondta, hogy ő rólam meleg szeretettel és becsüléssel szokott mindenkor nyilatkozni. Ő csupán egy jó alkalomra vár, s azért nincs szükség, hogy bárki őt az én ügyemre emlékeztesse. Főleg amióta írásbeli nyilatkozatom kezében van, udvariatlanság volna őt ígéretére figyelmeztetni, s vele szemben bizalmatlanságot mutatni."

Bacsányi párisi tartózkodása idején is érdeklődik hazája iránt, szívén hordja a magyar irodalom ügyét és régi írótársainak sorsát, kiktől a viszonyok oly messze elsodorták. Párisi tartózkodása idején az öreg Baróti Szabó Dávid műveit átjavítja abban a reményben, hogy ez a magyar Virgil, mint ő nevezi, mindenütt tetszésre fog találni, s jellemzően hozzáteszi, hogy „a dicséret bizonyára nem fog hiányozni. De senki sem fog arra gondolni, még aki tehetné is, hogy hazafias elismerésének tettekben adjon kifejezést. Különben mi, Szabó és én ilyenre soha nem is gondoltunk, és arra igényt soha nem is tartottunk".

Jellemző felkiáltása ez a régi irodalmi úttörő munkásnak, ki saját tapasztalatából ismeri e küzdelem töviseit, s visszagondol azokra a nehézségekre, melyekkel néki irodalmi pályáján megküzdenie kellett. Látszik, hogy őszinte érdeklődéssel viseltetik most is a magyar irodalom ügye iránt, melyre szeretettel gondol vissza.

„A nagy magyar biblia Káldy-féle fordítását el ne felejtsd magaddal hozni — írja nejének. — Ennek a fordítónak nyelve kitűnő, és majdnem klasszikus. Olyan ez a mű, mint a hold a csillagok között. *Valóban nem szeretnék odáig jutni, hogy elfeledjem saját édes anyanyelvemet.*"[1] Jellemző kitörése a költő lelke keserűségének, kit a sors odáig üldöz, hogy ő, az úttörők egyik hatalmas bajnoka, az irodalom egyik leghivatottabb munkása fél attól, hogy elfelejti azt a nyelvet, melynek kipallérozásán annyit munkálkodott és fáradott a multban.

Időközben megérkezik feleségének az a levele, melyben a Metternichhel folyt beszélgetését közli vele. Bacsányi nincs megelégedve az eredménnyel, s azt találja, hogy felesége erre vonatkozó értesítései nincsenek összhangban azzal a beszélgetéssel, mely közötte és a miniszter között Párisban lefolyt.

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában Bécs.

„Neked többet kellett volna mondanod és a multak történetét határozottabban kellett volna feltárnod — írja 1810 november 25-iki levelében. De így is jó. Ő azt már úgy is eléggé ismeri és bizonyára senki sincs, ki jobban látná az én ügyemnek nemtelen és botrányos oldalát. De természetesen ő ezt nem vallhatja be néked.

Nem volt nehéz e férfiúnak engemet az első pillanattól kezdve megismerni.

Én már beszélgetésünk kezdetén jeleztem, hogy úgy mutatom be magamat néki minden álarc nélkül, mint aminő vagyok és úgy beszélek, mint ahogy érzek és gondolkozom. Meg vagyok előre győződve, hogy oly bölcs férfiú mint ő, minden akadály nélkül meg fogja érteni az igazság szavát. Egy órai beszélgetés után láttam, hogy ő nem ismert engem félre, s nagyon közönséges embernek kellene őt tartanom, ha üldözőim és elnyomatásom jogtalanságát nem látta volna be. Ő oly nemes volt, hogy kifejezést adott örömének személyes ismeretségem fölött, s egyúttal nagynevű barátom iránt is kiváló tiszteletének adta jelét. Hogy lehetséges tehát, hogy az emberek véleménye ily hamar megváltozik? s nem kivánja-e meg a legkisebb politikai eszélyesség, hogy énbennem legalább ne sértsék meg annak a legnagyobb férfiúnak legidősebb miniszterét, kit valaha Isten alkotott. Annál inkább, mivel nem lehet elfelejteni, hogy ezt a minisztert is egykor bilincsekbe verve vitték Ausztriába.

S bármennyire is szeretik ott az olyan eljárást, mint a bezárás, a vasraverés és az elfogatás, mégis kételkedem, hogy az én mai helyzetemben ilyen bánásmód lehetséges volna. Én azt hiszem, hogy téged csak ki akartak faggatni, de ez a szó szoros értelmében méltatlan eljárás. Örömmel vettem tudomásul, hogy te nyugodt mérséklettel és méltósággal viselkedtél. Ez a legjobb eszköz és az egyedüli, mely számunkra fenmaradt...

Nem kedvesem, vissza többé nem megyek. Annyi igazságtalanságot követtek el velem szemben, s annyira megaláztak az egész világ előtt becsületemben, hogy előbb-utóbb áldozatává váltam volna hiszékenységemnek. Ha tehát az életben még egyszer látni akarsz, s el vagy határozva, hogy sorsomat megosztod, úgy követned kell engem ide külföldre. Ott te legfeljebb csak holttestemet láthatnád, mert csak halva volnának képesek engem odahurcolni.

Mi nem kérünk kegyelmet többé. Azt a kegyelmet, melyet eddig

velem gyakoroltak, halálos ellenségemnek sem kívánom. Drágán fizettem meg azt. Több mint 22 évi becsületes, hasznos munkásságomért, szenvedésemért, eddigi tevékeny életemért, türelmemért és hallgatásomért ez a jutalom! Mit kívánnak még többet tőlem? Halálom kielégítené a rossz emberek bosszúálló szenvedélyét, de nem fojtaná el az emberi érzés szavát. A sírok hallgatása még nem némította el soha a történelem ítéletét és mindazt, ami velem történt, sokkal többen tudják már, mintsem hogy az titokban maradhatna. Bizonyára egykor egy igazságosabb biró előtt fogunk állani, mint aminőre üldözőink most számítanak. Ebben biztos vagyok, s azért e világon már semmitől sem félek. Gróf Metternichnek elutazása előtt egy rövid iratot nyujtottam át, mely kapcsolatban volt beszélgetésünkkel.

Ebben nem kértem mást, minthogy nőm akadály nélkül, tisztességben elutazhassék, mert Isten úgy teremtett mindkettőnket, hogy mi egymás nélkül élni nem tudunk, de nem is akarunk...

Ha bárhol véletlenül egykori főnökeimet, mint például a mostani udvari kamarai elnököt Semseyt, Rayner udvari tanácsost, vagy gróf Nádasdyt látod, add át nekik üdvözletemet és mély tiszteletemet. Ne hagyják magukat irányomban táplált jó véleményükben megtéveszteni. Azt nem kívánom tőlük, hogy dicsérjenek és védelmezzenek. Jól tudom, hogy ők és a hozzájuk hasonlók titokban hozzám jóindulattal vannak, s nem helyeslik az ezerszeres igazságtalanságot, mely velem történt. Honfitársaimnak legjobbjai és legnemesebbjei mind jó barátsággal vannak irántam.

Isten veled, légy bátor és állhatatos; az elválás nem tart többé sokáig, s csak a halál választhat el bennünket, de az is csak igen rövid időre. Mi oda is hamar követni fogjuk egymást. Ha te nem volnál, én már talán nem is élnék.

Isten veled, ölellek és csókollak egész lelkemből.“ [1]

1810 november 29-én azt írja a költő nejének, hogy egy előkelő barátja révén arról értesült, hogy ügye végre-valahára a kedvező megoldás útján van.

E jóakarója azt mondotta néki, hogy épp szándékában volt ügyét a miniszternek figyelmébe ajánlani, midőn az szószerint a követ-

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

kezőket jelentette ki: „Én most Bacsányi ügyével vagyok elfoglalva, végre találtam valamit számára s hiszem, hogy az örömet fog néki szerezni". Bacsányi nem tudja mi ez a megoldás, de miután a francia nyelvben már eddig is oly tökéletességre tett szert, hogy mindenki bámulatát és elismerését kivívta, hiszi, hogy ott helyben, Párisban, fog alkalmazást kapni. Mindenesetre szeretné, ha Gabriellájának megmutathatná a francia világváros számtalan nevezetességeit, s főleg elvihetné őt Heloise és Abelard sírjához, ami őt, mint költőnőt, bizonyára érdekelni fogja. Természetes azonban, írja Bacsányi, hogy mindezen csodálatraméltó látványosságok között a legnagyobb csoda a nagy császár maga. Sürgeti neje elutazását és kéri, hozza magával Faludi Ferenc rég elhunyt magyar költő műveit. Eped már a viszontlátás és a családi élet csendes nyugalma után.

„Boldog leszek — végzi levelét a költő — ha csendes magányban véled és elhunyt barátaim emlékével nyugalomban és egyetértésben élhetek. Isten adja, hogy hatalmas, nemes és jó barátom végre ezúttal örömet okozzon nékem, s teljesítse szerény kívánságaimat." [1]

1810 december 14-iki levelében azt írja, hogy Theremin államtanácsos útján kapott üzenetet a bassanói hercegtől, ki megnyugtatja őt, hogy legyen türelemmel és ne kételkedjék az eredményben. Ez nézete szerint csak magának a nagy császárnak biztosítása alapján lehetséges. E nélkül egy idegennel szemben nem mernének ily igéreteket biztos kilátásba helyezni. Hiszi, hogy sorsa még újév előtt eldől s azért inti nejét, hogy tartsa magát készen az utazásra. Ismét megemlékezik ellenségeiről, kik immár csak a szélmalom ellen fognak harcolhatni. Roppant keserűséggel tör ki azon aljas emberek ellen, kik egy távollevővel szemben az egész hivatalos világot felbujtogatják. Most bizonyosodik be, hogy nem követett el hibát menekülésével. Hiszen már előbb is meg akarták őt ölni, tizennégy éven át mint államellenes gonosztevővel bántak vele, nevét minden gazember előtt meghurcolták, s az igazságtalanságnak kelyhét napról-napra *az igazi bécsi hazafiság dühével töltötték meg számára.*

„Boldog vagyok — írja e levelében —, hogy kínzóimtól végre megszabadulhatok, de boldog vagy te is, Gabriellám, ha menekül-

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

hetsz közülök. Neked időd és alkalmad volt ezen emberek jellemét megismerni. Hiszen téged sem kíméltek ők; jellemedet, életedet, nevedet meghurcolták, s jóakaróid, kik titokban sajnáltak, nem voltak elég erősek arra, hogy ily ördögi eljárás ellen megvédelmezzenek. Lehetetlen, hogy gróf Metternich, ki a világot és a viszonyokat ismeri, ily látvány előtt gyakran ne csóválja a fejét. Isten adjon néki és a keveseknek, kik hozzá hasonlók, bölcseséget, türelmet és bátorságot, de egy Herkules alig elég ahhoz, hogy egy ily Augiasistállót kisöpörjön."[1]

Úgy látszik, hogy Bacsányi állami szolgálatra számít, mert erről ír feleségének és erre alapítja jövőjét. Hiszi, hogy hivatali fizetése olyan lesz, amiből mindketten nyugodtan és tisztességesen megélhetnek.

„Ha Isten és a nagy Napoleon — írja egy későbbi levelében — és hozzá méltó legidősebb minisztere oly állást adnak, ami bennünket biztosít, úgy hálásak leszünk és tisztelni, becsülni fogjuk őket mindvégig. S ha ezután oldalamon megelégedettnek látlak, úgy nem lesz más kívánságom a világon, minthogy még sokáig élvezzük együtt a családi élet nyugalmát és a többi jó embert is boldognak és megelégedettnek lássuk. Én magam eddigi szenvedéseimet el fogom feledni, s el fogjuk mondani, hogy legyen harag és bosszú elfeledve, s legyen bocsánat ellenségeinknek. A mi adóskönyvünk legyen megsemmisítve, s béke hassa át az egész világot."[2]

Bacsányi ezen utóbbi leveleit a követség útján kézbesítik nejének. Ez a Metternich intézkedéséből kifolyólag történik, ki megigérte Bacsányinak, hogy gondoskodni fog arról, hogy levelei mindenkor rendeltetési helyükre eljussanak. Maga a követség szólítja fel Bacsányit leveleinek átadására és ez is továbbítja azokat.

Bacsányi minden gondolatát végső alkalmaztatása tölti el, s rendíthetetlenül bízik a hatalmas császárban, kinek erre vonatkozó elhatározását várja. Minden bizonnyal állami alkalmaztatásra számít, mert azt írja, hogy az állami hivatalnokok ebben az országban fizetésükből tisztességesen megélhetnek.

„Kinek tehetsége, ismerete és ügybuzgalma van, — írja a költő —

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Bacsányi levele nejéhez 1810 december hó. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

és becsületes, megbizható ember, az itt, anélkül, hogy megalázkodnia szükséges volna, előmenetelre számíthat. Ez itt rendszer és az ellenkezője a kivétel. Azért itt minden tehetséges és tisztességes ember örömmel végzi kötelességét és azért megy ez a kitűnően berendezett óriási államgépezet nyugodt és gyors mederben, mint egy mesterileg összeállított óraszerkezet működése. Ez oly jelenség itt, amiről másoknak a távolból fogalmuk sem lehet. Azért mondom ezt neked, kedves Gabriellám, hogy az itteni viszonyokról helyes képet nyerjél és okokkal meggyőzzelek arról, hogy nem lehetetlen az, hogy kipróbált szorgalmam által mindkettőnk gondnélküli megélhetése biztositva lesz. Habár itt idegen és ma már oly életkorban vagyok, midőn nem lehet arról szó, hogy itt még nagyobb előmenetelt csináljak.

Egy biztos és tisztességes megélhetés, ez volt minden, amit kívántam és kerestem, s amit ott sem érdemeimnél, sem koromnál fogva el nem érhettem."

Különben legfőbb aggodalma most a neje sorsa, kit a hosszú veszélyes út fáradalmaitól félt. Ha ellenségei akadályt gördítenének útjába az elutazást illetőleg, forduljon a császárhoz, de vigyázzon, nehogy Ő Felsége előtt védelmére keljen, vagy ügyére nézve megjegyzéseket tegyen. „Ez nemcsak céltalan volna részedről, hanem oktalan és szerénytelen eljárás is. Nekem nem szabad, hogy igazam legyen, s erről neked nem lehet véleményt nyilvánítanod. Ne szólj másról, mint a te szomorú helyzetedről és elhatározásodról, mely kötelességérzetedből és hitvesi érzelmeidből folyik. Semmi miatt ne panaszkodjál, még a sors és a szerencsétlenség miatt sem. Kérd ki az utolsó kegyet, hogy távozhass onnan, miután ügyeidet akadály nélkül rendbehoztad. Ezt bátran kérheted, jogos bizalommal, szerényen és őszinteséggel, de egyúttal komoly méltóságérzettel és ügyed igazságának tudatában bátor lélekkel Isten előtt, kinek tekintete a halandók lelkületébe mélyen behatol, s ki egykor királyok felett is fog ítélni, mert ő igazságos, s ő az emberiség atyja és a világrend kormányzója."

Különben is bízzék Metternichben, ki nemeslelkű ember s rendbe fogja hozni ügyét. „Bízd magad az ő bölcseségére és nemes lelkére és légy meggyőződve, hogy ha veled és mindkettőnkkel újabb igazságtalanság nem történik, s az ottani állami politika nem lesz még jobban kompromitálva, mint eddig, úgy ezt mi mindketten csak

neki és bölcseségének fogjuk köszönhetni. Egyetlen egy tisztességes ember megalázása mindenkor folt marad a történelemben. Ez az igazság Metternich előtt épp úgy ismeretes, mint ama halhatatlan író előtt, ki nagy művének egyik figyelemreméltó részét e nagyjelentőségű szavakkal zárja be. Ha ez a reményem is megcsalna és kérésemet nem hallgatnák meg, ez annál szomorúbb lenne rám nézve, mert azt látnám, hogy ez a férfiú sem volt az, ki hivatva volt a politikai erkölcstelenség ott garázdálkodó szörnyetegét legyőzni és az emberek millióinak nyugalmát, sorsát, biztosítani. Te jól láthatod, hogy e férfiútól sokat várok. Lehet, hogy csalatkozom benne, mint ahogy meg vagyok róla győződve, hogy ő sem ismer engemet teljesen. Ő már előre is elfogult volt irántam, s közönséges emberek mértéke szerint ítélt meg és végre is egy órai kihallgatásom tárgyát igen prózai magánügyeknek megbeszélése képezte; habár tagadhatatlan, hogy ily üldözési történet kell, hogy azt a minisztert érdekelje, kinek országában ily aláválóságok megtörténnek.

Becsülésemnek és bizalmamnak legfőbb bizonyítéka, hogy mindezt leírom és ezen levelet is futár útján küldöm néked. Sokkal nagyobbnak és nemesebbnek tartom gróf Metternichet, mintsem hogy attól féljek, hogy házastársak leveleit feltöresse; oly házastársakét, kiket erőszakkal választottak el egymástól, s kik már természetüknél fogva sem követhettek el semmiféle veszélyes dolgot s akik számára ép ő az érintkezésnek ezt az útját nemesen megnyitotta."

Feleségét megnyugtatja a jövő kilátásait illetőleg és azt mondja, hogy ha a nagy, mindenható férfiú egyszer valamit kimondott, az biztosan meg is történik. Ennyi várakozás után most már nincs ok a nyugtalankodásra. Ép a napokban mondta néki valaki, hogy ügye tizennégy nap leforgása alatt el fog dőlni és biztos kilátásai vannak a kedvező eredményre. Ne nyugtalankodjék tehát és ne sajnálja, hogy eltávozott Bécsből. „Én magam legjobban tudom és látom — írja a költő —, hogy miként kell viselkednem. A siker is megmutatja, hogy eddig semmiféle hibát nem követtem el. Ti egykor azt hittétek, hogy Bécsben is biztonságban maradhattam volna, pedig már akkor rég a föld alatt volnék. Természetesen egy hiba, egy soha meg nem bocsátható nagy hiba volt az én kivándorlásom, egy keresztvonás minden számításon! De ez a számítás nem tőlem származott, s ez a hiba adta vissza életemet, szabadságomat és ez mentette meg nevemet úgy a jelen, mint az utókor előtt s azért engedte

Isten, hogy elkövessem ezt a hibát. Ő jelölte ki számomra azt a jótékony nemtőt, ki egy üldözött élet szenvedései és hányódásai között biztos kézzel vezette sorsomat."

Egy más helyen pedig azt írja, hogy „te nem leszel abban a szomorú helyzetben, amiben én voltam, hogy előzetes engedély nélkül kellene kivándorolnod azért, hogy életedet, szabadságodat megmentsd. Eddig már úgy a császár, mint az egész miniszterium értesülve van arról, hogy miért távoztam el és hogy miért nem akarok soha többé visszatérni."[1]

Bacsányi, a viszonyokat tekintve, nem tartja lehetetlennek, hogy a francia fővároson kívül kap alkalmaztatást. Azért sietteti nejét az utazásra, hogy megmutathassa még neki Páris nevezetességeit. Különben lehetséges, hogy már addig is rendelkeznek vele, és miután a legfőbb parancsot ott teljesíteni kell, megtörténhetik, hogy megérkezését már be sem várhatja. De bármint legyen is, örömmel gondol arra, hogy végre nyugalmat talál a családi élet tűzhelyén, elfeledi a multat és élvezni fogják az életet, mely annyi mostohasággal tagadta meg eddig a boldogságot tőlük.

„Bölcsen rendelte Isten — így sóhajt fel levele végén, — hogy nem adott gyermekeket nékünk. A gond miattuk elkeserítené az életnek még ama kevés örömét is, mely napjainkat néha-néha megédesíti. De annál többet fogunk ezentúl szellemi gyermekeinkről gondoskodni. Ezek által élni fogunk a jobb és nemesebb emberek emlékezetében, még akkor is, midőn hatalmas ellenségeink és aljas üldözőink mindenestül hatalmukkal együtt rég feledve vannak, vagy a történelem színpadán, mint az események üres alakjai ide-oda hányódnak. Dacolok azzal, bárki légyen is, aki énemnek ezt az önérzetét tőlem megtagadja. Mindkettőnknek jogunkban van, hogy bátran és büszkén megvessük azokat a nyomorultakat, kik oly sok rosszat követtek el velünk szemben az életben. Hogy még itt vagyok, hogy még élek, s hogy már kétszer kikerültem a joggyilkosságot, az csak Isten csodája és saját érdemem. Polgártársaim szeretetét párt- és valláskülönbség nélkül, a nagy császár pártfogását, legidősebb miniszterének jóakaratát, s minden becsületes ember tiszteletét és bizalmát, kik engem ismernek, s a te halhatatlan szerelmedet

[1] Bacsányi levele nejéhez A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

szeretett Gabriellám, mind saját magamnak, saját értékemnek és a te jóságodnak köszönhetem. Megvetés tehát mindazoknak, kik a te hitvesedet kevésre akarnák becsülni." [1]

Ezen közben a költő neje megkapja a kivándorlási engedélyt Metternichtől. Természetes, hogy Bacsányi ebben nemcsak a miniszter jóakaratát, hanem azt a körülményt is látja, hogy Metternich meggyőződött az ő ártatlanságáról és igazságtalan üldözéséről. Valóságos rajongással nyilatkozik meg a miniszterről, midőn hírét veszi annak, hogy felesége kérelmét teljesítette. „Isten adjon, ki a népek sorsának intézője, erős férfiakat az oldalára, kik képesek és méltók arra, hogy terveit és törekvéseit felfogják, s együtt munkálkodhatnak vele azon nemes célra, melyet ő maga elé kitűzött. Az ő útja és hivatása nehéz és veszélyes, sokkal veszélyesebb, mint ő gondolná." Ismét megemlékezik üldöztetéséről, melynek nem volt más alapja, minthogy nem tudott egy oly állami rendszerbe beleszokni, mely rossz, aljas és az idők szellemével homlokegyenest ellenkező volt.

1811 február 8-iki levelében azt az örömhírt közli nejével, hogy Floret, követségi titkár, kit jóakarói közé sorol, kifejezte előtte azt a véleményt, hogy Mária Lujza császárnő szeretné mielőbb a költő nejét látni. Bacsányi hozzáteszi, hogy megvan győződve arról, hogy ehhez a körülményhez is azt a pletykát fogják fűzni egykor, hogy Gabriella a császárnő útján szerzett alkalmazást férjének. Különben bánja is ő, fecsegjenek a bécsiek, amit akarnak. Utasítja nejét, hogy bonyolítsa le pénzügyeit és értékesítse bányarészvényeit. Talán e tekintetben is segítségére lesz Metternich jóakarata. „Három oly egyén — írja e levelében —, mint a te állami szolgálatban megőszült jó atyád, továbbá te és én megérdemlünk némi figyelmet és támogatást. Az én, több, mint 22 évi szolgálatom különben is elveszett már úgy reám, mint reád nezve. Az én igényeimet és jogaimat bármiféle kárpótlásra úgy sem érvényesíthetem többé. Különben eddigi szenvedéseimre és a velem történt ezerszeres igazságtalanságra úgy sincs kárpótlás a világon. Se Ferenc császár, se a földnek semmiféle uralkodója nem elég hatalmas arra, hogy kárpótoljon a történtekért."

Pénzügyei tekintetében felhívja neje figyelmét többekre, köztük

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. oszt. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Somsich helytartósági tanácsosra, ki talán szíves lesz néki csekélyebb összeget előlegezni bányarészvényeire.

Ezzel kapcsolatosan érdekes jellemzését adja az akkori viszonyoknak és névszerint is megnevezi azon ellenségeit, kikről eddig csak általánosságban beszél, s kiket nemcsak romlása okozóinak, hanem a magyar nemzet legfőbb ellenségeinek is tart.

„Jelentsd néki — írja Bacsányi —, hogy ügyünk Bécsben, Metternich jósága folytán eldőlt, s te már Ő Felségétől megkaptad az engedélyt arra nézve, hogy Párisba mehess férjedhez. Miheztartás végett azonban még néhány megjegyzést teszek, melyeket nem szabad figyelmen kívül hagynod, de egyúttal másokkal sem szabad közölnöd.

1. Az említett férfiú különben egy nemes, jó ember, mondhatom, egyike a legnemesebben gondolkozóknak. Ő azonban nagyon katholikus érzelmű, s már ifjúságától fogva hajlammal bírt arra, hogy a papságnak előnyt adjon. A papokat és szerzeteseket csak a jó oldaláról látja és ismeri, és ezek az urak hatni is tudnak reá, ha nem mutatkoznak együgyűeknek s ha nem árulnak el oly szándékot, mely az ő kötelességérzetével összeütközésbe jön.

2. Viselkedésében és cselekedeteiben felette óvatos, bizalmatlan és a félénkségig politikus, tekintettel különösen az udvarra, a magas klérusra és az ország, s a monarchia hatalmasaira. Ez a félelem okozhatná, hogy ő a viszonyok és körülmények hatása alatt engem is megtagadna, vagy gáncsolna, amit én azonban neki nem venném rossz néven, dacára, hogy ő már régebb idő óta inkább barátomnak és pedig bizalmas barátomnak mutatta magát, mint főnöknek és protektornak, és dacára, hogy ő legjobban tudja, hogy én bennem hálátlanra nem talál és az én köszönetem jóságáért nemcsak szavakban rejlett, hanem tettekben is, midőn neki oly szolgálatokat tettem, melyeket pénzzel megfizetni nem lehet. Ebből több körülményre következtethetsz, de amire

3. különösen figyelmeztetni akarlak, az, hogy az az agens, ki az ő ügyeit Bécsben lebonyolítja, olyan ember, kitől minden becsületes embernek, ki becsületére ad valamlt, óvakodnia kell. Te csak abban az esetben jutnál vele érintkezésbe, ha a jó Sommsich hozzá utalna ebben az ügyben. Ez az ügyvivő az oly nagy mérvben meggazdagodott és hirhedt udvari agens, Janitsch, aki a Kohlmarkton lakik; ugyanebben a házban, a másik emeleten lakott, egykor az

ő erkölcsi féltestvére Németh, ez a gonosz indulatú, amellett minden képesség nélküli hóhérlegény, ki egykor ártatlanságomban is brutálisan pellengérre állított, s az uralkodó és a nádor nevében megcsalni és jogilag meggyilkolni akart, s aki később udvari tanácsos és referendarius lett az udvari kamaránál Bécsben, s végül biróvá nevezték ki hazám legfőbb ítélőszékéhez! ... Ez a Janitsch, kihez képest az öreg Bujanovitsch tisztességes, nemeslelkű ember, ez a Németh, továbbá a ti házatoknál is egykor ismert Somogyi nevű államtanácsos, valamint (amit alig fogsz elhinni) ama nyomorult, minden tekintetben aláváló mostani udvari titkár, Pieringer stb., ezek az aljas, megvetést érdemlő álnok emberek képezték azt a titkos, gyalázatos szövetséget Bécsben, mely titkos utakon s elrejtett eszközökkel oly dolgokat művelt, melyek felett Magyarországon minden tisztességes ember megbotránkozott. Ezek a nyomorult cselszövők néhány év előtt még a császár kabinetjébe is behoztak egy oly fiatal cselszövőt, kinek útján ez a Pieringer oly titkos dolgokat tudott meg, aminőket még az elnököknek sincs módjukban megtudni.

Mindezeket miheztartás végett csak neked mondom. Egy léleknek sem szabad Bécsben ezekről egy szót is elejteni, mint te tudod, én mindent megvetek, ami az árulkodáshoz csak hasonlít is."

Lelkére köti tehát feleségének, hogy legyen óvatos, ha ezzel az emberrel érintkezésbe kell lépni s egyáltalában vigyázzon, nehogy még rövid ottléte alatt oly lépést kövessen el, mely hozzá és nejéhez nem méltó. Figyelmezteti, hogy az utazás viszontagságai között óvakodjék mindentől, ami életét és egészségét veszélyeztetné.

„Jó éjt, kedvesem — végzi meleg érzelmekkel a költő, — talán még egyszer látlak álmomban. Azt mondják, hogy a szerencse álom között jő. S te az én szerencsém istenasszonya vagy, s az én hűséges Márthám, vagy jobban mondva, az én jóltévő, vigaszt és segélyt hozó angyalom. Ma egész nap veled foglalkoztam szívem és elmém csak véled van tele. Itt áll arcképed szemeim előtt és én ébren is érzem szellemednek, nemes lelkednek közellétét. Remélem, te is sokszor érzed az enyémet, legalább akkor, ha Fűger mesteri keze által alkotott arcképemet hosszasan, figyelmesen vizsgálod."

Különben e hosszú levél utóirata oly hírt közöl a költő nejével, mely néki bizonyára végtelen kedves és érdekes meglepetést tartalmaz. Bacsányi tudatja Gabriellával, hogy az általa annyira imá-

dott, fejedelmi honfitársnő, a nagy Napoleon méltó élettársa, ki anyai örömek elé néz, ő vele és sorsával foglalkozik. „Ő nemcsak azt tudja, hogy te jönni fogsz, hanem ez a nagy, jó és nemes lélek, ez az általánosan tisztelt fejedelmi nő, ki halhatatlan urához minden tekintetben méltó, s kit a nagy császár forrón szeret, befolyásával közreműködött azon, hogy te minden akadály nélkül nemsokára barátodhoz jöhess.“ [1]

Floret, a követség egyik derék hivatalnoka közli Bacsányival Mária Lujza császárnő ezen figyelmét, ki hazája költőnőjének sorsát szívén viseli és így közvetlen Bacsányi jövő sorsára is némi befolyást gyakorol. Tehát a Bacsányi pár jóakarói még a legmagasabb fejedelmi körökben is megtalálhatók s Mária Lujza, a nagy császár neje, mint az események később igazolni fogják, akkor sem vonja meg jóindulatát nejétől, midőn az ura sorsa feletti kétségbeesésében később hozzáfordul.

Bacsányi jól tudja, hogy Gabriellája már gyermek kora óta minő szeretettel viseltetik az ifjú francia császárnő személye iránt, kit a hű bécsiek meleg részvéte és szeretete kísér távol idegen országba, midőn áldozatul dobják őt a magas politika érdekeinek. Újesztendőre Bacsányi nejének egy imakönyvet küld a fiatal császárnő arcképével és hozzáteszi, hogy jól tudja, hogy nem küldhet neki kedvesebb ajándékot, mint szeretett Lujzájának képét. Hiszen ő volt az, ki a fiatal hercegnő szerencséjét még akkor megjövendölte, midőn az messze volt attól, hogy a világ leghatalmasabb hadvezérével a fejedelmi trónt megossza.

Reá következő levelében azt írja nejének, hogy siessen ügyeit rendbehozni és úgy készüljön, hogy nem fog többé visszatérni hazájába.

„Lehet — írja búskomor hangulatban a költő —, hogy mint egykor az a bizonyos római nő, el fogsz jönni hamvaimért, hogy barátod földi maradványait hazai föld kebelébe temesd el, s a szerény kis emléket emléksorokkal lásd el. Vajjon a te nyugvó helyed máshol lesz-e, mint a hol barátod nyugalomra talál? Szemem behatol késő századok homályába s magam előtt látom nyugvóhelyünket. Barátságunknak, szerelmünknek és hűségünknek ez lesz végső

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltára, Bécs.

menedékhelye. Hazánknak ifjai és leányai eljönnek oda, megáldanak bennünket sírunkban és emelkedett érzéssel fogják olvasni életünk történetét és költői műveinket. El fognak gondolkozni rólunk, s meg fognak erősödni abban a hitben, hogy jók és nemesek legyenek, s kitartsanak az erény tövissel telt útján álhatatosan és bátran, míg ütni fog az óra, mely őket is egy jobb világba hívja. Oda, hol mindnyájan megtaláljuk egymást és épp ezáltal elnyerjük a legszebb jutalmat azért a sok szenvedésért, mit itt a földön elviselnünk kellett.

Egynél több okom van, hogy ezt a jól meggondolt s immár meg nem változtatható elhatározásomat utolsó levelemben közöljem véled. Ebben az irányban kell megtenni intézkedéseidet, s a jövőben soha semmiféle helyzetben nem szabad úgy gondolkoznod és cselekedned, mely ezen elhatározásnak ellentmondana. Ezt egyszersmindenkorra előre is megkövetelem tőled, s ha valamikor az életben vágyat éreznél Bécs után és meglepne a honvágy betegsége, úgy jól tudod, hogy én nem kényszerítelek semmire, s úgy cselekedhetsz, mint jónak látod. Azt hiszem azonban nem tévedek, ha feltételezem, hogy te sohasem fogod óhajtani az elválást és nem keresed jobb szerencsédet attól a' helytől távol, ahol én tartózkodom. Nagyon csalatkoznám benned és nem volnál többé az én Gabriellám, ha az ellenkezőjét tapasztalnám."

Érdekes és jellemző sorok Bacsányi erőszakos természetére nézve. Szabad kezet enged nejének, de oly erkölcsi kényszer elé állítja, melyben oly nagylelkű nő, mint Gabriella, bizonyára csak az ura érzelmeinek és elveinek megfelelő elhatározást követhet. Igaz azonban, hogy a költőnek is nehéz sorsában neje hűsége az egyedüli menekvése, s csakis ennek a szeretetnek sugarai aranyozzák meg néha-néha gondokkal telt életének borús napjait.

„Soha semmi körülmények között nem térek vissza Bécsbe — így küzd magával folyvást a költő — az örökös zarándoklás különben sem volt soha természetem. Jól ismerem a szellemet, mely ott uralkodik, s ismerem főleg hatalmas ellenségeim dühét, kik most bizonyára sokkal jobban tombolnak ellenem, mint bármikor. A magamfajta emberek számára ott nincs boldogulás, nincs szerencse és becsülés, míg az avult s ma is élő rendszer tart s míg az az idők szelleméhez s az európai világrend haladó követelményeihez nem alkalmazkodik. Pedig ez az ottani egyedüli

boldogító, mindentől elzárkózott politikai rend egyhamar nem fog megváltozni, bármit mondjon is azon kevés nemes és okos ember, kik a jövőbe jobban bele tudnak tekinteni.

Te azonban más helyzetben vagy, neked nem jelölték meg a monarchia határát, mint amely bezárja az örökös börtönt, honnan nincs menekülés. Téged nem akartak soha jogilag meggyilkolni, mert te csak egy nő vagy, habár az én nőm, ki neje egy épenséggel nem bécsi osztrák, vagy cseh-morva érzelmű magyarnak. Különben te nem vándorolsz ki örök időkre, s te engedélyt nyertél magától az uralkodótól, hogy engem az idegenbe kövess és ott addig maradj, míg tetszik, míg vonzalom és kötelesség fűz barátodhoz és férjedhez."

Sietteti nejét az utazásra, hogy megérhesse azt a nagy történelmi pillanatot, midőn a francia fővárosban tanuja lehet az új trónörökös, II. Napoleon születésének. Nagy érdeklődéssel néz Páris és a francia nemzet e fontos esemény elé. Szeretné, ha Gabriella is részese lenne annak az általános örömnek, midőn hőnszeretett Mária Lujzája egy jövendő méltó utóddal ajándékozza meg a korszak legnagyobb uralkodóját.

„Óhajtom — írja nejének —, hogy múzsád már előre is foglalkozzék ezzel a világraszóló eseménnyel. A hatalmas birodalom megalkotójának, Európa fejének kell hogy fiúörököse legyen, ki habár nem megmentője, de továbbépítője lesz az új világrendnek. Ha addig megérkezel, úgy bizonyos vagyok, hogy te itt helyben nemcsak tétlen szemlélője fogsz lenni a dolognak."[1]

Bacsányi bizonyára számit arra, hogy nejének Múzsája méltó és lelkes érzelmekben fogja megörökíteni ezt a fontos eseményt. Levele további részében arról értesíti nejét, hogy valószínűleg mégsem Párisban, hanem Triesztben vagy Laibachban, avagy talán Németországban fog jövő alkalmaztatást találni. Úgy látszik különben, hogy Bacsányit ismét számos kiábrándulás éri. Így ellentétben azon érzelmekkel, melyeknek párisi tartózkodása elején a híres koponyatudós, dr. Gall iránt kifejezést ad, most egyszerre a csalódás érzelmeit látjuk megnyilatkozni későbbi levelében. Bacsányi könnyen hevülő lelkének természetes kifolyása ez, mert hiszen az emberismeret úgysem képezi erős vonását jellemének. E levélben azt

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

írja, hogy „dr. Gall jó ember, de erősen önző természettel bír s egyike azoknak, kik a túlságos erényességet nem tartják életfeltételnek“. Azt állítja, hogy dr. Gall Metternich előtt nem adott ő róla helyes jellemképet, s őt okozza azért, hogy a kihallgatásnak nem volt kézzelfogható eredménye. Csudálkozik, hogy a rideg önzés még a legkiválóbb képességű embereket is mennyire megfosztja józan eszétől. Ilyen embereknek nincs érzéke a magasabb erkölcs és nemesebb gondolkozás nagy szempontjai iránt. Azért nézik ezek álmodozóknak a nem mindennapi szinvonalon gondolkozó embereket. Bizonyára nehéz kihámozni az igazságot azon előző állításával szemben, midőn dr. Gallt úgy tűnteti fel, mint a legfőbb közbenjárót Metternichnél, akinek legtöbbet köszönhet abban a tekintetben, hogy a miniszter egyáltalában fogadta őt.[1]

Itt végződnek a költőnek ama levelei, melyeket Párisból első időben intéz nejéhez, míg az kiutazik hozzá, hogy a sorsot véle megossza. Lélektani szempontból elég érdekes világosság derül már itt is a költő szökésének körülményeire és azon okokra, melyek őt távozni kényszerítik. Szökésének okait azonban mindeddig nem tudjuk határozottan megállapítani, sőt arra a kérdésre sem kapunk még feleletet, vajjon egyáltalában volt-e neki oka oly lépésre ragadtatni magát, melyet ha, mint ő mondja, meg nem tesz, végveszélybe dönti magát. Tényleg oly könyörtelenül sujtott volna-e le reá ellenségeinek bosszúállása, amint azt oly sűrűn emlegeti, s nem-e egy örökösen nyugtalan lélek fantasztikus rémlátásai képezik alapját a tetteinek horderejét mérlegelni nem tudó költő meggondolatlan lépésének, ki tulajdonképen szökése által sodorja magát a legnagyobb szerencsétlenségbe. Mert annyit már az eddig előadottakból is megállapíthatunk, hogy Bacsányi Bécsből való szökésének okai azon szempontokra vezetendők vissza, melyek korábbi üldöztetésével és azzal az ítélettel vannak szoros összefüggésben, melyből kifolyólag ő, mint mondja, már a multban egy joggyilkosságnak esett áldozatul. Ha Bacsányi azt látja, hogy dacára a Martinovics-féle összeesküvésben való teljes ártatlanságának, a birói ítélet igazságtalanul börtönnel sujtotta, mennyire volt oka a büntetéstől tartani a jelen körülmények között, midőn a rosszakarat erősen kihasználhatja az ellene felmerült gyanú látszatát. Mert hogy

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

a franciákkal összeköttetésben állott s nekik bizonyos formában szolgálatot tett, azt az események sorrendjén látni fogjuk. És ha ártatlanságának tudatában volt is, ideges képzelete bizonyára ki tudta magának festeni azt a bonyolult helyzetet, melyből ellenségeinek boszúszomja folytán menekülni képtelen leend. Bizonyára lélektani szempontból elég ok a menekülésre annak, ki élete folyamán különben sem találta fel azt a szerencsecsillagot, mely másokat sokkal nagyobb bajokból ment ki az élet küzdelmei között.

Hogy azonban az eseményeknek összefüggő képét adhassuk, s a körülményeket bővebben megvilágíthassuk, mielőtt a költő lépteit továbbra is figyelemmel kísérnénk, vizsgáljuk meg a bécsi hatóságok eljárását ez ügyben, s tekintsünk be azon hivatalos intézkedésekbe, melyek úgy Bacsányi szökésével, mint a kiáltvány ügyének felderítésével szoros összefüggésben vannak.

VIII.

NYOMOZÁS A KIÁLTVÁNY ÜGYÉBEN
BACSÁNYINÉ LEVELEZÉSE
A VISZONTLÁTÁS
A KÖLTŐ KATASZTRÓFÁJA

1809 november 19-én vonulnak ki a francia seregek Bécsből. Mindezideig a kiáltvány ügye az illetékes hatóságoknál, főleg a rendőri hatóságnál nem képezi kutatás és vizsgálat tárgyát, ami különben a francia megszállás idején természetes is. Rögtön azonban a franciák kivonulása után kutatni kezdik a kiáltvány szerzőjét és fordítóját. A nyomozás azonban nem Bécsből, hanem Pestről indul ki, hol Erdődy magyar kancellár veti fel először a kérdést egy hozzá érkezett feljelentés kapcsán. 1809. november 24-éről keltezve a kancellár a következő átiratot intézi Bécsbe Hager rendőrigazgatóhoz:

„Az udvari kancelláriához egy feljelentés érkezett, mely szerint Décsy Sámuel azt állította volna, hogy Márton József magyar nyelvtanár volt az, ki lefordította a francia császárnak a háború idején a magyarokhoz intézett kiáltványát. Kérem Excellenciádat, szíveskedjék nevezett Décsyt kihallgattatni, hogy mindezt honnan tudja, s állításait mivel igazolja. Ha tényekre és tanúkra hivatkoznék, méltóztassék a vizsgálatot ebben az irányban is kiterjeszteni s úgy Márton tanárt, mint azon nyomdászokat is kihallgattatni, kiknél a kiáltvány nyomva lett.[1]

Ezen átirat értelmében Hager utasítja Schüler rendőrigazgatót, hogy a vizsgálatot a jelzett irányban vigye keresztül s hozzáteszi, hogy bizalmas bécsi jelentések szerint arról értesült, hogy Bacsányi János udvari fogalmazónak is része lett volna a kiáltvány lefordításában. A vizsgálat tehát erre a körülményre is kiterjesztendő.[2]

[1] Erdődy kancellár átirata Hager rendőrigazgatóhoz. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Hager átirata Schülerhez, ugyanott.

Ezt megelőzőleg azonban a bécsi legfőbb rendőri hatóság még a franciák kivonulása előtt vizsgálatot indít a Nobilis Hungarus ad Hungaros című hirhedt röpirat ügyében s annak kinyomozása céljából Schmidt rendőrtitkárt küldi Magyarországba, ki a vizsgálat eredményéről november 18-áról keltezve jelentést küld Hagernek. A jelentés azonban igen hézagos s az eddigi vizsgálat kevés reményt nyujt arra nézve, hogy a szerző kinyomozása lehetséges volna. Csak annyi derül ki, hogy a röpirat először Győrben látott napvilágot a franciák ott tartózkodása idején.

Schmidt rendőrtitkár azt mondja, hogy a röpirat kutatásánál nagy elővigyázattal kellett eljárnia, mert nem akarta, hogy ezen „aláváló fércnyomtatvány“ nyilvánosságra kerüljön. Nyomokra eddig nem talált, de két személyre ki óhajt térni, kiknek összeköttetésük lehetett e röpirattal.

a) Egy 1805-ben megjelent röpirat, mely Patriotische Bemerkungen eines Ungarn cím alatt látott napvilágot s kinek szerzőjeként gróf Batthyányi Alajost emlegetik, ugyanazon kifejezéseket tartalmazza s annak ugyanaz az iránya, mint a Hungarus ad Hungaros című röpiratnak. Azt lehet mondani, hogy ez utóbbi nem egyéb, mint a Batthyányi-féle röpiratnak népies kivonata. Gróf Batthyányi bizonyára jobban tud latinul, de kérdés, hogy nem ismeri-e ő a szerzőt s nem működött-e közre e nyomtatványban.

b) Pozsonyban a Mihály-kapunál van egy könyvkereskedő, ki arról ismeretes, hogy tiltott könyvek csempészésével foglalkozik, s ilyeneket nyilvánosan is árul. Kikutatandó volna, vajjon nem kapott-e ő annak idején árusításra ily röpiratokat? Kérdés azonban, lehet-e Magyarországon ily alapon kutatni s nem veszélyezteti-e az az illetőnek kereskedői hitelét.[1]

Ugyancsak e jelentéssel kapcsolatosan november 19-éről keltezve egy másik jelentés is érkezik a bécsi rendőrséghez, mely azt mondja, hogy az említett röpirat a legcsekélyebb port sem veri fel s általában az a nézet, hogy annak szerzője vagy fordítója nem volt irodalmi ember. „Az itt a nézet — mondja e jelentés —, hogy az nem egyéb, mint silány terméke egy Bécsben élő oly

[1] Schmidt rendőrtitkár jelentése Hagerhez. A cs. kir. osztr. belügyminisztérium levéltárában, Bécs.

BÁRÓ HAGER FERENC, RENDŐRIGAZGATÓ

(Egykorú metszet a bécsi csász. kir. hitbizományi könyvtárban)

Ezt megelőzőleg azonban a bécsi legfőbb rendőri hatóság még a franciák kivonulása előtt vizsgálatot indít a Nobilis Hungarus ad Hungaros című hirhedt röpirat ügyében s annak kinyomozása céljából Schmidt rendőrtitkárt küldi Magyarországba, ki a vizsgálat eredményéről november 18-áról keltezve jelentést küld Hagernek. A jelentés azonban igen hézagos s az eddigi vizsgálat kevés reményt nyujt arra nézve, hogy a szerző kinyomozása lehetséges volna. Csak annyi derül ki, hogy a röpirat először Győrben látott napvilágot a franciák ott tartózkodása idején.

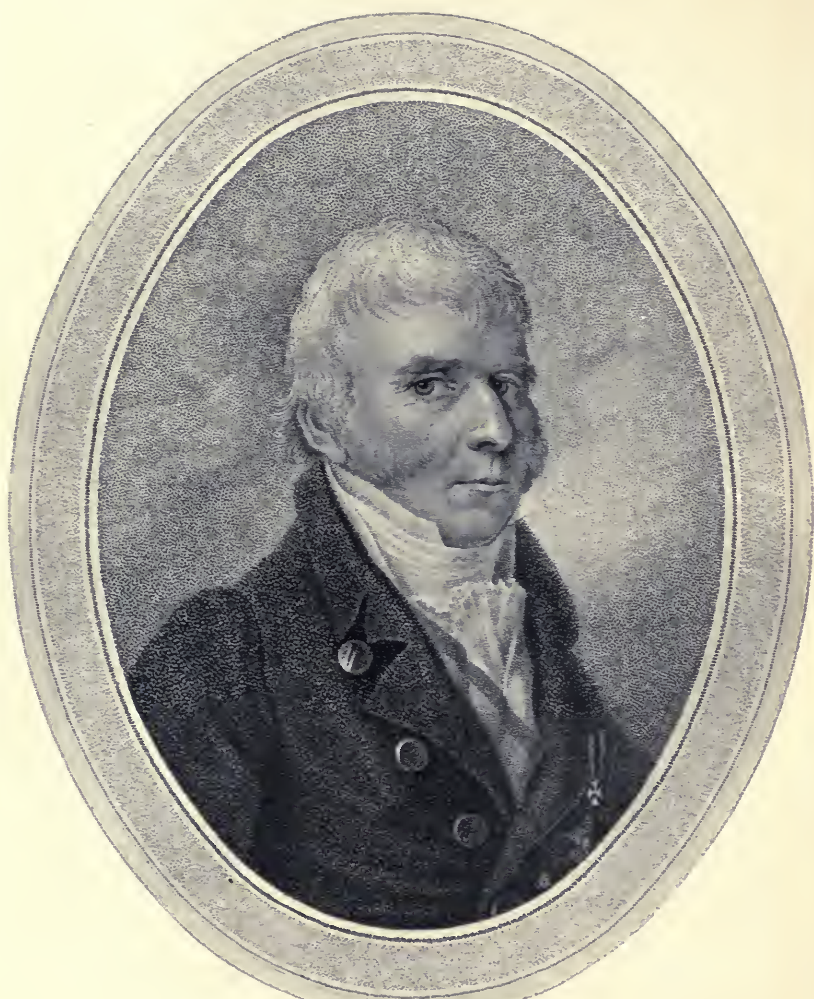
Schmidt rendőrtitkár azt mondja, hogy a röpirat kutatásánál nagy elővigyázattal kellett eljárnia, mert nem akarta, hogy ezen „alávaló fércnyomtatvány" nyilvánosságra kerüljön. Nyomokra eddig nem talált, de két személyre ki óhajt térni, kiknek összeköttetésük lehetett e röpirattal.

a) Egy 1805-ben megjelent röpirat, mely Patriotische Bemerkungen eines Ungarn cím alatt látott napvilágot s kinek szerzőjeként gróf Batthyányi Alajost emlegetik, ugyanazon kifejezéseket tartalmazza s annak ugyanaz az iránya, mint a Hungarus ad Hungaros című röpiratnak. Azt lehet mondani, hogy ez utóbbi nem egyéb, mint a Batthyányi-féle röpiratnak népies kivonata. Gróf Batthyányi bizonyára jobban tud latinul, de kérdés, hogy nem ismeri-e ő a szerzőt s nem működött-e közre a nyomtatványban.

b) Pozsonyban a Mihály-kapunál van egy könyvkereskedő, ki arról ismeretes, hogy tiltott könyvek csempészésével foglalkozik, s ilyeneket nyilvánosan is árul. Kikutatandó volna, vajjon nem kapott-e ő annak idején árusításra ily röpiratokat? Kérdés azonban, lehet-e Magyarországon ily alapon kutatni s nem veszélyezteti-e az az illetőnek kereskedői hitelét.[1]

Ugyancsak e jelentéssel kapcsolatosan november 19-éről keltezve egy másik jelentés is érkezik a bécsi rendőrséghez, mely azt mondja, hogy az említett röpirat a legcsekélyebb port sem veri fel s általában az a nézet, hogy annak szerzője vagy fordítója nem volt irodalmi ember. „Az itt a nézet — mondja e jelentés —, hogy az nem egyéb, mint silány terméke egy Bécsben élő oly

[1] Schmidt rendőrtitkár jelentése Hagerhez. A cs. kir. osztr. belügyministerium levéltárában Bécs.

Bl: Höfel. SC:

magyarnak, kit a franciák pénzért ily szolgálatok tételére felhasználtak."[1]

Úgy látszik, e nyomozásnak igen nagy fontosságot tulajdonítanak, mert maga Hager rendőrigazgató is ez időben Budán tartózkodik s onnan küld december 2-áról keltezve egy hosszabb jelentést az uralkodóhoz a röpirat ügyében. Hager jelenti, hogy egy ismeretlen ember november hó első felében Öffner városi jegyző házában egy csomagot tett le, mely az említett röpirat több példányát és a Metternich és Champagny között lefolyt diplomáciai levelezés fordítását tartalmazta. Több jel arra vall, hogy a csomag Győrből származik. Öffner a nyomtatványokat azonnal átadta Kalmárfy városbirónak, ki azokat Rainer főhercegnek szolgáltatta át.

„A röpirat — írja jelentésében Hager —, mint Felséged is meggyőződhetik, nem más, mint bővebb ismertetője annak a kiáltványnak, melyet Napoleon a magyarokhoz intézett. Ezen irat a leggonoszabb és legfelháborítóbb szellemben, de egyúttal a legközönségesebb nyelven van írva és május 19-éről van keltezve. De ép ez a közönséges hang és alacsony nyelvezet adja meg a röpiratnak veszedelmes jellegét, mert ép ezáltal az a magyar köznemesség nagy tömegére van hivatva hatni, s abban fel van halmozva mindaz, amit az ország elégedetlen rendzavaró elemei különböző időkben a dinasztia ellen mint sérelmeket hangoztattak.

Nem kíméltem semmi fáradságot, hogy az itt rendelkezésemre álló kevés eszközzel kikutassam, vajjon ezen röpiratból jutott-e más úton több példány forgalomba. Egyúttal bizalmasan közöltem gróf Brunsvickkal, a Judex curiae helyettesével gyanúmat a beküldőt illetőleg (a győri phisicus, Öffner sógora) s kértem őt, hogy kutasson tovább ezeken a nyomokon; egyidejűleg a bécsi rendőrséget is utasítottam, hogy kutassa ki a szerzőt, a fordítót és a nyomtatót is."[2]

A diplomáciai levelezésre nézve is azt mondja Hager, hogy az minden valószínűség szerint szintén bécsi nyomdából került ki s végül a röpiratra nézve megjegyzi, hogy annak szerzője nézete

[1] Jelentés Budáról a Nobilis Hungarus ad Hungaros című röpirat nyomozása ügyében. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Hager jelentése Ferenchez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

szerint nem lehetett jelentékenyebb művelt ember s valószínűleg nem is volt magyar születésű.

Ferenc a jelentést tudomásul veszi s hozzá azt a megjegyzést fűzi, hogy az a körülmény, hogy a röpiratok a magistratus egy képviselőjénél lettek elhelyezve, arra enged következtetni, hogy az nem volt nyilvános terjesztésre szánva, sőt ennek az a jele, hogy a szerző azt a nyilvános forgalomból ki akarta vonni.

A fenti röpirat szerzőjének, mint látjuk, teljesen nyoma vész. Maga a rendőrség sem kutatja azt többé s ezen jelentéseken kívül egyáltalában nem merül fel más oly nyom, mely a szerzőre nézve felvilágosítást adhatna. A nyomdai vizsgálat is ebben az irányban szintén eredménytelennek bizonyul.

Ezen idő alatt a bécsi rendőrség a magyar kancellár már előbb közölt átirata alapján megindítja a vizsgálatot a kiáltvány ügyében. A nyomozás első eredményéről Hager ugyanezen év december 31-én a következő átiratban számol be a magyar kancellárnak:

„Midőn a franciák bevonultak Bécsbe, nemsokára reá Maret francia miniszter és Andreossy kormányzó a rendőrséghez fordultak, hogy az állítson elő azonnal egy embert, aki egy német, vagy francia szöveget magyarra és latinra lefordítani képes. A rendőrség azonnal elküldte egy emberét Décsy magyar ujságíróhoz, ki azonban nagybetegen ágyban feküdt. Décsy megtudván miről van szó, az ügy sürgősségére való tekintettel, azt a tanácsot adta a hozzáküldött rendőrbiztosnak, hogy forduljon ebben az ügyben Márton József magyar nyelvtanárhoz. Márton, ki különben mint hű alattvaló ismeretes, tényleg ki lett rendelve, s még ugyanaz nap éjjel el kellett neki készítenie a kiáltvány magyar fordítását. Ő ezen alkalommal a kiáltvány több súlyos kitételét enyhítette s hogy minden kellemetlenséget kerüljön, másnap Thereminnek, Maret titkárának kijelentette, hogy érzése és meggyőződése ellen van, hogy ezen fordítást a kívánt módon végezze. Erre neki a fordítást visszaadták azzal a megjegyzéssel, hogy az nincs kellő eréllyel (Energie) megszerkesztve. Ez alkalommal úgy Maret, mint titkára azt mondták, hogy a fordítást Bacsányira fogják bízni, kiről mint régi ismerősről beszéltek.

Nem is kétséges, hogy Bacsányi a megbízást elvállalta s a Nobilis Hungarus ad Hungaros című röpiratot is lefordította, mert ő nap-nap mellett megfordult Maret lakásán, vele együtt ebédelt

s egyáltalában úgy szerepelt ott, mint Maret régi barátja, kivel Kufsteinban együtt raboskodott s kivel még ott a fogságban 1795-ben barátságot kötött.

Az ügy ezen állásából Excellenciád meggyőződhetik, hogy mennyi alappal bír Décsynek Mártonnal szemben hangoztatott vádja. Décsy mint Márton halálos ellensége ismeretes, még pedig a magyar ujság szerkesztése idejéből, melyet neki Mártonnak kellett volna átadni. Ő most Mártont vádolja, kit maga ajánlott fordítónak, holott épp ő a francia hatóságoknál annak idején mindent elkövetett, hogy a magyar ujság szerkesztése, mely tőle elvétetett, visszaadassék néki, ami sikerült is. Azonban a franciák kivonulása után Décsy a szerkesztéstől újból eltiltatott s most a magyar ujság szünetel, míg Ő Felsége rendeletére intézkedés nem történik, hogy Márton azt újból átvegye. Jelentem továbbá Excellenciádnak, hogy Ő Felsége parancsa folytán nem lehetek abban a helyzetben, hogy az adatokat betekintés végett megküldhessem. Különben a kiáltvány nyomását francia megkeresésre az államnyomda végezte, az említett latin röpiratot pedig előbb az államnyomda készítette s később a Haidkohl-féle nyomdában utánnanyomatták."[1]

Ezen jelentésben mindenesetre szembeötlő az a tény, hogy a rendőrség minden előzetesebb alapos vizsgálat nélkül a fordítás vádját határozottan Bacsányira tolja, anélkül, hogy Márton elbeszélésén kívül a legcsekélyebb adat is bizonyítaná, vajjon volt-e egyáltalában Bacsányinak valami része a kiáltvány munkájában. Ezzel szemben a rendőrség igen könnyen átsiklik Márton szerepe fölött, akiről pedig be van bizonyítva, hogy tényleg része volt a kiáltvány lefordításában. Nagyon különös a jelentésnek az a része is, mely azt mondja, hogy Mártonnak a franciák azért adták vissza a fordítást, mert az nézetük szerint nem volt kellő eréllyel megszerkesztve. Hogy ennek megbirálására a magyarul nem tudó franciák mennyire lehettek hivatva, arra nézve sem a jelentés, sem maga Márton nem nyujtanak felvilágosítást. De hogy különben is mennyiben felelnek meg ezen adatok a valóságnak, az a per folyamán ki fog derülni, midőn Márton nyelvtanár szerepe és viselkedése is ki fog tűnni.

[1] Hager átirata gróf Erdődy kancellárhoz. A cs. kir. osztr. belügyminisztérium levéltárában, Bécs.

Ezen átirat képezi alapját és kiinduló pontját annak az immár mind határozottabb alakban fellépő vádnak, hogy csakis Bacsányi lehetett a kiáltvány fordítója. Természetes, hogy ez a vád tápot nyer abból az erősen terhelő körülményből, hogy Bacsányi a franciákkal egyidejűleg engedély nélkül távozik az osztrák fővárosból, mely körülmény kétségkívül megállapítja a szökés tényét. Az akkori hivatalos jelentések bizonyára ebből merítik és pedig nem minden jogosultság nélkül azt a vádat, mely a költő ellen a legsúlyosabb gyanú látszatával felmerül.

A rendőrség ezen az alapon megindítja a további nyomozást, állandó szigorú felügyelet alá veszi a költő nejét, kit férje távozása körülményeire nézve ki is hallgat s egyúttal megkeresi Bacsányi hivatali főnökeit is, nyilatkozatra szólítván őket, vajjon Bacsányi tényleg minden engedély nélkül hagyta-e el hivatalát és távozott Bécsből. Gróf O'donnel válaszában értesíti Hagert, hogy Bacsányi lemondása, mely még 1809. november 1-éről van keltezve, annak idején elfogadtatott, de miután kérvényében kilátásba helyezi, hogy mindazon okokat, melyek őt e lépésre kényszerítették, személyesen fogja előadni, a kérvény végleges elintézése visszatartatott. Bacsányi azonban ezen igéretét nem váltotta be, dacára, hogy az elnök többször hivatta őt, hogy lemondási ügyét véle megbeszélje. Miután azonban Bacsányi nem jelentkezett, lemondási ügyének szabad folyást engedett.

„A decretum — írja O'donnel —, mely az udvari kamara részéről elbocsátását tartalmazta, már le volt pecsételve, midőn Excellenciád fenti átiratát kaptam. Ennek következtében az iratot visszakértem és visszatartottam, *mert abban Bacsányi működését illetőleg dícséretes elismerés foglaltatik.* Ha Excellenciád a jövőben ezen volt hivatalnok sorsáról bővebb értesülést nyerne nagyon lekötelezne, ha azt tudatná vélem.“[1]

Ez az okmány is bizonyítéka gróf O'donnel jóindulatának Bacsányi iránt, ki a költő ügyének intézését húzza ameddig lehet, de bizonyítéka ez egyúttal annak is, hogy Bacsányi még sem távozik hivatalából azzal az elismeréssel, mint állítja, mert a működését elismerő okmányt nem szolgáltatják ki néki, midőn szökése hivatalosan

[1] O'donnel átirata Hagerhez. Bécs, 1810 január 4. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

tudomásra jut. Midőn Bacsányi feleségének ezen okmányt tévedésből kézbesítik, ő annak tartalmát, mint később látni fogjuk, hirtelen leírja és közli férjével. Midőn Bacsányi ily úton tudomást nyer ezen bizonyítványról, maga hirdeti mindenfelé, hogy hivatalából a legnagyobb elismerések között távozik. Ámde elhallgatja azt, hogy ezen, az ő működését elismerő hivatalos okmányt visszavonták, midőn szökése nyilvánosságra került. Természetes tehát, hogy ily körülmények között megdől az a feltevés, mintha Bacsányi hivatali főnökeinek elismerése között távozott volna külföldre.

Ezen időtől kezdve a rendőrség nemcsak a kiáltvány ügyének megvizsgálására terjeszti ki figyelmét, hanem a költő nejének lépteit még szigorúbban megfigyelteti. Még a régi barátokat is felhasználják erre a célra. Néhány bizalmas rendőri jelentés, mely e korból fenmaradt s mely az akkori osztrák rendőrség kémkedő rendszerére és eljárására érdekes világot vet, bizonyítja, hogy még magasabb társadalmi állásban lévő művelt embereket is felhasználtak arra, hogy a rendőri kutatás érdekében kémszolgálatot végezzenek. Sőt még egy magyar embert, a költő egy honfitársát is megnyerik erre az aljas szolgálatra, ki a jóbarát álarca alatt férkőzik Bacsányinéhoz, hogy belső dolgait kikémlelje. E jelentések igazolják, hogy a rendőrség Doll könyvkereskedőt, Haidkohl nyomdászt, a magyar kancellária egy Bajzáth nevű fogalmazóját és Kreil ismert tanárt is igénybe veszi e célra. Egyik jelentés azt mondja, hogy „Kreil, ki irodalmi működéséből és felesége vagyonából él, beszélte, hogy még szeptemberben találkozott Bacsányival, ki említette neki, hogy az a hír van elterjedve, hogy ő a franciáknak annak idején szolgálatokat tett, holott ő erre a célra ki volt rendelve. Bacsányi elmondta néki, hogy Magyarországba szándékozik utazni s igazolni akarja magát Ő Felsége előtt. Hozzátette egyúttal hogy: *Melius est provenire, quam proveniri.*[1]

Ugyancsak Bacsányiné is anélkül, hogy zavarban látszott volna lenni, úgy nyilatkozott néki, hogy férje Magyarországba ment. Kreil később Degen nyomdaigazgatótól hallotta, hogy Bacsányi a franciákkal együtt távozott, állítólag egy francia tiszt, vagy mások szerint a francia bécsi ujság Wittmann nevű szerkesztője kíséretében. Biztosat azonban az ügyről nem lehet megállapítani. De ez

[1] Jobb megelőzni, mint megelőztetni.

már így szokott lenni, ha valamit hivatalosan kutatnak. Bacsányiné itt van s nem is tesz készületeket az utazásra. Neki magának van vagyona, mely javarészt jövedelmező bányarészvényekből áll. Férjének elutazásáról nem lehet tőle bővebb részleteket nyerni. Bár Bacsányiné vallomásának hitelt adni nem lehet, most még sem volna értelme vallatásának.[1] Ezeket jelenti Schüler rendőrtanácsos a költő szökése után néhány héttel. Egy későbbi jelentés azt bizonyítja, hogy mindazokra, kik Bacsányi távozásának körülményeire némi felvilágosítást adhatnak, ki lett terjesztve a vizsgálat. Senki sem tud azonban biztosat mondani; némelyek azt állítják, hogy Magyarországba utazott, mások hogy Párisba ment. Az előbbi állítás azonban csak arra való, hogy félrevezesse a nyomozást Bacsányi valódi tartózkodási helyét illetőleg. E jelentés szerint Kreil tanár azt a vallomást is tette, hogy bár Bacsányi látszatra megadta nejének a szokásos külső tiszteletet, de bensőleg a két házastárs között nem sok szivélyesség és bizalom uralkodott.

„Ezen Kreil — jelenti Schüler —, ki Bacsányiéknak bizalmas barátja volt, egy, a rendőrséghez közel álló harmadik személy által fel lett szólítva, hogy keresse fel Bacsányinét és barátságos szolgálatainak felajánlása mellett vegye ki tőle férje tartózkodási helyét. Kreil néhány nap előtt ezt meg is tette, de Bacsányinét vigasztalan állapotban, könnyek között találta s midőn ennek okát kérdezte, az így nyilatkozott:

Képzelje jelen szerencsétlen helyzetemet. Abban a hitben voltam, hogy férjem Magyarországon van, mert mint elutazása előtt mondta, oda akar menni, hogy Ő Felsége előtt igazolja magát. Megvallom, hogy távolmaradása már nagyon aggasztott, mert időközben Ő Felsége is visszatért ide. De igyekeztem magamat megvígasztalni. Most néhány nap óta hallom, sőt cselédem mint ujságot hozta haza, hogy mindenfelé azt beszélik, hogy férjem a franciákkal együtt Párisba ment. Sőt azt hallom, hogy egy bizonyos jó barátunk, Hammer úr, ki jelenleg Párisban tartózkodik, valakinek azt írta, hogy férjemmel ott találkozott s beszélt vele. Most epedve várom vissza Hammer urat, hogy férjem sorsáról valamit megtudhassak, mert ezenkívül még semmi hírt nem kaptam róla.

[1] Schüler rendőrtanácsos jelentése 1810 január 21. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Ha meggondoljuk — mondja a jelentés —, hogy ezen Hammer, ki egykor Jassyban konzul volt, tényleg Párisban tartózkodik. hol keleti okiratokat tanulmányoz, s ha nem tehető fel az, hogy Bacsányiné Kreil személyében a kémet látta s ha feltehető az, hogy Kreil nem árulta el magát, úgy a valószínűség megvan Bacsányiné állítása mellett. Ellenkező esetben ő elsőrangú mesternője volna a tettetés művészetének".

A jelentés megjegyzi, hogy a rendőrigazgatóság részéről e tárgyban egyelőre minden kutatás ki van merítve s jelenleg csak arra van szükség, hogy Bacsányiné állandóan szemmel tartassék, ami iránt intézkedés is történt.[1]

Úgy látszik tehát, hogy Bacsányiné tényleg gyanakszik Kreil tanárra s igaza van a rendőri jelentésnek, midőn azt mondja, hogy tettető szerepet játszik. Mert hogy férje tartózkodási helyéről biztos tudomása van, azt a tények minden kétséget kizárólag igazolják. Ezen rendőri jelentés 1810 február 14-éről szól, holott már a szökés első napja óta sűrűn folyik közöttük a levelezés, ami kétségtelen bizonyítéka, hogy nemcsak tudja férje tartózkodási helyét, hanem még a levélbeli érintkezés módozataira nézve is még otthon megegyezés történt közöttük. Bizonyára Kreil alávaló kémszerepe, ki nem átalja még a költőpár családi boldogságát is megrágalmazni, gyanússá válik Bacsányiné előtt, s azért a tettető szerep, mintha férje szökésének és tartózkodásának körülményeiről addig mit sem tudna.

A költő neje még szigorúbb megfigyelés alá kerül s minden ember aki körülötte van, a rendőrség felbérelt kéme. A Schottenhofban levő lakásának házmestere, „egy megbízható, s a rendőrségnek odaadó hű embere" is bele van vonva e szerepbe, s midőn Bacsányiné egy cselédjét hirtelen elbocsájtja, mert gyanakszik reá, hogy ő is a rendőrség bérence, ezt a cselédet is erősen kifaggatja a rendőri közeg a költőnő viselt dolgairól.[2]

De Bacsányinéra, ki a rendőri jelentés szerint ravasz és bizalmatlan, nem képesek semmit kisütni, s csak azt tudják, hogy leve-

[1] Schüler, Vebra, Oss rendőralkalmazottak jelentése. 1810 február 14. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában.

[2] Schüler jelentése 1810 március 18. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában. Bécs.

lezésben van valakivel. A levelet azonban maga hozza el egy ismeretlen helyről, s a választ is ő maga közvetíti. E jelentések csak azt állapítják meg, hogy Bacsányiné a magasrangúakhoz is bejáratos, ezeknek pártfogását kéri ura érdekében. Sőt azt is mondja az egyik jelentés, hogy Bacsányiné szorult helyzetében a magasrangú főurak támogatását is igénybe veszi. Annyira szemmel tartják őt, hogy a szó szoros értelmében minden lépését megfigyelik, amint erről egy 1810 május 15-én kelt valósággal, a komikum benyomását keltő jelentés beszámol. E szerint naponkint eljár Wratislaw grófnő, egykori udvarhölgyhöz. Kétszer ment Batthyányi, háromszor Schwartzenberg, egyszer Trautmannsdorf és egyszer Zinzendorff hercegekhez. Egyszer volt gróf Koháryná1 s egyszer O'donnel grófnőnél. Azonkívül nyolcszor megfordult Lederer udvari tanácsosnál, háromszor Klemensberg tanácsosnál, kétszer dr. Zimmermannál, kétszer gróf Batthyányi Tivadarnál, egyszer gróf Harrach nál, kétszer Jezernitzky udvari fogalmazónál s egyszer Gerl úrnál. Ezenkívül sétákat tett úgy a bel-, mint a külvárosban s boltokba járt vásárolni. Templomban is volt s egyszer a Mariahilfen misét mondatott. Volt nehányszor a bástyán sétálni, színházban s a postán, honnan leveleket küldött. Hogy éjszakának idején elvitette volna magát egy titkos helyre, az március 29. óta nem lehetséges és előbb sem valószínű, mert egy hordszékben való elvitel nagyobb feltünést keltene. A házmester, ki a rendőrségnek hű embere, mit sem tud erről. Így végződik a schotteni kerület rendőrfőnökének jelentése, mely a mai legmodernebb dedektivrendszernek is becsületére válnék.[1]

A legfőbb rendőri hatóság Bacsányi ügyében 1811 február 21-éről keltezve már a császárnak is jelentést tesz. Hager jelenti, hogy ebben az ügyben nehéz az eljárás, mert Bacsányi eltünt Bécsből, s így nem hallgatható ki s egyáltalában azt sem lehet biztosan tudni, hogy hol tartózkodik. Mint mondják, Bacsányi közvetlen a franciák távozása előtt nagyon levert volt és kifejezést adott ama félelmének, hogy a kiáltvány lefordítása miatt bajba fog kerülni.

Azt mondta, hogy igazolása végett Magyarországba akar menni, s állítólag az volt a mentsége, hogy ő e munkára ki lett rendelve.

[1] Praschinger kerületi rendőrfőnök jelentése. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Elutazásával azonban tévedésbe ejtette barátait és valószínűleg feleségét is, ki férje tartózkodási helyét illetőleg szintén tájékozás nélkül áll. A rendőrigazgató közli a császárral a nyomozás eddigi eredményét és jelentését, így folytatja:

„Felséged a dolgok ezen állásából meggyőződhetik, hogy Bacsányit rossz lelkiismerete űzte el Bécsből. Bacsányi János udvari fogalmazó annak idején bele volt keverve a Martinovics-féle összeesküvésbe is és Kufsteinba került fogságba. Ugyanekkor ott fogva volt Maret jelenlegi francia miniszter is. Itt fejlődött ki ez utóbbi és Bacsányi között az ismeretség. Állítólag két egymás mellett lévő zárkában voltak elhelyezve s ez időtől fogva Bacsányi Maret minisztert barátjának nevezi, s vele már 1805-ben Bécsben gyakran találkozott. A franciák legutóbbi itt tartózkodása idején Bacsányi már minden tartózkodás nélkül közlekedett Maretval, mint azt az idecsatolt jelentések bizonyítják. (Itt irónnal a következő megjegyzés van téve a jelentésben: ezen két melléklet elveszett és hosszas keresés dacára nem volt megtalálható.) De különösen igazolhatja ezt Oss rendőrigazgatóhelyettes, ki ismerős volt a Pálffy-házban, ahol Maret lakott. Bacsányi ott egész napokat és éjjeleket töltött, teke és más egyéb játékkal mulatta magát, szóval úgy viselkedett, mint ahogy csak egy bizalmas házibarát viselkedhetik.

Felséged előtt már bizonyára több jelentésből ismeretes, hogy a kiáltvány fordítására Márton nyelvtanár lett kirendelve, miután azonban ez kijelenté, hogy meggyőződésével és alattvalói érzelmeivel ellenkezik az, hogy a munkát végezze, Maret és titkárja Theremin úgy nyilatkoztak, hogy azt Bacsányival fogják elkészíttetni. Hogy ő ezt a munkát tényleg meg is csinálta, kitűnik saját nyilatkozatából, mert mint Felségednek fentebb jelentettem, saját szavai szerint ez volt távozásának oka. Nézetem szerint tehát Bacsányira nem annyira a fordítás miatt, mint inkább a Maret és közötte fenforgó bizalmas viszonynál, s a fordítás módjánál és körülményeinél fogva hárul a felségsértés és hazaárulás vádja.

A dolgok ezen állásából kifolyólag elérkezettnek látom az időt, hogy Bacsányi, ki mint „osztrák“ alattvaló engedély nélkül külföldre távozott, hivatalosan megidéztessék, s ha a kitűzött idő alatt meg nem jelennék, vagyona zár alá vétessék“.[1]

[1] Hager jelentése a császárhoz. A cs. kir. oszt. belügymin. levéltárában, Bécs.

Ferenc e jelentés alapján utúsítja Hagert, hogy forduljon ez ügyben a magyar kancellárhoz a további lépések miatt s elrendeli, hogy ha Bacsányi netalán a birodalom területén tartózkodnék, vagy arra lépne, azonnal elfogassék s neki erről rögtön jelentés tétessék. Ugyanezt a rendeletet közli a rendőrigazgatóval Metternich is, ki szintén szükségesnek tartja Bacsányi elfogatását ha az állam területére lépne és hozzáteszi, hogy a hivatalos megidézést csak általános keretben kell megszerkeszteni, s minden egyéb vonatkozást Bacsányi bűnösségére nézve mellőzni kell.[1]

Mindenesetre fontos körülmény, hogy Bacsányi elfogatására határozott parancs adatik ki, ami ellentétben van azzal a körülménynyel, hogy mint látni fogjuk, épp a hatóságok magasrangú hivatalnokai tanácsolják Bacsányinénak, hogy férje visszatérését szorgalmazza. Beigazolása ez Bacsányi álláspontjának, ki jól sejtve hogy mi vár reá, ha visszatér, semmi körülmények között nem hajlandó visszamenni Bécsbe.

Ezek után nehány nap mulva újabb jelentés megy az uralkodóhoz, melyben a rendőrigazgató Metternich átirata értelmében azt javasolja néki, hogy egyelőre tekintsenek el Bacsányi egyéb bűnösségétől, s csakis az engedély nélkül történt távozás miatt adassék ki ellene a hivatalos megidézés. Párisi tartózkodási helyét biztosan megtudandó, jó volna talán az ottani követséghez fordulni.[2] Úgy látszik, hogy a rendőrség a kiáltvány ügyében nem képes biztosabb nyomokra akadni s Bacsányival szemben is nehéznek tartja a bizonyítási eljárást, mert e felterjesztés azt mondja az uralkodónak, hogy „a neki tulajdonított bűnösségre nézve nehezen lesznek a bizonyítékok beszerezhetők, mert mást alig lehet megállapitani, minthogy ő gyakran megfordult Maretnál, s hogy ő, mint maga bevallotta, lefordította a franciák kiálványát a magyarokhoz, de e tekintetben azzal a mentséggel él, hogy e célra ki lett rendelve".

Ferenc ezen felterjesztésre elrendeli, hogy a törvényes eljárás nem a felségsértés bűntettére, hanem csak az országból engedély nélkül történt távozásra nézve teendő folyamatba; erre nézve további

[1] Metternich átirata Hagerhez 1810 március 24. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] A rendőrigazgató jelentése Ferenchez 1810 március 26. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

bizonyíték nem kell, mert az idézésnek egyszerűen a kivándorlás ténye képezi az alapját, aminek következése, hogy a megidézett a jelzett idő alatt igazolhatja magát. A megidézés tehát kizárólag csak az önhatalmúlag történt eltávozásra vonatkozzék.

Úgy látszik tehát, hogy a hatóságok azon fáradoznak, hogy mindenáron lehetővé tegyék Bacsányi visszajövetelét s ezért úgy tüntetik fel az idézést, mintha néki csak az engedélynélküli távozás volna rováson. Nem alapnélküli a feltevés, hogy a hivatalos hatóságok ily módon akarják őt tőrbe csalni csak azért, hogy visszajövetele után egy sokkal súlyosabb vád alapján vonják felelősségre.[1] Legalább az eddigi hivatalos eljárás is azt bizonyítja, hogy Bacsányi nem viszi el szárazon a kiáltvány körül viselt dolgait. Hiszen maga a rendőrigazgató az uralkodóhoz intézett felterjesztésében erősen hangoztatja Bacsányi ellen a felségsértés és hazaárulás vádját. Bizonyára az osztrák rendőrségnek nem kis boszszúságot okoz, hogy a kiáltvány ügyében a nyomozás nem jár eredménnyel s a rendőrigazgató helyzete nem lehet kellemes a császárral szemben, ki mint tudvalevő, a személye ellen elkövetett sérelmeket s a felforgatásra való törekvés legcsekélyebb szándékát erősebben latba veti, mint bárminő más bűntettet. Természetes azonban, hogy Bacsányi nélkül, kit a rendőrség főbűnösnek tart, a nyomozás nem vezethet eredményre s azért szükséges őt még a hivatalos eljárás ravaszságával is mindenáron kézrekeríteni. Ily alapon megtörténik tehát Bacsányi megidézése, mely 1810 július 9-éről kelt s mely csak azt tartalmazza, hogy Bacsányi János egykori hivatalnok, ki már hosszabb idő óta külföldön tartózkodik, egy éven belül térjen vissza, ellenkező esetben a kivándorlási patens értelmében fognak vele szemben eljárni. Ezzel egyidejűleg a magyar kancellárhoz megkeresés intéztetik abban a tekintetben, hogy Bacsányinak Magyarországban lévő vagyona lefoglaltassék. Erdődy kancellár azonban Puky abaujmegyei alispán jelentése alapján értesíti Saurau-t, hogy Bacsányinak sem Abaujmegyében, sem Magyarországon semmiféle fekvő vagyona nincs,[2] Saurau pedig azt jelenti,

[1] A fenti rendőri felterjesztés azt mondja, hogy „az idézés csak későbben, ha majd a még eddig ki nem deritett tényállások jobban megvilágíttatnak, volna kibocsátandó."

[2] Erdődy kancellár átirata Saurauhoz 1810 június 4. A cs. k. osztr. belügyministerium levéltárában, Bécs.

Hagernek, hogy néki még akkor sem volna jogában lefoglalni Bacsányinak Magyarországban fekvő vagyonát, ha ilyen léteznék is.

„Ami itt Ausztriában lévő vagyonát illeti — mondja Saurau — az egyáltalában szóba sem jöhet, mert Bacsányi még feleségét is nélkülözések között hagyta vissza s ittmaradt csekély ingóságának lefoglalása csak hosszas pereskedésre adna okot." Különben ő Bacsányi hivatalos megidézését sem tartja helyesnek, mert ő magyar születésű s így nincs kötve a német örökös tartományok kivándorlási patenséhez.[1] Mint látjuk tehát, ebben a jelentésben is megnyilatkozik gróf Saurau jóakarata a szerencsétlen üldözött költő iránt.

Ezen hivatalos eljárással kapcsolatosan legfelsőbb parancsra Bacsányi felesége még szigorúbb őrizet és megfigyelés alá vétetik, annál inkább, mert a rendőrségnek tudomására jutott, hogy Bacsányiné egy ismerősének úgy nyilatkozott, hogy nemsokára el fog utazni; az erre vonatkazó jelentés azt mondja, hogy véle szemben sokkal nagyobb elővigyázattal kell eljárni, mint bárki mással szemben.[1] Szegény Gabriella, a bécsiek egykori kedvenc Sapphoja sem hitte volna valaha, hogy közveszélyes személynek minősitik őt saját szülővárosában, hol egykor annyi ünneplés tárgya volt.

Ezzel a Bacsányi ügyében ez időben napvilágot látott hivatalos okmányok és jelentések megszűnnek s midőn Bacsányi a megidézésre nem hederít, az ügy nemsokára végleg lekerül a napirendről. Bizonyítéka ez annak, hogy a hivatalos hatóságok lemondanak arról, hogy Bacsányit a kiáltvány ügyében még valaha felelősségre vonják. Valószinűleg végleg belenyugodnak abba, hogy Bacsányi külföldön marad, ami által lehetetlenné válik az, hogy erre a kérdésre valaha világosság derüljön. Még jobban feledésbe megy az egész ügy, midőn Bacsányiné Metternich közbenjárására, a császár engedélyével az 1811-ik év tavaszán külföldön tartózkodó urához utazik azzal a végső elhatározással, hogy megosztja férjével a sorsot és nem tér vissza többé szülővárosába. Csak jóval később, midőn Bacsányi előre nem látott körülmények folytán Párisban

[1] Saurau átirata Hagerhez 1810 június 6. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[1] Praschinger kerületi rendőrfőnök jelentése 1810 március 29. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

osztrák fogsába kerül, perének tárgyalása alkalmával 1816-ban veszik fel újra az ügy fonalát az osztrák hatóságok.

Erről azonban annak idején későbben szólunk; most vegyük fel a fonalat ott, hol elhagytuk, s az eseményekkel összefüggően tekintsünk bele Bacsányi hőslelkű nejének férjéhez intézett levelezésébe s ennek anyagából is tárjuk fel azon adatokat, melyek úgy Bacsányi távozásának körülményeire, mint a költő-pár életére és viszonyára világosságot derítenek.

*

Bacsányi feleségének levelezése még a szökés napján, 1809. november 19-én kezdődik. Ezen első levél is bizonyítéka annak, hogy Bacsányiné férje szökésének körülményeibe teljesen be volt avatva, sőt ő maga volt az, ki e lépést szükségesnek tartotta. Ezen napon, egy vasárnapi nap estéjén ily sorokat ír távozó férje után:

„Kedves Jánosom! későn jöttem meg s téged nem találtalak többé. Ez mélyen lesujtott. De igazad volt, jótétemény volt ez mindkettőnkre nézve. Gyorsan összeszedtem magamat, ismét erős vagyok."

Levelében továbbá azt írja, hogy ő mindenütt azt hirdeti, hogy férje Magyarországba utazott. Kérdi továbbá, hogy mitévő legyen azzal az okmánnyal, melyet íróasztalán visszahagyott s mely állásáról való lemondását tartalmazza.[1]

Bacsányi szökése az első napokban egyáltalában nem tűnik fel s hivatalából való elmaradását egyelőre nem hozzák összefüggésbe szökése körülményeivel. Csak november 27-én írja Gabriella férjének, hogy kezd már az a hír elterjedni, hogy ő annak a bizonyos ügynek szükséges tisztázása végett Magyarországba utazott. R a y n e r udvari tanácsos azonban azt állítja, hogy ezt a fáradságot megtakaríthatta volna magának, mert távolról sem tulajdonítanak ennek az ügynek oly fontosságot, mint amiről szó van. Ő egyúttal elbeszélte, hogy O s w a l d udvari tanácsos is hasonló helyzetben volt s meg lett idézve azért, hogy különböző dolgokban felvilágosítást adjon. Ez először gróf W r b n á-nál jelentkezett, de ez megtiltotta neki, hogy az idézésre megjelenjék. Ez azonban nem sokat használt, mert erőszakkal hurcolták el őt a zsandárok

[1]Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

oda, ahol neki helyt kellett állania. Hogy minő ügyben, azt nem tudják. Különben a lárma nem is oly nagy s inkább arra törekednek, hogy az eseményeket eltussolják. Mindazonáltal mégis jobb ma ezektől a dolgoktól távol lenni.

Végre megérkezik az első kimerítő levél a költő szökésének egyik állomásáról, Münchenből. Gabriella örömtelt érzelmekben tör ki afelett, hogy férjéről végre hírt kapott. December 4-ikéről keltezve küld e levélre választ Páris felé utazó férje után.

„Az isteni gondviselés hatalma legyen áldva és dicsőítve!! Ezerszeres köszönet epedve várt soraidért, melyeket Münchenből megkaptam. Csodát gyakoroltak e sorok rajtam, mert visszaadtak azok önönmagamnak abban a pillanatban, midőn bátorságom már elhagyni kezdett. Majdnem lehetetlenné teszi az öröm, hogy írjak néked. Te kedves, jó, s mint ma már látom, szerencsés vándor. Örök hála legyen az Istennek, hogy nem vagy beteg. Most már egészen nyugodt és boldog vagyok, és ki gondolná, épp azért, mivel távolabb vagy tőlem, illetve a veszélytől.

Megbízásaidat pontosan teljesítettem s szerencsére egy már kész levelet csatolhatok ide, mely felvilágosítást tartalmaz mindarra nézve, amit te tudni óhajtasz, s amit én tapasztaltam. Most az örömmámorban elfelejtenék mindent, ami elmult s most csak régi érzelmeim boldogságában ringatom magam s megnyugszom abban a tudatban, hogy élsz, egészséges és megelégedett vagy és reám gondolsz. Csókollak mindezért ezerszer. Ne vedd rossz néven azonban, ha panaszaimat is utánad küldöm. Nincs veszteni való időm s a híreket nem írhatom le többé, de hiszen láthatod költői csapongásaimat, melyek a bánatból az öröm érzelmeibe ragadnak engem. Egyet azonban még nem tudattam véled. Egyik legfontosabb foglalkozásom elutazásod óta abban áll, hogy a régi papirokat válogatom, ami elég dolgot ad. A legutóbbi napokban épp a kék színű csomagok kerültek sorra és én azokat minden kímélet nélkül, körülbelül ötszáz darabot, a lángoknak dobtam martalékul. Alig harminc-negyven darabot tartottam meg, melyek életünk történetéhez nélkülözhetetlenek. Most többet nem írhatok néked, minthogy aludni térek, mert félek, hogy még a nagy öröm is megártana".[1]

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. k. osztr. belügyminiszterim levéltárában, Bécs.

Még január 5-iki levelében is ez az érzés tölti el Gabriella lelkét, ki boldog abban a tudatban, hogy férjét biztonságban érzi. „Nyugodt vagyok — írja urának —, amióta kedves leveled Münchenből annyira boldoggá tett. Már százszor megcsókoltam azt s épp oly gyakran el is olvastam, mert az még most is az ébredéskor első reggeli táplálékom, s egyúttal altatóm, midőn nyugodni térek. A kék csomag sok oly levelet tartalmazott, mely boldogságomat egekig emelte egykoron. De azt a boldogító nyugalmat egyik sem önté szívembe, mint a Münchenből jövő papirdarab. Mert most, midőn biztos vagyok, hogy te a nemes tokaji borhoz hasonlóan minden megrázkódtatás nélkül lépted át az egyenlítőt, minden bánatom és aggodalmam megszünt. Nyugodt, megelégedett, egyszóval olyan vagyok, aminőnek te kivánsz.“[1]

Majdnem teljes egy hónapig nem kutatják Bacsányit hivatalában, s nem teszik szóvá távozását, ami eléggé feltűnő körülmény. Gabriella csak december 18-iki levelében tudatja férjével, hogy az elnök kerestette őt a hivatalban, hogy beszélhessen vele. Figyelmezteti férjét, írjon az elnöknek s tudassa véle eddigi magaviseletének okait, hogy elnémuljanak végre a rosszakaratú nyelvek folytonos pletykálkodásai. Mert hiszen természetes, hogy a mendemondák és rágalmak most érték el tetőpontjukat. Gabriella biztosítja férjét, hogy ő e fecsegésekkel mit sem törődik s napirendre tér azok felett. Különben tudatja férjével, hogy állását azóta már be is töltötték. Az öreg veterán magyar költő, Bároczy is tudakozódott már azóta utána, mert súlyos betegen fekszik. Gabriella néki is azt üzente, amit másokkal ura sorsára nézve közölt s hozzá teszi, hogy legközelebb meglátogatja őt, ha az időjárás engedi. Gabriella ezen tudósítása az öreg Báróczyról ad alkalmat azon, már az előbbi fejezetben közölt meleghangú levélre, melyben az egykori úttörő magyar költő az újjáébredés első apostolainak egyikétől megható sorokban egy egész életre búcsút veszen. Bacsányi sejtelme valóra is válik, mert tényleg felesége már a reá következő levelében tudatja véle az öreg költő halálát.

„Az öreg veterán alchimista — írja Gabriella — végre megtért őseihez. De nem akarják őt eltemetni, mert az emberek nem

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. k. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

képesek meggyőződni arról, vajjon tényleg halott-e. Végre ma, a negyedik napon kétségtelenül be van bizonyítva a halál.[1]

1810 január 4-iki levelében Gabriella férjét fontos körülményekről tudatja, melyek szökésének és lemondásának körülményeivel szoros összefüggésben vannak.

„Körülbelül egy óra előtt jött egy szolga s egy neked szóló dekretumot hozott. Én azt mondtam, hogy te nem vagy itt s én nem érzem magamat jogosítva, hogy hivatalos okmányokat felnyissak. Ő azonban biztatott, hogy nyissam fel azt s egy nyomtatott ívet helyezett elém, hogy arra nevedet aláírjam, igazolásául annak, hogy az okmány rendben át lett adva. Én kijelentettem, hogy semmiféle ilyen felelősséget nem veszek magamra, mert nem tudom, hogy a csomag mit tartalmaz. A szolga azonban azt mondta, hogy csak írjam alá az ívet s nyissam fel a borítékot, mert annak tartalma a lemondási ügygyel van kapcsolatban. Én erre kinyitottam az okmányt, reá írtam az ívre nevedet s az ember eltávozott. Én rögtön leültem, hogy másolatot vegyek az okmányról azért, hogy néked megküldhessem azt.

Egy óra mulva a szolga futva jött vissza, s mindenre kért, ami szent, hogy adjam vissza az írásokat, mert félreértés történt; ő az utalványozó hivatalnak a szolgája, s néki elébb az illetékes hatósághoz kellett volna vinni azokat. Igazolására egy másik hivatalszolga is volt vele. Én nagyon meg voltam lepetve, de a szolga kijelentette, hogy épenséggel nem baj, hogy én az okmányt felnyitottam. Ezek után az íven ki kellett törülni az aláírást s vissza kellett szolgáltatnom az okmányt. Az erről vett másolat így hangzik:

„Bacsányi János udvari fogalmazónak. Nevezett 1809 november 1-éről kelt állásától való felmentését kérelmező folyamodványának hely adatik s néki ezen, az ő szorgalmát, megbízhatóságát és ügybuzgalmát bizonyító okmányok azon utasítással adandók ki, hogy hivatalos esküje alapján a keze alatt netalán lévő ügydarabokat Rayner udvari tanácsos úrnak szolgáltassa ki. Egyúttal az illetékes pénztár utasíttatik, hogy a Bacsányi János által húzott fizetés december 5-ikétől, mint állásáról való lemondásának elfogadása

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

napjától beszüntettessék, ami nevezettnek miheztartás végett tudomására hozandó. O'donnel, elnök."

Én nem tudom, mit gondoljak, de legvalószínübb az, hogy ily úton akartak engem tájékoztatni, mert mindnyájan abban a felfogásban vannak, hogy én a fődologról semmit sem tudok. Ezen véleményemben megerősít, hogy O'donnel grófnő ugyanebben az órában tudatta velem, hogy egész napon otthon marad s reám vár. Délután hozzá megyek s látogatásom eredményét tudatni fogom veled." [1]

Legközelebbi soraiban már azt is tudatja Gabriella férjével, hogy a rendőrség az ügyben már őt is zaklatni kezdi. Jan. 5-éről azt írja néki, hogy „Ma igen meleg napom volt. Tegnapi látogatásom O'donnel grófnőnél abbamaradt, mert ebédközben a kerületi rendőrbiztos, szerencsére az ismerős Praschinger járt nálam, hogy meghívjon Oss rendőrtanácsos elé. Én kijelentettem, hogy ezt az urat nem ismerem s nem tudom felfogni, mi keresnivalóm volna nékem ott. Különben is beteg vagyok (de ez nem igaz édes Jánosom) s ily időjárás mellett nem szabad kimennem. Ha ő azonban minden áron beszélni óhajt velem, úgy fáradjon el hozzám.

Ezzel a felelettel megelégedve, elment azzal a kijelentéssel, hogy valószínűleg ő maga lesz az, ki ezen ügyet elintézi. Ma délben, 11 órakor visszajött, hóna alatt egy tekercs papirral s megkezdte a hivatalos eljárást. Mielőtt a tollhoz nyult, nagyon barátságosan azt mondta, hogy néki egynéhány kérdést kell intézni hozzám s arra kér, hogy az igazságot mondjam meg, mert feleleteimet írásba kell foglalnia, s ha azok nem felelnek meg a valóságnak, akkor számos kellemetlenségnek fogom magamat kitenni. Ez a bevezetés azonban nem hozott ki nyugalmamból s udvariasan kijelentettem, hogy csak kérdezzen, én felelni fogok. Ezután a kérdésekre került a sor s elsősorban azt óhajtották megtudni, hogy te hova mentél s tudom-e tartózkodási helyedet. Én egész nyugalommal kijelentettem, hogy te azt mondtad nékem, hogy különböző ügyek miatt Magyarországba utazol.

Ő: De egy nő mégis csak pontosabban kell, hogy értesülve legyen.

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Én: Egy nő, mint én, sohasem kérdezi urát ügyeiről.

Ő: De csak kellett néki valamit magával vinni, ruhaneműeket stb.

Én: Fehérneműjét, magyar ruháját magával vitte, többet semmit.

Ő: A postával vagy más alkalmatossággal utazott-e el?

Én: Azt nem tudom, mert nem voltam idehaza, midőn távozott.

Ő: Vajjon nem kaptam-e még tőled levelet, melyben tartózkodási helyedet megjelölöd.

Én: Mindeddig semmiféle levelet nem kaptam, amit a rossz időjárásnak és a zavaros postajáratoknak tulajdonítok. De naponként várom a híreket.

Hozzáfogott mindezeknek leírásához, midőn még egyszer figyelmeztetett, hogy gondoljam meg jól, amit mondtam, mert nékem mindezt aláírásommal kell bizonyítani. Ezek után pedig néki még egy kérdést kell hozzám intéznie, mely ellentétben van eddigi vallomásommal. Én azonban nem hagytam magamat félrevezetni, azt mondtam, hogy kérdezzen amit akar s írja azt, amit felelek. Végre egy kérdést írt le előttem, melyet én egy külön lapon küldök be hozzád.

Midőn mindezzel készen volt, alá kellett volna írnom a jegyzőkönyvet, de én előbb kikértem magamnak azt, hogy az írást elolvashassam. Midőn azt elolvastam, megkérdeztem, hogy nevem mellé írhatok-e még valamit. Ő azt felelte, hogy ez nem szokásos, de ha én nekem még mondanivalóm volna, ő azt utánam szóról-szóra leírja. Ezt az utóiratot is megtalálod a mellékleten. A legérdekesebbet azonban majd elfeledtem. Midőn vallomásom első része le volt írva, ő előállott a jelzett utólagos kérdéssel: megállok-e azon kijelentésem mellett, hogy tőled eddig nem kaptam levelet, s most kiderült, hogy biztosan tudják, hogy én nemrég leveleket vettem át, melyek neked szólanak, még pedig azzal a kijelentéssel, hogy utánad fogom azokat küldeni. Következésképen nékem tudni kell, hogy te hol tartózkodol. A kihallgatásomra vonatkozó jegyzőkönyv így szól:

Feleletek és nyilatkozatok, melyek Bacsányi Jánosné, született Baumberg Gabriella vallomása kapcsán felvétettek, midőn betegsége miatt nem hagyhatta el lakását.

A hozzám intézett kérdésekre nem felelhetek mást, minthogy férjem néhány hónappal ezelőtt elutazott s nékem azt mondta, hogy különböző ügyek miatt Magyarországba utazik; ennek folytán fehér-

neműjét és magyar ruháját becsomagoltam néki. Hogy ő honnan indult el s micsoda alkalmatossággal távozott, szintén nem tudom, mert nem voltam otthon, midőn elment. Mostani tartózkodási helyét sem tudom megmondani, mert mint már mondottam, eddig semmiféle levelet nem kaptam tőle. Ami azt illeti, hogy én férjem nevére szóló leveleket vettem át, azzal a megjegyzéssel, hogy azokat utána fogom küldeni, a következőkben felelhetek: Igaz, hogy én leveleket vettem át részére, melyeket utána is fogok küldeni, mihelyt megtudom, hogy hol tartózkodik. Miután naponként várom a hírt, mely tartózkodási helyét velem tudatni fogja, nem fogom elmulasztani, hogy azt azonnal tudassam a legfőbb rendőri hatósággal, ha az arról mindenáron meggyőződést szerezni óhajt.

Bacsányi Gabriella, született Baumberg.

Utóirat: Én az elém terjesztett kérdésekre válaszoltam s aláírtam a jegyzőkönyvet, hogy a törvények iránti tiszteletemnek bizonyítékát adjam. Szükségesnek tartom azonban hozzáfűzni, hogy férjem, mint udvari fogalmazó, eddig viselt állásáról lemondott, lemondása elfogadtatott s azért kérem, hogy a jövőben minden további kérdezősködéstől meg legyek kímélve.

Így a kihallgatás tanúk nélkül véget ért. Láttam rajta, hogy fájdalmasan esik néki az, hogy hivatalból kell velem szemben eljárnia s megigérte, hogy magától el fog jönni, hogy az ügy eredményét tudassa velem. Egyebekben légy nyugodt, az egész dolog nem nagyon izgatott fel, habár az alaposan elvette étvágyamat az ebédtől.“ [1]

Ugyancsak ily fontos körülményekre vonatkozik az a levél is, mely arról a beszélgetésről számol be, mely Gabriella és O'donell elnök között Bacsányi ügyére vonatkozólag lefolyik.

„Most jövök az elnök úrtól s ide mellékelem beszélgetésünket, melyből ítéletet alkothatsz magadnak. Ő Excellenciája rögtön elfogadott, midőn jelentkeztem nála. Részvéttel viseltetik az én sorsom iránt, de a te ügyedet illetőleg kedvezőtlenül van hangolva.

Én: Epedve vártam a pillanatot, midőn tiszteletemet tehetem s férjem lemondására nézve személyesen beszélhetek Excellenciáddal. Férjem az utolsó percig várt abban a reményben, hogy Excellenciád

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. k. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

meg fog érkezni és személyesen előadhatja az okokat, melyek távozását előidézték. Miután ez nem volt lehetséges, férjem írásban fogja tudatni okait. Ő nem várhatta meg Excellenciád jövetelét, mert nem akarta életét másodszor is kockára tenni.

Elnök: Az ön férje nagyon rosszul teszi, ha azt képzeli, hogy ily enyhe kormány valakinek az életére tör, annál is inkább, mert elegen vannak itt, kikre ujjal mutogatnak, mint olyanokra, kik a franciákkal igen szoros összeköttetésben állottak. Ő tehát saját maga bizonyítja bűnösségét azáltal, hogy elhatározta magát a távozásra.

Én: Az én uram, fájdalom, a szerencsétlenség gyermeke. S miután ő már egyszer áldozatává vált az ármánykodásnak, a tapasztalat tette őt félénkebbé, nem pedig bűnösségének tudata. Bár én mindenből azt látom — amit másoktól is hallok —, hogy a látszat ellene vall, de én még sem hihetem őt bűnösnek, mert ismerem az ő szigorú elveit és becsületességét.

Elnök: Én nem ismerem őt olyan alaposan, s csakis hivatalos tevékenykedéséről mondhatok véleményt, s e tekintetben mindenki igazságot szolgáltat neki arra nézve, hogy ő egy nagyon ügyes, szorgalmas hivatalnok volt. De azt mondják, hogy ő a franciák itt tartózkodása idején magaviselete által felette gyanússá tette magát. Nemcsak fordította a kiáltványt, hanem megszerkesztette, sőt élesítette azt.

Én: Annyit beszélnek, hogy én épenséggel nem csodálkozom, ha Excellenciád fel van háborodva ellene. Hiszen azt is mondják, hogy ő önként vállalkozott arra, hogy megcsinálja a kiáltványt. Ez azonban nem igaz, mert egy küldönc jött házunkhoz, s ő fel lett kérve, de nem tudhatta, hogy mire. Ő maga jelentette, hogy ő ki van rendelve, s ez ellen nem tettek semmi ellenvetést. Hogy kényszeríthették a fordításra, az lehetséges, de semmi esetre sem ő szerkesztette meg azt.

Elnök: Már ez is bűnössé teszi őt, mert ha még azzal fenyegették volna is, hogy lelövik, még akkor sem lett volna szabad ezt tennie. Hiszen olvashatta, hogy a kiáltvány tele volt piszkolódással az uralkodó magas személye ellen.

Én: Én erről nem mondhatok ítéletet, mert nem olvastam azt.

Elnök: De én igen! *Oly eszmék foglaltatnak benne Rákosról és ehhez hasonlókról, amelyekről a franciák nem bírhattak semmi tudomással.*

Én: Megengedi Excellenciád, hogy megmondjam véleményemet? Én ismerem férjemet, szigorú elveit és képességeit. Ő talán belátta, hogy az semmiféle hatást nem fog tenni.

Elnök: Ezt nem lehetett előre tudni, mert ha a franciák győzedelmesen vonultak volna be Magyarországba, úgy . . . ekkor Malvaschini tanácsost jelentették be.

Én mégegyszer megkértem Ő Excellenciáját, hogy legyen kegyes megvárni írásbeli igazolásodat, amelyet te valószínűleg már régebben elküldtél. Attól félek azonban, hogy azt épp úgy, mint az én leveleimet visszatartották, mivel az igazolásodra szolgálna s téged mindenáron bűnösnek akarnak tudni.

Elnök: Nem látom be, hogy miért tartanák vissza az ő leveleit. Különben úgy látszik, hogy ő elhagyta önt, mert hiszen ellenkező esetben magával vitte volna.

Én: Ez a legérvényesebb bizonyíték arra nézve, hogy ő néki nem volt szándékában eltávozni. Hiszen az egész nyáron át elég időnk lett volna elkészülni az utazásra, de egyikünknek sem volt ez szándékában. Csakis a viszonyok kényszere indította őt e lépésre, valamint túlbuzgó barátok figyelmeztetése, kiknek talán az volt a megbizatásuk, hogy felköltsék benne a veszély érzetét, amitől neki azonban nem volt mit tartania. Ő nem könnyelmű ember s a tőlem való elválás sokkal nehezebben esett neki, mint azt gondolnák, bármennyire merészkednek is a mi benső viszonyainkba avatkozni. Amíg tehát nem kapok tőle levelet, betegnek vagy halottnak kell őt tekintenem. És már magában ez a gondolat is nagyon kínoz engemet. Azért lesznek az ő levelei visszatartva.

Elnök: Ön szükségtelenül kínozza önmagát. Mert ha leveleket fel is törnek és elolvasnak, azokat mégis elküldik rendeltetési helyükre.

Én: Amit házastársak egymásnak mondanak, az egy harmadikat nem érdekelhet. De én egyáltalán nem kapok levelet, mert engemet azáltal, hogy róla semmit meg nem tudok, aggodalomba ejteni és kínozni akarnak s azt remélik, hogy mindenféle kidobott hír folytán engem is fellázíthatnak ellene, ami azonban hiábavaló fáradság. Én ismerem az ő elveit és tisztességes gondolkodását, s azért nem hiszek semmit.

Elnök: Önt úgy ismerik, mint egy nagyon tiszteletreméltó férfiú leányát, ki az államot nagyon hűségesen szolgálta.

Én: De mint egy sorsüldözött ember neje gyűlölt vagyok jól

tudom. S mivel nem tartozom az ő megrágalmazói közé s az ő megtámadott becsületét bátor elhatározással védem, azért én is gyanús vagyok.

Elnök: Lelkemből sajnálom önt, de én ez egész ügyben nem tehetek semmit.

Én: Csak azt a kegyet kérem Excellenciádtól, tudassa vélem ha az ő írásbeli igazolása megérkezik, hogy meggyőződhessem arról, vajjon életben van-e még. — Itt nem tarthattam vissza könnyeimet és ajánlottam magam.

Elnök: Ha ő igazolni tudja magát, akkor mindent megteszek érdekében, ami hatalmamban áll.

Én: Ez volt legszebb reményem, midőn Excellenciád elnök lett ki bizonyára megjutalmazta volna szolgálatait. Mert ő már rég udvari tanácsos lehetne, ha örökösen nem üldözték volna. Még ha érdemes emberekkel mellőzték volna őt, úgy türelemmel viselte volna sorsát. De őt olyanok szorították háttérbe, kik a szó legteljesebb értelmében minden tekintetben mélyen alatta állottak.

Elnök: Nem tudnám, hogy valaki őt megelőzte volna.

Én: Most nem és Excellenciád bizonyára nem is engedte volna meg ezt. — Ekkor bejött a grófnő, s mivel a kocsi előállott, én ajánlottam magam.

Ezen adatok azt látszanak bizonyítani, hogy Bacsányit hivatalos működésében is igazságtalan mellőzés és bántalom éri, melyet jelleme és túlzó önérzete nem képes elviselni. Nem tudjuk, hogy mi ebből a valóság, de bizonyára feltűnő körülmény, hogy dacára oly gyakran hangoztatott kiváló hasznavehetőségének és megbízhatóságának, mégis a hivatali ranglétrán oly nyomorúsággal halad előre, hogy az joggal elkeserítheti őt, ki képességeinek és hasznos szolgálatainak tudatában van. Hogy pedig Bacsányi komoly, szorgalmas és ügyes hivatalnok volt, azt nem ő, hanem főnökei egyhangúlag még akkor is igazolják, midőn állását elhagyva, már rég külföldön tartózkodik. Úgy látszik tehát, hogy Bacsányit hivatalában számos oly sérelmek érik, melyek főleg oly lobbanékony kedélynek, mint ő volt, még könnyebbé teszik egy könnyelmű lépés gyors elhatározását. Bizonyára a hivatalos körök szemében még mindig súlyos latba esik a költő multja, mely őt a Martinovics-féle összeesküvéssel hozza kapcsolatba. Ennek folytán még évek mulva is gyanús lehetett személye azok előtt, kik őt megbélyegzettnek tartották egy

olyan összeesküvésben, mely a legmagasabb uralkodóház ellen irányult. Lehet-e ennél súlyosabb bűnnel terhelve valaki az osztrák rendszer szolgái előtt, kik a mindenható császár fogalmában látják megtestesülve a földi hatalom legnagyobb tekintélyét.

Hogy az elkeseredés Bacsányi iránt szökése után mily nagy, az abból is kitűnik, hogy a hivatalos körök nem átalják még a költő nejét, a koszorús osztrák írónőt is mindenféle alacsony bántalmakkal és bosszantásokkal üldözni. „Sorsom végre jobb fordulatot kezd venni — írja a költőnő e levele végén —, s anyám átka, mely eddig láthatatlanul körülhálózott, atyám áldásával szemben kezdi erejét veszteni. Végre lakásom biztosítva van. Nagyobb megnyugvás ez nekem, mint gondolnád, mert láttam a hálót és az ellenem irányuló rosszakaratot, amihez még háziuramat is fel akarták használni; ő azonban erősen kitette magát értem, s mint tőle magától hallottam, majdnem bajba került e miatt. Végre ma nyugodtan alhatom, mert megkaptam az elégtételt, hogy nem kellett kihurcolkodnom. Már láttam magamat, mint egy kisértetet, s mint egy kiátkozott személyt, házról-házra járni és fedelet könyörögni, s szinte láttam, hogy nevem emlitésénél hogy csapják be az ajtót orrom előtt. De végre ez a veszély is elmúlt.“[1]

Ily alacsony bántalmakkal illetik a hivatalos körök a régi Bécs fénykorának egykor ünnepelt költőnőjét, ki ezen időben a megpróbáltatások nehéz napjait éli át. Néha-néha ugyan egy kis vígasztaló öröm is jut neki osztályrészül, főleg midőn azt látja, hogy vannak még körök, ahol nem felejtették el őt, s ahol elismerő méltánylásban részesülnek költői munkásságának érdemei. Fenti levelében örömmel írja férjének, hogy különböző iskolák tanítványai élükön tanáraikkal, felkeresik szerény hajlékát, hogy megismerjék őt. Legutóbb egy ily lelkes kis csoport ellepte lakását és műveinek otthon lévő kiadványait mind összevásárolták, úgy hogy egyszerre negyven forintot vett be azokból. Habár szerény, de bizonyára jóleső segítség ez a szegény Gabriellának a szűk napokban.

Az 1810. év első napján végre megkapja Gabriella az első levelet, mely férje Párisba történt szerencsés megérkezéséről és egyéb viszonyairól számot ad. Természetes, hogy a sorok nagy boldogságot okoznak néki, ki férjét immár végleg biztonságban tudja.

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. k. osztr. belügym. levéltárában Bécs.

„Hogy minő örömmel vettem epedve várt soraidat — írja válaszában férjének —, egyszerű, rideg szavakkal ki nem fejezhetem. Istennek légyen hála legforróbb óhajtásom teljesítéséért. Te szerencsésen és egészségesen megérkeztél s tárt karokkal fogadtak. Mi kellene több, hogy boldognak érezzem magamat. Hogy ezt tőled magadtól tudhatom meg, ez a legfőbb jutalom mindazért a gondért és bánatért, melyet átszenvedtem. A világ csodái közé számítom, hogy e levelet megkaptam s most már nem is hiszem többé, hogy leveleinket kinyitják. De édes szívem, te csak futólag írsz két régi barátodról, s leveled folyamán csak az egyiket említed, s nem szólsz a másikról, kiről oly szívesen többet szeretnék hallani. De majd kipótolod ezt a jövőben. Hiszen te is örömmámorban úsztál, mint leveled igazolja, s nékem is fáradságba kerül, hogy mérsékeljem boldogságomat, mely annyira elüt eddigi bánatomtól. Bizonyára nem álmodná senki, hogy örömemnek forrása kétszáz mértföldre van tőlem távol."

Levele további folyamán megkérdi urát, hogy minő színből készüljön az általa kért nemzeti öltöny: acélzöld kasmirból-e vagy feketéből? Úgy látszik tehát, hogy Bacsányi még külsőleg sem akarja levetkezni magyarságát s erős nemzeti érzése még a világdivat fővárosában is meg akarja tartani hazája szokásait. Gabriella levele végén férje ama felszólítására is kitér, mely arra vonatkozik, hogy jöjjön mihamarabb Párisba, ahol egy valódi színházat láthat.

„Kedves Jánosom — írja erre válaszul — a legutolsó ok volna az, mely engem egy ily kéjutazásra csábítana. Annál kevésbbé indítana erre környezeted pompája és előkelő baráti köröd fénye, mely téged, mint írod, zavarba ejtett. Egy meleg szobácska, egy egyszerű nyugvóhelyecske fáradt lelkem számára, gondnélküli kilátás a jövőre, mely az öreg kor napjaiban a nélkülözésektől megóv, a remény a viszontlátásra s a boldogság, melyet véled csendes magányban egykor megoszthatok, ez minden, amire szükségem van s amiért Istenhez fohászkodom."[1]

Minő szerény kívánságok, melyeket a szegény sorsüldözött nő a jövővel szemben táplál, és minő mostohasága a sorsnak, hogy mindebből semmi nem teljesül! Remek visszhangjai e sorok a sze-

[1] Bacsányi levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

gény Gabriella nagy lelkének, kitől távol állanak ma már az élet hiúságai s ki a tiszta boldogság való értékét nem a hírnév dicsőségében, nem a fény és pompa külsőségeiben, hanem abban a csendes kis otthonban keresi, hol a boldog nyugalom ölén egyedül a szeretet kárpótolhatja őt azért, amit a multban vesztett és szenvedett.

Az a levelezés, mely ez időben a költőpár között lefolyik, hű tükre e bámulatos nő törhetetlen jellemének, ki annál magasabbra emelkedik, minél nagyobb a szerencsétlenség és a megpróbáltatás, melyet a sors reá mér. Az élet legnehezebb pillanataiban nem hagyja el lelki ereje s nem lankadó buzgalommal és kitartással fáradozik férje ügyében s a szerencsétlenségben biztatja és bátorítja őt, hogy el ne csüggedjen. Még kicsiny, szerény tőkéjét is, melyet atyjától örökölt, teljesen felemészti, hogy férjét megóvja a nélkülözéstől s az élet ama gondjaitól, melyekről a mi költőnk nem igen szeret tudomást venni. Nincs más aggodalma, mint ura sorsa, s nem ismer más kötelességet, minthogy saját nélkülözése árán is megóvja őta gondoktól. S mindezért nem ismer más jutalmat, mint férje szeretetét, kinek egy-egy levele, melyben életjelt ad magáról, s egy-egy jó hír, mely sorsára vonatkozik, fényesen megjutalmazza őt a legnagyobb áldozatokért és keserűségekért, melyeket miatta elszenvednie kell.

Ily tükre Gabriella fenkölt lelki nagyságának az a levél is, amelyet 1810 április 4-éről keltezve ír férjének:

„Leveledet, édes Jánosom, Isten küldötte nékem vígasztalásul a csüggedés nehéz órájában. A hiábavaló várakozás kezdett már megfosztani nyugalmamtól. S lám, egy madárka berepült csendes kis szobámba s egy kedves hír felvillanyozta újból lelkem gondolatait. Mond meg, kedvesem, miként van ez? A sors megpróbáltatásait megadással tudtam mindenkor viselni, sőt még úgynevezett jóbarátainknak bosszantásai sem hoztak ki nyugalmamból. De a nem remélt öröm lesújt, mint ahogy az angyalok térdre roskadnak Isten trónja előtt. Majdnem gyermekes kedélyben voltam egész nap, s úsztam a boldogságban, mint egy szerelmes, kinek érzelmei meghallgatásra találnak. Tehát minden levelemet megkaptad. Ez várakozásomon felül van. Bár elég későn, mint látom. Bizonyára olvasták azokat, de ezzel kevéssé törődöm. Fő, hogy azok kezeid között vannak. Ha aggodalmaskodó ellenségeid nem

félnek többé attól, hogy te tolladat, mint egy lovag a fegyverzetét, önvédelmedre felhasználod, úgy én is hozzájárultam ahhoz, hogy erre nézve megnyugtassam őket és pedig beszédközben, melyet Ohms udvari titkárral folytattam, ki egykor költeményeimnek is cenzora volt, s kivel véletlenül találkoztam. Meg kell adnom neki az elismerést, hogy ő kiváló tisztelettel bánt velem és első látásra meg tudta különböztetni az embert, mely őt a hivatalnoktól elválasztja. Ez a megkülönböztetés nagyobb fontosságot adott beszédünknek, mint gondoltam volna, mert nemsokára reád került a sor, s nékem szép alkalmam nyílt arra nézve, hogy jellemed értékéről nyilatkozzam s egypár igazságot elmondjak a legalkalmasabb helyen, ami sok tekintetben kinyithatta az ő szemét. Ezt abból sejtem, ami ezután következett. Szóval többet erről, s most csak annyit jegyzek meg, hogy többen nagy igyekezettel akartak biztosítani arról, hogy egy hajadszála sem görbült volna meg, ha itt maradtál volna. (Higyje, aki akarja.) De szökésedet, azt nem tudják többé megbocsátani.

Kételkedem, hogy az úgynevezett hazai hírlapok a ti körötökben olvastatnának. S ebben a feltevésben talán nem fog ellenedre lenni, ha tőlem megtudod, hogy ott rólad minden irányban csak tisztelettel történik említés. Maguk ellenfeleid bevallják, hogy te egy kiváló képességű ember vagy. De a költészet egén az ő szemecskéikben nem vagy más, mint csak a hold, mely eddig is — a naptól kapta világosságát. És a nap? Az én vagyok!! Minő ostobaság!! Egy jóbarát adta nékem olvasni a lapot, elküldöm néked, ha azt megkapom. Még egyet. Születésnapomon kint voltam a Máriahilfen misét hallgatni. Gyönyörű tavaszi nap volt. Midőn a Glacisn át hazafelé mentem, a Burgkapu mellett lévő fasorban egy ismerősömmel találkoztam, kivel egy ideig beszélgettem. Egyszerre csak a hátam megett lévő fasorból a császár jött felénk. Én meghajoltam, a császár igen barátságosan köszönt s midőn már félig elhaladt, újból szemügyre vett. Valószínűleg kétségben volt, vajjon én vagyok-e? Mert alakom, édes Jánosom, nagyon megváltozott. Nem csoda annyi baj után, ami a legutóbbi időben ért. Tartozom néked, hogy ezt véled közöljem, nehogy meglepjen az annyira óhajtott viszontlátás. De hál' Istennek egészséges vagyok. A jó Zimmermann, kit időnkint meglátogatok, még mindig jókor kihúzott a bajból. Ő különösen szerencsés, öreg, már átépítésre szoruló ócska

épületek fentartásában; bebizonyította ezt szülőimnél is s én az ő személyét fogom egykor legnagyobb mértékben nélkülözni.

Különben tudatom veled, hogy itt a legutóbbi napokban hálálhíredet terjesztették. Ez is azonban csak ellenségeinknek volt rosszakaratú koholmánya. *Az ostobák! Mintha a sír bennünket elválaszthatna!* Ebben is csak az ármánykodás útjait látom s úgynevezett jóakaró barátaid támadását tapasztalom, mely egészen hozzám elér. Ugyanezen forrásból közölték velem azt a hírt is, hogy téged elfogtak és ide hurcoltak. Ez újév napján volt. Később nemsokára azt fecsegték, hogy te kormányzó lettél az illyr-tartományokban. Huhu! Továbbá barátod, Maret miniszter lebukott, nem a lóról, hanem egyáltalában arról a magaslatról, amin volt. Később pedig az a hír járta hogy téged egészen mellőztek. Később pedig: te már ezerszeresen megbántad, hogy innen elutaztál.

Egy másik azt az épületes vigasztaló körülményt hozta fel, hogy mivel te oly régóta nem írtál, bizonyára magad fogsz jönni. Később pedig arról volt szó, hogy te Maret miniszter alatt mint az Illyrtartományok titkára vagy alkalmazva s jól érzed magad. Azután pedig azt mondták, hogy betegeskedel s tegnap óta halva vagy. Az egyedüli hírt, hogy beteg vagy, nagyon szivemre vettem, a többi nem látszott előttem lehetségesnek, bárminő valószinűvé akarják feltüntetni azt. Ők jól tudják, hogy én régen nem kaptam hírt rólad, s erre alapították szívtelen terveiket. Láthatatlan kézzel elhintették a pletykálkodás magvát az én boldogító reményeim zöld vetései között. De nálam az sziklára talált, s nem hozta meg gyümölcseit. Az ő ármánykodásuk én rajtam megtörik, mert az én hitem Istenre van építve, s a gondviselésbe helyezett bizalmam megingathatatlan."[1]

Így folyik Gabriella levelezése az élet nehéz viszontagságai között, sok bánatot és megpróbáltatást, de kevés örömet hozva reá. Néha-néha azonban bevetődik egy kis fénysugár is a sötétségbe s megédesíti a költőnő napjait a szomorú órákban, mely lelkét főleg ura sorsa miatt eltölti. Ily fénysugár az, mely rövid időre múzsájának már elhalványulni kezdő emlékeit új életre kelti, midőn egy világraszóló esemény megszólaltatja lantját, mely oly

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában. Bécs.

régóta hallgat. A hatalmas francia császár összeköttetést keres egy régi uralkodócsaláddal, s tekintete a Habsburgok sarjára esik, kit trónjához és jövő dinasztiájához akar láncolni. Mária Lujzára, Ferenc császár leányára esik választása, kit meleg érzelmekkel övez körül a bécsiek szeretete, s ki régóta Gabriella tiszteletének és imádatának tárgya. Ő maga volt az, ki az ifjú hercegnő sorsát és boldogságát egykor megjövendölte s még évekkel ezelőtt nagyrahivatott szerepet jósolt neki Európa népeinek történetében. Természetes, hogy Gabriella lantján nem tünhet el nyomtalanul ezen fontos eseménynek világraszóló jelentősége, s a legelső alkalommal megragadja a pillanatot, hogy érzelmeinek boldog kitöréseit dalba öntve lerója szeretetének adóját az ifjú kedves főhercegnő iránt s egyúttal kifejezést adjon a népek örömének egy oly világraszóló politikai tény felett, mely két hatalmas dinasztia szoros viszonyában a jövő béke áldásainak zálogát is biztosítja.

„Én nehány művet küldtem neked — írja Bacsányiné férjének —, melyek ezen népeket boldogító eseményre vonatkoznak abban a hízelgő feltevésben, hogy te talán egyet abból le fogsz fordítani azért, hogy a vőlegény is megérthesse azt.

Én is több oldalról kaptam figyelmeztetést, hogy ne mellőzzem hallgatással ezt az ünnepi eseményt, sőt Bedekovics államtanácsos látogatást tett nálam, s elejtett szavaiból kivettem, hogy e tekintetben tollamtól várnak valamit. Sőt más oldalról azt is mondták, hogy még rossz néven is vehetnék és félremagyaráznák e tekintetben hallgatásomat. Tehát mi volt teendő, szívem úgy is tele volt érzelmekkel, csak méltó köntösbe kellett öltöztetnem azokat. Így ültem az esthomályban és költöttem e tárgy felett, Egyszer csak levél érkezik Grácból, mely azt tudatja, hogy Teréz[1] halálán van s gondjaimba ajánlja gyermekeit.

Most már költeményem úgyszólván készen volt. Nehogy azonban elutasításnak tegyem ki magamat, tudakozódtam ez iránt az udvarnál. Itt azt a választ nyertem, hogy mindaz, ami e tárgyra vonatkozólag megjelenik, közvetlenül a császár elé kerül, ki ha jónak látja, maga küldi el azt a menyasszonynak. Én Trautmansdorff herceghez mentem, átadtam neki a kéziratot, ki azt mondta, hogy az két óra múlva a rendeltetési helyén lesz. Másnap meg is jött a

[1] Bacsányiné közeli rokona.

hercegtől az írásbeli engedély a költemény kinyomatására. Midőn azt megkaptam, mindent elkövettem, hogy az szépen legyen kinyomatva és elkészítve. Csináltattam egy díszkiadást velinpapirra, egyet írópapirra és 500 példányt közönséges nyomtatott ívre. Az eljegyzés után való nap összecsomagoltam a példányokat s elmentem a márványterembe s átadtam a következő példányokat:

2 példányt velinre nyomva, fehér atlaszba kötve;

4 példányt ugyanilyet, papirkötésben;

12 példányt írópapirra nyomva, a menyasszonyhoz intézve;

1—1 példányt velinpapirra nyomva, cseresznyevörös atlaszba kötve, a császár és a császárnő számára;

1 példányt velin papirkötésben, a trónörökös számára.

Mindezt átadtam a császári szolgának, hogy azt Őfelségének kézbesítse. Épp tanácskozás volt s ő arra kért, hogy másnap reggel jöjjek el, megtudandó, vajjon költeményem elfogadtatott-e, mert ő erre nézve nem tud biztosítani.

Megvallom, hogy ez a bizonytalanság egy álmatlan éjszakát okozott nekem, s már reggel 8 órakor ott voltam a mondott időben.

Telve barátsággal jött a szolga elém s azt mondta, hogy maga a császár vette át költeményeimet, s ami a főhercegnőnek szólt, azt Ő Felsége parancsára ő maga nyujtotta át neki.

Ez nekem elég volt. Azt mondták, hogy tíz nap múlva jöjjek kérdezősködni s kilátásba helyezték, hogy tesznek valamit a gyermekekért. Csöndes megelégedésemet úgy önmagammal, mint boldogságommal, ím közlöm veled."

Gabriella tehát ezt a körülményt is egy nemes célra használja fel, midőn megjelent költeményének jövedelmét elhunyt rokona gyermekei javára óhajtja fordítani. S végtelen öröme van, midőn azt tapasztalja, hogy nemes tettének meg van a gyümölcse és ismerősök, ismeretlenek sietnek leróni a jótékonyság adóját.

A különben érdekes és szép költemény, mely ma már teljesen ismeretlen, így hangzik:

Auf die Vermählung der Erzherzogin Louise.

Die Welt war aufgelöst in feindlich trübe Massen,
Und blutend fühlt die Menschheit diesen Streit,
Sie wähnt von ihrem Schöpfer sich verlassen,

Und übergiebt sich mit dem Strom der Zeit;
Dem ird'schen Auge zeigen aus der Ferne
Und in der Näh' sich keine heitren Sterne.

Da flehn die Genien gebeugter Nationen
Zu dem Erhabnen, der das Schicksal lenkt,
Um dessen Strahlensitz sie friedlich wohnen,
Der gern sein Ohr den sanften Bitten schenkt.
Verbinde, flehn sie, die entzweyten Kräfte
In festem Bund und zum friedlichen Geschäfte!
Und gnädig blickt der Heilige nach Westen
Und strekt die Segenshand nach Osten aus
Wählt sich den Grössten der Beherrscher und den Besten,
Und löscht in ihrer Brust die Vorzeit aus.

Giebt einen Welttheil her zu Paradiesen
Und weyht zur Priesterin des Bunds—Louisen!
Und an dem Strand der Donau und der Seine,
Vernehmen frohe Völker dieses Wort:
„Die Kraft des Bündnisses, das ich vereine,
Wirkt segensvoll auf Eure Enkel fort,
Wie Myrthe sich um Lorbeer schlingt, vermähle
Dem höchsten Geiste, sich die Schönste Seele."

„Alig hinnéd, kedvesem — írja e költemény kapcsán Gabriella férjének —, hogy újólag mennyit nyertem tiszteletben és becsülésben a közönség szemei előtt. Miden oldalról özönlik az adomány házamba és ismeretlenek versengenek azért, hogy hozzájáruljanak a nemes célhoz." Magában a bécsi főnemesség köreiben is megnyilatkozik a részvét s a legmagasabb főúri családok tagjai is adóznak a nemes célra.

„Az egykori főudvarmester nejének, Wratislav grófnénak — írja Gabriella — magam vittem el egy példányt, ki arra kényszerített, hogy kabinetjében mellé üljek. Több mint egy órán át társalgott és számtalan dolgot elbeszélt, ami a kiváló vőlegény részére megnyerte a menyasszony szívét. Gróf Althan főudvarmester nejének is átadtam egy példányt tizenkét példány kíséretében ily cím alatt: Azon tizenkét palotahölgy részére, kik a főhercegnőt mint

menyasszonyt kísérik. Auersperg herceg is, ki itt jelen volt, kért egy példányt, de mivel nem volt nálam, kikértem magamnak a szerencsét, hogy egyet neki küldhessek. Midőn távozni készültem, a herceg karját nyujtotta, mit én azonban szerénységből nem fogadtam el s így ő a grófné szobájából a lépcsőig elkísért, hol utaink elváltak. Ez a megtiszteltetés zavarba ejtett s majdnem úgy jártam, mint te ott első fogadtatásod alkalmával. De valóban, egy ily szép pillanat felemeli az embert a sok üldöztetés és ármánykodás után, amit nemtelen emberek részéről elszenvedni kellett."

Eldicsekszik ezután Gebriella, hogy a herceg minő hizelgő sorokban köszönte meg a neki küldött költeményt, amelyhez egy százforintos bankjegy volt csatolva. Gabriella lelkét boldogsággal tölti el a nemes emberek részvéte s különösen örül, hogy az árvák részére ily szép összeget gyűjthet össze. O'donnel grófnak és grófnőnek is átadott egy példányt, kik azt örömmel fogadták s a grófnő felkiáltott: hála Istennek, hogy végre valami okosat kapunk olvasni. Épp így Coloredo grófnő is örömmel fogadja a költeményt s a neki átadott példányokért 40 frtot juttat az árvák részére. Valóságos irodalmi eseményszámba megy Gabriella verse, melynek híre, mint ő írja, futótűzként terjed el. Kedves, de körülbelül utolsó fellobbanása ez Gabriella múzsájának, mely néhány napig a multak szép emlékeinek boldogságában s a régi költői dicsőség fényében sütkérezik.

„Mindezek a dolgok foglalkoztatnak most engem igen kellemesen — írja ő — és kárpótolnak engem azért a várakozásért, melyet leveleid késése miatt kiállok! S még e boldogság közepette is csak férjére gondol, midőn azt írja neki, hogy abban a tudatban és hitben ringatja magát, hogy amit ő itt ezekért az árvákért tesz, talán megteszi ott más is azt ő érette.[1]

Későbbi leveleiben Gabriella osztja férje aggodalmát s azt mondja, hogy ő sem hiszi már, hogy ura alkalmaztatást kap. Sohsem ringatta magát ez iránt valami különösebb reményekben. Bámulatos, amint urát nehéz helyzetében ily körülmények között vígasztalja és biztatja. „Mindenütt vannak — így írja ő — nemesen érző, tisztességes jó emberek, kik szenvedő felebarátaikat nem

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

mások véleménye után ítélik meg. De a legjobb emberek elfáradnak, ha sokáig tart, míg segítséget kell nyujtaniok embertársaiknak. Erre az esetre engedd meg nekem, hogy erőm szerint megtegyem mindazt, amit az irántad való szeretet parancsol, még ha nem is volna kötelességem tőlem telhetőleg segélyt nyujtani."

Felajánlja férjének kis tőkéjét, mely atyjáról maradt, használja azt belátása szerint, úgy mint jónak látja. Legnagyobb megnyugvását látja abban, ha tudja, hogy ura nem nélkülöz.

„Lakbérem — írja e rendkívüli nő — ki van fizetve. Háztartásom apró szükségei fedezve vannak, a fürdőt pedig nem fogom használni, tehát nem fog nekem hiányozni semmi. Istenbe vetett bizalmamat, mely megingathatatlan, senki sem rabolhatja el tőlem. Ez tartott fenn engem sorsom legborzasztóbb viharaiban. Csakis további erőm fentartásáért s nem életemért esdek a jóságos Atyához. Isten gyermekére nem fog oly terhet rakni, melyet az elviselni képtelen. Ő, a legbölcsebb, uralkodni fog azok szívén is, kik hivatva vannak a mi sorsunkat eldönteni.

Számos vígasztalan órán mentem keresztül az életben de mindig fel tudtam emelkedni a szerencsétlenségben. Vígasztalást és enyhülést találtam a szünetnélküli tevékenységben és szórakozásban és megtaláltam magányomban a lélek nyugalmát, amit nem adhat meg a világ. Ez a magány volna most a legnagyobb vigasztalásom, ha téged boldognak és megelégedettnek tudhatnálak. Kérlek, írj mihamarabb, mert fogalmad sincs arról az örömről, melyet egy tőled jövő levél okoz nekem." [1]

Ura szünetnélki megvédelmezésében is épp oly nagynak bizonyul e nő, ki nemcsak hű felesége, hanem férje hírnevének is rettenthetetlen védelmezője. Keserves hangokban tör ki, midőn egy folyóiratban már tünedezni kezdő nevéről ismét említést tesznek. Ezen híradás kapcsán rosszaló említés történik arról is, hogy Baumberg Gabriella, ki oly szép költői pályafutásnak indult, nem átallotta egy kufsteini rabnak nyujtani kezét. Hormayer írja e sorokat, ki megfoghatatlan és ki nem deríthető okokból Bacsányi ellenségeinek gárdájához tartozik. Bacsányiné kemény szavakban tör ki ily kritika ellen s azt mondja, hogy „egy Bacsányi láncokba verve is tisz-

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában. Bécs.

BÁRÓ HORMAYR JÓZSEF

(A bécsi csász. kir. hitbizományi könyvtárban lévő egykorú metszet után)

mások véleménye után ítélik meg. De a legjobb embereknek is szükségük van, ha sokáig tart a baj, segítséget kell nyujtaniok embertársaiknak. Erre az esetre engedd meg nekem, hogy erőm szerint megtegyem mindazt, amit az irántad való szeretet parancsol, még ha nem is volna kötelességem tőlem telhetőleg segélyt nyujtani."

Felajánlja férjének kis tőkéjét, mely atyjáról maradt, használja azt belátása szerint, úgy mint jónak látja. Legnagyobb megnyugvását látja abban, ha tudja, hogy ura nem nélkülöz.

„Lakbérem — írja e rendkívüli nő — ki van fizetve. Háztartásom apró szükségei fedezve vannak, a fürdőt pedig nem fogom használni, tehát nem fog nekem hiányozni semmi. Istenbe vetem bizalmamat, mely megingathatatlan, senki sem rabolhatja el tőlem. Ez tartott fenn engem sorsom legborzasztóbb viharaiban. Csakis további erőm fentartásáért s nem életemért esdek a jóságos Atyához. Isten gyermekére nem fog oly terhet rakni, melyet az elviselni képtelen. Ő, a legbölcsebb, uralkodni fog azok szívén is, kik hivatva vannak a mi sorsunkat eldönteni.

Számos viszontagságon mentem keresztül az életben de mindig fel tudtam [illegible] a szerencsétlenségben. Vígasztalást és enyhülést találtam a szünetnélküli tevékenységben és szórakozásban és megtaláltam magányomban a lélek nyugalmát, amit nem adhat meg a világ. Ez a magány volna most a legnagyobb vigasztalásom, ha téged boldognak és megelégedettnek tudhatnálak. Kérlek, írj minél többet, mert fogalmad sincs arról az örömről, melyet egy tőled jövő levél okoz nekem."[1]

Ura szünetnélküli megvédelmezésében is épp oly nagynak bizonyul e nő, ki nemcsak hű [illegible]ge, hanem férje hírnevének is rettenthetetlen védelmezője. Kemény hangokban tör ki, midőn egy folyóiratban már tünedezni kezdő nevéről ismét említést tesznek. Ezen híradás kapcsán rosszaló említés történik arról is, hogy Baumberg Gabriella, ki oly szép költői pályafutásnak indult, nem átallotta egy kufsteini rabnak nyujtani kezét. Hormayer írja e sorokat, ki megfoghatatlan és ki nem deríthető okokból Bacsányi ellenségeinek gárdájához tartozik. Bacsányiné kemény szavakban tör ki ily kritika ellen s azt mondja, hogy „egy Bacsányi láncokba verve is tisz-

[1] Bacsányiné levele [illegible]. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában. Bécs.

Benedetti

teletreméltóbb, mint ez a kölyök, ki lovagi ornátusban jár". Elpanaszkodik e méltatlanság miatt Ohms udvari titkárnak, kit arra kér, hasson oda, hogy kíméljék meg őket szerencsétlen helyzetökben. Keserű szavakban tör ki a Vaterländische Blätter reájok vonatkozó közleményei miatt s midőn megtudja, hogy báró Hormayer az, ki azokat írta, azt mondja, nem tudta, hogy egy ilyen éretlen tacskónak minden szabad, még az is, hogy tisztességes emberek becsületében gázoljon. „Kitörése kétszeresen gyáva és megvetésre méltó, mert ő mindkettőnket személyesen jól ismer. Ő többször találkozott veled Müller államtanácsosnál s jól tudta sorsodnak akkori körülményeit; különben egy Bacsányi kedvesebb az én szívemnek, mint tíz ilyen tökfilkó, mint ő. Ő azért látta szükségesnek nevemet itt felidézni, hogy kitöltse rajtam bosszúját, de ő sohasem volt megvetésre méltóbb mint most, s bizonyára nem fog engem arra ingerelni, hogy tollháborút kezdjek el vele . . .

O'donnel grófnéval is közöltem ezt a famózus közleményt s ezzel kapcsolatban több dolgot felhoztam, mely az elnöknek kinyitná a szemét, melyet nemrégiben a gyors halál lezárt."

Tudatja egyúttal urával, hogy a württembergi herceg is kegyesen fogadta beküldött versét s hízelgő levél kíséretében küldött az árvák számára 50 frtnyi segélyt. Ugyancsak herceg Esterházy Pál is 150 frtnyi adománnyal járult az adakozáshoz, a neki beküldött vers kapcsán, sőt maga a császár is 100 frtot adott e célra, miből azt következteti, hogy az uralkodó egy szót sem tud abból az üldözésből, melyet ellene elkövettek. Talán most már elmegy ellenségeinek kedve az ily bosszantásoktól. A sok üldöztetés és cselszövény hatása alatt végül ily igaz szavakban tör ki a hűséges nő:

„Biztosítalak téged, hogy semmiféle más nővel ezen a világon nem mehettél volna keresztül ily megpróbáltatásokon. Bárki más már rég a bolondok tornyában volna bezárva, vagy áldozatává vált volna az ármánykodásnak.[1]"

Gabriella egy percig sem szűnik meg, hogy gondoskodók férje sorsáról, időről-időre pénzt küld neki, s a szó szoros értelmében magától vonja meg a falatot, hogy megóvja őt a nélkülözésektől. „Most vagyok igazán elememben — írja férjének —,

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

hogy adhatok és boldogíthatok. Mire van még szükség, hogy az ember az istenekhez hasonló legyen."

Érdekes körülményeket világít meg az a levél is, melyet Gabriella pünkösd vasárnapjáról keltezve intéz férjéhez, s mely így hangzik:

„Jöjj Szentlélek, töltsd meg a benned hívők lelkét s gyujtsd meg azokban a szeretet tüzét. Így hangzik a mai nap fohásza, melyet én is lelkem mélyéből küldöttem az égbe. Az én beszélgetésem gróf Odonnellel melyet csak halála után kaptál kézhez, újabb bizonyítéka annak, hogy mégis csak más valaminek kell beírva lenni a sors könyvében.

Ezen párbeszédből s abból a körülményből, hogy állásod három hónapon át betöltetlen maradt s lakbéred esedékes részletei is április hóig visszatartattak, azt következtetem, hogy a megboldogult elnök nem zárkózott el attól, hogy lehetővé tegye számodra a visszatérést, ha a kellő alkalmat meg akartad volna ragadni. De igazolásod, amire az elnök várni látszott, nem jött meg. Csak ne távozott volna el! így szólt hozzám Ohms úr legutóbb. Így panaszkodnak azok, kik téged tisztára mosva szeretnének látni s így nyilatkozott nékem Jasniker, kivel ma hosszan beszélgettem, s ki megbízható forrásból tudja, hogy téged visszkívánnak. Sőt ő azt mondja, hogy térj vissza minden aggodalom nélkül, amit én azonban néked nem javasolhatok.

Intézz Metternichhez egy emlékiratot! Ezt a figyelmeztetést tolmácsolom néked valaki nevében, aki barátod s aki magas állásban van, s akit nem nevezhetek meg, de akit könnyen kitalálhatsz, ha azt mondom néked, hogy én az ő védelméhez folyamodtam, hogy meg legyek kímélve minden további zaklatástól.

Én azt mondtam neki teljes tisztelettel, hogy engem mindenünnen üldöznek s ezt az eljárást nem tűrhetem tovább. Kérdezzenek meg, ha valamit tudni akarnak. Ő értésemre adta, hogy félnek levelezésemtől. Én ismételtem, amit a megboldogultnak is mondtam, hogy annak, amit házastársak egymásnak mondanak, másokra nézve nincs értéke. Hogy azonban bizonyítékát adjam határtalan bizalmamnak Excellenciád iránt, mondám néki, szíveskedjék e levelet elolvasni, melyet gróf Metternich tudtával az állami kancellária útján kaptam. A levél felnyittatott s elolvasás után ily szavakkal adatott vissza nekem: Legyen nyugodt, most ne tegyen semmit, de ha gróf Metternich visszajön, menjen el rögtön hozzá.

Excellenciád oly sok jóindulattal osztozik sorsomban, feleltem, hogy kötelességem körülményeimet bizalmasan feltárni. Üldözőim annyira mentek aljasságukban, hogy még azzal is megfenyegettek, hogy eltesznek láb alól.

Azzal rágalmaztak meg, hogy én, mint kém maradtam itt vissza. Állítólag maga Excellenciád mondta volna ezt. Én azonban mindezre azt válaszoltam, hogy gróf S.[1] sokkal jobban ismer engem, mintsemhogy ilyet mondhatott volna. Ez a kijelentés nem volt felesleges.

Én mindenből azt látom, hogy az egybekelés sok mindent kiegyenlített. Az én véleményem e tekintetben az volt, hogy a nagy Napoleon menyasszonya, ki a gyöngéd odaadást és a hősies elhatározást képviseli, feláldozta magát atyjáért és a közjóért, bármi várjon is reá. Ezt csak a nő költészete foghatta fel s csakis annak Múzsája adhatott méltó kifejezést egy ily eseménynek. Férfiaknak, kik a vak sors esélyein lovagolnak, nincs érzékük ilyenek iránt. De én át voltam attól hatva, mert hiszen én magam is kész lettem volna halálba menni atyámért és érted, ha valamelyiket közületek megmenthettem volna. Azt mondták nékem, hogy a menyasszony meghatva olvasta költeményemet s magával vitte azt Párisba. Legalább megparancsolták, hogy ez be legyen csomagolva, ha ugyan az udvari ármánykodás el nem felejtette azt."

Levele további folyamán utasítja férjét, hogy forduljon Metternichhez s adja elő őszintén dolgait. Ő maga Bécsben meg fog küzdeni a nyomorult rágalmazókkal, kik orozva támadják meg az embert. Bíztatja férjét, hogy ne csüggedjen el, hisz nem tarthat örökké a szenvedés, mit a sors eddig reájuk mért. „Isten óvjon meg a kishitűségtől — írja néki júl. 10-iki levelében. — Ő igazságos s uralkodni fog azoknak szívén, kik sorsunk felett határoznak. Bármi légyen is sorsod, én megosztom véled azt s ha minden ember üldözne és barátaid mind elhagynának, én hűséggel kitartok melletted és soha nem foglak elhagyni; támogatni foglak, amint tőlem telik s ha mostani javaim nem volnának elégségesek, szükség esetén még van valami talizmánom: én képes vagyok hegyeket zálogba tenni."

Csekély bányarészvényeit érti, melyeket boldogult atyjától örökölt,

[1] Saurau.

s melyeket lassacskán tényleg fölemészt a sok nélkülözés, mellyel a költőpárnak megküzdeni kell. Gabriella hozzáteszi derült humorral, hogy most még nemcsak barátai vannak, hanem ami ennél sokkal többet ér, még hitele is van. Szivesen osztja meg férjével mindazt, amije van, hisz ő maga úgyis igen kevéssel beéri. Így küzd a szegény nő a sok szenvedés, nélkülözés és üldöztetés közepette, mely főleg néki osztályrészül jut. „Vérzik a szívem a gondolatra — írja Gabriella — mit mond az utókor, ha megtudja, hogy két oly ritka emberi lélek, melyekhez hasonlót egy évezreden át nem hoz össze a végzet, a sors igazságtalansága által elválasztva arra vannak kárhoztatva, hogy a nagy világban bolyongjanak és saját polgártársaik köréből kiüldözve, arra legyenek rendeltetve, hogy a kétségbeesésnek essenek martalékul. Életíróm el fogja egykor dobni a tollat, ha sorsomnak ehhez a pontjához érkezik.[1]"

Ily igaz szavakban tör ki e páratlan lelkű nő érzelmeinek keserűsége, s ha a sors ily mostohaságával szemben a történetírás tényleg el nem dobja a tollat, mint ő írja, annak oka főleg az, hogy az a toll van hivatva megörökíteni egy oly páratlan lelki nagyságú nőnek vígasztalan élettörténetét, ki mint a jellem nagyságnak, a hitvesi hűségnek s a magasabb ideálokban való rendíthetetlen hitnek még az emberi gyarlóságoktól is megtisztult tökéletes mintaképe, teljes mértékben kiérdemli az utókor tisztelő emlékezetét. Minő hatalmas lelki erőnek megnyilatkozásai azon szavak, midőn levele további részében azt írja, hogy „tenni, cselekedni a nő kötelessége is. Mint látod, Isten erőt és kitartást ad nékem, mert itt állok üldözőid között rendületlenül és félelem nélkül."[2] S mindennek a lelki nagyságnak forrása az a rajongásig menő szeretet és tisztelet, mely őt a magyar költőhöz, az örök hűség széttéphetetlen kötelékével fűzi s melyért az életnek minden boldogságát, költői hírnevének dicsőségét áldozatul dobja.

Bacsányiné epedve várja, hogy férje végre megérdemelt alkalmaztatáshoz jusson, de mindig bizonyos tartózkodással fogadja azokat a kedvező híreket, melyeket a költő erre nézve közöl vele. Gabriella kevésbbé ért a légvárak építéséhez, mint könnyen hívő

[1] Bacsányiné levelei férjéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Ugyanott.

férje, ki a legcsekélyebb biztatást rögtön készpénznek veszi. Gabriella e tekintetben nem ringatja magát csalódásokban. Azt hiszi, hogy egyáltalában nem fog sikerülni az, hogy férje ott az idegen viszonyok között képességeinek megfelelő alkalmaztatást kapjon. A jövő ily bizonytalanságai között Gabriella felveti azt a kérdést is, hogy nem volna-e jó engedelmeskedni annak az idézésnek, melyet ellene kibocsátottak. Ő maga mindent el fog követni, hogy akadály nélkül visszatérhessen Bécsbe, anélkül, hogy a hajaszála is meggörbülne „Nekem volt bátorságom ahhoz — írja Gabriella 1810 júl. 25-iki levelében — hogy itt visszamaradjak abban a viharban, mely téged fenyegetett. A legveszélyesebb pillanatban, mint egy Jeanne d'Arc megállottam ellenségeid között, hogy megvédjelek a rágalmazók nyilaitól, melyek az én mellemről pattantak vissza. Én már régen megmondtam, hogy én ezt magamra veszem."[1]

Így bíztatja és bátorítja folyvást a hűséges nő örökösen a szélső áramlatok között ingadozó urát, kit nemcsak okos tanácsaival támogat, hanem akibe lelket is önt az élet nehéz viszonyai között. Ő, a gyönge nő, ki maga is támaszra szorul, maga bíztatja, vigasztalja őt, hogy el ne csüggedjen. A féltő gondoskodásnak, a hitvesi hűségnek s az okos nő helyes gondolkozásának ily hű tükre az a levél, melyet július 31-én intéz férjéhez s melyben azt írja, hogy „Téged feltétlenül követni bárhová is és sorsomat a tieddel megosztani, mindenkor elhatározva vagyok. Legyen ez néked elég. Azt hiszem, nem kell erről többet mondanom.

De ismétlem neked kedves jó Jánosom, ne hamarkodj el semmit, s ne hagyd el mostani tartózkodási helyedet bizonytalanra. Ez mindkettőnket csak a legnagyobb bajba sodorhatna. Minő sokáig tartana, míg másutt kenyeret találnál. Ott, hol most vagy, legalább van néhány ismerősöd és barátod, kik végül mégis csak fognak talán rólad gondoskodni, s itt én is rendelkezem eszközökkel, hogy időnkint küldjek neked oly összegeket, melyek téged nagyobb zavarokból kisegíthetnek.

Hogy visszatérj, azt nem akarom néked javasolni, habár én a magam részéről mindent elkövetnék, hogy lehetővé tegyem azt. De ha erre nincs szükséged, úgy nem baj; én megtettem a magamét.

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Mert, bizalmasan szólva, nekem úgy tűnik, hogy itt csak arra vártak, hogy én megmozduljak. Behivatásod, melyet én 14 nappal ezelőtt postával küldtem el néked, s melyet újból idezárok, a legjobb alkalmat nyujtja néked, sőt jogot ad arra, hogy magát gróf Metternichet felkeresd s megbeszéld vele személyed biztonságának kérdését. Mert csakis a legmegbízhatóbb írásbeli fedezettel ajánlanám néked a visszatérést. Vagy itt kellene nékem átadni a pecsétes levelet, mely biztosítaná azt, hogy te minden bántódás nélkül ide visszatérhetsz. Ezen esetben magam mennék futárral eléd s diadallal hoználak vissza e falak közé. Ha ezt létrehozhatnám, én volnék legboldogabb e földön s ez volna életemnek legszebb cselekedete! . . . De hát ez úgy látszik, csak szép álom marad, melyet a rideg valóval szemben én építettem fel s melyet úgy tekintek, mint egy kártyavárat."[1]

Bizonyára okosabban gondolkozik Gabriella, ha férje visszatérésének lehetőségét mérlegeli, minthogy megossza azokat az ábrándképeket, melyeket a költő a jövőre nézve magának kifest. Talán ha Bacsányi nem ragaszkodik oly makacsul azon elhatározásához, hogy soha többé vissza nem tér, Gabriellának, összeköttetései révén módjában lett volna férjének visszatérését kieszközölni. A kiáltvány ügyének kérdése úgy is kezd már végleg háttérbe szorulni, s a számos ellenség között akadnak jóbarátok s hatalmas pártfogók is, kiknek befolyása ellensúlyozná az apró ellenségek rosszakaratú cselszövényeit. O'donnel halála után ideiglenesen gróf Saurau veszi át a legfőbb pénzügyi hatóság vezetését, ki szintén jóakarója a költőnőnek. Gabriella még anyagi ügyeiben is támogatóra talál benne, ki néki nehéz helyzetében még pénzbeli segélyt is felajánl. Gabriella azonban csak arra kéri az elnököt, hogy bányarészvényeinek egy részét vásárolja meg, hogy férjének pénzt küldhessen. Saurau a kérést minden habozás nélkül teljesíti, amiért Gabriella hálás szavakkal adózik néki férjéhez intézett soraiban.

„Ezen alkalommal — írja Gabriella levelében — különböző dolgokról volt szó. Én több kérdésről nyilatkoztam s azt hiszem nem cselekedtem rosszul, ha a nemes férfiúnak határtalan bizalmam jeléül megmutattam azt a levelet, mely főnöködnek volt szánva.

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

A habozás ott s az előzékenység itt, két oly dolog, melyből én egy harmadikat következtetek, még pegig azt, hogy téged itten nem szívesen nélkülöznek . . . Ez a nemes ember biztosított engem arról, hogy nem ellenséged. Ha az uralkodóval is így beszélhetnék mondám, mint Excellenciáddal, sok mindent tisztázni lehetne. Ő csudálkozott azon, hogy azt én már rég nem tettem meg. Én azt mondtam néki, hogy úgy tudom, hogy a császár nagyon föl van háborodva férjem ellen és én elnémulnék, ha Ő Felsége nékem valami bántót modana. Mire ő azt felelte: az előbbit ne higyjem, az utóbbitól pedig ne tartsak. Mit szólsz mindezekhez? Ezt az utat is meg kell tennem valószínűleg a jövőben, úgy a saját megnyugtatásomra, mint a te igazolásodra. Ártani nem fog az semmi esetre. Így állanak tehát ügyeink. De tenéked is kell tenni valamit és az ide mellékelt idézéssel el kell menned gróf Metternichhoz. Kérdezd meg őt mindezekre nézve s írd meg rögtön véleményét. Válaszodat közölni fogom atyai barátoddal, ki úgy látszik erre vár. Arra építem egész üdvömet, hogy ő irántunk jóindulattal viseltetik.

De ha időközben sorsod kedvező irányban dőlt volna el, úgy mindezt tekintsd részemről a jóakarat megnyilatkozásának. Abban a kétségbeesett helyzetben, amiről írsz, nem cselekedhettem másképen. Ki tudja, mire volt ez jó."[1]

Bármint szándékozik is Gabriella férjével megosztani a sorsot, mégis nehezen tud belenyugodni abba, hogy kedves otthonától végleg elszakadva, messze idegen országban élje le hátralévő éveit. Nem tesz ugyan ellenvetést, s szívesen hozza meg ezt a legsúlyosabb áldozatot is, de figyelmezteti férjét azokra a nehézségekre, melyekkel a jövőben idegen viszonyok között esetleg megküzdeniök kell.

Gabriella azt írja férjének ugyanezen év augusztus 15-iki levelében, hogy mindazt, amije van, örömmel odaadja néki, hogy szükségleteit fedezze. „De ha nekem sem lesz többé, mi tévők legyünk akkor? Itt ezernyi eszköz áll rendelkezésemre, hogy segítsek magamon. De idegen országba a bizonytalanra kivándorolni anélkül, hogy tudnánk, hogy miből fogunk élni, ily kilátások, megvallom, aggodalomba ejtenek. De még mindig remélem, hogy Isten meg

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

fog segíteni, s nem fog elhagyni végkép bennünket. Ha nem volna vallás a világon, az ember szerencsétlenségében maga találna ki egyet."[1]

Pedig a szegény Gabriella anyagi helyzete mindig rosszabb lesz. Bányarészvényeit lassacskán pénzzé teszi, s a még meglevő részvényekre gróf Saurau előlegez neki. Ez is azonban elfogy, s nemsokára a szükség kezd kopogtatni Gabriella ajtaján. A törhetetlen jellemű nő azonban ily nehéz viszonyok között sem veszti el lelki erejét, sőt még azt sem átalja, hogy költészetének humorával figurázza ki nehéz helyzetét, amelybe jutott. Szeptember 25-iki levelében ily humoros költeményben festi le viszonyait:

„Mein Schutzpatron Graf Saurau ist nicht hier
Der grosse Zins und Michaeli vor der Thür.
Nicht mehr als zwei Butten Holz im Keller
Im Kasten höchstens zwei Hundert Heller.
Verweigert wird mir das Geld von meinen Erbstollen,
Das ist eine Lage zum Teufel hollen.

„Pénzt kölcsön kérni mindig irtóztam — írja ő tovább —, vásárolni egy lélek sem akar, s elkótyavetyélni nem akarnám azt, amim még maradt. Az állam nem tesz semmit értem, s régi barátainkat sem akarom próbára tenni."[1]

Valóságos szerencse, hogy Gabriellának egy rokona megbetegszik, s ápolásért hozzá folyamodik. A beteg nő, kit Gabriella lakásán ápol, kifizeti a legközelebbi lakbérösszeget, s így Gabriella néhány hónapra meg van mentve a súlyosabb anyagi gondoktól. Különben nehéz helyzetében most már ő is szívesen foglalkozik az elutazás gondolatával, s belenyugszik abba, hogy idegen országban sem lehet rosszabb sorsa, mint hazájában. Csak az útazási költségek okoznak néki ismét nagyobb gondot, mert hiszen csak maga az útiköltség Párisig 15 Louis d'or-ba kerül, ami az akkori árfolyam szerint majdnem 1000 forintot tesz ki. „Talán velem is történik egy csoda — írja keserű humorral — és az égből le fog szállni egypár angyal, kik mint egykor a lorettói házat, engem is kofferestől átvisznek hozzád."

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Ugyanott.

„A legnagyobb ujság — írja ugyanezen levelében —, hogy Kisfaludy fivére itt van, s állítólag Orsavszkynak és Kövinek azt beszélte, hogy te szülőhelyedre azt írtad valakinek, hogy Champagny miniszter hivatalában kaptál alkalmazást, s engem siettetsz, hogy mielőbb Párisba jöjjek. Egyúttal azt is írtad, hogy az Illyr-tartományokban felajánlott intendánsi állást visszautasítottad. Az emberek nagyon csodálkoznak, hogy én hozzád akarok utazni, s valószínűleg azt hiszik, hogy az István-toronynyal vagyok összeházasítva. Hiszen az bizonyos, hogy senki sem hagyja el örömmel szülővárosát, s még az idegenek sem távoznak el szívesen e helyről. De az és búcsúmat nagyon megkönnyítették azok az üldözések és bántalmazások, melyekkel mindkettőnket illettek."

Vágyik már férjéhez s feltételül szabja, hogy távol minden világi zajtól, csendesen elvonulva és csakis egymásnak élve töltsék hátralévő napjaikat. „Kímélj meg — úgymond — minden zajtól és vendégeskedéstől a jövőben. Én a zajos életet nem tudom többé elviselni s szívesen leszek első cseléd házadnál, de csak neked akarok élni, s nem másoknak. Az élet viharai különben is nagyon meghurcoltak, erőm ki van merítve, testem, lelkem nyugalom után vágyik, s ezt csak a te oldaladon remélem feltalálni."[1]

Most már nyugodtan nézne a jövő elé, ha nem töltené el aggodalommal az a körülmény, hogy férje sorsa még mindig bizonytalanságban van, s a jó barátok még mindig nem váltották be azon igéretüket, hogy férjének tisztességes kenyérkeresetet fognak ott kint biztosítani. Keserűen kifakad a jóbarátok ellen is, kik egyformák az ellenségekkel, mert hiszen az élet nehéz viszonyai között ezekre sem lehet számítani.

„Őszintén szólva, kedves férjem — írja október 14-ikén kelt levelében — a neked tett igéretek igen hízelgők, de reám nézve azok csak az első benyomás alatt képeztek megnyugvást. Nyugodtan átgondolva a dolgot, látom, hogy azok csak spanyolfalak . . . Te oly távol vagy tőlem, s igéretekkel mindkettőnket oly sokáig vezetnek orrunknál fogva. Égbekiáltó úgy barátaid, mint ellenségeid viselkedése. Ez utóbbiak üldöztek, megrágalmaztak téged, s tíz évet vettek el életedből. Amazok csak igéretekkel bíztattak, reményekkel

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

kecsegtettek, s egy év óta semmi olyat nem tettek érted, ami azon magasztos fogalomnak megfelelne, melyet én magamnak a barátságról alkotok. Hogy minő kedélylyel távozom egy országba, hol a sír vár reám, azt könnyen felfoghatod, ha irántad való szerelmemet mérlegelni képes vagy. De büszkeségem lesz, ha az utókor síromon ezen szavakat fogja olvasni: Nec Caesar, nec patria. Te megteszed nekem azt a szívességet, hogy az illő gyászsorokat megírod hozzá."

Mielőtt eltávozik, a császártól is búcsúzni óhajt, s el fogja mondani mindazt, ami szívén fekszik.

Ezzel is útját akarja vágni az utána maradó rágalmaknak és cselszövényeknek. Várja gróf Metternichet, kinek közbenjárásától remél engedélyt nyerni arra, hogy minden akadály nélkül elutazhatik. Ezzel egyidejűleg készülődik az utazásra, összecsomagolja a multak ama régi emlékeit, melyek az egykori kedves szülőház fénykorára s szerelme boldog napjaira emlékeztetnek.

Szülői, hozzátartozói és szerettei arcképeit, levelezését egy ládába becsomagolja, s azt írja, hogy „itt van mindenem egy koporsóba zárva. Szegény anyám sírjában megfordulna, ha tudná, hogy neki Párisba kell utaznia."

E levelében Bacsányiné azt a hirt közli férjével, hogy Bécsben az van elterjedve, hogy Napoleon császár nejét kormányzó hatalommal fogja felruházni, ha netalán fiutódok nélkül maradna.

„Szeretném, ha mindaz igaz volna — írja Gabriella —, ami ezen szeretetreméltó, s általam rég tisztelt s hőn szeretett császárné örömére szolgálna. Ő bizonyára nem sejti, hogy az, ki szerencséjét már tíz évvel ezelőtt megjósolta, s most ebben az áldásthozó összeköttetésben jövendölését teljesülve látja, s az a költőnő, ki azt a szép frigyet, mely két hatalmas birodalmat egyesít, életének legszomorúbb korszakában megénekelte, mindkét államban az egyedüli teremtés, ki szerencsétlenségében vígasz nélkül áll, holott neki hatalmában lenne egy szóval visszaadni boldogságát. Úgy látszik, hogy egyedül csak engem felejtettek el!!! De én ő tőle bírok valamit, amit a nagy Napoleon császár talán aranynyal váltana meg, ha tudná, hogy az birtokomban van. Mint egy szentséget fogom azt magammal hozni."

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Végre megérkezik Metternich Párisból, s Gabriellának alkalma van a híres államférfiúval férje helyzetét megbeszélni, s tőle az elutazásra nézve a szükséges engedélyt kikérni. Metternich közli Gabriellával azt a beszélgetést, melyet férjével Párisban folytatott, s amelynek kapcsán leplezetlenül elmondja véleményét arról a benyomásról, melyet reá a magyar költő egyénisége tett. Metternich finom megfigyelő képességének és kiváló emberismeretének adja bizonyítékát, midőn e beszélgetésből kifolyólag meglepően találó képét adja Bacsányi jellemének és egyéniségének. A fontos levél, mely Bacsányiék jövendő sorsára is kihat, s mely szószerint közli azt a beszélgetést, melyet Gabriella a híres államférfiúval folytat, a következőképen hangzik:

„Kelt Mindenszentek napján. A halottak emlékének megcsendülő harangszó mélabús hangjainál kezdem e lapot.

Ez a nap régóta egyike a legszomorúabbaknak reám nézve, mert az oly sokakra emlékeztet, kik immár a nyugalom hazájába tértek. Úgy tűnik fel nékem, mintha e napon a sírok megnyílnának, de egy sem lép ki a nyugalom helyéről, ki az örökéletről felvilágosítást adhatna. Óh én félek, édes Jánosom, hogy a te sorsod is lejátszódott. A te hited volt életed egyedüli szerencséje! Te is megkérdezhetnéd bölcseidet: Vajjon amit az élet megtagadott tőled, visszaadja-e az örökkévalóság? Ezért hagynak tehát téged szenvedni, tűrni és nyomorogni, s engem szép reményeimben megcsalatkozni!!!

De sorsunk bölcs intézőjébe helyezett bizalmamat nem ingathatják meg bennem. Az ő hatalma úgy fog rendelkezni velünk, amint az legjobban javunkra szolgál. Ez a gyermeki bizalom erősít meg engem állhatatosságomban. Halld meg tehát további eljárásom eredményét és szívlelj meg minden egyes szót.

Gróf Saurau végre megérkezett. Tegnapelőtt rögtön elmentem hozzá, hogy a részvények számadásait kézbesítsem neki.

Gróf Metternich már megérkezett, modta ő nekem, mialatt a számlát aláírta.

— Már tudomásul vettem, s épp oda szándékozom menni. Csak előbb alázattal meg akartam kérdezni, vajjon Excellenciád beszélt-e már vele.

— Nem, még nem. De menjen hozzá és mondja meg, hogy tőlem jön.

— Kifejezést adhatok ezen alkalomból előleges jókívánságaimnak Excellenciáddal szemben?

— Miért?

— Azt mondják, hogy Excellenciád nem lesz sokáig e helyen, s legközelebb miniszterré nevezik ki az államtanácsban.

— Én erről nem tudok semmit, Ki mondta ezt önnek?

— Különböző emberek, kik örömmel osztoznak e hírben. Boldog vagyok, ha első lehetek, ki Excellenciáddal közlöm ezt.

— Ne legyen gyermek, szó sincs róla.

— Intézkedések gyakran igen gyorsan történnek. Kérem tehát azt a kegyet, hogy egy útlevelet kapjak, hogy elmehessek, amikor akarok.

— Hová akar ön menni?

— Hová máshová, mint férjemhez.

— Óh az nem megy olyan könnyen. Önnek ezért szabályszerűen az illetékes hatósághoz írásban kell folyamodnia.

— Szükséges ez?

— Feltétlenül, de most menjen el gróf Metternichhez.

Hogy én egyenesen odamentem, azt könnyen kitalálhatod. A szolgának azt mondottam, hogy engem gróf Saurau Ő Excellenciája küld, s alázattal kérdeztetem, mely napon és mely órában lenne kegyes a miniszter engem kihallgatáson fogadni? Hogy a szolga bement, azt láttam. Nemsokára visszajött és várakoztatott. Alig ültem három percig, midőn egy fiatal ember jött (valószínűleg gróf Saurau küldötte), ki az inasnak valamit fülébe súgott, mire őt rögtön bebocsátották. Nemsokára visszajött a szolga és igen udvariasan a következőket mondta: ma Ő Excellenciája nagyon el van foglalva, de holnap 11 órakor elfogadja önt.

Ez előttem biztató jelnek látszott. Én tehát a szerint öltözködtem föl, mint azt egy ilyen magas kihallgatás megköveteli. Fekete uszályruhát, s tollas kalapot öltöttem magamra, s magamhoz vettem eljegyzési költeményemnek egy díszpéldányát.

A kitűzött óra ütött. Midőn beléptem az előszobába, a miniszter előszobájából az a bizonyos tiroli kölyök jött ki.[1] En úgy néztem végig rajta, amint azt megérdemelte. Nem tudom, hogy megismert-e, mert nagyon rövidlátó. Rögtön bejelentettek, s nem-

[1] Hormayr.

sokára bebocsátottak. Egy harmadik szobába vezettek be, ahol várakoznom kellett.

Néhány pillanat mulva felnyílt a miniszter írószobájának ajtaja, s ő szeretetreméltóan és előzékenyen közeledett felém. Odaültetett maga mellé a pamlagra, mialatt én a következőket mondtam néki:

— Boldog vagyok, hogy személyesen megköszönhetem Excellenciádnak azt a levelet, melyet kegyes közvetítésével és engedélyével kaptam férjemtől.

— Beszéltem az ön férjével. Ő a legszomorúbb viszonyok között tengődik, mert az emigránsokat mindenütt igen kevésre becsülik. Ő minden támogatás nélkül él ott, s habár mint ön jól tudja, Maret barátja néki, mégis kételkedem, hogy általa valaha alkalmaztatáshoz fog jutni.

— Ez úgy reá, mint reám nézve nagyon szomorú volna.

— *Én sajnálom őt, de ennek ő maga az oka. Ő azok közé az emberek közé tartozik, kik semmiféle helyzetbe nem tudnak beleilleszkedni, s kik élénk képzelődő tehetségük által sok minden olyanra ragadtatják magukat; ami végeredményben szerencsétlenségüket okozza, mert mindenhez erélylyel fognak hozzá. Ilyen fejek számára egy külön birodalmat kellene teremteni. Egy egész köztársaság hasonló emberekről talán nagyon boldog lehetne.*

Én mosolyogtam és hallgattam.

— Nem mint miniszter, hanem mint ember mondom ezt, kinek alkalma volt az életben igen különböző emberekkel érintkezni. Én magamhoz hivattam őt, mert beszélni kívánt velem; több mint félórán át szabadon hagytam őt beszélni csak azért, hogy annál közelebbről tanuljam őt megismerni. *De tüze elragadja őt s ő nem tud alkalmazkodni a társadalmi viszonyokhoz, s minden helyzetben szerencsétlen lesz, mert nem tud semmibe beleilleszkedni.*

— Így hát én vagyok az egyedüli szerencsés lény, ki vele ki tud jönni. Én ismerem őt alaposan. Ő a legnemesebb férfi s a mi házasságunk egyike volt a legboldogabbaknak.

— Ez inkább az ön érdeme, mint az övé.

— Én minden kívánságát igyekeztem kielégíteni, s oly kellemessé tenni helyzetét, mint az hatalmamban állott. Szerénység minden nőnek kötelessége. De anélkül, hogy érdemet akarnék magamnak abból kovácsolni, meg vagyok győződve, hogy egy nő, ki zsarnokoskodni akarna fölötte, nem lenne boldog vele.

— Kegyed tehát ismét egyesülni óhajtana vele.

— Legfőbb és egyedüli kívánságom! S ez az ok, amiért Excellenciádtól a kihallgatást kértem.

— Nem tudom, hogy miként fog ebben Ő Felsége határozni.

— A császár nagyon fel van ingerelve férjem ellen, azt tudom!

— Óh, igen nagyon!

— Gondolja Excellenciád, hogy magam elmenjek, a császárhoz?

— Nem, nem, még most nem, még nem beszéltem vele.

— A behivást, ami az ujságban állott, férjemnek rögtön megküldöttem, mert kétlem, hogy azt ő más úton megtudta volna. Többet nem tehettem.

— Ha ez a behivó nem is volna, a francia kormány kiszolgáltatná őt, ha mi kérnők.

— Abban én nem kételkedem.

— Bilincsek között hoznák őt vissza, ha kívánnók. Mert a francia kormány mindent megtesz a kedvünkért.

— Azt ő nem érdemelte meg.

— Mi tehát az ön kívánsága?

— A józan ész szempontjából ily viszonyok között tehát nem kívánhatom, hogy ő valaha visszatérjen. Mert ha azelőtt üldözték őt, mi történnék ezután? Egy ember az ő képességeivel máshol is kap alkalmaztatást.

— De én mondom önnek, hogy ő semmiféle viszonyok közé nem illik bele.

— Úgy az ő elnökei, mint felebbvaló tanácsosai azt a bizonyítványt adták róla, hogy ő munkásságában megbecsülhetetlen. Ha tehát csak a közönséges előmenetelt engedték volna meg neki, már rég udvari tanácsosnak kellene lennie, anélkül, hogy valakit átugrott, vagy mellőzött volna. De alig volt egy hely üresedésben, előnyt adtak a legméltatlanabb teremtéseknek. Ez fájdalmas volt.

— Ebben valami más oknak kellett közbejátszani.

Erre szívesen feleltem volna kimerítően, de én azt gondoltam, hogy egy bölcs férfi és miniszter azt épp oly jól tudja, mint én, s azért hallgattam egy ideig. Ekkor így folytattam:

— Nem elég hogy igazságtalanságot követtek el gyakran vele szemben, még nyilvánosan, lapokban is rágalmazták és becsületében támadták őt. Az az ember, ki épp most e szobát elhagyta, engedte meg azt magának.

— (Egy jelentőséges fejmozdulattal.) Azt tudom.

— Még azt az alávalóságot is megengedték maguknak, hogy családi életünket megrágalmazták.

— Ilyfajta történeteknél az mindig úgy van, hogy a közönség mindenre megjegyzést tesz. De legyen nyugodt, közismert tény, hogy ön tisztességes háztartást visz.

— Még engem is üldöztek és sértegettek, s csak arról kérdeztek, hogy hol van ő. Akkor én azt még magam sem tudtam, de ha tudtam volna, sem mondtam volna meg, míg biztonságban nincs.

— Eltávozása nagy hiba volt.

— Biztosítom Excellenciádat, nem gondolt volna arra, hogy távozzék, de oly emberek, kiket barátjának tartott, mindenféle hírekkel ostromoltak minket. Azt mondták, hogy fejével játszik, úgy hogy én magam összetett kezekkel kértem őt: menj és mentsd meg magad.

— Mi volna hát a teendő?

— Az igaz ügy tudatában nem marad más hátra, minthogy kikérjem Ő Felségétől azt a kegyet, ami bárki másnál csak büntetés számba menne, hogy elhagyhassam szülővárosomat, s távolban a sorsot megosszam véle.

— Ő Felsége elé fogom ezt terjeszteni. Remélem, hogy a császár nem fogja azt ellenezni. Nincs semmi hír férjéről?

— Régóta semmi.

— Ha írni akar neki, adja át nekem a levelet.

— Köszönöm Excellenciádnak e kegyet, nem fogom azt elmulasztani. Mikor engedi meg, hogy újból kérdezősködjem?

— Néhány nap mulva jöjjön el ismét.

Távozáskor átadtam neki a költeményt, s kegyeibe ajánlottam magamat. Sietve írom le neked e sorokat, mert különben emlékező tehetségem cserben hagyhatna. Szeretném, ha e levélnek szárnyai volnának, hogy hamarabb megkapd azt.[1]

Így végződik ezen érdekes levél, mely több körülményre nézve nyujt felvilágosítást, s mely más színben tünteti fel a Metternich és Bacsányi között lefolyt párisi beszélgetést, mint azt a költő elő-

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

adja. Bacsányi a miniszter udvariasságát és szívességét arra magyarázza, hogy az pártfogásának jele és az igazságnak elismerése, mely az ő oldalán van, holott pedig az nem más, mint a finom diplomata udvariassága. Metternich bámulatos finom érzékkel birálja meg a költő jellemét, oly képet adva róla, ami sokban találó jellemzése az ő nem mindennapi egyéniségének. S mindezt a megfigyelést egy rövid kihallgatás alatt teszi rajta, ami érdekes bizonyítéka Metternich emberismerő érzékének. Hogy Bacsányiné teljes hűséggel közli Metternich eme véleményét, az kitűnik abból is, hogy még évek mulva is, midőn Bacsányi pere a spielbergi biróság előtt lefolyik, s ez ügyben Metternich herceget véleményre szólítják fel, ő tisztán emlékezetből majdnem szószerint ugyanazt mondja Bacsányiról, amit felesége közöl e levélben a miniszterrel folytatott beszélgetés kapcsán.

Bacsányiné elutazása azonban többféle körülmény folytán még mindig késlekedést szenved. Nagy akadály e tekintetben, hogy férje alkalmaztatása folyvást késik. Ennyi bizonytalanság mellett Gabriella nem mer Párisba menni, mert hiszen mi lesz belőlük, ha kenyér nélkül kell ott kint nyomorogni. De Bacsányit is megtörik már az események, s különösen erős hatást tesznek reá Metternich kijentései, mert hiszen ő azt hitte, hogy a hercegben oly jóakaró barátra talált, ki ügyét és érdekeit szívén fogja viselni. Így áll a költő minden reményében megcsalatva idegen országban, idegen viszonyok között, híres barátjaitól is elhagyatva. Most már ő is kezdi föladni a reményt, hogy sorsa ott künn kedvezőbb körülmények közé jut.

Gabriellát azonban most sem hagyja el lelki ereje, folyvást vígasztalja férjét, s hogy felvidítsa és jókedvre hangolja őt, egy oly derült humoros alakban kezd vele levelezést, melyben az ő kis kutyája, a hű Zemir, a költő Azor nevű kedvenc ebecskéjével közli az úrnőjére vonatkozó híreket. Tele vidámsággal és szellemes humorral beszéli el Zemir a velük történő eseményeket, melyek napirenden vannak. Egyik levelében az írja, hogy miután Napoleon zár-rendszere megfosztja a kontinenst a gyarmatcikkek élvezetétől, tartani lehet attól, hogy a Lerchenfelden forradalom fog kiütni. „De én sokkal komolyabb mozgalomtól félek — mondja Zemir — és pedig a páncélba öltözött kávénénikék forradalmától. Egy egész zászlóalj fog nemsokára ezekből kitelni, ha soká tart az az állapot, hogy nem lesz elég kávé kapható. Ezek már most

dühbe jönnek s élezik nyelvüket arra a hírre, hogy künn Angliában a teheneket cukornáddal hízlalják, míg mi itt a szárazföldön bogáncsból és kóróból szurrogatumot facsarunk.

„Úrnőm és én nyugodtan nézünk a dolgok elé, mert mi a disznókkal reggelizünk, s a majmokkal vacsorázunk, ami annyit jelent, hogy mi makk-kávét iszunk és krumplit eszünk. Ezt a tudományt a kávénénikék nem tanulták meg, mert ezeknek minden, nap legalább is egy tisztességes nevet kell szétvagdalniok és egy pár rágalmat kell bemártogatniok, különben nem érzik jól magukat. De csak meg kell ezeket rendszabályozni, mert ezek a harpiák senkit sem kímélnek, s még azt is merészkedtek mondani, hogy az én uram faképnél hagyta a feleségét. Ő azonban magaviselete, s azon becsülés által, mellyel férjéről mindenkor beszél, visszaverte e támadást a feltalálók szégyenére. S most mi mindketten hagyjuk a kutyákat ugatni.“ [1]

Egy másik helyen Zemir azt írja, hogy a legfőbb rendőri hatóság egy átiratot intézett a magyar kancellárhoz, melyben az ő jó ura azzal van megvádolva, hogy ő egy, a mult évben megjelent német röpiratot, mely „Napoleon ellenfelei“ címet viseli, latinra lefordított volna. Úgy látszik tehát, hogy Bacsányi állandó meggyanúsítása még mindig folyik, s oly veszedelmes egyéniségnek tartják őt a hivatalos körök, akinek bátran lehet minden ily természetű vádat, melynek gazdája nincs, nyakába varrni.

Egy időben nagy aggodalom tölti el Gabriellát, mert hosszú ideig nem kap levelet férjétől. Szorultságában dr. Gallhoz, a híres antropologushoz fordul, kit mint férje barátját arra kér, hogy tudósítsa őt, mi van a költővel, s legyen segélyére, ha bárminő viszonyok között is az támogatásra szorulna. 1810 november 30-án azt írja dr. Gallnak:

„Ha különösnek találná, hogy tőlem levelet kap, mentse ki ezt egy aggódó hitves nyugtalankodása, ki már régóta nem kapott hírt szenvedő uráról s épp azért betegnek gondolja s így arra kéri önt, hogy mint orvos és emberbarát, nyujtson neki segítséget.

Mint orvos, bizonyára tanácsával segítséget fog nyujtani neki. De egy betegnek gyakran többre van szüksége, mint orvosságra,

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

s én, fájdalom, sokkal távolabb vagyok, hogysem ápolhatnám, s a nekem oly drága életének szükségleteiről gondoskodhatnám.

A mostani pénzviszonyok s a hallatlan árfolyam jelen pillanatban lehetetlenné teszi nekem, hogy ehhez a levélhez váltót csatoljak. S azonkívül nem ismerek egy lelket sem egész Párisban, kihez ebben az ügyben fordulhatnék, mint önt, nemes férfiú, ki az én férjemet évek óta személyesen ismeri s ki az ő becsületességéről meg van győződve. Azért számítok reá, hogy ön nem vonja meg támogatását tőle s abban az esetben, ha ő netalán zavarban volna, előleget ad neki. Amim csak van, kezeskedik önnek mindannak megtérítésére, mit ön az ő érdekében hajlandó leend tenni. Innen természetesen nem nyujthatok önnek más zálogot, mint egy fejet, mely az enyém, s amelyre körülbelül 15—20 év előtt ön már számot tartott. Akkor még természetesen testvérek között is megért volna az ezer frankot, de már most az ama régiségek közé tartozik, melyek még a mult évszázadból származnak.

Ezt a fejet én önnek, ha Isten is úgy akarja, eredeti sértetlenségében fogom Párisba vinni. Talán fölfedez azon egypár új szervet, melyet ott magasabbra becsülnek, mint itt nálunk. Mert biztos vagyok benne, hogy az gazdagon rendelkezik tapasztalatokkal, s tele van jóindulattal. S ha a háladatosság egy külön szervet képez, úgy az ennek megfelelő kidudorodást meg fogja ön találni, mely úgy az ön rendszerének, mint az én érzelmeimnek megfelel. Előre is örülök az ön felolvasásainak, melyeket nagy figyelemmel fogok kisérni.

Addig is az ön oltalmába ajánlom az én lelkem barátját. Üdvözölje őt ezerszer nevemben, s gondoskodjék róla, hogy szükséget ne szenvedjen. Isten megáldja önt ezért, azt megigérem önnek."[1]

Ugyanekkor Gabriella tudatja férjével, hogy Metternich megigérte neki közbenjárását Ő Felségénél elutazása miatt. Reméli, hogy az uralkodó teljesíti kérését, s helyzetüket méltányolva, nem fogja megakadályozni két oly lény egyesülését, kik csakis egymásban találják fel a boldogságot.

De mit használ mindez, ha még mindig nincs remény arra, hogy az idegenben bolyongó költő oly kenyérkeresethez jusson,

[1] Bacsányiné levele dr. Gallhoz. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

mely valahára véget vet a jövő bizonytalan helyzetének. Az erélyes lelkű Gabriella férje nehéz helyzetében még azzal a gondolattal is foglalkozik, hogy sajátkezűleg fog Maretnak írni, mert nem képes megérteni, hogy a hatalmas francia miniszter, ki nyiltan férje barátjának vallja magát, miként tudja elnézni, hogy a szegény költő oly szűk viszonyok között tengeti életét egy idegen országban. Ő azt mondaná Maretnak férje helyében: „Uram, én megbízom a te igéretedben, de nyujts módot arra, hogy be is várhassam reményeim teljesedését, anélkül, hogy jó nőmet kétségbeesésbe kergetném. Ő már a legjobb akarat mellett sem tud engem támogatni, anélkül, hogy saját magát meg ne foszsza attól a csekélységtől, mely még küszöbön álló utazására szükséges. Ennek az embernek kőből kell lennie, ha helyzetünk meg nem indítja őt, mert hiszen mi a barátság tényleges segélynyujtás nélkül."

Nemcsoda, ha az üldöztetések, megpróbáltatások és sanyarú nélkülözések súlya alatt leroskadva, e szegény nő levele végén abban a sóhajtásban tör ki, hogy: „elhagyom az atyai házat könynyek nélkül, s itt hagyom hazámat sóhajtás nélkül, hogy egyedüli barátom karjaiba siessek, aki még megmaradt e világon".[1]

Végre Gabriella 1811 január 6-iki levelében tudatja férjével, hogy Metternich közbenjárása meghozta a kívánt eredményt s a császár megadta az engedély neki, hogy Párisban tartózkodó urához utazhat. Maga a miniszter tudatta vele a császár elhatározását. Gabriella elragadtatással szól a miniszterről, kiben nem csalódott, s kinek jóindulatát az első perctől kezdve tapasztalta. Még csak Ő Felségéhez óhajt menni, hogy megköszönje neki jóságát, s ezután már ott semmi akadály nincs többé, hogy férje után siessen Párisba. Szinte fájdalmas érzet tölti el a szegény Gabriella lelkét, hogy oly könnyen kapja meg az engedélyt a végső távozásra, s azt írja, hogy: „úgy az udvarnál, mint egyáltalában mindenütt tett szomorú tapasztalataim megkönnyítik nekem a búcsúzás percét. Most már elhagyhatom szülővárosomat, s követhetlek oda, hová sorsom hív. Mert ahol te vagy, ott lesz jövőben az én hazám".

Bacsányiné még Bécsben azt a pletykát hallja, hogy férje alkalmaztatása azért késik, mert kihivó magaviseletével megsértette a

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

bassanói herceget, ki ellenségévé vált. Bécsben egy udvari tanácsos (Roll von Hof) beszélte Gabriellának, hogy férje sorsa azért nem dől el kedvezően, mert ott Párisban ellenségei vannak, kiknek élén Maret miniszter áll. Bacsányiné hitelt ad e hírnek, melyet szerinte Metternich kijelentései is megerősítenek, ki azt mondja neki, hogy Bacsányinak legfőbb hibája, hogy tüze elragadja őt és nem képes a viszonyokba belehelyezkedni.

„Ennek az ellenségeskedésnek forrása az volna — írja Gabriella férjének —, hogy te állítólag Maret miniszternél ebéden lévén, erősen kikeltél a magyarországi kálvinisták ellen, nem gondolván meg, vagy talán nem is tudtad, hogy maga a miniszter is ily hitvallású.[1] Ez még itt a Pálffy-házban történt volna. Én ezt fogadtatásoddal nem tudtam megegyeztetni, s eleinte ezt csak mendemondának tartottam. A következmények azonban azt mutatják, hogy kell a dologban valaminek lenni. Neked magadnak kell legjobban tudnod, hogy minő viszonyban vagy nagyhírű barátoddal. Én ily kicsinyes bosszúállásra még sem tartom őt képesnek.“[2]

Alig hihető, hogy e hírnek valami alapja volna. Ha Bacsányi tett volna is megjegyzést a magyar kálvinisták viselkedésére, ez nem érinthette a vallást, melynek kérdéseiben Bacsányi, mint jól tudjuk, korának egyik legszabadelvűbb gondolkozója. Hiszen előbbi leveleiből tudjuk, hogy ő mint katholikus vallású férfiú, minő elbirálásban részesíti saját egyháza főpapságát, mely nemcsak az ő szerencsétlenségének főoka, hanem nézete szerint hazájának is legfőbb megrontója. Az a fogadtatás pedig, melyben Párisba történt megérkezése alkalmával Maret és környezete részesíti, megcáfolja azt, mintha Napoleon híres minisztere és a magyar költő között bármiféle súrlódások lettek volna a multban. Egy percig sem látjuk

[1] Erről a körülményről a rendőrségnek egy névtelen titkos jelentése is megemlékezik. E szerint Bacsányi eljátszotta Maret kegyét azért, mert a magyar kálvinistákat és protestánsokat szidta és azt mondta, hogy ezek minden újításnak ellenségei s a legerősebben küzdenek a rendi alkotmány mellett. Ezek egyfelől azt kívánják, hogy az új alkotmányban a királyi hatalom kiterjesztessék, másfelől azt állítják, hogy a nép terheinek könnyítése még ezidőszerint lehetetlenség. Bacsányi egyáltalában a katholicizmus mellett tört lándsát s nem gondolta meg, hogy Maret protestáns. — Cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltára. Bécs.

[2] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

azt, mintha e jó viszony a későbbi idők folyamán is lazulna közöttük. Bizonyítéka ennek az a levelezés, mely a két egykori fogolytárs között mindvégig a legszivélyesebb hangon folyik. Hogy e baráti viszony később teljesen megszűnik, az természetes magyarázatra talál a bekövetkező eseményekben, melyek nemcsak Bacsányi sorsára bírnak végzetes hatással, hanem a nagynevű minisztert is egy csapásra ledöntik a hatalom polcáról. Különben Bacsányiné maga is azt mondja, hogy e hírek olyantól származnak, ki mindenkor örömét találja a pletykagyártásban.

A költőpár folyvást a jövő eshetőségein töpreng, s maga Bacsány y azt sem tartja kizártnak, hogy Franciaországon kívül kap alkalmaztatást, mint ahogy számosan azok közül, kik Napoleonnak szolgálatot tettek, főleg osztrák alattvalók, később az illyr tartományokban kaptak állást és munkakört. Maga Gabriella nem is bánná, ha Triestben volna jövő tartózkodási helyük, mert mint írja, ott legalább kávét ihatnának, ami Bécsben ki van zárva. Különben most már komolyan készül az utazásra, melyet a jövő április hóra tervez. Rendbehozza dolgait, elbúcsúzik ismerőseitől, anélkül, hogy nehezére esnék az elválás. Csakis a jelen sivár viszonyai s a multak súlyos megpróbáltatásai okozzák azt, hogy bécsi nő létére ily könnyen hagyja el a császárvárost, melynek egykor annyira ünnepelt szépsége volt. Inkább a jövő iránt van eltelve reménységgel s azt hiszi, hogy Páris meghozza számára a boldog együttlét nyugalmát, melyet férje távozása óta annyi sanyarúság árán kellett nélkülöznie. Boldogan gondol arra, hogy látni fogja szeretett Mária Lujzáját, fényes dicsőségének polcán, világhódító császári férje oldalán.

„Mit gondolsz kedves barátom — írja férjének — leszek-e olyan szerencsés, hogy megérkezésem után megláthassam a nagy császárnét és beszélhetek-e vele? Tudom, hogy ott nehezebb a trón közelébe jutni, de mégis remélem azt. Úgyis hozok neki valamit a hazai földről. Szeretném, ha Párisban álarcos redoutok volnának, én eljönnék oda, mint zarándok nő, s hoznék néki valamit az igéret földjéről. Annyi küzdelem után a mostoha sorssal valóban én is, mint a nagy Napoleon császár, azt kívánom, hogy a szeretet karjaiban kipihenjem győzelmeimet.“ [1]

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Különben biztos benne, hogy beválik az a jóslása, hogy a nagy császárnőnek fia fog születni. Ő a jóslások terén mindenütt be lett igazolva, s szeret a jövendő titkaival foglalkozni.

Végre márc. 24-én boldogságtól sugározva, írja férjének, hogy jóslata beteljesedett, mert „Gloria in excelsis épp születésnapomon jött meg Strassburgból a futár az előleges távirati hírrel, hogy szeretett Lujzánk egy trónörökösnek adott életet. Istennek legyen hála érte." Most már örömmel gondol az utazásra, s reméli, hogy férjét is ily örömök között boldogan fogja föltalálni, s talán épp e nagy esemény hatása alatt az ő sorsuk is hamarabb el fog dőlni. Elbúcsúzik régi ismerőseitől egyenkint, látogatásokat tesz a legmagasabb körökben is, hol régi jóakarói és pártfogói vannak, mint O'donnel grófnő, Wratislav grófnő. Sőt oly magas személyiségek is, mint a Württembergi herceg, sajnálkozó részvéttel eresztik útjára.

„A Württembergi herceg — írja ő egyik utolsó levelében —, kitől írásban búcsúztam el, azt izentette nékem, hogy nagyon sajnálja, hogy betegeskedése miatt nem szabad kimennie, különben maga jött volna el hozzám, hogy tiszteletét tegye és Istenhozzádot mondjon nékem. Sok szerencsét kíván az útra és küldi nekem ezt az emléket. Ez forrón szeretett testvérének, Eliz hercegnőnek, uralkodónk megboldogult első nejének miniatür arcképe, amelyet sajátkezű írásával küldött el nékem s amelyre csak Párisból szándékozom felelni." [1]

Úgy látszik tehát, hogy azok a nehéz idők, melyek Gabriellára annyi szomorúságot, csapást és megpróbáltatást mértek, nem fosztották meg őt jóakaróinak és pártfogóinak barátságától. Különösen azok részéről tapasztalja a jóindulatot, kik átélték vele a régi Bécs fénykorának derűs korszakát s kik épp oly fájdalommal látják elrepülni fejük felett azokat az időket, melyek annyi szép emlékkel fűzik őket a császárváros multjához. De Gabriella hideg marad ezen érzelmekkel szemben és sokkal nagyobb öröm tölti el lelkét afelett, hogy rég nem látott férjét nemsokára karjaiba zárhatja. Különben is Páris felé van irányítva a művelt világ figyelme, s a római király születése képezi a beszéd és érdeklődés tárgyát mindenfelé. Egész Európa átérzi ezen eseménynek nagy jelentőségét,

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

A REICHSTADTI HERCEG

(A bécsi császár. kir. hitbizományi könyvtárban lévő egykorú metszet után)

Különben biztos benne, hogy [illegible] az a [illegible], hogy a nagy császárnőnek fia fog születni. Ő a jóslások terén [illegible] [illegible]va, s szeret a jövendő titkaival foglalkozni.

Végre márc. 24-én boldogságtól sugározva, írja férjének, hogy jóslata beteljesedett, mert „Gloria in excelsis épp születésnapomon jött meg Strassburgból a futár az előleges távirati hírrel, hogy szeretett Lujzánk egy trónörökösnek adott életet. Istennek legyen hála érte.“ Most már örömmel gondol az utazásra, s reméli, hogy férjét is ily örömök között boldogan fogja föltalálni, s talán épp e nagy esemény hatása alatt az ő sorsuk is hamarabb el fog dőlni. Elbúcsúzik régi ismerőseitől egyenkint, látogatásokat tesz a legmagasabb körökben is, hol régi [illegible] és pártfogói vannak, mint O'donnel grófnő, Wratislav grófnő. [illegible] oly magas személyiségek is, mint a Württembergi herceg, [illegible] részvéttel eresztik útjára.

„A Württembergi [illegible] — írja ő egyik utolsó levelében —, kitől írásban búc[illegible] el, azt izentette nékem, hogy nagyon sajnálja, hogy be[illegible] miatt nem szabad kimennie, különben maga jött volna el hozzám, hogy tiszteletét tegye és Istenhozzádot mondjon nékem. [illegible] szerencsét kíván az útra és küldi nekem ezt az emléket. Ez forrón szeretett testvérének, Eliz hercegnőnek, uralkodónk megboldogult első nejének miniatür arcképe, amelyet [illegible] írásával küldött el nékem s amelyre csak Párisból szándékozom [illegible].“ [1]

Úgy [illegible], hogy azok a nehéz idők, [illegible] annyi [illegible], csapást és megpróbáltatást [illegible] tották meg ő [illegible] és pártfogóinak barát[illegible] azok részéről tap[illegible] a [illegible]dulatot, kik átélték [illegible] a régi Bécs fénykorának derűs kors[illegible] s kik épp oly f[illegible]al látják elrepülni fejük felett azokat az időket, melyek [illegible] szép emlékkel fűzik őket a császárváros multjához. De G[illegible] hideg marad ezen érzelmekkel szemben és sokkal nagyobb [illegible] tölti el lelkét afelett, hogy rég nem látott férjét nemsokára [illegible]iba zárhatja. Különben is Páris felé van irányítva a művelt világ figyelme, s a római király születése képezi a beszéd és érdeklődés tárgyát mindenfelé. Egész Európa átérzi ezen eseménynek nagy jelentőségét,

[1] [illegible] levele [illegible]. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium [illegible]

Benner pinxt. Viennæ. John sc.
1815.

midőn az ifjú trónörökös bölcsője előtt tiszteleg, ki a Napoleon dinasztia jövő dicsőségének nagyságát és folytatását képviseli. Ki hitte volna akkor, hogy alig néhány év mulva minő katasztrófa fogja örökre lezárni a nagy világhódító dicsőséges pályafutását s minő megrázó tragédia fogja ama szép reményeket megsemmisíteni, melyeket az egész világ az ifjú fejedelmi sarj jövőjéhez fűzött. Gabriella jóstehetsége az ifjú római király jövőjét illetőleg, bizony nem vált be.

Bacsányiné ezen időkből származó levelei híven tükrözik vissza a közhangulatot és az érdeklődést, mely e fontos esemény kapcsán a lelkeket eltölti. Március 26-iki levelében a következőket írja férjének:

„Ma jött meg gróf Tettenborn, mint második futár lóhalálában Párisból azzal az örömteljes hírrel, hogy alkalma volt az újszülött gyermeket az imádott anyával együtt látni, kiket jó egészségben hagyott vissza. A császár örömét nem lehet leírni. Isten oltalmazza őt. Ez volt még az egyedüli boldogság, ami hiányzott neki, s az egyedüli érzés, mely eddig tőle idegen volt.

Itt azt beszélik, hogy jutalmat tűztek ki az ezen eseményt méltóan megörökítő legjobb költeményre, még pedig négy nyelvre; francia, német, olasz és latin nyelvre. Ezért a dicsőségért én nem versenyezhetek. Mostani lelkiállapotom nem alkalmas a versfaragásra. Ehhez nyugodtabb kedély szükséges.

Azt mondják, hogy a szülés nagyon nehéz körülmények között folyt le, mert a magzat lábbal jött a világra. Nekem azonban eszembe jutott, hogy a szerencse nagyrahivatott gyermekei azok, kik így születnek. A boldog anya, mint mondják, nagyon bátran viselte magát, úgy hogy a császár, ki nem távozott oldala mellől, így nyilatkozott: Elle se comporte, comme la femme d'un héros! Isten tartsa meg s áldja meg az anyát gyermekével, ki hivatva van arra, hogy a világ örököse legyen.

Gróf Eszterházy Ferenc, ki arra volt kiszemelve, hogy a jó kívánságokat Párisba megvigye, s az uralkodótól erre nézve a szóbeli megbízást megkapta, e felett való örömében szélhüdést kapott, s halva szállították haza díszhintajában.“ [1]

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Ez az utolsó fontosabb levele Gabriellának s legközelebbi soraiban már azt tudatja férjével, hogyha egyéb akadály közbe nem jő, április 6-án reggel útnak indul Páris felé. Ez tényleg meg is történik, s Gabriella a mondott napon reggel 6 órakor, könnyű szívvel, a viszontlátás örömteljes reményében elhagyja egykor oly hőn szeretett szülővárosát. Leveleit ezután már útközben írja férjéhez, csakis az utazással járó fáradságról és az apróbb érdektelen napi élményekről számolva be azokban. Egyik levelében csak arról tesz említést, hogy a császártól is búcsút vett, ki őt nagyon kegyesen, békés hangulatban fogadta, s a kézcsókot is megengedte néki. A kihallgatás folyamán a költőről és viselt dolgairól nem is került szó. Különben még csak az az ujság, hogy a halál nagyon beütött az államtanácsosok közé. Épp az utolsó napokban egymásután haltak el, s Gabriella hozzáteszi, hogy „ha ez így megy, hát még téged fognak államtanácsossá kinevezni. Ezt csak nem utasítanád vissza."

Gabriella utolsó levele St. Nicolából van keltezve, melyben eddigi szerencsés utazását jelzi. Alig néhány nap mulva megtörténik a találkozás Meauxban, hová férje elébe megy. Nincsenek adataink a viszontlátás körülményeire nézve, de bizonyos, hogy rég nem érzett boldogság perceit hozza meg az a költőpárnak, mely oly hosszú távollét és annyi megpróbáltatás után, újra egyesülhet. Bacsányi és Gabriellája innen már együtt folytatják az utat s 1811 április 27-én érkeznek meg a francia fővárosba.

*

A boldog viszontlátás mézesheteit a költőpár nem soká élvezi, s a jövő szép reményei hamar rombadőlnek, mert azok a várakozások, melyekhez boldogulásukat és a jövő biztonságát fűzik, nem mennek teljesedésbe. Még április hó utolsó napjaiban megjő a várva-várt elhatározás, mely arról szól, hogy Napoleon császár 2000 franknyi nyugdíjat engedélyez a magyar költőnek, eddigi irodalmi munkásságának érdemeiért. Szó sincs tehát arról, hogy a még élete javakorában lévő munkás férfiú oly állásba jusson, mely képességeinek teret nyujthatna a további érvényesülésre. Elkeseríti őket ezen újabbi csalódás, mely csak további elégedetlenségnek forrása. Meg vannak ugyan óva a nélkülözésektől, de ez az intézkedés nem olyan, mintha abban a jövőre nézve megnyugvást találhatnának. Igaz, hogy Bacsányit büszke önérzettel tölti el az, hogy e

nyugdíjat irodalmi érdemei címén kapja s túlzó önérzete könnyen elhiteti véle, hogy még az idegen műveltség legmagasabb köreiben is méltányolják irodalmi működését. Egy barátjának azt írja, hogy „ez a megtisztelő kitüntetés minden ajánlat, s minden magasabb pártfogás nélkül jutott osztályrészemül", ami jellemző bizonyítéka a költő önhittségének és elfogultságának. Alig szenved kétséget, hogy egyedül a bassanoi herceg pártfogása az, melynek ezen nyugdíjat köszönheti.

A költőpár ottani tartózkodására és életmódjára vonatkozólag alig vannak adataink. Úgy látszik csendesen, visszavonulva, s teljesen egymásnak élnek, s ha a jövő bizonytalansága Damokles kard gyanánt nem függne fölöttük, mi sem zavarná a rég óhajtott viszontlátás boldog napjait. Míg a költő a jövő bizonytalansága felett töpreng, addig Gabriellát lassankint kezdi meglepni a honvágy érzete, ki mint valódi bécsi nő, úgy látszik még sem tud végleg elszakadni szülővárosa kedves levegőjétől.

Gabriella e nehéz helyzetben magához Mária Lujza császárnéhoz fordul, s kihallgatást kér tőle, hogy előadhassa férje sorsára vonatkozó kérelmét. Hivatkozik arra, hogy ő volt az, ki a császárné eljegyzése alkalmával költeményt írt hozzá, melyben két nagy nemzet jó kívánságainak volt tolmácsolója. Kérvényében, mely 1813 november 18-án kelt, azt írja, hogy „az a viszony, mely férjemet a bassanói herceggel összekötötte, alkalmat nyujtott neki arra, hogy Párisban telepedjék le. Mindössze 2000 franknyi kegydíj az, amit férjem bír, ki költő és kitűnő politikai író, s tiszta jellemű ember.[1]" A kérelem azonban nem talál meghallgatásra, s Gabriella párisi tartózkodása idején nem jut Mária Lujza császárné színe elé.

Ily viszonyok között nem tart sokáig a boldog együttlét ideje, s Gabriellát nemcsak a honvágy, hanem az a fontos ok is távozásra indítja, hogy jövőjük biztonságáról gondoskodjék. Három évi együttlét után tehát ismét elszakad a házaspár, s Gabriella visszautazik Bécsbe. Nem tudjuk, hogy a költő megbízásából utazik-e haza, de sejthetjük azt. Mert hiszen ha Bacsányi helyzetébe végleg beletörődött volna, úgy e hűséges nő, kinek lelki nagysága sokkal több áldozatra képes, bizonyára le tudta volna küzdeni a honvágy

[1] Bacsányiné kérvénye Mária Lujzához. Fogalmazvány. A cs. kir. osztr. belügyminiszter levéltárában, Bécs.

érzetét, s nem hagyta volna el oly könnyen férjét. Bizonyára maga a költő is megunta már a sok küzdelmet távol idegen országban, s szívesen megragadná az alkalmat, hogy visszatérjen kenyeret keresni oda, hol dacára az őt ért kellemetlenségeknek, mégis csak nyugodtabb életet élt, mint odakint a külföldön idegen emberek és viszonyok, s a jövő bizonytalan kilátásai között. Mert hiszen akár hogy is hangoztatja szökése utáni leveleiben, hogy nem tér vissza soha többé, több körülmény mégis csak azt bizonyítja, hogy szívesen visszamenne Bécsbe, ha lehetséges volna.

Ily viszonyok között, s ennyi újbóli csalódás után tehát nem csodálkozhatunk, ha azt látjuk, hogy 1814 augusztus elején Gabriella ismét kezébe veszi a vándorbotot, hogy visszatérjen hazájába. Ismét a hőslelkű nő tehát az, ki az újabbi válságos helyzetben férje ügyét kezébe veszi, s hazatávozik, hogy egyengesse és lehetővé tegye a költő hazatérését. Újból megkezdődik tehát a levelezés a költőpár között, mely viszonyaikra nézve világosságot derít akkor, midőn a sors ismét arra kárhoztatja őket, hogy egymástól elszakadjanak.

Útközben hazafelé azt írja Gabriella Laibachból férjének, hogy hazája határához érkezve csak azért folytak könnyei, mert magánosan kellett visszatérnie. „Ha oldalam mellett volnál, én volnék a világ legboldogabb teremtése e pillanatban“ — írja néki.

Szeptember 11-én este érkezik meg Bécsbe, de nem marad a császárvárosban. Miután lakása nincs, kimegy egyenesen Badenbe, s néhány hónapra ott telepedik le, hol egyúttal megrongált egészsége helyreállítása céljából a fürdőket használhatja. Egyik első levelében közli férjével azt a hírt, hogy egykori halálos ellensége, báró Hormayr, minő szerencsétlenül járt. Tudvalevő, hogy az ismert történetírót Metternich parancsára, még ma sem ismert okok folytán letartóztatták, s tizenhárom hónapon át Munkács várában fogva tartották. Állítólag Metternich báró Hormayrt már régebb idő óta veszedelmes forradalmárnak tartotta. Az osztrák kormány attól félt, hogy Hormayr, ki még a Napoleoni háborúk óta megtartotta összeköttetését a tiroli hazafias párttal, János főherceg segélyével e hű tartományt el akarja szakítani a birodalomtól. Mindezen körülmények a mai napig nincsenek földerítve. Érdekes azonban, hogy a két egykori ellenségnek, Bacsányinak és Hormayrnak minő közös sors jut osztályrészül. Hormayr sorsa azonban mihamarabb jobbra fordul, s nemcsak szabadságát nyeri vissza, hanem fényes-

elégtételben is részesül, midőn Ferenc őt 1816-ban udvari és birodalmi történetíróvá nevezi ki. Pedig elsősorban Ausztria és Ferenc császár az, aki nem köszöni meg Hormayr történeti kritikáit, mert az későbben, midőn sorsa Ausztriától elszakítja, oly művekben boszulja meg magát a multak szenvedéseiért, melyekben a legkíméletlenebbül tárja fel és ostorozza úgy az osztrák uralkodóház, mint a Metternich-féle politika ferdeségeit és cselszövényeit. Különösen az „Anemonen aus dem Tagebuch eines alten Pilgermannes“ című munkája az, melyben maró gúnynyal, éles megfigyeléssel és erős kritikai érzékkel megfesti az osztrák kormányzati rendszer, s az uralkodóház lélektanát.

Bacsányiné bizonyos jóleső megelégedéssel azt írja férjének, hogy még mindig oly nagy a felháborodás Hormayr ellen, hogy alig lesz lehetséges néki később is a birodalom területén maradni.[1]

Már a legközelebbi levelekből kitűnik az, hogy Bacsányiné csakugyan azért jött vissza a császárvárosba, hogy férje sorsán segítsen. Azt írja, hogy már volt Metternichnél is, kit megkért hogy legyen támogatója kérelmének, melyet a császárhoz óhajt intézni. Egyúttal lefestette a miniszter előtt szerencsétlen helyzetüket, mely most azon körülmény folytán is sulyosbbá válik, hogy a Napoleon által engedélyezett nyugdíj sincs többé biztosítva számukra, a világpolitikában beállott váratlan nagy fordulatok folytán. Metternich jóakarattal hallgatja meg Gabriella panaszait, és sajátkezűleg veszi át kérvényét, hogy azt a császárnak pártolólag előterjessze. A kérvény elintézése azonban sokáig késik, mert hiszen az európai politika nagy eseményei fontosabb kérdésekkel foglalkoztatják a császárt és az intéző köröket, mintsem hogy ily apró ügyekre kiterjedhetne a figyelem. Bacsányinét, ki a legszebb reményekkel telve tért vissza hazájába, ismét súlyos csalódások érik. Már 1814 október 17-ki levelében így ír férjének:

„Ma van 15 éve annak, hogy először megláttuk egymást. Ha akkor valaki megjósolta volna, hogy a sors egyesíteni fog bennünket, de a véletlen elválaszt egymástól!... Gondolni sem akarok erre, mert különben zúgolódnom kellene a gondviselés ellen azért, hogy ily kemény próbára tesz oly embereket, kik egymásnak vannak

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

teremtve. Egyedül az a remény tart fenn, hogy talán mégis csak jobbra fordul minden. A remény a halandónak az, ami a szíverősítő a haldoklónak. Néhány pillanatra életet ad, de nem táplál. Sorsom még nem dőlt el, habár maga Metternich herceg vette át Ő felségéhez intézett folyamodványomat, melyet ő saját maga akar néki átadni.

Ha meggondolom, hogy te mennyire bánkódol elutazásom miatt, úgy már most bánni kezdem hősi elhatározásomat, mely karjaidból kitépett azért, hogy távozásommal megkönnyítsem sorsodat. Ne vedd el ama hitemet, hogy ezen lépésemmel jól cselekedtem, s mindazt jóvá akarom tenni, ami erőmtől telik!

Hogyha tudtam volna, hogy távozásomon ennyire bánkódól, senki a világon nem bírt volna rá az utazásra."[1]

Gabriella biztosítja férjét, hogy ha az megnyugvására szolgál, kész visszatérni hozzá, bármennyire nincs is Páris szivéhez nőve. Úgy látszik Bacsányi kedélyállapota is egészen meg van törve felesége eltávozása miatt. Ezen időkben mint özvegyével levelez vele, sejtetve, hogy nem sok jót vár a még hátralévő élettől. Természetes, hogy Gabriella lelkiállapotát még jobban megtörik a költő zúgolódásai és kifakadásai, s retteg attól a gondolattól, hogy mi lesz férjével, ha az minden segély nélkül arra lesz utalva, hogy egyedül keze munkájával tartsa fenn magát.

„Ne vedd rossz néven — írja férjének —, de a gondolat, hogy te miattam kénytelen leszel dolgozni, fájdalmasan esik nekem. Én magam miatt nem volnék képes két sort írni, avagy csak egy költeményt is létrehozni. A hírnév dicsősége üres szó ma már az én fülemnek! Utókor és Haza! az előbbi mit törődnék velünk, s az utóbbi mit cselekedett te érted? Óh Coriolan! megértelek, de nem utánozlak.

Már ismét öt hosszú hónap telt el, s még mindig semmi sem történt. Én már el vagyok fásulva, s közömbös is volnék a sors iránt, ha te nem volnál. A szegénység nem bűn, ha annak okai nem vagyunk. A szerencsétlenségről pedig ki tehet."[2]

Keservesen panaszkodik honfitársai és egykori barátai részvétlensége miatt. „Ha tudtam volna, hogy kedves földieim így visel-

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Ugyanott.

kednek velem szemben, s ily fogadtatásban részesítenek, úgy semmi-földi hatalom egy órára sem tudott volna elválasztani tőled. Fájdalom, hiába kopogtatok azoknál, kik egykor házam vendégei voltak, s kik hajdanában boldog időkben, mint fényes otthonunk vendégei, barátoknak nevezték magukat.“

Ily érzelmekben önti ki lelke keserűségeit a szegény Gabriella, ki az élet küzdelmei alatt összeroskadva, hitét és önbizalmát is kezdi már veszteni. Végre egy kis öröm is jut osztályrészül néki a sok bánat között, mert Badenben alkalma nyílik hozzáférkőzni Mária Lujza császárnőhöz. Gabriella csak annyit kér tőle, hogy szóljon néhány szót felséges atyjánál érdekében, s pártolja ama folyamodványát, melyet a császárhoz benyujtott.

Férjével levélben tudatja e fontos eseményt, s azt írja néki, hogy ami után Párisban három éven át hiába törekedett, az itt sikerült, mert alkalma volt Mária Lujzával találkozni, akitől kihallgatást kért. A császárnő Neupperg tábornokhoz utasította őt, kihez másnap elment, s aki úrnője nevében felszólította őt, hogy adja tudtul mindazt, amit óhajt, s ami miatt a felséges asszony segítségét igénybe venni óhajtja. Gabriella elmondja, hogy férje nemcsak nyugdíját vesztette el, hanem arra sincs kilátása többé, hogy egy oly tisztességes állásba jusson, mely mindkettőjük jövőjét biztosítaná. Három éven át hiába óhajtotta, hogy Párisban a császárnő színe elé jusson. Végre a beállott nagy változások alkalmával kihallgatáson volt a Párisban tartózkodó Ferenc császárnál, kinek biztatására hazautazott Bécsbe, s ki megigérte, hogy gondoskodni fog róla.[1]

Kiderül tehát, hogy Bacsányiné közvetlenül az uralkodó felszólítására utazott vissza Bécsbe, hogy úgy a maga, mint férje ügyét végleg rendbehozza. Mindenesetre fontos körülmény ez, mely semmiképen sem egyeztethető össze a későbbi eseményekkel. Bacsányiné csak azt kéri a tábornoktól, hogy a császárné járjon közbe felséges atyjánál, hogy úgy az ő, mint férje ügye kedvező elintézést nyerjen. Neupperg teljesíti e kérelmet, s másnap azt az örömhírt közli Gabriellával, hogy a császárné megigérte, hogy saját maga fogja átadni atyjának a folyamodványt. E beszélgetés

[1] Bacsányiné levele férjéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

kapcsán Gabriella elmondja a tábornoknak azt is, hogy ő Mária Lujza édesanyja oldalánál tíz éven át udvari szolgálatokat teljesített, ami eddig ismeretlen adat Gabriella életéből. Úgy látszik, Mária Lujza közbenjárásának van is némi csekély eredménye, mert Gabriella néhány hét mulva arról értesíti férjét, hogy a császár egyelőre némi segélyben fogja őt részesíteni. Gabriella reménykedik, hogy a császár kérelmüket végleg is teljesíteni fogja, amire nagy szükség volna immár napról-napra válságosabb helyzetükben.

„Bármennyi erénynyel legyen is felruházva — írja Gabriella —, s a becsületnek bárminő példányképe is legyen valaki, ha az embernek pénze nincs, csak gúnytárgya a többieknek. Egyedüli reményemet Mária Lujzára építem, ki egyetlen szavával védelmébe vehetne. Schönbrunn nagy, talán akad ott egy szoba, mely engem befogad. Minő elégtétel volna reám nézve, ha ez lehetséges volna.“ Ismét keserűségben tör ki az emberek rosszasága miatt, s nem hitte, hogy egykor ily tapasztalatokat fog szerezni az életben.

„Egyedül csak téged értelek meg — írja férjének —, téged, ki mindenem vagy az életben. Isten nem akarhatja, hogy még sokáig elválva éljünk, kik csakis egymásnak vagyunk teremtve.“ Gabriella azonban a kétség bizonytalanságai között hányódik továbbra is szülővárosában, s csak újabb csalódás éri, midőn azt látja, hogy kérése nem teljesül.

Gabriella távozása után a magyar költő szintén kínos bizonytalanságok között marad vissza Párisban, a véletlen sorsra és feleségére bízva ügyének elintézését és helyzetének jobbra fordulását. Nagy kő esik le azonban szívéről, midőn tudtára adják, hogy dacára a nagy változásoknak, eddigi nyugdíját nem törölték el, s az új korszak alatt is tovább lesz az folyósítva számára. Bacsányit nagy örömmel tölti el ez a rendelkezés, s ama büszke önérzettel, mely a sors kedvezőbb viszonyai között mindjárt túlzásokra ragadja őt, csakis kiváló egyéniségének és írói érdemeinek tudja be a francia kormánykörök ezen intézkedését. Pedig Bacsányi nyugdíjának újbóli folyósítása egyedül az ottani viszonyokban leli igen természetes magyarázatát. Bár ellenmondásnak látszik, tény, hogy semmiféle országban nem respektálják úgy a szerzett jogokat, mint épp a köztársasági Franciaországban. Különösen áll ez a nyugdíjakra nézve, s a köztársasági kormányok a legutóbbi időkig minden akadály

nélkül kiszolgáltatják még a régi monarchia idejéből származó nyugdíjakat is.[1]

Bacsányi téved tehát, midőn azt hiszi, hogy kiváló írói érdemei címén folyósítják neki nyugdíját az új rendszer alatt. S így nem állhat meg tehát az a feltevés sem, mintha Bacsányi ártatlanságát bizonyítaná az a körülmény, hogy XVIII. Lajos, ki Napoleon ellensége volt, minden akadály nélkül tovább folyósítja a régi rendszer alatt engedélyezett nyugdíjat. Természetes azonban, hogy Bacsányinak a francia kormány ezen intézkedése nagy megnyugvására szolgál, mert hiszen el sem képzelhető az, hogy mi lett volna sorsa ott kinn idegen országban, idegen viszonyok között, ha ezen nyugdíjától is megfosztják, mely megélhetésének egyedüli forrása.

Úgy látszik, hogy ily viszonyok között, főleg a beállott nagy politikai rendszerváltozás hatása alatt, Bacsányi végleg beletörődik sorsába. Legalább kedélyhangulata és levelezése ez időkben azt látszik bizonyítani. A Páris melletti kies Bellevillebe teszi át lakóhelyét, s úgy látszik, hogy az a szándéka, hogy ismét irodalmi munkásságba fog. Újból érdeklődni kezd hazája irodalmi viszonyai iránt, s főleg az a szándéka, hogy Ossian fordításával ajándékozza meg nemzetét. A külvilág eseményei iránt nem érdeklődik többé, s azt írja feleségének, hogy semmi szándéka többé beleavatkozni a politikába, amelyhez különben sincs semmi köze. Mint író békében akar élni az egész világgal, s nem törődik többé semmivel.

A költő ily viszonyok között már falun éli át azt a nagy eseményt, midőn Napoleon elutazik Elbáról s francia földön ismét megjelenik. A rettegés érzete még egyszer elfogja a lelkeket, de az egykori nagy hódító szerencsecsillaga nem akar többé felragyogni. Alig néhány hónapra reá Waterloo-nál végső jeleneteit éli az a

[1] Épp a legutóbbi időkben egy ily érdekes nyugdijkérdés képezte vita tárgyát a francia kamarában. XIV. Lajos véletlen szerencsétlenség folytán vadászat közben egy Chevalier Du-Bois nevű francia nemest halálra sebzett. A király a szerencsétlenül járt nemes utódainak 6000 franknyi évi nyugdíjat adományozott. Az utódok már majdnem két évszázad óta húzzák e nyugdíjat, s épp ezért került e kérdés a francia kamara elé, hol e régi nyugdíjnak jogosultságát kifogásba vették. A fancia kormány képviselője azonban a ház többségének helyeslése mellett kijelentette, hogy e nyugdíj érvényességét kétségbe vonni nem lehet, mert minden kormány elfogadta és respektálta eddig az előbbeni rendszerek kormányai alatt folyósitott nyugdíjakat. A kérdéses nyugdíjat tehát nem lehet törülni mindaddig, míg az említett francia nemes utódai élnek.

tragédia, mely az új kor legnagyobb hadvezérének világhódító pályafutását végleg lezárja.

Bacsányi látja, hogy most már minden elveszett, s nem lehet más választása, mint megbarátkozni a végleges visszavonulás gondolatával. Hiszen jóakarói és nagy befolyású párfogói is leestek arról a magaslatról, hová Napoleon dicsőségével és nagyságával együtt ők is felemelkedtek. Legfőbb pártfogója és barátja Maret, a bassanói herceg, szintén letűnik az események színpadáról, s miután az új rendszerrel megalkudni nem tud és nem akar, a számüzetés sorsa jut neki osztályrészül. A magyar költő minden zugolódás nélkül beleéli magát új helyzetébe, s hamar megbarátkozik sorsával, mely talán mindkettőjük számára meghozza végre a boldog együttlét nyugalmát. Hívja Gabriellát, hogy hagyja ott végleg szülővárosát, törődjék bele sorsába, s kövesse őt a csendes falusi élet magányába, hol boldog nyugalommal fogják leélni hátralévő napjaikat. Hiszen úgyis hiába kopogtat, úgy sem nyitnak ajtót sehol számukra. Nekik csak saját magukra lehet építeniök, nem pedig az önző, hálátlan emberek üres igéreteire.

Így készülődik Bacsányi a falusi magányba, hol mindkettőjük számára szerény kis háztartást akar berendezni. Talán sohasem volt a szegény költő lelke úgy eltelve a boldog megnyugvás érzetével, mint e napokban, midőn a legszebb reményekkel eltelve, abban a hitben nézett a jövő elé, hogy a küszöbön álló boldogabb napok immár végleg le fogják zárni egy hányatott élet szenvedéseinek korszakát.

Természetes tehát, hogy ily viszonyok között villámcsapásként hat reá, midőn 1815 augusztus 5-én reggel Schwarzenberg katonái Szoikovich főhadnagy vezetésével párisi lakásán elfogják őt, s bilincsbe verve szállítják a Faubourg Poissonniere-en lévő Nouvelle Françe kaszárnyába. Vele együtt papirjait is lefoglalják, s úgy bánnak vele, mint egy közönséges gonosztevővel. Valóságos gúnyja tehát a sorsnak, hogy a bosszúállás keze akkor éri őt utól, midőn azt hiszi, hogy hosszú évek nehéz küzdelmei és megpróbáltatásai után egy boldogabb élet nyugalmának küszöbén áll.

IX.

BACSÁNYI KIHALLGATÁSA DIJONBAN
A SPIELBERGI FOGSÁG
A PER ELŐZMÉNYEI

acsányi az osztrák katonai durvaságoknak minden szenvedését végig éli azon néhány nap alatt, míg a párisi Nouvelle Françe-kaszárnyában fogva tartják. Mint maga írja, minden táplálék nélkül majdnem nyolcvan órán át koplalva, ágyruha és takaró nélkül sínylődik a kaszárnya rút, nedves börtönében.[1] Négy nap mulva Fontainebleaun át Dijonba hurcolják, hol már tisztességesebb bánásmódban részesül. Már életjelt is adhat magáról s augusztus 26-án azt írja feleségének, hogy jól érzi magát és ne aggódjék miatta. Ugyanezen a napon a katonai parancsnokság megkezdi Bacsányi kihallgatását, melynek folyamán megtudjuk elfogatásának közvetlen okait. A vizsgálatot a cs. kir. főhadseregparancsnokság folytatja Bacsányi ellen azon vád alapján, hogy ő a császárral, a magas minisztériummal és az állammal szemben, mint közveszélyes egyén, tisztességtelen magaviseletnek adta bizonyítékát. A kihallgatást megelőzőleg Bacsányi Párisban lefoglalt összes papirjai és levelezései, sőt még irodalmi iratai is vizsgálat tárgyává tétetnek.

A vizsgálat folyamán Bacsányi elmondja, hogy 52 éves, katholikus, házas, gyermektelen. Foglalkozására nézve irodalmi ember (homme de lettres), s a tudósok osztályához tartozik. Előadja, hogy 20 évvel ezelőtt a Martinovics-ügyben vizsgálat alatt volt, de ártatlansága be lett bizonyítva, mint azt a királyi tábla akkori felmentő ítelete igazolja. Elfogatásának oka négy napig ismeretlen volt előtte, s azt csak későbben hozta Hess tábornok tudomására.

[1] Bacsányi levele nejéhez. 1815. aug. 8. M. T. Akadémia.

„Az ok — mondja Bacsányi saját szavaival —, hogy én Ő Felsége legmagasabb személyével szemben illetlenül viselkedtem volna, őt sértegettem, s az osztrák kormányt szidtam és intézményeit gáncsoltam. Ez azonban teljesen valótlan állítás. Annál inkább rosszul esik ez nekem, mert oly színben vagyok feltüntetve, mintha én Ő Felsége legmagasabb személye ellen vétket követtem volna el, holott pedig épp ő benne van minden reménységem, s vele szemben a hála, tisztelet és alattvalói hűség minden érzelme kötelez."

A hadbiró tényleg azt a vádat hangoztatja Bacsányi ellen, hogy Ő Felsége személye és a miniszterium ellen is izgatott és veszélyes beszédeket tartott. Bacsányi azonban hangoztatja teljes ártatlanságát, mert ő Ő Felségéről és a miniszteriumról mindenkor csak a legnagyobb tisztelettel nyilatkozott. Mivel a vád igen általános keretben mozog, kéri, adják tudtára, hogy minő bűnnel van e tekintetben vádolva. Elmondja egyúttal, hogy a legutóbbi, június hónapig a Páris melletti Bellevilleben lakott, s csak az angol és porosz csapatok bevonulása után ment be Párisba, ahol a Tuilleriák mellett lakott a Quai des Malaquais-n. Ez azért volt, hogy minden zajtól és csődülettől távol tartsa magát.[1] „Foglalkozásom — mondja ő — úgy előbb, mint utóbb, irodalmi természetű volt. Hosszabb idő óta Ossian magyar fordításával foglalkoztam, s egy csomó hazai költemény gyűjtésén fáradoztam, melyet szándékom volt Bécsben kiadni. Párisban közvetlen összeköttetéseim nem voltak, de volt ismeretségem, még pedig a legelőkelőbb körökből. Ezek közül felemlítem a bassanói herceget, Lanjuinnais képviselőházi elnököt, Blanchard írót, akivel mint kiváló derék emberrel baráti viszonyban voltam. Felemlítem továbbá dr. Gallt, az ismert koponyatudóst és Semonville-t, kit még húsz év előtti fogságomból ismertem." Elmondja továbbá, hogy nyilvános helyeken, kávéházakban, s a Palais Royalban is megfordult, ahová eljárt ujságokat olvasni. Sok emberrel alkalma volt beszélni és érintkezni, de politikáról sohasem társalgott senkivel, és pedig azért, mert azt egyáltalában mindig kerülte s a párisiak politikai fecsegései őt csak untatták és bosszantották.

„Épp ily nyilvános helyeken történt az — mondja a hadbiró —, hogy ön Ő Felsége magas személye, valamint az állam és a miniszterium ellen lázító beszédeket tartott, *s ez tulajdonképen oka*

[1] Ez ugyan Bellevilleben még inkább lehetséges lett volna.

az ön mostani fogságának. Tegyen tehát erre nézve komoly vallomást." Bacsányi erre határozottam kijelenti, hogy ezen vádak nem igazak. Ő nyilvános helyen soha nem politizált. Midőn a hadbiró hangsúlyozza, hogy elfogatása legfelsőbb parancsra, a már említett okokból történt, s azért vallja be az igazat, Bacsányi azt mondja, nincs kizárva, hogy magántársaságokban, mint bárki más is, véleményt nyilvánított a párisi dolgokról. De az nem igaz, hogy ő ily veszedelmes természetű nyilatkozatokat tett volna. Lehet, hogy valaki rosszakaratúlag szavait elferdítette. A hadbiró kérdésére továbbá elmondja, hogy ő sem Ausztriában, sem Franciaországban feleségén kívül senkivel levelezést nem folytatott. Annál kevésbbé voltak politikai korrespondenciái. A nejével való levelezés is magasabb engedéllyel történt, s az állami kancellária futárja közvetítette azt, amiről Metternich herceg és Floret követségi titkár is bizonyságot tehetnek.

A hadbiró erre felmutat Bacsányinak egy, az irományai között talált levelet, mely egy Nerveaux nevű tiszttől származik, s melyben az Bacsányitól felvilágosítást kér az általános politikai viszonyokra nézve.[1]

„E levél írója — mondja Bacsányi — francia tiszt volt, vagy ma is az s XVIII. Lajos gárdájában szolgál. Neve De Nerveaux, heves természetű, de jó kedélyű, valódi francia ember. Foglalkozott irodalmi és színházi dolgokkal, s ő maga drámaíró is. Tulajdonképen svájci ember, s mint ilyen, erősen csügg a király személyén. Midőn Napoleon Elbáról visszatért, sokakkal együtt neki is vissza kellett vonulnia. Más egyebet magánviszonyairól nem tudok. Ezen emberrel édesanyjánál, Mme Nerveauxnál ismerkedtem meg, kit már hat év óta ismerek, ki igen jó családból való tisztelt nő, s kit mindenkor csak tisztelni tanultam, annál is inkább, mert már magasabb korú asszonyság. Körülbelül két év előtt ismertem meg fiát, ki azelőtt tengerész volt, s innen is származhatik heves természete." Elmondja, hogy ez az első és utolsó levél, melyet tőle kapott. Különben e levélnek az a története, hogy az illelő anyja révén kérte őt, hogy tudósítsa őt az akkori párisi

[1] Nerveaux francia tiszt levele Bacsányihoz. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs. Az alig olvasható levélből csak annyi betűzhető ki, hogy annak írója az uralkodók személyét is érintő éles megjegyzéseket tesz a politikai viszonyokra.

viszonyokról. Ezt ő azonban megtagadta azzal a kijelentéssel, hogy ily dolgokkal nem foglalkozik, annál is inkább, mert mint nem francia polgár, semmi köze az ottani viszonyokhoz. Nemsokára reá kapta azután ezt a levelet, amit ő Mme Nerveauxval közölt is, de arra, a már mondott okoknál fogva nem válaszolt, mert annak tartalmát maga is elítélte. Ő afelett egyszerűen megvetéssel tért napirendre. A levélre semmi súlyt nem helyezett, s azért nem is semmisítette meg. Ebből az egy levélből tehát nem lehet az ő politikai levelezéseire következtetni. Különben azért nem semmisítette meg ezt a levelet, mert abban az időben háromszor hurcolkodott, s arról, melyet ő is különben ocsmány iratnak tart, egészen megfeledkezett. A katonai biróság azonban ezen jelentéktelen bizonyítékból mindenáron fegyvert akar kovácsolni Bacsányi ellen, s főleg arra az álláspontra helyezkedik, hogyha Bacsányi ezen levelet tényleg oly megvetendő iratnak tartotta, ideje lett volna azt elfogatásáig megsemmisíteni. „Ebből kifolyólag — mondja a biró — súlyos gyanú merűl fel, hogy ön is oly véleményt és elveket táplál, mint aminők ezen levélben foglaltatnak. Valószínű tehát, hogy ön tényleg elkövette azokat az izgatásokat és gyalázkodásokat, melyekkel vádolva van. Bacsányi erélyesen utasítja vissza e vádakat, s hivatkozik összefüggően előadott védelmére, melyet e semmi komoly alappal nem bíró váddal szemben előadott. Tiltakozik azon következtetés ellen, melyet ezen levélből vele szemben levonnak. Semmiféle viszonyban az illetővel nem volt, s csak anyja révén ismerte meg őt, ki általánosan ismert és tisztelt nő Párisban. S itt nem minden páthosz nélkül azt mondja, hogy ő a neki tulajdonított nyilatkozatot már csak azért sem tette, mert Nagy Frigyessel együtt az a meggyőződése, hogy épp az osztrák kabinet az, mely külügyeinek vezetésénél soha egy hibát el nem követett; „s ehhez járul még az — mondja Bacsányi —, hogy épp a külügyminiszterium jelenlegi vezetőjének kiváló személyével szemben nemcsak a mély tisztelet, hanem az őszinte hála érzelmei is köteleznek. Ezen érzelmeim barátaim és ismerőseim előtt is ismeretesek".

A hadbiró kérdésére ismerteti előbbi életét, szolgálatának körülményeit, lemondását, s multját illetőleg hivatkozik gróf Semsey, gróf Nádasdy, Mikos, továbbá Rayner udvari tanácsos véleményére. Hivatkozik továbbá gróf Zichy államminiszterre, gróf Koháryra és gróf Pergenre, kik előtt mult szolgálatának érdemei és jelleme

ismeretesek. Kivándorlását illetőleg hivatkozik Metternich hercegre, ki előtt annak okait feltárta. Ezen ügy különben is már régen elavult, s maga Metternich is meggyőződött ártatlanságáról, sőt maga Ő Felsége feleségének Párisban a mult évben kijelentette, hog e régi dolgokról nem óhajt többé tudomást venni. Ha azonban a multaknak eseményeit vizsgálni akarják, Ő Felsége parancsának engedelmeskedik, s annál szívesebben feltárja azokat, mert ő maga is kívánja, hogy e tekintetben el legyen oszlatva a homály, s maga Ő Felsége tudomást nyerjen a való tényállásról. Kijelenti továbbá, hogy 1809 előtt semmiféle összeköttetésben nem állott a franciákkal, sőt midőn azok 1805-ben először Bécsben tartózkodtak, Maret bassanói herceget fel sem kereste, amiért az később szemrehányást is tett neki. A biró felmutatja erre neki a bassanói herceg egy levelét, mely következőleg szól:

„Ha ön egy régi kufsteini foglyot látni óhajt, akinek Müller János az ön arcképét átadta, úgy ő boldog lesz, ha önt átölelheti.

Gróf Pálffy Károly palotája, József-tér. Maret.

Kelt május 15-én.

Utóirat: Egy órakor visszatérek Schönbrunnba."[1]

„Ezen levél azt mutatja — mondja a biró —, hogy ön az ellenséggel még 1809 előtt, tehát mielőtt állásáról lemondott, szövetségben volt. Nyilatkozzék erre nézve."

„Ezen levél — mondja Bacsányi — a bassanói hercegtől származik, kivel mint fogolytárssal Kufsteinban ismerkedtem meg, s ki bécsi tartózkodása alatt magához meghívott. Müller János, akiről e levélben említés tétetik, az ismert svájci történetíró, kivel régibb idő óta irodalmi összeköttetésben állottam, s kinek becsülését és barátságát bírtam. Ez átadta a hercegnek arcképemet."

„Elfogadta-e ön ezen meghívást, s mi okból épp azokban a nehéz időkben, midőn az állam súlyos helyzetben volt az ellenséggel szemben?"

[1] Si vous avez quelque desir de voir un prisonnier de Kufstein à qui Jean Müller a remis votre portrait, il sera heureux de vous embrasser.

Hotel du Comte Charles de Palffy, Place Joseph. Maret.

15 Mai.

Je retourne à 1h à Schönbrunn."

Maret, bassanói herceg levele Bacsányihoz. A cs. k. osztrák belügym. levéltárában, Bécs.

„E tekintetben csak a levél szivélyes tartalmára hivatkozhatom, melyet Metternich herceg is olvasott, s melyről kijelenté, hogy annak politikai súly nem tulajdonítható."

Ugyancsak felmutatja a hadbiró a bassanói hercegnek egy másik levelét is, mely 1809 dec. 11-éről szól, midőn a herceg tudomást nyer arról, hogy Bacsányi Párisba megérkezett. Ebben a levélben Maret barátságosan kéri Bacsányit, hogy másnap látogassa meg őt.[1] Ezen levélre nézve is ugyanazt mondja Bacsányi, mint az előbbire, hogy abban is csak az a szíves barátság nyer kifejezést, mellyel a bassanói herceg iránta mindig viseltetett. Megemlékszik egyúttal nyugdíjának ügyéről is, és letelepedéséről Párisban, mely 1810-ben történt, még pedig a bassanói hercegnek Napoleon tudtával tett igérete alapján. Nyugdíjaztatása csak két év mulva 1811-ben történt, s az előző két évet Párisban arra használta fel, hogy ott a viszonyokkal megismerkedjék, hogy ezáltal a franciáknak mint polgár és tudós irodalmi ember, alkalomadtán szolgálatokat tehessen. Midőn azt kérdik tőle, hogy a hivatalos megidézésre miért nem tért vissza hazájába, hivatkozik Metternichre, kinek az erre vonatkozó okokat feltárta. Kéri a biróságot, hogy erről csak akkor kelljen nyilatkoznia, ha az elkerülhetetlen szükséges volna. Egyáltalában minden tekintetben hivatkozik Metternichre, kinek iránta való kegyes jóindulatát tapasztalta, s kihallgatását ezen szavakkal végzi:

„Mindenekfelett azonban Ő Felsége atyai jóságához folyamodom, ki a jólelkű, igazságos fejedelmeknek mintaképe. Lehet, hogy cselekedetemben az emberi gyarlóságok által vezéreltetve, főleg ifjú koromban, fiatal észszel követtem el meggondolatlanságokat. Én tévedhettem, de aljas bűn elkövetésére képes nem voltam és nem leszek soha, mint azt Magyar-, Német- és Franciaország nemesen

[1] „Mon cher Batsányi, je serais charmé de vous voir. Je vous donnerais rendez-vous aujourd'hui si je n'allais passer la journée à la campagne avecl l'Empereur. Je vous attendrai demain à 1 heure.

mille amitiés

Lundi 11 Xbre.

„Le duc de Bassano."
Maret levele Bacsányihoz. A cs. k. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

MARET, BASSANÓI HERCEG LEVELE
BACSÁNYIHOZ 1809 MÁJUS 15-ÉN

(Eredetije a csász. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs)

„E [illegible] csak a levél szivélyes tartalmára [illegible] Metternich herceg is olvasott, a melyről [illegible] [illegible] nem tulajdonítható.“

[illegible] mutatja a hadbiró a bassanói hercegnek egy másik levelét is, mely 1809 dec. 11-éről szól, midőn a herceg tudomást nyer arról, hogy Bacsányi Párisba megérkezett. Ebben a levélben [illegible] barátságosan kéri Bacsányit, hogy másnap látogassa meg őt.[1] Ezen levélre nézve is ugyanazt mondja Bacsányi, mint az előbbire, hogy abban is csak az a szives barátság nyer kifejezést, melyet a bassanói herceg iránta mindig viseltetett. Megemlékezik egyúttal nyugdíjának ügyéről is, és [illegible] Párisban, mely 1810-ben történt, még pedig a [illegible] hercegnek Napoleon tudtával tett igérete alapján. [illegible] csak két év mulva 1811-ben történt, s az [illegible] használta fel, hogy őt a viszonyokkal [illegible] a franciáknak mint polgár és tudós [illegible] szolgálatukat [illegible]. Midőn [illegible], hogy a hivatalos megidézésre miért nem tért vissza [illegible], hivatkozik Metternichre, kinek az erre vonatkozó [illegible]. Kéri a biróságot, hogy erről csak akkor tegyen nyilatkozatot, ha az elkerülhetetlen szükséges volna. Egyáltalában minden tekintetben hivatkozik Metternichre, [illegible] való kegyes jóindulatát tapasztalta, s kihallgatásának [illegible] végzi:

„Mindenekfelett azonban Ő Felsége atyai jó[illegible], ki a jólelkű, igazságos fejedelmeknek mintaképe [illegible], hogy [illegible] az emberi gyarlóságok által [illegible], főleg ifjú koromban, fiatal [illegible] követtem el meg[illegible]ségukat. Én tévedhettem, de aljas bűn elkövetésére képes nem voltam és nem leszek soha, mint azt Magyar-, Német- és Franciaország nemesen

[1] [illegible] cher Bacsányi, je serais charmé de vous voir [illegible] je n'allais passer la journée à la campagne [illegible] demain à 1 heure.

[illegible]

Lundi 11 Xbre.

accepi die 15 = Maii 1809. hora 12 = meridie
Vienne.

Si vous avez quelque desir de voir un prisonnier de Kufstein à qui Jean Muller a remis votre portrait, il sera heureux de vous embrasser.

hotel du Comte Charles de Palffy place Joseph.

[illegible]

15 Mai
je retourne à 1h à Schönbrunn.

gondolkozó férfiai bizonyítják, kik engem ismernek, s kiknek bizonyítványára mindenkor nyugodt lélekkel hivatkozhatom."[1]

Így végződik Bacsányi kihallgatása Dijonban s a jegyzőkönyv hozzáteszi, hogy egyéb bizonyítékok hiányában ott a vizsgálat széles mederben nem volt folytatható. A kihallgatási jegyzőkönyv különben azt mondja a fogoly vallomására nézve, hogy az a fontos kérdésekre gyakran kitérő választ ad; különben tisztességesen viselte magát, s a kihallgatás folyamán sokszor meghatottság, gyakran meglepetés volt nála tapasztalható.

Időközben a legfőbb rendőri hatóság érintkezésbe lép Schwarzenberg tábornagygyal, a hadsereg főparancsnokával, Bacsányi ügye miatt. Schwarzenberg tudatja ugyanis a rendőrséggel, hogy eleget tett Ő Felsége parancsának, s elfogatta Bacsányit Párisban, azon vád alapján, hogy nevezett „a párisiak közhangulatát rossz irányban befolyásolta, s lázító beszédeiben a császár magas személyét sértésekkel illette.[2] Erre a rendőrség tudatja Schwarzenberggel, hogy Bacsányi a császár parancsára Mainzba szállítandó, s ott szigorú őrizet alatt fogva tartandó. Egyúttal ismerteti Bacsányi előéletét és mindazt, ami a küszöbön álló bűnvizsgálat anyagára vonatkozik. Elmondja részességét a Martinovics-ügyben, hol tudomása és része volt azon felforgató és felségáruló tervekben, melyeknek az volt a céljuk, hogy Magyarországon egy jakobinus irányú forradalmat támasszanak. Ezért Bacsányi elítéltetett s nehány évet töltött a kufsteini fogságban. De mint megtévedt fiatal embernek megkegyelmeztek neki, sőt azt is megengedték, hogy államszolgálatba lépjen, ahol fogalmazóságig vitte. Az átirat ismerteti Marettal való viszonyát, mely e fogságból származik s azt állítja, hogy már 1805-ben közlekedett Bacsányi Napoleon miniszterével. 1809-ben már oly bizalmas volt Maret és Bacsányi között a viszony, hogy ez utóbbi napokat és éjjeleket töltött Maretnál, s ott oly otthonosnak érezte magát, mint egy bizalmas barát. Ismerteti továbbá a kiáltvány fordításának történetét, melyet Márton szabadkozása után Bacsányi végezett. Ezt Bacsányi be is vallotta. Elmondja továbbá

[1] Bacsányi dijoni kihallgatásának jegyzőkönyve. Felvétetett a cs. kir. főhadsereg-parancsnokság részéről 1815 aug. 26. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltára, Bécs.

[2] Schwarzenberg átirata a legfőbb rendőri hatósághoz 1815 augusztus 16. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Bacsányi szökésének, állásáról való lemondásának történetét, megidéztetését, párisi tartózkodását, ahol Maret közbenjárására nyugdíjat kapott. Ami Párisban elkövetett állítólagos bűneit illeti, arra nézve a rendőrhatóság Schwarzenbergtől kér felvilágosítást, mert e tekintetben a rendőrség tájékozatlanul áll. Egyúttal javasolja a rendőrigazgató, hogy legjobb lesz Bacsányit Mainzból egy tartományi erősségbe, talán a brünni Spielbergre szállítani, hogy pere ott letárgyaltassék. Sőt az akkori osztrák igazságszolgáltatásra jellemzően még azt is javaslatba hozza, hogy *„talán Ő Felsége a Bacsányi ellen eddig felmerült okokat elégségesnek tartja arra, hogy nevezett rabot minden előzetes vizsgálat nélkül, mint romlott és közveszélyes egyént, mint felségsértő hazaárulót, egy erősségbe zárassa és ott őriztesse. Excellenciád jól tenné, ha Ő Felsége parancsát ebben az irányban kikérné.“*[1]

Ezen átirat érdekes világosságot vet az osztrák rendőri viszonyokra, s az akkor uralkodó igazságszolgáltatás szellemére, mely még attól sem riad vissza, hogy a katonai hatalom befolyásával minden előzetes vizsgálat és ítélet nélkül tegye el láb alól Bacsányit.

Időközben Bacsányit tényleg Mainzba szállítják. Itt azonban nem sokáig marad, mert Ferenc császárnak Hagerhez intézett átirata értelmében,[2] mely szerint Mainz egy német szövetséges erősség jellegét fogja a jövőben képviselni, Bacsányit egy más helyre kell szállítani őrizet végett. Ez nemsokára meg is történik, s október 21-én érkezik Bacsányi a Spielbergre, hogy ott további sorsát elvárja. A tartományi kormányzó, gróf Mittrowsky azonnal jelentést tesz Bécsbe a fogoly megérkezéséről, mely az átirat szerint az egész városban nagy feltünést keltett, s mindenütt csak erről beszéltek. A lakosság azonban nem volt tájékozva arról, hogy ki a fogoly és mivel van vádolva. Különben a jelentés azt mondja, hogy Bacsányi majdnem egészen lerongyolva, a legszükségesebb ruhakészlet nélkül érkezett meg és sürgősen ellátandó volna meleg ruházattal. Egy rossz kalap, egy komisz köpönyeg, egy kabát, két nyári nadrág, öt elhasznált rongyos ing, öt zsebkendő, ugyanannyi

[1] A legfőbb rendőri hatóság átirata Schwarzenberg herceg tábornagyhoz. Bécs, 1815 aug. 29. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Ferenc sajátkezű levele Hagerhez, Basel 1815 október 10. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

pár harisnya, s egy pár cipő a szegény fogolynak egész ruhakészlete, s mindössze 24 krajcár, amit készpénzben nála találtak. A fogházigazgató a Bacsányi számára rendelt 1 frt 30 krajcárnyi napi ellátást kevésnek tartja, s miután a fogoly előrehaladott korára való tekintettel erősítésül bort és sört is kér, s csak burnótra naponkint 13 krajcárt vesz igénybe, kéri, hogy az ellátási díj emeltessék fel.[1] Hager minderre felhatalmazást ad, úgy hogy Bacsányi ellátása a viszonyokhoz képest kielégítőnek mondható. A fogságon kívül semmi meg nem vonatik tőle, ami egészségére, vagy ellátására hátrányos volna. Délben leves, főzelék, húsétel és tészta, este leves és egy darab hús a tápláléka, melyhez egy fél liter sör, vagy bor járul. A rendőrfőnök felhatalmazást ad arra, hogy szükség esetén Bacsányinak ellátására még nagyob összeg is kiutalható. Annál súlyosabb azonban az a rendelkezés, mely Bacsányit fogságában a világtól teljesen elzárja. Míg a bizottság kinevezve nincs, mely ügyét tárgyalja, addig Bacsányi még attól is eltiltatik, hogy feleségével levelezzen.[2] Annál kegyetlenebb e rendelkezés, mert Bacsányiné urát Mainzban szem elől téveszti, s fogalma sincs arról, hogy melyik erősség az, ahol most őt a monarchia területén fogva tartják.

Még mielőtt Bacsányi Brünnbe érkezik, a legfőbb rendőri hatóság már szeptember 16-án előterjesztést tesz az uralkodónak Bacsányi perének letárgyalása ügyében. Hager jelenti a császárnak, hogy parancsa szerint Schwarzenberg tábornagygyal érintkezésbe lépett, s ismertette vele a Bacsányi előbbi életére vonatkozó adatokat. Mostani elfogatásának tulajdonképeni oka azonban előtte is ismeretlen. Bár a főhadiszálláshoz beosztott Langswerth titkár közölte vele Bacsányi izgatásait, melyekben Ő Felsége személyét sem kímélte, de hogy mikor, hol, s mi módon történt ez, erre vonatkozólag hiányoznak a közelebbi részletes adatok. Átnézte azonkívül a Bacsányival Dijonban folytatott vizsgálat jegyzőkönyvét, de az szerinte minden fontos kérdés tekintetében igen hézagos és felületes, mert még a vizsgálatot vezető katonai hatóság előtt is ismeretlenek azok

[1] Gróf Mittrowsky tartományi főnök átirata Hagerhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszteriumi levéltárában, Bécs.

[2] Hager átirata Mittrowskyhoz 1815 október 29. A cs. kir. oszt. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

az adatok, melyek Bacsányi említett párisi bűnösségét megvilágítanák. Kéri tehát Ő Felségét, hogy a Bacsányi elleni erre vonatkozó feljelentés a vizsgáló-bizottsággal minden részleteiben közöltessék. Ami Bacsányi 1809-iki dolgait illeti, arra nézve vádlott azt állítja, hogy ezen ügy már rég be van fejezve, s az akkori dolgaiért állítólag már rég bocsánatot nyert volna. S itt minden bizonyítás nélkül Metternich hercegre hivatkozik. Hager kéri a császárt, hogy utasítsa a minisztert nyilatkozattételre, mely nézete szerint Bacsányira nézve nem lesz kedvező, s rendelje el ügyében a szigorú vizsgálatot.[1] Érdekes tehát, hogy sem a legfőbb rendőri hatóság, sem a hadsereg főparancsnoksága, melyre Bacsányi elfogatása bízatott, nem bír tudomásával annak, hogy mi képezi tulajdonképeni okát Bacsányi letartóztatásának. Bizonyítékot képez ez arra nézve, hogy Bacsányi elfogatása nem a bécsi rendőrségtől indult ki.

Hager egyidejűleg Metternichhez is átír, s azt mondja, hogy Bacsányi dijoni kihallgatása alkalmával reá hivatkozott, mint aki a vele folytatott beszélgetés alkalmával azt mondta neki, hogy ő azon vádak miatt, melyek őt a multból kifolyólag terhelik, bocsánatot nyert. Kéri tehát Metternichet, hogy nyilatkozzék ebben a kérdésben.[2] A külügyminiszter Párisból felel Hager átiratára, s azt mondja, hogy előtte is teljesen ismeretlen az ok, amiért Bacsányi Párisban elfogatott. Különben ő Bacsányiról csak annyit tud, hogy az 1814-ben azzal a kéréssel fordult hozzá Párisban, hogy eszközölje ki Ő Felsége bocsánatát azért a bűntettért, melyet ő az 1809-ki francia megszállás idején elkövetett. Ő Bacsányinak erre vonatkozó kérvényét be is küldte az illető hatósághoz, s ezt mint osztrák alattvalónak annál inkább nem tagadhatta meg, mert ő erős megbánást is mutatott.

„De hogy az általa említett megkegyelmezési tényről szó sem lehetett — írja Metternich —, bizonyítja az a parancs, mely Bacsányi elfogatását és a Spielbergre való szállítását rendeli el azért, hogy ott pöre letárgyaltassék.“ [3]

[1] Hager felterjesztése Ferenc császárhoz. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárban, Bécs.

[2] Hager átirata Metternichhez. 1815. október 16. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[3] Metternich átirata Hagerhez. Páris, 1815 nov. 3. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Hager egyúttal megkeresi Langswerth rendőrtitkárt is, ki a szövetséges seregek bevonulása idején a főhadiszálláson Schwarzenberg mellé volt beosztva, s kinek titkos jelentései képezték az alapját annak az elfogatási parancsnak, melyet Ferenc saját elhatározásából közvetlenül Bacsányi ellen kiadott. Hager felszólítja Langswerthet, hogy tegyen részletes jelentést Bacsányi elfogatásának körülményeiről, s nevezze meg a tanukat és bizalmas közegeket, kiknek feljelentései alapján ő előterjesztését megtette.[1]

Erre Langswerth rendőrtitkár már 1815 november 1-jén a következő jelentést teszi az ügyről Hagernek:

„Midőn Párisba érkeztem, minden eszközt felhasználtam arra nézve, hogy az ott lakó nevesebb és előkelőbb osztrák polgárok tartózkodási helyéről tudomást szerezzek. Ezek között elsősorban Bacsányit említették nekem, kit mint elégedetlen embert festettek le előttem. Én megbíztam egy bizonyos Vernier nevű egyént (egy bizalmas embert, kit Langenau tábornok már régóta ismer), hogy figyelje meg Bacsányit. Ő már ismerte őt, s jelentette, hogy az főleg dr. Gallnál, minden alkalommal a legégbekiáltóbb sértésekkel illeti Ő Felsége magas személyét, őt gyönge, rövidlátó, rosszakaratú, bosszúálló, szószegő, aláváló embernek nevezi, ki maga semmiről meg nem győződik, s csak környezete befolyása után indul.

Én Verniernek továbbra is megbízást adtam, hogy figyelje meg Bacsányit ezentúl is, sőt utasítást adtam, hogy alkalom adtán figyelmeztesse őt; én azonkívül Bacsányit más igen derék, okos emberekkel (!) is megfigyeltettem, de több, *mint hat heti idő után* ismét csak ugyanezen eredménnyel számoltak be nekem. Vernier azelőtt az erdőszakmában magasabb állásban dolgozott, s nem vettem észre, hogy őt jelentéseiben egyoldalúság, vagy szenvedély vezette volna. Kiterjedt ismeretsége van Párisban, s ebből következtetem, hogy ítélőképessége van, s elfogulatlan ember. Ezért Bacsányit illető jelentései megfelelnek a valóságnak annál is inkább, mert mint állítá, vele semmiféle ellenséges viszonyban nincs." [2]

Ezen jelentéssel azonban Hager nincs megelégedve, s utasítja

[1] Hager átirata Langswerth rendőrtitkárhoz. 1815 október 29. A cs. kir. osztrák belügyminiszerium levéltárában, Bécs.

[1] Langswerth jelentése. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Langswerthet, hogy bővebb adatokat szolgáltasson be. Miután kizárólag ezen jelentések alapján történt Bacsányi elfogatása, s a későbbi vizsgálatra nézve is igen fontos, hogy ezen, az osztrák kormányra és Ő Felségére vonatkozó nyilatkozatok egyenkint körülményesen előadassanak, szükséges, hogy Langswerth jelentését a legapróbb részletességgel tegye meg. S miután ő nemcsak Vernier által, hanem bizonyos más, állítólagos megbízható közegek által is megfigyeltette őt, reméli, hogy ezen illetőknek jelentéseit is közölni tudja vele. Utasítja tehát őt, hogy nemcsak ezen adatokat, hanem mindazon jelentések másolatát is terjeszsze be hozzá, melyeket ő annak idején Ő Felsége elé tárt.[1]

Langswerth erre a következő, a Bacsányi elfogatási idejéből származó, Schwarzenberg herceghez szóló régi jelentések másolatait terjeszti be Hagernek.

Az első jelentés 1815 július 24-ről szól.

„Mint olyan embert, ki a legalávalóbb rágalmakkal illeti uralkodónkat, egy bizonyos Bacsányi nevű magyar nemes embert neveztek meg nekem, ki két év óta mint író itt Párisban tartózkodik, s Bellevilleben Rue de la Mare 261. szám alatt lakik."

Reá alig három napra Langswerth következő jelentése lát napvilágot:

„Az említett magyar nemes, Bacsányi, folytatja a rossz hangulat szítását és Ő Felsége magas személyének rágalmazását, kit ő jellemtelennek és bosszúállónak nevez. Kiadtam a parancsot, hogy őt továbbra is szigorú megfigyelés alatt tartsák, s ha rossz szándéka bebizonyosodik, a legszigorúbb eljárást fogom vele szemben alkalmazni".

A harmadik jelentés 1815 augusztus 5-ről így szól:

„Ő Felsége kegyes volt csekély fáradságomat legmagasabb figyelmében részesíteni, aminek következménye, hogy bizonyos intézkedések tétettek, amelyek bizonyára lelkiismeretes jelentéseimnek következményei. Ezeknek egyik eredménye, hogy az Excellenciád (Schwarzenberg) előtt már jelentéseimből ismert magyar nemes, Bacsányi elfogatott, s valószínűleg Bécsbe, s onnan Magyarországba szállíttatott. Nevezett egyén egy megkegyelmezett állam-

[1] Hager átirata Langswerthhez. 1815 nov. 5. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

ellenes gonosztevő (begnadigter Staatsverbrecher), s rossz magaviselete által, mely abban állott, hogy Ő Felsége ellen itt a hangulatot szította, méltán újból kiesett Ő Felsége kegyelméből".[1]

Ezen régi jelentések kapcsán még a következő jelentést terjeszti be Langswerth Hager rendőrigazgatónak:

„Párisi titkos szolgálataim alkalmával kétféle emberek szolgálatát vettem igénybe: tulajdonképeni bizalmas megbizottakét, kik havi fizetésért írásbeli jelentéseket adtak nekem, továbbá általánosan tisztelt emberekét, kik csakis az igaz ügy érdekében, s az osztrákház iránti ragaszkodásból, s irántam való bizalomból, fizetés nélkül közölték velem a híreket.

Egy oly időben, midőn Fouché hamar kikutatta, ha a franciák közül valaki a szövetségeseknek szolgálatot tett, s amidőn épp e híres rendőrminiszter a szövetségeseknek tett bármiféle szolgálatért a Bicêtrebe záratta, s örökös fogsággal sujtotta az illetőket, amikor a francia saját testvérét ölte meg, ha az a legcsekélyebb rokonszenvet árulta el a szövetségesek iránt, oly időben ily tisztességes, önzetlen embereket csak úgy lehetett megnyerni, ha az illetőkkel szemben becsületszóval köteleztem magamat arra, hogy őket soha meg nem nevezem, bajba nem hozom, s nevüket, viszonyaikat örök időkre elhallgatom.

Vernier a megfizetett bizalmasok közül való. Azért meg is nevezhetem őt. De érzelmeimnek ellentmond, s becsületem ellen követett merénylet lenne, ha azon tisztességes, önzetlen embereket megnevezném, akiket nem lehet a megfizetett egyének közé sorolni, kik még hozzá a királyság környezetéből is valók, s akiket nem lehet hálátlansággal megfizetni bizalmukért, s főleg nem lehet őket honfitársaik szemrehányásainak és üldözéseinek kitenni. Kérnem kell tehát, hogy ezeket ne legyen szükséges megneveznem.

Eljárásom e jelentésekkel az volt, hogy az eredeti rapportokat megőriztem. De hogy biztosítsam azt, hogy e bizalmas megbizottaim bajba ne kerüljenek, ezen jelentések leírás után az illetőknek visszaadattak. Folytonos utazgatásaim között úgysem tudtam volna e jelentéseket biztosan megőrizni.

E jelentésekkel szemben nem tudtam helyesebb eljárást követni,

[1] Langswerth titkos jelentései Schwarzenberg herceghez, Páris. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

mert nem volt tanácsos ezen iratokat megőrizni, s dolgaimba esetleg betekintést hagyni, annál inkább, mert tudomást nyertem, hogy a francia hatóságok alkalmat keresnek arra, hogy papirjaimat átkutassák. Az általam leírt jelentések, melyeket Ő Felségének beküldöttem, teljesen azon osak voltak az eredetiekkel. Ezeneljárást követtem a Bacsányi-féle jelentésekkel is.

A Bacsányi-féle ügyhöz még csak azt fűzhetem hozzá, hogy Vernier fültanúja volt ama nyilatkozatoknak, melyeket Bacsányi dr. Gallnál tett, s egyúttal eskü alatt bizonyíthatom, hogy az említett bizalmas közegek is tanúságot tettek ezen nyilatkozatokról".[1]

A per folyamán is reá fogunk térni ezen nagyhangú jelentések tarthatatlanságára, midőn egyszerűen a vizsgáló-bizottság véleményére utalunk, mely e jelentésekben foglalt ellentmondások alapján azoktól a bizonyító erőt megtagadja.

1815 július 24-ről van keltezve az első jelentés, melyben Langswerth Bacsányi állítólagos lázító magaviseletéről beszámol. A harmadik jelentés pedig augusztus 5-ről szól, melyben a rendőrtitkár tudatja Schwarzenberggel, hogy Bacsányi elfogatása a már általa felhozott vádak alapján megtörtént. E jelentések szerint tehát Bacsányi mindössze néhány napon át van megfigyelés alatt, holott Langswerth a Hagerhez utólag intézett jelentésében azt állítja, *hogy hat héten keresztül figyeltette meg őt.* Szembeötlő tehát az ellentmondás.

Ez alatt Hager rendőrigazgató sürgetni kezdi a császárnál Bacsányi perének tárgyalását. Ferenc azonban húzza, halasztja a dolgot, s azt kívánja, hogy a rendőrség a legapróbb részletekig összeszerezzen minden adatot, mely az ügy megvilágítására szükséges. Hager azonban arra kéri az uralkodót, hogy közölje vele részletesen Bacsányi elfogatásának közvetlen okait, melyek az eddig beszerzett adatokból teljes világossággal nem derülnek ki. A rendőrigazgató leplezetlen őszinteséggel tárja föl Ferenc előtt a helyzetet és azt mondja, hogy az eddigi vizsgálat hiányos adatai és hézagai kétségessé teszik az ügy sikeres letárgyalását. Azok az adatok, melyeket ő Bacsányi elfogatására nézve Langswerth rendőrtitkártól kapott, alig bírnak komolyabb jelentőséggel. Miután azonban több

[1] Langswerth jelentése. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

adat nem lesz beszerezhető, kéri Ferencet, hogy rendelje el a vizsgálat megkezdését, hogy Bacsányi pere mielőbb letárgyalható legyen.[1] Végre 1815 december 23-án Mantuában Ferenc meghozza Bacsányi perének letárgyalására vonatkozó határozatát, és a következő rendeletet adja ki Hager rendőrigazgatónak:

„Bacsányi perének megvizsgálására egy külön bizottság állítandó össze, mely a morva-sziléziai felebbező tanács elnöklete alatt két brünni vizsgálóbiróból és egy fogalmazóból álljon. Az elnöklő birót, valamint a bizottság többi tagjait a felebbező tanács elnöke, gróf Auersperg nevezze meg. A vizsgálatnak főtárgya Bacsányi ama cselekedeteire is kiterjesztendő, melyeket ő 1809-ben, a francia megszállás idején elkövetett. Egyúttal kivándorlási ügye is vizsgálat tárgyává teendő. Az ezen vizsgálathoz szükséges adatok beszerzésére ön az összes rendelkezésre álló eszközöket és forrásokat felhasználja, s azokat a bizottságnak rendelkezésére bocsájtja.

Ezen pont megvizsgálása után a bizottság Bacsányit arra nézve hallgatja ki, ami az ő párisi elfogatásának okaira vonatkozik; az ehhez szükséges adatokat Langswerth rendőrbiztos terjessze elő.

Amint a vizsgálat ki van merítve, anélkül, hogy a bizottság ítélethozatalba bocsátkoznék, a vizsgálati jegyzőkönyv az összes okmányokkal együtt önhöz beterjesztendő, melynek megtörténte után ön az egész anyagot, saját véleményes jelentésével együtt, hozzám felterjeszti.“[2]

Mialatt a magyar költő perének letárgyalásához szükséges adatszerzés és nyomozás munkálatai folynak, azalatt Bacsányiné a férje sorsa miatti kétségbeesés gondteljes napjait éli át Bécsben. Dijonból és Mainzből még kap tőle hírt, de midőn ez utóbbi helyről elszállítják és a Spielbergre viszik fogságba, férjének nyoma vész, s nem tudja, hogy mi lett további sorsa. Gabriella a rendőrséget ostromolja kéréseivel, de Hager egyelőre még azt sem engedi meg, hogy véle férje tartózkodási helyét közöljék. Végre hosszas rimánkodásra a rendőrigazgató megenged néki annyit, hogy férjének írhasson. E levelezés azonban csakis a rendőrség közvetítésével

[1] Hager felterjesztései a császárhoz 1815 október 16-án és november 21-én. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Ferenc császár parancsa Hagerhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

történhetik, mert nincs megengedve az, hogy Gabriella férje tartózkodási helyéről tudomással bírjon, s viszont a költőnek sincs megengedve az, hogy leveleiben hollétét tudassa.

Bacsányiné a kétségbeesés aggodalmai között az uralkodóhoz fordul segítségért és kegyelemért fogoly ura számára. Számos ily folyamodványa van a per irataihoz csatolva, melyeket még hosszú idő után sem lehet megindulás nélkül olvasni. Gabriella lelke még jobban megedződik abban a szerencsétlenségben, melyet a sors újból reájuk mért. Nem veszti el lelki erejét, s nem esik kétségbe, hanem oly nemes elszántsággal, melynek csak a forró hitvesi szeretet és hűség adhat erőt, felveszi a harcot mindenütt, hogy férjét szerencsétlen helyzetéből kimentse. Fűt, fát megmozgat, egyik hatóságtól a másikhoz futkos, sőt meg nem szűnik folyamodásaival és kérelmeivel ostromolni magát a császárt, kivel szemben oly igazságokat hangoztat, melyeket csak az mer a trón előtt tolmácsolni, kit a szeretet és hűség érzelmeiben a mindenre kész önfeláldozás vezet.

„Felséged igazságérzetébe, s jóságos kegyelmébe vetett hitem — írja egyik folyamodványában, — oly nagy, aminő a szerencsétlenség, mely az én szegény, félreismert, üldözött férjemet újra sujtotta, s amely az ő életét veszélybe sodorta, s az én lelkem nyugalmát feldúlta.

E szerencsétlen félreismert ember, az Isten tudja mióta, átszenvedte a nyomor, a bánat és a szükség minden küzdelmét. Látta feje fölött elvonulni a sors viharait, s az ő szegény hitvese nem tehetett érte semmit, nem nyujthatott segítséget néki, mert ő maga is reá volt utalva idegen emberek jóakaratára és támogatására.

Ez az ujabbi szerencsétlenség, mely bennünket váratlanul oly időben ért, midőn én minden percben Felséged kegyelmét epedve vártam, csak több okot adna arra, hogy Felséged kegyes jóságát megkétszerezze, s atyai jóságával ellensúlyozza a sors igazságtalanságát, melyet 20 esztendei szenvedés reánk mért, s egyesíthetné ismét e hitves társakat, s hatalmas birodalmában megjelölne egy helyecskét számukra, hol Felséged kegyelmét áldva, hátralévő napjainkat boldog nyugalomban eltölthetnénk.

Felséged angyali jósággal vett részt eddigi sorsomban, méltányolta mindazt az áldozatot, melyet a viszonyok folytán hitvesi kötelességemnek meghoztam, s megigérte, hogy atyailag fog rólam gondoskodni a jövőben.

De a jelen pillanata fontosabb ma mindennél. Minden perc veszteség reám, minden óra egy évszázad, s a messze távolság, mely férjemtől elválaszt, egy örökkévalóság.

Ezért borulok Felséged lábai elé reménynyel és bizalommal telve, s mint Istent az égben kérem Felségedet, adjon kegyelmet, szabadságot és kenyeret. Szabadságot annak, ki nékem mindenem e világon." [1]

Ily megrendítő sorokban tolmácsolja a császár előtt Gabriella lelke kétségbeesését, s midőn e szívmeleg sorok a legfelsőbb helyen nem találnak visszhangra, s a kérvényt az uralkodó sajátkezű ad acta jelzésével félre teszi, a hű nő rövid idő mulva újból kérelmeivel ostromolja őt. Keservesen panaszkodik, hogy nem elég, hogy szerencsétlen urát Párisból a legborzasztóbb nélkülözések és szenvedések között hurcolták mai fogságába, még azt a kegyetlenséget is elkövetik, hogy eltitkolják tartózkodási helyét. „Felséged atyai jósága nem fogja megengedni — írja ő —, hogy gonoszlelkű emberek rágalmai egy szegény szerencsétlen nőt az őrületbe kergessenek. Bizalomteljes reménynyel várom Felségedtől a szabadság boldogító ajándokát, s a kegyelem nemes szavát, mely csak az uralkodónak van hatalmában, s ami az egyedüli, mely engem megbántott becsületemben kárpótolni képes." [2]

Ugyanily érzelmekkel ostromolja Gabriella Hager rendőrigazgatót is, ki maga közvetíti a levelezést közötte és a fogoly költő között.

„Kérem Excellenciádat mindenre, ami szent, — írja Gabriella a rendőrigazgatónak —, engedje meg, hogy hozzámenjek, bárhol legyen is. Szent jogom van ezt kérni. Ő nekem mindenem, egyetlen barátom, szeretett férjem, s egyedüli hivatásom és kötelességem, hogy támogassam őt az életben, mellé álljak és segítséget nyujtsak néki, mint tőlem telik. Ha ő beteg volna s elveszne számomra, nem volna többé életemnek egy nyugodt órája.

Ezért ismétlem sürgős kérésemet, engedjen hozzá, neki szüksége van egy hű szívre, jóságos bánásmódra és ápolásra. Engedje meg, hogy én legyek megmentője. Senki sem fog erről megtudni semmit,

[1] Bacsányiné folyamodása Ferenc császárhoz. Gumpendorf 1815 szeptember 10. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Bacsányiné folyamodása Ferenc császárhoz. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

s én megnyugvásomat fogom találni abban, ha legszentebb kötelességeimet teljesíthetem. Csak késő ne legyen! Életemnek üdve forog kockán, könyörüljön meg Excellenciád egy szegény szerencsétlen nőn, nehogy a kétségbeesésbe legyen kergetve.“ [1]

Bacsányiné Rainer főherceghez, mint az uralkodó helyetteséhez is fordul kegyelemért és segítségért. Azt írja néki, hogy Ő Felsége még februári kihallgatása alkalmával azt a reményt nyujtotta neki, hogy férje minden akadály nélkül visszatérhet. S néhány napra reá gróf Neupperg által azt üzentette neki, hogy írhat férjének és felszólíthatja a hazajövetelre. Ő ezt meg is tette, de férje a Franciaországban akkor uralkodó zavaros állapotok miatt nem kapta meg levelét, mert abban az időben, midőn Napoleon visszatért Elbáról, még a postaforgalom is el volt zárva. Midőn Ő Felsége később Párisba érkezett, férje épp Metternich hercegnél akart jelentkezni, hogy Ő Felsége kegyét kikérje de ebben megakadályozta elfogatása. Bacsányiné azt mondja, hogy ez csakis az itteni hatóságok tévedéséből származhatott. Kéri a főherceget, hozza Ő Felségének emlékezetébe ezen körülményeket és enyhítse szenvedésüket, melyet már egyikük sem képes elviselni.[2]

Ezen folyamodásokra azonban legfelsőbb helyről válasz nem érkezik, s a legcsekélyebb hajlandóság sincs egyelőre arra, hogy a kegyelem megnyissa Bacsányi számára a spielbergi fogság ajtaját. Bevégzett tény, hogy Bacsányi perének tárgyalása el fog rendeltetni, s csakis ezen az alapon dőlhet el a szerencsétlen fogoly jövendő sorsa.

A magyar költő sorsát ez idő alatt nemes megadással tűri. Lelke indulatai minden gyarlóságtól megtisztulnak, s az isteni gondviselés végzéseiben való megnyugvás szilárd hitével, férfias erővel viseli a csapást, mely a szenvedések poharát újabbi keserűséggel tölti meg számára. Most domborodik ki a költő jellemének egy szép vonása, a szilárd hit, melyben az erős lélek egy pillanatig sem kételkedik s az emberméltóság érzete, mely fenkölt lelkek erejét csak megerősíti az élet küzdelmeinek igazi nehéz pilla-

[1] Bacsányiné levele Hager rendőrigazgatóhoz 1815 november 22. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Bacsányiné folyamodása Rainer főherceghez. 1815. nov. 25. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

nataiban. A magyar költő ez időkben valódi méltó párja a törhetetlen jellemű, eszményi lelkületű hitvesnek, kihez talán sohasem tudott úgy felemelkedni a multban, mint itt fogságában, nyomortól, szenvedéstől megtörve, egy bizonytalan sors, s kevés szépkilátással kecsegtető jövendő küszöbén.

Épp úgy, mint a hűséges nőnek férje, neki is szeretett hitvese minden gondolata, aggodalmának egyedüli tárgya. Csak őt vigasztalja és bíztatja, hogy ne essék kétségbe a szerencsétlenségben, s reméljen egy szebb jövőt, midőn fel fog virradni reájuk a rég óhajtott boldog együttlét korszaka. Mintha a sors viharaiban megerősödött lelkének magasztos érzelmei költői erejével együtt megedződnének a börtön magányában. mert oly érzelemteljes, eszmegazdag szép sorokban még sohasem fejezte ki lelke indulatait, mint aminőket ez időben feleségéhez intéz. Október 21-én érkezik fogságába, s már másnapról keltezve a következő jevelet írja nejének:

„Szeretett nőm! Tegnap óta itt vagyok. Mindeddig azonban nem tudom, hogy mi fog velem történni. De bármint légyen is, s bárhol legyek is, mindig és mindenütt Isten kezében vagyok.

A hosszú és fárasztó utazás alatt sok mindenféle kellemetlenségnek voltam kitéve.

Ki vagyok merülve, sok erőt vesztettem, de azért egészségem alapjában nincs megrongálva. Isten segítségével remélem, hogy nemsokára helyre fogok állni. Egyedüli aggodalmam s forró óhajtásom csak az, hogy végre hírt kapjak rólad, s megtudhassam, hogy miként érzed magad, s életben vagy-e.

Mainzból írtam neked, hogy megkaptam augusztus 3-án kelt leveledet. Minden akadály nélkül utánnam küldték azt Párisból. Ez idő óta azonban semmit sem hallottam rólad, s épp ez az, ami végtelenül nyugtalanít, éjjel-nappal kínoz, s mint mérges kígyó, marja lelkemet. Attól félek, hogy különben is gyenge egészségi állapotod mellett nem volt erőd és bátorságod, hogy ezt a váratlan kemény csapást elviselni tudd. Legutóbbi leveleidnek bánatos hangulata, s gyakran nyilvánított egyedüli kívánságod, hogy csak egyszer óhajtasz még az életben látni, s akkor meghalhatsz, csak megerősíti bánatomat és aggodalmamat éretted, nemes, jó lélek! Szinte azt kívánom, hogy bár ne szeretnél annyira, hogy ne éreznéd a kemény csapást és a megaláztatást, mit a sors reám mért.

Mainzban a nemes és joggal oly nagyra becsült és tisztelt

Károly főherceg oly kegyes volt, hogy a legnemesebb és legjóságosabb bánásmódban részesíttetett. Még azt az engedélyt is megadta számomra, hogy naponkint a szolgálattévő hadnagygyal sétálni mehettem. Egy oly jótétemény, miért őt Isten meg fogja áldani, s amiért őt a jelen és utókor mindazon nemesen gondolkodó fiai tisztelni fogják, kik valaha a mi szomorú sorsunkban részt vesznek.

Te tudod azt, hogy mennyire szeretlek, s mennyire aggódom miattad. Most tehát egy percet se mulassz el, s nyugtasd meg feldúlt kedélyállapotomat ebben a bizonytalanságban. Talán csak nem fogják néked a levélírást megtiltani, s megengedik azt is, hogy ide Brünnbe utazhassál s velem találkozhassál. Miután Ő Felsége és Metternich herceg nincsenek Bécsben, fordulj ezen kérelemmel a rendőrminiszter úrhoz. Mindenekelőtt azonban válaszolj levelemre, s nyugtass meg, hogy sorsomat könnyebben és nyugodt megadással viselhessem.

És most Isten veled, szeretett nemes barátnőm! Tűrd el csendes megadással azt, ami meg nem változtatható, s ne kínozd magad rossz gondolatokkal az én szenvedéseim miatt. Nyugodj bele az ég kifürkészhetetlen intézkedéseibe, s igyekezzél bátran, megadással, és nemes méltóságérzettel megállani ezen újabbi megpróbáltatások között. Bárminő kemény, váratlan és meg nem érdemelt is ez a csapás, erős a hitem, hogy az utolsó fog lenni. Hiszen van Isten! van egy igazságos, jóságos Isten, ki láthatatlanul eddig is megoltalmazott, ki lelkemet megerősíti, s bátorságomban nem hagy elcsüggedni. Egyedüli bánatom, egyedüli aggodalmam most csak te vagy![1]

Így aggódik hitvese sorsáért börtöne falai között a szerencsétlen költő. Végre, de jósokára megjő Gabriellájának levele, mert soká tart, míg az a számos vizsgálaton keresztül Bacsányi kezeihez jut. Ha csak egy kétértelmű sor is van leveleikben, úgy azokat a rendőrség visszatartja, sőt számos levelet, mely bármiféle tekintetből gyanút kelt, nem kézbesítenek nekik. A fenti levél azonban eljut Gabriellához, ki arra válaszul a következőket írja férjének:

„Emlékezel arra a képre a múzeumban, amelyen az oroszlán elrabolja az anyától a csecsemő gyermeket? Ím ez a képe a fájdalomnak és aggodalomnak, melyet jelen szerencsétlen sorsod óta

[1] Bacsányi levele a fogságból nejéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában Bécs.

hallgatagon tűrök csak azért, hogy a rossz világ még jobban ki ne gúnyolja fájdalmamat.“ Azt mondja férjének, hogy mindent elkövet érdekében s minden bizalma az uralkodóban van, kinek atyai jóságától sorsuk jobbrafordulását várja. Csak az fáj neki hogy férje tartózkodási helyét nem tudja, s csak azt engedik meg neki, hogy ily úton levelezzenek. Segélyt küld neki, mert értesült róla, bogy minő állapotban érkezett meg a fogságba.

„Kérlek mindenre — írja levelében —, írd meg nékem, hogy mire van szükséged. Ha szükséges, éjjel-nappal dolgozom, s még arra is képes vagyok, hogy saját szomorú sorsomat balladába öntve, eladjam azt a legelső utcai énekesnek. Szánalomból, vagy azért, hogy e szomorú történet végét ne hallják, talán alamizsnában fogjnak részesíteni.“

A gondos nő férjének ruházatot is küld börtönébe, s könyvekkel is ellátja őt, hogy elűzze magától a börtön nyomasztó unalmát. Különben a sok baj között egy vígasztaló hírt is közöl férjével és pedig azt, hogy három ismeretlen nemeslelkű nő, kik magukat megnevezni nem akarják, versenyeznek abban, hogy segítségére legyenek a szűkölködésben. Ez különösen azért boldogító reá nézve, mert így mindennel elláthatja urát, amire szüksége van. Különben most már meg van kissé nyugtatva, mert Hager rendőrigazgató, ki nemeslelkű, jó ember, megvígasztalta őt bánatában. Ő is vígasztalja urát, hogy ne csüggedjen el a szerencsétlenségben. Bíztatja, bátorítja őt, s azt mondja néki, hogy mindenét képes feláldozni, hogy segítve legyen rajta.

„Mit érdekelnek engem gyémántjaim és földi javaim — írja ő más helyen e levelében — csak te légy megmentve. Nincs más kivánságom ezen a világon, minthogy téged megszabadítsalak. Vagy azt hiszed, hogy az ily lelkiállapot, aminő az enyém, soká tarthat? Óriásnak kellene lennem, ha mindezen küzdelmeket sokáig tudnám viselni. És mi okozza szerencsétlenségünket? — Talán csak egy elhamarkodott balfogás, mely a dolgok nem ismeretéből származik. Ki lehet az a gonosz ember, ki az uralkodó jóltevő kezét, mely áldólag terjeszkedik ki a népek sorsa fölött, szívtelen közbelépésével megakadályozza abban, hogy két életet újra egyesítsen.“ [1]

[1] Bacsányiné levele férjéhez. Wieden 1815 nov. 23. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Egy igen érdekes tartalmú levelet intéz Bacsányiné férje érdekében a már ismert Ohms udvari tanácsoshoz, mely az előző idők viszonyaira és szenvedéseire is kiterjed. A levél, mely Gabriella költői lelkének is hű tükre, így hangzik:

„Szerencsétlen férjem mostani helyzete hasonló egy eltévedt vándoréhoz, kit a véletlen beletaszít a vízbe, kit a hullámok tovaragadnak, s ki sziklák közé jutva, akadályozva van abban, hogy parthoz érjen. A parton kezeit tördelve áll neje, s hiába pazarolja utolsó erejét arra, hogy kihúzza őt azon borzasztó sziklák közül, melyeken küszöbön álló szerencséje és utolsó reménye szétzúzódott.

Ez a valódi képe az ő helyzetének. Ön tanácsos úr száraz lábbal áll a hídon, mely a tovarohanó folyam fölött áll. Önnek közre kellene működnie abban, hogy megmentse az elmerülőket, s mégis oly kevéssé hajlandó erre.

Ön mindig az 1809-iki évről beszél s elfeledi, hogy már 15-öt írunk s hogy már hét esztendő folyt le azóta, és senki nem gondol a multra.

Hja, miért távozott el? Kérdi ön. S én már harmadszor felelem, hogy annak egyedül én voltam az oka s hogy engem sürgettek: ha ön szereti férjét, hasson oda, hogy ő távozzék innen. S én szerencsétlen így is cselekedtem.

Gróf Saurau, akkori helytartó ugyanezt mondta nékem, s én azt feleltem, hogyha ő saját jószántából nem távozott volna, úgy tettem volna, mint a weinsbergi nők: magam hurcoltam volna el őt. Ő mosolygott, s ezt nagyon természetesnek találta.

Ő idézve lett; jó; ezt az idézést rögtön be is küldtem neki, s ez alkalmat adott neki arra, hogy Párisban Metternich hercegnél tisztelegjen, s távozásának körülményei miatt igazolja magát. Ez is tehát rég elmult dolog.

Időközben megtörtént Napoleon egybekelése Mária Lujzával, s ezen ünnepélyes frigykötés megszüntetett minden ellenségeskedést. Maga Metternich herceg járt közben Ő Felségénél az engedélyért, hogy férjemhez kimehessek Párisba, ahol mi három gondterhes esztendőt éltünk át.

Ellenállhatatlan honvágyam csak fokozódott, mikor a császár Párisba érkezett. Ő Felsége igen kegyesen fogadott, kétszer voltam kihallgatáson nála, s alkalmam volt helyzetünket feltárni előtte. A császár, ha szabad mondanom, atyai részvéttel osztozott

sorsomban, mindazt az áldozatot, melyet én a körülményeknek és hitvesi kötelességemnek hoztam, legmagasabb elismerésével jutalmazta, s megigérte, hogy sorsomról gondoskodni fog. Ami férjemet illeti, az ő sorsa nem Párisban volt eldöntendő. Az ő ügyének Bécsben kellett eldőlni. Ily viszonyok között én utiköltséget kaptam, s ideérkeztem.

A kongresszus lezajlása után ismét kihallgatást nyertem. Ez február 28-án volt. Miután előbb a francia császárné felséges atyjának saját maga adta át kérvényemet, négy nap mulva gróf Neuppergnél jelentkeztem utasításért. Ez utóbbi biztosított engemet, hogy jelen volt akkor, midőn a császárné átadta a császárnak kérvényemet, ki azt elolvasván, így nyilatkozott: hiszen én megengedtem neki, hogy jöhessen, s nagyon csodálkozott, hogy férjem még nincs itt.

Gróf Neupperg ezen szavakkal a következő megbízást adta nékem: írjon rögtön férjének, hogy jőjjön. Ezt én azonnal meg is tettem.

Ön tudja azután, hogy Napoleon távozása Elbáról mindenféle utazást lehetetlenné tett, s még a pósta is el volt zárva, s így mindaddig, míg a császár Párisba nem érkezett, minden tudósítás nélkül voltam férjemről.

Talán egy levelemet mégis megkaphatta, mert épp az volt szándékában, hogy Metternich hercegnél jelentkezzék, midőn erőszakkal megfosztották szabadságától s megakadályozták szándékában.

De dacára ennek, biztosan hittem, hogy legalább Mainzban szabadlábra engedik, s onnan vissza fog térni karjaim közé. Képzelje azonban fájdalmamat, midőn láttam, hogy mindennek ellenkezője történt.

Ön tanácsos úr az előadó ebben az ügyben, mely életem boldogságát tartja kezében; vajjon reszketés nélkül tartja-e ön azt a mérleget, melyen sorsom elintézése nyugszik!? Ön bizonyára azt fogja találni, hogy mindaz a vád, melylyel a fogoly terhelve van, rég ellensúlyozva van húsz évi szenvedéssel. Mire való most a mult idők homályából kiásni egy követ, ami hátrányára volna. Legyen ön elnéző nemes barátom, mert ha én mindazt a szenvedést, melyet oly régóta hallgatással tűrök, a mérleg másik serpenyőjébe vetem, úgy az mélyen fog alászállani, s a felesleges súly agyonnyomja lelkemet.

Ez nem lehet az uralkodó akarata, kinek kegyelmére teszek fel mindent, s melyre nézve a reményt nem adom fel. Csak önön for-

dul meg, hogy miként terjessze elő az ügyet. Mert ha ön egy angyalt feketére fest, s azt mondja a császárnak, hogy az egy szerecsen, ugy a császárnak el kell azt hinni, hogy az egy szerecsen. Mert hiszen nem az uralkodó dolga ezt a látszólagos szerecsent tisztára mosni, s meggyőződni az ellenkezőről. Bocsássa ön meg költői képzelődésemet, mely rendesen képekben beszél. Ön láthatja ebből, hogy mennyire meg vagyon győződve arról a befolyásról, mellyel önnek az uralkodó akaratát irányítani hatalma van." Bacsányiné abban a reményben zárja sorait, hogy férje ügye igazságos elbánásban fog részesülni.[1]

Bacsányi azt írja fogságából nejének, hogy a viszonyokhoz képest elég jó dolga van. Ellátása kielégítő, sőt étkezés alkalmával bort is adnak neki, mely erejét felfrissíti. Panaszkodik azonban feleségének, hogy annál csekélyebb szellemi táplálékban részesül, mert nem kap semmit olvasni, ami szórakoztatná. Pedig erre, mint tudós és író ember, még jelen helyzetében is igényt tarthat.

„Mindenekelőtt szeretném, ha hazai irodalmunkból kaphatnék valamit. Különösen négy költőnek a műveit szeretném olvasni: Szabó Dávid, Rajnis, Virág és Kisfaludy műveit. De jól figyelj, csak a költeményeket, s nem a többi műveket. Lehetséges, hogy Rajnis távozásom óta kiadott valamit. Tudakozódjál ez iránt, s tudd meg egyúttal, hogy a három utóbbi költő életben van-e még? (Az öreg Szabóra nézve már régebben azt a hírt kapta, hogy már nincs életben.) Legelső sorban is szeretném a három kis kötetet, mely Himfy szerelmeinek új kiadását tartalmazza. A te költeményeidnek is egy példányát küld be nékem. Szeretném azon újabbi verseket is megkapni, melyek a gyűjteményben nincsenek, s melyek később egyenkint jelentek meg. Kedves újévi ajándék volna nékem, ha te ezen utóbbi darabokat üres óráidban egymásután leírnád, s egy füzetbe kötve elküldenéd. Szeretném azokat együtt tartani. Tedd meg ezt nékem, drága szívem; nagyon boldog leszek, ha halhatatlan géniuszod kedves termékeit együtt bírhatom, ha már téged nem láthatlak, s nem beszélhetek veled."[1]

[1] Bacsányiné levele Ohms udvari tanácsoshoz. 1815 nov. 25. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[1] Bacsányi levele a fogságból nejének. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Felesége szívesen teljesíti a költő kérelmét, s elküldi neki a kívánt könyveket. Így jut el a költő fogságába Kisfaludy Himfy szerelmeinek az a példánya, melyet Bacsányi egy, a költőnek tett régebbi igérete alapján átjavít és később lelke barátjának, a magyar lyra büszkeségének, meleghangú sorok kíséretében visszaküld. Bacsányi fogságában úgy a Himfy szerelmeinek mindkét részét, mint a Regéket is átjavítja. Fájdalom azonban ezen kötetek közül csak a Kesergő szerelem látott legújabban napvilágot, a másik két kis kötet szorgos kutatás dacára nem volt feltalálható. De már ez az átjavított kis kötet is érdekes és eddig nem ismert bizonyítéka Bacsányi hatalmas kritikai erejének, széles tudásának és nagy műveltségének. Az a gyönyörű levél pedig, melynek kiséretében kedves földijének a munkácskát visszaküldi, hű tükre a költő mélyen érző lelkének, s annak a holtig tartó hű baráti ragaszkodásnak, őszinte csodálatnak és tiszteletnek, mellyel az élte fogytáig száműzött költő, a magyar Petrarca iránt mindvégig viselkedik. Aki ily szívmeleg sorokban, a szeretet ily bensőségével tudja kifejezni lelke érzelmeit, az nem lehetett oly házsártos, rideg ember, mint aminőnek őt ellenségei állítják.

Bacsányi figyelmezteti feleségét, hogy ne küldjön neki pénzt, mert a foglyoknak nem szabad e felett rendelkezni. Gondoskodjék csak saját magáról. Hálátlan szülővárosa úgy sem törődik azzal, hogy egykori dicsőséges költőnője minő viszonyok között tengeti életét. Annál csúnyább ez, mert tudják, hogy férje, ki elevenen el van temetve, úgy sem gondoskodhatik róla.

„Egykoron, ha már nem leszünk többé — irja szép szavakkal az elérzékenyült költő —, s ha a szenvedélyek lecsillapodtak, ott is másképen fognak gondolkozni, s majdan jóvá akarják tenni, amit vétkeztek, mint az gyakran máshol és más időkben is történt. De az ily késői belátás és elismerés nem oltalmazza meg az élő félreismert tehetséget és érdemet a jelen nélkülözéseitől.

Te pedig, kedves lélek, most már tudod mindazt, ami szükséges. Ne aggódjál túlságosan miattam. Én mindenütt Isten kezében vagyok; gondoskodjál mindenekelőtt egészségedről, lelked nyugalmáról, kövesd példámat, s viseld türelemmel és bátorsággal azt, ami meg nem változtatható.

Csak Isten tudhatja, hogy miért kell nekünk oly sokat szenvednünk, s minő soká tart még e kemény megpróbáltatás. A mi tör-

ténetünk valóban több, mint regényes, s az egy balladához is érdekes anyagot szolgáltatna. De hagyjuk ezt azokra, kik utánunk jönnek. Mi magunk részéről tovább fogjuk vívni az élet harcait, a balgák fecsegései mellett nyugalommal és hideg megvetéssel fogunk elhaladni, s ellenségeinknek azt kívánjuk, hogy legyen nyugodalmas haláluk órája. Bizonyára jobb sorsot kívánunk a nemes jó embereknek, mint aminő nekünk osztályrészül jutott.

Isten veled, nemes jó barátnőm, szeretett nőm. A jóságos, igazságos Isten adjon neked erőt, bátorságot és kitartó türelmet. Ő oltalmazzon meg téged a kislelkűségtől és az embergyűlölettől. Gondolj mindenkor magasabb hivatásodra, emeld föl lelkedet egy magasabb világba, s ne tégy, ne gondolj, ne beszélj olyat, mely hozzád és hozzám méltó nem volna. Gondolj lelki frigyünkre, mely az örökkévalóságé; üldözőinknek nincs hatalmában, hogy bennünket örökre elválasszanak. Nemsokára üt a megváltás órája. Közel, igen közel vagyunk már a kapuhoz, mely bennünket egy szebb világba az örök szabadság birodalmába vezérel. Mert valóban

Es ist kein leerer schmeichelnder Wahn,
Erzeugt im Gehirn der Thoren,
Im Herzen kündet es laut sich an,
Zu was Besserem sind wir geboren.
Und was die innere Stimme spricht,
Das täuscht die hoffende Seele nicht.

Isten veled, szeretett nőm, légy nyugodt s ne aggódjál miattam. Itt is vannak, mint mindenütt, jó emberek, a rosszakat pedig amennyire lehetséges, feledjük el."[1]

Így végződik ezen érzelemgazdag gyönyörű levél, mely Bacsányi lelkivilágának, fenkölt gondolkozásának érdekes képét tárja elénk. Kiválóbb költői egyéniségének, nemes gondolkozásának különös jelentőséget ad, hogy akkor emelkedik legmagasabbra a mély érzelmek, s a magasztos gondolatok világában, midőn a végzet kegyetlensége a legsúlyosabb megpróbáltatások elé állítja.

De a hűséges nő sem szűnik meg ezalatt a császárt szünetlen kérelmeivel ostromolni, s habár azok meg nem hallgattatnak, egyik

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

folyamodást a másik után intézi a legfelsőbb helyre, férje szabadulásáért.

„Felséged egyetlen szava minden szenvedésemet örömmé változtathatja, — írja ő 1815 december 8-iki folyamodványában — Felséged minden egyéni szenvedély felett áll, s legmagasabb hivatása, hogy halandókat boldogitson. A legkegyelmesebb uralkodónak egy tollvonása elég arra, hogy népeket tegyen boldoggá, annál könnyebb tehát, hogy ismét egyesítsen két elválasztott hitvestársat, kik a sors mostoha körülményei folytán kétszeresen igényt tarthatnak a fejedelmi kegyre."[2]

Bacsányi szerencsétlen sorsában a tartományi kormányzósághoz is fordul, hogy helyzetén segítsen és perének letárgyalását siettesse. Öt hónapja már, hogy fogságban sínylődik, s még meg sem kezdték ügyének tárgyalását. Köszönetet mond az emberi bánásmódért, melyben részesítik, s arra kéri a kormányzót, hogy a hosszú éjszakákra való tekintettel, több gyertyavilág bocsáttassék rendelkezésére, hogy a börtön nyomasztó unalmát olvasásokkal és tanulmányokkal elűzhesse. Egyúttal engedélyt kér arra, hogy Metternich herceghez, vagy a legfőbb rendőri hatóság elnökéhez írásban fordulhasson és siettethesse pörének tárgyalását.

„Szegény nőmnek felette szomorú és vígasztalan sorsa nem hagy nyugodni — írja gróf Mittrowsky tartományi kormányzónak. Fájdalommal látom és érzem, hogy az ő gyenge szervezete, épp azért, mert ő nem mindennapi, s nem alacsony gondolkozású nő, mostani sorsát nem lesz képes soká viselni. Annál is inkább, mert minden reménye, mellyel ő Franciaországból szülővárosába visszatért, a legrettenetesebb csalódásra vált. E szerencsétlen, nemeslelkű, jó asszony most a kétségbeeséshez, vagy a halálhoz, vagy ami ennél is borzasztóbb, az őrülethez van közel.

Ha Excellenciád azt gondolná, hogy minden kérelmem immár hasztalan volna, esedezem, sziveskedjék legmagasabb helyen odahatni, hogy nőmnek az a tisztelet és kimélet megadassék, melyet neme, jelleme és szerencsétlen helyzete méltán megkövetel.

Életem, sorsom Isten kezében van, s gyermeki megadással nyugszom meg az ő rendelkezéseiben. Amit ő és az emberek reám

[2] Bacsányiné folyamodása Ferenc császárhoz. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

mérnek, tűrni fogom utolsó lehelletemig, míg erőm és önérzetem el nem hagy. De a míg élek és mozogni tudok, gondoskodni kell még e helyről is nőm sorsáról, annál is inkább, mert úgy látszik elfelejtik azt, hogy ki, és mi ő! Ha nőmet és engemet mindenáron el akarnak veszíteni, tegyék azt. Csak ez a lassú halál ne volna fájdalmas reánk! Mi ketten, nőm és én, áldozatul eshetünk és valószínűleg fogunk is esni nemsokára a gyűlölségnek és tévedésnek, ha felülről segélyt nem kapunk, s akkor bizonyára az emberek hallgatagon fognak a mi szerencsétlenségünk felett napirendre térni.

De él az Isten! Más korszak, s más nemzedék fog jönni! s az igazság és emberi érzés szava egykor sírunkból is ki fog törni, s az utókor előtt hangosan meg fogja vádolni azokat, kik velem és egy ily nővel így bántak el. Velem, ki rég elkerültem az ő érdekeik útját, s nőmmel, ki Németország legjobb és leghíresebb költőnője, s kinek nincs más bűne, minthogy megosztja velem a sors szenvedéseit, és hűséges társa, s barátnője egy oly embernek, kit vég nélkül gyűlölnek, üldöznek és rágalmaznak csak azért, mert nem ismerik, vagy őt erővel félreismerni akarják.

Esedezem, hallgassa meg Excellenciád kérésemet, s ne hagyja figyelmen kívül egy nő sorsát, kinek tiszta, nemes jelleme neménck, szellemi alkotásai nemzetének még a külföldön is dicsőséget szereznek. Én sorsomat minden emberi lehetőség szerint türelemmel és megadással fogom viselni, s teljes nyugalommal nézek a vég elé, de szeretett nőm meg nem érdemelt sorsa szétzúzza lényemet, összetöri lelkemet."[1]

Ily érzelmek, hangulatok és lelki küzdelmek között folyik a szegény költő élete a börtön szomorú magányában. Nincs egyéb öröme és szórakozása, mint könyvei és klasszikusai, kiknek remekeibe egész lelkével belemerül, s az a levelezés, melyben nejének szíve érzelmeit kiönti. Egész napokat tölt el levélírással, s van oly levele, melyet 40 oldalon át, több napon keresztül ír hűséges hitvestársához. Lelke immár megnyugszik a szerencsétlenségben, s férfias megadással néz a jövő elé, bármi várjon is reá. Nem marad más számára az életben, mint erős vallásos hite, mely megóvja őt az összeroskadástól, s hűséges hitvestársa, kihez még a jövő szebb reményei

[1] Bacsányi folyamodása Mittrowsky tartományi kormányzóhoz. Brünn, 1815 dec. 11. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

fűzik. Egészségi állapotát megviseli a fogság, habár a rossz bánásmód miatt nem lehet oka panaszra. Hiszen megengedik neki, hogy hű kis kutyája megossza vele a magányt, s kedves rigómadara megélénkítse füttyével börtönének szomorú csendjét.

„Lassacskán ébredez bennem a reménység — írja ő —, hogy nemsokára szebb napokat látok. Lelkem teljesen meg van nyugodva, s ha az égnek tetszenék, hogy mihamarabb elszólítson a földről, tiszta lelkinyugalommal követném ama jótékony nemtő intését, ki elvezérelne egy szebb világba, s véget vetne egy már különben is összetört élet keserves szenvedéseinek. Adja a jóságos ég, hogy az én meg nem érdemelt szomorú sorsom legalább más, nemesen gondolkozó embereket megváltson a szerencsétlenségtől és hasonló üldöztetéstől."

Reméli különben, hogy az uralkodó kegyelme, melyben reménye összpontosul, megnyitja számára a börtön ajtaját s a császár be fogja látni, hogy ő nem az a nemtelen gonosztevő, aminőnek ellenségei őt kifestették. Nemsokára a császár és a becsületesen gondolkozó emberek, kik gyűlölik az igazságtalanságot és üldöztetést, tapasztalni fogják azt, hogy mennyire meg nem érdemelte sorsát. Hogy is lehetne ő rossz ember, ki egész életében költő volt, s abban a magasabb eszményi világban élt, hová nem ér fel az emberi romlottság salakja. Ami a költőnek hibája, az csak abból származhatik, hogy őt sokszor nem értik meg az emberek.

„Aber Menschen — Angesichter:
Meint nicht gleich, ich wäre schlecht,
Gute Leute und die Dichter
Die versteht man selten recht."

Így versel a költő, s hozzáteszi, hogy ezt az igazságot kétszeresen érzi az, aki jó ember és költő, habár a két fogalom majdnem egy, mert nem fér össze a valódi nagy költő és egy gonosz ember fogalma; „nemcsak az én felfogásom szerint, hanem a történelem tanúságai alapján is. Jól mondja egy kiváló gondolkozó, hogy a magasra törő lélek büszkesége, mely minden földi salakot eltaszít magától, az a költő géniusza. Miként lehet valaki nagy, mint költő, ha kicsiny mint ember. Igaz, hogy a költőnek ritkán jut elismerés osztályrészül. De a messze jövőben megjön az eredmény, s oda a távolba irányítsa figyelmét".

Levelezése folyamán érdekes irodalmi kérdések fejtegetésébe is bocsátkozik, s Ossiánjának sorsáról is hallunk, melyet oly epedve várnak a kortársak, többek közt hű barátja, Kisfaludy Sándor. Ma sincs tájékozva az irodalomtörténet, miért nem szaporítá költői érdemeit e munkával, melyre honfitársai őt tartották leghivatottabbnak. „Ezen vállalkozásomat is — írja a költő — csak a sors szeszélye akadályozza. Párisból történt elutazásod után szünet nélkül Ossián fordításán akartam dolgozni, s még ugyanazon évben legalább egy kötetet akartam elkészíteni, előzetes munkáim, s az eddig összegyűjtött anyag nyomán. Ebben az időben azonban kedélyállapotom lehetetlenné tette a munkát, mert távozásod erős befolyással volt lelkem hangulatára. A reákövetkező tavasz ébredésével azon szándékkal mentem ki a falura, hogy távol minden városi zajtól, élvezzem a szabad természetet és sikeresen szenteljem magamat e munkának. Közbejöttek azonban a nagy események, melyek átalakították a világot, s elhoztak engem is ide, engem! — e helyre! Miután ezen fordítás, sőt mindaz, amit eddig kidolgoztam, nem oly állapotban van, hogy az nyomtatásba volna adható, már most is előre arra az esetre, ha itt idő előtt összeroskadnék, felszólítalak, hogy mindazt, amit Ossián fordítására vonatkozólag papirjaim között feltalálsz, sajátkezűleg dobd tűzre és semmisítsd meg, tekintet nélkül bármiféle ellenvetésre, bárhonnan jőjjön is az. Remélem azonban, hogy ez nem fog bekövetkezni, s még alkalmam lesz arra, hogy megfeleljek honfitársaim régi óhajtásának."

Kéri feleségét újból, hogy küldje meg verseit, s küldje el neki egyúttal Mantua című régi költeményét is, melyet nemeslelkű orvosának, dr. Kaisernek akar felajánlani.

„Ez a költemény — írja — különösen kedvező fogadtatásra talált Franciaország tudósainál, épp úgy, mint Olaszországban, 18 évvel ezelőtt. Különösen, mióta az ottani legjobb latin költő, Lemaire, azt nagy lelkesedéssel mindenütt dicséretekkel halmozza el, s annak szerzőjét Európa első latin költőjének tartja. Én az ő ismeretségére csak elutazásod után tettem szert. Ő egyik legtehetségesebb és legnemesebb fia Franciaországnak. Ő különben az egyetem tudósa, s a becsületrend tisztje, kit mindenütt szeretnek és nagyrabecsülnek. Találkozásunk alkalmával egy negyed óra lefolyása alatt oly bizalmas barátságot kötöttünk, mintha már éveket töltöttünk volna együtt a régi Rómában s annak halhatatlanait

személyesen ismertük volna. Egész irodalmi ismeretségem alatt nem találkoztam olyan tudóssal, kivel a régi nagy klasszikus világra és Horátius legnehezebb részeire nézve annyira megegyeztünk volna. Én egy ajánlatot is tettem neki, a művelt világ ezen kedvenc költőjére vonatkozólag, mely nagyon tetszett neki, s melyet meg is valósítottunk volna, ha a viszonyok megengedik, hogy még hosszabb ideig tartózkodhatom abban az országban. Ez a terv abban állott, hogy mi egy valódi lelkiismeretesen átvizsgált, s minden meg nem engedett hibától megtisztított Horátiust adtunk volna a művelt világnak, mely minden magyarázat, s minden tudákos fecsegés nélkül jelent volna meg nyomtatásban, nevünkkel és egy bevezetéssel ellátva.

A Wanderbourg-féle kiadás hibái és hiányai tekintetében, mely a párisi könyvtárban lévő 18 kézirat után készült, teljesen meg voltunk egyezve. Miután ezen halhatatlan költő műveinek szorgalmasan összeállított, hibanélküli kiadása még mindig hiányzik, nagyon sajnálom, hogy nem valósíthattuk meg tervünket, s nem pótolhattuk a hiányt. Ezen munkáért és fáradságért nemcsak saját magunk lettünk volna megjutalmazva, hanem hálára kötelezte volna az e nagy költő minden tisztelőjét."

Különben azt írja e hosszú levele végén, hogy nyugodtan várja sorsát, s egyedüli bizalma az uralkodóban van, kit eljárásában eddig is csak ellenségeinek rosszakarata vezetett. Biztatja, vigasztalja Gabrielláját, hogy tartson ki e megpróbáltatások között, melyekért a jövő szebb napjai fogják őket kárpótolni. Ha megszabadul súlyos helyzetéből, hátralévő életüket csakis egymásnak fogják szentelni, s egymás szerelmében fognak kárpótlást keresni az élet eddigi szenvedéseiért.

„Amit az én szeretett Gabriellámban becsülök és tisztelek — írja mély érzelmekkel eltelve a költő — az nincs semmiféle változásnak alávetve. Ő örökifjú, örökszép és kedves marad előttem mindörökre, s ezen újabbi súlyos megpróbáltatás után jobban, mint valaha!"[1]

Megköszöni feleségének szerető gondoskodását, ki figyelmében annyira megy, hogy urát mindennel ellátja, amire csak szüksége van. Nemcsak pénz és ruhaneművel, hanem mindenféle más egyébbel

[1] Bacsányi levele a fogságból nejéhez. A cs kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

is kedveskedik, amivel csak a legcsekélyebb örömet is szerezheti neki. Mindenféle nyalánksággal ellátja, befőttet, édességeket küld neki, születésnapján pedig egy nagy kalácscsal és farsangi fánkkal örvendezteti meg, ami azonban csak összevagdalva jut a költő elé, mert a fogház parancsnoka gyanút táplál, hogy azokban meg nem engedett tárgyakat akarnak a fogolyhoz becsempészni. Meg is teszi reá Bacsányi gúnyos észrevételeit nejéhez intézett levelében, mely azonban épp e miatt nem lesz kézbesítve neki.

„Midőn a farsangban — írja nejének — kalácsot és fánkot küldtél, nem gondoltál arra, hogy mi fog azokkal történni, mielőtt nekem átadják. Az egyik kétfelé, a másik 8 drbra volt széttörve. Ez már itt így szokás, s ez a szép szabály uralkodik itt minden fogolyra nézve. Bárhonnan jönnek is ezen adományok, akár Japánból, Amerikából, vagy Afrikából, akár Párisból, vagy magából a menyországból, ezeknek gyanúsaknak s veszedelmeseknek kell lenni, bármi történjék is. Szegény fánkok! nagyon alkalmas eszközök épp arra, hogy a foglyokhoz titkos híreket becsempészszenek. Ha megkérdezhetném, anélkül, hogy még nagyobb gyanúba keveredném, szeretném megtudni, miféle természetű titok lehet az, melyet az én Gabriellám fánkokban akarna juttatni hozzám.

Eddigi levelednek számos része nem kevéssé ejtett aggodalomba és szomorúságba. Ezen nyomorult hét hónap után már minden közömbössé vált előttem a világon. Számos oly órát éltem át, midőn örömmel üdvözöltem volna azt a bizonyos jótevőt, a kialudt és lefelé forduló fáklyával. De a te szerencsétlen helyzeted, szenvedéseid s méltatlan sorsod szülővárosodban, keserűen érint, s széttépi lelkemet, ha reágondolok. Óh mennyire tévednek azok az urak bölcsességükben, ha azt hiszik, hogy a rajtam és nőmön elkövetett égbekiáltó igazságtalanságot majd jóváteszik hátramaradt özvegyemen, s így akarják Istent és a világot megcsalni! Németország költőnője bizonyára nemsokára követi barátját, s nem marad sokáig vissza e világon, s oly országban, hol a tehetség, a becsület, s minden magasabb és nemesebb emberi érzés ily jutalomra és bánásmódra talál. A jóságos Isten adjon neked még továbbra erőt és kitartást, s Ő legyen pártfogónk, ha mindenki elhagy bennünket. Építsd bizalmadat Őreá; Ő mindent lát és hall és mindent tud. Ő birája és megbosszulója minden igazságtalanságnak, s nem hiába oltá be az emberi szívbe az igazság, ész és nemesség érzelmeit.

Hangulatom, habár nyugodt és megállapodott, de mint látod, szomorú érzelmekkel van eltelve. Egész lelkemmel epedek ismét te utánad. Téged adott nekem az isteni gondviselés, kárpótlásul a sok szenvedésért, s téged hagyott nekem most is, egyedüli vigasztalásul nehéz helyzetemben. Ő bizonyára meg fogja nekünk engedni azt, hogy ezen hosszú és szomorú távollét után élvezzük a viszontlátás isteni érzelmeit. Ő meg fogja még őrizni egy ideig életemet, vissza fogja adni egészségemet és szabadságomat, s nem fogja engedni, hogy nyomorultan elpusztuljak mostani helyzetemben. Mert nemsokára szabadon, becsületben és másutt kell téged viszontlátnom, szeretett Gabriellám, vagy inkább soha ne lássalak e világon. De viszontlátni fogjuk egymást még egyszer bizonyára, ha nem is itt, egy más világban, amely után már oly gyakran kivánkoztunk. A mi lelki frigyünk, mint eddig, továbbra is szent és örökös marad. Azt semmiféle elválás, a sors és az emberek hatalma nem lesz képes elszakítani. Azok, kik sem az erényben, sem az ember halhatatlanságában nem hisznek, ezt a reménységünket és bizalmunkat agyrémnek nézhetik, vagy gyenge fejek nevetséges álmodozásainak tarthatják. De ez az érzés engem és téged vigasztalással fog kisérni egész pályafutásunk végéig, s nem fog elhagyni utolsó lehelletünkig. Légy és maradj az én jó, nemes, erőslelkű hitvesem, az én hűséges, kitartó, semmitől a világon vissza nem rettenő élettársnőm, az én hősnőm, amint az mindig voltál, valahányszor arról volt szó, hogy becsületünket és nevünk dicsőségét megőrizd.“ [1]

Különben bízik ügye igazában, s teljesen biztosra veszi, hogy nemcsak rövid idő mulva kiszabadul súlyos helyzetéből, hanem fényes elégtételt is fog kapni a vele szemben elkövetett igazságtalanságokért. Lehetetlen, hogy ezt meg ne adja neki az uralkodó, ha tudomására jut az a méltánytalan meghurcoltatás, melyben részesült.

„Már most is remélhetsz — írja feleségének — és biztos nyugalommal elvárhatod, hogy el fog tőlünk fordulni az a szerencsétlenség, melyet rossz emberek zudítottak reánk, és sorsunk másképp fog eldőlni, mint ők azt szerették volna, s nemsokára Isten után egyedüli oltalmazónknak, az uralkodónak atyai szíve örömét fogja

[1] Bacsányi levele a fogságból nejéhez, Spielberg, 1816 febr. 16. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

találni abban, ha méltónak találhatja kegyelmére két hűséges alattvalóját.

Tudd meg — írja más helyen — mielőtt meghalnék, hogy ha az uralkodó mindenről tudomással bírhatna, ami velem történt, nemcsak azonnal elrendelné szabadonbocsáttatásomat, hanem örömmel intézkednék arról is, hogy fényes elégtételt kapjak meghurcoltatásomért. Majdnem kisértésbe jövök, hogy azt kívánjam, bár Isten magához venne, s véget vetne szenvedéseimnek, talán akkor tekintettel volnának a te szomorú helyzetedre. De jól tudom, hogy ezzel nem használnék néked, mert az én halálom maga után vonná a te pusztulásodat."[1]

Dacára Bacsányi vígasztaló sorainak s a biztatásnak, hogy várja el nyugodtan az eredményt, mely sorsuknak mihamarább kedvező fordulatot ad, Gabriella egy percig sem szűnik meg, hogy mindenütt és minden alkalommal befolyásolja az illetékes köröket férje érdekében, és siettesse mihamarábbi kiszabadulását. Valóságos réme a hatóságoknak, melyeknek fejeit szüntelenül kérelmeivel, sürgetéseivel ostromolja. Miután az uralkodóhoz nem tud férkőzni, állandóan folyamodásaival ostromolja őt, hogy fogoly ura számára kegyelmet kérjen. E folyamodványaiban, mint előbb láttuk, megindító sorokban nyilatkozik meg az aggódó hitves szeretete férje iránt, ki neki mindene, s aki ha elvész, szerencsétlenségének romjai alá temeti az ő boldogságát is. Különösen szép az a folyamodása, melyet eddigi sikertelen kérelmezései után 1816 március 3-án intéz a császárhoz, s amely hű tükre a kipróbált hűség és önfeláldozás erényeinek.

Felséges Úr!

Alulírott folyamodó e hó 24-én tölti be életének ötvenedik esztendejét. Ezen hosszú idő alatt többet tapasztalt, többet szenvedett és vesztett el, mint amit egy gyönge nő ereje elviselni képes.

Tapasztalatairól épp úgy, mint szenvedéseiről, nem óhajt részletesen számot adni. Oly végtelen az, mint a tenger. Engedje meg azonban Felséged, hogy beszámoljon azokról a veszteségekről, melyek őt az életben érték.

[1] Bacsányi levele a fogságból nejéhez. 1816. június 25. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Egyetlen év leforgása alatt, 1800-ban, egy csapásra elveszté ő mindkét szülőjét, s minden rokonát.

Tiszteletreméltó atyja, egy hetvenkétéves aggastyán, 42 esztendőn át önfeláldozással szolgálta az államot, s ama vígasztalással szállott sírjába, hogy a császár Ő Felsége nem fogja elhagyni forrón szeretett egyetlen gyermekét.

Ő az idők folyamán elveszté egész vagyonát! S most élete alkonyán elveszti azt is, ki neki mindene: forrón szeretett hitvestársát, szenvedésteljes életének egyetlen hű kísérőjét!!!

Rágalmazó nyelvek rosszakarata megrabolta férjét mindentől, amitől egy embert megfosztani lehet: szabadságától, jogaitól, egészségétől, mely párisi elfogatásának kegyetlenségei folytán teljesen megtört; szabadságának erőszakos megfosztása elrabolta tőle egyúttal becsületes életének tisztességes kenyerét, melyet mint az irodalom embere, idegen országban, idegen uralkodó kegyéből élvezett.

Így aluírott folyamodó magára van hagyva az egész teremtésben. Immár nem maradt más neki, mint uralkodójának kegyelme és atyai jósága.

Térdre omolva ehhez fohászkodik ő, férje mielőbbi megszabadításáért, azért, hogy öreg napjaira visszanyerje életének hű társát, s ötvenedik születésnapját ünnepnappá avassa a népek atyjának jóságos kegyelme.

Gyermeki bizalommal és erős hittel eltelve a legkegyesebb uralkodó jósága iránt, térdepel Felséged lábainál leghűségesebb alattvalója

Baumberg Gabriella."[1]

Hager rendőrigazgatót is szüntelenül ostromolja kérelmeivel, s arra kéri, engedtessék meg neki legalább az, hogy felkeresse férjét börtönében, megossza véle annak magányát s ápolja, gondozza őt súlyos helyzetében. Hisz ő beteg, s annál jobban igényli a szerető hitves ápoló gondoskodását. Elviszi Hagerhez költeményeinek egy példányát, s kéri őt, hogy olvassa át a gyűjtemény két utolsó versét. Abból fogalmat alkothat magának azon férfiú jelle-

[1] Bacsányiné folyamodása Ferenc császárhoz. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

méről, kit ő imád. Ítélje meg, hogy egy ily ember megérdemli-e azt a sorsot, mely neki osztályrészül jutott.[1]

Ezalatt leérkezik az uralkodó parancsa, mely elrendeli Bacsányi ügyének letárgyalását. Hager közli ezt a morva-sziléziai fellebbező tanács elnökével, gróf Auersperggel, ki válaszában értesíti a rendőrigazgatót, hogy a császár parancsa alapján megtette az intézkedéseket és Bacsányi ügyének tárgyalása 1816. január 19-én fog a Spielbergen megkezdődni.[2]

Erre Hager gróf Auersperggel tudatja a Bacsányi-ügy állását és körülményesen megvilágítja mindazt, amire a vizsgálatnak kiterjeszkedni kell. Ismerteti vele a költő előéletét, a Martinovics-ügyben való részességét, párisi elfogatását és mindazon nyomozásokat, melyeket a szükséges adatok beszerzése végett a rendőrség folytatott. A rendőrigazgató intézkedik az iránt is, hogy Bacsányi a per tárgyalása folyamán csakis a vizsgáló-bizottság tudtával és beleegyezésével levelezhet nejével s a levelek kézbesítés előtt átvizsgálandók. Végül Hager tudatja, hogy minden anyagot összeszerzett, amit a rendőri nyomozás ezen ügyben összeszedhetett, s a legfőbb rendőri hatóságnak nincs módjában több oly adattal szolgálni, mely az ügyre nézve bővebb felvilágosítást nyujtana.[3]

Végre leérkezik Metternichnek azon fontos átirata, melyet a miniszter közvetlenül az uralkodóhoz intéz Bacsányi ügyében. Ezen fontos okmány, mely a költő perének letárgyalására, s némi tekintetben az abban hozott ítéletre nézve is döntő befolyást gyakorol, így hangzik:

„A Bacsányi-ügy nézetem szerint két külön részre oszlik.

A) Az 1809-iki dolgokra, melyekkel kivándorlása, a francia nyugdíj ügye, s az az állítás kapcsolatos, mely szerint ő mindezen bűneiért kegyelmet kapott volna.

B) Azon vádakra, melyek őt Felséged 1815-iki párisi látogatása alkalmával terhelik.

[1] Bacsányiné levele Hagerhez. 1815. dec. 27. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Gróf Auersperg átirata Hagerhez. Brünn, 1816 január 8. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[3] Hager átirata gróf Auersperghez. Bécs, 1816. janár 2. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Az első részt illetőleg Bacsányi reám hivatkozik, azért előadom a tényállást, mely a közöttünk lefolyt beszélgetésre vonatkozik.

Midőn 1809-ben visszatértünk Bécsbe, rögtön értesültem a Bacsányi ellen felmerülő ama gyanúról, hogy ő lett volna ama hirhedt kiáltványnák a fordítója, melyet Napoleon a magyarokhoz intézett. Párisba történt szökése meg is látszott erősíteni a gyanút, s egyáltalában előéletének körölményei is valószínűvé tették e vádat. Midőn 1810-ben Párisba útaztam, Bacsányi nemsokára dr. Gall útján kihallgatást kért tőlem, még pedig azon a címen, hogy fel akarja tárni a Bécsben történteket azért, hogy ártatlanságát minden kétséget kizárólag bebizonyítsa. Én erre Bacsányit magamhoz hivattam, s ezen beszélgetésnek eredménye, valamint a benyomás, melyet Bacsányi reám tett, a következő volt:

Világos, hogy Bacsányi a kiáltványt vagy maga fordította, vagy pedig, mint maga is megjegyezte, a hibákkal telt fordítást átnézte és átjavította. Ezen munkára a bassanói herceg kérése, valamint az is indította, hogy attól félt, hogy szigorú rendszabályokkal fogják őt e munkára kényszeríteni. Ha nem csalódom, a bassanói herceghez való viszonyát azzal indokolta, hogy régebbi barátság fűzi őket össze, még abból az időből, midőn Kufsteinban együtt raboskodtak.

Ezen alkalmat Bacsányi felhasználta arra is, hogy meggyőződésének tisztaságát, valamint alattvalói hűségének őszinte érzelmeit is hangoztassa, s kifejezze egyúttal hódolatát Felséged legmagasabb személye iránt. Panaszkodott szerencsétlen sorsa miatt, mely őt kora ifjúságától üldözi, s szóvá tette azt a hamis és téves felfogást, mellyel az ő jóhiszemű cselekedeteit magyarázzák. Panaszkodott a a kíméletlenségről, mellyel vele szemben eljárnak, ahol minden hivatás és foglalkozás nélkül a bassanoi herceg időnkint kiutalt apró segélyeiből kell tengődnie. Kifejezést adott azon óhajtásának, vajha Ő Felsége megbocsátana neki, hogy hazatérhessen.

Én benne egy megtört embert láttam, ki kétségkívül azon emberek sorába tartozik, kik éles észszel, erős képzelődő tehetséggel és akaraterővel vannak felruházva, de alapelvek nélkül, azért kedélyviláguk örökösen változó hullámzásnak van kitéve, s így soha semmiféle viszonyok keretébe nem illenek bele, s húszszor elkövetik ugyanazt a hibát, abban a tudatban, hogy helyesen cselekedtek.

Ezen véleményemnek vele szemben is kifejezést adtam, s azt

tanácsoltam neki, hogy igyekezzék jövő magaviseletével a róla eddig táplált véleményt eloszlatni, melyet multja igazolni látszik. Egyúttal kilátást nyujtottam neki, hogy visszatérhet hazájába is.

Erre látszólag igen meghatva távozott tőlem, hangsúlyozta legjobb szándékait, s azt állította, hogy ellen fog állani minden oly rossz cselekedetnek, amit az akkori francia kormány, hazája és nemzetisége érdekeivel ellentétben, tudásától és képességeitől megkövetelne. Rám bízott leveleket, hogy kézbesítsem azokat feleségének, amely levelek megvizsgáltatván, nem tartalmaztak mást, mint keserves panaszokat szerencsétlen helyzete miatt és forró óhajtást a hazájába való visszatérésre.

Midőn visszaérkeztem Bécsbe, Bacsányi neje gyakran eljött hozzám. Megköszönte, hogy férjét meghallgattam, s ez időtől kezdve részben tanúja, részben közvetítője voltam ama sok kegynek és jóságnak, mellyel Felséged ezen sajnálatra méltó nőt elhalmozni kegyeskedett. Felséged előtt bizonyára emlékezetes az is, hogy Bacsányiné 1811-ben arra is engedélyt kapott, hogy kiutazzék férjéhez Párisba, sőt Felséged részéről e tekintetben anyagi támogatásban is részesült. Miután pedig ő nem volt képes Párisban megélni, Felséged 1814-ben kegyes volt őt az udvari kísérettel együtt visszaküldeni Bécsbe.

Ha Bacsányi azt állítja, hogy ő az 1809-iki dolgokért bocsánatot kapott, s e tekintetben, mint tanúra, reám hivatkozik, úgy ezen véleményét nem annyira a velem történt beszélgetésre, mint inkább arra alapítja, hogy 1814-ben, midőn Felséged először Párisban volt, nem történt semmi bántódása. Ugyanekkor feleségével együtt kihallgatáson volt nálam, amikor nagyon panaszkodott mostoha sorsa és helyzete miatt, mely a Franciaországban beállott változások folytán csak rosszabbodott. Ugyanakkor kifejezte forró háláját azért a kegyességért, mellyel Felséged nejét elhalmozta és ismételten kifejezést adott ama kívánságának, hogy megkaphassa az engedélyt a visszatérésre.

Ha jól emlékezem, Bacsányi 2000 franknyi nyugdíjáról is beszélt, s azt, mint a bassanoi herceg utolsó jótéteményét tüntette fel, habár az őt minden alkalmazás nélkül hagyta.

Ami a második főkérdést, Bacsányi 1815-iki párisi elfogatásának okait és körülményeit illeti, erre nézve, semmiféle felvilágosítást nem tudok adni. Ezen elfogatást csak jóval később Felségedtől

tudtam meg, s ha az ügy előbb jut tudomásomra, mint az elfogatás történt, bizonyára bátor lettem volna Felséged előtt felvetni a kérdést, *vajjon ezen ember letartóztatása nem okoz-e több kellemetlenséget és bonyodalmat az államnak, mintha őt továbbra is külföldön hagyjuk.* Természetesen ezen kérdésre csak úgy adható meg a válasz, ha ismeretesek az okok és körülmények, melyeknek alapján az elfogatás történt.

Ez a tényállás, melyet ez ügyben Felséged legmagasabb tudomására hozni kötelességem."[1]

Mindenesetre érdekes körülmény, mely Metternich átiratából kiviláglik, hogy ő maga úgy látszik nem helyesli Bacsányi elfogatását. A miniszter ezt finom diplomáciával fejezi ki a császárnak javaslata végén.

Így hangzik Metternich fontos átirata, melyről még többször lesz szó a per folyamán.

A fellebbezési tanács elnöke, gróf Auersperg nemsokára megkapja a legfőbb rendőri hatóság útján a Bacsányi-ügyre vonatkozó összes riatokat, s így nincs többé akadálya annak, hogy a vizsgálóbizottság a per letárgyalását megkezdje. De Auersperg, ki az iratokat maga is áttanulmányozza, már eleve kifejezést ad ama meggyőződésének, hogy közvetlen bizonyítékok hiányában igen nehéz lesz Bacsányi 1809-iki dolgait kinyomozni. „Bacsányi nejéhez intézett leveleiben — írja Auersperg Hagernek — tagadja a kiáltvány szerzőségét. Ha más bizonyíték nincs, úgy a vizsgálat a fővád tekintetében sikertelen lesz. Bacsányi nem tesz mást, mint tagad, s miként lehessen ellene bizonyítani? Az összevágó tényekből? Felette hiányos, s nagyon veszedelmes bizonyítási mód. Bacsányi kivándorlását illetőleg, mely az ellenséges csapatok védelme alatt történt, már könnyebb a helyzet. Ezen felelősség alól a vádlott nem menekülhet. Viszont ez azonban nem képezhet oly vádat, mely a büntetőtörvénykönyvbe ütköznék. Ami a vizsgálat második tárgyát, a párisi elfogatás körülményeit illeti, e tekintetben is a bizonyítékok felette hézagosak."[2]

[1] Metternich felterjesztése Ferenc császárhoz 1816 január 24. A cs. kir. osztr. belügym. levéltárában, Bécs.

[2] Auersperg átirata Hagerhez. Brünn, 1816 január 9. A cs. kir. osztr. belügyminiszteriumi levéltárban, Bécs.

Auersperg tudatja egyúttal Hagerrel, hogy az ügy letárgyalását egy igen kiváló bizottságra bízta. A bizottság elnökévé lovag Vorbringer felebbezési tanácsost nevezte ki, ki egy kiválóan ügyes, s bűnügyekben járatos, képzett biró. Melléje a brünni büntetőtörvényszék szintén két kiváló biráját Petula Tamást és Wilimek Vincét rendelte ki. A jegyzőkönyv vezetésére Zwey János fogalmazót utasította. Végül kérdést intéz arra nézve, vajjon Bacsányi pere nyilvánosság mellett a brünni városházán, avagy annak kizárásával a spielbergi várban legyen-e letárgyalva?

Hager rendőrigazgató ezen átirat alapján utasítja Auersperget, hogy Bacsányi ügyét a Spielbergen kell a nyilvánosság kizárásával letárgyalni. Értesíti egyúttal az elnököt, hogy a vizsgálatra nézve több adatot nem szolgáltathat be, s kéri, hogy a kijelölt brünni bizottság az eddig beszerzett iratok és adatok alapján dolgozza fel és tárgyalja le Bacsányi perét és hozza meg ítéletét.[1]

A brünni vizsgálóbizottság Hager ezen rendelete alapján azonnal megkezdi működését, s már néhány nap mulva Bacsányi János birái előtt áll, hogy számot adjon a multban elkövetett cselekedeteiről.

[1] Hager átirata Auersperghez. 1816 január 25. A cs. kir. osztr. belügym. levéltárában, Bécs.

X.

BACSÁNYI KIHALLGATÁSA
A TANÚVALLOMÁSOK
A VIZSGÁLÓBIZOTTSÁG SZAKVÉLEMÉNYE
A LEGFŐBB RENDŐRI HATÓSÁG FELTERJESZTÉSE A CSÁSZÁRHOZ
A CSÁSZÁR VÉGSŐ RENDELKEZÉSE

1816. január 13-án ül össze először a Spielbergen a vizsgáló-bizottság, hogy megszerkessze a jegyzőkönyvet, s megállapítsa a per letárgyalásának sorrendjét.

A jegyzőkönyv azt mondja, hogy a per Ő Felsége legmagasabb parancsára és a legfőbb rendőri hatóság erre vonatkozó rendelete alapján indíttatik meg, és pedig kettős vád alapján:

1. Azon vád alapján, hogy Bacsányi a franciáknak 1809-ben Bécsbe történt ellenséges betörése (Einfall) alkalmával viselkedésével magát gyanússá és felelőssé tette.

2. Azon vádak alapján, melyek az ő 1815-ben Párisban történt elfogatását előidézték.

Mindenekelőtt megállapítandó tehát, hogy mindezek a vádak a büntető-törvénykönyvbe ütköző bűncselekményt képeznek-e.

I. Az első pontot illetőleg a jegyzőkönyv a következőkben állítja fel a vádat Bacsányi ellen.

a) A franciák rögtön, Bécsbe történt bevonulásuk után egy igen csábító kiáltványt intéztek a magyarokhoz, kik abban felszólíttatnak, hogy foszszák meg a tróntól a felséges uralkodóházat, s válaszszanak saját kebelükből új királyt. Ezen kiáltvány lefordítására a Bécsben lakó Márton nyelvmestert keresték meg, ki a fordítást ugyanazon éjjel meg is kezdette. Midőn azonban ő a kiáltvány tartalmából, annak veszedelmes irányáról meggyőződött, másnap reggel kijelentette, hogy alattvalói hűségével nem tartja összeférhetőnek, hogy a munkában közreműködjék, s a fordítást megtagadta. Erre Maret francia miniszter az említett munkára Bacsányi Jánost utasította, ki azt nemcsak a kivánt módon végezte, hanem abba a magyar nemzetnek a felséges uralkodóházzal szemben hangoztatott

némely panaszát is belevette, s több, a magyar történelemmel összefüggő oly sérelmes kifejezést is bele toldott, melyek csakis előtte, mint magyar ember előtt lehettek ismeretesek.

b) Ezen váddal még a következő körülmények vannak kapcsolatban: Bacsányi János magyar nemes ember már az 1794-iki Martinovics-féle összeesküvésbe is bele volt keverve, amikor bebizonyult, hogy legalább is tudomása volt arról; ezért várfogságra ítéltetett, s nehány évig Kufsteinban volt fogságban, de mint félrevezetett fiatal ember, később Ő Felségétől kegyelmet nyert.

c) Bacsányi Kufsteinban ismeretséget kötött Maret francia miniszterrel, a későbbi bassanói herceggel, ki Konstantinápolyba való utazása közben elfogatott, s Kufsteinba vitetett. A két fogoly szobája egymás mellett volt, s itt ismerkedtek meg és bizalmas barátságot kötöttek.

d) Bacsányi a nevezett miniszterrel 1809-ben minden tartózkodás nélkül közlekedett, annak lakásán napokat és éjjeleket töltött, s mindenféle játékkal mulatta magát.

e) A békekötés után, midőn a franciák Bécsből kivonultak, Bacsányi titokban velük szökött és Párisba ment, lemondási kérvényét azonban hátrahagyta nejének, született Baumberg Gabriellának, az ismert és tisztelt költőnőnek, hogy az azt az udvari kamaránál benyujtsa.

f) A közötte és felesége között lefolyt levelezés, mely az iratokhoz van csatolva, beigazolja gyűlöletét és kifogásait az osztrák intézmények iránt, valamint azt a szándékát, hogy többé vissza nem tér. Az ellene kiadott idézésre nem is hederített, sőt inkább Maret miniszter barátságába helyezte minden bizalmát, s ottani alkalmaztatásért fáradozott. Tényleg három év után az alkalmaztatás helyett Napoleon császártól 2000 franknyi évi remunerációt kapott teljesített szolgálatokért, s feleségét is maga után hozatta.

II. *a)* Habár Bacsányi ezek után emigráns lett, s Ő Felségétől kegyelmet nem kapott, az osztrák államokkal többé semmiféle érintkezése nem volt, de a győzedelmes szövetséges csapatok bevonulása után 1815-ben már nem maradt elrejtőzve, mint azt első ízben, 1814-ben tette. Ekkor már minden tartózkodás nélkül közlekedett, sőt bizalmas rendőri jelentések szerint nyilvános helyeken beszédeiben a párisi lakosság hangulatát rossz irányba befolyásolta a szövetségesek ellen. (Durch Reden an öffentlichen Orten auf die

Stimmung der Pariser Einwohner gegen die Alliirten übel eingewirkt.) Sőt sértő nyilatkozatokkal illette Ő Felsége, a császár legmagasabb személyét. Bizonyító okmányokul szolgálnak erre nézve Langswerth rendőrtitkár jelentései, ki ezen időben Schwarzenberg herceg tábornagy, főparancsnok főhadiszállásához volt beosztva. Ezen jelentések szerint Bacsányi minden alkalommal, főleg dr. Gall környezetében a legégbekiáltóbb sérelmekkel illette uralkodónkat, őt gyenge, rövidlátó, rosszakaratú, bosszúálló, szószegő embernek nevezte, ki maga semmiről meg nem győződik, s környezete által befolyásoltatja magát. Mindazon bizalmas emberek közül csak egy V e r n i e r nevezetű van megnevezve, mint fizetett egyén, a többiek megnevezését L a n g s w e r t h nem tartja tanácsosnak, s lelkiismeretével összeférhetőnek, mert ez utóbbiaknak eskü alatt szavát adta, hogy nem nevezi meg őket.

Mindezen említett bizonyítékokból a következő jogi következtetések folynak.

ad I. Egy cs. kir. alattvalónak közreműködése az említett lázító kiáltvány megszerkesztésében, felségárulás bűntettét képezi. (Verbrechen des Hochverrates) s a büntető törvénykönyv 52. §-ának *b)* szakaszába ütközik.

ad II. Ugyanannak sértései az állam fejével szemben az 58. § szerint az állam belső nyugalmának megzavarására vonatkozó bűntettnek képezi alapját. (Das Verbrechen der Stöhrung der innerlichen Ruhe des Staates.) E tekintetben Páris és a franciák, mint alattvalók viszonyát nem lehet kétségbe vonni, mert abban az időben a magas szövetséges hatalmak az országot és a francia fővárost megszállva tartották s ezen idő alatt Páris lakosai az állam ngugalma és biztonsága szempontjából ugyanazon alattvalói engedelmeséggel tartoztak a szövetségesekkel szemben.

Az első vádpontot illetőleg a magyar és latin kiáltvány, valamint a Nobilis Hungarus ad Hungaros című irat, s a legfőbb rendőri hatóság ama jelentései, melyek ezen utóbbi irat terjesztésének meggátlására vonatkoznak, a tényállás megállapítására szolgálnak.

A második vádpontot illetőleg azonban a tényállás megállapítása kettős szempontból hézagos.

a) Mert a vád oly beszédekre van alapítva, melyek bővebben megvilágítva nincsenek.

b) Az egyedüli tanu V e r n i e r, ha eskü alatt tenné is vallo-

mását, szavahihetősége, mint fizetett emberé, nem bírhat bizonyító erővel. S ha még mint tanu elfogadható volna is, a btk. 409. §-a értelmében csakis két jogi tanu eskü alatt tett vallomása képezhet bizonyító erőt. Arra pedig nincs kilátás, hogy egyéb tanuvallomások beszerezhetők volnának, mert maga dr. Gall, kinél Bacsányi állítólag hat héten át ily nyilatkozatokat tett, maga is bűntársnak volna minősítendő, mert saját házában ily beszédeket eltűrt, ezekhez alkalmat nyujtott, s ha nem is vett részt e szidalmakban, hallgatásával beleegyezésének és helyeslő véleményének adott kifejezést. Mint cs. kir. alattvaló, ily viszonyok között ő a tanuskodásra képtelen. A társaság többi tagjaira is, ha azok cs. kir. alattvalók voltak, ugyanezen szempont az irányadó, ha pedig az illetők francia alattvalók voltak, ezek bizonyára nem fognak Bacsányi ellen vallani. De mindettől eltekintve, személyek megnevezve nincsenek.

Az első vádpontot illető gyanúokok Bacsányi János személyével oly szoros összefüggésben állanak, hogy az ő közreműködése a kiáltvány megszerkesztése körül jogilag bebizonyíthatónak látszik, s erre nézve véle a sommás kihallgatás haladék nélkül meg fog indíttatni, ha a bizottság a periratokkal teljesen elkészült. Ugyanekkor a bizottság a vád másik pontjára is ki fog terjeszkedni.[1]

Így szól a tényálladék felvételének jegyzőkönyve. A vizsgáló-bizottság néhány nap alatt a periratok feldolgozásával elkészül, s így semmi akadálya nincs többé annak, hogy Bacsányi ügyének letárgyalása megkezdődjék. Ez néhány nap mulva meg is történik, s Bacsányi 1816 január 19-én jelenik meg először kihallgatáson a vizsgáló-bizottság előtt.

Bacsányinak az általános kérdésekre előadott nyilatkozatait, valamint családi viszonyaira és életkorára vonatkozó egyéb vallomásait e munka elején már közöltük, midőn egyúttal kassai életére és a Martinovics-ügyre vonatkozó vallomásait is ismertettük.

Az általános kérdéseknél elmondja még, hogy ő maga teljesen vagyontalan ember, csak feleségének van néhány erdélyi bányarészvénye. Ami nemzetiségét illeti, azt mondja, hogy anyanyelve a magyar, *de azonkívül tökéletesen bírja a latin, francia, német nyelvet is. Ért és olvas angolul és olaszul.* Midőn az elnöklő biró meg-

[1] A vizsgáló-bizottság által felvett jegyzőkönyv. Brünn, 1806 január 13. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

kérdezi, hogy hivatalán kívül volt-e egyéb foglalkozása, szószerint így felel:

„Én a tudósok osztályához tartozom s mindazzal foglalkozom, ami ezzel jár. Foglalkozom az újabb nemzetek irodalmával, továbbá filozofiával, történelemmel és statisztikával, s mint magyar és latin költő, ismert nevem van. Főtörekvésem azonban mindenkor az volt, hogy mint hű, s hasznavehető tisztviselő, szolgáljam az államot, s ezen hivatásomnak irodalmi munkásságomat mindenkor alárendeltem."

Vallomása további folyamán előadja, hogy 1796-ban, kitöltött fogsága után Pestre ment, ahol szabadlábra helyezték. Innen nemsokára Bécsbe ment, hol úgy gróf Saurau, mint gróf Pergen, akkori rendőrminiszter, valamint gróf Clary, a legfőbb igazságügyi hatóság elnöke, igen szívesen fogadták. Hálával megemelékezik, hogy maga Ő Felsége kegyeskedett alkalmaztatása iránt intézkedést tenni, s eleinte napidíjat rendelt megélhetésére. Végre a legfőbb pénzügyi hatóságnál, mint udvari fogalmazó végleges alkalmazást nyert. Ebben a minőségben 6 évig szolgált, s legutóbb már 1000 frtnyi fizetése volt. Ami azt illeti, hogy miért mondott le állásáról, arra nézve csak azt mondhatja, hogy azon szomorú tapasztalatoktól indíttatva, melyeket a multban szerzett, s melyek összefüggésben vannak a Martinovics-féle perben történt ártatlan elítéltetésével, kénytelen volt 1809 november hóban állásáról lemondani és kivándorolni. Vallomását azután így folytatja:

„Már dijoni kihallgatásom alkalmával hivatkoztam ezekre nézve Metternich herceg bölcsességére és igazságszeretetére, kinek ügyemet Párisban előadtam. Rég elmult események már ezek, melyeknek következményei is régóta megszüntek. S itt még néhány megjegyzéssel óhajtanám kiegészíteni vallomásomat, mert szeretném, ha az ügy véglegesen meg volna világítva, s lehetőleg ez lenne utolsó kihallgatásom. Eddigi fogságom szenvedései, főleg a kegyetlen bánásmód, melyben párisi elfogatásom alkalmával részesültem, egészségemet aláásták, lelkiállapotomat megtörték. Szeretnék ennek a zaklatásnak véget vetni, s azért igazolásomra még a következőket hozom fel:

Metternich herceg előtt, kinél Párisban több, mint egy órai kihallgatáson voltam, őszintén feltártam a történteket, mire ő nyiltan kijelentette előttem s ezt ő hercegsége bizonyítani is fogja, hogy

ártatlanságomról, valamint jellemem tisztaságáról meg van győződve, s ama sok szerencsétlenséget illetőleg, mely engem ért, arra a következtetésre jutott, hogy én is ama sorsüldözött emberek sorába tartozom, kiket saját végzetük üldöz, amire az ember az életben elég szomorú példát lát. Ugyanígy nyilatkozott a herceg a neki is ismerős dr. Gallnak, ki bejelentette nála kihallgatásomat, s ki ezt, ha becsületes ember, bizonyíthatja is. Épp dr. Gall mondta el nekem, hogy a herceg saját szájából hallotta azt a kijelentést, hogy ő meg van győződve ártatlanságomról és becsületességemről, s ő maga nem átallaná még vagyonát is reám bízni. Tényleg a herceg kegyes volt Ő Felsége előtt oly pártolólag előadni ügyemet, hogy Ő Felsége megengedte feleségemnek, hogy minden akadály nélkül hozzám utazhat Párisba."

Midőn Bacsányi vallomásában ily általános keretben mozog, s tényekre ki nem terjeszkedik, az elnöklő biró a második napon reátér a kiáltvány ügyének vizsgálására, s ebben az irányban vallatja őt tovább.

Elnök: Közismert tény, hogy midőn az ellenséges csapatok 1809-ben Bécsbe bevonultak, a franciák egy igen csábító kiáltványt intéztek a magyarokhoz. Adja elő, mit tud erről?

Bacsányi: Hogy ezen kérdésre válaszoljak, részletesebben kell a történteket megvilágítanom. Mint legfelsőbb helyen tudva van, s mint azt a már életben nem lévő Schilling udvari tanácsostól tudom, a legfőbb rendőri hatóságnál is már húsz év óta ismeretes, hogy a bassanói herceg (ekkor még családi nevén Maret), valamint Semonville a paires-ek házának mai elnöke 1795-ben Kufsteinban rabtársaim voltak. Erre nézve azonban már előre is ki kell jelentenem, hogy velük semmiféle közelebbi összeköttetésben, vagy szorosabb viszonyban nem voltam, úgyannyira, hogy amidőn a bassanói herceg 1805-ben először Bécsben volt, s én is akkor ott tartózkodtam, őt akkor nem is láttam, s tőle semmi meghívást nem kaptam. Ez a tény hozzám intézett ama leveléből is kitűnik, mely már dijoni kihallgatásom alkalmával fel lett mutatva. Ezen levélben egykori kufsteni rabtársának nevez s egyúttal azt is írja, hogy egy rézmetszetű képemet bírja, melyet Berlinben, az én barátomtól, az egykori osztrák udvari tanácsostól, Müller János híres történetirótól kapott. Ez a levél, mint emlékszem, 1809 máj. 15-éről, s nem a megszállás első napjairól van keltezve.

Midőn én ezen levelet a bassanói hercegtől a mondott napon körülbelül a deli órákban megkaptam, az abban foglalt szíves meghívást nem utasíthattam vissza, habár előre tudtam, hogy ellenségeim ezen ártatlan látogatást is fel fogják használni arra, hogy ellenem bujtogassanak. A herceg tényleg rendkívül szívesen fogadott, ami tekintve, hogy egykor társak voltunk a szerencsétlenségben, természetes is.

Az idő, midőn őt láttam, később volt, mint az óra, amit ő Schönbrunnba való kiutazására nézve megjelöl; délután három óra lehetett, midőn találkoztunk, s igen szivélyes, de rövid beszélgetés után ő Schönbrunnba ment, én pedig haza távoztam. Nem emlékezem már biztosan, de meg kell említenem, hogy talán egyszer ott is marasztott ebédre s egyúttal meghívott egyszer s mindenkorra magához, míg Bécsben tartózkodik. Ezt a megtisztelő meghívást megköszöntem, de nem éltem vele többé.

Ugyanezen estén egy fegyveres küldönc, még pedig egy bécsi polgár, kinek nevét nem tudom, felszólított, hogy azonnal menjek el a miniszterhez. Én elmentem, de a miniszter nem volt otthon. Különböző embereket találtam ott, s az egyik tudatá velem Napoleon császár ama parancsát, hogy én ki vagyok rendelve azon célból, hogy a kiáltvány kész magyar fordítását nyelvezet és helyesség szempontjából átvizsgáljam.

Mielőtt ezen kiáltványt olvastam, s a megbízást elvállaltam volna, határozottan kijelentettem, hogyha csakugyan ki vagyok rendelve (mert hiszen nem ezen célból történt meghívásom, hanem a miniszter hivatott, ki nincs otthon), *ezt a munkát nem végzem máskép, mint az osztrák hatóságok jóváhagyásával, főleg pedig az akkori bécsi Hofkommissär gróf Wrbna tudtával és beleegyezésével.* Az osztrák Hofkommissariat által kiállított, s a francia hatóságok által láttamozott, igazolásomra szolgáló ezen eredeti iratnak meg kell lenni Párisban lefoglalt irataim között. Ha nem volna meg, úgy hivatkozom Metternich hercegre, ki ezen iratot a hozzá tartozó összes okmányokkal együtt Párisban eredetiben látta.

A kérdéses kiáltvány lefordítva, készen lett elém téve, s tőlem csak azt kivánták, hogy én a fordítást az eredetivel hasonlítsam össze. A fordítást, amelyet, mint nékem mondták, egy, a bécsi rendőrség által kirendelt egyén végzete, néhány stiláris javítást leszámítva, rendben találtam.

Ami ezen kiáltvány tartalmát illeti, arra nézve elsősorban kötelességem eloszlatni a tévedést, ami ahhoz fűződik, *s amely nemcsak reám, hanem az egész magyar nemzetre árnyékot vetne, mintha annak hatása tényleg oly nagy és mélyreható lett volna, mint azt sokan hiszik.*

A fordítás szükséges átjavítását illetőleg legfőbb okul azt hozták fel, hogy Napoleon császár azért helyez oly nagy súlyt ezen kiáltvány helyességére, mert már egyszer, 1797-ben megtörtént vele, hogy midőn Stájerországból a magyarokhoz egy kiáltványt intézett (?) azt a nevetségességig rosszul fordították le magyarra. Ennek nem akarja magát újólag kitenni. Itt bátor vagyok továbbá megjegyezni, hogy a francia és magyar szövegű kiáltványnyal együtt a kész német szöveg is elém lett téve. Latin nyelvű fordítást azonban itt nem láttam s ilyet csak a Degen-féle nyomdában találtam a nyomás alkalmával. Ebbe a nyomdába a szintén kirendelt tulajdonossal, Degennel együtt nekem is el kellett mennem, hogy a magyar korrekturát végezzem és ellenőrizzem.

Ezen háromnyelvű kiáltványra nézve még megjegyzem, hogy habár meg voltam győződve arról, hogy az semmi, vagy csak igen csekély befolyással leend nemzetem érzületére, abból mégis elvittem magammal annyit, amennyit elvihettem. Tettem ezt főleg abból az okból, mert ha abból nagyon sok példány került volna forgalomba, az egyesekre, főleg azon helyekre való tekintettel, melyek Ausztria határaihoz közel vannak, s amelyeket az ellenséges csapatok megszállottak, ebből még sok baj származhatott volna.

Hogy mi módon volt lehetséges, hogy annyi példányt és pedig néhány százat magamhoz vehessek, ennek oka az volt, hogy azt mondtam, hogy azokat terjeszteni fogom, holott pedig én a nyomtatványokat hazavittem lakásomra s bizonyos alkalmakkor lassankint elhasználtam (salva venia), úgy hogy csak néhány példány lehet még azokból papirjaim között. Én azonban egyetlenegy példányt sem adtam ki kezeim közül, nemhogy azokat terjesztettem volna. Annál kevésbbé volt ez lehetséges, mert épp akkor Magyarországgal semmiféle összeköttetésben nem voltam.

Különben a példányokat a francia miniszterium hivatalnokaitól kaptam.

Elnök: Mi tudomása van önnek arról, hogy a kiáltványok miként lettek terjesztve.

Bacsányi: Erre nézve csak annyit mondhatok, hogy hallottam abban az időben, hogy Bécs külvárosaiban a templomajtókra szögezték e kiáltványokat, amit én magam azonban nem láttam.

Épp úgy hallottam a fegyverszünet után, midőn a rendes forgalom Magyarországgal helyreállott, hogy mindama kerületekből, községekből és hatóságoktól, ahová a kiáltványokat tartalmazó csomagokat terjesztés végett megküldötték, mindenünnen felküldték azokat a nádorhoz.

Elnök: Tudta még valaki francia, vagy osztrák részről, hogy ön a kiáltvány oly sok példányát kézhez vette?

Bacsányi: Francia részről tudták, mert hiszen onnan kaptam a példányokat. Ha ezen kifejezés, hogy: a franciák részéről, azt jelenti, hogy más francia körök is tudtak erről, mint amelyek a bassanoi herceg környezetéhez tartoztak, úgy kijelentem, hogy senki mással ez ügyben dolgom nem volt. Hogy osztrák részről tudták-e, arra nézve megjegyzem, hogy tisztán hazafias szándékból vettem magamhoz a kiáltványokat, s nem akartam magamnak ebből érdemeket kovácsolni. Így nem is volt okom, hogy bárkivel közöljem azt.

Miután a tisztelt bizottság által felvetett eddigi összes kérdésekre legjobb tudásom és lelkiismeretem szerint megfeleltem, még egy körülményre vagyok bátor kitérni, ami csak Párisban jutott tudomásomra. Ez a következő: még öt évvel ezelőtt hallottam Metternich hercegtől, hogy bécsi körökben az a hír van elterjedve, hogy én nemcsak a kiáltvány magyar fordítását végeztem, hanem hogy én volnék annak eredeti szerzője.

Aki Napoleon császár jellemét, valódi nagy ismereteit, sajátos jellemző stilusát ismeri és megítélni tudja, aki olvasta valaha mindama kiáltványokat, melyeket ő hosszú katonai és uralkodói pályája folyamán különböző országokban, amelyeken átvonult, kibocsátott, az be fogja látni, hogy ő ezen kiáltvány megszerkesztése tekintetében épp úgy nem szorult segítségre, mint mindazon kiáltványoknál, melyeket ő Egyptomban, Syriában, Itáliában és más országokban számos és különböző népekhez intézett.

Épp úgy ismeretes, hogy első, leghatalmasabb minisztereinek, vagy tábornokainak bármelyike sem merészelt volna tanácsot adni, vagy a változtatásra nézve javaslatot tenni neki abban, amit ő egyszer átgondolt, elhatározott és kivitelre szánt, és pedig azért, mert köztudomású, hogy ő mennyire ragaszkodott elhatározásaihoz.

Mint az előbbi részletekből kitűnik, jelen esetben még fizikailag is lehetetlen lett volna, hogy bármiféle előzetes tanácsot is adhattam volna e kérdésben, annál kevésbbé, mert hiszen Napoleon 1809 május 15-ike előtt bajosan szerezhetett tudomást arról, hogy én létezem a világon. Az oly sokat emlegetett kiáltvány pedig még ugyanezen éjjel nyomtatás alá került.

Elnök: Mit tartalmazott a kiáltvány?

Bacsányi: Annyi esztendő után s jelen helyzetemben, midőn az immár hat havi fogság lelkemet is megtörte s emlékezőtehetségem is gyöngülni kezd, mindenre már nem emlékezhetem vissza. Csak általánosságban annyit mondhatok, hogy ebben a kiáltványban vonatkozások voltak mindarra nézve, ami régi idők óta összefüggésben van az ország panaszaival és sérelmeivel, s melyek egyfelől a történelemből, másfelől az országgyűlésen történtekből, ország-világ előtt ismeretesek, s így ismeretesek azok az európai államok kormányai előtt is.

S itt különösen Franciaországot és Napoleont illetőleg, kidomborodik ama nem kevésbbé fontos tény, hogy Franciaország már XIV. Lajos idejében minden iránt érdeklődött, ami Magyarországon történik. A francia levéltárakban bizonyára számos oly okmány és levél őriztetik, mely azon küzdelmes, szomorú időkben látott napvilágot, midőn felkelések és zavarok voltak Magyarországon. Tudvalévő, hogy a Bourbon-dinasztia ezen felkelések fejeit és vezéreit gyakran pénzzel és hadsereggel látta el, s minden alkalmat felhasznált arra, hogy a monarchia nyugtalanításával az uralkodóház helyzetét megnehezítse, s ott az egyenetlenséget még jobban szítsa.

Elnök: A Metternich és Champagny között lefolyt levelezés szintén lefordíttatott magyarra és nyilvánosságra került a franciák útján. Mit tud ön erről?

Bacsányi: Erről semmiféle tudomásom nincs.

Elnök: Ugyanekkor, néhány nappal később, egy latin nyelvű nyomtatvány is napvilágot látott, mely hasonló felhívást tartalmazott a magyarokhoz.

Bacsányi: Az említett estén Maret miniszter lakásán láttam ugyan egy ily iratot, melynek azonban sem címére, sem tartalmára nem emlékezem, s ahhoz nem is volt semmi közöm. A példány nyomtatva volt.

Elnök: Ezen hirhedt röpirat címe: Nobilis Hungarus ad Hungaros. Mit tud ön erről?

Bacsányi: Hivatkozom előbbi válaszomra. Különben csak egy példányt láttam ott, s nem tudom, korrekturára volt-e ez szánva, vagy egyike volt a már kész példányoknak.

Elnök: Miért, mikor, mi módon, s kinek előzetes tudomásával távozott ön Bécsből? Miért ment ön Franciaországba, holott más országba is mehetett volna?

Bacsányi: 1809 november hóban mentem ki egy Clapiers nevű francia megbizottal. Kemmelbachig mentünk együtt, ott ő elvált tőlem s Bajorországba ment. Innen folytattam utamat Párisba egy Wiedemann nevű ismert bécsi íróval, kit névleg ismertem. Együtt mentünk Chateau Thierryig, de itt elváltam tőle, ettől a hozzám nem méltó embertől, kivel valóban csak balvégzetem hozott össze. Ezen ember, mint mindenki tudja, a franciák bécsi tartózkodása idején a Wiener Zeitung szerkesztője volt. Igen óhajtottam volna bevárni gróf O'donnel kamarai elnököt, de a körülmények folytán ez nem volt lehetséges. Szerettem volna Ő Excellenciája előtt feltárni kivándorlásaim okait, habár ehhez nem volt szokásos engedélyt kérni. Különben már ekkor állásomról való lemondásomhoz a szükséges lépéseket megtettem, s az udvari kamara a reá következő első ülésben lemondásomat el is fogadta.

Ami azt a kérdést illeti, hogy miért mentem Franciaországba, s nem egy más országba, arra nézve a következőket jegyzem meg:

Mint az eddig elmondottakból következik, szerencsétlen sorsomnak és helyzetemnek legfőbb oka a bassanói herceggel való ismeretségem volt. Neki, mint Franciaország egyik leghatalmasabb miniszterének, s mint kiváló jóakarómnak, elsősorban volt módjában szerencsétlen helyzetemen segíteni, s nekem a történtekért kárpótlást nyujtani. Ebben nem is csalatkoztam. Más országba, különösen pl. Oroszországba azért nem mentem, mert még 1804-ben egy alkalommal tapasztaltam, hogy azt Bécsben, különösen a legfelsőbb helyen, nem jó szemmel nézik.

Elnök: Mondta ön a bassanói hercegnek Bécsben, hogy ön Franciaország szándékozik menni?

Bacsányi: Bár a bassanói herceg előtt nem hallgattam el, hogy úgy az ő barátsága, mint a Napoleon által történt kirendeltségem súlyosan kompromittál, s veszélyes helyzetbe hozott, nem emléke-

zem, hogy arra nézve határozottan nyilatkoztam volna, hogy ki fogok vándorolni. Jól tudom azonban, hogy később midőn nékem irodafőnöke útján azt az ajánlatot tette, hogy hajlandó volnék-e az Illyr-tartományokban egy állást elfogadni, (mely ajánlatot Párisban is megismételte) ezt határozottan visszautasítottam, s a visszautasítást azzal indokoltam, hogy egy oly országban, mely egykor a monarchiához, illetve Magyarországhoz tartozott, nem vállalok állást, mert ez csak a legrosszabb véleményre szolgáltatna okot velem szemben.

Elnök: Tudott valaki az ön kivándorlásáról?

Bacsányi: Biztosan nem tudom, én mindenütt azt mondtam, hogy Magyarországba szándékozom utazni.[1]

Itt végződik Bacsányi kihallgatásának első része, mely január 19-étől 22-ig folyik. A vizsgáló-bizottság működésében, illetve Bacsányi további vallatásában egyelőre szünet áll be, mert a bizottság szükségesnek látja, hogy ama még élő tanuk kihallgattassanak, akikre Bacsányi vallomásaiban hivatkozik, s akik a kiáltvány ügyére nézve még felvilágosítást adhatnak. A fellebbezési törvényszék elnöke felír a legfőbb rendőri hatósághoz, hogy az a következő körülményekre nézve terjeszsze ki a vizsgálatot és a nyomozást.

Elsősorban kiderítendő volna, vajjon Bacsányi járt-e tényleg oly gyakran a Pálffy-házba Marethez, mire nézve Oss rendőrigazgatóhelyettest kellene kihallgatni, kinek erre vonatkozó akkori jelentése elveszett.

Ki kellene továbbá hallgatni Márton tanárt arra nézve, hogy:

a) ő fordította-e a kiáltványt egészen, vagy csak részleteiben,

b) több nyelven szólott-e az, s melyik nyelvre kellett azt neki lefordítania,

c) melyek voltak abban a magyar történelemre vonatkozó részek,

d) ő lett-e megbízva a Metternich és Champagny között lefolyt diplomáciai levelezés lefordításával és

e) mit tud a Nobilis Hungarus ad Hungaros című röpiratról?

Kihallgatandó továbbá Degen államnyomda-igazgató, a kiáltvány nyomtatásának körülményeire nézve, úgyszintén Haidkohl nyomdász,

[1] Bacsányi sommás kihallgatásának jegyzőkönyve. 1818 január 19—22-ig. cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

kinél az említett röpirat először nyomtatva lett. Úgyszintén Kreil budai tanár, ki most Bécsben lakik, kihallgatandó volna arra nézve, vajjon igaz-e, hogy neki Bacsányi 1809 szeptember hóban azt mondta, hogy Magyarországba utazik azért, hogy a császár előtt igazolja magát.

A vádlott hivatkozik egy, a bécsi Hofkommissariat által kiállított igazolványra, mely neki a fordításra engedélyt adott. Ezt az okmányt állítólag Metternich herceg is látta. Miután ez az irat a per irataihoz csatolva nincs, valószínűleg a dijoni jegyzőkönyvhöz volt mellékelve. Ha ez ott sem volna megtalálható, úgy Metternich herceget kellene megkeresni arra nézve, hogy emlékezik-e egy ily igazolványra, melyet néki Bacsányi kihallgatása alkalmával bemutatott.[1]

Ezen átirat alapján a legfőbb rendőri hatóság megkeresi Lumpert bécsi alpolgármestert, hogy intézkedjék az említett kihallgatások iránt, s állítsa elő a nevezett tanukat. Ez meg is történik, s a tanuk kihallgatása a városházán a városi hatóság útján folyamatba tétetik.

Az említett Oss rendőrtitkár azonban már nincs az élők sorában, s így nem hallgatható ki arra nézve, vajjon Bacsányi járt-e csakugyan abban az időben oly gyakran a Pálffy-házba Marethoz.

Márton József kihallgatása 1816 február 22-én folyik le a bécsi városi hatóság előtt. Általánosságban elmondja, hogy 46 éves, Zalamegyében Keweskálon[2] született, református vallású; a magyar nyelvnek és irodalomnak tanára a bécsi egyetemen. Megidéztetése okát nem tudja.

Az elnök felteszi neki a kérdést, hogy 1809-ben, az ellenséges megszállás idején, tett-e a franciáknak valamiféle írásbeli szolgálatot, s mily irányban?

„A franciáknak 1809-iki bécsi bevonulása után — vallja Márton szószerint — negyed, vagy ötöd napra éjjel 11 és 12 óra között felvertek lakásomon. A bécsi rendőrség két megbizottja jött hozzám, kik felszólítottak, hogy azonnal menjek velük. Én engedelmeskedtem s ők elvezettek engem a József-téren lévő Pálffy-házhoz egy őrjárat kíséretében, mely részben francia katonákból, részben bécsi polgárokból volt összeállítva.

[1] Gróf Auersperg átirata Hager rendőrigazgatóhoz. Brünn, 1816 január 21. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Valószinűleg Köveskállán.

Midőn a megbízott urakkal a Pálffy-házba megérkeztem, ezek az udvari lépcsőn felvezettek egy szobába, hol Oss, akkori rendőr-igazgatóhelyettes tartózkodott. Midőn beléptem, ő azt mondta, hogy le kell fordítanom valamit magyarra, még pedig a rendőrség felelősségére. Rögtön bevezetett a mellékszobába, ahol ha jól emlékszem Theremin államtanácsos lakott. Ez utóbbi rögtön elém tett egy fogalmazványt, mely felhívást tartalmazott a magyar nemzethez. A fogalmazvány egy ív papiron két oszlopban francia és német nyelven, előttem ismeretlen kéz által volt megfogalmazva, s ha jól emlékezem Maret miniszter és Napoleon császár aláírásával volt ellátva.

Hogy a francia és német szöveg egyforma kézírás volt-e, azt nem tudom. De azt hiszem, hogy a német szöveget maga Theremin fordította le franciából, mert habár ő jól tudott németül, a német szöveg néhány kifejezése nem vallott egy, a nyelvet teljesen uraló fordító munkájára.

Thermin felszólítására a kiáltványt az ő szobájában azonnal le kellett fordítanom magyarra. Hozzá is fogtam rögtön a munkához, de miután a kiáltvány Ő Felsége magas személyét érintő sértő kifejezéseket tartalmazott, Thereminnek kijelentettem, hogy lehetetlen, hogy veszélybe sodorjam magamat ezeknek lefordításával. A magam és családom biztonságát tenném ezáltal kockára, mert én számos főúri családnál tanítással keresem kenyeremet, s ezek méltán rossz néven vehetnék eljárásomat.

Erre Theremin megengedte, hogy a sérelmes részek lefordítását mellőzzem és hogy hagyjak helyet azok számára. Körülbelül reggel négy óra volt, midőn fordításommal, az említett sérelmes részek kihagyásával elkészültem. Ezután még hét óráig voltam Theremin szobájában, midőn ő Marethoz bevezetett. Theremin megmutatta Maretnak a fordítást és hosszabb ideig tanácskoztak együtt, de nem értettem, hogy mit beszélnek, mert messze állottam az ajtónál. A beszélgetés után hozzám fordult Theremin, s azt mondta, hogyha találkozik más valaki, ki a fordítást végleg megcsinálja, úgy engem elbocsátanak.

Nemsokára Maret is odajött, s Theremin által kérdeztette tőlem, hogy ismerem-e Bacsányit? Igenlő válaszom után tudakozódott, hogy itt tartózkodik-e Bécsben? Válaszomra, hogy ezt nem tudom, Maret azt mondta, hogy elküld Bacsányiért, s ha ő eljön, én el

vagyok bocsátva. Ezután Maret egy polgári küldöncöt küldött levéllel Bacsányihoz, ki alig fél óra mulva megérkezett.

Midőn ő a billiárd-szobában, ahol tartózkodtam, meglátott, azt kérdezte tőlem, hogy mit csinálok én itt? Mire én azt feleltem, hogy valamit fordítanom kellett, ami azonban nem sikerült.

Anélkül, hogy kérdezte volna, mi volt e fordítás, megmutatta nékem Maretnak hozzá intézett levelét, mely, mint emlékszem, szószerint következőleg hangzott:

Mon cher ami! Si vous voulez embrasser le prisonnier de Kufstein, votre ami, venez toute suite chez moi. Maret.

Midőn e levelet elolvastam, Bacsányi elmondta nékem, hogy ő Maret minisztert már régóta ismeri, de hosszú idő óta nem látta. Elbeszélte továbbá, hogy vele együtt raboskodott Kufsteinban, hol a börtön falán át kopogtatással tudatta vele a franciaországi eseményeket. Ezután anélkül, hogy további megszólításra érdemesített volna, egy fél óráig büszkén alá s fel sétált a szobában, míg végre behívták Marethoz. Ezután nemsokára tudatták velem, hogy nincs többé reám szükség. Nem sok idő mulva elmentem Thereminhez, s kértem őt, hogy adná vissza fordításomat, melyre úgy sincs többé szükség. Ő ezt minden akadály nélkül meg is tette, s én azt Oss úrnak adtam át. Nem tudom, hogy később mi lett vele.

Midőn hosszabb idő mulva a magyarokhoz szóló kiáltvány nyomtatásban megjelent, annak átolvasásánál három oly részt találtam, mely az én elém tett fogalmazványból hiányzott.

Az egyik rész úgy szólott, hogy a magyarok válasszanak maguknak tetszés szerint alkotmányt, vagy változtassák meg a már meglévőt. A másik rész arra vonatkozott, hogy a magyarok jöjjenek össze Rákos mezején országgyűlést tartani. A harmadik megváltozott részre már nem emlékezem.

Hogy ki által eszközöltettek ezen változások, nem tudom, de nem csalódom, ha azt állítom, hogy ez következménye volt a Maret és Bacsányi közötti későbbi tárgyalásnak.

De egyáltalában megjegyzem, hogy habár az említett három rész kivételével a nyomtatott kiáltvány tartalma ugyanaz volt, az én fordításomból az talán egyetlen egy szót sem tartalmazott.

Itt még megjegyzem, hogy egy napra reá, midőn a Pálffy-házból elbocsátottak, Bacsányi neje felkeresett lakásomon s kérdezte, hogy nem tudom-e hol van férje, miután az tegnap óta nem volt otthon.

Én azt feleltem, hogy nem tudom, de tudakozódni fogok és értesítem őt.

Erre elmentem Thereminhez, ki kérdésemre azt válaszolta, hogy Bacsányi az államnyomdában van. Hogy erről meggyőződjem, elmentem oda, s őt ott fel is találtam. Megmondtam neki, hogy felesége aggódik hosszas elmaradása miatt, mire ő arra kért, hogy nyugtassam meg őt, s azt mondta, hogy nemsokára haza fog menni. Ezt meg is tettem."

Midőn azt kérdik Mártontól, hogy mik voltak azok a részek a kiáltványban, melyeket ő sérelmesnek talált, azt feleli, hogy ő oly kifejezésekre emlékszik, mint „gyenge uralkodó, hamis esküvő miniszter, s hogy Napoleon eljött őt megbüntetni." Ezen általa kihagyott és fordításra megtagadott részek azonban később bentfoglaltattak a nyomtatott kiáltványban.

Márton elmondja továbbá, hogy a kiáltványnak ama részeire nem emlékszik, melyek a magyar történelemre vonatkozással bírnak, de ha egy példányt kezébe adnak, meg tudja jelölni, hogy melyek voltak azok, melyek a fogalmazványban is bentfoglaltattak.

Különben a kiáltvány terjesztéséről csak annyit tud, hogy az számos példányban ki lett függesztve Vas- és Sopron megyében, de a felhivásnak semmiféle hatása nem volt az emberekre. Hogy mi módon, s kik által lett a kiáltvány terjesztve, arra nézve nem tud semmiféle felvilágosítást adni.

Ő a franciáknak más írásbeli szolgálatot nem teljesített, csak rövid idő mulva a kiáltvány fordítása után, azon alkalomból, hogy gyakran járt a Pálffy-házba a fiatal gróf nevelőjéhez, Theremin egyszer egy fél ív terjedelmű magyar fogalmazványt nyujtott át neki, megkérvén őt, hogy olvassa el azt. Ezen irat a magyarországi parasztság rabszolgahelyzetéről szólt, de oly rosszul volt az megfogalmazva, hogy lehetetlen, hogy annak magyarul tudó ember lett volna a szerzője. E fogalmazvány kézírása előtte ismeretlen volt, s nem is tudja ma sem, hogy ki lehetett annak szerzője. Ő ezen iratról jelentést tett Ossnak, s közölte vele annak tartalmát. Oss erre azt mondta neki, hogy egy ily fajta röpirat, bár nem hasonló tartalommal, latin nyelven is napvilágot látott. Megnevezte a nyomtatvány címét: ad Hungaros, mit később olvastam is, de nem emlékszem, ki adta azt nekem ide. Ezen röpirat-

nak Oss szerint, Geistinger könyvkereskedő lett volna kiadója, vagy közvetítője. A részletekre különben nem emlékszik.

A Metternich és Champagny között lefolyt levelezésről, melyet Ohms titkárnál rossz magyar fordításban látott, csak annyit hallott, hogy az gróf Battyányi Tivadar egy volt hivatalnokától származnék, kinek nevére azonban nem emlékezik. Ezen egyén állítólag a franciáktól az Illyr-tartományokban alkalmazást is kapott volna.

Márton kihallgatása végén elmondja, hogy Bacsányit 1802-ben vagy 1803-ban ismerte meg, a már életben nem lévő Engel udvari fogalmazó útján, ki irodalmi okokból ismertette meg őt vele. Ő azonban mindösszе talán kétszer volt nála. Miután 1809-ben csakis egyszer Maretnál, egyszer pedig az államnyomdában jött vele össze, nem volt alkalma, hogy hosszasan beszéljen vele, s megismerje érzelmeit és gondolkozását. Erről ő közelebbit nem mondhat, csak annyit hallott, hogy Maretval még az előbbi időkben levelezésben állott volna. Nem tudja, hogy ez az állítás bír-e valami alappal. Különben előbbi vallomását oda kell módosítania, hogy ő reggel 3 órakor a fordítás bevégzése után hazament, s hét órára visszajött és így nem várakozott Maretnál az említett ideig.

Mártonnak ezután felmutatnak egy példányt a kiáltványból, s felszólítják őt, hogy mutasson reá azokra a részekre, melyeknek fordítását ő megtagadta s jelölje meg azokat a helyeket, melyek az elébe tett fogalmazványból hiányoztak. Erre ő ezt megteszi. Ugyanazok a kifejezések azok, melyekről vallomása folyamán említést tesz, s amelyek a magyar nemzet történelmével és sérelmeivel vannak szoros összefüggésben. Vallomásához még hozzáteszi, hogy midőn ő Bacsányinak azt mondta, hogy őt a rendőrség állította elő, ő szintén azt felelte neki, *hogy ha Maret bármire fel akarja is őt használni, kérni fogja, hogy a rendőrségtől kérje ki számára az erre vonatkozó engedélyt.*

Különben vallomásait jóhiszeműleg és az igazságnak megfelelően tette meg, s kész arra hitet tenni. Ez tényleg meg is történik, s Mártont vallomásaira megesketik.[1]

Ezután Degen államnyomda-igazgató kihallgatása következik, ki már vallomása elején beismeri, hogy a kiáltvány az állam-

[1] Márton József tanár kihallgatásának jegyzőkönyve. Bécs, 1816 febr. 22. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

nyomdában lett nyomatva. Előadja, hogy 1809 május 13-án a bécsi rendőrség egy megbizottja jött el hozzá a Mariahilfre, a francia hadsereg Lebrault nevű nyomdaigazgatójával. A rendőrség közege azt a rendeletet adta ki neki, hogy kövesse nevezett nyomdaigazgató mindazon utasításait, melyek Andreossy tábornok rendeletéből hozzáérkeznek. Ő követte a parancsot, mert már előzőleg úgy Barbier udvari tanácsostól, valamint Bergen alelnöktől rendeletet kapott, hogy kötelessége a bevonult csapatok parancsnokságának nyomdai munkálatokat teljesíteni. Ez időtől fogva mindenféle nyomtatványokat kellett a franciák számára készíteni, míg végre május 16, vagy 17-én éjjel 11 órakor négy francia gránátos jött érte, s elvitték őt a Pálffy-házba Marethez. Ő ott másnap reggelig hiába várt, s akkor parancsot kapott, hogy ugyanaz nap délelőtt menjen ki Schönbrunnba, a hol Maret tartózkodik. Ő ki is ment, s négy órai várakozás után Maret a kastélyban átadta neki a francia nyelvű kiáltványt azon rendelettel, hogy abból 10—12.000 példányt nyomasson ki és szállítsa a Pálffy-házhoz. Ugyanaz nap megkapta a kiáltványt, latin és magyar nyelven is Maret titkárjától azon utasítással, hogy a háromnyelvű kiáltványt egy íven három oszlopban nyomassa ki. Ezt meg is tette, s a nyomtatványokat Marethoz be is szolgáltatta. A kiáltványnak egyik nyelvű fogalmazója sem volt aláírva. Ő a fogalmazványokat nem vizsgálta át, s nem tud arról felvilágosítást adni, hogy kinek kezeírásától származtak azok. Ő a kiáltvány nyomása ügyében háromszor, vagy négyszer volt Maretnál, s emlékszik, hogy számos franciával egyetemben többször ott látta Bacsányit, kit már régebben ismert. Ott látta néhányszor a magyar ujság szerkesztőjét is, kinek nevét azonban nem tudja. Hallotta, hogy mindketten a fordításon dolgoztak, de egyiküknek munkájával sem voltak megelégedve. A Pálffy-ház Binderitsch nevű titkára, kitől mindezt hallotta, felvilágosítást adhat mindezekre nézve. Bacsányira nézve még megjegyzi, hogy midőn először a Pálffy-házban beszélt vele, ez azt mondta neki, hogy őt iderendelték, de ő gróf Bissingentől felhatalmazást kért. Többször nemis beszélt vele.

Habár Bacsányival később sem jött többé össze, s elveiről, szándékáról meggyőződést nem szerezhetett, tekintettel arra, hogy az már a Martinovics-féle ügybe is be volt keverve, szándékai nem lehettek a legjobbak. Miután Bacsányi tudta, hogy ő értesülve van az ő multjáról, s a Martinovics-összeesküvésben való részességéről,

talán ezért mentegette magát előtte. Ezt a feltevését azonban nem tudja bizonyítani. Hogy a nyomdában Bacsányi gyakran tartózkodott ez idő alatt, arra nézve Ackermann főnyomdász adhatna felvilágosítást. Tudomása van arról, hogy a kiáltvány átjavítása Maret irodájában lett végezve, s a kézirat a nyomás után oda visszavitetett. Erre a vallomására az államnyomda igazgatója szintén leteszi az esküt.[1]

Ezután Kreil Antal, a pesti egyetem nyugalmazott tanára, kinek csúnya kémkedő szerepéről már egy előbbi fejezetben számot adtunk, hallgattatik ki az ügyben. Kreil elmondja, hogy Bacsányit 1793 vagy 94 óta ismeri még Pestről. Gyakran érintkezett vele s össze is jártak mindaddig, míg Bacsányi kivándorolt Párisba. Levelezett is vele, de csakis irodalmi dolgokban. A mi Bacsányi meggyőződését és érzelmeit illeti, tény az, hogy ő a francia állam intézményeit dicsérte s Napoleon lángeszének bámulója volt. Az itteni rendszert azonban nem támadta, kivéve, hogy igazságtalanságokról panaszkodott, melyek kassai elbocsátásából s a Martinovics-féle ügyből kifolyólag vele történtek. Bacsányi elbeszélte neki, hogy Maretval és Semonville-el együtt raboskodott Kufsteinban, s ez alapon újította meg vele a francia miniszter Bécsben a barátságot, s bízta meg őt a Napoleon-féle kiáltvány fordításával, illetve a már kész fordítás átjavításával. Midőn Bacsányi szabadkozott, Maret megigérte neki, hogy az osztrák hatóságoktól bizonyítványt szerez, mely kirendeltségét igazolja. Erre nézve meg is tették a jelentést valamelyik osztrák hatóságnál. Erre Bacsányi Maret megbízását teljesítette, s ha jól emlékszik, a nyomtatásról is ő gondoskodott. A latin fordításra nézve Bacsányi azt mondta, hogy azt egy magyar ügyvéd csinálta, ki ezért később az Illyr-tartományokban a franciáktól állást is kapott; mint hallotta, Bacsányinak a fordítás után nem volt többé oly szabad bemenete Marethoz. Nem emlékszik, hogy Bacsányi félt volna az osztrák hatóságoktól. Arra sem emlékszik, hogy Bacsányi előtte azt mondta volna, hogy azért megy Magyarországba, hogy a király előtt igazolja magát, s megelőzze ellenségei aknamunkáját. Különben ő is azt mondja, hogy a kiáltvány semmiféle hatást nem tett a magyarokra.[2]

[1] Degen Vince államnyomda-igazgató kihallgatásának jegyzőkönyve. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Kreil Antal nyug. tanár kihallgatásának jegyzőkönyve, 1816 febr. 14. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

A Haidkohl-féle nyomda főnyomdászának kijelentése után, ki azt állítja, hogy a Nobilis Hungarus ad Hungaros című röpirat nem náluk lett nyomatva, gróf Pálffy József Binderitsch nevű magyar születésű titkára kerül kihallgatásra. Ez azt vallja, hogy Bacsányi 1809-ben többször közlekedett Maretval és embereivel, s tudja, hogy egyszer Bacsányi ott is ebédelt. A ház pitvarnoka, ki Maret asztalánál felszolgált, azt mondja, hogy Bacsányi többször ebédelt ott, s gyakran látta őt Maret dolgozószobájában.

A franciák bevonulása utáni első napokban Maret főhivatalnoka, Theremin, este 10 óra felé hivatta őt, s azt az utasítást adta neki, hogy Maret kivánságára kerítse elő Márton magyar nyelvtanárt. Ő erről rögtön jelentést tett a házban lakó Oss rendőrigazgató-helyettesnek. A rendőrség erre melléje adott egy ismeretlen embert, kivel együtt Márton felkeresésére indultak. Már nem emlékszik reá, hogy Márton otthon volt-e, vagy üzenetet hagytak neki hátra, de bizonyos, hogy Márton még ugyanazon este megjelent Thereminnél. Nem tudja, mi okból történt Márton meghivatása, de annyit hallott, hogy őt még ugyanazon éjjel felváltották Bacsányival. A kiáltvány létezéséről tud, valamint az említett hirhedt röpiratról is. Ez utóbbiból még egy nagy csomagot találtak Maret szobájában, a franciák kivonulása után.[1]

Ezen kihallgatás révén megidézik a Pálffy-ház említett Kasimir nevű pitvarnokát, ki elmondja, hogy Bacsányit onnan ismeri, hogy az az ifjú gróf Kovács nevű nevelőjét többször meglátogatta. Bacsányi nevét csak néhány nap előtt tudta meg a titkártól. Bacsányit ő a saját korából való 35 éves férfinak tartja, ki magas növésű, kerek, szőkeképű, feketehajú ember, s fekete pofaszakállat visel. A franciák bevonulása után Bacsányi, nem tudni mi okból, bejárt a Pálffy-házba, s ott mindennapos lett. Maret szobájában gyakran dolgozott, de azt nem tudja, hogy mit. Gyakran látta őt reggelinél, melyet Maret titkárával együtt költött el. Beszélgetéseikről nem tud semmit mondani, mert nem tud franciául. Bacsányi elveiről sincs tájékozva, mert ritkán volt alkalma vele érintkezni. Maret emberei részéről jó bánásmódban részesült, s gyakran együtt billiárdoztak reggeli után. Éjszaka nem látta őt soha Maret lakásán.[2]

[1] Binderitsch Károly kihallgatásának jegyzőkönyve, 1816 febr. 15. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Kasimir András kihallgatásának jegyzőkönyve, 1816 febr. 15. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Kasimir pitvarnok vallomása után, ki minden kétséget kizárólag egy oly egyén személyleírását adja, ki semmikép sem lehetett Bacsányi, a Degen-féle nyomda Ackermann nevű főnyomdásza kerül vizsgálat alá, ki előadja, hogy a kérdéses kiáltvány tényleg náluk lett nyomatva. A francia korrekturát a franciák emberei, a németet ő, a latint és magyart pedig Bacsányi, udvari fogalmazó és egy ismeretlen egyén végezték. Ez utóbbi Bacsányival nyelvi vitát folytatott, s azért hiszi, hogy ez is magyar volt. Bacsányi ezen ismeretlen egyénnel csak egyszer volt a nyomdában, este 10 órától reggel 3 óráig, s együtt is mentek el. Ő Bacsányit még 1797-ből ismeri, mert sok munkát nyomatott az Albert-féle nyomdában, hol ő akkor alkalmazva volt. A Nobilis Hungarus ad Hungaros című röpiratot illetőleg az a gyanúja, hogy az a francia hadsereg nyomdájában lett nyomatva.[1]

Geistinger könyvkereskedő és Haidkohl nyomdász jelentéktelen vallomásainál sokkal fontosabb a fiatal Pálffy grófok nevelőjének, az egri születésű Kovács Jánosnak vallomása, mely mindenben megcáfolja Kasimir pitvarnok állításait. Elmondja, hogy ő Bacsányit egyáltalában nem is ismeri, s csak annyit hallott, hogy az gyakran járt a Pálffy-házba Marethoz, Oss rendőrigazgató tudtával. Bacsányit soha nem látta, mert ő a palota azon részében lakott, hol a franciák nem voltak beszállásolva. *Oss rendőrigazgató mondta neki, hogy Bacsányi és Márton tanár valami fordítás végett voltak odahíva. Egy szó sem igaz Kasimir azon állításából, hogy őt Bacsányi gyakran látogatta.* A pitvarnok valószínűleg eltéveszti a személyt.[2]

Ezzel véget érnek Bécsben a tanúvallomások Bacsányi ügyében, s a brünni vizsgáló-bizottság február 26-án megkapja az erre vonatkozó jegyzőkönyveket. Egyidejűleg leérkezik a bécsi rendőrségtől a dijoni jegyzőkönyv is, úgy hogy március 1-én a bizottság újra felveszi a per tárgyalásának fonalát. Ugyanezen napon ismét megjelenik a magyar költő birái előtt, kiről az újabbi rendes kihallgatás megkezdésével kapcsolatosan, a következő személyleírást veszik fel:

Bacsányi János, zalamegyei születésű, magyarországi illetőségű,

[1] Ackermann János kihallgatásának jegyzőkönyve, 1816 febr. 16. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Kovács János kihallgatásának jegyzőkönyve, 1816 febr. 16. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

római katholikus, házas, gyermektelen. Termete igen magas, sovány. Arca kerekded, hosszúkás, mely barna színből haloványba megy át. Ajkai előreállók, orra hosszú és kissé széles. Szemei feketék, épp úgy hajzata is, mely azonban már erősen kezd őszbe vegyülni. Viselete hosszú sötétszürke posztó felsőkabát, ugyanily színű gombokkal, hasonló, de világosabb hosszú pantalló, téglaszínű mellény, keskeny fehér és kék csíkokkal. Kerek kalapot és cipőket visel.

Több nyelvet teljes fogékonysággal beszél és pedig magyar anyanyelvét, valamint a latin, német és francia nyelveket. Beszéde gyorsmenetű, nyomatékos.[1]

Ezekután Bacsányi rendes kihallgatása újból megkezdődik. Az elnöklő biró elsősorban megkérdezi tőle, emlékszik-e multkori vallomásaira, mire ő azt feleli, hogyha a részletekre nem is, de miután akkor is csak az igazságot vallotta, úgy mindazzal, amit akkor mondott, mostani vallomásaival sem jöhet ellentétbe. Az elnök azt kérdezi tőle, hogy ismeri-e Márton József tanárt, ki a bécsi egyetemen a magyar nyelvet és irodalmat adja elő?

Bacsányi elmondja, hogy ily minőségben ismeri őt, de személyesen csak 1809-ben kötött vele ismeretséget.

„Közelebbről megismertem őt — vallja szószerint Bacsányi — Bécsben a Schottenhofban levő lakásomon 1809 május 15-én, a déli órákban, mert ő volt az, aki a bassanói herceg említett levelét hozzám elhozta, s amelyet én az első pillanatban Müller János történetíró levelének néztem."

Az elnök erre közli Bacsányival Mártonnak eskü alatt tett vallomását, s reámutat azokra az ellentmondásokra, melyek az ő és a Bacsányi vallomása között fenforognak. Márton azt állítja, hogy egy polgári küldönc lett kiküldve Maret levelével Bacsányihoz, ki arra egy félóra mulva meg is jelent. Elmondja az elnök a billiárdszobában történt találkozásukat és szóváltásukat úgy, mint azt Márton vallomásában előadta.

Ezek szerint Márton csak ekkor olvasta volna Maret levelét, melyet Bacsányi néki a Pálffy-házban átadott.

Bacsányi: Hogy a jó Márton tanár alaposan téved, s részben teljesen alaptalan, részben pedig koholt dolgokat állít, a már elmon-

[1] Bacsányi János személyleírása. Brünn, 1816 március 8. A vizsgálati jegyzőkönyvhöz csatolva. A cs. kir. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

dottakból következik. Abban nem kételkedem, hogy Maret kérdezősködött utánam, mert mint már a multkor említém, bizonyára csodálatosnak tünhetett fel előtte az, hogy mint a szerencsétlenségben régi bajtársa, még 1805-ben nem kerestem fel őt, s mostani második bécsi tartózkodása idején sem adtam életjelt magamról. Ez a kérdezősködés nem a Márton által említett okból történt. Azon állítás, hogy polgári küldönc hozta el nékem Maret levelét, tévedésen alapul, mert azt maga Márton tanár kézbesítette nékem ez említett napon, a déli órákban. A billiárd-szobában történtekre vonatkozó elbeszélése is tévedésen alapul. Nem vonom kétségbe, hogy ő ott volt Maret szobájában a többi polgári és katonai kirendelt egyénekkel, de azt tévesen állítja, hogy én ott vele Maret leveléről beszéltem. Annyi esztendő után emlékezőtehetsége bizonyára megromlott. Az sem áll, hogy ő ott valami fordításról beszélt volna nekem, ami nem sikerült. Erről tudomásom nincs, s csak az a tényállás, hogy én az említett levelet otthon előtte felbontottam, s vele tartalmát közöltem.

Az elnök erre figyelmezteti Bacsányit Márton azon állítására, hogy ez őt még 1802-ben, vagy 1803-ban ismerte meg és érintkezés is volt közöttük irodalmi kérdésekben. Itt is ellentmondás forog fenn, tehát közöttük.

Bacsányi: Hogy irodalmi ügyben találkozhattam Mártonnal néhai Engel udv. fogalmazó lakásán, nem vonom kétségbe, mert tényleg abban az időben megfordultam nevezett tudósnál. De hogy ő azelőtt valaha nálam lett volna, sőt, mint állítja, kétszer lakásomon is felkeresett, nem felel meg a valóságnak. Engem igen gyakran felkerestek bel- és külföldi tudósok, de Márton tanár ezek között nem volt.

Elnök: Multkori kihallgatása alkalmával ön azt állította, hogy a kiáltvány francia szövegével együtt a német és magyar szöveg is ön elé lett terjesztve, de ön csakis a magyar fordítás átjavítására kapott felszólítást. Ebből az a természetes feltevés következik, hogy ezen alkalommal felmerült a kérdés, amiről ön tudomást is nyerhetett, hogy ki volt a kiáltvány fordítója.

Bacsányi: Mint már említém, nevezett nap estéjén, (1809 máj. 15) három kéziratot tettek elém: a francia eredetit, egy német, továbbá egy magyar fordítást.

Mindhárom kézirat ismeretlen volt előttem. Én nem kérdeztem,

s nékem nem is mondták, hogy kik annak szerzői. Ez már késő éjjel történt, mert sokáig érkezett meg az osztrák Hofkommissariat azon engedélye, mely válaszul szolgált a francia hatóságok azon hivatalos megkeresésére, melyben az osztrák hatóságnak tudomására hozatott, hogy én Napoleon császár parancsára a május 15—16 közötti éjjelre ki vagyok rendelve. Ezen engedélyirat nekem jövő igazolásomra át is adatott. Ezen okmány az irodafőnök aláírásával volt ellátva, s annak meg kell lenni Párisban lefoglalt papirjaim között. Ha elveszett volna, hivatkozom Metternich hercegre, ki ezen okmányt látta.

Az elnök azt mondja, hogy tényleg az osztrák hatóságok tudtával lett Márton felszólítva a fordítás elkészítésére. De miután az Ő Felségére oly sértő kifejezéseket tartalmazott, hogy ő megtagadta ezeknek lefordítását, nyilvánvaló, hogy a teljes fordítás nem Mártontól származik. Ezzel szemben Bacsányi azt állítja, hogy ő elébe már egy teljesen kész kiáltvány lett téve átjavítás végett. Ha sem ő, sem Márton, ki volt tehát a fordító?

Bacsányi: Az igazságnak megfelelően vallottam már az előbb, hogy a háromnyelvű fordítás teljesen készen lett elém téve. Miután Márton írását nem ismerem, nem tudom megmondani, hogy tőle, vagy mástól származik-e az?

Elnök: Miután Márton eskü alatt állítja, hogy ő a magyar fordítást végezte, az abban foglalt sérelmes részeket kivéve, melyekre ő üres helyeket hagyott vissza, kérdem önt, hogy ily hézagos fordítást tettek-e ön elé?

Bacsányi: Anélkül, hogy a nevezett tanár úr szavahihetőségét kétségbe vonnám, állítom:

1. hogy az elém tett kiáltvány egy és ugyanazon kéztől származott;

2. abban semmi hézag és kihagyás nem volt; azt azonban természetesen nem állítom, hogy az azonos lett volna Márton fordításával.

Az elnök szerint Márton és Bacsányi vallomásából az következik, hogy nem Márton a fordító. Ezt Márton azzal is megerősíti, hogy a később nyomtatásban is megjelent kiáltvány számos helyen eltért az ő általa szerkesztett szövegtől, s abban több oly rész is volt, ami a Márton-féle szövegből teljesen hiányzott.

Bacsányi: Hogy Márton volt-e a fordító vagy más, arra sem igent, sem nemet nem mondhatok. Elém egy teljes háromnyelvű

kiáltvány lett téve, mely ama bizonyos sérelmes részeket is tartalmazta, melyekről Márton mit sem akar tudni. Előttem sem Márton, sem azon írás, melyen a háromnyelvű kiáltvány írva volt, nem ismeretes, s én senkit a magam igazolására vádolni nem akarok. De amit állítok, az tény és megfelel az igazságnak. Különben az egész ügynél nem egy új fordításról, hanem csakis arról volt szó, vajjon a három fordítás helyes-e, s egymással megegyezik-e?

Elnök: Miután Márton a nyomtatásban megjelent kiáltványt az általa fordított szövegtől eltérőnek találta, s hitelt kell adni ama vallomásának, hogy az említett sérelmes részeket nem ő fordította, mindebből az következik, hogy egy harmadik személynek kellett erre vállalkoznia; miután pedig Márton fordításával a franciák nem voltak megelégedve, s Maret önt hivatta, s ön bevallja, hogy felszólítást kapott arra, hogy a fordítást esetleg átjavítás szempontjából vizsgálja át, tehát ismét felmerül az a gyanú, hogy a nyomtatásban megjelent kiáltványt, a franciák teljes megelégedésére, ön fordította, illetve szövegezte.

Bacsányi: A dolgok eddigi összefüggő előadásából világosan kitűnik, hogy:

1. én semmiféle fordítás végett, hanem csakis mint a miniszternek egykori rabtársa, kaptam meghivást;

2. az említett levelet nem küldönc hozta, hanem Márton tanár, ki május 15-én délben lakásomon a levéllel megjelent;

3. bizonyos, hogy Márton vallomása, főleg pedig az, ami a billiárd-szobában történtekre vonatkozik, nem felel meg a valóságnak, s ami legfőbb, *ehhez járul még az, hogy a fordítási munkához szükséges idő még fizikailag sem állott volna rendelkezésemre.* Mert a háromnyelvű kiáltvány csak késő este, teljesen készen adatott kezeimhez átvizsgálás végett, s még ugyanazon éjjel azt a nyomdába kellett küldeni nyomtatás végett. *De különben is senki sem mert volna Napoleon parancsának ellenszegülni, s abban, amit ő közzétenni óhajtott, senki sem mert volna lényeges változásokat tenni.* Az adott esetben pedig csakis javításról, nem pedig tartalomváltoztatásról lehetett szó.

Ami pedig azt a feltevést illeti, hogy én a francia körök megelégedésére végeztem volna ezt a munkát, arra nézve megvallom, nem vagyok képes felfogni, hogy miként lehetett volna szó a francia hatóságok megelégedéséről, midőn a magyar nyelvet egyik

sem bírta, s így a fordítás helyes, vagy helytelen voltát megítélni nem lehettek képesek. Hiszen épp azért hivattak engem Napoleon parancsára, hogy a fordítás helyességét átvizsgáljam.

Az idő rövidségére nézve még azt a körülményt is felhozom, hogy midőn a francia hatóságok megkeresésére az osztrák Hofkommissariattól a válasz megérkezett, s az nekem kézbesíttetett, már késő este, körülbelül tíz óra lehetett, amidőn nemsokára rá a nyomdászért küldtek, hogy a kiáltvány a nyomdába adassék.

Az elnök erre Bacsányinak felolvassa a kiáltványt, s megjelöli azon sérelmes helyeket, melyek a Márton elé tett szövegben is bennefoglaltattak, valamint azokat is, melyek Márton szerint csak a későbbi fordításban láttak napvilágot. Ez utóbbiakat tehát egy későbbi személynek kellett a kiáltványba beleszőni.

Bacsányi: A kiáltvány ezen teljes szövegében, az említett sérelmes részekkel együtt, három nyelven lett elém téve az említett éjszakán. Újból hangsúlyozom, hogy *szó sem volt a kiáltvány tartalmáról, hanem csakis a magyar fordítás helyességéről; ha a magyar részben pótlás történt volna, ugyanezt utána kellett volna javítani úgy a német, mint a francia szövegben is.* Ezt pedig nemcsak a dolog természete, hanem az idő rövidsége s Napoleon ellentmondást nem tűrő jelleme is kizárja.

Megjegyeztem már, hogy én sem Márton tanárt, sem senki mást nem gyanúsíthatok; határozottan hangsúlyozom azonban újra azt az igazságot, hogy én teljesen kész munkát kaptam kézhez, s hozzáteszem, hogy abban a szóbanforgó kényes és sérelmes részek is bennfoglaltattak, s oly pontosan voltak azok lefordítva, hogy azok semmiféle tekintetben, még stiláris szempontból sem szorultak átjavításra.

Elnök: Ki volt aláírva a háromnyelvű kiáltványon?

Bacsányi: Mindhárom kézirat Napoleon császár és a neuchatteli herceg aláírásával volt ellátva épp úgy, mint az nyomtatásban megjelent példányok. Hogy ezek voltak-e az eredeti iratok, azt nem tudom; különben minden szöveg külön ív papiron volt, valószínűleg azért, hogy a nyomdai munka gyorsabban elkészüljön, s minden kéziratnak külön szedője legyen, mert a nyomtatásnak már másnap reggelre készen kellett lenni.

Az elnök erre a latin fordításra nézve intéz kérdést Bacsányihoz, mert ezen a nyelven is nyomtatásban napvilágot látott a kiáltvány.

Bacsányi: A kérdéses latin fordítást akkor nem is láttam. Mint bárki más, én is csak nyomtatásban láttam azt később. Nem is hiszem, hogy az akkor éjjel nyomatott volna; én csak azt tudom, hogy az említett háromnyelvű kiáltvány lett akkor nyomásba adva, s három külön szedő szedte ki azokat.

Az elnök figyelmezteti Bacsányit előbbi vallomására, mely szerint ő a latin fordítást a nyomdában látta, ahová neki a kirendelt nyomdatulajdonossal kellett menni a magyar nyelvű kiáltvány korrektúrája végett. A nyomdatulajdonos azonban azt állítja vallomásában, hogy nincs tudomása arról, hogy Bacsányi ezen idő alatt a nyomdába ment volna. Ezen két körülményre nézve adjon felvilágosítást.

Bacsányi: Hogy a nyomdász nem emlékszik arra, hogy a május 15—16 közötti éjjelen a Pálffy-házból kocsin mentünk az Alserstrassen lévő nyomdába, az lehetséges. Hiszen nincs kizárva, hogy annyi esztendő után nem tud visszaemlékezni. Ez azonban tényleg így történt. Épp ő reá kellett oly sokáig várnom, hogy még arra sem volt mód, hogy feleségemnek hosszas távollétem miatt megnyugtató üzenetet küldhettem volna. Amint ő megjött, rögtön vele mentem el.

Ami már most a latin fordítást illeti, arra nézve megjegyzem, hogy

1. a latin fordítást én a Pálffy-házban nem láttam;

2. ha azt talán a nyomdában valamelyik szedőnél munkaközben láthattam is, ami nem lehetetlen, az csak úgy történhetett, hogy az véletlenül akadt kezembe, mint ahogy az nyomdában gyakran előfordul, hogy az ember munkában lévő különböző kéziratokat megpillanthat. Azt azonban állítom, hogy a latin fordítást csak a későbbi nyomtatásból ismertem meg részletesen. Nekem akkor a magyar fordítás átjavítására volt gondom, melyet a német és francia szöveggel kellett összeegyeztetnem, még pedig egy lapon, hol a fordítások három oszlopban, egymás mellé lettek lenyomatva.

Az elnök erre figyelmezteti Bacsányit, hogy előbbi kihallgatása alkalmával azt vallotta, hogy néhány jelentéktelen nyelvbeli javítást eszközölt a kiáltványon, s a nyomtatás idejében a magyar fordítás átjavításával foglalkozott. Ackermann nyomdász, mint tanú, azonban azt állítja, hogy ő, Bacsányi, egy ismeretlen férfiúval a latin korrekturán is dolgozott. Mik voltak tehát a kisebb javítások, s ki volt az említett ismeretlen egyén?

Bacsányi: Amit eddig mondtam, teljesen megfelel a valóságnak. Ami az apróbb javításokat illeti, azok a pontos fordításra vonatkoznak. Itt elsősorban tekintettel kellett lenni azon nyelv sajátságaira, amelyre a fordítás történt. Ami a latin fordítás korrektúráját illeti, arra nézve Ackermann tanú, ki különben becsületes, kiváló szakértelmű ember, ezúttal annyi év után bizonyára téved. A kérdéses latin fordítást nem vettem közelebbről figyelembe, annál kevésbbé javítottam azt. Ebbeli munkám annál inkább is felesleges lett volna, mert mint tudom, az említett főnyomdász maga képes arra, hogy latin és francia nyelvű korrektúrát végezzen. Épp úgy helytelen ama feltevés, mintha nekem bármiféle latin nyelvű munkánál egy harmadik személy segítségére volna szükségem.

Ami ezen harmadik idegen személyt illeti, nem emlékszem, hogy a nyomdaszemélyzeten kívül más ott lett volna, mint épp Márton tanár. Ez utóbbi már fényes nappal jött a nyomdába, hogy megtudja mi van velem, s aggódó feleségemnek hírt vihessen hosszas elmaradásomról. Márton a Pálffy-házban tudta meg, hogy hol vagyok található.

Délután fél hat órakor végződik az első napon Bacsányi vallatása, mely tekintettel arra, hogy reggel kilenc órakor kezdődik, s így majdnem kilenc órán át tart, elég fáradságos a fogoly költőre nézve. Úgy látszik ily úton is szeretnék őt megtörni, hogy vallomásra bírják. Bacsányi azonban, mint látjuk, erős határozottsággal és teljes szellemi frisseségével mindvégig igen ügyesen védelmezi magát, anélkül, hogy vallomásában csak egy pillanatra is meginogna és ellentmondásokba keveredněk. Vallomásának néhány része pedig, különösen midőn meggyőző érvekkel azt bizonyítja, hogy a fordítás elkészítésére még csak fizikailag sem lehetett ideje, erős bizonyítékokat képeznek állításai mellett. Ami pedig a Bacsányi és Márton között felmerült ellenmondásokat illeti, mint látni fogjuk, Márton későbbi kihallgatása folyamán kényszerítve lesz Bacsányi legfőbb állításainak igazat adni. Bacsányi teljesen összefüggően, oly egyenes határozottsággal adja elő vallomásait, hogy a biróság alig képes hozzáférkőzni és megtámadni azokat. A tárgyalást vezető biró többször apró ellentmondásokból akarna bizonyítékokat kovácsolni ellene, de Bacsányi mindenkor nyilt fejjel, meggyőző érvekkel sokszor erélylyel veri vissza e támadásokat. Dacára a fáradságnak, mellyel a hosszas kihallgatás jár (sokszor órákig állva

kényszerítik őt vallomástételre), nem hagynak neki pihenést s már másnap folytatják ellene a vizsgálatot.

Az elnök arra nézve kér tőle felvilágosítást, vajjon igaz e hogy ő Ackermann vallomása szerint tíz órakor jött a nyomdába egy ismeretlennel, s három órakor reggel távozott vele együtt. Mire Bacsányi a következőket mondja:

Degen nyomdatulajdonossal jöttem a nyomdába, de az órát, hogy az mikor volt, nem tudom megmondani. Lehet, hogy Degen előbb lakásába ment, s így Ackermann nem láthatta, hogy együtt jöttem főnökével. A nyomdába kocsin mentünk, mert már sötét éjszaka volt. A velem jött állítólagos idegenre nézve csak annyit mondhatok, hogy Degen igazgatón kívül senki sem jött velem. Téves az az állítás, mintha én 10—11 óra közötti időben mentem volna a nyomdába. Épp ez az idő az, midőn megkezdettem a fordítás átvizsgálását a Pálffy-házban. Még ezután igen sokáig kellett a kirendelt nyomdászra várnom, úgy hogy ez idő alatt még egy jót is aludtam egy karosszékben. Nem is tudom megmondani, hogy mikor jött meg a nyomdász, de azt jól tudom, hogy már elmult éjfél. Ez május 15. és 16-ika közötti éjszakán volt. Nem kételkedem a főnyomdász igazmondásában, de azt hiszem, hogy annyi év után összezavarodtak emlékezetében az események, s így az említett harmadik idegenre nézve is téved állításaiban.

Az elnök erre kijelenti, hogy mindezekre nézve Degen ki fog hallgattatni, de Ackermannak az az állítása, hogy ő csak egyetlen-egyszer volt a nyomdában egy ismeretlen egyénnel, kivel ott még nyelvi vitákat is folytatott, erős gyanút képez Bacsányi ellen.

Bacsányi: Igaz, hogy csak egyszer voltam a nyomdában. Soha nem állítottam az ellenkezőt. De hogy ez abban az időben lett volna, mint Ackermann állítja, az tévedés. Semmiféle idegen nem jött velem, ha csak nem Degent tekinti annak, kivel együtt jöttünk. Lehet, hogy annyi idő óta a mellékkörülmények tekintetében tévedek, de a főbb cselekményekre nézve biztos vagyok állításaimban. Biztosan tudom, hogy semmiféle idegen nem jött velünk, s még arra is emlékszem, hogy panaszkodtam Degen igazgatónak ezen szerencsétlen kirendeltségem miatt. Ami a nyelvhelyességre vonatkozó beszélgetést illeti, biztosan állítom, hogy az semmi körülmények között nem volt az esti tíztől, reggel három óráig terjedő időben, mert Márton tanár már a reggeli világosságnál jött a nyom-

dába, s ezen állítólagos nyelvi vita mással nem folyhatott le, mint éppen ő vele.

Az az állítás, hogy a mi kettőnk feladata lett volna a latin és magyar fordítás korrekturájáról gondoskodni, oda módosítandó, hogy:

1. a latin fordítással nemcsak nem lettem megbízva, de arról eddig tudomásom sem volt,

2. a magyar fordítás átjavításánál nem volt semmiféle segítőtársam,

3. a latin korrektura épp oly kevéssé volt reám bízva, mint a francia eredetié és a német fordításé.

Elnök: Ismeri ön 1809-ből a magyar újság szerkesztőjét? Hogy hívták azt, s össze jött-e ön vele?

Bacsányi: Mint tudom, Bécsben akkor csak egy magyar újság volt, melynek azonban két kiadója, illetve munkatársa volt. Az egyik volt úgylátszik a főszerkesztő és laptulajdonos, egy a művei révén közismert tudós és író, dr. Décsy. A másik munkatárs, akit csak név szerint ismertem, valami Pánczél nevű egyén volt.

Az előbbi tudós újságírót hosszú idő óta személyesen ismertem. Ő gyakran eljárt, még pedig majdnem hetenkint a Schottenhofba, egy ottlakó magyar udvari tanácsoshoz, ki az ő laptának cenzurájával volt megbízva. Néha, de nagyon ritkán, megtörtént, hogy ily alkalommal felkeresett lakásomon. Épp így megtörtént, hogy a Praterben, az Augartenban, s a Lipótvárosban tett sétáim alkalmával, a dunai hídhoz közel lévő lakásán én is felkerestem őt. Az ellenséges megszállás idején, mely tudvalevőleg több hónapon át tartott, szintén többször láttam őt. Ekkor hallottam róla, hogy mennyire örült annak, hogy betegsége folytán nem kellett neki a bécsi rendőrség felszólításának eleget tenni.

Elnök: Degen azt állítja, hogy ön ezen akkori, előtte ismeretlen magyar újságíróval, Maret lakásán, a Pálffy-házban kétszer találkozott.

Bacsányi: Degen nem láthatott engem egyik újságíróval sem együtt egy időben. Lehetséges, hogy midőn én nem voltam ott, láthatta valamelyiket. Arról azonban, hogy ő egypárszor Maretnál talált volna engem, semmit nem tudok, mert mint előbbi kihallgatásom alkalmával említém, én csak egyszer voltam ott ebédre meghíva.

Elnök: Ismeretes, hogy a franciák 1809 május 9-én vonultak

be Bécsbe. Márton azt állítja, hogy őt ezután körülbelül négy-öt nap mulva éjjel 11—12 óra között két rendőri meghatalmazott a Pálffy-házba kísérte a francia kiáltvány lefordítása végett.

Ez tehát május 13-án, vagy 14-én lett volna, amidőn éjjel kellett neki a magyar fordítást megcsinálni, amit ő az említett sérelmes részek kihagyásával meg is csinált, s amellyel reggel négy óráig el is készült. Ekkor azután, miután a franciák a fordítással megelégedve nem voltak, küldtek el önért. Az ön vallomása szerint pedig a magyar fordítás a május 15—16 közötti éjjelen lett beszolgáltatva nyomás végett a Degen-féle nyomdába. Így tehát egy teljes napi ideje volt önnek a fordítás elkészítésére, s így elesik az a mentsége, mintha ezen célból nem állott volna önnek elég idő rendelkezésére.[1]

Bacsányi: Ezen kérdésnél elsősorban a már eddig előadottakra, továbbá a Maret-féle levél világos tartalmára, valamint a cs. kir. osztrák Hofkommissariat által kiállított, s a franciák által láttamozott kirendeltségi igazolványra hivatkozhatom, melyben világosan ki van fejezve, hogy én május 15 és 16 közötti éjszakára lettem Napoleon császár parancsára kirendelve. Egyáltalában hivatkozom eddigi összefüggő vallomásomra, melynek adatai az igazságnak mindenben megfelelnek.

S ha a Hofkommissariat említett bizonyítványa netalán elveszett volna, vagy az bármi okból, de semmiesetre sem az én hibámból megsemmisült volna, s az nem volna többé lefoglalt papirjaim között, úgy kénytelen vagyok újból és őszinte bizalommal Metternich hercegre hivatkozni, ki nemcsak eredetiben látta és olvasta ezen okmányt, hanem a bassanói hercegtől kapott, különben teljesen ártatlan leveleimet is olvasta. Bátor vagyok tehát Őhercegsége bizonyítványát most már annál inkább sürgősen kikérni, mert ő nemcsak ottani viszonyaimról, hanem mindama kürülményeimről is tájékozva van, melyek nem kerültek nyilvánosságra, s ki főleg az én évek óta tartó üldöztetésem okait is körülményesen ismeri és méltányolni tudja.

Metternich herceg előtt ismeretes az a tény, hogy minő köztiszteletben állottam Párisban. Nem tudom, hogy az a becsülés és

[1] A franciák 1809. május 13-án s nem mint az elnök állítja 9-én vonultak be Bécsbe. Így az egész okoskodás elesik.

pártfogás, melyet ott, tekintet nélkül minden rendszer- és kormányváltozásra, élveztem, miként egyeztethető össze ama súlyos cselekményekkel, melyekkel ma vádolva vagyok, s ami miatt hét teljes hónapon át, mint valódi gonosztévőt, egyik országból a másikba hurcolnak, s melynek folytán itt e fogságban, hol rablókhoz és gyilkosokhoz méltó bánásmódban részesülök, a legszigorúbb vizsgálattal kínoznak. (Ámbár mostani helyzetem valódi megváltás ama kegyetlen bánásmódhoz képest, melyet a multban átéltem.) Metternich herceg, mint külügyminiszter, elég bölcs és igazságos, hogy a tényállás ismerete mellett ügyemben igazságosan ítéljen, annál is inkább, mert az én letartóztatásom tisztán politikai természetű ügy, s ez az ő hatásköréhez tartozik, neki pedig nem lehet célja, hogy egy szegény halandót ily nyomorult viszonyok között veszni hagyjon. Ő bebizonyíthatja ezen okmány létezését, melyről szólottam, s mely igazolásomra szolgál. Neki legjobban van módjában bizonyítani azt, hogy én, Bacsányi, csakugyan ily bűnös gonosztevők közé tartozom-e.

Én, ki idegen országban több évig laktam, hat-hét különböző kormány megtisztelő támogatásában, s minden párt részéről becsülésben részesültem, s kit ma már az a nemzetközi egyezmény sem véd meg, melyet a szövetséges hatalmak 1815 július 3-án meghoztak, s melynek értelmében kivétel nélkül, személy- és vagyonbiztonság helyeztetik kilátásba a hozzám hasonlóknak.

Miután úgy itt a tisztelt bizottság előtt, valamint dijoni kihallgatásom alkalmával is oly súlyos vádak merültek fel ellenem, melyek engem egy gonosztevő színében tüntetnek fel, úgy nem fogja a tisztelt bizottság rossz néven venni, ha védelmemre még a következőket hozom fel:

1. Felszólítok minden tisztességesen gondolkozó embert, aki engem ismer, vajjon képesnek tart-e arra, hogy én egy nem létező okmányról költött dolgokat beszélek. Aki jellememet csak távolról is ismeri, jól tudja, hogy becsülöm magamat annyira, hogy kevésbbé jelentékeny dolgokban sem hazudom.

2. Mint már Dijonban jegyzőkönyvbe mondtam, Ő Felsége akarata volt az, hogy ez a már rég elévült ügy ne képezze többé beszéd tárgyát, s mi több, én a jövőben e miatt többé ne legyek felelősségre vonható.

3. Ha valóban oly gonosztevő volnék, mint aminőnek most

szándékosan feltüntetni akarnak, akkor egy oly hatalmas kormánynak, mint az osztrák államé, bizonyára ezer módja és alkalma lett volna bármely más ország kormányánál kiadatásomat kieszközölni. E helyett a bölcs és magas osztrák kormány helyesebbnek és méltóbbnak találta, hogy midőn magamat igazoltam, s midőn Metternich hercegnek egy ötnegyed órás kihallgatáson mindazt elmondtam, ami ártatlanságomat bizonyítja, s ezeknek valódiságáról a kormány meg is győződött, jóakaratú, kegyes támogatásában részesített. Sőt a kormány még azt is megtette, hogy Ő Felsége határozott parancsára feleségemet útlevéllel ellátta, s neki az engedélyt megadta, hogy utánam kijöjjön Párisba, velem a sorsot megosztani. Sőt levelezésemet egész elfogatásomig az állami posta akadálytalanul közvetítette Bécsbe. A párisi osztrák nagykövetség tanácsosa, Floret úr, feleségem érkezése előtt gyakran tisztelt meg látogatásaival, s nemcsak felebbvalóinak, hanem Metternich hercegnek kegyes jóakaratáról is gyakran biztosított. Hozzám igen sokan jártak Ő Felsége közvetlen környezetéhez tartozó urak is; egyikük röviden elfogatásom előtt is hozott hozzám levelet feleségemtől; mindezek az urak, ismerve Ő Felsége álláspontját, a legszívesebb és legkegyesebb modorban bántak velem nyilvánosan, urak és hölgyek társaságában. Ezek előtt a rövid idő mulva bekövetkezett elfogatásom körülményei s a velem való bánásmód bizonyára csodálatot és meglepetést keltett.

Végül megjegyzem, hogy 1814-ben, midőn a hatalmak először Párisban voltak, a külügyminiszterium részéről hozzám küldték dr. Gallt oly különböző ajánlatokkal, melyek azt bizonyítják, hogy Bécsben mennyire nem veszik komolyan ezt az ügyet, s nem hisznek bűnösségemben. Ez azt bizonyítja, hogy kifogástalan, tisztességes embernek tartottak.

Az elnök Bacsányi eme vallomásával szemben felmutatja Metternich hercegnek 1815 november 3-áról kelt, már fent közölt átiratát, melyben a miniszter azt mondja, hogy nem áll az, mintha Bacsányinak 1809-iki dolgai megbocsáttattak volna, dacára, hogy ő Párisban egy folyamodványt nyujtott át, melyben addigi elkövetett bűneiért bocsánatot kér. Mint láttuk, Metternich ezen átiratában egyáltalában nem mutat hajlandóságot arra, hogy kiadja Bacsányinak azt a kedvező bizonyítványt, melyre ő oly nagy súlyt helyez.

Metternich ezen átirata felette lesujtja Bacsányit, annyira, hogy

vallomását alig képes folytatni. Úgylátszik, erre építette minden reményét, s bizton hitte, hogy Metternich kedvező nyilatkozata ki fogja őt szabadítani súlyos helyzetéből.

„Meg kell vallanom — mondja Bacsányi — s a tisztelt bizottság figyelmét sem kerülte ki, hogy Metternich hercegnek imént felolvasott átirata teljesen megzavarja agyamat, annál is inkább, mert annak tartalmát, s néhány megjegyzését sem az eddigi általam ismert tényekkel, sem azzal a nagyrabecsüléssel és mély hódolattal összeegyeztetni nem tudom, melyet a herceg iránt táplálok, azóta, mióta szerencsém volt őt személyesen megismerni. Én párisi tartózkodásom idején bizonyítékot szolgáltattam arra, hogy minden alkalommal csak legnagyobb tiszteletemnek adtam kifejezést az ő kiváló bölcsessége és nemes jelleme iránt. Épp azért mélyen fájlalom, hogy ily nehéz helyzetbe jutottam, s hogy kényszerítve vagyok kinyilatkoztatni, hogy Ő hercegségének ezen váratlan kijelentéseit nem magyarázhatom másra, minthogy talán akkor még Párisban tartózkodó feleségem, ki többször Ő Felségénél, Metternich hercegnél, valamint gróf Wrbna főkamarásmesternél ügyemben eljárt, nemcsak szóval járhatott közbe, hanem írásban is fordulhatott a herceghez, amiről nekem tudomásom nincs, s amelyben oly kifejezések is lehettek, melyek a tévedést okozták, s a valószínűség színében tüntetik fel ama következtetéseket, melyekről itt szó van. Ezen feltevések ellen azonban itt a tisztelt bizottság, valamint az Isten színe előtt, ki mindnyájunk birája, ünnepélyesen tiltakozom.

Együttal meg kell jegyeznem, hogy fájdalmasan esik szívemnek, hogy e következményeket feleségemnek kell terhére rónom, habár tudom, hogy ő ártatlan. Az ő eszéről, nemes jelleméről, valamint határtalan szerelméről meg vagyok győződve, s ő mostani nehéz helyzetemben is az én egyedüli vígasztalásom. Az ő hűsége megóv engem az embergyűlölettől és lehetővé teszi azt, hogy továbbra is tengessem ezt az én nyomorult életemet. Azért megvallom, nagyon kíváncsi vagyok látni és olvasni az említett kérvényt.

Én teljes biztonsággal és lelkiismeretességgel csak a következőket állíthatom:

1. Nekem semmiféle elkövetett bűncselekményről (vagy bárminek is nevezzük) semmiféle tudomásom nincs.

2. Azon kihallgatás után, melyen 1810-ben Metternich hercegnél voltam Párisban, vele többé nem találkoztam.

Én azt hiszem, hogy Ő hercegsége az államügyek akkori számos gondja között nem emlékszik személyemre, hanem csakis a kérvényben előadott ügyre.

Én megvallom, hogy ezt a váratlan talányt szeretném megfejteni, s hozzáteszem, hogy viszontagságos életem hányódásai alatt soha nem voltam nehezebb helyzetben, mint a jelen pillanatban. Nincs más hátra, minthogy immár csakugyan higyjek a végzet ki nem kerülhető rendelkezéseiben, a melyet Ő hercegsége is érintett párisi kihallgatásom alkalmával, midőn vele először és utólszor találkoztam.

A kihallgatásnak ez a része oly izgalmat kelt Bacsányi lelkében, hogy az elnök azt befejezi, s a fogolynak pihenést enged harmadnapig, midőn a vizsgálat március 4-én a következő mederben folyik tovább:

Elnök: Miután Márton tanár állítása szerint a franciák az ő fordításával megelégedve nem voltak, amit az is bizonyít, hogy önért küldöttek, s ön maga sem tagadja, hogy a kiáltvány javításával meg lett bízva, a fordítás vádja mindaddig fennforog ön ellen, míg ön be nem bizonyítja, hogy azt egy harmadik személy csinálta.

Bacsányi: Mielőtt ezen felvetett kérdésre válaszolnék, legyen szabad arra a kérdésre, melyre tegnapelőtt megzavart lelkiállapotom miatt kielégítő felvilágosítást adni nem tudtam, még a következőket előadni:

1. Ami azt illeti, hogy egy elkövetett bűnért kértem volna kegyelmet, vagy bocsánatot, arra nézve január hóban tett vallomásomra, valamint a dijoni kihallgatás jegyzőkönyvére hivatkozom.

Sohasem emlékezem, hogy olyasmit mondottam volna jegyzőkönyvbe, mintha egy állítólag elkövetett bűnös cselekményre nézve kértem volna kegyelmet. Ha erről szó lehet, az csak úgy értendő, hogy életemben mindenkor számítok nemeslelkű uralkodóm s hazám alkotmányosan megkoronázott királyának atyai jóságára és kegyelmére. Erre a kegyelemre minden időben számítani remélek, mert nem adtam okot arra, hogy az valaha megvonassék tőlem. Ezt újra szükségesnek tartom hangsúlyozni.

2. Tisztelettel azt kérem, hogy nekem az a kérvény megmutattassék, melyet Metternich herceghez én, vagy nevemben másvalaki benyujtott. Erre annál inkább is szükség van mert *a)* könnyen megtörténhetik, hogy mai beteges állapotomban, szerencsétlen fogsá-

gomban el is pusztulhatok, amihez közel is voltam a mult évi december 30-ának éjjelén. *b)* Mert tudom, hogy feleségemnek sohasem adtam más utasítást, mint hogy csak arra kérje ki Ő Felsége kegyes jóságát, hogy azon esetben, ha az osztrák tartományokba visszatérnék, a jövőben védelmet és biztonságot találjak.

Ami már mostan a kérdéses kiáltvány fordítását illeti, úgy

1. hivatkozom eddigi összefüggő vallomásomra.

2. Hogy Márton fordításával a franciák meg voltak-e elégedve vagy nem, arról tudomásom nincs. Ezen feltevésből azonban nem lehet ellenem vádat kovácsolni.

3. Amit már ezekre nézve előbb vallottam, az mindenben megfelel a valóságnak. Nem tagadtam, hogy én végeztem a kiáltvány átjavítását, mint reám kényszerített kötelességet. Épp úgy, mint ahogy a nyomás egy erre a célra kirendelt nyomdásznak volt a feladata.

4. Nem állítom, s nem is állítottam, hogy a már elémbe tett kiáltvány akár Márton tanárnak, akár másnak kezeírása lett volna.

Megjegyzem itt továbbá, hogy bárki, vagy bárkik lettek volna azok, kik én előttem a május 15 és 16 közötti éjjelen a fordítással meg voltak bízva, nézetem szerint, aki ismeri Napoleon jellemét, s katonás eljárását, kizártnak kell hogy tartsa azt, hogy a franciák könnyen elfogadtak volna egy oly összetákolt fércmunkát, melyben oly sok s oly jelentékeny hézag találtatott, s egy kirendelt egyénnel, mint fordítóval, oly kímélettel bántak volna el, mint azt Márton állítja.

Én csak ismételhetem azt, s álláspontomon meg is maradok, hogy az elém tett munka teljes volt, s nem voltak hézagai.

Elnök: Márton azt állítja, hogy a már nyomtatásban megjelent kiáltvány számos, a magyar alkotmányra és viszonyokra vonatkozó oly kitételeket tartalmazott, melyek az ő fordításában nem voltak benne. Annál inkább hitelt kell adni vallomásának, mert hiszen ő, ki a fordításra hivatalosan ki volt rendelve, bátran hivatkozhatnék arra, hogy ő ezeknek lefordítására kényszerítve volt. S miután e részek a magyar alkotmányra, s más egyéb oly különleges magyar viszonyokra vonatkoznak, melyeknek ismeretében ön, mint született magyar s irodalmi ember, teljesen járatos, csak újból megerősödik a gyanú, hogy az említett teljes szövegű kiáltványt ön fordította.

Bacsányi: Itt elsősorban januári kihallgatásomra hivatkozom, midőn e kérdésre a választ megadtam. Ami az ellenem újólag

felmerült vádat illeti, megjegyzem, hogy a kiáltványban foglalt sérelmes részek nem mások, mint mérges túlzásai amaz állandó bajoknak és panaszoknak, melyek nemcsak az otthoni művelt és olvasott hazafiak előtt, hanem a külföld előtt is, sőt az európai kormányok előtt is ismeretesek, mint ahogy mi előttünk is, kik magasabb műveltségre igényt tartunk, a külföldi államok viszonyai is többé-kevésbbé ismeretesek.

Ami azon állítást illeti, hogy ezen fordításhoz, valamint annak sérelmes részletei tekintetében úgy az irodalmi viszonyokban, mint az alkotmány ismeretében járatos, s a nemzeti szokásokban tájékozott emberre volt szükség, arra nézve elsősorban megjegyzem, hogy ha a fordítás helyességéről volt szó, úgy a kérdéses kiáltvány eredeti fordítója, bárki is volt az, nem lehetett tudatlan, műveletlen ember. Ezt a következtetést azonban semmikép sem vonhatom le egyedül magamra nézve, mert hiszen minden művelt állampolgártól, akár magyar legyen az, akár más, elvárhatjuk azt, hogy hazája alkotmányáról s nemzete viszonyairól és szokásairól legalább is nagyjából tájékozva legyen. A magyar alkotmány, s a magyar viszonyok nem ismeretlenek a művelt külföld előtt sem, s különösen Napoleonra vonatkozólag meg kell jegyeznem, hogy neki mindig kedvenc foglalkozása volt a népek és államok történeteinek, szokásainak és viszonyainak tanulmányozása. Annál kevésbbé tételezhető fel róla, hogy épp ő ne tanulmányozta volna egy oly állam és nemzet viszonyait és szokásait, melynek kormányával háborúba keveredett.

Ami már most különösen a magyar nemzet kivételes viszonyait és ősi szokásait, valamint a kiáltvány ama felszólítását illeti, hogy jöjjenek össze a magyarok Rákos mezején országgyűlésre, ez a körülmény csak egyezik ama megtévesztő eljárással, mely Napoleon politikáját az egyes nemzetekkel szemben jellemzi. *Igy történt az abban a kiáltványban is, melyet ő 1815 március 13-án Lyonból a francia nemzethez és hadsereghez intézett. Ebben is Napoleon a Marsmezőre igéri összehívni országgyűlésre a francia nemzetet.* Az ő rendszere itt is ugyanúgy megnyilatkozik.

Ami azt illeti, hogy Márton tanár azt mondta volna, hogy csakis kényszer folytán fordította le a kiáltványt, arra nézve megjegyzem, hogy:

1. Nem kutatom és nem is kutathatom, hogy mit mondott vagy mondhatott volna.

2. Az a feltevés, mely Mártonnal szemben fennáll, nem képezhet vádat velem szemben. Nem lehet ez bizonyíték ily nagyhorderejű perben, oly súlyos vád beigazolására, mint aminővel én szemben állok.

3. Nekem kötelességem a tényeket az igazságnak megfelelően úgy előadni, ahogy azok történtek, s ahogy én azokra emlékszem.

Elnök: Maretnak önhöz intézett hízelgő levele, mely 1809 május 15-én kelt, s a további körülmények, hogy ön ezen miniszter által szívesen fogadtatott, nála ebédre volt híva, gyakran járt hozzá, s hivatalnokaival is jó viszonyban volt, mint azt gróf Pálffy titkára állítja, azt bizonyítja, hogy ön egy alkalmat sem mulasztott el arra, hogy kimutassa szolgálatkészségét a franciák iránt; ön közre is működött a kiáltvány megszerkesztésében, továbbá, mint bevallotta, azokból Maret lakásán egy csomó példányt kapott kézhez azzal az utasítással, hogy azokat terjessze.

Bacsányi: Maretnak említett levelére már elmondtam nézetemet, s hangsúlyoztam, hogy azt egész váratlanul kaptam kézhez, s abban ártatlan vagyok, mint a levél tartalma is bizonyíja, melyhez én okot nem szolgáltattam. Ami a levél szíves hangját, s a barátságos fogadtatást illeti, melyben részesültem, azt hiszem, hogy az, más egyéb körülményektől eltekintve, a franciák udvarias modorában is magyarázatot lel. Ezt a szíves fogadtatást tapasztaltam Párisban is hosszas ott tartózkodásom idején, s tapasztaltam ezerszer is, valahányszor a franciákkal érintkezésem volt. Az is tény, hogy Maretnál egyszer ebédre voltam híva, ami szintén csak az ott dívó udvarias szokásokra vezethető vissza. Látogatásom Maretnál nem történt gyakran, miután, mint már említém, az ebédre való meghívást is csak egyszer fogadtam el tőle. Ezután egész hónapok teltek el anélkül, hogy láttam volna őt, holott oly nagy volt irányomban figyelme, hogy gyakran elküldte irodafőnökét hozzám, hogy az én és feleségem hogylétéről tudakozódjék.

Ami a hivatalnokaival való barátságomat és közlekedésemet illeti, megjegyzem, hogy tényleg igen szíves viszonyban voltam velük, mint az főnöküknek, Maretnak irántam tanusított jóindulatából is folyik. Bizalmas viszonyban azonban nem voltam velük; én mindenkor tiszteletet tapasztaltam részükről, s hozzáteszem, hogy csak az irodafőnök úr lehetett volna az, kivel a bizalmas viszonyt ápolhattam volna.

Épp ezen szíves bánásmódot tapasztaltam Párisban azon osztrák hivatalnokok részéről is, kik részben az ottani követségnél, részben Ő Felsége kíséretében voltak. A Pálffy-ház titkárának állításával tehát nem jutok ellentétbe. Arról semmit sem tudok, hogy a francia uraknak bármiféle szívességet tettem volna.

Ami azon vádat illeti, hogy a francia kiáltvány fordításában részem volt, arra nézve eddigi vallomásaimra hivatkozom, melyeket az igazságnak megfelelően jegyzőkönyvbe mondtam. Nem tagadom, hogy a nyomtatott kiáltványokból tényleg elvittem annyit, amennyit veszély nélkül elvihettem, de hogy ezt jóhiszeműleg, a legártatlanabb szándékból, sőt hazafias szempontból tettem, kitűnik abból, hogy ezen tényt saját magam előadtam, ami kizárja a rossz szándék lehetőségét. Az én cselekedeteimnek mindenkor az volt a rugója, hogy csendben és titokban elhárítsam a rosszat, anélkül, hogy magamnak érdemeket akartam volna szerezni, s lármát akartam volna ütni.

Végül a kiáltvány terjesztésének vádjára nézve újból megjegyzem, hogy távol volt tőlem az, hogy azokat terjesszem. Azokból igen kevés maradván nálam, valószínűleg papirjaim között csak néhány darab található még föl.

Elnök: Ön azzal is bebizonyította erős ragaszkodását és összeköttetését a franciákkal, hogy a francia csapatok kivonulása után 1809-ben otthagyta szolgálatát, s az osztrák hatóságok tudta nélkül távozott velük, hogy a boldogulást náluk keresse. Továbbá egy értesülés, mely 1810 február 21-éről kelt, azt mondja, hogy ön a franciák kivonulása előtt nagyon le volt verve, búskomor hangulatban járt-kelt mindenfelé, s bizalmas barátainak panaszkodott, hogy fél, hogy a kiáltvány fordítása miatt bajba fog kerülni, s Ő Felsége után szándékozik mènni Magyarországba, hogy magát előtte igazolja, mert ön ki volt e célra rendelve, s kényszerítve volt a fordítást megcsinálni. Akkor mondta ön azt, hogy: „Melius est provenire, quam proveniri“, miáltal ön azt a szándékát, hogy Franciaországba fog utazni, így takargatta, s ezáltal az embereket félrevezette. Ezen tények kapcsán ismét felmerült a gyanú, hogy a kiáltványnak ön volt a fordítója.

Bacsányi: A franciákhoz való viszonyomról részletesen nyilatkoztam előbbi vallomásom folyamán, s előadtam, hogy tulajdonképen összeköttetésem a szó szoros értelmében nem volt.

Hogy nem rögtön, hanem csakis a végső szükség esetében folyamodtam a kivándorlás szomorú, de szükséges eszközéhez, épp azt bizonyítja, hogy tiszta volt lelkiismeretem. Bizalmam Ő Felsége atyai jóságában, s hitem a magas miniszterium igazságérzetében és bölcsességében (dacára a Martinovics-ügyben történt meghurcoltatásomnak) oly határtalan volt, hogy nem is ügyeltem barátaim intésére és a más egyéb oldalról jövő számos figyelmeztetésre. Az volt a szándékom, hogy megvárom gróf O'donnel elnök úrnak visszajövetelét, kinek bölcsességében, nemes igazságérzetében megbíztam, s kinek részéről mindenkor a kegyes atyai jóságnak s a barátságnak jeleit tapasztaltam. Ő neki óhajtottam, mint közvetlen fellebbvalómnak, elmondani mindazt, ami ezen szerencsétlen ügyre, a franciákkal való ismeretségemre, s Maret miniszterrel való összeköttetésemre vonatkozott. Az említett igazolásomra szolgáló okmányokat is be akartam neki mutatni, aminthogy azt később Párisban Metternich hercegnek is fel mutattam. De miután az elnök nem jött, s a veszély is nagyobb lett, s ellenségeim már előre örültek romlásomnak, s őket, fájdalom, mindenre képesnek tartottam, és az események kapcsán visszaemlékeztem a multaknak szomorú tapasztalataira, előbbi üldöztetésem körülményeire, nem maradhatott más hátra, minthogy kezembe vegyem a vándorbotot, s az önfentartás ösztönétől vezérelve meneküljek ellenségeim bosszúálló dühe elől.

Mielőtt azonban ezen nehéz, s csakis a végső szükség által indokolt lépést megtettem volna, nem mulasztottam el, hogy beadjam kérvényemet állásomról való lemondásom miatt azon hatósághoz, ahol szolgálatban voltam. Ebben lemondásom elfogadását kérelmeztem, ami az első ülésben meg is történt.

Ami a kivándorlás tényét illeti, arra nézve igazán nem hihettem, hogy bűnt követek el. De különben miután ezen fontos kérdésben terjedelmesen és kimerítően óhajtanék válaszolni, s a legfőbb kérdésekre úgyis megfeleltem, tisztelettel kérem, hogy tekintettel már is hosszan tartó kihallgatásomra, s beteges állapotomra, mindezekre nézve a felvilágosításokat a következő ülésben adhassam meg.

Este fél 8 órakor végződik Bacsányi kihallgatása, mely a szegény rabot kemény megpróbáltatásoknak teszi ki. Az elnök Bacsányinak egy német fogalmazványt ad át azon rendelettel, hogy azt latin nyelvre fordítsa le. Ily módon óhajt a bizottság meggyőződést szerezni arra nézve, vajjon Bacsányi stílusa és latin nyelvtudása

megfelel-e a Nobilis Hungarus ad Hungaros című röpirat szövegének, s így bír-e a vád komoly alappal arra nézve, hogy ennek is Bacsányi lett volna fordítója.

Március 7-én folytatja a biróság a vallatást, midőn az elnök felszólítja Bacsányit, hogy legutóbbi vallomásához kapcsolatosan adja elő még ama részleteket, melyeknek előadását kilátásba helyezte.

Bacsányi: Hogy én Franciaországban boldogulásomat keressem, s ott kenyér után lássak, ez a dolgok természetében rejlett. Vagyonom nem volt, amiből függetlenül megélhettem volna, s így bármelyik országba megyek, mindenütt reá lettem volna utalva, hogy saját tisztességes munkámmal keressem meg kenyeremet.

Azon okmányok azonban, melyek elfogatásomkor is papirjaim között voltak, azt bizonyítják, hogy én csak 1811-ben jutottam egy biztosabb keresethez, mire nézve azonban meg kell jegyeznem, hogy az ezen évben engedélyezett nyugdíjösszeg Maret által az előbbi 1810-ik évre is kiutalványoztatott. Az én boldogulásom érdeke és Maret kívánsága is az lett volna, hogy valami irodalmi foglalatossággal járó álláshoz jussak. Az 1811-iki év elején már majdnem biztos kilátásom volt arra, hogy elnyerjek egy könyvtárnoki állást, mely Denina ismert olasz tudós elhalálozása folytán megüresedett. A bekövetkező kormányváltozás azonban e reményemet is megsemmisíté. Politikai állást azonban semmiféle körülmények között nem fogadtam volna el a franciáktól.

Mindezen nyugdíjügy körülményeire nézve a következő okmányok vannak, illetve voltak elfogatásomkor papirjaim között:

a) A bassanói herceg egy levele 1811 április hóból, melyben tudtomra hozza az engedélyezett nyugdíjat, s a francia pénzügyminiszterium vezértitkárához utasít.

b) A pénzügyminiszterium egy átirata, melyben a Napoleon császár által kegyesen engedélyezett nyugdíj tudomásomra hozatik.

c) Egy kivonat az államadósságok könyvéből, melyben a Bourbon-kormány nyugdíjamat megerősítő határozata foglaltatik.

d) A párisi IV. kerület elöljáróságának egy bizonyítványa, mely arra vonatkozik, hogy ennyi és ennyi év óta tartózkodom ott, az adózási lajstromba be vagyok írva, s egy idő óta polgári jogokat élvezek.

e) Egy párisi közjegyző azonossági bizonyítványa, mely az

1815 június 22-én esedékessé vált 1000 frankos nyugdíjamra vonatkozik.

f) Itt volt továbbá Maret miniszternek már sokszor említett, 1809 május 15-éről szóló levele.

g) A cs. kir. osztrák Hofkommisariat már említett fontos igazolványa, ugyanezen év május 15. és 16-iki éjszakáról, mely okmányt, mint említém, Metternich herceg 1810-ben eredetiben látta.

Ami azt illeti, hogy én az akkori időkben levert és búskomor hangulatban voltam, arra nézve megjegyzem, hogy:

a) Midőn jövendő bizonytalan sorsom képe előttem állott, s ama fontos lépés előtt voltam, hogy ki kellett mennem idegen országba kenyeret keresni, már ez a körülmény sem adott okot arra, hogy valami rózsás kedélyhangulatban lehettem volna.

b) Ezen akkori kedélyállapotom is bizonyítja, hogy talán mégsem annyira a franciák iránti rokonszenvből, mint inkább az események parancsoló szüksége folytán, s nehéz szívvel folyamodtam a kivándorlás keserű kenyeréhez. S itt újból megjegyzem, hogy semmiféle fenyegetés és elrettentés nem hatott volna reám, s nem vándoroltam volna ki, ha ennek szükségét a multak keserű tapasztalatai nem indokolták volna.

Ami azt illeti, hogy én ismerőseimmel szemben kifejezést adtam volna annak, hogy én félek a kiáltvány fordításának következményeitől, úgy hivatkozom mindarra, amit ezen ügyre, főleg kirendeltségemre vonatkozólag vallottam. Hogy ki az, vagy kik azok, kiknek besúgásai képezik az ellenem felmerülő vád alapját, nem tudom, de ezek csak akkor mondanak igazat, ha kivándorlásomnak általam előadott való okait megerősítik. Aki azt állítja, hogy saját számból hallotta azt, hogy én csináltam a fordítást, s félek annak következményeitől, az teljes valótlanságot állít, s számolni tartozik egykor ezért Isten és saját lelkiismerete előtt.[1]

Több valóság van abban, hogy én Magyarországba akartam menni Ő Felségéhez igazolásom végett, amint egy időben tényleg ez a szándékom meg is volt, amint 1794-ben is hasonló lépést tettem, midőn akkor a nyitrai Ujlakról Budára mentem a Nádor Ő Fenségéhez, hogy saját magam kérjem a törvényes vizsgálatot az ellenem felmerülő váddal szemben.

[1] Ezzel a váddal épp Kreil tanár, ki Bacsányiék kéme volt, illeti őt.

Ami végre azon kifejezést illeti, hogy „Melius est provenire quam proveniri", nincs kizárva, hogy ezen gyakran használt közmondással éltem, de ennek csak annyiban lehetett jelentősége, hogy meg akartam előzni ellenségeim ama hazug vádaskodásait, melyekkel Ő Felsége előtt befeketíteni akartak. Tényleg szándékomban volt Ő Felsége elé járulni, s Magyarországba utazni, de útközben értesültem, hogy az felesleges, mert ellenségeimnek sikerült megelőzni engem. Ily körülmények között nem tartottam szükségesnek kivándorlásomat nyilvánosságra hozni.

Elnök: Ön a franciákhoz való rokonszenvét nem cáfolhatja meg, mert hogy e nemzet önnek igazán szívén feküdt, bizonyítja az a levél, melyet az ön lefoglalt iratai között találtak, melyet ön 1814 december 16-án a párisi rendőrfőnökhöz intézett. Ezen levél azt tartalmazza, hogy ön azért jött Franciaországba, egy határozott igéret alapján, mert önnek tisztességes megélhetést helyeztek kilátásba, s ott végleg letelepedni szándékozik. E levélben az is áll, hogy párisi tartózkodása idején mindent elkövetett, hogy új hazájának használjon, s hogy ön tényleg tett is szolgálatot a franciáknak s magát egyáltalában francia állampolgárnak tekinti. Azért eddigi ide vonatkozó vallomásai nem felelnek meg a valóságnak, s azért felmutatom önnek e levelet.[1]

Bacsányi: Ezen levél ama részére nézve, mely így hangzik: Eljöttem Franciaországba az 1810. év elején azon határozott igéret alapján, hogy ott alkalmas módon sorsomról gondoskodni fognak már előző kihallgatásom alkalmával részletesen nyilatkoztam, amely a következő:

Midőn 1809-ben, gondolom október hónapban, a franciák kivonulása előtt Maret miniszternél — kit már akkor hónapok óta nem láttam — búcsúlátogatást tettem, elmondtam neki, hogy az ő nagybecsű ismeretsége, s főleg a május 15 és 16 közötti éjjelen történt kirendeltségem nagy bajt hozott reám, mert a bécsi körökben az a hír van elterjedve, hogy én voltam a kiáltvány fordítója, s ezáltal gyanúba keveredtem. Elmondtam neki, hogy félek ellenségeim bosszúállásától, kik mindent el fognak követni elveszté-

[1] Bacsányi kérvénye a párisi rendőrfőnökhöz, melyben az ott tartózkodáshoz szükséges biztonsági kártya (Carte de sûreté) kiadását kéri. Páris, 1814. dec. 16. A cs. kir. osztr. belügym. levéltárában, Bécs.

semre. Maret miniszter megütközve hallgatta előadásomat, s ily nyilatkozatban tört ki: „ez életemnek legnagyobb szerencsétlensége volna“ (C'est serait le plus grand malheur de ma vie), s hozzátette, hogy ha tényleg ily szerencsétlenség várna reám, mit ugyan nem tart valószínűnek, számítsak mindenkor barátságára és támogatására, sőt szükség esetén jövő sorsomról is gondoskodni fog Franciaországban. Ezen igéretét irodafőnöke utján is megismételte, s később kérdést intéztetett hozzám, hogy hajlandó volnék-e az elcsatolt Illyr-tartományokban egy állást elfogadni. Ezen ajánlatot azonban, melyet Maret Párisban is gyakran megújított, mindenkor visszautasítottam.

Ami franciaországi letelepedésemet és ott tartózkodásomat illeti, nem tagadom, hogy én azt újabbi hazámnak tekintettem. De jószándékomat bizonyítja ama körülmény, hogy dacára, hogy már Párisban letelepedve teljes biztonságban voltam, s ellenségeim bosszúállásától nem kellett többé tartanom, mindent elkövettem, hogy a császár Ő Felsége, valamint a magas miniszterium előtt kivándorlásom miatt igazoljam magamat, s eloszlassam ama vádakat, melyekkel rágalmazó ellenségeim befeketíteni akarnak. Módomban is volt Metternich herceg külügyminiszter úr előtt, ki akkor Párisban tartózkodott, előadni ügyemet, mely alkalommal arra kértem őt, hogy világosítsa fel Ő Felségét is, s kérje ki legmagasabb jóakaratát számomra. Ugyanily úton óhajtottam igazolni magamat O'donnel elnök úrral szemben is.

Ami azon, állítólag fontos szolgálatokat illeti, melyeket én Franciaországnak tettem volna, arra nézve a következőket mondhatom:

1. Általánosságban megjegyzem, hogy midőn egy kérvényről van szó, melynek kapcsán egy óhajtásunk teljesülését kérelmezzük, bizonyára használunk oly kifejezéseket is, melyeket nem szabad hajszálnyi pontossággal mérni.

2. Itt más egyéb szolgálatokról nem lehetett szó, mint olyanokról, aminőket minden becsületes ember bármely országban, bárminő viszonyok között a tisztesség határai között megtehet. Tisztességtelen szolgálatokat nem is tettem soha, s tőlem ilyeneket nem is kívántak. Akik ismernek, tudják, hogy én ily aljas eljárásra képes nem vagyok. Maret miniszter barátságát, mint irodalmi ember, teljes mértékben bírtam, s minden kormány mint közbecsülésben

álló, tisztességes emberrel bánt velem. Hogy minő volt az a szolgálat, amit néha a franciáknak tettem, arra nézve a következő példát hozom fel:

A dohánykezelés franciaországban hosszú évek óta magánemberek és társaságok vállalkozását képezte. Ezt a fontos jövedelmi forrást azonban néhány év óta a francia kormány egy külön rendelet alapján saját kezelésbe vette, s e célból azt máskép rendezte be. Midőn ezen kezdeményezés előmunkálatai folytak, a kormány tudni óhajtotta, hogy miként történik más államokban ezen fontos jövedelmi ágnak kezelése. Ama feltevésben, hogy én az osztrák állam erre vonatkozó kezelési rendszerével ismerős vagyok, mint más államoknak meghivott tanácsadói, én is fel lettem szólítva, hogy adjam elő tapasztalataimat e téren. A kérdés megvitatásánál csakis a rendszerről, s a kezelés alapelveiről volt szó, nem pedig részletekről.

Miután én, mint nem szakértő, e kezelésről alaposabban tájékozva nem voltam és különben is semmiféle irányban nem akartam az osztrák viszonyok részletes ismertetésébe bocsátkozni, általánosságban csak azt a tanácsot adtam, hogy leghelyesebb lesz az ezen kezelésre vonatkozó közismert törvényeket és rendeleteket beszerezni. Erre felszólítottak, hogy ezen nyomtatásban megjelent rendeleteket és törvényeket szerezzem be.

Ezen nyomtatványok sem a párisi könyvkereskedésekben, sem a császári könyvtárban nem voltak találhatók, s így nem maradt más hátra, minthogy általános utasításokat adjak e kérdésben, anélkül, hogy az osztrák kormány érdekeit a legcsekélyebben is érintettem volna. Különben nem hiszem, hogy akadna bárki is, ki csak egyetlenegy oly tényt hozhatna fel párisi tartózkodásom idejéből, mely erre vonatkozólag bűnösségemet, vagy csak helytelen eljárásomat is igazolná.

3. Az említett kérvénynek nem volt más célja, minthogy megkapjam a rendőrségnek biztonsági kártyáját, mely a párisi tartózkodáshoz szükséges. Nem lehetett szándékomban más kedvezményt elérni e kérvénynyel. Különben is annak megszerkesztése tekintetében egy barátomtól kértem tanácsot, ki járatos volt abban, hogy minő szokásos formában kell azt benyujtani.

Elnök: A kiáltványnyal egyidejűleg egy latin nyelvű röpirat is látott napvilágot Nobilis Hungarus ad Hungaros címen, amiről

önnek már említés tétetett a kihallgatás folyamán. Ezekből Maretnál a Pálffy-házban számos példány találtatott. Miután ön járatos volt a Pálffy-házba, tekintettel arra, hogy ezen röpirat a kiáltvány tartalmával és irányzatával megegyezik, adjon bővebb felvilágosítást arra nézve, hogy mit tud erről, s ki annak szerzője.

Bacsányi: Én csak eddigi kihallgatásomra hivatkozhatom. Hogy egész csomagok voltak ezen iratból ott, azt most hallom először, s erre nézve nem tudok többet mondani.

Elnök: A bizottság ezen kiáltványból önnek egy német részt adott át azon célból, hogy azt latinra lefordítsa. Ezen latin fordításnak számos kifejezése és mondata egyezik a röpiratéval. Ön e fordításhoz pótlólag megjegyezte, hogy azt máskép is tudná eszközölni, s főleg, hogy ön az általánosan használt nyelvet alkalmazta, ami az egész országban szokásos. De épp ezen röpirat ily közönséges latinsággal van írva, mintegy arra számítván, hogy azt az irodalmilag nem művelt nép is megértse, s felbujtogatható legyen a felséges uralkodóház ellen.

Abból, hogy ön is képes volna ezen közönséges latin nyelvet használni, s tekintettel ama nyilatkozatára, hogy ezen fordítási próba egy már ön által ismert latin mondat alapján történt, a bizottság felszólítja önt, hogy vallja meg, mi része van ebben a munkában, mert ön semmikép sem tagadhatja azt, hogy ezen röpiratról tudomása van.

Bacsányi: Midőn itt elsősorban a t. bizottság parancsára készített fordításra hivatkozom, s határozottan kijelentem az igazságnak megfelelőleg, hogy a felmutatott fércműhöz semmi közöm, sem közvetlen, sem közvetve azt nem fordítottam, s ahhoz segédkezet nem nyujtottam, kérem egyúttal, hogy a jövőben hasonló természetű írásbeli próbáktól meg legyek kímélve.

Bacsányit ez utóbbi nyilatkozatára az elnök rendreutasítja, mert a vizsgálat természetéből folyik, s úgy a törvény, mint a legmagasabb parancs is előírja szükség esetén a vizsgálat e módjának és eszközének alkalmazását. Vádlott ezen tiltakozásából az következik, mintha a bizottság megfeledkeznék kötelességéről, s nem a törvények, hanem saját önkénye szerint vezetné a vizsgálatot. Vádlott tartozik minden kérdésre felelni és nincs neki megengedve, hogy a vizsgálat módját kifogásolja és arra megjegyzéseket tegyen.

Elnök: Látta ön Maret irodájában, vagy bárhol a Metternich

és Champagny között lefolyt diplomáciai levélváltás magyar fordítását?

Bacsányi: Nem.

Elnök: Nem önt használták fel a fordításra?

Bacsányi: Nem ismerem ezen iratot.

Elnök: Itt van az, s kérdem, nem tudja-e, ki a fordító?

Bacsányi: Nem tudom, s fájdalmasan esik, hogy minden rosszat nekem tudnak be.

Elnök: Ez a diplomaciai irat együtt jelent meg az említett röpirattal, s együtt lett azzal Magyarországon terjesztve. Mi tudomása van erről?

Bacsányi: Semmi.

Elnök: Emlékezik ön még dijoni vallomására?

Bacsányi: Általánosságban igen.

Elnök: Ott egy bizonyos Nerveaux nevű tisztnek levele mutattatott fel önnek s az abban foglalt veszedelmes dolgokért felelősségre lett vonva; ezt a hadnagyot már két év óta ismerte ön. Hogy köthetett barátságot egy ilyen emberrel?

Bacsányi: Mint Dijonban vallottam, ezen levél első és utolsó volt, mit tőle kaptam. Továbbá megjegyzem, hogy ezen embernek sohasem voltam barátja.

Elnök: Hogyan van az, hogy ez a király mellett szolgáló gárdatiszt Bordeauxba lett elhelyezve?

Bacsányi: Midőn ő ezen levelet írta, már rég nem volt a gárdánál. Akkor még Napoleon Párisban volt. Hogy miért ment Bordeauxba, nem tudom. Hogy azonban XVIII. Lajos szerette őt, s ő híven szolgálta, több megjegyzéséből tudom, s többször hallottam tőle a királyra vonatkozó tiszteletteljes megjegyzéseket.

Bizalmas lábon nem is állhattam vele, mert csak minden huszadik szót értettem meg beszédéből. Oly gyorsan beszélt, s úgy elharapta a szavakat, hogy képtelen voltam megérteni beszédét, melyet legtöbbször anyja, vagy testvére tolmácsolt.

Az a politikai nyilatkozat, mely a levélben ki van fejezve, csak egy indulatos kedélyállapotnak, s részben a francia jellemben rejlő könnyűvérűségnek bizonyítéka.

Ezzel végződik a kihallgatás ama része, mely Bacsányinak 1809-iki dolgaira vonatkozik, s a bizottság kimondja, hogy az ezen részre vonatkozó kihallgatás ki lévén merítve, jövő alkalommal meg-

kezdődik a második pont tárgyalása, mely az állam belső nyugalmának megzavarására irányuló bűncselekménynek vádját képezi Bacsányi ellen.

*

Március 8-án reggel 10 órakor kezdi meg a bizottság a második vádpontra vonatkozó vizsgálatot, midőn elsősorban is az elnök azt a kérdést intézi Bacsányihoz, van-e tudomása arról, hogy mi volt oka Párisban történt elfogatásának.

Bacsányi: Legjobb tudomásom és tiszta meggyőződésem szerint egészen 1815 augusztus 8-ig, vagyis akkori fogságom negyedik napjáig, mindaddig, míg Hess tábornoktól erre nézve felvilágosítást nem nyertem, nem volt tudomásom elfogatásom okáról.

Elnök: Rögtön az osztrák hadsereg bevonulása után Párisba, midőn az ott lakó jelentékenyebb osztrák állampolgárokra a rendőri megfigyelés ki lett terjesztve, ön, mint különösen gyanús ember lett megjelölve, minek folytán rögtön szigorú megfigyelés alá került. A beérkezett jelentésekből kitűnt, hogy dacára, hogy bizalmas úton megintetett, több, mint hat héten keresztül úton-útfélen, főleg dr. Gall társaságában, mindent elkövetett, hogy a párisi közvéleményt izgassa és rossz irányban befolyásolja. Különösen a legégbekiáltóbb sérelmekkel illette ön Ő Felsége legmagasabb személyét. Önnek tehát kötelessége számot adni lelkiismeretesen arról, hogy mi adott önnek okot ezen elkeseredésre, s bevallani, hogy mik voltak ezek a felségsértő kifejezések.

Bacsányi: Mindaz, ami a kérdés kapcsán ellenem felhozatik, nem egyéb, *mint a legaljasabb rosszakaratú becstelen cselszövény és rágalom, amelyből egyetlen egy szó sem igaz.* Eltekintve attól, hogy nem is lehetett okom ily elkeseredésre, mindenkor a legmélyebb hódolattal viseltettem Ő Felsége legmagasabb személye iránt, nemcsak mint hazám és nemzetem megkoronázott, alkotmányos királya, hanem az ő magán személye iránt is; s ha nem akarnék szerény lenni, együtt kiáltanám Gibbon híres történetíróval, ki ezt az ő épp oly alkotmányos, nemes uralkodójáról mondta: Ő egy erényes férfiú! Legutóbb Párisban is alattvalói hűségem és hódolatom érzelmeit követve, mindig kerestem az alkalmat, hogy Ő Felségét láthassam. Számtalanszor elmentem a Boulevardra, a Hotel Neuchatel elé, ahol Ő Felsége lakott, hogy legalább akkor láthassam őt, mikor kikocsiz, vagy kilovagol. Eljártam a katonai szemlékre,

hogy láthassam őt, aminthogy sikerült is egyszer a XV-ik Lajos-téren a Champs-Elysées bejáratánál látni őt, az angol csapatok szemléje alkalmával, midőn nem messze állottam tőle, s alkalmam volt őt hosszabb ideig látni és megfigyelni. Ma is előttem áll a kép, midőn Ő Felsége egyik oldalán az orosz cár, a másik oldalán a híres Wellington állott. Azért újból a legaljasabb rágalomnak kell mondanom azt a vádat, hogy Ő Felsége legmagasabb személyét szidalmaztam volna, annál is inkább, mert jelen, meg nem érdemelt szerencsétlen helyzetemben, dacára, hogy elfogatásom legfelsőbb parancsra történt, Isten után elsősorban Ő Felsége atyai jóságában keresem a legfőbb támaszt és bizalmat, ki pártfogóm és megmentőm lesz a szerencsétlenségben, s kiszabadít szörnyű helyzetemből.

Különben is, mint német és francia ismerőseim, mindenkor bizonyíthatják, én párisi tartózkodásom idején még megjegyzéseimben is a legóvatosabb magaviseletet tanusítottam, s nemcsak Ő Felsége, hanem minden más uralkodó személyéről is mindenkor a legnagyobb tisztelettel nyilatkoztam, mint ahogy az művelt embertől máskép nem is várható.

Ami azt a vádat illeti, hogy minden alkalmat felhasználtam arra, hogy a párisi népet rossz irányban befolyásoljam, ez annál inkább légből kapott, alaptalan koholmány, mert én minden nyilvános alkalommal legfeljebb csak a néma szemlélő szerepére vállalkoztam. Soha nyilvánosan nem politizáltam, magán-társaságokban pedig mindenkor figyeltem arra, hogy még csak vélemény-különbségbe se jussak senkivel, s bele ne menjek szélsőségekbe. S ha sokszor fel is szólítottak véleményadásra a napirenden lévő politikai kérdésekben, rendesen azzal tértem ki, hogy mint nem honos, idegen államok dolgaiba és politikájába nem avatkozom. Feleségemtől is megkívántam, hogy ne politizáljon, se szóval, se írásban, amint azt leveleim is bizonyítják.

Ami a dr. Gall társaságában állítólag történtekre vonatkozik, arra nézve megjegyzem, hogy azon különböző társadalmi állású egyének, kik hozzá jártak, rendesen felolvasásai miatt látogatták őt. Néha egy-két embert meg is hívott ebédre. De e felolvasások alkalmával, hol én is gyakran jelen voltam, a politika teljesen ki volt zárva. A társaságban rendesen a háziúr vitte a szót, s még csak nem is emlékszem, hogy ott az osztrák viszonyok egyáltalában valaha szóba kerültek volna.

Elnök: Ismer ön valami Vernier nevezetű egyént?

Bacsányi: Vernier, mint emlékszem, Párisban a postánál volt alkalmazásban. Blanchard, párisi könyvkereskedőnél ismertem meg őt néhány hóval elfogatásom előtt; jó, de korlátolt embernek tartották. Szó volt arról, hogy Blanchardné tanácsára koszton és kvártélyon nála lakjam. Arra is emlékszem, hogy könyvtáramból egy több kötetből álló művet eladtam neki. Bécsben is járt. Lakásán is voltam, mely 2—3 szobából állott s piszkosan, szegényesen volt berendezve.

Elnök: Ez a Vernier volt az, ki önt feladta, hogy Ő Felségét, a császárt szidalmazta, s ennek kapcsán ön oly megjegyzéseket tett, hogy: a császár gyenge, rövidlátó, rosszakaratú, bosszúálló, szószegő, aláváló ember, ki maga semmiről meg nem győződik, s környezete befolyása alatt áll. Ily nyilatkozatot hallottak más pártatlan emberek is az ön szájából. Ön megítélheti, hogy az ily veszedelmes beszédek minő hatással lehettek a könnyen lobbanékony francia népre.

Bacsányi: Hivatkozom a már elmondottakra. Bárminő okból, bárkinek befolyása alatt állította rólam ezen gyalázatos rágalmakat Vernier, úgy nemcsak gyengefejű, buta embernek, hanem aláváló, rosszakaratú, hazug rágalmazónak és árulkodónak kell őt tartanom. Ami pedig a XVIII. Lajos környezetéhez tartozó árulkodók ugyanily állításait és feljelentéseit illeti, kijelentem, hogy a francia király Ő Felsége környezetéből egyetlen egy embert sem ismerek.

Elnök: Hogy gondolja ön, hogy egészen közömbös emberek örömet találnának abban, hogy egy ártatlan embert alaptalanul vádoljanak. E vádnak mégis csak alappal kell bírni.

Bacsányi: Hogy az emberek lelkében mi lakik, s a világon mi minden történhetik, azt csak Isten tudja, ki a lelkekbe lát, s ki tetteink felett egykor ítélni fog. Én jelen szerencsétlen helyzetemben nem vagyok képes e titkot felderíteni, nem tudom e talányt megfejteni, s az emberi rosszaságnak ezen cselszövényeibe képtelen vagyok bevilágítani. Hiszen épp úgy megfoghatatlan talány előttem sok oly esemény, mi 23 év óta velem történt. Valóban mindennapos imám lesz ezentúl Istenhez, hogy szabadítson meg minél hamarább ebből a gonosz világból, ahol ilyenek megtörténhetnek. Többet e tárgyban nem mondhatok.

Elnök: Eltekintve vallomásától, a következőkben mégis megvan az alap arra, hogy ön e gonosz megjegyzéseket tette:

1. Az ön viselkedése a francia kiáltványnál.

2. Utána bekövetkezett kivándorlása Franciaországba, valamint a bassanói hercegre épített reményei.

3. Feleségének levélben tett kijelentése, hogy nem tér többé vissza.

4. A 2000 franknyi évi nyugdíj.

5. Nerveauxnak már említett veszélyes tartalmú gyanús levele.

6. A párisi rendőrfőnökhöz intézett levele, melyben teljesített fontos szolgálatokról van szó, — mindezek az ön gonosz szándékát bizonyítják.

Bacsányi: Nem vonom kétségbe, hogy mindezen tények mesterséges összeállításával a látszat ellenem szól. De miután az előttem feltett kérdésekre teljes összefüggéssel és alapossággal, s az igazságnak megfelelőleg mindent megmondtam, amiről tudomásom volt, megvallom nem értem, hogy logikusan miképen lehet így vádat kovácsolni ellenem.

Azért nem tehetek mást, minthogy a t. bizottság bölcs belátására, nemes szivére, emberi érzésére és igazságszeretetére hivatkozom. Hivatkozom továbbá mindazoknak jóérzésére, kik valaha ezen periratokba betekinteni fognak.

S ezután még csak néhány észrevételt óhajtok tenni a felhozott vádpontokra nézve.

Mint született magyar, a kivándorlást nem tarthattam bűnnek. Úgyszintén elmondtam már azon szükséges okokat, melyek a kivándorlásra kényszerítettek. Épp üldöztetésem volt az oka kivándorlásomnak, s ez kényszerített arra is, hogy az osztrák kormány idézésének ne tegyek eleget.

Midőn azonban később értesültem, hogy Ő Felsége nőm előtt jóakaratú kegyességgel nyilatkozott rólam, elhatároztam, hogy visszatérek Ausztriába. Épp azért, midőn Metternich herceg 1815 július második felében Párisba érkezett, dr. Gall útján augusztus 6-ára kihallgatást kértem, hogy visszatérésem dolgában segítségéhez folyamodjam. Ezt azonban megelőzte augusztus 5-én történt elfogatásom. Ami tehát a feleségemmel történt levelezés e részére vonatkozik, az még az 1810—11-iki eseményekkel van összefüggésben.

Elnök: Az ön állítólagos jó szándékával ellentétben áll az, ami

a feleségével való levelezésből kiviláglik, hogy ön elégedetlen volt az osztrák kormánnyal, s kifejezést is adott annak, hogy az nem is lesz jobb, míg a mai rendszer alapjában meg nem változik. Hivatkozom e tekintetben 1811-iki levelére.

Bacsányi: Méltóztassék itt meggondolni, hogy e levelezésben egy hosszú éveken át ártatlanul halálra üldözött, s már nem fiatalon kivándorló, családjától és szeretteitől elszakított, idegen világba messze elsodort szerencsétlen ember keserűsége nyilatkozik meg hű feleségével szemben. *S már természetemnél és jellememnél fogva is, mint magyar költő, tüzes érzelmeim és gondolkozásom el szoktak ragadni.* Azon részleteket illetőleg pedig, melyekre hivatkozás történik, egy szó sincs, mely gonosz szándékot bizonyítana.

Ami a rendszert érintő megjegyzéseimet illeti az csak néhány egyénre vonatkozik kik nem szűntek meg engem igazságtalanul üldözni.

Elnök: Van még valami mondanivalója?

Bacsányi: Más mondanivalóm nincs, minthogy hálás, forró alattvalói köszönetemet fejezem ki Ő Felsége legmagasabb színe előtt azon jóságos atyai kegyért, hogy kegyes volt ügyemben egy pártatlan biróságot kirendelni, s ezáltal nekem alkalmat adni, hogy a terhemre rótt vádak tekintetében elmondhassam véleményemet.

A vallomás hitelesítése után a vádlott négy órakor délután fogságába visszavitetik. A bizottság kijelenti a vádlott előtt, hogy fogságának ideje alatt magát tisztességesen viselte. A vizsgálati jegyzőkönyv elmondja, hogy azon vádak felsorolásánál, melyek arra vonatkoznak, hogy a vádlott Ő Felsége személyét súlyos sérelmekkel illette, Bacsányi rendkívüli kedélyizgalmakon ment keresztül. Midőn a biróság közli vele ezen vádpontokat, heves zokogásban tör ki, s alig képes visszanyerni nyugalmát. Kétségbeesése összefügg azzal a feltevéssel, hogy jelenlegi szomorú sorsának s a vádnak, mellyel illetik, oly következményei lesznek, melyek kihatnak egész életére.[1]

Időközben a biróság bevégezvén Bacsányi kihallgatását, újabbi tanúkihallgatásokat rendel el azon ellenmondások tisztázására, melyek Bacsányi vallomása, s a tanúk vallomásai között felmerültek. Ily éles ellentét merül fel elsősorban Márton vallomása körül,

[1] Bacsányi rendes kihallgatásának jegyzőkönyve. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs,

melyre nézve a biróság utasítást ad a legfőbb rendőrhatóságnak, hogy Bacsányi ügyében Mártont újból hallgassa ki. Ez tényleg meg is történik a bécsi városi hatóság színe előtt 1816 március 15-én.

Mártont figyelmeztetik, hogy előbbi kihallgatásánál azt állította, hogy nem fordította le a kiáltvány sérelmes részeit, s azok számára üres helyet hagyott. Állította továbbá, hogy a fordítással körülbelül három órakor reggel lett készen, s hogy az ő fordításából egy szó sem volt a megjelent nyomtatványban. Bacsányi ezzel szemben azt állítja, hogy 1809 május 15-én késő este a kiáltvány német és magyar nyelven teljes szövegében lett elébe téve, s neki csak a magyar szöveg nyelvezetét és helyességét kellett megállapítania. A fordításban tehát semmiféle hézag nem volt. Márton erre a következő vallomást teszi:

„Az említett kiáltvány német és francia szövegben volt megfogalmazva. Ha jól emlékszem, én a magyar fordítást egy külön ív papiron végeztem. Ha Bacsányi azt állítja, hogy ő 1809 május 15-én későn este a magyar és német fogalmazványt készen kapta a franciáktól, s abban hézagok nem voltak, úgy nyilvánvaló, hogy ezt egy harmadik személy csinálta, mert újból állítom, hogy én a sérelmes részeket nem fordítottam le, hanem azok számára helyet hagytam."

Midőn Mártont figyelmeztetik Bacsányi amaz állítására, hogy igenis a sérelmes részek a kiáltványban benfoglaltattak, Márton hivatkozik első vallomására, s azt állítja, hogy ily körülmények között nem az ő fordítását, hanem egy más fogalmazványt tettek Bacsányi elé.

Figyelmeztetik egyúttal Mártont Bacsányi ama vallomására, hogy nem egy küldönc, hanem ő maga, Márton, vitte el Bacsányi lakására Maret levelét 1809 május 15-én délben. Ott ismertette meg vele Bacsányi a levél tartalmát.

„Most már jól emlékszem — Mondja Márton —, hogy miután Bacsányi lakását tudtam, *tényleg én mentem el hozzá a polgárőrséggel, és pedig Maret levelével.* De hogy én adtam-e át ott neki a levelet, vagy a küldönc, azt már szintén nem tudom. Arra sem emlékszem, hogy otthon lakásán mutatta-e meg nekem Maret levelét, vagy a Pálffy-házban; megengedem, hogy Bacsányinak igaza van, hogy ő mutatta meg azt lakásán. Ha ma eltérőleg vallok a

multkor mondottakkal szemben, ez csak azért van, mert Bacsányi segítségemre jött, s most már jobban emlékszem a körülményekre. Tény az is, hogy én Bacsányit a Degen-féle nyomdában felesége megbízásából felkerestem. De arra igazán nem emlékszem, hogy az május 16-án reggel volt-e." Egyebekben Márton előző vallomását fentartja.[1]

Újból kihallgatják Degen nyomdászt is, ki azt mondja, hogy nem emlékszik, mintha Bacsányival együtt ment volna a nyomdába kocsin. Bacsányi nem a kocsiban, hanem még a Pálffy-háznál panaszkodott kirendeltsége miatt. Azonkívül még Ackermann főnyomdász lesz újólag kihallgatva, ki azt állítja, hogy Bacsányi a magyar és latin szöveget korrigálta át. Az ismeretlennel folytatott vitából azt következteti, hogy ez utóbbi járatosabb volt a magyar nyelvben, mint Bacsányi, ami kissé furcsa állítás, mert hiszen a főnyomdász, ki magyarul nem tudott, nem igen lehetett képes megítélni másnak a magyar nyelvben való jártasságát. Vallomása különben sem mehet komoly számba, mert pl. azt állítja, hogy a két férfi magaviseletéből és mozdulatából következtetett arra, hogy közöttük nyelvi vita volt.[2]

Ezen újabbi tanukihallgatások alapján május 18-án Bacsányi még egyszer a vizsgálóbizottság elé kerül, hogy még néhány jelentéktelen kérdésre nézve számot adjon.

Az elnök figyelmezteti Bacsányit, hogy úgy Márton tanár, mint Degen nyomdaigazgató és Ackermann főnyomdász megmaradtak eddigi vallomásuk mellett, s tudatja egyúttal vele, hogy az illetékes hatóságok megkerestetvén, sehol oly kérvénye nem találtatott, mely arra vonatkoznék, hogy ő az 1809-iki dolgaiért bocsánatot és kegyelmet kért volna. Az elnök különösen hangsúlyozza, hogy 1809-ben, az ellenséges megszállás idején, az akkor felállított Hofkommission részéről, sem közvetve, sem közvetlenül utasítás nem adatott ki arra nézve, hogy ő a kiáltvány lefordítására szolgálatait a franciák rendelkezésére bocsáthatja. Épp így Metternich herceg sem tud semmit e kirendeltségről. Mindezekre nézve az elnök még egyszer felvilágosítást kér Bacsányitól.

[1] Márton József második kihallgatásának jegyzőkönyve 1816 március 15. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Degen és Ackermann második kihallgatásának jegyzőkönyve 1816 március 15. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Bacsányi e kérdésekre nézve a következőkben felel:

A) Ami az említett tanuk vallomásait illeti, kijelentem, hogy én is vallomásomat legjobb tudásom szerint tettem meg és semmi okom arra nincs, hogy azt megváltoztassam.

B) Hogy az említett kérvény a hatóságoknál nincs és nem is lehet, azt előre tudtam, s az teljes megnyugtatásomra szolgál.

C) Ami a Hofkommissariat engedélyokiratát illeti, arra nézve megjegyzem, hogy azt a francia hatóságok átküldték a nevezett hatósághoz, s onnan az egy kísérő irattal, mely báró Brettfeld titkár aláírásával lett ellátva, jött vissza. Ugyanezen eredeti irat volt az, melyet párisi kihallgatásomkor Metternichnek átadtam, ki ama figyelmeztetéssel adta vissza nekem, hogy őrizzem meg azt. Ugyanekkor alkalmam volt a herceg előtt ügyemet előadni és szerencsétlen sorsomnak, valamint üldöztetésemnek körülményeit megvilágítani. Egy óráig tartott a kihallgatásom, s az utánam jövő báró Eskeles bankár panaszkodott is, hogy oly sokáig kellett várakoznia.

Nekem nagyon fájt, hogy Párisban történt elfogatásom után rögtön nem lettem kihallgatva, midőn tények és bizonyítékok alapján azonnal kimutattam volna, hogy nincs másról szó, mint ellenségeim rágalmazásairól.

Bacsányi vallomását a következő szavakkal végzi:

„Ezen tízhavi vizsgálati fogság testben-lélekben megtört, s azért alázatosan és bizalommal esedezem, méltóztassék siettetni ügyemet, hogy vége legyen már súlyos helyzetemnek, s lehetővé legyen téve az, hogy visszaadassam az emberi társadalomnak.“

Ezzel véget ér Bacsányi kihallgatása a vizsgáló-bizottság előtt, s a jegyzőkönyv azzal a megjegyzéssel végződik, hogy a vádlott könnyes szemekkel, mély érzelmekkel eltelve, meghatva végezte vallomásait.[1]

A biróság a vallomások alapján két hó leforgása alatt feldolgozza Bacsányi ügyét, s megalkotja ítélet nélkül a legfőbb rendőri hatósághoz felterjesztendő véleményes jelentését, mely következőleg hangzik:

Büntetőjogi szakvélemény,

mely az Ő Felsége legmagasabb parancsára kijelölt vizsgáló-bizottság által Bacsányi János spielbergi államfogoly ügyében megalkottatott,

[1] Bacsányi rendes kihallgatásának jegyzőkönyve, Brünn, 1816 május 18. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

s a morvaszilézia felebbezési törvényszék elnökének, gróf Auersperg József Ő Excellenciájának utasítására a cs. kir. rendőrigazgatóság elnökéhez, báró Hager Ő Excellenciájához felterjesztetett.

A franciák megszállása idején, 1809-ben, az ugyanezen év május 15-én a magyarokhoz intézett, s nyomtatásban megjelent francia, német, magyar, valamint francia, latin, magyar kiáltvány, melynek értelmében az illető nemzet arra szólíttatik fel, hogy az uralkodóház ellen felkeljen és saját kebeléből új királyt válasszon, közvetlen eredménye a franciák azon politikájának, mely egyik főeszközét a kedélyek felizgatására és a forradalmi eszmék felkavarására azon célzatból és szándékból alkalmazta, hogy az ellenség legyőzetése biztosabb legyen. Ezt a jakobinusok által kezdeményezett háborúviselési módszert — mely a legerősebb trónok megdöntésére ádáz dühvel tör — Napoleon is alkalmazásba vette. Az ő parancsa és teremtő befolyása nélkül sem alattvalói, sem az általa legyőzöttek semmit maguktól nem kezdeményezhettek, úgy hogy az ő parancsait és rendeleteit minden egyes esetben őneki magának kell betudni. Miután az európai államokban ezen, a népjogokat kigúnyoló módszere a hadviselésnek nincs elfogadva, s azt helyeselni nem is lehet, ezen szempontból az, tekintet nélkül a kezdeményezőre, egy bűnös cselekedet, s ha a büntető hatalomnak a viszonyok a kezdeményezőt kezébe szolgáltatják, ez a megsértett hatalommal szemben ezen eljárásáért felelősséggel tartozik.

Ha tehát egy ily, a magyarokhoz szóló kiáltvány, mely a dicsőséges uralkodó császári háznak ezen évszázadok óta hű alattvalóit felkelésre szólítja, elsősorban magát a hadviselő ellenfelet állítja pellengérre, s ezen eljárás a népjogok elleni cselekedetet képez, úgy egy itteni alattvalónak ebben való közreműködése, akár közelebbről, akár távolról legyen is abban része, nem egyéb, mint a felségárulás büntetendő cselekménye.

A tényállást megállapító jegyzőkönyv szerint a kiáltvány ténye, s az ugyanoly szellemben megszerkesztett és terjesztett Nobilis Hungarus ad Hungaros című röpirat, mely 1809 május 15-ről szól, jogilag bebizonyítottnak tekintendő.

A Bacsányi János ellen felhozott és a bizottság kezére adott adatok, melyek nevezettnek bűnrészességét voltak bizonyítandók, szükségessé tették, hogy a sommás és rendes kihallgatás a büntetőtörvénykönyv 287. és 350. szakaszai szerint folyamatba tétessék.

Ezen eljárás tekintetében a bizottság figyelmét arra irányította:

a) hogy a vádlott bűnössége, vagy ártatlansága úgy megállapíttassék, hogy az ítéletozatal igazságosan történjék,

b) hogy ezen vizsgálat a legalaposabban ki legyen merítve.

I. tárgy.

A vizsgálat tárgyát képező ama váddal, mely szerint a kiáltvány megszerkesztésében való bűnrészesség, s a felségárulás ténye volt megállapítandó, egyúttal össze volt kapcsolva Bacsányi Jánosnak Franciaországba való kivándorlási ügye is (ez utóbbi azonban, mint a tényeket megvilágító körülmény, nem pedig mint külön bűntény), s miután a vizsgálat alatt lévő szabadon, saját jószántából kezdett beszélni és felelni, úgy a kérdések egymásután, egyenkint és összesítve lettek előtte feladva, amelyekre ő felelt is. Az 1816 január 16-án kelt jegyzőkönyvben *a)*—*h)*-ig felállított vádpontok tekintetében a vizsgálat alatt lévő a következőkben adott felvilágosításokat.

A franciák ellenségként 1809 május 9-én vonultak be Bécsbe. A vádlott csak 15-én kapott a déli órákban Maret francia minisztertől egy levelet, ki őt, mint régi kufsteini fogolytársát, magához meghívja s kéri, látogassa meg azonnal, mert később Schönbrunnba megy. Ő elment hozzá. Első találkozásuk szívélyes, de rövid volt, mert Maret nemsokára Schönbrunnba ment, ami körülbelül három órakor történhetett.

Ugyanezen este a vádlotthoz egy fegyveres bécsi polgár, mint küldönc jött azzal a szóbeli üzenettel, hogy jöjjön azonnal Maret miniszterhez. Ő rögtön elment, s midőn oda megérkezett, a miniszter irodájába vezették, hol több francia ember volt, de ahol Maret nem volt jelen. Ezek közölték vele a francia császának azon parancsát, hogy az asztalon lévő, már franciából lefordított, kész kiáltványt a fordítás, s a nyelvezet helyességének megállapítása szempontjából vizsgálja át, s állapítsa meg, hogy a francia szöveg megegyezik-e a magyar fordítással.

Bacsányi ezen munkára csak azon feltétellel vállalkozott, hogy ha arról a cs. kir. Hofkommisariat értesítve lesz s ehhez beleegyezését adja. Erre neki nevezett hatóság egy átiratát kézbesítették, mely egy titkár aláírásával volt ellátva (a névre nem emlékszik), s mely hivatva volt eljárását igazolni. Erre ő minden gondolkozás

nélkül átvizsgálta a fordítást, s néhány nyelvbeli jelentéktelen javítástól eltekintve, s annak tartalmán mit sem változtatva, a fordítást a francia eredetivel megegyezőnek találta. Erre még ugyanazon éjjel a szintén kirendelt Degen nyomdaigazgatóval ennek az Altervorstadton lévő nyomdájába ment, hol neki a magyar nyomtatvány helyességét kellett ellenőrizni. Bacsányi eljárásának igazolására és a vád megcáfolására a következő részleteket mondotta jegyzőkönyvbe.

Maret meghivó-levelének tartalma bizonyítja, hogy ő e miniszterrel előbb össze nem jött, s annak meghivását megindokolja a kufsteini fogságban 1795-ben kötött ismeretségükkel. Ebből kifolyólag történt a látogatás, melyet ily körülmények között nem utasíthatott vissza. Ezen rövid látogatási tény nem képezheti egy oly vádnak alapját, mely neki e tekintetben terhére róható volna.

Hogy ő saját elhatározásából Maret ismeretségét nem kereste, arra nézve hivatkozik magaviseletére, s különösen arra a körülményre, hogy midőn az 1805-iki első francia megszállás idején Maret miniszter először tartózkodott Bécsben, őt fel sem kereste, sőt nem is látta.

Ezen tényállás Maret leveléből is megerősítést nyer, melyben ez a kitétel foglaltatik: „Két egykori bajtárs a szerencsétlenségben". Maretnek nem lett volna szüksége arra, hogy ily régi eseményekre hivatkozzék, ha már azóta többször találkozott volna vele.

Habár a vizsgáló-bizottságnak a legfőbb rendőri hatóság azt az értesítést adta, hogy még 1805-ben volt érintkezés Maret és Bacsányi között, mégis erre bizonyíték nincs. Ezen csak általánosságban felmerülő vád, melynek beigazolására, mint a legfőbb rendőri hatóság maga is megjegyzi, minden bizonyíték hiányzik, a vizsgálat alatt lévő védekezése után végleg elejtettnek tekintendő.

Az említett első látogatás 1809-ben ártatlan, megengedhető cselekmény volt. Márton József tanár vallomása szerint pedig be van bizonyítva, hogy Bacsányi ő előtte nem kereste fel Maret minisztert, mert ez őt csak május 15-én kérdezte meg, hogy Bécsben tartózkodik-e Bacsányi; erre Maret kijelentette, hogy utána fog küldeni, s meghivó-levelével Mártont küldé Bacsányihoz, mint az utóbbi ezt állítja. Ezen tényállásnak Márton először ellene mond, de második kihallgatásában mégis elismeri, hogy a dolog úgy áll, mint azt Bacsányi mondja. Tény az is, hogy Bacsányi Márton után

jött, s ő ennek Maret levelét, nem tudni hol s mikor, fel is olvasta. Mert a helyre és időre vonatkozó ellentmondás, mely Márton és Bacsányi között fenforog, nem dönti meg azt az igazságot, hogy Maret levele május 15-én kelt és küldetett Bacsányihoz.

Hogy Bacsányi egy polgári küldönc útján lett elhíva és kirendelve a franciákhoz szolgálattételre, az iránt semmi kétség nincs, de hogy ő azért lett-e kirendelve, hogy a franciák által elébe tett, már kész fordítást átvizsgálja, az nem állapítható meg.

Bacsányi azt állítja, hogy ő e munkát mindaddig megtagadta, míg ahhoz az osztrák hatóságok jóváhagyását meg nem kapta; ez meg is történt, s Bacsányi azt mondja, hogy ezen igazolvány meg is volt párisi papirjai között. Állítja továbbá, hogy Metternich herceg is látta ezen okmányt, kinek azt megmutatta, midőn 1810-ben kihallgatáson volt nála.

A legfőbb rendőri hatóság erre vonatkozó átiratai bizonyítják, hogy a cs. kir. Hofkommisariat hivatalosan semmit sem tud Bacsányi kirendeltségéről, s a fordításra nem is adott engedélyt, továbbá, hogy Metternich herceg ezen állítólagos igazolványt nem látta.

Hogy a kiáltvány magyar fordítását a kirendelt Márton nyelvmester és a statisztika tanára teljesen végezte, azt nevezettnek február 12-én eskü alatt tett vallomása bizonyítja. Ő azonban a Napoleon által aláírt, a német és francia szövegben foglalt, Ő Felsége legmagasabb személyét sértő kitételeket nem fordította le, hanem azok számára üres helyet hagyott, amit Theremin államtanácsos Mártonnak meg is engedett. Azon kifejezések, melyek egy újonnan választandó alkotmányra, s a Rákos mezején tartandó országgyűlésre vonatkoznak, szerinte az elébe tett francia szövegben nem foglaltattak, s ő azokat csak a később nyomtatásban megjelent kiáltványban olvasta.

Mindezen állításoknak Bacsányi ellentmond, úgy a sommás, mint a rendes kihallgatás folyamán, s Márton állításaira nézve a következőket mondja:

Ő, mint be van bizonyítva, nem reggel 7—8 óra tájban, mint azt Márton állítja, hanem 1809 május 15-én este lett kirendelve, s miután a nyomtatás a 15-ikéről 16-ikára következő éjszakán megtörtént, az idő rövidsége miatt fizikai lehetetlenség lett volna, hogy ő a fordítást egész terjedelmében elkészítse. A magyar tör-

ténelemre vonatkozó kitételek tekintetében hivatkozik a magasabb politikai szempontokra, melyek folytán az államoknak érdekében áll, hogy a szomszéd országok belső viszonyairól tudomást szerezzenek. Különösen XIV. Lajos francia király óta az Ausztria nagyságára mindenkor féltékeny francia kabinet szükségesnek látta, hogy a magyar nemzet mozgalmairól, érzelmeiről, sőt a magyar országgyűlés eseményeiről is tudomást szerezzen. Ebből kifolyólag a franciák épp oly tájékozást szerezhettek a magyarországi viszonyokról, mint ennek az országnak bármelyik polgára, annál is inkább, mert mindezek a dolgok nyomtatásban is megjelentek, az ezekre vonatkozó történelmi könyvek minden ország könyvtárában, így a francia nemzeti könyvtárban is feltalálhatók.

Hivatkozik azonkívül Napoleon sajátos jellemére, ki a népekhez intézett felszólításait az ő különleges nyelvén szokta megfogalmazni, s ki eljárásában alárendelt tanácsosai javaslataira nem szorult, s így senki sem merészelte volna megcselekedni azt, hogy változtatásokat eszközöljön azon eredeti fogalmazványon, melyet az ő aláírása szentesített.

A pótlólag felvett kihallgatások alkalmával Márton tanár megmaradt azon első állítása mellett, hogy a sértő részeket nem ő fordította le, anélkül azonban, hogy megvádolná Bacsányit a kiáltvány lefordításával. Mindebből azon feltevés következik, hogy a magyar fordítást egy harmadik személy csinálta, ami még valószínűbbé válik, ha tekintetbe vesszük Kasimir tanu vallomását, ki egy harmadik személyről beszél, akit ő Bacsányinak tart, s kit ő gyakran látott dolgozni Maret szobájában. Ezen tanúnak a Bacsányi személyét illető tévedése azonban alább ki fog tűnni.

A Nobilis Hungarus ad Hungaros című latin röpiratra nézve Bacsányi a szerzőséget határozottan tagadja, s ezen vád megcáfolására a következőket hozza fel.

A fogalmazvány oly rossz, hogy azt egy tudós munkájának — melynek ő magát tartja — semmi esetre sem tekinthető.

A vizsgáló-bizottság ezen röpiratra nézve szükségesnek tartja megjegyezni, hogy a kihallgatás folyamán vádlottnak átadott egy oly német fogalmazványt latinra való fordítás végett, mely e röpirat 9-ik oldalának egy részére vonatkozik, s melyről nem vehető rögtön észre, hogy az ezen röpiratból való. Célja ennek az volt, hogy kideríthető legyen, vajjon e röpirat tényleg Bacsányi mun-

kája-e. Minden bizonyíték azonban amellett szól, hogy ő nem lehet ezen röpirat szerzője.

Az első, s legfőbb vád, mely Bacsányit terheli, az, hogy ő a kiáltványt összes sértő részleteivel lefordította; ezen részek a következők: hálátlan, esküszegő fejedelem, gyenge fejedelmek, kik megvesztegetett miniszterek befolyása alatt állanak stb. Ehhez járulnak még a már említett történelmi vonatkozású részek is. Ezen vád Márton tanár vallomása alapján merül fel, ki azt állítja, hogy ő az osztrák hatóságok engedélyével csinált fordításból ezen részeket nem fordította le, hanem azok számára üres helyet hagyott. Ő utána pedig Bacsányi Jánost rendelték ki. Ezután pedig a nyomtatásban megjelent kiáltvány az összes említett sértő kitételeket, s a történelmi vonatkozású részeket is tartalmazta. Mindez arra a feltevésre enged következtetni, hogy a munkát, mint tudós ember, Bacsányi végezte.

Márton tanár nem volt szemtanuja Bacsányi fordítói munkásságának. Ő bevallotta, hogy a magyar fordítást a sértő kifejezések kihagyásával teljesen végezte. Ő a rendőrség részéről fel volt hatalmazva arra, hogy a fordítást teljes egészében végezze, s ezt minden felelősség nélkül meg is tehette volna. A legfőbb rendőri hatósághoz beérkezett jelentések szerint Márton mint hűséges alattvaló viselkedett, ki megtagadta a teljes szövegű fordítás elkészítését, s ezen vonakodását kihallgatása folyamán azzal indokolta, hogy ezen eljárásából nagy baj származhatott volna családjára, mert ő számos oly magyar főúri családdal áll összeköttetésben, hol rossz néven vették volna ezen cselekedetét.

Az illetékes tanuk, mint Bindertsch, Degen, Kreil, Haidkohl, Klötzl, Ackermann, Bacsányival szemben semmi terhelő vádat nem tudtak felhozni. Ezen tanuk és a Bacsányi tanuvallomása közötti ellentétek kiegyenlítésére, s a tényállás bővebb megvilágítására szükségesnek látta a bizottság az előbbiek újabbi kihallgatását, kik közül Ackermann tanu megmaradt amaz első állítása mellett, hogy Bacsányi egy idegen emberrel jött a Degen-féle nyomdába, kivel együtt végezték a latin kiáltvány korrekturáját.

Kasimir András, gróf Pálffy József pitvarnoka, előadta, hogy ő Bacsányit majdnem mindennap látta dolgozni Maret dolgozószobájában; ő minden hivatalnokkal ott jó lábon állott, sokszor volt reggelire meghíva oda s többször tekejátékkal mulatta magát. Ezen tanu leírta Bacsányi személyét is. Ezen személyleírás Bacsá-

nyit 35 éves, magas termetű, barna, kerek képű, feketehajú férfiúnak mondja, ki oldalszakállt viselt. Ő mindig magyarnak tartotta őt.

Ezen személyleírás azonban a vizsgálat alatt lévő Bacsányira semmiképen sem illik. Bacsányi ugyan magas, sovány termetű ember, de már 52 éves. Barna, hosszúkás arcú, szürkeruhás férfiú, s pofaszakállat sohasem viselt. Kovács János nevelő, akire Kasimir hivatkozott, kijelentette, hogy Bacsányit nem is ismeri, s hogy itt személycserének kell fenforogni. Ily körülmények közt Kasimir tanut a bécsi vizsgáló-bizottság meg sem eskette vallomására, s így büntetőjogi szempontból nevezettnek tanuvallomása nem vehető figyelembe.

A Nobilis Hungarus ad Hungaros-féle folyóirat szerzősége és terjesztése tekintetében a vizsgálat alatt lévő Bacsányi Jánossal szemben nem merült fel oly gyanú, mely bűnösségét igazolná, annál kevésbbé, mert még az sem volt bebizonyítható, hogy ezen röpirat melyik nyomdában lett nyomatva, s így a szerző kikutatása teljesen lehetetlenné válik. Azért a vizsgálat alatt lévővel szemben felmerült emez általános vád, annak védekezése után elejtetett.

Maretval, a későbbi bassanói herceggel Kufsteinban kötött ismeretsége magában véve semmi törvénybe ütköző cselekedetet nem képez.

Az említett, de elveszett hivatalos átirat, mely Oss, akkori rendőr-igazgató-helyettes által volt kiállítva, csakis ezen nevezett hivatalnoknak vallomása alapján volna megvilágítható. Azonban ezen hivatalnok nem lévén már az élők sorában, nem volt kihallgatható. A másik tanu Kasimir, ki reá mutatott az ezzel összefüggő körülményekre, mint nagyon kétséges tanu, vallomásával nem vehető tekintetbe, azért ezen tanuskodást a büntető-törvénykönyv 271. és 274-ik szakaszai értelmében érvénytelennek kell tekinteni.

Bacsányi ezen váddal szemben a határozott tagadás álláspontjára helyezkedik, s ezekre nézve csak annyit ismer be, hogy bár őt Maret tényleg mindennapra meghívta magához, ő ezen meghivásnak ily formában eleget nem tett, s csak egyetlen egyszer, midőn azt nem volt már képes visszautasítani, fogadott el meghivást ebédre. Ezen kívül soha nem volt nála, s annál kevésbbé volt lehetséges az, hogy ő éjjel-nappal ott tartózkodott volna, ott mindenféle játékkal mulatott, s a személyzettel szórakozott volna.

Bacsányi titkos kimenekülése a franciák kivonulása után, s állásáról való lemondása képezi a fővámmal kapcsolatosan legerősebb alapját az elkövetett bűnös cselekmény gyanújának.

Miután azonban a felségárulás fővádja meg van döntve, úgy ezen körülmény is, mint a vádnak legfőbb támpontja, megdől, annál is inkább, mert ezen menekülés más okból is történhetett, amenynyiben, mint azt a vizsgálat alatt levő állítja, az üldöztetéstől való félelem, s Maretval való viszonyának ferde megvilágítása inditotta őt a kivándorlásra; annál is inkább, mert abban a nézetben van, hogy már első kufsteini fogsága a Martinovics-ügyben igazságtalan volt, s már akkor áldozatul esett ellenségei ármánykodásának.

Azon feltevésben, hogy az ember a dolgokat sokszor nem úgy mérlegeli, amint azok állanak, hanem, mint látszanak lenni, s felfogását az előbbi szempont irányítja, s ily alapon ítél, úgy, habár a vádlott ezen nézete az akkori ítéletek alapján bizonyára megdönthető volna, megengedhető, hogy ezen felfogás képezhette alapját későbbi félelmének, s ez a lelkiállapot irányította magaviseletét.

Ezen félelemtől üldözött kedélyállapot megadja a valószínűséget vallomásának, s feltehető, hogy tényleg nem az ellenségnek tett államellenes szolgálatokért kívánt jutalomképen Párisban alkalmaztatást, hanem mert kivándorlása után kényszerítve volt oly állás után nézni, mely fentartását biztosítja. Ezen állás elnyerésében ama remény táplálta, hogy miután szerencsétlenségének oka az volt, hogy őt Napoleon parancsa kirendelte, Maret közbenjárása folytán módot fog találni arra, hogy kárpótolva legyen veszteségeiért. Ezen félénk kedélyállapot kifolyása volt az is, hogy a kivándorlási idézésnek nem tett eleget.

A vádlott és neje közötti levelezés, melyben Bacsányi elégedetlensége kifejezésre jut, a bizottság előtt szintén vizsgálat tárgyát képezte, főleg azért, hogy betekintve nevezettnek érzelmi és gondolatvilágába, megalkotható legyen a felfogás a vádlott alapjelleméről. Ezen levelezés azonban nem bizonyítja a rossz szándékot, sőt abban számos alkalommal vádlott lelkére köti feleségének a tisztességes magaviseletet és a hallgatást. S ezzel kapcsolatosan kihallgatása folyamán kijelentette, hogy a levelezésben megnyilatkozó elégületlenség nem az általános viszonyokra, hanem csakis egyes emberekre vonatkozik, kik okot adtak neki az elégedetlenségre.

Alulirott alázatos bizottság a vád első főpontjára nézve a következőkben mondja ki véleményét.

Miután ezen vád jogi bebizonyítására nézve sem a tanuvallomásokból, sem az egybevágó körülményekből, mihez a büntető törvénykönyv 412. §-a által előírt szükséges jogi bizonyítékok hiányzanak, meg nem állapítható, hogy Bacsányi János lett volna az, aki ama francia kiáltványt magyar nyelvre lefordította, melynek teljes szövegében való lefordítását Márton József nem vette magára, ezzel szemben Bacsányi János, ki nevezett után kirendelve lett, anélkül, hogy az osztrák hatóságok erre vonatkozó igazolványát felmutathatná, harmadik személyt megjelölni nem tud, ki e fordítást végezte volna, s ezáltal az ellene felmerülő fordításban közreműködő gyanút kellően eloszlatni nem tudta, mégis azon értelemben, mint azt Brünn város büntetőtörvényszéke a büntető törvénykönyv 221. §-a alapján kimondotta volna, a vád jogi bizonyítékok hiányában elejtendő volna.

II. vizsgálati tárgy:

Az állam belső nyugalmának megzavarása. A megállapított tényállás, s kellő jogi feljelentések hiányában a Bacsányi János ellen felmerült eme vád nevezettnek kihallgatása és védekezése után elejtettnek tekintendő, s a büntető törvénykönyv 273-ik §-a szerint az ellene folytatott vizsgálat e tárgyban beszüntetendő.

És pedig, mert:

A vád az iratokhoz csatolt hivatalos rendőri jelentéseken alapul; ezeknek pedig csak egy megfizetett Vernier nevű alkalmazott véleménye, továbbá meg nem nevezett személyek jelentései képezik az alapját.

Hivatkozással a vizsgáló-bizottságnak a tányállást meghatározandó I. számú naplójára, megállapíttatik, hogy nemcsak a vizsgálat alatt levőnek határozott tagadása, hanem a bizonyítékok hiánya folytán is, ezen vád beigazolása nem volt lehetséges.

A védelem folyamán Bacsányi a vele szemben fölmerülő eme vádpontot illetőleg, a legnagyobb mértékben meg volt lepetve; a vádlott heves zokogásban tört ki, s midőn hosszú idő mulva visszanyerte nyugalmát, hivatkozással Ő Felsége magas személyével szemben mindenkor tanusított hűségére és tiszteletére, a felmerült vádat határozottan tagadta.

A bizottság kötelességének tartja, hogy a vád alapjául szolgáló

jelentések hitelessége tekintetében véleményét büntetőjogi szempontból a következőkben alkossa meg:

A rendőrség első jelentése Párisból 1815 július 24-éről van keltezve, s azt tartalmazza, hogy Bacsányi a legalávalóbb rágalmakkal illette Ő Felsége magas személyét.

Mialatt Bacsányi szoros felügyelet alatt állott, ezen jelentésre következő három nap mulva, július 27-én megjelent a másik jelentés, mely azt mondja, hogy Bacsányi tovább folytatja az izgatást Ő Felsége ellen, s őt „jellemtelen, boszúálló" jelzőkkel illeti. Ezen jelentés egyúttal azt is tartalmazza, hogy intézkedés történt Bacsányi további szigorú megfigyeltetésére s ha tényleg rossz indulata bebizonyosodik, a legszigorúbb hivatalos eljárást kell vele szemben alkalmazni.

Ez után több jelentés nem lát napvilágot. De miután Bacsányi elfogatása augusztus 5-én tényleg megtörtént, úgy ez vagy az említett jelentések, vagy későbbi rapportok alapján történt.

Bármelyik álláspontra helyezkedjünk, ezen jelentések büntetőjogi szempontból nem képeznek határozott és nyílt bizonyítékot, miután ezek nem álapítják meg közvetlenül a tényleges bűncselekményt, s a vád alapját csak bizalmas feljelentések képezik; ezen jelentések csak hallomáson alapulnak, anélkül, hogy a tényállás határozottan megállapítva volna. Még feljelentő tanukról sem lehet szó, mert ilyeneknek nevei megemlítve sincsenek.

Langswerth rendőrtitkár ellenmondásai erősen megdöntik e jelentések hitelképességét, ki határozottan jelenti rapportjában, hogy ő Bacsányit hat héten át figyeltette meg, s mások által figyelmeztette, holott ezen időpontra nézve megállapíttatott, hogy mindezen jelentések három napon belül láttak napvilágot.

Ha tehát ezen bűncselekménynek további vizsgálata szükségesnek mutatkoznék, akkor elsősorban nevezett rendőrhivatalnokot fel kellene hívni arra, hogy az említett tanukat névszerint nevezze meg. Ezen esetben úgy ezeknek, mint dr. Gallnak kihallgatása volna szükséges.

Ez utóbbi kihallgatandó volna abban az irányban, hogy kikből állott az ő magántársasága, tettek-e ott nála politikai nyilatkozatokat, s hallott-e ő Bacsányi részéről gyalázó kifejezéseket Ő Felsége magas személye ellen.

Továbbá Vernier feljelentő tanú felszólítandó volna, hogy mikor, hol, s kik előtt tette Bacsányi az említett bűnös nyilatkozatokat.

Végre Blanchard könyvkereskedő, vagy más hiteles tanú útján kiderítendők volnának nevezett Vernier viselt dolgai és szükségletei az 1815 július és augusztus hónapokban.

Ezen jogi vélemény után engedje meg Excellenciád, hogy alulírott vizsgálóbizottság a büntetőtörvénykönyv 455-ik §-a alapján elmondja észrevételeit és véleményét a vizsgálat alatt tapasztalt ama jelenségekre nézve, melyeket nevezettnek látszólagos vérmes, hirtelen fellobbanó természetére, gondolkozására, kedélyállapotára és jellemére nézve megfigyelni alkalma volt.

Mindenek előtt tudós hírnevének büszkeségében, jellemének a parancsoló természet az alapja; az ő felfogása a nemes érzésről és az erkölcsről, melyre szünetlenül hivatkozik, zsinórmértékül szolgálnak nála arra nézve, hogy másoknak erkölcsösségét, vagy erkölcstelenségét megállapítsa. Saját véleményéről és meggyőződéséről, ellentétben a másokéval, úgy beszél, mint egy diktátor. Heves véleménynyilvánításai, merész gondolatai, gyakran nyers és szerénytelen nyilatkozatai sok ellenséget szerezhettek neki, kik ellen gyakran hangosan felemeli szavát.

De meggyökerezett gonosz embernek, s az államra veszélyes egyénnek alulírott vizsgálóbizottság ezen megtévedt embert lélektani megfigyelések, s feleségével folytatott levelezései alapján nem tarthatja.

Kitűnően jellemzi őt az a nyilatkozat, melyet Metternich Wineburg herceg a nála kihallgatáson levő feleségének róla tett, s melyről felesége őt 1810 november 22-én kézbesített, s ugyanezen év mindszenteknapjáról kelt levelében értesíti; ezen nyilatkozat szerint a herceg sajnálja őt, de őt magát tartja hibásnak mindabban, ami őt eddig érte, *mert ő azon emberek közé tartozik, akik semmiféle formába bele nem illenek, s élénk képzelődő tehetségük által sok oly dologba keverődnek bele, ami szerencsétlenségüket okozza, annál is inkább, mert mindenhez eréllyel fognak hozzá. Ilyen emberek számára egy külön országot kellene teremteni.*

Ugyanily nyilatkozatot tesz Bacsányiról a herceg Ő Felségének, melynek másolata a bizottság előtt volt.

De miután az állam biztonságának magasabb szempontja a körülményekhez képest szigorú előrelátást parancsol, s újabban bekövetkezhető veszélyek a jövőben a köznyugalmat ismét fenyegethetik, Felséged éleslátása nem fogja figyelmen kívül hagyni

ama körülményt, hogy bölcsességével és kegyes jóságával meghatározza a szerencsétlen fogoly jövendő sorsát.[1]

*

Így végződik a brünni vizsgálóbizottság véleményes jelentése Bacsányi ügyében, melynek alapos, és lelkiismeretes megalkotásához jogi szempontból alig fűződhetik kifogás. A brünni vizsgálóbizottság döntő bizonyítékok hiányában elejtettnek jelenti ki a Bacsányival szemben felmerülő mindkét vádpontot. A bizottsági véleménynek még azt a részét is el kell fogadnunk, mely Bacsányi egyéniségének és jellemének képét adja, mert hiszen a bizottság nem helyezkedhetik bele abba a kedélyvilágba, melyben Bacsányi költői egyéniségének és nyugtalan lelkének indulatai mozognak. Az egész ítélet hű tükre egyúttal annak az emberbaráti bánásmódnak, melyben Bacsányi úgy a vizsgálóbizottság részéről, mint egész fogságának ideje alatt részesül.

Kétségtelen tehát, hogy ha a brünni vizsgálóbizottság fel van hatalmazva arra, hogy Bacsányi perében ítéletet hozzon, az, a bizottság szakvéleményét véve alapul, csak kedvező lehetett volna a vádlottra nézve.

Ámde jól tudjuk, hogy a császár rendelete akkép szól, hogy a brünni vizsgálóbizottság minden ítélethozatal nélkül alkossa meg véleményét, s terjessze azt fel a legfőbb rendőri hatósághoz.

Ez utóbbi kapja meg a parancsot arra nézve, hogy a brünni jelentés kapcsán adjon véleményt Bacsányi ügyében, melynek alapján azután a császár végleg dönteni fog az ügyben. Bizonyos tehát, hogy ily körülmények között a rendőrminiszter kezébe van Bacsányi sorsa letéve.

A sors Bacsányinak e tekintetben sem kedvez, mert épp rövid idővel ezelőtt hagyja el állását a jóindulatú Hager rendőrigazgató, s felváltja helyét az a férfiú, kinek nevéhez egy későbbi hosszú korszakon át Metternich titkos rendőri kémrendszerének gyászos emlékei fűződnek. Ez a férfiú gróf Sedlnitzky József, a hirhedt rendőrminiszter, Metternich rendőrállamának typikus képviselője, s léleknélküli, mindenre kész vak eszköze annak a rendszernek, melynek a rendőri kémkedés és a cenzura volt legfőbb támasza és

[1] A brünni vizsgálóbizottság büntetőjogi szakvéleménye. Brünn, 1816 május 20. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

éltető levegője. Ez a rendszer volt az, mely a népakarat minden megnyilvánulását lázadásnak minősítette, minden természetes haladást felforgatásnak nézett s a tehetség legcsekélyebb megnyilatkozását a magasabb államérdek szempontjából már eleve gyanúsnak ítélte s csírájában elfojtandónak vélte.

Maga az osztrákok legnagyobb költője, Grillparzer, jellemző ítéletet mond e rendszer felett, midőn úgy nyilatkozik, hogy egy osztrák költőt többre kell becsülni, mint mást, mert aki ily viszonyok között el nem veszti bátorságát, az csak egy hős lehet. Ennek a rendszernek volt egyik feje és végrehajtó eszköze gróf Sedlnitzky rendőrminiszter, kihez képest, Castelli szerint, az öreg Hager valóságos angyal volt.[1]

Ez a férfiú volt tehát hivatva a magyar költő jövő sorsát eldönteni, s véleményével és javaslatával az uralkodó elhatározását befolyásolni. Sedlnitzky a brünni vizsgálóbizottság szakvéleménye alapján rövid idő mulva fel is terjeszti javaslatát a császárhoz Bacsányi ügyében.

1816 junius 12-én a rendőrminiszter hosszas jelentést tesz Ő Felségének, melynek bevezetésében elmondja, hogy parancs szerint a rendőrség a vizsgálóbizottságnak mindenben kezére járt, beszerezte az ezen ügyre vonatkozó adatokat s kihallgattatta ama még élő tanúkat, kik ezen ügyben felvilágosítást adhatnak. Ismerteti a Bacsányi ellen felmerült vádakat, s Bacsányi vallomásait úgy, amint arról a brünni vizsgálóbizottság jelentése beszámol. Utal a bizottság szakvéleményére, s ennek kapcsán a következő javaslatot teszi az uralkodónak:

Legkegyelmesebb Császár!

Nem lehet kétség a felett, hogy a vizsgálóbizottság a Bacsányi ellen felmerült vádakat és gyanúokokat lelkiismeretes vizsgálat tárgyává tette, s a kihallgatás alkalmával minden törvényes eszközt felhasznált az igazság felderítésére. Az eredmény azt mutatja, hogy Bacsányi bűnössége sem a felségárulás vádja, sem pedig az állam belső nyugalmának megzavarására vonatkozó vád tekintetében nem volt jogilag bebizonyítható.

Lelkiismeretes kötelességemnek tartom, hogy magamévá tegyem

[1] J. F. Castelli: Memoiren meines Lebens' Graf Sedlnitzky und die Censur. I. kötet, 278. l.

GRÓF SEDLNITZKY JÓZSEF

Ausztria rendőrminisztere 1817-től 1848-ig

éltető levegőt. Ez a rendszer volt az, mely a nyilvánosság minden megnyilvánulását lázadásnak minősítette, minden törekvést, haladást felforgatásnak nézett s a tehetség legcsekélyebb megnyilatkozását a magasabb államérdek szempontjából már eleve gyanúsnak ítélte s csírájában elfojtandónak vélte.

Maga az osztrákok legnagyobb költője, Grillparzer, jellemző ítéletet mond e rendszer felett, midőn úgy nyilatkozik, hogy egy osztrák költőt többre kell becsülni, mint mást, mert aki ily viszonyok között el nem veszti bátorságát, az csak egy hős lehet. Ennek a rendszernek volt egyik feje és végrehajtó eszköze gróf Sedlnitzky rendőrminiszter, kihez képest, Castelli szerint, az öreg Hager valóságos angyal volt.[1]

Ez a férfiú volt tehát hivatva a magyar költő jövő sorsát eldönteni, s véleményével és javaslatával az uralkodó elhatározását befolyásolni. Sedlnitzky a brünni vizsgálóbizottság szakvéleménye alapján rövid idő mulva fel is terjeszti javaslatát a császárhoz Bacsányi ügyében.

1816 junius 12-én a rendőrminiszter hosszas jelentést tesz Ő Felségének, melynek bevezetésében elmondja, hogy parancs szerint a rendőrség a vizsgálóbizottságnak mindenben kezére járt, beszerezte az ezen ügyre vonatkozó adatokat s kihallgattatta a még élő tanúkat, kik ezen ügyben felvilágosítást adhatnak. Ismerteti a Bacsányi ellen felmerült vádakat, s Bacsányi védekezését úgy, amint arról a brünni vizsgálóbizottság jelentése beszámol. Utal a bizottság szakvéleményére, s ennek kapcsán a következő javaslatot teszi az uralkodónak:

Legkegyelmesebb Császár!

Nem lehet kétség a felett, hogy a vizsgálóbizottság a Bacsányi ellen felmerült vádakat és gyanúokokat lelkiismeretes vizsgálat tárgyává tette, s a kihallgatás alkalmával minden törvényes eszközt felhasznált az igazság felderítésére. Az eredmény azt mutatja, hogy Bacsányi bűnössége sem a felségárulás vádja, sem pedig az állam belső nyugalmának megzavarására vonatkozó vád tekintetében nem volt jogilag bebizonyítható.

Lelkiismeretes kötelességemnek tartom, hogy magamévá tegyem

[1] J. F. Castelli: Memoiren meines Lebens. Graf Sedlnitzky und die Censur. I. kötet. 278. l.

Sedlnitzky

a bizottság e véleményét, s ennek kapcsán bátor vagyok a Bacsányi ellen felmerült felségsértési vád tekintetében egy oly újabbi körülményre reámutatni, mely a vizsgáló bizottság előtt nem volt ismeretes.

Midőn Napoleon császár seregével 1809. évben Bécsbe bevonult, egy Kermelics nevű magyar ember tolakodott hozzá, kivel a francia császár Schönbrunnban gyakori és hosszas tárgyalásokba bocsátkozott. Nagyon valószínű, hogy ez a különösen elégedetlen magyar szolgáltatta amaz adatokat, melyek a magyar történelemre, és a magyar alkotmányra vonatkoznak, s amelyek a kiáltványban foglaltatnak, sőt valószínű, hogy az illető maga csinálta a fordítást, melynek elkészítését sem Márton, sem Bacsányi nem veszik magukra.

Ha tehát a bizottság ezek után felállította ama kérdést, hogy ki volt tehát a kiáltvány fordítója — miután Márton és Bacsányi tagadják, hogy ők csinálták volna —, úgy azzal vélek felelni, *hogy minden valószínűség szerint Kermelics volt az, ki ezt a gonosztettet elkövette.*

Ez az ember naponta megfordult Maret miniszter lakásán, irodájában dolgozott, s a békekötés után meg is kapta bűnös cselekedeteinek jutalmát, mert alkalmazást kapott az elcsatolt Illyr tartományokban mint praefectus, s még ma is Párisban, ahol él, francia nyugdíjat élvez.[1]

[1] A régi rendőri hatóság iratai szerint, ezen Kermelics Károly nevű egyén Vasmegyéből származik, hol előbb a Batthyány-családnak volt jószágigazgatója. Midőn Napoleon bevonult Bécsbe, Kermelics az elsők között volt, ki néki szolgálatait felajánlotta. A franciák különösen nagy nyelvtudásának vették hasznát, s ezért alkalmazta őt Maret saját irodájában. Midőn a franciák kivonultak Bécsből, Kermelics megkapta szolgálatainak jutalmát s mint adminisztrátor és főispán alkalmazást kapott az elcsatolt Illyr tartományokban. Eleinte Károlyvárosban volt a székhelye, de később elhelyezték onnan, mivel összeütközése volt Marmont tábornokkal. Egy jelentés szerint Kermelics Napoleon és Mária Lujza egybekelésére 1811-ben Párisba utazott, ahol úgylátszik, végkép le is telepedett, mert már alig néhány év mulva két fiát a francia hadseregben látjuk szolgálni. Ez utóbbiak közül az egyiket, Kermelics Sándort mint katonaszökevényt, 1815-ben az osztrákok letartóztatták, midőn álnév alatt és hamis útlevéllel Ausztria területére lépett. Az erre vonatkozó rendőri jelentés megemlékezik az öreg Kermelicsről és viselt dolgairól is, s mint egy nyugtalan életű kalandort jellemzi őt. Ezen jelentés után Kermelicsnek végkép nyoma vész. A Batthyány hercegi család körmendi levéltára semmi felvilágosítást nem nyujt Kermelicsre és családjára nézve. L. a legfőbb rendőri hatóság elnöki előterjesztései: Jelentések a francia Horvátországból. Hager rendőrigazgató jelentése Kermelics Sándor ügyében. 1815 december 4-én. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

A tanuk, kik Bacsányi és Maret összeköttetésére felvilágosítást adhatnának, azóta meghaltak. Így Oss rendőrigazgatóhelyettes, ki mint a Pálffy-ház barátja ott gyakran megfordult, továbbá nevezett grófi háznak Kertzmayer nevű udvarmestere, ki szintén tudott mindarról, ami a megszállás idején Maretnál történt, s ki jól ismerte az ott ki- s bejáró bécsi lakosokat, már nincsenek az élők sorában. A Pálffy-ház Kasimir nevű pitvarnoka pedig kétségtelenül téved, ha azt a magyar embert állítja Bacsányinak, akit nap-nap mellett látott dolgozni Maret irodájában. Ezen magyar ember nem volt más, mint Kermelics. A pitvarnok személyleírása ezen emberről nem illik Bacsányira.

Habár Bacsányi jogilag bűnösnek nem találtatott, s következéskép a neki tulajdonított vádak tekintetében bűnösnek nem tekinthető, azért teljesen még sem igazolta magát, s még mindig gyanús egyén marad, ki az ellene oly gyakran, s különböző időben felmerülő vádak és gyanúokok alapján, a rendőrség állandó, éber megfigyelését igényli.

Ha ő azon jellemzés után, melyet úgy a vizsgáló-bizottság, mint Metternich herceg véleménye ad róla, nem is bizonyul az államra nézve veszedelmes egyénnek, mégis alapos a feltevés, hogy gondolkozásának iránya, tudós hiúsága, s nyugtalan természetének félszegségei, okozhatnak az államnak bajt, ha ő nincs szigorú őrizet és megfigyelés alatt.

Ha tehát Felséged parancsa kegyeskednék őt fogságától — amire jogi alap nincs — megszabadítani, a korlátlan szabadság még sem volna néki visszaadható.

Az én igénytelen véleményem szerint két út van arra nézve, hogy Bacsányit az államra nézve ártalmatlanná tegyük: vagy egy erősségbe, vagy egy oly tartományi fővárosba kellene őt küldeni, ahol egy jó rendőrigazgatóság székel. Alapos meggondolás után Linz városát tartanám legalkalmasabbnak Bacsányi jövő tartózkodási helyéül, hacsak Felséged bölcsessége nem tartaná helyesebbnek őt személyes szabadságának fentartása mellett, egy cseh erősségbe száműzni. A visszatérés Bécsbe, vagy hazájába, sem magasabb állami, sem pedig rendőri szempontokból semmiféle körülmények között nem volna neki megengedhető.

Brünn, ahol fogságban ült, Graz, hol Maret számüzetésben él és Prága, ahol több számüzött francia polgár tartózkodik, egyik

sem alkalmas hely erre. Bátor vagyok tehát Felségednek alázatos hódolattal e tekintetben Linz városát javaslatba hozni, ahol én őt a tartományi főnök, s a rendőrigazgató legszigorúbb őrizete és megfigyelése alá fogom helyeztetni.

Ha Felséged ezen legalázatosabb javaslatomat elfogadni kegyeskednék, még felmerül az a kérdés, hogy miként kellene Bacsányiról gondoskodni. Ő tudvalavőleg vagyontalan ember, s jelenleg még azon anyagi módtól is meg van fosztva, hogy a legszükségesebb ruhaneműeket megszerezhetné azon célból, hogy legalább az emberek között tisztességes öltözetben jelenhessék meg.

Mint tudós és volt hivatalnok, a jelen viszonyok között kevés kilátása nyílik arra, hogy állást kapjon, s miután az sem képzelhető, hogy ő ma egy magánalkalmazásba jusson, azért tekintetbe kell venni azt, hogy a mai viszonyok között nincs módjában az, hogy kenyerét tisztességes úton megszerezhesse. Viszont ezzel szemben eddigi élete és viselt dolgai sem engedik meg, hogy az állam részéről nyugdíjra, vagy más egyéb támogatásra tarthatna igényt.

A dolgok ily állásában bátor vagyok Felségednek a következő alázatos javaslatot tenni:

Bacsányi neje, az ismert költőnő, Baumberg Gabriella, ki leánya egy tiszteletreméltó hivatalnoknak, ki Felséged hű szolgálatában halt meg. E nő, mint Bacsányi szerencsétlen hitvestársa, méltó Felséged szánalmára. Nevezett, mint költőnő, már gyakran kiérdemelte Felséged kegyét. Ő egy nemeslelkű nő, ki mintaképe a hűséges hitvestársnak, s aki mint eddig is, ezután is meg fogja osztani férjével a sorsot.

Ha Felséged àtyai jósága kegyes volna Bacsányi nejének évi 400 frt nyugdíjat adományozni, ily módon ezen házaspár fontos szükségleteiről egyelőre gondoskodva volna, s egyúttal lehetővé volna téve, hogy az így főkép neje által eltartott Bacsányinak módjában lesz egy megengedett kenyérkereset után látni.

Felséged bölcsességétől várom, hogy e tekintetben minő parancsokat kegyeskedik nékem adni.[1]

Ezen előterjesztésre 1816. augusztus 8-áról keltezve Ferencz sajátkezűleg aláírott következő rendelkezése van reávezetve:

[1] Sedlnitzky felterjesztése Ferenc császárhoz. Bécs, 1816 június 12. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

„Bacsányi jelenlegi brünni fogságából azonnal kibocsátandó, számára jövő tartózkodási helyül Linz város jelölendő ki, ahol nevezett egyén a tartományi főnök és a rendőrigazgató szigorú őrizte és megfigyelése alá helyezendő.

Egyebekben ezen előterjesztés tartalmát tudomásul veszem.

Ferenc."

Így végződik Sedlnitzky előterjesztése, s ennek kapcsán a császár rendelkezése, mely Bacsányiék sorsát végleg megpecsételi és számukra a sírig tartó hontalanság és számüzetés nehéz kenyerét kiméri. A rendőrminiszter javaslata dönti el tehát a költő sorsát, nem pedig a brünni birói szakvélemény enyhébb, igazságos felfogása. Ezen ítéletben teljes mértékben megnyilatkozik az új korszak iránya és szelleme, melyben a Metternich—Sedlnitzky-féle rendszer durva önkénye csírájában fojtja el mindazt, amiből nézete és felfogása szerint, az államra a legtávolabbról is bármiféle hátrány vagy zavar származnék. Csakis az akkori rendszer felfogásában és irányában lelhet magyarázatot egy ily joggyilkosság, melynek Bacsányi áldozatul esik.

Eltekintve attól, hogy a Spielbergen lefolyt vizsgálat Bacsányi bűnösségét semmiféle tekintetben beigazolni nem tudta, a brünni vizsgáló-bizottság, sőt maga a rendőrminiszter is annak a véleményének ad kifejezést, hogy Bacsányi jelleménél fogva nem tekinthető oly közveszélyes egyénnek, kinek érzelmei, gondolkozása az államra nézve veszélyt rejtene magában. *Ha tehát őt sem bűnösnek, sem az államra nézve veszélyes egyénnek nem tartják, minő alapon sujtják őt egy életfogytig tartó számüzetés kegyetlen ítéletével.*

Tetézi a legfőbb rendőrhatóság lelkiismeretlen eljárását és felfogását az a körülmény, hogy maga a rendőrminiszter egyenesen rámutat arra, kit a kiáltvány megszerkesztésében bűnösnek tart, s ezáltal maga mondja ki az ítéletet, midőn a Bacsányival szemben felmerülő vádat teljes határozottsággal egy másik személyre tolja. S ami különösen feltűnő körülmény, az, hogy a rendőrminiszter a brünni vizsgáló-bizottságnak ezt a fontos körülményt tudomására sem hozza s azon számos adat mellett, melyet a vizsgálat szempontjából beszerez és a bizottságnak rendelkezésére bocsát, a Kermelicsre vonatkozó fontos adatokat elhallgatja. Sednitzky csak a császárhoz intézett jelentésében nevezi meg határozottan Kermelicset, mint aki egyedül bűnös a magyar kiáltvány megszerkesz-

tésében. Miért hallgatta tehát el a rendőrség ezt a fontos körülményt a vizsgáló-bizottsággal szemben?

A másik igen gyanús körülmény az, hogy a Spielbergen lefolyt vizsgálat egész tartama alatt el van tüntetve az a fontos igazolvány, melyre Bacsányi folyvást hivatkozik. Ez az irat pedig az osztrák hatóságok által láttamozott azon igazoló-jegy, melyet a franciák bizonyítvány gyanánt állítanak ki Bacsányi részére, annak igazolására, bogy ő Napoleon császár parancsára a kiáltvány átvizsgálása céljából ki volt rendelve. Mint a per folyamán láttuk, Bacsányi számtalanszor hivatkozik ezen igazolványra, de miután az az iratok között fel nem található, a vizsgáló-bizottság azt, mint bizonyítékot, nem veheti tekintetbe. Csodálatos azonban, hogy ez az igazoló-jegy később előkerül, s midőn Bacsányi már linzi számüzetésében más egyéb okmányokkal együtt azt is sürgeti, a rendőrség a többi keresett irattal együtt ezt a fontos okmányt is kézbesíti néki.

Alapos gyanú merül tehát itt fel a rendőrség eljárásának rossz-hiszeműségére, s ily körülmények között még az a feltevés is jogos, hogy a rendőrség készakarva tünteti el a biróság szemei elől a Bacsányi mentségére szolgáló legfontosabb bizonyító okmányt.

Ezen igazoló-jegy minden kétséget kizárólag azt bizonyítja, hogy Bacsányi nem önszántából ajánlotta fel szolgálatait a franciáknak s csakis az osztrák hatóságok tudtával és beleegyezésével volt hajlandó ezen feladatot végezni. Mint ezen igazoló-jegy bizonyítja, a franciák ezen célból megkeresték az akkor Bécsben felállított Hofkommissariatot, melynek titkára, báró Brettfeld igazolja, hogy a franciáktól ebben az ügyben egy átiratot kapott. Igaz, hogy a titkár ezen átirat tartalmáról nem tesz említést, de Theremin államtanácsos reá vezeti ezen igazoló-jegyre azt, hogy ezen átirat Bacsányi kirendeltségére vonatkozik. Bizonyos tehát, hogy az osztrák hatóságok tudomással bírtak Bacsányi kirendeltségéről, s ez ellen épp úgy nem tehettek kifogást, mint ahogy Márton tanárnak, Degen nyomdaigazgatónak és másoknak minden akadály nélkül megadták az engedélyt arra, hogy szolgálatokat tegyenek a franciáknak. S ha mindazoknak, kik a franciáknak bármiféle alakban segédkeztek, igazolásukra szolgál az, hogy az osztrák hatóságok tudtával végezték a reájok kényszerített munkát, miért nem képez ez mentséget Bacsányival szemben, ki feladatát épp úgy a viszonyok

kényszerítő súlya alatt parancs folytán végezte, mint mindazok, kik ki voltak rendelve szolgálattételre a franciákhz.

S ha ezek után tekintetbe vesszük, hogy Bacsányi elfogatása Párisban minő igazságtalanság alapján történik, s maga a vizsgáló-bizottság, sőt még a legfőbb rendőri hatóság is végleg elejti az erre vonatkozó vádpontot, mely másnak, mint légből kapott koholmánynak, s néhány kétes egyéniség rosszakaratú cselszövényének nem minősíthető, úgy végleg előttünk áll Bacsányi ártatlan meghurcoltatásának s egy oly igazságtalan ítéletnek rosszakaratú bűnös ténye, melyet más elnevezéssel, mint joggyilkossággal nem minősíthetünk.

Még az akkori rendszer iránya s az igazságszolgáltatás szelleme sem igazolhatja teljesen ezt az igazságtalan ítéletet, úgy hogy kénytelenek vagyunk helyt adni Bacsányi ama sokszor hangoztatott panaszának, hogy ellenségeinek és rosszakaróinak köszönheti életének legfőbb szerencsétlenségét. A költő ezen felfogását ezen ítélet teljesen beigazolni látszik, s amíg első szerencsétlensége, s ama következmények, melyek őt a Martinovits-ügyből kifolyólag bajba keverik, összefüggésben vannak a kor felfogásának és az akkori idők irányzatának szellemével, az a lelkiismeretlen ítélet, melynek ezúttal áldozatul esik, nem egyéb, mint egy lelkiismeretlen, erkölcstelen rendszer önkényének minden jogszolgáltatást lábbal tipró durva igazságtalansága.

XI.

A LINZI SZÁMŰZETÉS ÉVEI

1816 aug. 8-án kelt a császárnak legfelsőbb rendelkezése, mely végleg eldönti Bacsányi sorsát. Ez az elhatározás is közvetlenül a hűséges hitvestárs közbenjárásának eredménye, ki aug. 7-én az uralkodóhoz megy kihallgatásra s úgy szóval, mint írásban előadja kérelmét, hogy annyi huzavona után adja meg végre férjének az elégtételt s nyittassa meg börtönének ajtaját.

„Az Isten szerelmére kérem Felségedet — így ír Gabriella e folyamodványában —, döntse el mihamarabb sorsunkat.

Tegnap óta egy teljes esztendeje, hogy szerencsétlen férjem szabadságától megrabolva, másodszor volt a halálhoz közel, lelkiismeretlen rágalmazók embertelen üldözései folytán.

Térdre omolva ismétlem sürgős kérelmemet mielőbbi megszabadításáért, hogy ne ott s ne ilyen módon veszítsem el őt, s élvezzem azt a boldogító tudatot, hogy ismét ápoló gondjaim közé vehetem őt s kárpótolhatom mindazért, amit az emberek rosszasága vele szemben elkövetett." [1]

A folyamodás végre meghallgatásra talál s már másnap meghozza a császár elhatározását, mely visszaadja Gabriellának férjét. Aug. 14-én szabadul ki a költő fogságából, de örömét, mely a rég nem élvezett szabadság folytán lelkét eltölti, mihamarabb keserűség váltja fel, midőn megtudja a legfelsőbb döntést ügyében. Bacsányit felháborítja és szomorúsággal tölti el ez a rendelkezés, mely a helyett, hogy ártatlan meghurcolásáért elégtételt adna néki, csak újabbi büntetéssel és megalázással sujtja őt. Kiszabadulása után

[1] Bacsányiné folyamodása Ferenc császárhoz. Bécs 1816 aug. 7. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

tiszteleg és látogatásokat tesz a kormányzóságnál, hol udvariasan fogadják s megdicsérik tisztességes, komoly magaviseletéért, melyet fogsága idején tanusított. Bacsányi a fogságban várja be nejét, mert nincs pénze, hogy a szálloda költségeit megfizesse.[1] Bacsányinénak a rendőrség megengedi, hogy férjéhez utazzék s elkísérje őt a linzi számüzetésbe. A rendőrség egyúttal utasítja a várkormányzóságot, hogy lássa el Bacsányiékat útiköltséggel s még azonkívül Mittrowsky tartományi kormányzó javaslatára segélyt utalnak ki Bacsányi sürgős szükségleteinek beszerzésére. Végre megérkezik a hűséges feleség s az altbrünni külvárosban lévő Kék Oroszlán-vendéglőben várja férjét találkozásra.[2] Hogy minő érzelmekkel telt viszontlátás lehetett ez két évi elszakadás s az aközben történt szerencsétlen események után, azt elképzelhetjük. Boldogságuk újra felragyogó napját azonban nehéz felhő sötétíti el: a bizonytalan jövő nyomasztó képe, mely nem sok jóval kecsegteti őket jövő számüzetésük idejére. Alig néhány napig maradnak Brünnben, mert Mittrowsky kormányzó már 29-én jelenti, hogy a Bacsányi házaspár Znaimon és Kremsen keresztül elutazott Linzbe. A kormányzó 200 frtot utal ki útiköltségre s egyéb apró szükségletekre nekik.[3] Szept. 2-án érkeznek Linzbe s bizonyára alig képzelik, hogy ez lesz viszontagságos életük végső állomása. Hoch rendőrigazgató már másnap, szept. 3-án báró Hingenau tartományi elnökhöz jelentést tesz Bacsányiék megérkezéséről.

„A legfelsőbb parancs szerint Linzbe internált Bacsányi János — mondja a jelentés — nejével együtt tegnap délben kocsin megérkezett s az Aranytehén-vendéglőben szállott meg.

Bacsányi délben jelentkezett nálam s kérdést intézett hozzám, hogy elintéztetett-e már az a kérvénye, melyben ők a badeni fürdők használatára kérnek Ő Felségétől engedélyt.

Ez alkalommal nagy hangon elbeszélte, hogy ő már kora ifjúságától áldozata ellenségeinek, kik a magyar főpapság között találhatók fel s kik őt állandóan ártatlanul üldözik. Minden ok nélkül

[1] Mittrowsky tartományi kormányzó jelentése Sedlnitzkyhez. Brünn, 1816 aug. 17. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Dr. Szinnyey Ferenc: Bacsányi János 122. l.

[3] Mittrowsky tartományi kormányzó átirata Sedlnitzkyhez. Brünn, 1816 aug. 29. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium leveltárában, Bécs.

egy előtte ismeretlen cselszövény alapján tavaly Párisban elfogatott, épp abban a pillanatban, midőn Metternich herceghez akart menni kihallgatásra. Ő Felsége azonban, amint igazságérzetétől és bölcs jóságától máskép nem is volt várható, meggyőződött ártatlanságáról s kiszabadította őt fogságából.

Reméli, hogy itteni tartózkodása nem nyúlik hosszú időre, miután nincs más kívánsága, mint hogy a francia király nyugdíját továbbra is folyósítsa, amikor is Párisba szándékozik menni, hogy ott végleg letelepedjék. Mindaddig azonban, míg e nyugdíjat meg nem kapja — miután vagyona nincs —, reméli, hogy az állam támogatni fogja őt s én neki segélyt utalok ki.

Miután erre felhatalmazásom nincs, kérek ez irányban utasítást. Jelentem egyúttal, hogy Bacsányit szigorú megfigyelés alá helyeztettem."[1]

Hingenau tartományi elnök jelenti Sedlnitzkynek Bacsányiék megérkezését s tudatja egyúttal súlyos anyagi helyzetüket s erre nézve sürgős intézkedést kér; „ha e hó 15-ig értesítés nem jő — írja az elnök —, kénytelen leszek Bacsányiéknak a titkos kiadási alapból segélyt engedélyezni."[2]

Sedlnitzky nem késik értesíteni a tartományi elnököt, s úgy a badeni fürdőbe való utazásra, valamint az anyagi támogatás megadására nézve az engedélyt megtagadja. A rendőrminiszter tudatja az elnökkel, hogy Ő Felsége még Bacsányi nejének sem engedélyezte az általa javasolt kegydíjat, annál kevésbbé tehető fel, hogy férje részesüljön abban, ki épenséggel nem került ki folt nélkül (mackellos) a vizsgálatból.

„Bacsányi hencegő magaviselete helyett — írja Sedlnitzky — jobban tenné, ha becsületes munka után látna. Örüljön, hogy kötelességszegő magaviselete által megmenekült a veszélytől."[3]

Hoch rendőrfőnök azonban pártolólag terjeszti elő Bacsányi ügyét, s jelenti, hogy orvosi rendelet folytán van szükségük nekik a badeni fürdőre. A költségeket illetőleg is szükséges valami intéz-

[1] Hoch linzi rendőrfőnök jelentése Hingenau tart. elnökhöz. Linz, 1816 szept. 3. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Hingenau átirata Sedlnitzkyhez. Linz, 1816 szept. 4. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[3] Sedlnitzky átirata Hingenauhoz. 1816 szept. 10. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

kedést tenni. Bacsányi a szállodában még mindig hitelre él s e tekintetben reá hivatkozik, ki a költségeket kiutalni fogja; különben Seitz óráson kívül senkivel sem érintkezik s az egész napot otthon tölti.[1] A felsőausztriai hatóságok sürgetéseire Sedlnitzky Bacsányit illetőleg bővebb átiratot küld, a melyben megszabja az intézkedéseket, melyeket a hatóságoknak túllépniök nem szabad. Ezen átirat újra kitér Bacsányi előbbi életére és viselt dolgaira s úgy jellemzi őt, mint egy képzelődő, megférhetetlen kalandort.

„Ha a brünni vizsgálat — írja Sedlnitzky — nem is bizonyította reá az ellenséggel való bűnös viszonyt, mégsem találtatott teljesen ártatlannak, mint ő állítja. Ezért ő nem tarthat igényt államsegélyre; arcátlanság tőle, ha ő úgy állítja fel a kérdést, hogy őt az osztrák állam tartozik eltartani mindaddig, míg ő meg nem kapja a francia nyugdíjat, melyet Napoleon utalt ki számára s melyet Párisban akar élvezni.

A mód, amivel ő a volt francia császártól e nyugdíjat ki tudta eszközölni, felette gyanússá teszi viszonyát hazájához, Ausztriához. Különben próbálja meg a mai viszonyok között megújítani a nyugdíjat. Azt hiszem, neki is az lesz a sorsa, mint Napoleon számos többi hívének, különösen, ha a franciák jobban meg fogják vizsgálni ezen nyugdíj eredetét.

Ő Felsége Bacsányit sorsára bízza; s mint szigorú titoktartás leple alatt közölhetem, Ő Felsége még ama javaslatomat is elvetette, hogy a kincstár ártatlan nejének utaljon ki csekély évi segélyt. Nagy felelősséget vennék tehát magamra, ha ezen házaspárnak kiutalnék valamit a nyugdíjalapból.

A Bacsányi házaspár igyekezzék fentartását megengedett úton, becsületes munkával biztosítani. E tekintetben kérem, hogy a linzi rendőrség járjon kezükre.

Különben Bacsányi csak maga van Linzhez kötve, neje nem; a legfelsőbb ítélet csak az előbbire vonatkozik. Ha tehát Bacsányiné egyedül akar Bécsbe vagy Badenbe utazni, számára az útlevél kiállítandó. Bacsányinak azonban Linzet elhagynia nem szabad."[2]

[1] Hoch rendőrfőnök átirata Hingenauhoz. Linz, 1816 szept. 11. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Sedlnitzky átirata Hingenauhoz. 1816 szept. 13. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

A tartományi elnök erre értesíti Sedlnitzkyt, hogy midőn átiratát kapta, a linzi rendőrség már kiutalt Bacsányiéknak 50 frtnyi segélyt s 164 frtra rugó vendéglői számlájukat is kiegyenlítette. Kéri Sedlnitzkyt, hogy ezen összegek a titkosrendőri alapból számoltassanak el. Különben mint tudja, Brünnben is a tartományi kormányzóság fizette ki útiköltségüket, amiből az következik, hogy az állam, mely Bacsányit egy helyen való tartózkodásra kényszeríti, annak ellátásáról is gondoskodni fog.[1]

E jelentés Sedlnitzkyt ugyancsak felpaprikázza, s a tartományi főnökhöz intézett válaszában ingerülten tiltakozik az ellen, hogy további bármiféle címen is segélyt utaljanak ki Bacsányiéknak. Már ezért is kellemetlen helyzetbe fog jutni Ő Felségével szemben. Mérges átiratát azzal a kifakadással végzi, hogy „a tolakodó, tehetségére hiú, képzelődő Bacsányival szembem nem hangsúlyozható eléggé, hogy ne tegye ölébe a kezeit s ne éljen mások költségére, hanem nézzen tisztességes életfentartás és munka után."[2]

Ezalatt Bacsányi, Hoch kormánytanácsos és linzi rendőrigazgatóhoz egy hosszabb memorandumot intéz, melyben kiöntve lelke keserűségét, néhány kéréssel fordul hozzá.

Elmondja, hogy Ő Felsége atyai jósága gyanánt tekintette azt az intézkedést, hogy egy külön vizsgáló-bizottságot küldtek ki ügyének megvizsgálására, s bár minden védelmi eszköztől megfosztva, testben-lélekben összetörve, s párisi elfogatása folytán a pusztulás szélére jutva, majdnem áldozatul esett ama szerencsétlenségnek, mely őt érte, s habár még Metternich herceg is megvonta tőle pártfogását, kinek hatalmas szava pedig megmenthette volna őt, mégis az ellene felmerölt vádakkal szemben a dolgok egyszerű előadásával képes volt ártatlanságát bizonyítani.

„Lelkemben meg vagyok győződve — írja Bacsányi —, hogy az, ki úgy a dijoni, mint a brünni jegyzőkönyv iratait pártatlan igazságérzettel, elfogulatlanul áttanulmányozza, az egybevágó körülményeket mérlegeli, s nyilatkozataim értelmét helyesen magyarázza, az be fogja látni, hogy habár egy szerencsétlen emberrel van

[1] Hingenau átirata Sedlnitzkyhez. Linz, 1816 szept. 18. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Sedlnitzky átirata Hingenauhoz. 1816 szept. 22. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

dolga, kinek, mint bárki másnak, megvannak a maga gyengéi, de azon gonosztettekre, melyekkel vádolva voltam, képes nem vagyok, s azokat el nem követtem.

De igaz és tagadhatatlan, hogy abban a helyzetben, amelybe jutottam, úgy az ártatlanság, mint az erény arcul lett ütve, s abban a veszélyben volt, hogy az kíméletlenül áldozatul fog esni.

A láthatóan működő isteni gondviselés s a császár atyai jósága és igazságszeretete megmentettek a veszélytől. Ez a belső hit és meggyőződés tart fenn és vígasztal ma is engem. Ez amaz erős szikla, melyben egy ily hajótörés után, s az életnek még mindig tomboló viharában megkapaszkodhatom, s amelyhez törhetetlen gyermeki bizalommal nehéz helyzetemben mindvégig ragaszkodom.

Elhagytam Brünnt feleségem kíséretében, engedelmeskedve a legfelsőbb parancsnak, s idejöttem Linzbe, hogy bevárjam sorsomat. Mindketten epedő reménnyel vártuk Ő Felsége legkegyelmesebb beleegyezését, hogy megrongált egészségünk helyreállítása céljából elutazhatunk a badeni fürdőbe. Ezen legfelsőbb engedélyt nőm még aug. 17-én írásban kérelmezte.

Hogy mily váratlan és lesujtó volt reám és szegény feleségemre az a végzés, melyet Ön, kormánytanácsos úr, f. hó 19-én közölt velem, azt saját maga is tapasztalhatta.

Ön látja helyzetünket, látja elhagyatottságunkat és kétségbeesésünket. Bizonyára Önnek sem lehet kellemes e látvány, s bizton hiszem, hogy bensejében nem is tagadja meg részvétét irántunk. Az én szegény, drága jó nemeslelkű nőm, ki már a kétségbeeséshez van közel, összeszedte utolsó erejét, elhagyta betegágyát, s vérző szívvel mégegyszer elvált tőlem, most még forróbban szeretett és becsült urától, s félholtan, magánosan útrakelt szülővárosába s Badenbe. Ma kell neki megérkeznie Bécsbe, hacsak oly beteg nem lett útközben, hogy útját nem tudta folytatni.

Ily viszonyok között immár nem marad más támaszunk, mint az isteni gondviselés mindenütt őrködő jósága, s a császár kegyessége.

Ezenkívül még, mint jótékony meleg napsugár, az a remény táplál, hogy a magas rendőrhatóság, mely maga határozottan kijelentette, hogy dacára a szigorú vizsgálatnak, semmi sem bizonyult reám, igazságérzetéhez híven, talán mégis megszívleli szerencsétlen sorsunkat, s nem fogja továbbra is megvonni tőlünk mindenható befolyását s támogatását, s nem fog romlásba dönteni két szeren-

csétlen embert, kiket mindenütt, hol ismernek, tisztelnek, becsülnek és szánnak, de akiken ily viszonyok között senkinek sincs kedve vagy bátorsága segíteni.

A magas rendőrhatóság annál inkább tehetné ezt, s megsürgethetné a segítséget a jóságos császárnál, mert előtte minden órában szabad az út a legmagasabb trónhoz. A magas rendőrhatóságnak módjában volt különben is az ártatlanságomat bizonyító mindazon iratokba beletekinteni, melyekből kitűnik, hogy minden időben méltónak bizonyultam Ő Felsége kegyére és jóságára. Habár az iratokból nem tűnik ki az, hogy én minden alkalmat felhasználtam arra a külföldön, hogy a monarchia kormányának javára és dicsőségére működjem,[1] mégis inkább megérdemelném azt, hogy ily bánásmód helyett elégtételben, s érdemeimért jutalomban részesüljek.

Ami párisi nyugdíjamat illeti, melyet elfogatásomig becsülettel élveztem, arra nézve a következőket jegyzem meg:

1. Ezen Franciaországban szokásos, s mindenütt az egész tudós világban igen megtisztelőnek elismert nyugdíjat 1811 tavaszán kaptam meg. Ez épp azon napokban történt, midőn nőm legfelsőbb engedelemmel, s az államkancellária útlevelével jött ki hozzám. Ő Felsége fenkölt lelkű leánya, Mária Lujza, már akkor dicsőségének teljes fényében ült a francia trónon, s a két hatalmas monarchia között akkor a legjobb egyetértés uralkodott.

2. Ezen nyugdíjam későbbi elfogatásomig nemcsak minden utána következő rendes vagy ideiglenes kormány által is meg lett erősítve, hanem megújította azt a későbbi Bourbon-kormány is, amelyről úgy írásbeli, mint szóbeli értesítést kaptam, amidőn is ezen megerősítés a legnemesebb módon és formában lett tudomásomra hozva. Mindezen iratok ma is a bizottsági iratokhoz vannak csatolva. Én azokat Brünnben saját szemeimmel láttam s reájuk ismertem.

[1] Bacsányinak néhány ily elejtett nagyhangú nyilatkozata már a multban gyanút szolgáltatott arra nézve, hogy ő párisi tartózkodása idején az osztrák kormánynak titkos szolgálatokat tett volna, s állítólag Metternichnek volt kéme. Hogy ez a gyanúsítás minden alapot nélkülöz, azt nemcsak a költő jelleme, hanem párisi tartózkodásának teljesen felderített körülményei, s az osztrák kormányhoz és Metternichhez való viszonya kétségkívül bizonyítják. Ha ez igaz volna, nem részesült volna ily bánásmódban az osztrákok részéről. Bacsányi súlyos helyzetében, kihallgatása folyamán, bizonyára hivatkozott volna mentség gyanánt ezen szolgálataira, ha ilyeneket az osztrák kormánynak tett volna.

Azért nem is értem, hogy ezen reám nézve oly fontos és hízelgő királyi igazolványra miért mondják azt, hogy az állítólagos.

Ha a magas rendőrhatóság kutatná, látná, hogy állításaim nem alaptalanok. Nem állítanám, ha nem így volna. Különben is többre becsülöm magamat s az igazságot, minthogy saját magam előtt lealacsonyítsam magamat.

Különben azon vígasztaló reményben voltam, hogy mindaddig, míg Ő Felsége jövőm iránt nem intézkedik, nem lesz megtagadva tőlem addig sem a sorsomról való gondoskodás, annál is inkább, mert szegény, szerencsétlen beteg nőmmel együtt tönkre kellene mennünk, mivel én mindentől megfosztva, testben-lélekben megtörve, képtelen vagyok arra, hogy magamat és szegény nőmet fentartsam. Nemcsak pénzem, de még tisztességes ruházatom sincs. Mint a mindennapi kenyér, oly szükséges volna a badeni fürdő, de erre sem engedélyem, sem anyagi módom nincs.

Beláthatja tehát kormánytanácsos úr, hogy bennünket jelen sorsunkban, ily viszonyok közt nem támogatni, épp annyi, mint engem s szegény nőmet a kétségbeesésnek, s a biztos halálnak kiszolgáltatni. Bízom, hogy az isteni gondviselés jósága, a császár kegye, s a rendőrhatóság bölcs igazságérzete meg fog bennünket ettől kímélni.

Önnek, tisztelt kormánytanácsos úr, igaz szívből köszönöm jóságát és készségét, mellyel e városban segítségemre óhajt lenni. Hivatalos elfoglaltságának szigorúságai között is megismertem az ön jó szívét, s tudom, hogy bensejében nem tagadja meg részvétét irántunk. Az, ki ott fenn belát a lelkekbe, s látja az emberek cselekedeteit, jutalmazza meg önt egykoron jóságáért, idelenn pedig őrizze meg minden bajtól és szerencsétlenségtől."[1]

Hoch rendőrigazgató átteszi Bacsányi memorandumát a tartományi főnökséghez, s kérdi, mitévő legyen. Tudatja, hogy Bacsányi napról-napra elhalmozza őt keserű panaszaival, melyek szánalmat érdemelnek, s melyek elől kitérni képtelen. A rendőrhatóság legutóbbi végzése annál inkább fájdalmasan érinti őt, mert ezáltal végleg el van zárva útja a magasabb hatóságok előtt, s ily körülmények között még feleségének sem lesz ezentúl megengedve, hogy kérelmeivel Ő Felsége elé járuljon. Különben Bacsányi három nap óta ott-

[1] Bacsányi memoranduma Hoch rendőrigazgatóhoz. Linz, 1816 szept. 24. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

hagyta a szállodát és Seitz órás útján, ki egyedüli ismeretsége, a haranghoz címzett házban (Haus zur Glocke) vett ki egy szobát, ugyanott, hol Seitz órás lakik.[1]

Sedlnitzky, Hingenau tartományi elnökhöz néhány nap mulva ismét átiratot intéz, mely ujabbi válasz azon előterjesztésekre, melyeket a felsőausztriai hatóságok Bacsányi tarthatatlan helyzete miatt a bécsi központhoz intéznek.

„Eddigi átirataimból — írja Sedlnitzky Hingenauhoz, — meggyőződést méltóztatott szerezni, hogy Bacsányinak nem utalhatnék ki nyugdíjat annélkül, hogy felelőssé ne tegyem magamat Ő Felségével szemben. *Bacsányi egy tolakodó, s elkényeztetett koldus, ki maga éppúgy, mint neje, mások nyakán akar élősködni, s ezt kényelmesebbnek találja, minthogy maga dolgozzék.*

Ő e tekintetben nem fog megjavulni, s nem fog kereset után látni mindaddig, míg igénybeveheti mások jószívűségét. Időközben neje Bécsbe érkezett, s szokásához híven igyekszik magas és alacsonyabb körök szánalmát felébreszteni, s ez által pénzt szedni össze."

Sedlnitzky továbbá azt mondja, hogy szeretné, ha Bacsányiné megkapná nyugdíját, de míg ez meg nem történik, nem adható neki segély. A linzi rendőrigazgató járjon kezére Bacsányinak abban, hogy valami tisztességes állást kapjon. Ha ez sem sikerülne, akkor tegyen a rendőrség jelentést Bacsányi szorult anyagi helyzetéről, anélkül azonban, hogy említés tétetnék arról a segélyről, melyben őt eddig a linzi rendőrség részesíté. „Azután Ő Felségéhez fogok fordulni — mondja Sedlnitzky — s megkisértem, lehetséges volna-e nevezettek számára egy állandó jellegű segélyt kieszközölni."[2]

Ezenközben Bacsányiné a császárhoz fordul, azon kettős kérelemmel, hogy engedtessék meg urának — kinek egészsége igen megrongálódott a vizsgálati fogság idején — hogy Badenben a fürdőket használhassa, továbbá, hogy utaljon ki számukra kegydíjat, mert férje, mint keresetképtelen beteg ember, képtelen arra, hogy eltartsa családját. Ezen kérvényt a császár leküldi Sedlnitzkyhez

[1] Hoch átirata Hingenauhoz 1816 szept. 28. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Sedlnitzky átirata a tartományi elnökséghez. 1816 szept. 25. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

véleményadás végett. Ferenc csak az utóbbi kérelemre óhajtja tudni a rendőrminiszter véleményét, mert azt a kérelmet, hogy Bacsányiék Badenbe mehessenek, egészségük helyreállítása céljából, a rendőrhatóság megkerülésével, saját jószántából engedélyezte nekik.

„Felséged hozzám utasítá Bacsányiék kérvényét — írja válaszában Sedlnitzky. Bár Bacsányi az orvosi jelentés szerint tényleg beteg, én ezen utazást, midőn e kérelmével hozzám fordult, nem tartottam megengedhetőnek. Felséged határozottan parancsolta, hogy Bacsányi Linzben szigorú megfigyelés alá helyezendő s én azon véleményen voltam, hogy hasonló természetű fürdőket Linzben is használhat.

Miután azonban Metternich herceg idecsatolt jegyzéke szerint Felséged a badeni utazást Bacsányiéknak megengedte, a kérvény e pontja tárgytalanná válik.

Sem Bacsányi, sem neje nem rendelkeznek vagyonnal, mely ellátásukat biztosítaná. Bár Bacsányiné örökölt néhány bánya-részvényt, mely eleinte hozott is valamit (1814-ben 43·5 dukátot jövedelmeztek azok), de a jövedelem akkor onnan származott, hogy a Szent Barbara- és Franciska-tárnák tulajdonosai a reájuk eső részt szánalomból e szerencsétlen nőnek adományozták; ezt tette pl. báró Heinke kormánytanácsos. Néhány év óta azonban a jövedelem majdnem semmi. Sorsuk nagyon nyomasztó s alig képesek magukat fentartani.

Linzben sem barátjuk, sem ismerősük nincs, s miután Bacsányi kopott ruházata folytán tisztességgel sehol meg nem jelenhet, nem veszik be őket a társaságba s így még arra sincs mód, hogy képességeiknél fogva, mint nevelők kapjanak alkalmazást.

Bár megbíztam a linzi rendőrigazgatót, hogy e tekintetben járjon Bacsányi kezére, de mindenki tartózkodik attól, hogy bármiféle összeköttetésbe lépjen a gyanús és hírhedt Bacsányival.

E házaspár helyzete kétségbeejtő volt, mert bármily szerényen éltek is a szállodában, képtelenek voltak lakásukat és ellátásukat fizetni s adósságra éltek. Báró Hingenau tartományi főnök aggódik, hogy ha Bacsányi az államtól nem kap támogatást, *a kétségbeesés vagy öngyilkosságra, vagy lopásra és csalásra fogja kényszeríteni.*

Felséged Bacsányi ügyének átvizsgálása után arra a meggyőződésre jutott, hogy sok váddal terhelt életfolyása őt gyanús egyéniséggé teszi, s ily körülmények között az állam részéről nem érde-

mel támogatást. Felséged ezen határozata előtt, mely elsősorban is a fontos kormányzati elveket tartja szem előtt, alázatos tisztelettel hajlok meg. De más megítélés alá esik Bacsányi ártatlan neje, ki becsületes hivatalnokcsaládból származik; ennek a szegény nőnek 4—500 frt nyugdíj engedélyezhető volna.

Kegyeskedjék Felséged ezen alázatos előterjesztésemet elfogadni, hogy ezáltal a Bacsányi-pár kimondhatatlan nyomora enyhíttessék s így abba a helyzetbe juthassanak, hogy összeköttetéseket keresve, sorsukról saját maguk gondoskodhassanak."[1]

A császár sok huzavona után végre elfogadja Sedlnitzky eme javaslatát, s ennek fenti előterjesztésére okt. 25-éről keltezve a következő írásbeli rendelkezést adja ki:

„Bacsányi nejének magánpénztáramból, évi 500 frt kegydíjat engedélyezek mindaddig, míg vagy az ő, vagy neje vagyoni viszonyai akként alakulnak, hogy ezen segélyt nélkülözhetik."

Bacsányi ezt megelőzőleg újból Hoch rendőrfőnökhöz fordul, kinek átiratára ismét egy memorandumban önti ki panaszait.

Ezen kérvénye összefügg ama rendelettel, melyben a bécsi rendőrhatóság azt a parancsot adja ki a linzi rendőrségnek, hogy ez szorítsa Bacsányit arra, hogy becsületes munkával saját maga gondoskodjék létfentartásáról.

„Az én bizalmam Istenhez — írja Bacsányi — ki a halandók tetteit és cselekedeteit látja, s kinek gondviselő jósága oly gyakorta megóvott engem az élet utain a bukástól, s bizalmam Ő Felsége a császár és király világszerte ismert igazságszeretetében és atyai jóságában, ma is határtalan és megingathatatlan. Ha a császár és a magas miniszterium meggyőződik a valóról, bizonyára jobban, igazságosabban és emberileg fognak velem bánni, s nem fogják megengedni azt, hogy úgy én, mint nőm, kik hazánkra és nemzetünkre még az idegenben is dicsőséget hoztunk, a kétségbeesésnek és az éhenhalásnak legyünk kitéve.

Ezen hitben és meggyőződésben óhajtok élni és meghalni, s ezen benső hitemet és bizalmamat csak az élettel együtt vehetik el tőlem; én képtelen vagyok máskép gondolkozni, s nem akarom ott fent megbántani az Istent, kinek jóságára és támogatására a jövő-

[1] Sedlnitzky felterjesztése Ferenc császárhoz, 1816 szeptember 26. A cs. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

ben is számítok, s kinek ítélőszéke előtt egykor mindnyájan meg fogunk jelenni.

Hogy miként, mely téren és formában érvényesíthetném képességeimet és tudásomat jövőben az állam szolgálatában, ha egészségem helyreáll, ennek megítélésére ma képtelen vagyok. Ez egyedül az uralkodó bölcsességétől és jóságától, s a kormány jóakaratától függ. Vannak még Bécsben tekintélyes, hitelt érdemlő emberek, kik bizonyíthatják azt, hogy minő állami hivatalnok voltam s mi mindenre voltam képes és használható.

Tizennégy évig szolgáltam Bécsben magát az államot s mondhatom, hogy ott ma már nem vagyok ismeretlen egyéniség s nem akadt még ember, kinek ítéletére és becsületére valamit adok, a kinek bátorsága lett volna jellememet és erkölcsömet tisztességes emberek jelenlétében kifogásolni.

Bizonyítványaim a bizottsági iratok mellett, munkálataim a magas udvari kamarai és pénzügyi hatóság levéltárában megtalálhatók. Az illető legfőbb hatóság mindez iránt megkérdezhető. Én kész vagyok oda bármikor visszamenni s életem hátralevő napjait az uralkodó és az állam szolgálatainak szentelni, bárminő módon és hatáskörrel kapjak is ott alkalmazást.

De most, jelenlegi kétségbeesett helyzetemben, midőn teljesen kimerült és beteg vagyok, tisztára lehetetlenség az, amit tőlem kívánnak, hogy már most keressem meg kenyeremet mindennapos munkával.

Azért ismét sürgősen kérem s bizalommal várom, hogy kegyesek lesznek nekem az engedélyt és anyagi támogatást megadni arra, hogy teljesen megrongált egészségemet ápoljam s az orvosok véleménye alapján szükséges fürdők használatát megkezdhessem.

Ezt a természetes s könnyen teljesíthető kérelmet továbbra is megtagadni, azt rossz magaviseletű eljárásnak tekinteni, sőt még azt sem engedni meg, hogy ezen kérelmem az uralkodó elé terjesztessék, ez nem jelent mást, mint engem szegény beteg nőmmel együtt áldozatul dobni a biztos romlásnak. S megtenni ezt egy oly igazságos uralkodó kormányzása alatt, kit atyai jóságánál és igazságérzeténél fogva minden igaz ember, mint a kegyes jóságú Isten látható képmását tiszteli itt a földön.

Hát azért, amit tőlem elvettek, azért, amit velem szerencsétlen

ártatlan emberrel elkövettek, semmi kárpótlás és elégtétel nincs? Ennek megítélését tiszta lelkiismerettel bízhatom minden halandó embertársam belátására, s azért megnyugvással várom jövendő sorsom elintézését. De már itt eleve tiltakozom Isten és ember előtt az ellen, hogy egyszerű igazságos szavaim értelme s kérelmem rosszakaratúlag félremagyaráztassék.“[1]

Végre megjön az engedély a badeni fürdő használatára s leérkezik az uralkodó ama rendelete is, mely a Bacsányinénak engedélyezett kegydíjról szól. Mindkettő Metternich herceg közbenjárásának köszönhető, ki ismét jó szívvel felkarolja Bacsányiék ügyét ott, ahol lehet. A legfőbb rendőrhatóság rideg eljárását Metternich herceg jószívűsége ellensúlyozza, s Metternich eme jóindulatát később sem vonja meg Bacsányiéktól.

Mielőtt azonban a költőpár Linzből a badeni fürdőbe eltávoznék, megtörténik a nyomozás azon okmányok miatt, melyek Bacsányi Párisban lefoglalt iratai közül elvesztek, s amelyekre, mint fontos bizonyítékokra, Bacsányi brünni kihallgatása folyamán oly gyakran, de hiába hivatkozott.

Még Bacsányi fogsága idején a költő neje egy kérvényt nyujtott be a legfőbb rendőri hatósághoz, melyben panaszt tesz, hogy férje lefoglalt iratai között egy 1815 junius 22-ről kiállított, esedékes nyugdíjrészletről szóló nyugtatvány foglaltatott, egy erre vonatkozó közjegyzői okirat kíséretében. Az utalvány ezer frankról szólott s rövid idő mulva esedékessé vált volna, de annak beváltásában férjét elfogatása megakadályozta. Kéri Bacsányiné, hogy vizsgálják meg a dolgot s vonják felelősségre azon tiszteket, kik Bacsányi elfogatásával voltak megbízva. A rendőrhatóság ezen értelemben még annak idején átír Schwarzenberg tábornagyhoz s arra kéri őt, hogy úgy ezen ezer frankos utalvány miatt, mint azon igazoló-jegy miatt is, mely a kiáltvány ügyében Bacsányi kirendeltségére vonatkozik, vonassa felelősségre a Bacsányi elfogatásával megbízott tiszteket. Schwarzenberg azonban azt válaszolja, hogy az összes lefoglalt papirok a rendőrséghez tétettek át. A rendőrség erre megkeresi Langswerth egykori rendőrtitkárt, ki most már kerületi főnökké van előléptetve, hogy adjon számot azon iratokról,

[1] Bacsányi memoranduma Hoch rendőrfőnökhöz. Linz, 1816 október 24. A cs. kir. osztr. belügym. levéltárában, Bécs.

melyeket Schwarzenberg annak idején őhozzá átküldött. Langswerth azonban, ki mint azelőtt, úgy most is ezen ügyben igen kétes szerepet játszik, értesíti Sedlnitzkyt, hogy semmit sem tud az említett iratokról.

A linzi rendőrség ezek miatt Bacsányit maga elé idézi s azon állítólag eltűnt két okmányra nézve kihallgatja, melyeknek egyike

a) azon igazolvány, mely a Napoleon-féle kirendeltségre vonatkozik, s a melynek értelmében megkapta volna 1809-ben a Hofkommissio engedélyét a kiáltvány fordítására, s a másik

b) egy elveszett ezer frankos utalvány, mely elfogatásakor tárcájában volt.

Az első pontot illetőleg Bacsányi elmondja, hogy sohasem állította azt, hogy az osztrák Hofkommissio közvetlen engedélyt adott volna neki a kiáltvány fordítására, hanem a franciák írtak át ezen ügyben az osztrák hatósághoz május 15-én este. Ezen iratnak átvételéről báró Brettfeld titkár elismervényt adott. Ez az elismervény jött vissza s erre lett reávezetve Napoleon császár kirendeltségi parancsa.

Bacsányi nagyon sajnálná, ha ezen irat elveszett volna, mert ez megerősítené ártatlanságát. Kéri egyúttal, hogy kutassák a Hofkommissio aktái között a franciák megkereső átiratát. Báró Brettfeld, ki azt átvette, felvilágosítást adhatna erről.

A másik pontra nézve elmondja, hogy az elveszett ezer frankos nyugta együtt volt egy közjegyzői azonossági bizonyítvánnyal iratai között. Ezen közjegyzői iratra volt rávezetve az ezer frankos nyugtatvány. Ezen iratok igazolnák, hogy a francia nyugdíjra vonatkozó állításai megfelelnek a valóságnak.

Bacsányi ezen kijelentéseire a rendőrség hivatalnoka előmutatja a báró Brettfeld titkár által kiállított 1809 május 15-ről szóló átvételi elismervényt, mely a következőleg szól:

„Ezennel igazolom egy, Maret államminiszter úr Őexcellenciájától, báró Wöber elnök úrhoz intézett levél vételét.

1809 május 15.

Báró Brettfeld
titkár.

Ezen átvételi elismervényre a következő megjegyzés van reávezetve:

A fentnevezett levél összefüggésben van Bacsányi János udvari

A BACSÁNYI KIRENDELTSÉGÉRE VONATKOZÓ IGAZOLÓ-JEGY,

melyen ki van tüntetve, hogy ő az 1809 május 15. és 16. közötti éjszakára felsőbb parancsra a franciákhoz szolgálattételre kirendeltetett. (Eredetije a csász. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában Bécs)

melyeket Schwarzenberg annak idején őhozzá [illegible] [illegible] azonban, ki mint azelőtt, úgy most is ezen ügyben [illegible] szerepet játszik, értesíti Sedlnitzkyt, hogy semmit sem tud az említett iratokról.

A linzi rendőrség ezek miatt Bacsányit maga elé idézi s azon állítólag eltűnt két okmányra nézve kihallgatja, melyeknek egyike

a) azon igazolvány, mely a Napoleon-féle kirendeltségre vonatkozik, s a melynek értelmében megkapta volna 1809-ben a Hofkommissio engedélyét a kiáltvány fordítására, s a másik

b) egy elveszett ezer frankos utalvány, mely elfogatásakor tárcájában volt.

Az első pontot illetőleg Bacsányi elmondja, hogy sohasem állította azt, hogy az osztrák Hofkommissio közvetlen engedélyt adott volna neki a kiáltvány fordítására, hanem a franciák írtak át ezen ügyben az osztrák hatósághoz május 15-én este. Ezen iratnak átvételéről báró Brettfeld titkár elismervényt adott. Ez az elismervény jött vissza s erre lett rávezetve Napoleon császár kirendeltségi parancsa.

Bacsányi nagyon sajnálná, ha ezen irat elveszett volna, mert ez megerősítené ártatlanságát. Kéri egyúttal, hogy kutassák a Hofkommissio aktái között a franciák megkereső átiratát. Báró Brettfeld, ki azt átvette, felvilágosítást adhatna erről.

A második pontot nézve elmondja, hogy az elveszett ezer frankos nyugta együtt volt egy közjegyzői azonossági bizonyítvánnyal iratai között. Ezen közjegyzői iratra volt rávezetve az ezer frankos nyugtatvány. Ezen iratok igazolnák, hogy a francia nyugdíjra vonatkozó állításai megfelelnek a valóságnak.

Bacsányi ezen kijelentéseire a rendőrség hivatalnoka előmutatja a báró Brettfeld titkár által kiállított 1809 május 15-ről szóló átvételi elismervényt, mely a következőleg szól:

„Ezennel igazolom egy, Maret államminiszter úr Őexcellenciájától, báró Wöber elnök úrhoz intézett levél vételét.

1809 május 15.

Báró Brettfeld
titkár.

Ezen átvételi elismervényre a következő megjegyzés van rávezetve:

A fentnevezett levél összefüggésben van Bacsányi János udvari

Reçu une lettre de Son Excellence Mr. le Ministre d'Etat Maret, pour Mr. le Président Baron de Wöber.

le 15. Mai 1809.

le Baron Breitfeld
Secrétaire

La lettre sus mentionnée est relative à la requisition faite de Monsieur Battyányi Conscripte autique pour des travaux relatifs au Service de S. M. l'Empereur & Roi pendant la nuit du 15 au 16 Mai 1809.

Le Conseiller Chef de Division au Ministère de la Lieutenance d'Etat
Kerenaü

57

fogalmazó úr kirendeltségével, ki Ő Felsége a császár és király szolgálataira vonatkozó munkálatokat illetőleg az 1809 máj. 15—16-ika közötti éjjelre kirendeltetett.

Az államminiszterium osztályfőnöke

Theremin." [1]

Bacsányi meglepetve látja, hogy ezen irat azonos azon igazolójegygyel, melyet eddig elveszettnek hitt, s a melyre a per folyamán oly gyakran hivatkozott.

„Ezen okmány ugyanaz — mondja Bacsányi —, a miről előbb szólottam, s nagyon vigasztaló reám nézve, hogy az megkerült; ebből mindenki láthatja, hogy dacára rossz emlékezőtehetségemnek, mely a sok szenvedés, betegség és nélkülözés folytán meggyengült, nem mondok és nem mondtam olyat, ami a valóságnak meg nem felelne."

A rendőrségen azt az ellenvetést teszik, hogy ezen átvételi elismervény egy ismeretlen tartalmú okmányra vonatkozik s azt kérdik tőle, tudja-e ezt, mi volt annak tartalma.

„Azon ellenvetést — mondja Bacsányi —, hogy ezen elismervényben nincs megjelölve az említett irat tartalma, én is megtettem a bassanói herceg irodafőnökével szemben, s nem is elégedtem meg ezzel, s kívántam, hogy ezen átirat tartalma igazolva legyen. Épp ez indította az irodafőnököt arra, hogy az illető magyarázatot az iratra reávezesse s azt nevével hitelesítse.

Az átküldött iratról, mely a Hofkommissiohoz volt intézve, csak annyit tudok, a mennyit erről nekem mondtak. Magát az írást nem láttam s épp azért kértem is, hogy az a Hofkommissio aktái között kerestessék meg. Különben természetes, hogy fentnevezett írás arra a kirendeltségemre vonatkozik, mely a francia császár parancsából történt.

A második pontot illetőleg tudtára adják Bacsányinak, hogy a kérdéses nyugta nem találtatott meg s alig hihető, hogy az az említett kísérő okmányokkal együtt papirjai között lett volna.

„Hogy ez hihető-e vagy nem — pattog önérzetesen Bacsányi —, azzal nem törődöm. Megnyugszom ítéletében azoknak, a kik engem ismernek s méltóságomon alulinak tartom védeni magamat abban

[1] Bacsányi kirendeltségére vonatkozó igazoló-jegy. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

a tekintetben, hogy képes vagyok-e én egy jogtalan pénz- vagy más egyébféle követeléssel előállani. Hogy állításaim igazak, bizonyítja az imént napvilágra került okmány, *mely eddig szintén el volt veszve.*"

Erre azt az ellenvetést teszik neki, hogy azon a kis jegyzéken, melyet 1815 augusztus 8-án Párisban visszahagyott iratairól összeállított, ezen utalvány feljegyezve nincs. Ebből az következik, hogy a nyugta nem is volt papirjai között. Bacsányi egész természetesnek tartja, hogy ez a jegyzék nem lehet tökéletes. Testileg-lelkileg kimerülve s a fogságban szenvedett durva bánásmód által megtörve, egy őrnagy sürgetésére készítette e jegyzéket. Ehhez pótlás is volt fűzve, a mi azt mutatja, hogy csak hevenyészve állította azt össze.

„De ha ezen jegyzékre oly nagy súly helyeztetik — mondja Bacsányi —, úgy most, midőn abba betekintek, *nagyon csodálatosnak tűnik előttem, hogy az odaragasztott pótjegyzék le van szakítva, s e jegyzéknek csak egy elszakított része van odaragasztva, úgy hogy nem lehet látni, hogy az első ponton kívül volt-e még valami feljegyezve.* Nem lehetetlen tehát, hogy ezen nyugtatvány is fel volt sorolva.[1]

Különben ez iratban meg van mondva, hogy Blanchard könyvkereskedő eladott butoraim árából törlessze apró adósságaimat. Ezen adósságom abból ki is telt, s így nem volt értelme, hogy az ezer frankos nyugtát is felsoroljam. Blanchard tényleg meg is írta feleségemnek azt, hogy eladott butoraim árából fedezte apró tartozásaimat."

Bacsányi azt mondja, hogy fáj neki az ezer frank elvesztése, de erkölcsi szempontból még rosszabbul esik neki, hogy nincs meg ezen nyugta, mert így azt gondolhatnák, hogy valótlanságot állít. Dijonban e nyugtáról nem volt szó. Két tárcája volt hátramaradt holmijai között: egy kisebb, vörös bőrből, s egy nagyobb,

[1] Bacsányi sajátkezű kimutatása Párisban visszamaradt ingóságairól s apróbb tartozásairól. A kimutatáshoz, mint tisztán látható, egy másik jegyzék volt pótlólag hozzáragasztva. Ez azonban le van szakítva, s a pótjegyzék első pontjából csak néhány sor olvasható. A szándékos leszakítás az erős vastag papiron kétségkívül megállapítható. A kimutatás 1815 augusztus 8-án, tehát Bacsányi letartóztatásának harmadik napján kelt. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

aranynyal kivarrva, ily felírással: Konstantinápoly, 1777. Különben Bacsányi elmondja, hogy a kirendeltségére vonatkozó elismervényről is azt állították, hogy az nincs meg, *s íme egy év mulva, mikor pere véget ér, az egyszerre csak előkerül.*

Elmondja Bacsányi a kihallgatás folyamán azt is, hogy az ő nyugdíja, dacára a rendszerváltozásnak, igen kegyes módon meg lett hosszabbítva. Ez iránt folyamodást adott be, ami minden nyugdíjasnak kötelessége volt, hogy kimutassa, hogy ott lakik és be van vezetve az adózási lajstromba. A nyugdíj megerősítésére, nem pedig az esedékes részlet felvételére vonatkozik az a két átirat, melyet itt neki felmutatnak.

Bacsányitól ekkor azt kérdezik, hogy miként lehetett az, hogy az ezer frankos nyugta június 22-ről szólott, s ő azt elfogatásáig, augusztus 5-ig, tehát hat héten keresztül be nem váltotta. Bacsányi erre megjegyzi, hogy az ottani államkezelésből folyik, hogy a nyugdíjak a sorszám szerint lesznek kifizetve, s hetenkint lesznek ama nyugdíjak előírva, melyek a következő héten napról-napra folyósítva lesznek. Eltekintve, hogy a waterlooi ütközet után az államgépezetben is zavar állott be, még rendes körülmények között sem jött volna reá a sor. Nem hat hétig, de három hónapig is eltartott volna az akkori viszonyok között, míg nyugtája esedékessé vált volna.

A rendőri közeg gyanús körülménynek tartja, hogy ő annyival korábban állít ki egy nyugtát az esedékesség előtt, mire Bacsányi megjegyzi, hogy a nyugdíjasnak semmi dolga a nyugta kiállításával, a kormány azt készen beküldi a közjegyzőhöz s ott kell azt aláírni. Különben még az sem lehet terhelő körülmény, hogy egy nyugtát az ember előbb állít ki, pl. nem várt halálesetre való tekintettel. A rendőrség furcsának tartja, hogy ha valakinek, mint neki, pénzre van szüksége, ott hever a fiókjában hosszú ideig egy be nem váltott utalvány. Pedig nagyobb összegű adósságai is voltak, mint pl. a dr. Gallnak tartozó 200 frank. Bacsányi erre azt mondja, hogy a dr. Gallnak tartozó adósság is kikerült eladott butorainak árából, nem is említve azt a körülményt, hogy ez az adósság nem volt égető reá nézve, mert hiszen dr. Gall, mint gazdag ember, nem szorult a pénzre.

Mindezen vallomások dacára a rendőrség fejébe nem megy bele, hogy miért állított ő ki egy nyugtát jóval korábban az ese-

dékesség előtt. Mire Bacsányi ismétli az előbbi indokokat, melyek főleg az ottani állami kezelési rendszerrel vannak összefüggésben.

Midőn Bacsányi e vallomását végzi, hozzáteszi, hogy élve a szólás szabadságával, következőket tartja szükségesnek megjegyezni:

Az első pont alatt említett kirendeltségi ügy nem oly eljárásra vonatkozik, a minőt neki tulajdonítani akarnak, hanem vonatkozik arra, hogy ő a már elébe tett, teljesen kész francia kiáltvány magyar fordítását, melyet valószínűleg egy, a bécsi rendőrség által előállított egyén végezett, az esetleges hibák miatt vizsgálja meg s a Degen-féle nyomdában a nyomtatásról gondoskodjék.

Reményli s kéri, hogy, mint ország-világ előtt ismert becsületes emberrel, igazságosan fognak vele eljárni s nem gázolnak többé becsületében. Erre kéri bizalommal Ő Felsége kormányát. A nyugtára nézve pedig megjegyzi, hogy habár ezer frank különösen mai nehéz viszonyai között igen nagy összeg, s azt keservesen nélkülözi, mégis inkább az említett okmány erkölcsi jelentősége fontosabb reá nézve.[1]

Így végződik Bacsányi kihallgatása az elveszett iratok ügyében, mely a kirendeltségére vonatkozó igazolvány megkerülése folytán részben kedvezően végződik reá nézve. Hoch rendőrfőnök jelenti a vizsgálat eredményét a tartományi főnöknek, ki viszont Sedlnitzky rendőrminiszternek tesz a kihallgatás eredményéről jelentést. Báró Hingenau tudatja Sedlnitzkyvel, hogy Bacsányi azt vallotta, hogy ő sohasem nyilatkozott úgy, mintha ő az osztrák Hofkommissio közvetlen felhatalmazására segédkezett volna a franciáknak. A megkeresést a franciák intézték az osztrák hatóságokhoz s ezen átiratról állította ki báró Brettfeld azt az átvételi elismervényt, melyre Bacsányi igazolása miatt hivatkozik. A kérdéses ezer frankos nyugtára nézve is megmarad Bacsányi azon állítása mellett, hogy az tényleg megvolt Párisban lefoglalt papirjai között.

„Különben — írja báró Hingenau — nagyon nehéz a vizsgálati okmányok, főleg a franciák említett megkereső átirata nélkül az ügyről véleményt mondani. Ezen ember (Bacsányi) eljárásából

[1] Jegyzőkönyv Bacsányi elveszett iratai ügyében. Felvette a linzi rendőrigazgatóság 1816 október 17-én. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

azonban világosan következik, hogy ő akár könnyelműségből, akár szükségből vagy rossz szándékból, mégis félre hagyta magát vezetni s hűtlen cselekedetet követett el hazája ellen.

Jó volna a párisi követség útján tudakozódni aziránt, hogy kifizette-e a francia állampénztár a szóbanforgó ezer franknyi nyugdíjösszeget.“ [1]

Időközben Bacsányi felesége útján egy emlékiratot nyujt be Metternich herceghez, melyben súlyos panaszt emel a legfőbb rendőri hatóság eljárása és bánásmódja miatt, mellyel az ügyében eljárt. Metternich átteszi ezen iratot a rendőrhatósághoz, s ennek kapcsán Sedlnitzkynek Metternichhez intézett válaszából megtudjuk, hogy mik azok a sérelmek, amelyek miatt Bacsányi panaszt emel.

„Hercegséged átadta nekem azon folyamodást — írja Sedlnitzky —, melyet Bacsányi felesége útján benyujtott.

Ha ezen mesterségesen összeállított, részben igaz, azonban nagyrészt valótlan adatokat jól megértettem, úgy Bacsányi panasza a rendőrség ellen a következőkben foglalható össze:

1. Hogy ő minden tekintetben teljesen ártatlan s a brünni vizsgálatból teljesen tisztán került ki.

2. Hogy a bécsi rendőrség rövidlátó, lelkiismeretlen közegei, mint ő magát kifejezte, ennek dacára is folyton inzultálják, zaklatják őt, mint gyanús egyénnel bánnak vele s útját még a legmagasabb trónhoz is elzárják.

3. Hogy épp a bécsi rendőrség közegei egy, az ő ártatlanságát bizonyító okmányt elsikkasztottak s ezt a brünni vizsgáló-bizottság többszöri felszólításai dacára visszatartották.

4. Hogy elfogatása alkalmával párisi papirjai között egy, az ő személyét igazoló okmány és egy ezer frankról szóló nyugta lett visszatartva, minek folytán ő nem képes ezen esedékes nyugdíjat felvenni.

Az 1. és 2. pontot illetőleg tisztelettel idezárjuk ama véleményes jelentést, melyet a legfőbb rendőri hatóság a brünni vizsgáló-bizottság jelentésével kapcsolatosan Ő Felségének felküldött.

A legfőbb rendőri hatóság semmi más befolyást Bacsányi perére nem gyakorolt, mint hogy az Ő Felsége által kijelölt vizsgáló-

[1] Hingenau átirata Sedlnitzkyhez. Linz, 1816 okt. 21. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

bizottság részére a szükséges okmányokat, adatokat és felvilágosításokat rendelkezésre bocsátotta.

A brünni vizsgáló-bizottságnak teljesen szabad keze volt s önállóan járt el.

Habár Bacsányi részességét a francia kiáltvány magyar fordításában, továbbá Bécsből való szökését s az idézés dacára meg nem jelenését s végül a Bonaparte-kormánytól teljesített szolgálatokért kapott nyugdíját nem tagadhatta, illetve cáfolhatta meg, mégis a bizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy Bacsányi bűnössége a felségárulási vád tekintetében jogilag nem volt bebizonyítható. Ezen álláspontot a legfőbb rendőri hatóság Ő Felségéhez intézett átiratában támogatta s a vizsgáló-bizottsággal egybehangzóan ama véleményének adott kifejezést, hogy Bacsányi, ki minden tekintetben hiú, félszeg, képzelődő embernek bizonyult, kiszabadulása után rendőri felügyelet alá helyezendő.[1]

Ő Felsége ezen értelemben legfelsőbb elhatározásával döntött Bacsányi ügyében. De e legfőbb rendőri hatóság javaslatait, melyek Bacsányi szegénységét és szükölködő viszonyait tartották szem előtt, nem fogadta el.

Hercegséged az ügyek ezen állásából meggyőződhetik, hogy Bacsányi a legfőbb rendőrhatóság részéről a legenyhébb és legkíméletesebb méltányos eljárásban részesült, *úgy hogy Bacsányi és tolakodó, fellengző neje, rágalmazóknak bizonyulnak, ha az ő törvényellenes eljárásaiknak okait a legfőbb rendőrhatóság szigorúságának és önkényének tudják be.*

Bacsányi merészségében annyira megy, hogy a legfőbb rendőrhatóságot azzal is megvádolja, hogy az, egy ártatlanságát bizonyító fontos okmányt a brünni bizottság előtt visszatartott; biztosítom Hercegségedet, hogy ezen okmány Bacsányi más egyéb irataival egyetemben átadatott a brünni bizottságnak; ezen bizottság nevezett

[1] Ez nem áll. A brünni vizsgáló-bizottság az uralkodó jóságára bízza Bacsányi jövő sorsának intézését s habár kifejezést ad annak, hogy talán szükséges a jövőre Bacsányi magaviseletét figyelemmel kísérni, e véleményében szó sincs arról, hogy őt egy idegen helyre számüzni kell, s oly szigorú felügyelet alatt kell tartani, mint azt Sedlnitzky elrendeli. A brünni biróság igazságos véleménye ellentmond e durva, kegyetlen eljárásnak és intézkedésnek. A rendőrhatóságnak módjában lett volna Bacsányi sorsáról gondoskodni, úgy, hogy Bacsányi lépteit továbbra is megfigyeltetheti, anélkül, hogy ily kegyetlen büntetéssel kellett volna őt sujtania.

okmányra valószínűleg azért nem helyezett súlyt, mert az épp azt nem bizonyítja, amit Bacsányi állít, hogy tudniillik ő az akkori hatóságok tudtával és felszólítására dolgozott a kiáltványon, s továbbá, hogy Bacsányi ellen nemcsak a kiáltvány ügye, hanem más egyéb vád is felmerült.

Bár igaz, hogy a brünni vizsgáló-bizottság ama Hofkommissio tagjait, mely a franciák megszállása idején fel volt állítva, felkérte nyilatkozattételre, vajjon Maret kérésére állítottak-e ki Bacsányi számára ily igazolványt, de az erre vonatkozó felelet, mint a mellékelt okmányok bizonyítják, tagadólag hangzott. Csak később, midőn Bacsányi kérésére a kabinetirodából lejött papirjai átvizsgáltattak, került meg báró Brettfeldnek, az akkori Hofkommission titkárának egy elismervénye, mely egy átirat átvételéről szólt, amelynek tartalma azonban nincs megjelölve; ez az okmány azonban bizonyítékot nem képezhetett.

Még arra vonatkozólag kell jelentést tennem, ami az állítólag elveszett azonossági igazolványt és az ezer frankos nyugtát illeti. Bacsányi elfogatása tudvalevőleg a katonai hatóság útján történt s ezen az úton lett ő papirjaival együtt Dijonba szállítva. Az ott alkalmazott összes katonák, főleg Hess tábornok és Lorenz hadbiró határozottan kijelentették, hogy ott ezen papirokat nem találták s nem látták. Közvetve be is igazolják, hogy ezen papirok nem lehettek ott, mert Bacsányi felszólíttatott, hogy rendelkezzék hátramaradt papirjai miatt s ő akkor ezen ezer frankos nyugtát nem említette.

Miután Bacsányi maga mondja, hogy ezen pénzt fel nem vette, úgy nem szükséges más, mint hogy ha arra ma is igényt tart, kísértse meg a nyugdíj folyósítását s kérjen a francia kormánytól egy újabbi azonossági bizonyítványt, melynek kapcsán a nyugdíjat felveheti. Ez azonban kizárólag az ő dolga.

Ezen előterjesztés értelmében engedje meg Hercegséged, hogy azon kívánságomnak adjak kifejezést, hogy a Bacsányi-házaspár egyszersmindenkorra figyelmeztettessék arra nézve, hogy a hatóságoknak hagyjanak békét s szüntessék be örökös tolakodásaikat s kérelmezéseiket.

Hosszú idő óta hozzá vannak ezek szokva, hogy idegenek segítségéből éljenek, s a míg remélhetik, hogy koldulásaiknak talaja van, addig nagyon kétséges, hogy valami kenyérkereset után látnának.

Fenti panaszukban nemcsak elégedetleneknek, hanem felette hálátlanoknak is bizonyulnak. A legfőbb rendőrhatóság nem kapott felhatalmazást arra Ő Felségétől, hogy az Bacsányinak kiszabadulása után segítséget adjon, sőt ellenkezőleg, Ő Felsége a legfőbb rendőrhatóság ebbeli javaslatait elvetette. Ennek dacára Bacsányinak, ki teljesen pénz nélkül volt, a Brünnből Linzbe való utazásra és egyéb költségekre 400 frt, nejének pedig Brünnbe való utazására 100 frt lett kiutalva. A linzi rendőrség elsőízben 164 frt 26 krt, később 150 frtot előlegezett nekik, mit egykor megtéríteni tartoznak.[1]

Ezenkívül Bacsányi neje Ő Felsége kabinetirodájában egy külön, ha nem tévedek, 400 frtnyi segélyt kapott, később pedig egy 500 frtnyi nyugdíj lett neki engedélyezve. De mindezen jótétemények nem elégítik ki ezen elégedetlen munkakerülő embereket.

Sedlnitzky."[2]

E durva hangú átirat, mely még a szerencsétlen költőpár becsületét sem kíméli s a való tények mesterséges elferdítésével igyekszik Metternich előtt feltárni a Bacsányi-ügy részleteit, jellemző világot vet az akkori rendszer minden emberi érzést lábbal tipró erkölcstelen és kíméletlen eljárására. A rendőrminiszter azt állítja, hogy a Bacsányi kirendeltségére vonatkozó igazoló-jegy hozzá volt csatolva a per irataihoz, holott pedig kétségtelenül bebizonyult, hogy ezen irat az egész idő alatt el volt tüntetve a biróság szemei elől. Hiszen jól tudjuk, hogy Bacsányi számtalanszor hivatkozik kihallgatása folyamán ezen iratra, de a bizottság, mely az ügyiratokat a legnagyobb lelkiismerettel átnézi, nem képes annak nyomára akadni. Már pedig ezen igazoló-jegy nem oly jelentéktelen papirdarab, hogy annak fontossága az első pillanatban felismerhető nem volna. Hiszen világosan ki van tüntetve azon, hogy Bacsányi a francia császár parancsára az 1809 május 15—16-ika közötti éjszakán ki van rendelve szolgálattételre a franciákhoz. Lehet, hogy a brünni vizsgáló-bizottság sem fogadta volna el döntő bizonyítékul ezen iratot Bacsányi ártatlanságára nézve, de

[1] Mindezen segély azonban nem a bécsi rendőrhatóság utasítására, sőt annak ellenére lett Bacsányiéknak kiutalva. Ezt persze a rendőrminiszter Metternich előtt elhallgatja.

[2] Sedlnitzky átirata Metternichhez, 1816 dec. 14. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

bizonyára a kihallgatás folyamán valamiféle alakban szóba került volna az, ha az oda van csatolva a többi iratokhoz.

De hogy Bacsányiék ügyében minő durva önkénnyel s szívtelen lelkiismeretlenséggel jár el a legfőbb rendőri hatóság, bebizonyul főleg akkor, midőn az még az uralkodó jóakaró óhajtása ellenére is megtagadja a Bacsányi becsületét helyreállító bizonyítvány kiállítását. Ez időben Bacsányiné ugyanis a következő kérvényt intézi az uralkodóhoz:

„Kötelességszerűleg követve Felséged ama parancsát, *melyet a január 16-iki kihallgatás alkalmával számomra szóval kiadni legkegyelmesebben méltóztatott, nem mulasztottam el, hogy elmenjek azonnal gróf Sedlnitzky Ő Excellenciájához s megkérjem őt arra, hogy állítsa ki számomra a férjem becsületét helyreállító hivatalos nyilatkozatot;* most, hogy újból Bécsben vagyok, ezen kérelmemet megismételtem.

Miután Ő Excellenciája azt izente nekem, hogy erre nézve még írásbeli megbízást nem kapott, kérem Felségedet, kegyeskedjék Sedlnitzky gróf úr Ő Excellenciájának ily utasítást adni; esedezem, kegyeskedjék Felséged megszívlelni szomorú sorsunkat s valahára véget vetni szenvedésekben és zaklatásokban nehéz helyzetünknek, amelyben csakis az isteni gondviselésben s Felséged atyai jóságában van egyedüli bizalmunk.“ [3]

Ferenc azonnal kiadja a rendeletet Sedlnitzkynek, hogy intézze el Bacsányiné eme kérvényét, mire a rendőrminiszter a következő felterjesztést teszi az uralkodóhoz:

„Bacsányiné született Baumberg Gabriella kérvényében arra kérte Felségedet, hogy kegyeskedjék a legfőbb rendőri hatóságnak utasítást adni, melynek értelmében az állítson ki férje számára egy, a becsületét helyreállító bizonyítványt.

Felséged kegyes volt ezen kérvényt hozzám leküldeni, s ha én annak tartalmát jól fogtam fel, kérvényező azt kívánja a legfőbb rendőri hatóságtól, hogy az jelentse ki azt, hogy férje a Brünnben lefolyt vizsgálatból teljesen ártatlanul került ki, s a vele szemben felmerült államellenes és felségsértési vád alaptalannak bizonyult.

Hogy Felséged a kérvényező óhajtását mérlegelhesse, bátor

[3] Bacsányiné folyamodása Ferenc császárhoz. Baden, 1817 március 4. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

vagyok elsősorban is az összes erre vonatkozó vizsgálati okmányokat a brünni vizsgáló-bizottság véleményével, valamint az én erre vonatkozó javaslatommal együtt felterjeszteni.

Ezen vizsgálati okmányok alapján Bacsányi János azzal vádoltatott, hogy része volt azon lázító kiáltvány mégszerkesztésében, melyet a franciák 1809-ben innen Bécsből a magyarokhoz intéztek; bizonyítja ezt az a körülmény, hogy amidőn az erre a célra felszólított Márton nyelvtanár, mint hű alattvaló, a munkát megtagadta, a bassanói herceg, kivel Bacsányi még kufsteini fogsága idején ismeretséget kötött, elhivatta őt, s ő gondoskodott ama gyalázatos kiáltvány kinyomatásáról, mely Felséged detronizálását célozta.

Bacsányi ezzel szemben azt állította, hogy ő a nyomtatásnál csak a korrekturát végezte, s ezt is ama kényszerűségből, hogy ki lett rendelve a franciák által; ennek ellenkezőjéről nem volt jogi bizonyíték.

De miután Bacsányi a franciák kivonulása után titokban kiszökött, s Párisba ment, miután továbbá az engedély nélküli kivándorlás folytán ellene kiadott hivatalos idézésre nem is hederített, sőt ellenkezőleg nejéhez intézett leveleiben is kifejezést ad Ausztria iránti ellenszenvének, s végül a Bonaparte-kormánytól kétezer frank nyugdíjat kapott a franciáknak tett szolgálatokért: mindezekből kifolyólag a brünni vizsgáló-bizottság azon véleményének adott kifejezést, hogy bár Bacsányi államellenes cselekedete, s felségsértő eljárása, főleg pedig részessége a magyar kiáltvány megszerkesztése tekintetében jogilag beigazolva nincs, ezen vádakat még sem volt képes teljesen tisztázni.

Bacsányi meg lett vádolva továbbá azzal, hogy 1814-ben, Felséged párisi tartózkodása idején, sértő és lázító beszédeket tartott Felséged felkent személye és a szövetségesek ellen. Ezen vád a párisi rendőrség bizalmasának, egy Vernier nevű egyénnek vallomásán, valamint Langswerth rendőrtitkár jelentésein alapult, ki abban az időben Schwarzenberg herceg vezérkarához volt beosztva, s ki Felségedhez intézett jelentéseiben azt mondja, hogy Vernier ezen állításait más bizalmas emberek is megerősítik.

A brünni vizsgáló-bizottság ezen vádat be nem bizonyítottnak jelentette ki, s véleményének abban adott kifejezést, hogy a Bacsányi elleni vizsgálat jogi bizonyítékok hiányában beszüntetendő.

Felséged a dolgok ezen rövid előadásából megygőződhetik, *hogy*

Bacsányinak a becsületét helyreállító bizonyítvány oly formában, amint ő kérelmezi, ki nem adható. Ő távolról sem bizonyította be teljes ártatlanságát. Ellenkezőleg, 1809-iki titkos menekülése, ezen idő óta tanusított magaviselete, egész életfolyása, a korábbi Martinovics-ügygyel való kapcsolata, mind ellene szólanak, s azt bizonyítják, hogy állandóan elégedetlen volt az osztrák kormánynyal, s heves jellemétől, különc egyéniségétől, a jövőben is állandóan lehet tartani; ebből kifolyólag Felséged mult év aug. 8-án kelt legmagasabb parancsa a legfőbb rendőri hatóság kötelességévé tette, hogy Bacsányi állandó szigorú rendőri megfigyelés alá helyeztessék, s ebből a célból lett Linz városa jövő tartózkodási helyéül kijelölve.

Bár Bacsányi a Spielbergről való kiszabadulása óta a rendőrség megrovására okot nem adott, mégis úgy maga, mint felesége azóta úgy Felségedet, mint a hatóságokat állandóan zaklatják, aminek ez a kérvény is újabb bizonyítéka.

Miután Felséged ezen két egyén jövő sorsáról már eddig is atyai jósággal gondoskodott, úgy itt az ideje, hogy ezek a magas udvar és a legfőbb hatóságok zaklatásától határozottan el legyenek tiltva, s erre vonatkozólag kérem Felséged parancsát, hogy nevezetteket immár egyszersmindenkorra nyugodt viselkedésre inthessem.

Ezen alkalommal Bacsányiékra nézve egy további ügyből kifolyólag kérek alázatos utasítást.

Felséged a mult őszkor megengedte nekik azt, hogy Badenbe mehessenek az ottani fürdők használata végett. Bacsányi az egész télen ott tartózkodott, s figyelmeztetésem dacára mindeddig nem tett intézkedést arra nézve, hogy Linzbe visszatérjen.

Miután a badeni fürdő-idény küszöbön áll, amikor is számos belföldi és idegen látogatja azt, s midőn Felséged is a magas udvarral ott szokott tartózkodni, ily körülmények között azt hiszem, hogy Bacsányit nem lehet soká otthagyni. Azért az illető kerületi kapitánynak meghagytam, hogy csak április hó közepéig van neki megengedve az ott tartózkodás, azután pedig utasítani kell őt, hogy térjen vissza tartózkodási helyére, Linzbe.

De miután a Bacsányi-házaspár eddigi magaviseletéből azt következtetem, hogy ők a fő- és székváros szomszédságát, *hol ők koldulásaik és tolakodásaik miatt jól érzik magukat,* nem szívesen hagyják el, kérek Felségedtől utasítást arra nézve, hogy megfelelek-e Felséged kívánságának, ha ezen házaspárt a Badenből való elutazásra,

s a Linzbe való visszatérésre határozottan utasítom és megsürgetem".[1]

Mint látjuk tehát, ismét itt a pillanat, midőn újból a rendőrminiszter kezébe van letéve a szerencsétlen költőpár sorsa. Sedlnitzky kedvező véleménye elég volna arra, hogy Ferenc megkönnyítse e sorsüldözött emberpár nehéz helyzetét. E reményt azonban hamar rombadönti a rendőrminiszter szívtelen és felületes, a való tényeket ferde világításba helyező felterjesztése, melyet a gyenge uralkodó, ki tehetetlen báb a rendőrség kezében, minden szó nélkül jóváhagy. A gyenge, akaratnélküli uralkodóval, ki az összeesküvésektől és a felforgató törekvésektől állandóan retteg, könnyű elhitetni annak az egyedül üdvös rendszernek mindenhatóságát, mely a legcsekélyebb gyanú alapján, csírájában akar minden ily veszélyt elfojtani. Ez a helyzet adja meg képét és jelentőségét annak a rendszernek, mely a legnagyobb hatalmat a rendőrség kezében összpontosítja, s mely fölényét még az uralkodói akarattal és hatalommal szemben is biztosítani tudja.

Természetes, hogy a rendőrhatalom, mely épp az uralkodó gyengesége folytán nő nagyra, minden alkalmat felhasznál, hogy még a legnagyobb igazságtalanságok árán is erősítse állását, s az uralkodóban megszilárdítsa azt a hitet és felfogást, hogy az abszolut uralkodói hatalom fentartásának legfőbb biztosítéka a rendőrség kémkedő éberségén és kérlelhetetlen szigorán épül.

Arra a kriptára tehát, mely Bacsányiékat egy egész életre a számüzetés sírjába zárja, Sedlnitzky ezen felterjesztése hengeríti reá az utolsó, legnehezebb követ.

Tehát még az egykor ünnepelt bécsi híres költőnő érdemeinek koszorúja sem akadályozhatja meg azt a tragédiát, mely e szerencsétlen emberpár sorsát egy holtig tartó számüzetés keserveinek és lelki szenvedéseinek eljegyzi. Sőt a hivatalos hatalom még attól sem riad vissza, hogy durva sérelmekkel illesse azt a nőt, kinek egykoron ünnepelt múzsájához a császárváros fénykorának legszebb hagyományai fűződnek. Tolakodó koldusnak minősíti a rendőrállam szűklátkörű erkölcstelen rendszerének feje azt a nemeslelkű, törhetlen jellemű nőt, ki önmagát láncolja ahhoz a kereszthez, melyet férje egy küzdelemteljes életen át visel.

[1] Sedlnitzky felterjesztése a császárhoz 1817 március 19. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Ha valami, úgy ez az eljárás érdekesen jellemzi az akkori rendszer irányát és szellemét, mely az önkény durvaságával, s az uralkodói hatalom tehetetlenségével párosulva, jellemző bélyeget üt a Metternich—Sedlnitzky-féle hírhedt rendőr-korszakra.

Pedig úgylátszik, mintha Metternich maga sem nézné jó szemmel az osztrák rendőri kémrendszer visszaéléseit, mert csodálatosképen épp azt tapasztaljuk, hogy Bacsányiék ügyében, s az üldöztetésben, melyben részesülnek, maga az államminiszter nem azonosítja magát a legfőbb rendőri hatóság igazságtalan és szívtelen eljárásával.

Maga Metternich többször fordul Sedlnitzkyhez Bacsányiék érdekében. Kéri a rendőrséget, hogy legyen méltányos e szerencsétlen emberek ügyében s kövessen el mindent, hogy megkerüljenek azon okmányok, amelyek nélkül Bacsányi nyugdíját nem reklamálhatja meg. Figyelmezteti egyúttal Sedlnitzkyt, hogy Bacsányiék, mint teljesen vagyontalan emberek, képtelenek anyagi támogatás nélkül Linzbe visszatérni. *„Kérek — írja Metternich átiratában — különösen az első pontot illetőleg méltányos eljárást az ügyben.“*[1] Mire Sedlnitzky a nála megszokott hangon és modorban azt feleli, hogy Bacsányiék tolakodó arcátlan eljárására nézve Ő Felségétől parancsot kapott, hogy ezeket egyszersmindenkorra rendre intse. Ügyükben nem tehet semmit, mert az általuk sürgetett okmányok nem voltak feltalálhatók. Azt természetesen elhallgatja az átiratban, hogy épp ő adta az uralkodó tollába ezt a kegyetlen rendelkezést s hogy a császár maga Bacsányinénak hajlandó lett volna kiadatni a férje becsületét helyreállító nyilatkozatot. Úgy látszik tehát, hogy a rendőrminiszter hatalmával szemben maga Metternich sem elég erős arra, hogy óhajtásait keresztülvigye, s a költőpár nehéz helyzetén könynyítsen.

Bacsányiék megkapják Badenben a traiskircheni kerületi parancsnokság útján Sedlnitzky ama rendeletét, melyben Bacsányi kérelme visszautasíttatik s amelyben egyszersmindenkorra eltiltatnak attól, hogy az uralkodót és a rendőrséget kérelmeikkel továbbra zaklassák.[2]

[1] Metternich átirata Sedlnitzkyhez. 1817 ápr. 23. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Sedlnitzky átirata a traiskircheni kerületi főnökhöz. 1817 május 5. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

Súlyos csapás ez a rendelet a szegény emberekre, mert ezzel romba dől minden reménységük a jövőre nézve. Most már látják, hogy csak üres igéret volt az, amivel Bacsányit brünni kiszabadulása után kecsegtették, s az ideiglenes tartózkodási helyül kijelölt Linz nem egyéb, mint örökös számüzetésük helye, ahol le kell morzsolniok hátralévő napjaikat. Füstbe megy tehát Bacsányinak ama terve, hogy kivándoroljon végleg a francia fővárosba s ott, a világműveltség e hatalmas központjában, hatványozott erővel folytassa eddig félbehagyott írói és tudósi munkásságát.

„Higyjük és reméljük — írja a költő 1817 június 20-án Badenből nejének Bécsbe —, hogy a jövő nem lesz rosszabb, mint a jelen. Különben jobb sorsunk volna Törökországban, mint itt a te hazádban, hová téged a honvágy kergetett vissza, engem pedig bajonettek között hurcoltak vissza.

Ennyi ember között végre is csak fog akadni valaki, kinek bátorsága lesz megmondani az igazat erről a sok hazugságról és piszkos pletykálkodásról."[1]

Bacsányiék badeni tartózkodása hosszas kérésre április végéig meghosszabbíttatik, s midőn orvosi vélemény igazolja, hogy szükségük van a fürdőre még tovább is, engedélyt adnak nekik, hogy még néhány héttel megtoldják ott tartózkodásuk idejét. Sedlnitzky azonban nem jószívűségből, hanem mint átiratában mondja, azért hosszabbítja meg négy héttel badeni tartózkodásukat, hogy idejük legyen a szükséges útiköltséget előteremteni. „A rendőrség — írja Sedlnitzky — bár nem óhajtja Bacsányiékat kímélni, de per sub sem akarja őket hazatoloncoltatni. Másképen pedig az államnak a hazautazás költséges volna."

Végre július első napjaiban otthagyják Badent s visszatérnek immár végső számüzetésük helyére, Linzbe. Sedlnitzky július 4-ről kelt átiratában értesíti erről báró Hingenau tartományi kormányzót s egyidejűleg utasítást ad arra nézve, hogy Bacsányiék végleges letelepedése után minő intézkedéseket tartson szem előtt a linzi rendőrség. Értesíti a kormányzót, hogy Bacsányiék július 4-én indultak el Bécsből s ha megérkeznek Linzbe, újból rendőri megfigyelés alá helyezendők. Azon okmányok, amelyek miatt Bacsányit

[1] Bacsányi levele nejéhez. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

még Linzben kihallgatták, nem találtattak meg. Bacsányi megtette a lépést a francia nyugdíj további folyósítására, de ez kizárólag az ő ügye s abban járjon el ő saját maga. A rendőrség nem hajlandó ebben segítségére lenni. A becsületét helyreállító igazolvány nem lett neki kiszolgáltatva, amiről az április 27-iki legfelsőbb határozattal tudósítva is lett; ennek kapcsán Bacsányi meg is intetett, hogy úgy ő, mint neje tartózkodjanak minden további tolakodástól és zaklatástól.

„Ebből látható — írja Sedlnitzky —, hogy Bacsányi badeni tartózkodása idején is folyton tolakodó módon viselkedett s feltehető, hogy jövőre Linzben is terhére lesz a hatóságoknak. Ezért szükségesnek tartom a hatóságokat figyelmeztetni, hogy Bacsányiék jogtalan kéréseit utasítsák vissza. Különösen nem tartom többé megengedhetőnek, hogy a jövőben pénzsegély utaltassék ki számukra, annál kevébbé, mert Bacsányiné 500 forint évi kegydíjat kapott a császártól. A könnyen hivő embereket figyelmeztetni kell, hogy ne adjanak kölcsön Bacsányiéknak. Hogy jobban megélhessenek, lássanak foglalkozás után s legyen ebben a rendőrség segítségükre.

Még csak megjegyzem, hogy csakis Bacsányi van Linzhez kötve, s nejének módjában áll férje sorsát megosztani vagy meg nem osztani."[1]

Végre egy kis örömsugár hatol be a költőpár szűkölködő napjainak sötétségébe, mert a reákövetkező augusztus hónapban tudomásukra hozzák azt, hogy Bacsányi nyugdíját a francia kormány újból folyósította. Metternich herceg tudatja ezt először Sedlnitzkyvel, s úgy átiratának tartalma, mint egyéb okok joggal engednek következtetni arra, hogy ő maga járt közbe a francia miniszteriumnál a siker érdekében. Bizonyítja ezt az a körülmény is, hogy Bacsányinak tehetetlen helyzetében alig lehetett volna módjában, hogy maga járjon közbe az ügyben; azt pedig láttuk fentebb, hogy a rendőrség ebben nem hajlandó neki segítségére lenni. Ha pedig tekintetbe vesszük, hogy az akkori zavaros, nehéz viszonyok között éppenséggel nem lehetett oly könnyű ily ügynek fonalát újra felvenni, s Bacsányi hatalmas francia pártfogói is rég letüntek már

[1] Sedlnitzky átirata Hingenauhoz. 1817 július 4. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

az események szinteréről, bizonyosra vehető, hogy Metternich volt az, kinek hatalmas befolyása kedvezően dönti el Bacsányi nyugdíjának ügyét.

„Richelien herceg francia külügyminiszter úr egy levele — így szól Metternich erre vonatkozó átirata Sedlnitzkyhez —, mely a követség útján érkezett, tudatja, hogy a király Ő Felsége Bacsányi János kérelmének helyt adott s nevezettnek megszüntetett kétezer franknyi nyugdíja tovább is folyósíttatni fog.

A titkos udvari és államkancellária kéri Excellenciádat, hogy az idezárt azonossági bizonyítvány kiszolgáltatása mellett *értesítse és nyugtassa meg e hírrel a Bacsányi-párt;* méltóztassék egyúttal tudomásukra hozni, hogy jelöljenek ki egy párisi üzletembert, s adjanak annak megfelelő meghatalmazást a nyugdíj felvételére.“[1]

Sedlnitzky ennek kapcsán tudósítja báró Hingenau kormányzót s kéri, tudassa ezeket Bacsányiékkal. Hozzáteszi azonban, hogy a rendőrség ez irányban Bacsányinak nem hajlandó segítségére lenni. S hogy a rendőrminiszter ezúttal is kimutassa foga fehérét, s korán megrontsa a szerencsétlen emberek örömét, kijelenti, hogy a francia nyugdíj folyósítása kapcsán immár meg fogja szüntetni a császár évi segélyét, mely csak addig adatott nekik, míg Bacsányi megélhetése más oldalról nincs biztosítva.[2]

Hingenau tartományi kormányzó azonban figyelmezteti Sedlnitzkyt, hogy Bacsányi osztrák nyugdíját egyelőre nem lehet beszüntetni még akkor sem, ha megkapják a francia segélyt. „E szerencsétlen emberpár — írja Hingenau — oly sanyarú viszonyok között tengődik, hogy semmi berendezésük nincs s még ruházatukra is alig telik. Tartozásuk is van a multból, melyet ily viszonyok között nem tudnak törleszteni. Azért legalább is egy időre még az osztrák nyugdíjra is reá vannak szorulva, mert hallatlanul nélkülöznek.“[3]

Bacsányiék anyagi helyzetére súlyos csapást mér az is, hogy csekély bányarészvényeik jövedelme végleg megszűnik. Mert egy felhőszakadás úgy megrongálta az illető bányát, hogy a kár többre

[1] Metternich átirata Sedlnitzkyhez. 1817 aug. 28. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Sedlnitzky átirata Hingenau kormányzóhoz. 1817 aug. 31. A cs. kir. osztr. belügyminiszterim levéltárában, Bécs.

[3] Hingenau átirata Sedlnitzkyhez. Linz, 1817 szept. 29. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

megy 24000 forintnál. Hosszú időre nincs tehát kilátás arra, hogy Bacsányiék bányarészvényeik után jövedelemhez jussanak. A rendőrség a viszonyok kényszerítő súlya alatt egyelőre nem intézkedik az iránt, hogy Bacsányiné osztrák nyugdíja beszüntettessék, ami azonban nem a hivatalos körök jószívűségének, hanem annak a kényszerhelyzetnek eredménye, hogy ha Bacsányiéktól ez megvonatik, a rendőri titkos alapból kellene esetleg számukra segélyt kiutalni.

Ily gondok között nyílik meg Bacsányiék linzi élete, habár eddigi súlyos helyzetüket némileg megkönnyíti a jövő ama biztosabb kilátása, hogy a nyugdíj folyósítása folytán legalább meg vannak mentve a súlyosabb anyagi gondoktól. Ha valaha, úgy most következik be az az idő, midőn csakis egymásnak s annak a boldogságnak élhetnek, mely egyedüli fentartójuk és támaszuk volt az élet reájuk nehezedő küzdelmeiben. Nem is érintkeznek senkivel, teljes visszavonultságban élnek, amint azt az az utolsó rendőri jelentés igazolja, mely a Bacsányiékra vonatkozó iratok és jelentések halmazát az egykori legfőbb rendőri hatóság levéltárában hosszú időre lezárja. E rendőri jelentés azt mondja, hogy Bacsányi Badenből való visszaérkezése óta teljesen visszavonulva él nejével és semmiféle ismeretséget eddig nem kötött. Nem közlekednek mással, mint egy Seitz nevű színésznővel, kinek férjével, egy ottani óraüzlet tulajdonosával, még a mult évben megismerkedtek. Bacsányi egész levelezése csak Blanchard párisi könyvkereskedőre és Kininger akadémiai tanárra szorítkozik. Ez utóbbi nyugdíjügyében is eljárt s több apróbb szolgálatot teljesített nekik.[1]

Ezzel a rendőri jelentéssel hosszú évekre bezáródik Bacsányi szereplése a hivatalos hatóságok előtt; úgy látszik, hogy sorsába beletörődve s a változhatatlan végzet rendelkezéseiben megnyugodva nem zaklatja többé a hatóságokat, mert az úgyis hiábavaló volna. Francia nyugdíjának ügye is eldőlt, s megkerült azon igazoló okmány is, mely a kiáltvány ügyében ártatlanságának bizonyságára szolgál, s amely alapon a császártól a becsülete helyreállítását igazoló bizonyítványt kérte. Ez nem történt meg s így sem ebben, sem más ügyben nincs többé semmi oly kívánsága, mely érintkezésbe hozhatná őt a hivatalos hatóságokkal.

[1] Hoch rendőrfőnök jelentése. 1817 szept. 22. A cs. kir. osztr. belügyministerium levéltárában, Bécs.

Különben is egy emberélet viharai vonultak el feje felett. Hatvanadik éve felé jár, s mi várnivalója lehet még a jövőtől? Azt bizonyára alig sejti, hogy a sors, mintegy gúnyképen, még egy igen hosszú élet szenvedéseit és megpróbáltatásait tartja készen számára.

Az a helyzet, mely a világrendben beállott, sem kecsegtetheti őt a remény ama szebb kilátásaival, hogy nemsokára eljöhet az idő, midőn az abszolut rendszer nyomasztó szellemét elsöpri a szabad eszmék felfrissítő áramlatának újabbi tisztító vihara.

Bacsányi számüzetésének ideje belenyúlik abba a korszakba, midőn a szent szövetség nyomasztó szelleme reánehezedik Európa művelt nemzeteinek lelkületére. Három évtized súlyos megrázkódtatásai s a hosszantartó háborús idők örökös forrongásai után, melyek egy egész korszak életerejét elszívják, szívesen üdvözlik a népek is az állandó béke rég óhajtott nyugalmát. Az a politika tehát, mely a forradalom hagyományaival szemben a kormányzás súlypontját, a rend és béke tartós megszilárdítását az abszolut fejedelmi hatalom és tekintély helyreállításában keresi, támaszra, segítségre talál a multak küzdelmeiben kimerült népek béke és nyugalom után sovárgó megnyugvásában.

Annál könnyebb e politikának sikere, mert hiszen a művelt világ azt látja, hogy a forradalmi eszmék annyi vér és áldozat árán megszerzett örökségét épp azok fecsérlik el elsősorban, kik egykor az új eszmék jelszavai alatt lelkesen harcba indultak az emberi jogok diadaláért. Maga a forradalom nagy szülötte, Bonaparte, ki a forradalmi eszmék s a zsarnoki önkény két nagy szélsősége között, a jakobinus-őrülettől a cézári hóbort hatalmi gőgjéig az újkor legnagyobb államférfiúi és hadvezéri pályáját megfutja, bizonyítékot szolgáltat arra nézve, hogy a forradalom anarchiája az a híd, mely a szolgasághoz vezet, s a forradalom eszméinek megvalósítása nem hozható összhangba az államfentartás, a közrend és békés fejlődés nagy érdekeivel.

Még könnyebb az uralkodó hatalom álláspontja és helyzete oly nemzeteknél, melyeknek lelkületébe a forradalmi eszmék szelleme behatolni egyáltalában nem tudott. Ahol az uralkodót népeivel szemben semmiféle igéret nem kötelezte, ott nem is volt mit visszavonni, s ott könnyű volt az uralkodó rendszernek a multra hivatkozni, melyet a bekövetkezett események beigazoltak.

Természetes azonban, hogy e visszahatás csak oly rendszer által

tartható fenn, mely könyörtelen szigorral, csírájában fojtja el a forradalmi eszmék hagyományait, s elzár minden zsilipet ott, hol a magasabb művelődés eszközei bevihetnék a szabad gondolkodás irányát és szellemét a nemzetek lelkületébe.

Ezt a képet viseli e korszak, melyre a szent szövetség iránya és szelleme üt jellemző bélyeget.

Vigasztalan kép azok előtt, kik az új eszmék küzdelmeit egykor átélve, csalódva látják rombadőlni mindazt, amitől egykor az ébredés új korszakát várták. Látják, hogy a régi uralom a forradalmi hagyományok ledöntött romjain építi fel újból hatalmát, az abszolut uralkodói hatalom mindenhatóságát és megdönthetetlenségét hirdetve a világnak. Hiszen még ott is, hol a felszabadult tömegek indulatainak fékevesztett vihara alig két évtizeddel előbb vérbe fojtja a királyi hatalmat s eltörli a monarchia utolsó emlékeit is, még oda is diadallal vonul vissza a trónra, annak a régi dynasztiának egy gyenge ivadéka, melynek ártatlan áldozatát, mint hosszú évszázadok bűneinek mártirját, a tömegek durva átkozódása és gúnykacaja kísérte egykor a nyaktilóra. A régi dynasztiák új fényben ragyognak, s felszabadul a veszély alól a Habsburgok tekintélyben megnövekedő trónja is, melyet előbb a forradalom régi kiváltságokat megdöntő vihara, később Napoleon győzedelmes kardja végső pusztulással fenyegetett.

Hogy minő súlylyal nehezedhetik e korszak oly művelt lelkekre, mint a Bacsányié, azt elképzelhetjük. Ki ifjú korában lelkes üdvözlő bajnoka az új eszmék feltámadó hajnalának, élemedett férfikorában közvetlen tanuja és részese annak a világátalakító rendszerváltozásnak, melytől a felvilágosodás művelt gondolkozói az államfentartás és a haladás előretörő munkájában az új eszmék sikeres megvalósítását várták, most élete alkonyán összedőlni látja az egész épületet, mely egy egész korszak verejtékes munkáját és törekvéseit romjai alá temeti. Az úttörés egykori lelkes bajnoka, az új eszmék korszakának művelt lelkű, szabadelvű gondolkozója, most egy hosszú üldözött élet küzdelmei, a börtön szenvedései után, a hatalom önkényének kiszolgáltatva, egyéniségében, cselekvési szabadságában megbénítva, látja a sötétséget, mely hosszú éjszaka gyanánt reáborul a művelődés népeinek lelkületére. Szomorú kép, mely bizonyára még keservesebbé teszi a sorsüldözött költő alkonyodó életét.

Ily szomorú kilátások között nyílik meg Bacsányiék előtt a számüzetés és hontalanság nehéz gondokkal telt új korszaka, mely még az öreg kor megérdemelt nyugalmától is megfosztja őket s állandó keserűséggel tölti meg számukra az életet. Nem is élet ez már, hanem egy hosszú, lassú haldoklás kezdete, mely a még soká késlekedő vég előtt a feledés és részvétlenség sírjába temeti őket. A magyar költő maga is látja és érzi az elmúlást, mely körülveszi, s mely őt korával együtt lassanként végkép félretolja az események színpadáról.

Eleinte arra gondol, hogy felvegye egykor sokat igérő irodalmi munkásságának fonalát s szellemének még néhány termékével megajándékozza hazája irodalmát, melynek sorsa és boldogulása most is szívéhez van nőve. Két ily alkalom összehozza őt még egyszer a hazai irodalommal, de nincs köszönet benne. Egyik kis értekezése, mely a nagytekintélyű Kazinczyt és iskoláját támadja[1] s összegyűjtött verseinek kiadása[2] csak arról győzik meg őt, hogy ez a korszak mely rég nem hallott szavát meghallja, nem az ő kora többé s az a nemzedék, mely őt birálja, nem annak az iskolának szülötte, melyben az ő irodalmi pályafutása egykor megindult. Megbántott lelke elborulva fordul el az ifjabb írói gárdától, mely az öreg költőben egy érdemes mult emlékét sem becsüli meg. A fiatal Toldy, kinek lelkét Kazinczy szelleme és iskolája tölti el, s ki hivatott örököse mesterének, annak erényeivel és hibáival egyetemben később igazságtalanul, sőt kíméletlenül birálja őt, megtagadván tőle még a költészetre termett hivatottságát is.[3]

De a kor sem érti meg az egykori úttörőt, kit verseinek régi magyarsága miatt nem méltányol többé az új nemzedék. A zombori főispáni beiktatáson műveiből egy példány sem kel el, s panaszkodva írja neki régi barátja, Juranics, hogy „ilyen most a világ, hiábaböstörködünk, de már nincs haszna.[4]

Az egyedüli balzsam az öreg költő megbántott lelkének, hogy megszólalása révén reá emlékeznek a régi jóbarátok, kikkel még a

[1] Bacsányi János: A Magyar Tudósokhoz. Pest, 1821.

[2] Bacsányi János versei. Pest, 1827. Műveinek második bővített kiadása, Batsányi János poétai munkája címen 1835-ben jelent meg Pesten a költő arcképével.

[3] Bajza: Kritikai Lapok 1836. évfolyam.

[4] Dr. Szinnyey Ferenc: Bacsányi János. 143. l.

mult időkből benső viszony fűzi egybe. Ifjúkori barátja, Juranics László pécsi kanonok, siet megújítani vele a régi jó viszonyt s Fejér György, Thaisz András, Vitkovics, Trattner és mások levélben keresik fel, hogy őt üdvözöljék. Régi lelki barátja és földije, Kisfaludy Sándor is örömmel vesz tudomást róla, de nem levelezhet vele, „mert felsőbb helyen intették erre". A régi barátok megkisértik azt is, hogy lehetővé tegyék a számüzött költő hazajövetelét s Kisfaludy 1827-ben „némely követek által sürgeti is azt". Bacsányi azonban nem kéri, s más okoknál fogva is, főleg azért, mert azt senki nem sürgeti többé, a kérdés végleg feledésbe merül.[1]

Bacsányi látja, hogy kora lejárt, s neki nincs többé mit keresni ott, hol az új idők felserkenő nemzedéke más irányban halad, mint az ő régi iskolája, melyet már senki meg nem ért. Elkeseredve teszi le tollát, az új korszak munkásait és törekvéseit epés igazságtalansággal birálja, s végkép félreteszi irodalmi munkásságát, mely számára ezúttal is csak csalódást, keserűséget hozott.

A világtól teljesen elzárkózva, könyveibe és kedvenc klaszszikusaiba merülve, éli ezután napjait a költő, hűséges hitvese oldalán. Helyzetük nem mondható rossznak, s ha a hontalanság fájó érzése nem nyomná lelküket, boldog nyugalomban élhetnének Felső-Ausztria kies fővárosában, mely jólelkű, derült kedélyű népével, természeti szépségeivel még az idegennek is kellemes otthont nyujt. Különösen javul helyzetük, midőn a felvilágosodott szellemű Lamberg herceg lesz Felső-Ausztria helytartója, ki félretéve minden előítéletet, a nagyműveltségű tudós magyar költővel szorosabb viszonyba lép. A herceg estélyeire mindenkor hivatalos a Bacsányi-pár is, ami természetesen csak növeli az öreg költő tekintélyét, ki lassankint ismert és tisztelt egyéniséggé válik a linziek előtt. Sőt Hoch rendőrfőnök is, ki Bacsányi felügyeletével meg van bízva, barátságot köt vele.[2] Különben a rendőrfőnök már eleitől kezdve jólelkű embernek bizonyul, ki, úgy látszik, nem mutat hajlandóságot arra, hogy az uralkodó rendszer szellemében állandóan üldözze és keserítse a költő életét.

Bacsányi a linzi társadalom kiválóbb alakjaival is ismeretséget

[1] Dr. Szinnyei Ferenc: Bacsányi János. 131., 139., 141., 143. l.

[2] Thaly Kálmán: Bacsányi sírja és emlékezete Linzben. Figyelő 1877. III. 247. l.

köt, mint például Bauernschmied akkor hírneves novellaíróval, de a bizalmas barátság meleg viszonya. dacára a nagy korkülönbségnek, csak az ifjú Hafner Józseffel fűzi őt egybe, ki, mint a bécsi Képzőművészeti Akadémia tanítványa, egyik híres tanárának[1] ajánlólevelével keresi fel a költőt, midőn tanulmányai után szülővárosában, Linzben végleg letelepedik. Ez időtől kezdve Bacsányi és Hafner között a viszony mindinkább bizalmasabbá válik. Az öreg költő atyai jósággal viseltetik az ifjú iránt, kit jószívvel felkarol, oktatja, buzdítja őt, ellátja könyvtárából olvasmányokkal s beleoltja lelkébe a szép és nemes iránti fogékonyságot. Az ifjú Hafner nem hálátlan e sok jóságért s valósággal gyermeki szeretettel csügg az öreg költőn és nején, kiknek bizalmasa és kedvence marad mindvégig.[2]

Az utókor elismeréssel tartozik e derék férfiúnak, ki a hontalan költőpárt a fiúi gondoskodás szerető érzelmeivel veszi körül, s még haláluk után is kegyelettel ápolja emléküket. Nemcsak azt köszönhetjük néki, hogy a magyar költő linzi számüzetésének idejéről és eseményeiről részletes adatokat bírunk, hanem egyenesen az ő érdeme, hogy Bacsányi érdekes és nagybecsű irodalmi hagyatéka, s a linzi temetőben porladó két nemes lélek nyugvóhelye épségben megőriztetett számunkra. A kuruc idők nagyérdemű krónikása, Thaly Kálmán, midőn a hetvenes években a linzi sírnál kegyeletes látogatást tesz, maga jegyzi fel azon adatokat és emlékeket, melyeket Hafner, öreg korában a rég elhunyt Bacsányiékról tollba mond. Hafner még öregségében is forró szeretettel és kegyelettel emlékezik meg a nemes lelkű Bacsányiról és angyali jóságú nejéről s még hosszú idő után is előtte áll a végtelen nemes kifejezésű, éles tekintetű, magas termetű, érdekes és általánosan tisztelt magyar költő, ki 80 éve dacára, felemelt fővel és egyenes testtartással járt.[3]

Így folyik a költőpár élete Linzben, hol tisztelet és becsülés veszi őket körül mindenütt, hol megfordulnak. A hivatalos hatóságok tisztességes elbánásban részesítik őket, s a linzi rendőrség később sem érezteti velök súlyos helyzetüket, midőn a derék Hoch után Graff rendőrfőnök veszi át az ottani rendőrség vezetését. Ez

[1] Minden valószínűség szerint Kininger, Bacsányi egykori barátja volt ajánlója.

[2] Thaly Kálmán: Bacsányi sírja és emlékezete Linzben. Figyelő 1877 III.

[3] Ugyanott.

azonban nem azt jelenti, mintha a bécsi központ felfogása is megváltozott volna, s Sedlnitzky hajlandó volna enyhíteni a rendőri felügyelet szigorát, s a számüzetés bilincsét, mely a költőre élete fogytáig nehezedik. E felügyelet egy percig meg nem szűnik, s a legcsekélyebb alkalom, midőn Sedlnitzky kopói bárminő jelentéktelen eseményt kiszaglásznak Bacsányira vonatkozólag, elég arra, hogy a rendőrminiszter megkettőztesse véle szemben a kémkedő felügyelet szigorát. Néhány érdekes rendőri jelentés, mely Bacsányi utolsó éveiből fenmaradt, érdekes világosságot vet arra a rendszerre, mely a maga durvaságával és gyakran komikus benyomást keltő ferdeségeivel arról az üresfejű, nagyképű férfiúról is jellemző képet nyujt, ki mint rendőrminiszter, ellenállhatatlan befolyásával és hatalmával, három évtizeden át, egy egész korszak szellemi mozgalmaira és szabad fejlődésére lidércnyomásként nehezedik.

Drasztikus, de jellemző szavakban fejezi ki az akkori idők szellemi munkásainak hangulatát és felfogását e rendszerről az öreg Castelli, ki mint író a rendőrséggel és a cenzurával számtalanszor összeütközésbe jön. „Ha a régi cenzura iratai megőriztettek volna — írja hátrahagyott emlékirataiban —, úgy azok ma az ostobaságnak, az önkénynek, s a szellemi élet lenyűgözésének érdekes anyagát képeznék. Jobb volt azonban megsemmisíteni azokat, nem ugyan Sedlnitzky kímélése végett, hanem azért, hogy ezt az Augias-istállót eltakarjuk az utókor szemei elől, s megkíméljük magunkat, türelmes birkákat attól, hogy a sírban megforduljunk, valahányszor unokáink szívből kacagva felkiáltanak: Óh Egek! és mindezt a mi tiszteletreméltó őseink nyugodtan eltűrték.“ [1]

Ennek a rendszernek súlyos nyomását a szerencsétlen költő mindvégig tapasztalja, s a bécsi központ még késő, tehetetlen agg korában is oly veszedelmes felforgatónak és forradalmárnak tekinti őt, ki a hatóságok éber megfigyelését állandóan igényli.

Egy ily átiratban 1833 június 30-áról keltezve a rendőrminiszter a következő felszólítást intézi gróf Ugarte tartományi elnökhöz:

„Megbízható forrásból érkezett hozzám egy feljelentés, mely szerint a Linzben élő egykori udvari kamarai fogalmazó, Bacsányi János, számos külföldön megjelent lázító röpiratnak van birto-

[1] J. F. Castelli: Memoiren meines Lebens. Graf Sedlnitzky und die Censur. I. k. 277. l.

kában, s most azon fáradozik, hogy terjessze azokat, amihez ugyancsak a Linzben tartózkodó Metz nyugalmazott százados állítólag segédkezet nyujt neki.

Mint ismeretes, nevezett Bacsányi azért vesztette el állását, mert lefordította magyarra Napoleon Buonaparte ama kiáltványát, melyet az 1809-ben a magyarokhoz intézett, amiért is legfelsőbb parancsra Linzbe számüzetett, hol rendőri felügyelet alatt él. Mindezeknél fogva az említett feljelentés a legnagyobb mértékben valószínűnek tűnik fel. Kérem azért Excellenciádat megfelelő intézkedések mellett gondoskodni arról, hogy ezen gyanús egyéniség, valamint nevezett százados viselt dolgai és cselekedetei, valamint levelezésük és összeköttetésük szigorúan megfigyeltessék, s az említett feljelentés lelkiismeretes vizsgálat tárgyává tétessék."[1]

Az elnök Sedlnitzky átiratát leküldi a linzi rendőrséghez, mely az ügyben vizsgálatot indít. A nyomozás azonban semmit sem képes kideríteni, s teljesen biztosra vehető, hogy a vádak nem is bírtak komoly alappal. A már akkor hetven éves Bacsányinak alig lehetett célja és kedve bármiféle oly veszedelmes természetű vállalkozásba fogni, mely legfeljebb csak helyzetét súlyosbbította volna. Érdekes azonban, hogy az öreg költőnek még mindig vannak ellenségei, kik lépteit figyelemmel kísérik, s kik rágalmaikkal őt még a hontalanság szomorú magányában is üldözik. Ezt a vizsgálatot is csak valami rosszakaratú besúgás alapján indíttatja meg ellene Sedlnitzky, mert hogy e feljelentés nem a linzi rendőrség útján jut el a bécsi központba, azt az átirat tartalma világosan mutatja.

Még érdekesebbek azonban ama rendőri jelentések, melyek 1843-ból keltek s melyek egy a pozsonyi országgyűlés környezetéből jövő feljelentés kapcsán foglalkoznak még egyszer a már akkor agg Bacsányival. A rendőrség egy bizalmas közege Pozsonyból 1843 november 15-ikéről keltezve jelenti a következőket a bécsi legfőbb rendőri hatóságnak:

„Beöthy Ödön a karácsonyi ünnepek alatt Ausztriába szándékozik menni, hogy a vasut miatt tájékozást szerezzen, s egyidejűleg meglátogassa Bacsányi nevű honfitársát, ki ott már régóta

[1] Sedlnitzky átirata gróf Ugarte tartományi elnökhöz. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

számüzetésben él. Amint multkor az ellenzék néhány tagja nyilatkozott, Bacsányi, mint régi hazafi, még a Martinovics-időkből ismeretes. Ő volt az, ki Berthier megbízásából lefordította magyarra Napoleon kiáltványát, s azután Párisba szökött, ahonnan a szövetségesek bevonulása után Ő Felsége, a boldog emlékezetű Ferenc császár parancsára Linzbe számüzetett.

Mint mondják, ifjúságában az irodalom terén sok szépet alkotott, de amióta Linzben él, azóta Magyarországon teljesen elfeledték. Csakis a legutóbbi években kezdtek róla megemlékezni, sőt a „Magyar Tudós Társaság" legutóbbi ülésében megválasztotta őt tagjának.

Bacsányi már túl van a nyolcvanadik éven, de mint mondják, még mindig tüzeslelkű hazafi, ki hazája fejlődését és viszonyait állandóan figyelemmel kíséri. Az itteni hazafiak épp azért annál melegebben érdeklődnek iránta, s Beöthy személyesen akarja őt megismerni. Mint állítják, Bacsányi a francia udvartól nyugdíjat húz." [1]

Így hangzik ezen érdekes jelentés, mely bizonysága annak, hogy az újkori Magyarországért folyó nagy küzdelem lelkes harcosai kezdenek megemlékezni az öreg bajnokról, ki az akkori felfogások szerint még késő aggkorában is a szabadelvű eszmékért viseli a számüzetés rabbilincseit. A küszöbön álló forradalmi idők szelleme üdvözli a rég elfelejtett öreg forradalmárt, kiben a reformharcok lelkes nemzedéke azon eszmék mártirját látja, melyek körül a nemzeti létfentartás és államépítés nagy küzdelme, immár két évtized óta, hatványozott erővel s nem lankadó kitartással folyik. Ezt a felfogást tükrözi vissza a pozsonyi jelentés, mely beszámol arról, hogy az országgyűlés hazafias ellenzéke megemlékezik az öreg költőről, ki az új eszméknek, s az ébredés korszakának első bátor üdvözlő dalnoka volt, s ki elveinek és meggyőződésének volt áldozata egy üldözött emberéleten át.

Természetes, hogy e jelentésnek megvan az eredménye, s a rendőrminiszter azonnal intézkedéseket tesz arra az esetre, ha Beöthy csakugyan meglátogatná az öreg honfitársat számüzetése helyén. Sedlnitzky minderről értesíti Graff linzi rendőrfőnököt s elmondja, hogy Beöthy Ödön alispán, bihari követ, az ellenzéki pártok ismert

[1] Titkosrendőri jelentés. Pozsony, 1843 december 15. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

korifeusa és a kormány ellenese, december 23-án Bécsből Linzbe utazik, azért, hogy az ottlakó magaskorú Bacsányit, „ki a francia megszállás idején irodalmi képességeit a franciáknak eladta, meglátogassa, s ezen ember rég elfeledett nevét, mint magyar hazafiét újra feltámassza". A miniszter utasítja a rendőrigazgatót, hogy Beöthy és Bacsányi viselkedését kísérje éber figyelemmel, úgy szóbeli, mint írásbeli érintkezésüket kémleltesse ki, s tegyen gyors jelentést a tapasztaltakról.[1]

A linzi rendőrség teljesíti a parancsot, s Graff rendőrigazgató már december 30-án a következő, nem minden komikum nélküli jelentésben számol be Sedlnitzkynek a megbizatásról:

„Beöthy Ödön alispán és bihari követ, kit excellenciád magas rendeletével különösen figyelmembe ajánlani méltóztatott, december 24-én déli 12 órakor gyorskocsin ideérkezett Bécsből. Megérkezése alkalmával egy bizonyos J. K. nevű hölgy, egy bécsi orvos elvált neje, ki egy nappal előbb érkezett Gmundenből, az Arany-Sas-vendéglőben várta őt. Másnap reggel mindketten vasuton Gmundenbe utaztak, hol nevezett hölgynek egy falusi háza van. Tegnap délután Beöthy visszaérkezett Gmundenből J. asszonysággal, kivel állítólag már öt év óta bizalmas viszonyt folytat, s ma visszautazott gyorskocsin Bécsbe.

Ezen találkozáson kívül Beöthy semmiféle látogatást nem tett, s így az ismert Bacsányival sem jött össze, kit úgy látszik személyesen nem is ismer. Mindezekután bizonyos, hogy nem politikai okokban, hanem az említett bizalmas viszonyban rejlik Beöthy ideutazásának egyedüli magyarázata." [2]

Ilyenfajta derűs epizódok jellemzik azt a minden legcsekélyebb szabad mozgást felforgatásnak néző, s minden bokorban összeesküvést szaglászó, utálatos kémrendszert, mely a maga durvaságával és komikumával híven jellemzi azokat is, kik annak mindenre kész eszközei voltak.

Ezen jelentés kapcsán később Graff linzi rendőrfőnök 1844 május 26-ról keltezve, egy átiratot intéz Sedlnitzkyhez, melyben

[1] Sedlnitzky átirata Graff linzi rendőrfőnökhöz. 1843 dec. 20. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Graff rendőrigazgató átirata Sedlnitzkyhez. A cs. k. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

elmondja, hogy néhány nap óta két magyar nemes ember, névszerint Erdélyi táblabíró és Máriássy, ott tartózkodnak Linzben, s Bacsányi lakása után is tudakozódtak. Erdélyi tényleg meg is látogatta őt s a látogatás egy teljes óráig tartott. A beszélgetés tartalmáról azonban semmiféle felvilágosítást nem adhat, mert az magyar nyelven folyt le s így azt a rendőrség bizalmas közegei nem tudták kikémlelni.[1]

Erre a jelentésre Sedlnitzky Ferstl kormánytanácsoshoz, a legfőbb rendőri hatóság egyik főemberéhez bizalmas átiratot intéz, melyben utasítja őt, hogy a megnevezett két magyarról szerezzen be tudósításokat, s intézkedjék, hogy azokra a rendőri felügyelet kiterjesztessék, ha Magyarországba visszatérnek. Különösen a Bacsányival folytatott levelezés szigorú ellenőrzés alá veendő.[2]

Erre a felszólításra néhány hónap mulva Ferstl kormánytanácsos egy, a bécsi rendőrhatóságnak a magyar viszonyokra vonatkozó értesüléseit és felfogásait is érdekesen jellemző, következő hosszabb jelentésben számol be az ügyről Sedlnitzkynek:

„Excellenciád magas rendelete folytán beszereztem az adatokat az említett Erdélyi és Máriássy nevű magyar nemesekre vonatkozólag, kik átutazásuk alkalmával a Linzben élő Bacsányi Jánost meglátogatták, és vele hosszas beszélgetést folytattak. A beszerzett adatok a következő eredményt mutatják.

Az említett Erdélyi Ungmegyéből származik, s a sárospataki kollegiumból, hol egy alapítványi hely jótéteményében részesült, közvetlenül Berzéthére, Gömörmegyébe, Máriássy Zsigmond egykori alispán házához került, mint nevelő, annak Béla nevű fia mellé. Midőn 4—5 év mulva tanítványának atyja meghalt, s az özvegy fiával együtt Pestre költözött, Erdélyi is velök ment, s addig maradt, mint nevelő, Máriássy Béla mellett, míg ez jogi és filozófiai tanulmányait elvégezte. Ezután az ujságírásra adta magát, s együtt adta ki Garayval a Regélőt, s később megházasodott. Neje azonban nemsokára meghalt, s hátrahagyott egy gyermeket, kit egykori tanítványának édesanyja gömöri birtokán elhelyezett, ami bizonyítéka

[1] Graff rendőrfőnök jelentése Sedlnitzkyhez. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

[2] Sedlnitzky átirata Ferstl kormánytanácsoshoz. 1844 június 11. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

azon jó viszonynak, mely Erdélyi és a Máriássy család között állandóan fennáll.

Tanítványa, Máriássy Béla, ezidőszerint a 20 éven felül van; tanulmányai bevégeztével, Nagy Károly gömöri főjegyző oldalán gyakornokoskodott, s azután Pozsonyba ment. Azonban nem tudott ellentállani azon óhajtásának, hogy utazást tegyen a külföldön, s kiment Német-, Francia- és Angolországba, Erdélyi kíséretében, kit, mint tapasztalt barátot és tanácsadót, melléje adtak. Az anya nyilatkozata szerint ezen utazásnak nincs más célja, mint fia kiképeztetése, hogy az annál eredményesebben szolgálhassa egykor hazáját. Máriássy hazajövetelét a jövő hóra várják, amidőn Erdélyi valószínűleg Pesten fog maradni, az előbbi pedig meg fogja kezdeni Gömör-megyében politikai pályáját.

Úgy Erdélyi, mint Máriássy szabadelvű gondolkozású emberek. Az előbbi gömöri tartózkodása idején nem játszott politikai szerepet, s valószínűleg csak Pesten, hírlapírói működése idején forrott ki politikai meggyőződése.

Az ifjú Máriássy már egynéhányszor nyilvánosan is szerepelt a gömöri megyegyűléseken, s eddigi fellépéseiben elég szép szónoki tehetségnek és olvasottságnak adta bizonyítékát, habár túlzó szabadelvű nézetei gyakran elragadják őt. A társalgásban nem tesz jó benyomást, mert igen hiú és képzelődő, ki támaszkodva anyja tekintélyes vagyonára, mely öt-hatezer forintot jövedelmez, igen fennhéjázó is. Erdélyi azonban teljesen vagyontalan ember. Különben nem ismeretes, s nem is volt kinyomozható, vajjon Erdélyi és Máriássy voltak-e már előbb valamiféle összeköttetésben a Linzben élő Bacsányival, s valami pártérdekből kifolyólag történt-e közöttük az említett beszélgetés? Ezen látogatásnak valószínűleg az lehetett az oka, hogy az illetők kiváncsiak voltak megismerni az öreg honfitársat, kinek előbbi sorsa egész Magyarországon ismeretes. Intézkedés tétetett aziránt, hogy az említett két magyar viselkedése visszajövetelök alkalmával is megfigyeltessék.“ [1]

1845 január 21-éről, vagyis alig néhány hónappal az agg költő halála előtt kelt ezen utolsó rendőri jelentés, mely a Bacsányira vonatkozó iratok és jelentések tömegét a régi legfőbb rendőri ható-

[1] Ferstl kormánytanácsos jelentése Sedlnitzkyhez. 1845 január 21. A cs. kir. osztr. belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

ság levéltárában végleg lezárja. E jelentés bizonyságot képez arra nézve, hogy a költő élete végéig szigorú rendőri felügyelet alatt állott, s Sedlnitzky nem átallja, hogy még egy, a sír szélén álló, 82 éves, tehetetlen, agg embert is üldözzön és a felforgatásra való törekvés rossz szándékával meggyanúsítson. Kell-e még jellemzőbb adat az akkori rendszer hű megvilágításához?

A fenti jelentés azt az eddig ismeretlen adatot tárja fel előttünk, hogy Szalay László után, ki 1843-ban meglátogatta Bacsányit,[1] Erdélyi János költő volt az utolsó magyar ember, ki Bacsányival a halál küszöbén találkozott, s kivel az öreg költő utoljára beszélt az oly rég nem hallott édes hazai nyelven. Hogy mi volt ezen beszélgetésnek tartalma, s minő érzelmekben önthette ki utoljára lelke keserűségét az öreg Bacsányi, arról mit sem tudunk, mert sem az előző évben nála járó Szalay László, sem Erdélyi János nem számolnak be ezen találkozásukról.

Mint látjuk tehát, nemcsak az írói körökben, hanem a hazai társadalomban is mindjobban érdeklődni kezdenek az öreg költő iránt, kinek emlékét a feledés homályából életre kelti az új idők s új eszmék folyvást előretörő szelleme. De az öreg költő fáradt lelke nem áhítozza többé a hírnév és elismerés babérait. Bizonyára jól esik neki honfitársainak megemlékezése, de nem keresi többé az utat azokhoz, kik őt egykor maguktól ridegen eltaszították. Rég pihenő lantját még honfitársai kívánságára sem veszi fel többé, s azt írja Jankovich Miklósnak, ki az új pesti magyar színház megnyitására hízelgő sorok kíséretében emlékverset kér tőle, hogy e megtisztelő felhívásnak nem tehet eleget, mert a vers-szerzésnek véget vetett, s nem bír „azon madarak természetével, melyek nemcsak a tavaszi és nyári hónapokban, hanem decemberben is egyre énekelnek.“[2]

Az egyedüli fénysugár, mely az öreg költő alkonyodó életét bevilágítja, fenkölt lelkű hitvesének soha nem lankadó forró szeretete és hűsége. Ezen boldogságon csügg ő ma is lelke ifjú hevével, s ennek a páratlan nőnek lelki nagysága óvja meg őt az embergyűlölettől s tartja fenn hitében az élet súlyos megpróbáltatásai

[1] Dr. Szinnyey Ferenc, Bacsányi János 152. l.

[2] Bacsányi levele Jankovich Miklóshoz. Fogalmazvány. Dr. Szinnyey Ferenc. Bacsányi János 153. l.

és csalódásai között. Négy évtized emberfeletti küzdelmei és szenvedései nem törték meg ennek az öregségében is bájos lénynek vasjellemét, ki örök ifjú lelkének dús kincseit épségben megőrizte az öreg-kor napjaira is. Pedig a szegény Gabriella sorsa még mostohább, mint a magyar költőé, mert neki még az a vigasztaló tudat sem jut osztályrészül, hogy hazája és honfitársai elismerésében leljen vígasztalást és kárpótlást a multak szenvedéseiért. A régi Bécs fénykorának egykor ünnepelt Sapphojára végkép ráborul a feledés, s a későbbi korszak részvétlensége költői érdemeinek emlékét, sőt egykor ismert és tisztelt nevét is végkép eltemeti. És mindezt azért, mert híven megosztja a magyar költővel a megpróbáltatások keserű poharát!

Ő azonban hitében meg nem ingatva, régi szerelmében, lelke fenkölt érzelmeiben meg nem fogyatkozva, panasz nélkül viseli a hitvesi hűség keresztjét, s ápolója, vígasztalója, jótékony őrangyala marad mindvégig a magyar költőnek, kit az élet nehéz pillanataiban megoltalmaz a kétségbeeséstől. Pedig őhozzá is beköszönt az öregkor súlyos terhével és szenvedéseivel, s hosszú, fájdalmas betegség gyötri éveken át, mielőtt az örök élet nyugalma megváltja őt egy gondterhes élet kegyetlen igazságtalansággal kimért szenvedéseitől.

De még a roskadozó porhüvely is mindvégig megőrzi egy kristálytiszta lélek épségét, s egy pillanatra sem lazul meg annak az eszményi frigynekköteléke, mely egykor a két szerelmest egy fenkölt viszony legtisztább érzelmeivel egybefűzé. Az öreg Gabriella a régi érzelmek boldog emlékeivel csügg öreg hitvestársán, s még rég hallgató lantját is megszólaltatja néha-néha, hogy üdvözölje és dicsőítse azt a férfiút, ki egyedüli boldogsága és eszményképe, s ki mindenért kárpótolta őt, amit az életben elvesztett.

Ja, mit Sehnsucht hang ich an dem Leben,
Im Besitz so vieler Seligkeit
Doch für Dich, für Dich es hinzugeben,
Findest Du mich Theurer! stets bereit.[1]

[1] Die Bundesfeyer. Kiadatlan költemény, Bacsányi és neje hagyatékában. M. Tud. Akadémia.

Ily szavakban, a régi érzelmek melegével önti ki lelkét a hű Gabriella férjének, midőn házasságuk egyik évfordulója alkalmával üdvözli őt. Még melegebben és meghatóbban fejezi ki szíve érzelmeit abban a kis költeményben, melyben férjét 65-ik születésenapján üdvözli. Mélabús költői hangulatban, a boldog múlt emlékeit felidézve, gondol a közelgő végre, de nincs más kívánsága, minthogy annak a férfiúnak keblén leheljen utolsót, ki mindene volt a világon.

Am 9-ten Mai, 1828.

Das Schicksal hat mich ganz in deine Macht gegeben;
Schon mehr, als einmal risst Du mich ins Leben,
Auf halbem Weg vom Schattengang zurück!!
Und noch einmal begrüsst mein trüber Blick
Den schönen Tag, den noch Erinnerungen umschweben,
Von meinem Himmels Traum, und meinem Erdenglück.
Doch Monde wechseln, und die Jahre fliehen,
Und ein Geschenk ist jeder Augenblick; —
Die Parzen haben Dir mich nur geliehen,
Und fordern nächstens mich vielleicht zurück.
Drum, wenn sie wieder mir den schnellen Bothen senden,
Der längst schon über mich die grausen Flügel dehnt,
So sei mir ('s steht bei Dir) — wie könnt ich schöner enden,
Vergönnt still zu vergehen, an deiner Brust gelehnt.[1]

Ily érzelmes, megható költeményekben szólal meg néha-néha az öreg Gabriella. Utolsó fellobbanásai ezek az egykor ünnepelt költőnő múzsájának. Ezek után alig hallatja már szavát, s mindjobban súlyosodó, kínos betegsége, mely az utolsó években állandóan a szobához láncolja őt, még életében végkép lezárja egykor ünnepelt költői pályafutását. Az öreg költő aggódó szeretettel ápolja hitvesét, s azon fáradozik, hogy műveinek összegyűjtésével és kiadásával életreszólítsa az új nemzedék előtt a régi Bécs egykor ünnepelt Sapphojának rég feledésbe merült emlékét. De a sors még ezt a kis örömet is megtagadja a szegény Gabriellától, ki néhány nappal előbb, mielőtt a cenzor engedélye megérkezik, 1839 július 24-én elköltözik az öröklét boldogabb világába.

[1] Kiadatlan költemény. Ugyanott.

Így tűnik el előlünk annak az eszményi nőnek bájos költői alakja, kitől oly nehéz megválnunk, s ki egy egész korszakot, a régi Bécs fénykorának költészetben és szellemi kincsekben gazdag korszakát viszi magával sírjába. Az a nemes viszony, mely őt Bacsányi Jánossal, az úttörő magyar költővel egybefűzé, még közelebb hozza őt a mi szívünkhöz, s a magyar géniusz hálás kegyelete annál inkább köteles ápolni tiszteletreméltó emlékét, minél nagyobb hazájának és nemzetének hálátlansága, mely épp a száműzött magyar költő iránt viseltetett odaadó hűségéért tagadja meg őt.

Hogy mit érezhetett az öreg költő, midőn a sors lelkének felét, szenvedésteljes életének egyedüli boldogságát elrabolta tőle, azt csak azok tudják mérlegelni, kik tanui az őket egész életükben összefűző fenkölt lelki frigynek. S hogy az élet küzdelmeiben ingadozó Bacsányinak kije volt e nő, arra csak az az önfeláldozó hűség, s az a hőslelkű, az élet legsúlyosabb viszonyai között helytállani tudó jellemnagyság adja meg a feleletet, mely a magyar költőnek egyedüli gyámolítója, s legfőbb támasza volt az életben.

Az öreg költő átérzi súlyos veszteségét, s alig várja, hogy az öröklét boldogságában egyesüljön annak a nemes lénynek szellemével, aki nélkül nincs mit keresnie többé a világon. Ezeknek az érzelmeknek visszhangja az a megható sír-vers, mely elhunyt neje emlékkövére van felírva, s mely megrázóan fejezi ki az öreg költő feldúlt lelkének komor indulatait.

Fern von allen, die uns lieben,
Die Bluth und Freundschaft uns verband,
Hier, wo mir nichts, als Du geblieben,
Hier ist mein letztes Vaterland.[1]

Egy élet tragédiája van megírva e bús sorokban!!

Hogy mily igazak az öreg költő érzelmei, bizonyítja, hogy utolsó éveiben elzárkózott magányában teljesen visszavonul mindentől.

Nem érdeklődik többé semmi iránt s bár hazája viszonyait figyelemmel kiséri, végkép szakít otthoni összeköttetéseivel is, s munkában, klasszikusaiban keres szórakozást és vigasztalást. Pedig a haza nem feledte el őt, s a mindjobban ébredező nemzeti szel-

[1] A linzi síremlékről vett feljegyzésem.

lem, mely a régi munkásokról kegyelettel megemlékezik, tisztelettel adózik az ő úttörő érdemeinek is. Egykori ellenfele, Toldy Ferenc, ki megbántotta őt, fényes elégtételt szolgáltat neki, midőn akadémiai taggá választását indítványozza. A Magyar Tudóstársaság 1843 okt. 7-én tényleg levelező tagjává választja őt, oly férfiak ajánlatára, mint Horváth Mihály, Szontagh, Vásárhelyi, Péczely, Czuczor, Vörösmarthy, Fáy András, Schedel, kik sietnek leróni a kegyelet és elismerés adóját az ébredés korszakának egy még élő érdemes munkása, a magyar irodalom Nesztora iránt.[1] Az agg költő azonban nem sokat törődik ezen elismeréssel, a Tudóstársaságot, hol Kazinczy iskolája győzedelmeskedik, nem becsüli sokra s többszörös sürgetés dacára sem válaszol arra a kitüntetésre, mely néki az elismerés koszorúját oly elkésve nyujtja.

Ily lelkiállapotban, s az aggkor szomorú magányában találja őt a halál, mely 1845 május 12-én rövid betegség után megváltja őt az élet súlyos terhétől. Utolsó perceiben a hűséges Hafner ápolja őt, az ő karjai között adja ki lelkét, s ő kíséri ki utolsó útjára a linzi temetőbe, hol szeretett Gabriellájával a sír örök nyugalmában egyesül.

Honfitársai csak később értesülnek az öreg költő haláláról, melynek hírét Toldy 1847-ben viszi meg a hazába. Az egykori ellenfél, ki azért járt Linzben, hogy személyesen kibéküljön az egykor megbántott költővel, szép emlékbeszédben méltatja az elhúnyt Bacsányi érdemeit, hogy ezzel is „kibékítse árnyékát maga iránt“, s később összegyűjtött műveit is kiadja.[2] De a másik nagy ellenfél, a korábban elhúnyt Kazinczy nem tud megbékülni az egykori méltó vetélytárssal, s ridegen elutasítja magától azt a békejobbot, melyet a linzi száműzött, egy összetört élet romjain nyujt felé.[3]

[1] Bacsányi János urat, a magyar irodalom egyik érdemteljes veteránját levelező tagul ajánlja: Horváth Mihály, Bugát, Szontagh Gusztáv, Vállas, Vásárhelyi, Péczely, Balogh, Kiss Károly, Jerney János, Tarczy Lajos, Luczenbacher, Czuczor, Gebhardt, Vörösmarty, Sztrokay Antal, Fáy András, Schedél. 1843 október 7-én volt a tagválasztás. Levelezőnek első szavazásra Bacsányi János 31 szavazattal. L. Viszota Gyula. Tagajánlások az Akadémiában. (Akadémiai Értesítő 203. füzet 1906 november.)

[2] Bacsányi János költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben. Kiadta Toldy Ferenc. Pest, 1865.

[3] Enyhülés című költeményében. Toldy-féle kiadás. 63. lap.

Bacsányi hagyatékát Hafner őrzi meg, s adja át később a magyar származású Kantz Zsigmondnak, ki azt rendezi, és egy életrajzi vázlattal kibővítve, megőrzés végett a Magyar Tudományos Akadémiának beküldi. Hafnerék gondosan összeszednek minden ereklyét, ami az elhúnyt költőre vonatkozik, s így ma már a legcsekélyebb emlék sem várja a kegyeletes látogatót, mely az egykor száműzött költő nevét ott hirdetné.[1] De nincs is senki ma már Linzben, ki Bacsányira nézve bármiféle felvilágosítást adhatna. Hafner, Kantz rég elhaltak, sőt Hafner fia, kinek atyja a költőpár nyugvóhelyének gondozását lelkére kötötte, sincs már az élők sorában.[2] A mai nemzedék előtt még a költő neve is végleg feledésbe merült, s a dunaparti kies városkában azt sem tudja jóformán senki, hogy Baumberg Gabriella, a régi Bécs Sapphója is ott porlik hű élettársa mellett a kis linzi temetőben.

Ez a némán panaszkodó sír az egyedüli emlék, mely ott a multakból fenmaradt, de az is inkább az enyészet gyorsan pusztító munkájának, mint két jobb sorsra érdemes nemes lélek emlékének kegyeletes hirdetője.[3] Az idegen világ, mely őket körülveszi, nem az ő világuk, s nem ehhez a nemzedékhez szól a linzi sír felhivó szózata, mely a mult hálátlanságával szemben az igazságosabb utókor pártatlan ítéletétől várja egy sorsüldözött, de tiszta élet munkás érdemeinek elismerését.

„Die Mitwelt mag neidisch oder undankbar,
Aber die Nachwelt wird gerecht sein."

[1] A ház, ahol Bacsányi meghalt, megvan még a Landstrassén (28. szám alatt), de fogalma sincs ott senkinek arról, hogy a magyar költő valaha ott lakott.

[2] Midőn Linzben a Hafner-család után tudakozódtam, a temetőigazgató közlé, hogy úgy az öreg, mint az ifjú Hafner nincsenek már az élők sorában. Az öreg Hafner a 80-as évek elején s hozzá méltó derék fia a 90-es évek végén férfikorában véletlen szerencsétlenség folytán, mely munka közben érte, halt meg.

[3] 1904 szeptember hóban látogatást tettem a sírnál s azt erősen pusztuló állapotban találtam. Habár a sírt a Magyar Tudományos Akadémia megváltotta, annak gondozására nézve intézkedés nem történt. A linzi temetőigazgató kezeim között lévő értesítése szerint 1908 július hó 12-ig van a sír megváltva.

Hazájához intézi e felszólítást a messze idegenben nyugvó költő szelleme, s a nemzet részben teljesíté is ezen óhajtást, midőn már eddig is igazságosan megjelölte számára a helyet, mely őt az úttörés küzdelmeinek halhatatlan munkásai között a magyar nemzet Pantheonjában megilleti.

De a hálás nemzeti kegyelet megfeledkezett a pusztuló linzi sírról, s adós maradt a poraiban is hontalan Bacsányinak azzal, a mit a mult hálátlansága megtagadott tőle. A költő nyugvóhelyére reátette kezét az enyészet, s pusztuló félben van az a mohos emlékkő is, melyet eddig sem a nemzet tisztelő megemlékezése, hanem egy derék, nemeslelkű idegen hálás kegyelete emelt és őrizett meg számunkra.[1]

Az utókor kötelessége, hogy jóvá tegye a mulasztást, s a nemzet kegyeletéhez méltóan gondoskodjék a linzi száműzöttek porairól.

Megköveteli ezt tőlünk Bacsányi irodalmi munkásságának úttörő érdeme, s annak az alapvető nagy korszaknak felemelő emléke, mely nem az olcsó hazafiság mit sem kockáztató üres jelszavainak, hanem az önfeláldozó, verejtékes munka emberfeletti küzdelmeinek juttatta a valódi érdem és elismerés babérait.

Különösen kötelessége ápolni és fentartani ezen hagyományok emlékét oly nemzetnek, mely legnagyobb erkölcsi tőkéjét elhúnyt nagyjainak emlékében bírja, s melynek létfentartása nehéz küzdelmeiben, egyéniségének, géniuszának kifejtésében, állandóan nagy szüksége van a komoly, önfeláldozó, hazafias munka követendő példáira.

Ennek az alapvető, nagy korszaknak, mely tanuságaival, s az eszményi hazafiság klasszikus példáival erkölcsi örökül reánk maradt, volt egyik lánglelkű bajnoka, nehéz időkben szántóvető munkása Bacsányi János, ki míg a sors szeszélye hazájától el nem sodorta, lelkes kitartással s a magyar faj nagy kulturhivatásába vetett törhetetlen hittel szolgálta az ébredő nemzeti irodalom és művelődés ügyét. Nemcsak egyike volt ő e korban azon keveseknek, kik széles tudásukkal, nagy műveltségükkel fel tudtak emelkedni egy, a nemzet elmaradottságának okait helyesen elbírálni tudó magasabb látókör világába, hanem egyik legelső volt ő

[1] Thaly Kálmán: Bacsányi sírja és emlékezete Linzben. Figyelő 1877, III.

kora művelt gondolkozói között, ki az újkor eszméinek szárnyain előtörő nemzeti gondolat hatalmas jelentőségét, korán megérteni és mérlegelni tudta.

„Bacsányi egyike volt költőinknek — írja Toldy Ferenc —, kik a népek bajait legmélyebben érezték, a magyar nemzetiség felüdülését világos öntudattal és lángoló hévvel óhajtották; egyike azon kevés íróinknak, kiknek az irodalom tudomány és művészet volt, s kik széptani tanok által, melyeket fejtegettek és sürgettek, s korukban mintaszerű prózájokkal mély befolyást gyakoroltak. Ezek mellett Bacsányinak tág, Bessenyeivel és Kazinczyval minden kortársainál tágabb látóköre volt.[1]

Bacsányi úttörő munkásságát a végzet derékon törte ketté, s az a sokat ígérő pálya, melyen ő annyi hivatottsággal megindult, akkor zuhant le a magaslatról, midőn ahhoz a fejlődés legszebb reményei fűződtek. De Bacsányi hatalmas egyéniségének kiforradását nem gátolja meg az a tragédia sem, mely őt egy üldözött élet holtig tartó küzdelmeinek és szenvedéseinek oly korán eljegyzi. Hatalmas, művelt, tudós egyénisége, folyvást gyarapodó nagy ismeretei, széles gondolkodása tápot nyer, fejlődik, izmosodik abban a világműveltségi központban, hol őt sorsa a nyugati nemzetek művelt gondolkozóival összehozza. De ő ebben az idegen környezetben is mindvégig megőrzi erős magyarságát, s minden gondolatával, szívének minden dobbanásával, szeretettel csügg hazája és nemzetisége irodalmi és művelődési viszonyain. Ennek a hatalmas egyéniségnek hű tükre az a levelezés, melyet feltártunk, s mely az úttörés korszakának egyik nagyra hivatott bajnokában, *korának legműveltebb magyarját állítja elénk.*

Bacsányi János hosszú élete felöleli azt a nagy korszakot, melynek küzdelmeiben a társadalom lelkületét mindjobban átható nemzetiségi eszme, lépésről-lépésre, felségesen kibontja fejlődésének, géniuszának szárnyait. Ezen eszméknek csíráit az úttörés lelkes munkásai oltják bele az új nemzedék lelkületébe, s ők azok, kik a tespedés hosszú éjszakájában először meggyújtják a fáklyát a sötétségben, s a nemzeti nyelv és irodalom feltámasztásával, életrekeltik a faji öntudat eszméjét.

[1] Bacsányi János költeményei, válogatott prózai írásaival egyetemben. Kiadta Toldy Ferenc. Előszó 3. lap.

Nagy és dicső volt a munka, melyet ők végeztek, de méltó volt a siker is, mely azt koronázta, mert az ő eszméik, törekvéseik és önfeláldozó munkásságuk nyomán indul harcba az utánuk jövő nemzedék, mely gondviselésszerű hivatással felruházott vezéreivel az élén, lángoló lelkesedéssel, nem lankadó kitartással és önfeláldozással, dicsőségesen megvívja az újkori Magyarország eszményi küzdelmét.

HIMFY ÉS BACSÁNYI

1807-ben jelenik meg Kisfaludy Sándor műveinek azon három kis kötete, mely Himfy szerelmeinek mindkét részét s a Regéket tartalmazza. Kisfaludy mindhárom kis kötetet megküldi Bacsányinak, egy régebbi megállapodás értelmében, mely szerint Bacsányi ígéretet tett neki arra nézve, hogy adandó alkalommal át fogja javítani és birálatban fogja részesíteni múzsájának termékeit.

„Köszönöm — írja Kisfaludy Bacsányinak még 1800 július 24-én kelt levelében —, hogy a Quintiliusságot felvállalnád verseimre nézve; előadandó alkalmatossággal meg is fogom néked azokat mutatni.“[1]

Kisfaludy tényleg el is küldi a három kis kötetet Bacsányinak, ki azokat kijavítva s biráló jegyzeteivel ellátva, közvetlen linzi számüzetése előtt, a nagy magyar lyrikusnak visszaküldi.

Fájdalom, a három kötet közül az utóbbi időkben csak a Kesergő szerelem került elő, a másik két kis kötet sem Kisfaludy Sándor könyvtárában, sem másutt nem volt föltalálható. Hogy pedig Bacsányi mindhárom kötetet birálatában részesíti és javításaival ellátja, az nemcsak a Kesergő szerelemhez fűzött jegyzeteiből, hanem abból az érzelemgazdag szép levélből is kitűnik, melynek kíséretében a szerencsétlen számüzött költő a kis kötetet, szeretett honfitársának és barátjának visszaküldi.

E levél, melynek minden sora egy sorsüldözött ember szenvedéseinek s egy nemes lélek fenkölt érzelmeinek megrázó visszhangja, így szól:

[1] Kisfaludy Sándor levele Bacsányihoz. A cs. kir. osztrák belügyminiszterium levéltárában, Bécs.

„Ímhol a Regék utánn a Dalok is. Vedd jó névenn és ollyan szívességgel fáradságomat, amillyennel én tettem!

A sok repetitiót látván, meg se ütközzél rajta. Beteges állapotban, fogságomban, és külömbféle időkben irogatván jegyzéseimet, nem figyelmezhettem arra, mit jegyzettem meg már másutt, mit nem.

Isten velünk! Én egynéhány nap mulva feleségemmel egygyütt Lintz várossába megyek vissza. Ott vagyon lakóhelyem, maradásom. Beteg vagyok; és Isten tudgya, meddig élek. Ugyan azért nem is várhatom meg a kívántt tudósíttást, ha kezedhez jutottak-e már a Regék, vagy sem. Hihető, hogy azon eggy alkalmatossággal fogják hozzád küldeni mind a három kis kötetet. Óhajtom egyszersmind, hogy munkáid új kiadását megelőzhessem.

Alig reméllhetem, hogy ezenn a Világon láthassalak többé; de amíg élek, tisztelni, betsülni, s szeretni foglak, mint Hazámnak igaz jó fiját, Nemzetemnek egygyik fődíszét, halhatatlan Poétáját. Hidgyük, édes jó földim, kedves jó barátom! hidgyük erős hittel, reménységgel, hogy majd ama jobb Világban megláttyuk egymást s kitűrtt földi bajainkról bőven, szabadon beszéllgethetünk! Vígasztald ezzel magadat, ha majd halálomnak hírét hallod, és az *idegen messze földön* bujdosó *Magyar Költőnek* ezelőtt már több esztendővel szerzett *kilentzedik (utolsó) Énekét,* mellyben bútsút veszen tőled, olvasni s szavainak értelmét megilletődve még világosabban látni s érezni fogod!

Isten hozzád, lelkem jó Barátom! Isten hozzád, talán már örökre! Hidd el hogy nem szeretett s tisztelt Tégedet tisztább és igazabb lélekkel senki, mint

Bacsányi.

Postscriptum. Hunyadi Jánosodnak szép hírét hallottam, de még mindeddig nem tehettem szert reá. Most hozattya meg számomra egy Bétsi könyvárros Pestről. Igen örülök már előre, hogy ismét olvashatok valamit tőled, tudván, hogy feltalálom elmédnek ezen új alkotmánnyában mind lelkedet, mind szívedet. Vajha láthatnám már egyszer legalább rajzoltt vagy rézbe metszett képedet is."[1]

[1] Bacsányi levele Kisfaludy Sándorhoz. A levél a Kesergő Szerelem ama kötetének belső címlapjára van írva, melyet Bacsányi átjavítva és jegyzeteivel ellátva Kisfaludynak visszaküld. A kis kötet a szerző tulajdonában van.

eggy vélekedéseink, szokásaink, indúlatjaink, vallásaink, nyelveink által széllyel szaggatott, lelketlen, egyenetlen, viszszálkodó, 's mellette még is nemzeti büszkeséggel nevetségessen felfújtt, embercsoport, — más nagy, lelkes Nemzeteknek csúfja. -- Melly gyalázatból a' Nemzetek' Istene most, jó Királyunk, és lelkes Nádorispányunk által kegyesen kisegítteni látszik, — csak magunk is akarjunk.

Kisfaludi

KISFALUDY SÁNDOR.

RÉSZLET A BACSÁNYI ÁLTAL JAVÍTOTT „KESERGŐ SZERELEMBŐL"

(Himfy szerelmei I. rész, Buda 1807. Szerző saját [illegible])

eggy vélekedéseink, szokásaink, indulatink, vallásaink, nyelveink által széllyel szaggatott, lelketlen, egyenetlen, viszszálkodó, 's mellette még is nemzeti büszkeséggel nevetségessen felfujtt, embercsoport. — más nagy, lelkes Nemzetnek Szolgája. — Melly gyalázatból a' Nemzetünk' Istene most, jó Királyunk és lelkes Nádorispányunk által, kegyesen kisegitteni látszik, — csak magunk is akarjunk.

KISFALUDY SÁNDOR

RÉSZLET A BACSÁNYI ÁLTAL JAVíTOTT „KESERGŐ SZERELEMBŐL“

(Himfy szerelmei I. rész, Buda 1807. Szerző tulajdonában)

Ez az első Éneck igen szép, és igen ide illik, Bévezetés gyanánt, és, mint poétai Előszó. ~~[illegible]~~ Hihető, hogy (ugyan e végre) későbben, és már érettebb elmével, szerzetted; mert a' maturitas mindenképpen kitetszik belőle. De ugyan azért keményen kell vele bánnom, és a' hibákat mindenütt szorgalmatosan kijegyeznem, — szintúgy, mint a' többiben, mert most ezt a' kötelességet vállaltam magamra, — a' legjobb, legszívesebb szándékból, és a' legtisztább, legszentebb és legigazabb barátságbéli szeretetből. Ahol ditsérnem, magasztalnom kellett mind poétai nagy érdemeidet 's geniusodat, mind emberi 's hazafiui szép és példás charakteredet, megditsértem 's feldmagasztaltam, egész magyar hívességem 's poétai tehetségem szerint; — úgy hogy (ha nagyon nem tsalatkozom, és ha világosságra jöhet valaha ezbéli nagy munkám) látni fogják még a' késő századokban-is, melly igen nagyra betsültelek; 's melly igen[illegible] melly tiszta és buzgó szívből szerető, tisztelő hazafi társad 's jó barátod voltam. (A most említett nagyobb költeményben (négyes strófákban) a' Te hozzád intézett strófák száma többre megy ötvennél. Engedje a' Magyarok Istene, hogy még annyi boldog esztendőket tölthess, kiket is kívántad!)

I. ÉNEK.

Mint az őzek az erdőben,
A' halak a' vizekben,
Madarak a' levegőben,
A' méhek a' kertekben;
Olly szabadon, 's kedvem telve
Éltem egykor napjaim';
Vígan lejtve 's énekelve
Űzém kicsiny bajaim'.

B

Így hangzik e szép levél, mely a szerencsétlen költőnek Kisfaludy Sándor iránt táplált mély és igaz vonzalmáról, valamint arról is tanuságot tesz, hogy élete legnehezebb korszakában, a sors legmostohább viszonyai között is, állandóan figyelemmel és szeretettel kíséri hazája irodalmi és művelődési viszonyait.

Bacsányi ezen vonzalma Kisfaludy iránt az egész birálaton végigvonul, melyben munkáját részesíti, és a legszigorúbb kritikában is, melyben őt gyakran a kíméletlenségig részesíti, megnyilatkozik az elismerés és a tisztelet, mellyel nagynevű honfitársa múzsája iránt viseltetik. „Ha krízisemet néhol igen keménynek ítéled — írja Bacsányi már az első lapon —, meg ne ütközzél rajta. Nem lévén helyem és időm a hosszas explicatióra, néha keményen kellett kitennem értelmemet. De, Isten láttya lelkemet, megsérteni nem akartalak! És mások előtt nem úgy szóllanék fogyatkozásaidról, — amint Te ezt nemsokára majd talán magad is nyilván tapasztalni fogod. Vajha úgy keménykedhetnél Te is az én Muzsám szüleményeivel, azaz, vajha közölhetném azokat veled, és hallhatnám irántok való egyenes ítéletedet."

Ugyancsak ily érzelmekről tesz tanuságot az a birálat is, melyet Bacsányi az első Énekhez fűz s mely a következőképen szól:

„Ez az első Ének igen szép, és igen ideillik. Bévezetés gyanánt és mint poétai Előszó. Hihető, hogy (ugyan e végre) későbben és már érettebb elmével szerzettek; mert a *maturitas* mindenképpen kitetszik belőle. De ugyan azért keményen kell vele bánnom és a hibákat mindenütt szorgalmatosan kijegyeznem szintúgy, mint a többiben. Mert most *ezt* a kötelességet vállaltam magamra, a legjobb, legszívesebb szándékból és a legtisztább, legszentebb, és legigazabb barátságbéli szeretetből. Ahol ditsérnem, magasztalnom kellett mind poétai nagy érdemeidet s Geniusodat, mind emberi s hazafiúi szép s példás charakteredet *megditsértem s felmagasztaltam, egész Magyar szivességem s poétai tehetségem szerint;* — úgy hogy (ha nagyon nem tsalatkozom és ha világosságra jöhet valaha abbéli nagy munkám,) látni fogják még a késő századokban is, melly igen nagyra betsültelek, s melly igaz, melly tiszta és buzgó szívből szerető, tisztelő hazafitársad s jó barátod voltam!

A most említett nagyobb költeményben a Te hozzád intézett strófák száma többre megy ötvennél. *Engedgye a Magyarok Istene, hogy még annyi boldog esztendőket tölthess szép és jó hölgyeddel.*

Kisfaludy az előszóban át nem tudja látni, miért kell „az oskolai reguλákhoz eskünnünk, s a Régiek rabja s majma lenni“ s azoknak nyomán járni? Gyalázatnak s gyöngeségnek bélyegzi „magukat a Régiekhez kötni és önkényesen menni nem merni“, s azt mondja, hogy „ha az én lelkem mást s viszont más az enyémet, ha egymást nem értyük, mi dolgunk legyen s lehetne egymással“.

Erre Bacsányi hosszabb fejtegetésbe bocsátkozván, széljegyzeteiben a következőket mondja: „Ami ama két kérdést illeti, úgymint 1. az originalitást és az imitatiót, 2. azt a praetensiót, mintha bizony szoros metrum és bizonyos prozodiai mérték nélkül nem lehetne poézis a versben, és amit eziránt *Versegi* (aki maga *úgysem született poézisra* és aki mindnyájatokat, akik metrummal élni nem akartok, tsupa *Hangegygyeztetőknek* nevez) tsúfolkodva és tsupán némelly német Auctorok állításait magyarul repetálva, bővebben előhoz: ezen két kérdésre nézve azt kell mondanom,

ad 1. amit az imitatióról és eredetiségről mondasz, igaz ugyan magában és általlyában véve és így én is egyértelemben vagyok veled, általlyában szólva; mindazáltal nagyon tsalatkozol, ha azt véled, hogy Homéres, Oszszián, Pindarus, Moyses, Herodotus egészen Originálok és hogy praedecessorok nélkül mentek vagy mehettek olly nagy tökélletességre. Erre nézve előadom itt előbb a késő századok legnagyobb, legtudósabb, legértelmesebb Historikusának szavaival azt, amit erről én is ítélek; mert mi azon tárgyról élőszóval is gyakran értekeztünk, s nem is lehetett volna külömböző értelemben lennünk (veritas historica et philosophica lévén a dologban, szinte az evidentiáig);

Ad 2. hogy én mint Versegi s mások említett praetensiójokról mindamaz ellenkező értelemben levő Magyarok viselkedéséről (mint Kreskai s mások), akik többnyire magok sem tudván miért, a prozódiabeli mértéknek s metrumos magyar versnek nagy ellenségei, — hogy én mondom mind a két félnek ebbeli viselkedéséről már azon Bévezetésemben bőven és világosan szóllottam, amelyről Regéid praefatioja alatt Pag. XIV. emlékeztem. Addig is, amíg ezt talán majd valaha olvashatnád, itt azt mondom: hogy mind a két ellenkező fél igen hibásan vélekedik és hogy az afféle *exclusiv-praetensio,* kemény vád, amellyel egygyik a másikat tsúfolva üldözi, semmit sem ér. És ebben úgy látszik Te is egygyetértesz már is

velem. Imhol mármost boldogultt jó barátomnak Müller Jánosnak említett szavai Homerus, Moyses, Herodotus s több más illyen rendbeli nagy elmékről, Auctorokrul:

„Alle transalpinische Gelehrsamkeit ist von den Römern, die römische von den Griechen, von den Hebräern, bey welchen beyden Völkern sie sich in unbekannte Zeiten verliert. Moses und Homer sind keine Elementarschriftsteller: ihre Werke tragen einen Stempel der Vollendung, als Resultate mannigfaltigen, früheren Fleisses. Ohne bekannte Vorgänger, ohne unmittelbare Nachfolger von ähnlicher Grösse stehen sie in einsamer Majestät da. Ebenso bewunderungswürdig ist in dem ältesten griechischen Geschichtschreiber Herodot die nach ihm unerreichte Vollendung der Kunst, seiner Anlage und seines Vortrags und jene Fülle wichtiger Nachrichten, deren Gehalt bey jeder neuen Untersuchung steigt. So unterrichtet und geleitet unter dem glücklichsten Himmel im Schoosse der freigiebigsten Natur, voll Sinn für alle Arten ihrer Schönheit, in zwanglosen Verfassungen und Sitten ausnehmend geschickt in Veredelung eines jeden Stoffs, und der Bruchstücke fremder Weisheit, bildeten die Griechen ihre Literatur. Höher, weit rauher, nicht so mannigfaltig, ebenso wirksam war Israelitische Art und Kunst. Durch eine mehr als tausendjährige (von Moses bis Meleachi, dem letzten althebräischen Auctor) Sammlung von Originalwerken, lehrte sie, dass der Selbständige allein Gott, hierauf milder, dass Er Erbarmung und Liebe ist."

Ezen idézethez Bacsányi még a következő fejtegetéseket fűzi: „Az itt hátralévő üres helyet hasznomra fordítván, ide írok még egynéhány szót, hogy értelmemet s poétai és kritikabéli ítélettételeimet annál világosabban általláthasd s a Te saját ideáiddal össze hasonlítván, önként és a dolognak igaz mivolta szerint megítélhesd; ehhez képest per puncta:

1. Mindenekelőtte valamelly nemzetben vagy országban egy *Homerus* támadhasson, szükséges hogy abban, és ott, elébb Orpheusok, Linusok, Amphionok, Musaeusok legyenek, és mind a nemzeti nyelvet, mind magát a nemzetet előre s mintegy gráditsonként felemellyék s arra a tökélletes állapotra lassankint felemellyék, amellyet semmiféle emberi elme *nem teremthet egyszerre.* Oszszián előtt (a Druidákat nem is említvén) a Bárdok szinte egész Ordóban seregesen voltak s énekeltek, és ezen nemzeti Éneklők között

már olly főrendű nagy elmék is találtattak, mint Ullin, Carril s több mások, akikről ez a halhatatlan nagy Poéta olly gyakran és olly szíves tisztelettel emlékezik.

2. A regulákról, tudomány s szép mesterségbeli törvényekről nem kellene olly nagy megvetéssel minden szükség nélkül szóllanod, meggondolván legalább azt, hogy Aristoteles, Longinus, Horatius, Vida, Boileau s több mások, nem voltak gyáva, tudatlan és értelmetlen emberek, kik a dologról vaktában szóllyanak és velut caecus de colore ítéllyenek! A regula, törvény, a disciplina szükséges és szinte belső természeti dolog, minden tudományban, mesterségben és mind a Poétára, Oratorra, mind pedig az Olvasóra nézve. Oft ist das Genie ein Edelstein — úgymond Herder igazán és bölcsen —, der tief im Schacht liegt in einer harten Rinde begraben; die Rinde muss gesprengt, der Edelstein von der Hand des Künstlers bearbeitet werden. Die Griechen gleichsam vom Instinkt geleitet, erfanden Gestalt und Wissenschaft, *Maass, Ziel und Umriss.* Nicht nur das Zuviele, das Ungehörige, sonderten sie ab; auch dem Bleibenden, der Gestalt selbst, gaben sie Fülle, Leben und Anmuth."

Bacsányi tehát Kisfaludyval szemben a regula, a törvény és disciplina szükségét hangoztatja, amely nélkül nincs tökéletesség sem a költészetben, sem a művészetben.

Lássuk azonban most sorban az egyes énekeket s az azokhoz fűzött megjegyzéseket, melyekben Bacsányi Kisfaludy munkáját nyelvi, stilisztikai és verstani szempontból birálja. Mind ezen jegyzetek és fejtegetések Bacsányi nagy műveltségéről, erős nyelvérzékéről, kiváló nyelvtudásáról s az ó és új klasszikus irodalom terén szerzett nem mindennapi ismereteiről tesznek tanuságot.

Mindjárt az első dal elején Bacsányi megértetni óhajtja magát, hogy Petrarca után indulva, mi a Dal és az Ének közötti különbség, s mik annak követelményei.

„Meg kell jegyeznem mindjárt itt és előre, hogy Tenálad a *Dal* és az *Ének* ugyanaz lévén, ami más nemzeteknél és különösen az olaszoknál, névszerint pedig Petrarcánál a *sonetto* és a *canzone;* az efféle sonet-forma rövid költeménynek ismeretes és mindenképen szükséges reguláijit annál inkább és méltóbban meg kell követned, mennél kevesebb számú szillabák találtatnak egy sorban és mennél kevesebb rövid sorokból áll az egész kis munka; minthogy a legkisebb hiba és a legtsekélyebbnek látszó akármiféle hijánosság is leg-

ottan szembetűnik s az olvasónak gyönyörűségében tsorbát okozván, az egésznek érdemét meghomályosíttya. Evégett igen nagyon és igen méltón megkívántatik a versek tökéletességére s az egész Dalnak mind külső formájára, mind belső mivoltára nézve:

1. hogy az egymáshoz tartozó páros verseknek véghangzattyai tökélletesen megegygyezzenek;

2. hogy azok a szók és igék, amellyek egyszer már előjöttek többször elő ne fordullyanak. A hiatusról tsak azt mondom, hogy az egyébbféle versben is tilos; annál inkább ilyenben."

Leírás, nyelv, mondatszerkezet és más egyéb tekintetben a következő megjegyzéseket olvassuk Bacsányi fejtegetései között.

I. Ének. „Egy gőgős szép megsebzette." Bacsányi megjegyzése: „Gőgös ha Kedvesedről s más akármellyik jeles asszonyi személyről emlékezel verseidben, nem tanátsos ezen szóval élned; éppen nem jó az értelme és inkább a *courtisanne* forma asszony személyekhez illenék. Ezt azért kell többször is említtenem, mivel igen sokszor előfordul verseidben.

„Vidám szemem megsáppadott." Bacsányi megjegyzése: „Jó ige, de itt erőssebb, mintsem kellene.[1]

„Vagy hogy könnyem elolthatná." Bacsányi megjegyzése: „A lacryma nevének magyarul szinte bőségében vagyunk.

köny *könyű* és *könyv*	} ez mind a három jó és igaz magyar szó s mind a hárommal lehet élnünk, arra vigyázván egyedül, hogy suo loco helyeztessük ezt vagy amazt.

De sohasem könny, és ezzel az igaz jó és tiszta Magyarok közül soha senki nem is élt; noha ezt ama vakmerő, szeles és ízetlen Ujjító még B. Szabó Dávid jóbarátomra is az egész Világ előtt reáfogta és engemet is szemtelenül vádolván (mintha t. i. ezen jóbarátom tsak az én kedvemért nem élne vele többé) ezen szó miatt, melly tsak az ő bomlott agyából származott, mindkettőnket vaktában megtámadni nem szégyenlett; anélkül, hogy mi őtet valaha valamelly feleletre méltattuk volna."

[1] Kisfaludy a „megsáppadott" szót „beapadott" szóra javítja ki.

5. dal. „'S nincs mód se ki, haj! se be." Bacsányi javítása: „Sem, hajh! sem bé", s hozzáteszi: „ez ugyan rossz mindenképpen; és így tellyességgel meg nem maradhat".[1]

6. dal. A „reménylhetvén" szót Bacsányi „reméllhetvén"-re javítja ki.[2]

7. dal. „A Vadász *mord* fegyvere." Bacsányi javítása: „*A vadásznak*, ez a mord itt éppen szükségtelen és úgyis sokszor előfordul".[3]

8. dal. „A világot futosom." Bacsányi javítása: „Világ = mundus, világ = lux, lumen".

9. dal. Ehhez Bacsányi ily megjegyzést fűz: „Jó és hibátlan a versificatio s ez a darab különben is jó, szép".

II. Ének. „Nem derítt'nek, komorítt'nak." Bacsányi megjegyzése: „Az úgynevezett *apostrophe* szükségtelen az illyen igékben; mert tsak az a vocalis marad el, amellyet tsak az euphonia kedvéért szoktunk közbe vetni s amelly nem volt essentiális része az igének, hogy elmaradását különös jel által ki kellene jelentenünk."[4]

11. dal. „Lett, de minő! A távozás." Bacsányi megjegyzése: „millyen! így az hiatus is kimarad, és ez a tsonka provintialis szó is, amellyel tsak nagy szükségből és igen ritkán, vagy inkább sohasem kellene élnetek; főképp illy rövid tsinos kis költeményekben."[5]

12. dal. „A nagy Tenger és szigetek." Bacsányi megjegyzése: „*A nagy tenger* magyarban annyi, mint Oceanus. Még eddig nem hallottam, hogy Te túl voltál volna a nagy tengeren."

13. dal. „szívessen." Bacsányi így javítja ki e szót: „szívesen". Ilyfajta javításaival számos helyen találkozunk s oly szavakat, mint „csoportossan, kétségessen, mérgessek, kínossak", egy *s*-re javít ki.[6]

17. dal. „Mellyet lelkem Tiránnyának." Bacsányi e kifejezést így javítja ki: „Szívem bálvánnyának".

[1] Kisfaludy e szavakat így változtatja meg: Hatalmának kényébe.
[2] Amit Kisfaludy el is fogad.
[3] Himfy írója ezt is elfogadja.
[4] Kisfaludy versét e szerint módosítja.
[5] Kisfaludy a „minő" szót tényleg „milyen" szóval cseréli fel.
[6] Kisfaludy e módosításokat mind el is fogadja.

III. Ének. „Kevély mellye baljában.“ Bacsányi így javítja ki: „Ballyábán“.

A „Jólkor“ szót egész helyesen „jókor“-ra javítja. Úgyszintén az „egyébb“ szót „egyéb“-re.

23. dal. „Mellyet *ennen* neveltem.“ Bacsányi javítása: „*ennen*“ a *magam* nélkül nemigen jöhet ám elő“.[1]

A 49. dal utolsó soránál a „Kössünk frigyet egyszer már“ helyett a következő kifejezéseket ajánlja:

Béküljünk meg
Alkudjunk meg
Szövetkezzünk } egyszer már.
Egyezzünk meg

Nékem ez az utolsó legjobban tetszenék“, mondja Bacsányi.[2]

Az 50. dalban a „hanyat“ szót „hanyatt“ra,
az 56. dalban a „talám“ szót „talán“-ra,
az 58. dalban a „ködgyébe“ szót „ködébe“ szóra,
s az 59. dalban a „halálossan“ szót „halálosan“-ra javítja ki.[3]

A 61. dalban, midőn a költő „kedveséről“ szól, ajánlja, hogy Lizára való tekintetből azt nagy betűvel írja.

A 64. dalban a „Grácziákat“ haragosan javítja ki „Gratiak“-ra s azt mondja, hogy az eredeti szó lévén, a *cz* betűnek itt nincs helye. Majd a következő gúnyos megjegyzést fűzi e dalhoz: „Az első versben a fák (a Gratiáknak ezen, különös kengyelfutóji) tűrhetőbbek volnának, ha töstént az egész *mindennel* oly véletlenül összve nem ütközvén, legalább Flora gyermekeinek is helyet adhatnának. Nézd a fákat, nézd a virágokat. Illyen formán legalább tűrhetőbbek volnának s nem emlékeztetnék olly igen indiscrete az Olvasót arra, hogy tsupán tsak a véghangok kedvéért s tsak azért küldettek előre, hogy harangozzanak s *akat* mondgyanak, mint a Bétsi Redoute-ban gyakran hallottad: place! place!, hol a Gratiak helyett sokszor éppen ellenkező rendbéli alakos személyeket kellett látnod.“[4]

[1] Kisfaludy e sort így módosítja: Mellyet magam neveltem.
[2] Kisfaludy e legutóbbi kifejezést el is fogadja.
[3] Kisfaludy mindezeket elfogadja.
[4] Kisfaludy e szerint a „Grázcia“ szót „Gratiára“ módosítja.

A 65. dalban e kifejezésnél „Egek! minő hatalom?“ Bacsányi így kiált fel: „Minő!! Ugyan kérlek, a Magyar Múzsák és Gratiák szeretetére! hogyan élhetsz olly sokszor ezen rút szóval, mellyet a legnagyobb kéntelenség is allig tehetne menthetővé?! Akármiként tekintsd, rút és ízetlen szó. [1]

A 68. dalban „Se eszem, se negédem“ kifejezést Bacsányi így javítja ki: „Sem eszem, sem negédem“.[2]

A 70. dalban e kifejezéshez: „S minden szívtől uzsorával szedegeti a vámot“, Bacsányi azt a megjegyzést fűzi, hogy „uzsora és vám, ezek nem correlatumok, semmi közük sints egymással, a vámnál nem szoktak uzsorát sem kérni vagy kívánni, sem adni vagy fizetni.“

A VIII. Ênekben e szavakat „kő szálai“ helyesen egy szóban „kőszálai“-ra javítja. [3]

A 71. dalban e kifejezést „kicsoda Ő s micsoda a Szerelem“ így javítja ki: „ki légyen Ő s mi légyen a Szerelem“, s hozzá teszi, hogy a magyar nyelvben „ez a kitsoda, mitsoda éppen nem szép és versben még rútabb.“ [4]

A 82. dalban „A Világnak vígassági“ helyett „vígasági“ szót ajánl, mert „nem mondatik *vígas*, hogy a *ság* suffixum által *vígasság*“ lehetne belőle. [5]

A 91. dalban „a kinek a mely“ kifejezéshez azt a megjegyzést fűzi, hogy: „íme! bizony Rájnis még Tégedet is például nevezhetne ezen hibájának mentségére“.

A XI. Énekben e kifejezést „szőke fürti elbomolva“, Bacsányi egész helyesen így javítja ki: „szőke fürti felbomolva“.[6]

A 102. dalban e sorokat

„Ismérjed meg mivoltodat,
Ismérjed meg nagyságodat“,

Bacsányi így javítja ki:

[1] Kisfaludy e módosítást is elfogadja.
[2] Kisfaludy ezt is elfogadja.
[3] Kisfaludy ily értelemben meg is változtatja e szavakat.
[4] Az újabbi kiadásban ezt a javítást is megtaláljuk.
[5] Kisfaludy e szót is ily értelemben módosítja.
[6] Amit Kisfaludy szintén elfogad.

„Ismérd igaz mivoltodat,
Ismérd már meg nagyságodat".[1]

A 110. dalban a „legmerészszebb" szót „legmerészebb"re, a „legédessebb" szót „legédesebb"-re javítja. Úgyszintén a 115. dalban a „kedvessen" szót „kedvesen"-re javítja, hozzáfűzvén, hogy „a kettőztetés a versnek harmóniáját s mértékét is elronttya".[2]

A XIII. Énekben e sorokban:

„Ámorhoz én így szóllottam,
Ki körültem repedezett",

a „repedezett" szót Bacsányi „enyelgett", „lebegett" vagy „lebelgett" szavakkal óhajtaná helyettesíteni.[3]

Ugyancsak ezen ének következő soraihoz:

„Lelke csupa Sympathia,
Harmonia érzése,
Szava csupa melodia,
A Sferáknak zengése".

Bacsányi a következő megjegyzést fűzi: „Az illyen hasonlíttások s rajzolatokról lásd Schiller: Über Bürgers Gedichte (Vermischte und kleine prosaische Schriften, IV. Theil). Schillernek ezen nevezetes Recensióját más tekintetben is kell ajánlanom. Megegygyezek vele mindenben, amit mond; és reménylem egyszersmind, hogy az én rövid jegyzéseimnek igaz értelmét is jobban szívedre fogod venni és elhitetni magaddal, hogy éppen nem *„Schülerwissenschaft"*, amellyről fellyebb (Pag. XIV.) emlékezet vagyon".

A 141. dal ezen kifejezéséhez: „Ha nem érteszsz engemet" Bacsányi a következő hosszabb fejtegetést fűzi: *„Érteszsz* — ez ugyan a jó Szabó Dávid hibás vélekedését s szokását erősíttené; de a magyar igék saját hajtogatásbéli tulajdonsága ellen vagyon; és azért azon jó barátomnak ebbéli példája éppen

[1] A későbbi kiadásokban e sorok így hangzanak:
„Esmerd igaz mivoltodat,
Esmerd meg hát nagyságodat".

[2] Mindezen javításokat az új kiadásban szintén megtaláljuk.

[3] Kisfaludy ez utóbbi szót fogadja el.

nem követésre méltó. A harmadik személybéli verbumhoz p. o. lát, a másodiknál tsak egy simplex *sz* adatik: látsz; a *t* és *sz* betűk közé tsak az euphonia vetteti a vocalist és tsak az ollyan igékben, amellyeknek harmadik személybeli terminatiója kettős *tt* betűvel vagy több consonanssal végződik: p. o. hall, botsátt, serkentt; ezektől a második ímígy formáltatnék: hallsz, botsáttsz, serkenttsz; de e helyett az euphonia (melly a magyar nyelvben méltán uralkodik) imillyen meglágyíttását s könnyebbíttését kívánnya az összvejött sok consonansnak: hallasz, botsáttasz, serkenttesz; és a Te versedben nem érteszsz, hanem értesz; ebből *ért* és *esz;* hogy ne legyen *értsz.* Láthatod, hogy itt mind az usus, mind a ratio ugyanazt javallya; és hogy az *sz* megkettőztetésének éppen nints s nem is lehet helyes oka. Az efféle jó és már meg is határozott tulajdonságait nemzeti nyelvünknek nem kell felzavarnunk s megrongálnunk; sőt azonn kell lennünk, hogy inkább segítthessünk rajta lassanként és mindenütt, ahol szükséges, tanátsos és lehetséges, — szorgalmatosan elkerülvén az erőszakos és ízetlen újjítást vagy keveríttést."

A 142. dalban e kifejezést: „A földhez sujtott", Bacsányi így javítja ki: *„földhöz* sujtott, mert az *ő* nem *e* hanem *ő* betűt kíván."

A 144. dalban e kifejezést: „Ki e kínt megbírhattya", így javítja ki: „Ki mindezt kiállhattya", s hozzá teszi, hogy ez a szó *kín* minden formája 's változásaiban úgyis minden szám és mértéknélkül előfordul verseidben. Licet uti, sed non abuti."[1]

A 153. dalban e kifejezésnél: „Hogy elsődször" Bacsányi figyelmezteti barátját, hogy nincs „elsőd", valamint nincs „elsődik" szó. Ez tehát „először"-re javítandó ki. Ugyancsak ebben az énekben e kifejezést: „Majd kilölt a forró hideg", így javítja ki: „Majd *kilelt* a forró hideg" s hozzá teszi, hogy: „Íme! ez az a Balaton mellyéki *ő,* vagyis *ő*-re változtatott *ë* betű, mellyet Te olly gyakran és hibásan egybe keversz a más rendbéli s egészben különböző hangzatú *e* betűvel a sorok végső szillabáiban; azt vélvén, hogy ezáltal a verseket összve-

[1] Kisfaludy e sort így módosítja: „Ki mindezt megbirhattya."

párosíthatod, — még a tsupa suffixumokban is; holott nyilvánvaló, hogy p. o. *el* és *fel* (föl) tellyességgel meg nem egygyez és nem egyformán hangzik.[1]

A *XVII. Énekben* a „gőgös“ szót ismét erősen kifogásolja s hozzá teszi, hogy „ezzel igen ritkán és vigyázva kellene élned szerelmed szűz tárgyáról énekelvén. La délicatesse l'exige impérieusement“.

A *XVIII. Ènekben* e kifejezést: „Egymással felosztani“, így javítja ki: „Egymással megosztani, valamint ebben a kifejezésben: „S így szív szívbe elmerülve“, a „szívbe“ szót „szívben“-re javítja s például idézi:

elmerül a vízben
vízbe merülni
vízbe elmerülni

A 176. dalban e mondatot: „Bús lantom bús hangjait“, így javítja ki: „Az én lantom hangjait“, mert nem kell ide most semmiféle epithethum.[2]

A 180. dalban e kifejezésben: „Hunnia! azt kérdezem“, a „Hunnia“ helyett a „Szép hazám“ vagy „Óh hazám“ szavakat ajánlja, mert így egyúttal a hiatus is elkerülhető.[3]

A 189. dalban ezen kifejezéshez: „Vagy segítsd ki e hinárból“, Bacsányi csak ennyit jegyez meg: „triviale!“[4]

A *XXI. Ének* ezen sorához: „Annyi vándor árnyéka“, azt jegyzi meg, hogy:

1. „Ez az idegen Wanderer vagy Wandrer és vándor tsak olyan *á peu pres,* mint ezek: Glas vagy Klázli, vagy Kalázli.

2. A fa nem árnyék! és itt effectus pro causa annál kevésbbé vétetődhetik, mennél bizonyosabb az, hogy az árnyék a fának nem is inhaerens attributuma, hanem minden egyéb test vagy materiale objectum okozhat árnyékot, mint p. o. az

[1] Kisfaludy ezen kifogásolt szavakat is ily értelemben megváltoztatja.
[2] A későbbi kiadásban e javítást is teljesen elfogadja Kisfaludy.
[3] Kisfaludy e sorokat ily értelemben javítja.
[4] E sor a későbbi kiadásokban így hangzik: „Vagy segítsd ki láncaiból“.

a ház is, amellyben lakol. Más volna, ha mondanád: *hajléka,* aki olly sok fáratt utasnak *adtál árnyékot* vagy *voltál árnyékadó hajléka.*

*

Bacsányi erős nyelvérzékének különösen érdekes bizonyítékai a következő javítások:

A 101. dal ezen kifejezésében: „Gyakran repdez elmém előtt", Bacsányi a „repdez" szót „*lebeg*" szóra javítja.[1]

A 106. dalban e kifejezést: „És testemben, és lelkemben" így javítja ki: „S mind testemben, mind lelkemben".[2]

A 119. dalban ezt a sort: „Hogy azt szóvá tehetném", Bacsányi ily megjegyzéssel kíséri: „Szóba vehetném, foglalhatnám, szóval kifejezhetném, lerajzolhatnám, de nem szóvá tehetném".[3]

A *XIII. Énekben* ezt a kifejezést:

„Beszéllésre pattantaná
A némáknak nyelveket",

így javítja ki:

„A némának nyelvét is", vagy
„Még a némák nyelvét is".

Ugyancsak ugyanott e sorokat:

„És lángokba lobbantaná
A véneknek kebleket",

így óhajtja változtatni:

„Még a vénnek keblét is", és
„Még a vének keblét is".[4]

A 144. dalban e sorokhoz:

„S gőgje hegyes fullánkjával
Imígy viszsza döfettni",

Bacsányi a következő megjegyzést fűzi: „A fulánk szúrhat, tsíphet, de nem döfhet és még kevesebbé döfhet vissza.

[1] Kisfaludy elfogadja.

[2] Ez a javítás is feltalálható az újabbi kiadásokban.

[3] Az új kiadásban e helyen ezt a kifejezest találjuk: „Hogy szóval kiejthetném."

[4] Mindezen javításokat Kisfaludy el is fogadja.

A *XVI. Énekben* e kifejezést:

„Hol lelkemet nem szoríttyák
Semmiféle törvények",

Bacsányi így óhajtja javítani: „Semmi kemény törvények".

Ugyanezen énekben e sorokban:

„Mint akkor, hogy a Szerelem
Bűbája megkötözött",

Bacsányi a bűbája szót „lántzával" óhajtja felcserélni.

Ugyancsak e kifejezésben az „öldöklő villámok" Bacsányi az „öldöklő" szót „tsattogó" szóval óhajtja helyettesíteni.[1]

A 159. dalban e szót „gazdálkodtam", Bacsányi a *„gazdáskodtam"* szóval óhajtaná felcserélni s álláspontját úgy magyarázza, hogy: „Ezen két magyar epithethum között *gazdálkodó* és *gazdáskodó* épp az a különbség van az értelemre nézve, amellyet látsz ímezen német ugyanazt jelentő adjectivumok között: *wirthlich* és *wirthschaftlich*".

A 163. dalban e szavakat: „Átkom essen reátok!" Bacsányi így javítja ki: *„Szálljon átkom reátok"*, amit Kisfaludy el is fogad.

A 165. dalban e sort: „Inségem bús éjjében", Bacsányi így változtatja meg: *„Inségem éjjelében"*, s hozzáteszi, hogy víg éjje az inségnek úgy sem lehet.[2]

A 166. dalban ezt a kifejezést: „Rettenetes gondolatok", Bacsányi így módosítja: „Sötétlő balgondolatok".

A 185. dalban ezt a kifejezést: „S a szív bennem csikorgott", a költő haragosan keresztülhúzza s így kiált fel: „la voila encore-une fois cette mandite phrase!"

*

A dal külső formájára nézve Bacsányi különösen két irányban gyakorol szigorú birálatot és pedig, mint ő maga meg is mondja, „a véghangzók egygyezése és az ismétlések" tekintetében. A repetitiót megengedi, de csak akkor, ha azok, „különös mesterséggel" vannak egybeszerkesztve.

[1] Kisfaludy mindhárom módosítást elfogadja.
[2] Kisfaludy e sort így változtatja meg: „Búmnak komor éjjében".

Bacsányi különösen üldözi a hiatusokat, melyek a szó szoros értelmében kihozzák sodrából az akkor különben is megviselt, izgékony, beteg költőt. Eleinte megjegyzéseket fűz azokhoz, de később már csak aláírásaival jelzi ezen kifogásait.

Már az *I. Énekben* így fakad ki: „Két dupla hiatus, egy hármas és egy simplex; mind ezen egygyetlen egy szerencsétlen strófában".

A 3. dalban e kifejezésben: „S bámulandó omladékit", Bacsányi az *omladékit* szót *romladékival* óhajtja helyettesíteni, „mert az illy dupla hiatus tűrhetetlen még egyéb-féle költeményben is.

A 33. dal végén a költő valósággal elkeseredik a folyton ismétlődő rímelés miatt s azt mondja, hogy „lásd par curiosité mind a 12 sor végét. Hat *om,* négy *em,* két *im*".

A 40. dalban e sornál: „Ha szeretne ő engemet", így kiált fel: „Hármas hiatus!!"

Az *V. Énekben* ehhez a kifejezéshez: „S könytől kidagatt szememet", azt a megjegyzést fűzi, hogy nincs benne caesura, s azért a verset így javítja ki: „S könytől dagatt két szememet". Hozzá teszi egyúttal, hogy ez a *két* nem szükséges ugyan, de nem is rossz és *eltsúszhat szükségből*".[1]

A 43. dalban e kifejezést: „Ellenmérge e méregnek", Bacsányi így javítja ki: *„illy méregnek"*. Így kerülöd 1. a dupla hiatust és 2. az egész vers nem áll tsupa *e* vocalisból."[2]

A IX. Ének végén Bacsányi a metrumot illetőleg ily utasítást ad barátjának: „Hogy verseidet szoros mértékhez szabjad, azaz hogy a görög, deák és magyar prozódia szerint (mert tsak ennek a három nyelvnek van *igaz, tökélletes* prozódiája), *metrummal élly,* — ezt sem én nem kívánom meg Tőled, sem más akárki nem kényszerítheti a Magyar Poétát arra, ha magának nints kedve reá; kivévén a tulajdonképpen úgyneveztetett és valósággal éneklésre, muzsikára szántt *énekeket!* minthogy ezekben a hangmérséklés, a metrum, legalább a német, olasz, anglus prozódia szerint szükséges, az accentuáltt és a rövid hangoknak helyes alkalmaztatása végett. De azt

[1] A javítást Kisfaludy elfogadja.
[2] Kisfaludy e sort ily értelemben kijavítja.

mind én, mind akárki más és mindenik tudósabb, értelmesebb Olvasó, méltán megvárhattyuk talán, hogy legalább ott ne kerüld el a metrumot, ahol szinte magától és önként az éneklésre, muzsikára szerzett ének metrum nélkül nem is énekelhető és így nem is ének; habár per abusum úgy neveztetik is. Az afféle éneklésre, muzsikára szántt darabokban még a Frantziák is megkívánnyák már a metrumot. *Marmontel, Hoffmann, Ségur* s mások Operájiban az énekek metrumra vannak véve. — *Figarót* Ségur fordította: ímhol van amaz ismeretes áriának: Voi che sapete francia fordíttása, ugyanazon muzsikai és versbeli mértékre:

„Mon coeur soupire,
Qui peut me dire:
Si c'est l'amour?"

Ennek metruma, mértéke, tactussa: kettős jambus, egygy sillabával a két első sorban meghosszabbítva.

A 84. dalban a két sor vége ezen rímekre megy ki: *se, tehesse*. Bacsányi erre azt mondja: „Ebben az egy *se*-ben kettő a hiba

1. Ez a *se* valóságos prohibitivum, önnönmaga se ismerje magát; ide tellyességgel *sem* kívántatik.

2. *Se* nem egygyez meg ezzel: *tehesse,* mert ennek másféle hangja vagyon, és így ez a két sor páratlan. Quod erat demonstrandum, Dixi!

A 91. dalnál Bacsányi a széljegyzetben így kiált fel: „Hét hiatus, még pedig hárma kettős! Már ez ugyan szörnyűség a poézisben!"[1]

A 113. dalban e kifejezéshez: „Ég, föld tűnne előlem", Bacsányi e megjegyzést fűzi: „*Tűnnék előlem.* Így az ige is jobb, és a kettős hiatust is kikerülöd. Szinte azt vélhetné az ember, hogy szánttszándékkal keresed ezeket a fertelmes hiatusokat!"[2]

A 115. dalban e sort: „A bú ködgyét lehellete", Bacsányi így javítja ki: „A bú ködét lehellete. — Tökéletes szép metrum! Miért rontod el ezen haszontalan és már magában is nehe-

[1] Kisfaludy megszívleli a haragos bírálatot s a szórend megváltoztatásával több helyen enyhíti a hiatusokat.

[2] Kisfaludy a javítást elfogadja.

zebben hangzó *dgy* által? — Így rontod meg számtalanszor verseidnek metrumát, azaz természeti és kellemes menetelét, poétai muzsikáját!"[1]

A *XIII. Énekben* e soroknál:

„Bajnokoknak és Bölcseknek
Hódolniok kellene"

így kiált fel: „Szörnyű vers! Idegenek előtt olvasni sem merném, sőt mutatni sem! -Ok, -ok, -ak, -ek, -nek, egy sorban, egymás mellett, egymás hátán".[2] Ugyanezen ének utolsó sorához „S kaczagva elrepült volt", Bacsányi ezt jegyzi meg: „Ez a *volt* tsupa folt, holott ez fejezi bé az egész munkát."[3]

A 134. dalnál, melyben e szavak: kínnya, kínom, kínomat, többszörösen előfordul, Bacsányi így kiált fel: „Már ez ugyan több mint sok, egyszerre egygy illy kisded költeményben.

A 137. dalban három egymásután következő sor *És*-sel kezdődik, mire Bacsányi megjegyzi: „Ez a zsidós három *És* éppen nem szépítti verseidet". Kisfaludy megszívleli a tanácsot s e költemény sorait annak értelmében módosítja.

A 138. dalnál valósággal dühbe jő a költő s így kiált fel: „Öt hiatus! és ketteje dupla, más ketteje pedig azon egy sorban! Egy illyen kis sonnett-forma költeményben tűrhetetlen szörnyű hibák; nem tsak az *oskolai reguláк* miatt, hanem a poézis és a versszerzés egész természete, géniussa s theoriája ellen lévén.

A 140. dalban e sornál: „Szívem sebjét vájkálom", Bacsányi így szól: „*Sebét*, ez az egy szükségtelen és kellemetlen jotta megronttya itt az önként jövő metrumot, a versnek természeti muzsikáját.[4]

A 159. dalban Bacsányi az ott előforduló *-tam, -tem, -hassam, -tassam,* sokszoros ismétlődését kifogásolva, azt írja: „Ha még ez sem sok, tehát nem tudom, mi elég! 12 rövid kis sorban 16 *-tam, -tam* és még két *-am, -am.*

[1] Ezt a javítást is megtaláljuk az új kiadásban.

[2] Kisfaludy elfogadja a tanácsot s a „bajnokoknak" szót vitézeknek szóval helyettesíti.

[3] Kisfaludy ezen kifejezést így javítja ki: „S kaczajjal elrepűle".

[4] Kisfaludy elfogadja a javítást.

A 162. dalban ezen sort: „Szabad voltam, fürge és gyors", Bacsányi ily megjegyzéssel kíséri: „Ez a hiatus okozza, hogy a vers se nem *fürge,* se nem *gyors".*[1]

A 199. dalban e sort: „Nyílly meg ó föld, Roppanny rám Ég", Bacsányi így javítja ki: „Szakadgy rám ég."[2]

A *XXI. Énekhez* mint töredékhez Bacsányi azt mondja, hogy „Miért tsak *töredék?* Egynéhány strófával bé kellene rekesztened és úgy az egész kötetet illendőképen elvégezned; — amit könynyen meg is tselekedhetnél! — Ne legyen *töredék,* hanem inkább ollyan egy *Canzone,* mint ama szép és híres: Chiare, fresche, e dolci acque etc. Igen kívánatos és illendő valójában, hogy a kesergő szerelmet illyen egy bánatos bútsúzó énekkel fejezd bé s hogy ezt a szép kis költeményt így félbe ne szakaszd, minekelőtte tellyes értelme volna; holott a Situatio már olly jól el van előre készíttve."

Bacsányi számos helyen kifogásolja a sok ismétlést, melyek úgy szavakban, mint kifejezésekben gyakran előfordulnak.

Az *I. Ênekben,* hol a *kín, kínok, kínlódom* szavak gyakran előfordulnak. Bacsányi változatosság kedvéért a *gyötrődöm* szót ajánlja barátjának. Épp úgy a *teremtő* szó helyett az *alkotó* szót ajánlja néki a 41. dalban.[3]

Bacsányi erős érzéke az eufoniára is kiterjed s e tekintetben sokszor megrója barátját.

A *II. Énekben* e kifejezésnél: „Álmokba nem merülök", Bacsányi ajánlja az *„álomba"* szót, hozzátévén, hogy „úgyis temérdek sok a *k* egy strófájában, szintte 17!"[4]

A *III. Éneknél* e soron: „Azok, kiknek sok ezerek", igen megbotránkozik s azt mondja, hogy: „Egy kis sorban hat *k,* tedd a *sok* helyett több".[5]

[1] Kisfaludy a hiatust megszünteti s így javítja ki e sort: „fürge s olly gyors".

[2] Kisfaludy elfogadja.

[3] Kisfaludy ezen értelemben módosítja a kifogásolt sorokat.

[4] Kisfaludy elfogadja.

[5] E módosítást is elfogadja Kisfaludy.

Az *V. Éneknél* e kifejezés: „És kártékony kénnyére“, sehogy se tetszik Bacsányinak s azt mondja: „-ká, -té, -kó, -ké, -kony, -kény etc. Az efféléket nem lehet eléggé kikerülni, olly rútul hangzanak“. Ugyanebben az énekben ezen sorhoz: „Mintegy gyászolt engemet“, Bacsányi megjegyzi: „*Eggy-gyá* így együtt szinte fogát töri a kimondásban még a született Magyarnak is“. Ugyanily természetű javítást igen sokat találunk Bacsányi megjegyzései között s Kisfaludy azokat túlnyomó részben el is fogadja.

Különösen a rímek megítélésében Bacsányi szigorúan, sokszor túlszigorúan jár el.

A 8. dalban például kifogásolja e rímeket: természet — elenyészett. Pedig azok három szótagban egyeznek meg. Ugyanott kifogásolja e rímeket: *szerelem, velem* s azt mondja, hogy *velem* és *kebelem* igenis.

A *III. Énekben* nem tetszenek neki ezen kifejezések:

„Ó Természet fordully-el,
Illy sérelem, — illy gyötrelem,
Emberiség borzadgy-fel.“

„Ez a három vers tele van hibával“ — mondja Bacsányi. „*Fordully-el, borzadgy-fel* nemcsak hogy tsupa suffixum, de még tsak az sem egygyez meg a hangjában, az e betű kétféle lévén! Ez is roszsz: *sérelem, gyötrelem,* mert az egyenlő két-két szillaba ketté szakasztván a sort, elronttya a verseket. Ez tilos és hiba.“

Ugyancsak a III. Énekben kifogásolja ezeket a sorokat:

„Értvén Ő, hogy oda Híve,
Nem küzdhetik kinny*ával,*
Meghal, — mer meghasad szíve,
S a'mi benn' van, *vele hal.*“

s hozzá teszi: „Vajha a három „*ával*“ helyett inkább ennek „*kínnyával*“ volna párja! mert ennek az „*ával*“-nak ugyan meg nem felel ám a „*vele hal*“. Az illyetén szűkölködő gazdagság vagy szegény bőség annál szembetűnőbb, minél tehetősebb, nagyobb s jobb a Poéta.

Bacsányi a rímbirálatban néha határozottan túlzásba

csap, midőn kifogástalalan rímeket is kritika tárgyává tesz. Kifogásolja például ezeket a rímeket:

képzelem — velem,
tenger — nem mer,

s azt mondja, hogy azok nem egyeznek meg.

*

Bacsányi a Himfy dalainak tartalmára, gondolataira s úgy külső, mint belső formájára nézve még a következő egyéb érdekes megjegyzéseket teszi:

A 2. dal szépségét és formatökélyét Bacsányi ily szavakban dícséri meg: „Ez a Dal szép, jó s tökélletes, a versificatióra tekintve is! Azonn kell lenned, hogy a többi is úgy legyen. Akkor Te magad sem örülhetnél talán jobban rajta, mint én; mind a nemzeti litteratura hasznára s díszére, mind a Te magad dicsőségére nézve.

A 15. dalban e sorokhoz:

„De ah! Téged szeretvén,
Még élni kívánok én.“

Bacsányi három felkiáltó jelet tesz s azt mondja: „Ollyan hadi környülállásokban ez itt igen váratlan mérges epigramma! Ezt a szót, ezt a vallástételt (noha tsupa szerelembéli áldozatból teszed), még a szép és okos Liza maga sem örömest hallhattya vitéz férje szájából.[1]

A 16. dalban a következő sorokat kifogásolja:

„Ámor' rabja, 's most Már*sé-is,*
Duplázva van kötelem.
Erre vivél álnok, ha*mis;*
Kínnal élő szere*lem!*“

s azt kérdi: „Vajjon Ámor tett-e Téged hadi rabbá, nem pedig a szerelem?“ S ugyancsak e dalban, e sorokhoz:

„Nézd! az inség keserűség,
Értted esvén gyönyörűség“,

azt írja, hogy bizonytalan az értelme, mert ha *gyönyörűség,* mit panaszkodol?

[1] Kisfaludy e sorokat így változtatja meg:
„De hajh! téged szeretvén,
Nem bánom, hogy élek én.“

A 17. dalban e kifejezést: „S mellyem szinte megfakad", — így óhajtja kijavítani: „Szívem szinte megszakad", s azt mondja, hogy „nékem ez a *mellyem megfakad* igen physikai expressiónak lenni látszik s daganatra mutat".

A 18. Dalhoz, mely e kifejezést tartalmazza:

„Számtalan szív már megfűle,
Szerelmemnek hevétől,"

csak annyit jegyez meg: „Vallyon! mit mond erre a szép és hív Líza?"[1]

A *III. Ének* bevezető két sorára, mely így hangzik:

„Mars mord' dühe, a'mit ér, vág,
Bont, dönt, tör, ront, dúl, sújt, öl",

ily szavakban fejezi ki Bacsányi véleményét: „Keresve keresett, nem önkényt jövő vagy könnyen talált és tsupa monosyllabás szókból álló, akadékos, lassú, rossz vers! Ha ugyan tsak *vers,* — nem lévén sem párja, sem mértéke. Ne vedd rossz néven, ha nevén nevezem meg a gyermeket. Ez a három sor, azaz az első (Mars mord miatt), a második és negyedik szinte sír a segítő kéz után![2]

Ugyancsak a *III. Énekben* megjegyzéseket fűz a következő sorokhoz:

„Róma! te ki a' világnak
Hajdan sorsot osztottál,
Be sanyarú szolgaságnak
Igájába jutottál."

„*Róma,* ez a specificum itt a Generalék közé tellyességgel nem illik. Vagy a *világ-oltával* kezdődő négy sor utánn kell ezt helyezned, vagy egészen kihagynod és helyébe más négy új verset szerezned. (Úgy sem a mái idők juttatták Rómát a sanyarú szolgaságra, benne volt ő már régtől fogva, úgy pedig, hogy tsúfosabb állapotba allig juthatott volna többé.) Egy szóval Róma semmiképpen nem illik ide; amint tudod,

[1] Kisfaludy a „Szerelmemnek" szót „Érzelmemnek" szóval cseréli fel.

[2] Kisfaludy elfogadja a kemény, de igazságos kritikát s e két sort így változtatja meg:

„Mars vad dühe bont, dönt, dúl, vág,
Amerre jár, s öldököl".

én már 1799-ben Világtsúfjának neveztem, „fabula mundi". Ez a világ mindenkori nyomorgatója külömben sem érdemli meg részünkről a jajgatást."

Ugyanezen énekben az „Ott egy falu" kezdetű versben egyik sor így hangzik: „Trója, te is így vesztél", mire Bacsányi megjegyzi: „— mint egy *falu?* ne bolygasd így szegény Trójának hamvait!"

„A Világnak bomlása" sorra pedig ezt jegyzi meg: „A Világ bomlása után egy falura nagy az ugrás! Ez valóságos salto mortale. Lásd Senecát Ovidiusnak illyenforma hibájáról. Devorato orbe terrarum."

Különben is az egész II. Ének utolsó versszakára azt írja: „Ezt az egész toldalék strófát újra kell öntened, másképp nehezen fogsz rajta segíthetni: igy pedig, amint most van, tellyességgel nem maradhat."[1]

A 33. Dalban e kifejezések: „Őt szomjúzom, éhezem", ezt jegyzi meg: „Ez már nagyon is materiális, éhes mohó szerelem volna! Ha nékem nem akarnál hinni, fordítsd ezt próbául akármelly más versre; majd meglátod, mi leszsz belőle".

A 41. dalban ezt a sort: „S Hella tüzes Leányára", így javítja ki: „Ditső Leányára", s hozzá teszi „ditsérd meg egyszer! Úgyis igen kevesen tudgyák még a tudósok köztt is, melly nagy lélek volt Sappho. Ovidius, ez a lascivus Poéta, legtöbbet ártott talán neve ditsősségének a későbbi századokban; holott a régi bölts Görögország oltárokat emelt s pénzt veretett tiszteletére s őtet tizedik músa gyanánt nézte".[2]

A 79. dalban kifogásolja e sorokat:

A „Teremtő" tehetségét,
A természet ditsőségét
Ti bennetek csudálom,
Ti gyönyörű halálom!"

s a vers utolsó sorát így javítja ki: „S tőletek jő halálom!" vagy másképpen jobban, szebben! mert úgy amint van, inkább

[1] Kisfaludy ezen Éneket az újabbi kiadásban tényleg átdolgozza s különösen a versszakok sorrendjének megváltoztatásánál alkalmazkodik Bacsányi biráló véleményéhez.

[2] Kisfaludy e javítást elfogadja.

szemfényvesztő, mintsem igaz és helyes phrazis. Legalább nékem úgy látszik s nem igen tetszik.

Rien n'est beau que le vrai; le vrai seul est aimable!
Boileau."[1]

A 82. dal e soraihoz:

„Így fázom a melegben
És égek a hidegben",

a következő észrevételt fűzi: „Megbotsáss, édes jó barátom! de ezek s több effélék nem egyebek, hanem ollyatén játékos elméskedések, mellyek többnyire Olaszországban voltanak szokásban és a *concetti* név alatt ismeretesek. Ifjú korodban jóknak tarthattad az efféléket, most tudod kétségkívül, hogy nem emelik érdemét és ditsőségét gyűjteményednek".

A 83. dalban Bacsányi nem ok nélkül igen megharagszik a következő hasonlatra:

„S Istennéje szép szeméből
Ir húll égő sebjére,
Mint Auróra *szemérméből*
Harmat a völgy füvére."

Bacsányi három felkiáltó jellel jelöli meg e sorokat s megbotránkozásának ily szavakban ad kifejezést: „Quelle idée, mon cher Ami! Ezenn ugyan a Bibliának minden olvasói elpirulnak s megbotránkoznak. *Lásd Moyses III. könyv XVIII. rész 6—18. vers.*

Sajnálom a szép *Aurórát*, kinek *szemérmét* irgalmatlanul felfedezted a világ előtt. Ezért Moyses Legislatiója szerint nagy büntetést érdemelnél, édes Barátom.[2]

A 85. dalban az első versszak utolsó sorát:

„Szerelmek közt termettél"

Bacsányi így javítja ki:

„S általa neveltettél".

Ezen ige *termettél* már az előbbi háromban bent foglaltatik (fogantattál, születtél, tápláltattál) és így haszontalan. Fődolog az értelem minden versben, a mint jól tudod.

[1] Kisfaludy e sorokat ily értelemben módosítja.
[2] Kisfaludy az „Auróra" szót „hajnal" szóval cseréli fel.

A 86. dal eme soraira: „Szíve tárgyát bálványozni,
Egyébb mindent megvetni“,
Bacsányi csak annyit jegyez meg: „Ezt ugyan a szép és okos Liza maga sem kívánnya.“

A XI. Énekben ily sorok foglaltatnak:

„Ott egy major a Vadonban,
Hah látom már, amott van,
Tekintsük meg, mit mível Ő,
Jer óh képzelő erő.“

Bacsányi az utóbbi kifejezést: „Jer óh képzelő erő“ a versszak elejére teszi s javításához ezt a megjegyzést fűzi: „Ehhez képest a képzelő erő 1. vagy igen későn, vagy 2. szükségtelenül hivattatik; mert vagy ott volt már, minthogy láttad is a majort és a Kedvesedet is azon egyúttal; ha eddig nem volt reá szüksége repülő s mindent *jól látó* lelkednek, már ezután sem lesz! Nem kell hát most itt hínod“.

Ugyancsak ezen énekben e kifejezést: „S gerjedelem szívében“ így javítja ki: „Milly érzemény szívében“, amit Hymfy írója el is fogad.

Ugyancsak ezen énekben e sorokat:

Óh vakmerő érzemények,
Óh ti merész remények,
Ezen boldog gondolatban
Idvességem ebben van“,

így javítja ki:

„Óh szép s kedves érzemények,
Óh biztató remények“

hozzá tévén, hogy „a vakmerő és merész éppen nem boldog; nem lehet benne üdvösséged és nem volna transitio arra, ami következik.“

A 109. dalban kifogásolja e sort:

„Két könycseppnek gyöngyében“

s azt mondja: „Durum! holott igen könnyen folyó gyengéded vers kellene ide.“[1]

[1] Kisfaludy e sort így változtatja meg:
„Nehány könycsepp gyöngyében.“

A 118. dal ezen soraihoz:

„Szájának olly édes szava,
Mint a méze Hyblának"

ily észrevételt fűz: „Itt és több más ilyen alkalmatosságokban az Olvasónak kedve jő azt kérdezni a Magyar Poétától: ha vallyon! evett-e vagy látott-e valaha már életében illyen, Görögországi (hajdan híres) mézet? És ha vallyon azt véli-e. hogy a maga saját honnyában termő méz nem édes? S ha szükséges-e valóban, hogy az efféle hasonlatosságokat a régi görögök hazájában keressük? Nem mythologia vagy poétai világbéli tárgyakról, hanem a természet országbéli s minálunk magunknál is feltalálható dolgokról lévén a beszéd? Nem volna-e ez a reflexio legalább arra méltó, hogy az a jeles Magyar Poéta megfontollya, akinek valóban szép, sőt halhatatlan munkájiban Somlyó, Badatson, Tsobántz, Tátika, a Bakony, Sümeg s a Szalának és Balatonnak majd egész vidéke már is mint egy *classica terra* lett?" [1]

A XIII. Énekben e sorokat:

„A szelídség szilajságával
Vegyül tüzes szemében"

kifogásolja s megjegyzi, hogy *„a' tüzes szemben* a *szilajság* nem moderáltatik elegendőképpen a *„szelídség"* által, — ama két hathatós szó erőssebb ennél s van itt valamely *je ne sais quoi* a'mi nekem nem igen tetszik s a'mit én egy kedves Szűznek szemeiről még Ámor szájából sem örömest hallok."

A 132. Dal e soraihoz:

NB. 1. „A'mit tesz Ő, szép, nagy 's dicső,
Nagyszívűség, 's kegyesség;

NB. 2. Szép, jó, 's édes, a'mit mond Ő,
Mélly értelem 's bölcsesség",

ily észrevételt fűz: „Ez a két NB. arra való, hogy eszedbe juttassam, melly igen jó, sőt szükséges dolog volna, hogy az

[1] Kisfaludy megszívleli barátjának e figyelmeztetését, s ennek értelmében így változtatja meg a kifogásolt sorokat:

„Édes, méz, széphangú szava,
Bibor színe ajkának."

olly sok *szép, nagy és ditső*-ből, amit tesz Ő, és abból az olly sok *szépből, jóból és édesből*, amit mond ő, legalább néha valami keveset mivelünk is közlenél, hogy ekképpen mink is láthatnók és hallhatnók legalább egy részetskéjét annak, ami tégedet olly gyakran (noha kétségkívül igen méltán) extasisba hoz. Nem lehet nem tudnod, s gyakran magad is tapasztaltad, hogy az Olvasónak szíve igen különös, igen akaratos állat! Az illyetén Poétai fösvénységet vagy Szeretői félytést, nem örömest bocsáttya meg. Mutasd meg néki imádva szeretett Kedvesedet! hadd *lássa, hallya*, ismérje, tsodállya, tisztellye, szeresse, imádgya veled egygyütt ő is! akarattya ellen is!! Hijába ditséred, magasztalod nékem a délben ragyogó Napot, ha engem zárhelyemből ki nem bocsáttasz; és az Égen tündöklő ditső fényt magam nem láthatom! Hallyad Schillert az aszszonyi szépségről: *Wo sie sich zeige, sie herrscht, herrschet bloss, weil sie sich zeigt!*"

A 143. dalban kifogásolja e végsorokat:

„Csak szárnyait veté-el,
'S ülve harczol véremmel",

s azt kérdi, hogy „a véreddel hartzol? és a Te szíves, tiszta, szent szerelmed a véredben van? Távol légyen Tőled ez a káromláshoz hasonlíttó vallástétel".

A 150. dalban e sorokat:

„Úgy fogdozza a szíveket,
Mint a fecske a legyeket",

ugyancsak megrója s azt mondja: „Ez a hasonlatosság tessék, a kinek tetszhetik; nekem nem kell! De én még a Poesis határjain kívül sem vagyok nagy baráttyok a legyeknek; látom már több ízben, hogy Néked nagy bajod van velek".

A XVI. Ének általánosságban megnyeri a biráló költő tetszését s ily érdekes megjegyzésekkel kíséri azt:

„Ez az Ének mutatis mutandis et correctis corrigendis szép, jó, derék és nevezetes költemény leszsz poétai munkáid sorában. Megérdemli mindenképpen, hogy szorgalmatosan megjobbítgasd, olly szorgalmatosan, mint Petrarka és minden nagy Poéta (Virgilius, Horatius etc.) meg szokták volt jobbítgatni

verseiket! Tudod, mit ért ez az utolsó ezen szavaival: *limae, labor et mora.* Így és amint Herdertől már fellyebb előhoztam, *dadurch was man sagt, und wie man es sagt,* lehet bizonyos reménységed, hited, bizodalmat, *ewig zu werden!* Én azt mondom Schillernek ama szavaival: *Ich habe das Meinige gethan, Thun Sie das Ihre*".

Ugyanezen dalban kifogásolja ezt a kifejezést: „Így dühödtek indulatim", s hozzáfűzi: „valóban dühödtek és valóban tsak (testi) indulatok voltak! Az igaz, tiszta emberi főbb, szentebb szerelem nem isméri az olly vad indulatoknak ollyatén dühösködését, melly tsak az egoismusból származhatik, és a Te jó, nemes szívednek éppen nem lehet tulajdona; — tsupa elmefuttatásból és poétai exaggeratióból káromlod s rágalmazod szerelmedet: — a mi azonban éppen nem poétai tselekedet, éppen nem szép mesterségbeli böltseség, vagy (a mint a Németek nevezik) Künstlerweisheit!" [1]

Ugyanezen Énekben ezen sorokhoz:

„Ámor nélkül békességben
Élhetnénk mi emberek".

ily észrevételt fűz: „Élnének az emberek! De ez sem igaz! mert a temérdek sok háborúnak nem mindenkor a szerelem volt fő indíttó oka".

Kisfaludy úgy látszik annyira megszívleli e birálatot, hogy az egész versszakot ezen énekből kihagyja, úgy hogy az újabbi kiadásokban hiányzik ezen ének következő versszaka:

„Úgy tesz Ámor az emberrel,
Úgy játszik a szívekkel,
Mint a szélvész a tengerrel,
Az engedő vizekkel.

Szélvész nélkül csendességben
Nyúgosznak a tengerek,
Ámor nélkül békességben
Élhetnénk mi emberek".

[1] Kisfaludy elfogadja a tanácsot s e sort így javítja ki:
„Felzúdulván indulatim".

A 152. dalhoz megjegyzést fűz ezen sorokhoz:

„Ennek hordom még lánczát,
S járom még kínos tánczát".

„Kár, hogy ezenn két utolsó vers által Olvasódnak eszébe juttatod a lántzoltt medve tántzát! holott nem tsak magad *hordod itt a lántzot és járod a kínos tántzot,* hanem mindgyárt a második páginán (236. l.) még a kedvesedet is valósággal megtántzoltatod." [1]

A XVIII. Énekben kifogásolja a következő sorokat:

„Elni Hymen lánczában
Egymás egész bírásában,
A Természet szép karjában",

s ezt mondja, hogy „az illyen hármas egyenlőség már magában is hiba; jobb volna bezzeg, ha a 2-dik versnek volna igaz párja! mert ez a sovány és helytelen bővelkedés ezt semmiképpen ki nem pótolhattya".

A 171. dalban nem tétszik neki e kifejezés:

„Magamból kikoptam én",

s azt mondja, hogy az „triviális expressio s nem illyen költeménybe való".[2]

A 177. dalban kifogásolja e sort:

„Sappho nem írt ilyeneket"

s megjegyzi, hogy „írt ám szebbeket".[3]

Ugyancsak e dal utolsó sorát, mely így hangzik:

„E nap homályt hoz rátok"

ily bírálatban részesíti: „A mint már megjegyzettem, a Nap nem hoz homályt vagy setétséget; sőt elűzi azt. Hibás, helytelen szóllásmódgya ez, melylyel Tenéked, Poétának nem kell élned, ha mások talán így beszélnének is".[4]

[1] Kisfaludy munkája következő kiadásaiban e sorokat már így látjuk kijavítva
„Ennek hordom lánczát még,
Véle nincs még békesség."

[2] Kisfaludy ezen szót „kifogytam" szóval cseréli fel.

[3] Himfy írója e sort így javítja ki:
„Sappho írt csak ilyeneket".

[4] Az újabbi kiadásban e sort így találjuk kijavítva:
„Lantya homályt hoz rátok."

A XIX. Énekben, melyben Hímfy Lizájának szép tulajdonságait megénekli, Bacsányinak semmikép sem tetszenek a következő sorok:

„Tekintet, melly meghasíttná
A követ is élével,
És az éjt megvilágíttná
S felderíttné tüzével“,

s azt mondja, „vallyon mit mond erre a szép Liza? Hanem ha az elmének éjjeléről, homályáról volna a beszéd, akkor igen is! de ez itt, a mint most van, — botsáss meg! — a matska szemnek tulajdonságára emlékeztet. Tsudatévő erőt tulajdoníthatsz néki *in moralibus et abstractis aut intellectualibus, ad libitum; de ne tselekedd ezt quod effectum physicum!*

Ugyanott birálatban részesíti ezen sorokat:

„Kebel, melynek látásában
Minden csepp vér felfordul,
És szerelmes olvadtában
A szív szinte elcsordül;
Mellynek fénylő téjhabjában
Ámor magát rengeti;
Boldog szív, melly két halmában
Kedve sírját lelheti“

s azt mondja, hogy „szűz leány mellyéről szólván, ne beszélly téjről, kivált ha már a szív szinte eltsordult“.[1]

Különben Bacsányi az egész énekre azt a megjegyzést teszi, hogy Himfy igen furcsa sorrendben írja le Lizájának szép tulajdonságait, s hozzáteszi, hogy „vallyon hogy jöhet a kebel és lábak közé a szemöldök? Ennek fellyebb volt volna igaz helye“.

Ugyanott a „Tánc, amellynek látására“ kezdetű versszak utolsó sorára „Ötször öt is kevés még“, Bacsányi ily megjegyzést tesz: „Dehogy *kevés.* Az ilyen bizonyos és a természettől már meghatároztatott számú dolgokban az olvasó ezt is sokallya“.

[1] Kisfaludy az ötödik sort így javítja ki: „Mellynek fénylő gyöngyhabjában“.

A XX. *Énekhez* jelmondat gyanánt Bacsányi ajánlja Petrarca következő szavait:

„Beate e chi non nasce".

Ugyanezen ének eme soraihoz:

„Most tudom már, miként fekszik,
A féreg a virágban"

Bacsányi ily megjegyzést fűz: „Ezt ugyan már gyermekkorodban tudhattad." S ezen kifejezésre:

„Ha eszünket felöklelé
A Szerelem . . . ."

azt mondja: „Igen erős ez Amorról! Vannak szárnyai, nyilai etc., de szarvakat még nem adtak néki (sem a görögök, sem mások)."[1]

A 192. dal utolsó két sorára, mely így hangzik:

„Egy *szerelmes* halványság,
Mi ez, ha nem kívánság"

Bacsányi ily megjegyzést tesz: „Különös ez a kérdés! ha már előre megmondod, hogy szerelmes a halványsága! Ne nevezd, ne kereszteld meg a gyermeket, születése előtt."[2]

A 198. dal kezdő sorára:

„Sokat modtam szépségéről"

a következő észrevétele van: „Igaz, hogy sokat mondtál erről, de jobb lett volna még, ha *magát is megmutattad volna,* valamelly szavait, tetteit előmbe adván, s nem tsak mindég róla beszéllvén! Látni, hallani akarnók mi is Őtet magát; mint Laurát ama virágzó fa alatt. Abban áll Homerusnak legnagyobb mestersége, hogy minden személyt szinte előnkbe állít.

Ezzel véget ér Bacsányi biráló munkássága, melyet lehetőleg alaposan és teljes hűséggel igyekeztünk feltárni. Azon észrevételeken és javításokon kívül, melyeket ismertettünk, még számos

[1] Kisfaludy e sort így javítja ki:

„Mihelyt magát befészkelé
A szerelem . . . ."

[2] Himfy írója e sorokat így javítja ki:

„Egy lankadó halványság,
Mi ez, ha nem kívánság."

apró megjegyzést, nyelvi és szerkezeti módosítást találunk ezen érdekes kis kötetben, melyek Bacsányi irodalmi tudását, kiváló nyelvérzékét, klasszikus műveltségét és széles ismereteit érdekesen jellemzik. Nem szándékozunk Bacsányi ezen biráló munkásságát nyelvi és irodalmi szempontból további bővebb fejtegetés tárgyává tenni. Ezt alaposan kifejteni, megvilágítani és kellően méltányolni, erre hivatott szakférfiaink feladata.

Tagadhatatlan, hogy e birálat ma már nem mindenben állhatja meg helyét s számos részleteiben magán viseli az ama régi iskola felfogását és bélyegét, mely az új idők szellemével s az új iránynyal megbékülni nem tud és nem akar, s mely az új írói nemzedék törekvéseit elfogult egyoldalúsággal birálja.

Mindez azonban nem képezi akadályát annak, hogy Bacsányi hatalmas írói és tudósi egyéniségét s nagy műveltségét e munkából is megítélni tudjuk. E munka bizonysága egyúttal annak is, hogy Bacsányi mindvégig mennyire szívén viseli a magyar irodalom ügyét.

Ami azonban a szerencsétlen magyar költő ebbéli munkásságának különösen súlyt kölcsönöz, az, hogy e birálat nem vész el nyomtalanul a magyar szerelmi lyra egy oly termékében, melynek gyöngysorai a magyar géniusz teremtő erejét, s a magyar nyelv szépségét minden időkre dicsőségesen hirdetik.

TARTALOM.

